

A R K I V

FÖR

# NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR  
NORDISK FILOLOGI SAMT STATS BIDRAG FRÅN  
SVERIGE DANMARK OCH NORGE

GENOM

**KARL GUSTAV LJUNGGREN**

UNDER MEDVERKAN AV

**JOHS. BRØNDUM-NIELSEN JÓN HELGASON**  
**LUDVIG HOLM-OLSEN VALTER JANSSON TURE JOHANNISSON**  
**TRYGVE KNUDSEN PETER SKAUTRUP ELIAS WESSÉN**

ÅTTIOFÖRSTA BANDET

FEMTE FÖLJDEN. TJUGOFEMTE BANDET.

C. W. K. GLEERUP  
LUND

ROSENKILDE OG BAGGER  
KÖPENHAMN

LUND MCMLXVI

## INNEHÅLL

<i>Andersson, Theodore M.</i> , Associate Professor, Harvard, Cambridge Mass., The Textual Evidence for an Oral Family Saga . . . . .	1
<i>Benson, Sven</i> , Arkivchef, Lund, Vidstreck . . . . .	197
— se Ljunggren, K. G.	
<i>Hallberg, Peter</i> , Docent, Göteborg, Eptir um daginn. Ett »Snorri- uttryck» . . . . .	64
— Medeltidslatin och sagaprosa. Några kommentarer till L. Lönn- roths studier i den isländska sagalitteraturen . . . . .	258
<i>Hansen, Aage</i> , Dr. Phil., Charlottenlund (Danmark), Overbe- stemthed . . . . .	201
<i>Heller, Rolf</i> , Dr. Phil., Leipzig, Þóra, frilla Þórðar Sturlusonar . .	39
— Aron Hjörleifsson og Gisli Surrsson . . . . .	57
<i>Hollander, Lee M.</i> , Professor, Austin Texas, Sigurðarkviða in skamma, Stanzas 62—63 . . . . .	35
<i>Hultman, Tor</i> , Lektor, Ystad, Obestämt, bestämt och överbestämt. Metodproblem i E. Lundebys bok Overbestemt substantiv . .	214
<i>Höfler, Otto</i> , Professor, Wien, Zum Streit um den Rökstein . . . .	229
<i>Lagman, Edwin</i> , Docent, Stockholm, Om suffixet-mässig och dess öden. Rec. av R. Söderbergh, Suffixet -mässig i svenskan . . .	293
<i>Lindén, Bror</i> , Lektor, Fagersta, Ord- och namnbildningar på verbet germ. bjugan bugan 'böja (sig)' påvisbara bland övredalska ortnamn . . . . .	133
<i>Ljunggren, Karl Gustav</i> , Professor, Lund, Fornsvenska <i>þem</i> , <i>þom</i> , <i>þom</i> som subjektsform . . . . .	124
— <i>Benson, Sven</i> , och <i>Loman, Bengt</i> , Litteraturkrönika 1965 . .	303
<i>Loman, Bengt</i> , Docent, Lund, se Ljunggren, K. G.	
<i>Magerøy, Hallvard</i> , Dosent, Oslo, Dei to gjerdene (versjonane) av Bandamanna saga . . . . .	75
<i>Naert, Pierre</i> , Professor, Åbo, Runnordiskans riti . . . . .	109
— Hällestad 1: <i>stuþan runum</i> . . . . .	115
— Grímnismál 33 . . . . .	117

<i>Ronge, Hans H.</i> , Docent, Uppsala, Om palatalt <i>r</i> i svenskan. Rec. av B. Tjäder, Behandlingen av palatalt <i>r</i> etc . . . . .	277
<i>Steblin-Kamenskij, M. I.</i> , Professor, Leningrad, An Attempt at a Semantic Approach to the Problem of Authorship in Old Ice- landic Literature . . . . .	24
<i>Štech, Svatopluk</i> , Göteborg, Tre skando-slaviska etymologiska pa- ralleller . . . . .	120
<i>Teleman, Ulf</i> , Fil. lic., Lund, Efterskrift [till K. G. Ljunggren, Fornsvenska <i>pem</i> etc.]: Till Östgöotalagens Ræfstabalker 4 § 1	131
<i>Wessén, Elias</i> , Professor emeritus, Stockholm, Svar till professor Höfler . . . . .	255
<i>Åkerblom, Bror</i> , Professor, Jyväskylä, Finlandssvenskan och svenskan i Sverige avspeglade i yngre nysvenska brev och dagböcker . . . . .	148
Till red. insända skrifter . . . . .	342

THEODORE M. ANDERSSON

## The Textual Evidence for an Oral Family Saga

This paper is not designed to reopen the controversy surrounding the genesis of the family sagas on a large scale. The opposing viewpoints of those who believe that these sagas are a traditional form with an oral prehistory and those who believe that they are a new form without a significant oral prehistory are clearly established and clearly confronted. The arguments have been marshalled and the alternate conclusions are firmly entrenched; no recapitulation of the present evidence seems likely to lead to a realignment. The traditionalist will continue to find it eminently reasonable to suppose that a highly developed narrative genre with a community of structural and rhetorical features did not appear overnight but evolved from an antecedent tradition, and in the absence of an adequate written tradition he will not hesitate to invoke an oral one. He will point out that, even when all other indices remain inconclusive, we are left with the fact that the sagas appear in unpremeditated fashion at the beginning of the thirteenth century in fully elaborated, homogeneous, and stable form. Artistically they do not develop, but remain fixed, caught in a conventional mold and a formal inertia unparalleled even by those other medieval narrative genres which raise the question of oral prototypes. The chansons de geste and the so-called Spielmannsepen are more differentiated in form and content and the Arthurian epic appears in classical form with Chrétien only to be imitated or immediately transmuted. The sagas appear without precursors and disappear without progeny. They never quite become literature in the sense of becoming objects of arbitrary manipulation on the part of independent and imaginative authors. Despite elaborate efforts to prove the contrary, they betray no clear signs of literary inspiration or imitation, let alone artistic freedom of movement. Their conservativeness and their obliviousness to the literary context have persistently suggested to the traditionalist that the



saga authors were subject to inhibiting factors, such as a fully developed oral tradition.

The inventionist will continue to find such a supposition unnecessary, uneconomical, and romantic. He will continue to brandish Ockham's Razor and will prefer to dispense with undemonstrable assumptions. He will do his best to explain the family sagas on the basis of extant materials rather than hypotheses, as a byproduct of the kings' sagas, like Nordal, or as a byproduct of the legendary sagas, like Baetke. He will feel that his cards are at least face up, that there are no x's in his equation, and that his methods are candid. He will be correct in feeling that the burden of proof devolves on his traditionalist colleague. No matter how weak his own case is, he can properly contend that in the absence of any direct evidence the traditionalist has no case at all. The traditionalist is indeed in the awkward position of having to document something that never existed in documentary form. He has no recourse; *quod non est in actis non erat in mundo*, the inventionist will remind him. Logical, analogical, or common sense deductions will convert no one.

The fundamental problem facing the traditionalist is the inscrutability of the void from which the sagas spring. He must find some objective means of filling the void, of establishing the fact of oral tradition and, if possible, the extent and drift of the oral material that may have preceded the written sagas. As far as I can see, oral tradition is capable of strictly textual documentation in only two ways. The first is to compare the divergent versions of various sagas or episodes within sagas in an effort to determine whether the variation is scribal or oral.<sup>1</sup> The second method is to analyse the references to oral tradition in the sagas. These references have been noted and commented on, but, curiously enough, they have never been sorted. Heinzel collected some of them, eighty-two at a rough count, comprising references both to oral and written sources, thirty-six of the former and forty-six of the latter (again these are approximate figures since it is seldom clear what kind of source, if any, is alluded to). Heinzel's collection remains the largest, but he drew no conclusion from it, other than that the allusions are difficult to interpret.<sup>2</sup> Liestøl, on the other hand, evaluated them as a clear remnant of oral storytelling: "Sogone sjølve viser beint fram til den munnlege tradisjonen som dei

---

<sup>1</sup> I have reviewed this problem elsewhere and concluded that some of the variants are so divergent that they cannot be explained except as oral variants: *The Problem of Icelandic Saga Origins* (Yale University Press, 1964), pp. 129—82.

<sup>2</sup> Richard Heinzel, "Beschreibung der Isländischen Saga," *Sitzungsberichte der K. Akademie der Wiss. Wien, Phil.-Hist. Classe*, 97, Part i (1880), 133—36.

byggjer på. Det er so å segja ikkje tal på alle dei gongene det heiter: þat er sagt, svá er sagt, frá því er sagt, er svá frá sagt, svá segja menn, þat segja menn, þat er sumra manna soǵn, sumir segja, er þat flestra manna soǵn, þess er getit, er þat eigi sagt, ekki er í frásoǵn foert, ekki er þess getit. Og fleire liknande ordlag. No er det rimelegt at slikt etter kvart kann ha vorte manér. Men det er so vanlegt i sogone at det má ha røtene sine langt attende.”<sup>1</sup> More recently, however, Walter Baetke has denied that these phrases denote any living tradition at all. He regards them as an empty literary habit:

Die Isländersagas selbst, sagt man, beziehen sich häufig auf mündliche Überlieferung; an gewissen Stellen der Erzählung heisst es: *svá* (oder *þat*) *segja menn*, oder *frá því er sagt, sumir segja, er þat flestra manna soǵn, þess er getit*, und so fort. Gelegentlich wird auch auf verschiedene Aussagen über denselben Vorgang Bezug genommen: *þat vilja sumir menn segja ... en sumir segja*. Nun weiss jeder, der Volkserzählungen gelesen oder vielleicht selbst aus dem Munde einfacher Leute gehört hat, dass sich die Erzähler gern solcher oder ähnlicher Redensarten bedienen; um ihre Hörer an die Wahrheit des Erzählten glauben zu machen, bekräftigen sie es mit Beteuerungen wie “das hat mir mein Grossvater selbst erzählt” oder ähnlichen Wendungen. Auch in den Isländersagas haben wir es ohne Zweifel mit stereotypen Wendungen zu tun, die ihrem realistischen Erzählstil entsprechen; durch solche scheinbar objektiven Hinweise suchen sie die Echtheit ihrer Geschichte zu beglaubigen. Die Formeln *þat er sagt, svá er sagt*, kommen in manchen Sagas so häufig vor, dass ihnen nicht einmal so viel Gewicht beigelegt werden kann; sie dienen einfach zum Übergang oder zur Einleitung eines neuen Abschnittes und rücken in eine Reihe mit Floskeln wie: *Nú er frá því at segja, nú er þar til at taka*. Dass sie keinen Zeugniswert besitzen, wird dadurch bestätigt, dass sie sich auch in solchen Sagas finden, die unzweifelhaft Dichtungen sind (vgl. z.B. Ísl. Fornr. XI, Form. S. IX). Sieht man sich die Stellen an, wo angebliche Doppelberichte angeführt werden, so zeigt es sich, dass es sich dabei um ganz nebensächliche und belanglose Dinge handelt, während der Erzähler über die Hauptsachen nie im Zweifel ist, sondern auch über Einzelheiten genau Bescheid weiss. So heisst es in der *Njáls saga* (c. 34) einmal: *Hrútr*

<sup>1</sup> Knut Liestøl, *Upphavet til den Islenske Ættesaga* (Oslo, 1929), p. 36. Cf. Liestøl's article “Reykðøla Saga, Tradisjon og Forfattar,” *Festskrift til Finnur Jónsson* (København, 1928), 29—44 and Jón Helgason, *Norrøn Litteraturhistorie* (København, 1934), p. 112.

*sat útar frá Höskuldi. En þat er eigi sagt, hversu þórum var skipat.* E. Ó. Sveinsson bemerkt dazu: "Der Verf. hätte gewiss noch mehr Leute als die, die er nennt, mit derselben 'Sicherheit' plazieren können." Die Bjarnar saga Hitdœlakappa erzählt, Björn habe Thord das spitze Ende seines Schildes in den Kopf getrieben und fügt hinzu: *en sumir menn segja, at hann legði hann með soxunum til bana.* Auch die Reykdœla saga referiert in c. 16 zwei Angaben über Steingrims Tod: *sumir vilja þat segja at Vémundr skyti til Steingrims með spjóti þá er hann vildi upp ór vökinni á ísinn, ok yrði honom þat at bana. En sumir segja at hann druknaði þar í vökinni* — wahrlich ein geringfügiger Unterschied; aber der Vorgang wird gerade durch diese Variante sehr anschaulich und lebendig. In den beiden letzten Fällen begegnete der Erzähler mit diesen Bemerkungen ausserdem dem naheliegenden Einwand (der sich übrigens bei den meisten Kampfschilderungen aufdrängt): konnte man das in der Hitze des Gefechts überhaupt genau beobachten und feststellen? Andere Varianten finden sich in derselben Saga am Ende von c. 3 (Eysteins Tod) und von c. 22 (Thorgauts Tod). Eystein ist ein Intrigant und Übeltäter, der am Ende geächtet wird und dessen Tod keine besondere Teilnahme erweckt, Thorgaut ist einer jener Ächter, die zum Meuchelmord gedungen werden; beide spielen eine ziemlich nebensächliche Rolle. Ihre Geschichtlichkeit ist mehr als fragwürdig; sie gehören zu einem in den Isländersagas häufig vorkommenden, zweifellos literarischen Typus. Wieder nach einer anderen Stelle der Reykd. saga (c. 26) soll man verschieden darüber berichtet haben, ob Skutas Waffe namens Fljúga eine Axt oder ein Schwert war — was natürlich auch den Hörern oder Lesern ziemlich gleichgültig war. Und gerade solche Nebensachen sollen über Jahrhunderte hinweg in der "Tradition" fortgelebt haben und noch dazu in Varianten? Das ist zum mindesten sehr unwahrscheinlich. Die Reykdœla saga hat offenbar eine Vorliebe für dieses Stilmittel, aber man geht sehr fehl, wenn man sie deshalb zu den auf zuverlässiger Tradition beruhenden Sagas zählt. Ein grosser Teil ihrer Handlung besteht aus typischen Motiven, die sich noch dazu des öfteren wiederholen und offenbar erdichtet sind.<sup>1</sup>

The difficulty is that both Liestøl's and Baetke's opinions are impressionistic and not based on orderly analysis. The first step in deciding the case must be a closer look at the evidence.

<sup>1</sup> Walter Baetke, "Über die Entstehung der Isländersagas," *Berichte über die Verhandl. der Sächs. Akademie der Wiss. zu Leipzig, Philol.-Hist. Klasse, 102, Part v* (1956), 29—31.

The following collection of oral references is taken evenly from volumes II—XII of *Íslensk Fornrit*. It is restricted to those formulas which appear to be truly oral and excludes obvious references to written sources, references to other known sagas, and cross-references to other passages in the same saga. The list can lay no claim to completeness because of the usual lapses and inadvertent omissions, but it can claim to be perfectly representative.

I have collected in all two hundred and thirty-one references. This figure, however, is rather misleading since a hundred of them occur in the compass of *Reykðæla saga* alone and eighty of these are, as Baetke suggests, purely manneristic and hardly more than fillers. They occur in seven different varieties, all of which seem to be equally meaningless. The most popular formulation is *Svá er sagt*, ..., which is repeated forty-nine times, more than on every other page of the saga (155, 160, 164, 166, 168, 174<sup>2</sup>, 175, 181, 186, 187, 189, 190, 191<sup>3</sup>, 192, 194, 198, 199, 200<sup>2</sup>, 204, 205, 206, 207, 209<sup>3</sup>, 210, 211, 213<sup>2</sup>, 214, 215<sup>2</sup>, 216, 218<sup>2</sup>, 221, 224<sup>2</sup>, 225<sup>2</sup>, 226, 227, 232, 237, 240). The other formulations are *Er svá sagt*, ... (168, 185, 199, 202<sup>2</sup>, 206, 208, 211, 212, 220, 224, 227), *Svá var sagt*, ... (163, 197, 207, 219), *Þat er sagt*, ... (177, 182<sup>2</sup>, 195, 211<sup>2</sup>, 226, 229, 235), ... *er þat sagt*, ... (181, 242), *Þat var sagt*, ... (175), ... *þat segja menn*, ... (205, 211, 228). It is impossible to know whether the mannerism is oral or literary, but the references are so indiscriminate in the saga that they cannot be analysed according to function or context and it is safest to drop them from the discussion.

This does not hold true for the other sagas, where such formulas can be meaningless but still have a clear function. In these cases they seem not to be allusions to real traditions, but are a sort of narrative punctuation. Their most common function is, for example, to mark a transition at the beginning of a new chapter or a new section. They say nothing about the sentence which they introduce, the content of which is entirely indifferent, but they signal that there is a break in the narrative and a new phase is about to begin. Examples of this usage are as follows<sup>1</sup>: *Hæns*. III, 24: "Svá er sagt, at þegar er náttaði, ríða þeir Þorvaldr at bænum í Ormöfssdal; ..." *Háv*. VI, 329: "Svá er sagt, at Hávarðr snarask inn í skálann; ..." *Háv*. VI, 356: "Svá er sagt frá Hávarði, at hann selr eignir sínar, en þau ráðask norðr til Svarfaðardals ..." *Gret*. VII, 237: "Svá

<sup>1</sup> The Romans following the abbreviation of the saga titles indicate the volume number of *Íslensk Fornrit* and the Arabics indicate the page number. Where superscript numbers appear, they indicate that the page has the corresponding number of examples.

er sagt, at þá er Grettir hafði tvá vetr verit í Drangey, þá höfðu þeir skorit flest allt sauðfé þat, sem þar hafði verit; ..." *Band.* (M) VII, 345: "Nú er frá því sagt, at annan dag eptir ganga menn til Lögbergs, ok var fjölmennt." *Band.* (M) VII, 297: "Þess er getit eitthvert sumar, at Oddr kemr skipi sínu á Hrutafjörð við Borðeyri ..." *Band.* (M) VII, 325: "Frá því er sagt, at þeir Styrmir ok Þórarinn talask við." *Vatn.* VIII, 22: "Þess er getit it síðasta sumar, er þeir Sæmundr áttu fé saman, ok kómu þá með miklu meira herfangi en fyrr, þá gerðusk þau tíðendi í Nóregi, at herra safnaðisk saman austr við Jaðar, ..." *Vatn.* VIII, 57: "Þess er getit, at veiðr mikil var í Vatnsdalsá, bæði laxa ok annarra fiska; ..." *Vatn.* VIII, 89: "Svá er sagt, at þann sama morgin, at fara skyldi til hólmgöngu þessarrar, var komit á svá mikit kafafjúk með frosti, at engu vætta var út komanda." *Vatn.* VIII, 95: "Frá því er sagt eitt sumar, at skip kom í Hrutafjörð; þar vátu á systr tvær, Þórey ok Gróa." *Glúm.* IX, 30: "Þat er sagt, at Glúm dreymði eina nótt: ..." *Sqrla þát.* (*Ljós.*) X, 109: "Þat er sagt, at Guðmundr inn ríki var mjök fyrir öðrum mönnum um rausn sína." *Vápn.* XI, 28: "Eitthvert sumar er frá því sagt, at skip kom út í Vápnafirði." *Vápn.* XI, 36: "Þat er sagt, at Halla Lýtingsdóttir tók til orða ok mælti við Brodd-Helga: ..." *Vápn.* XI, 43: "Þat er sagt, at Geitir fór heiman í Fljótsdalsherað til Eyvindarár á kynnisleið ok var í brottu meir en viku." *Vápn.* XI, 45: "Þat er sagt, at skip kom út í Vápnafirði, ok var á því skipi Þórarinn Egilsson, er þá var kallaðr vänstr maðr í fõrum ok gørviligastr." *Forst. hvít.* XI, 8: "Þat er sagt einn vetr, at þeir vátu út hér fóstbræðr, at Þorfinnr kemr at máli við Þorstein, hvern hann ætlaði sinn ráðahag at sumri." *Hrafn.* XI, 125: "Þess er getit, at skip kom af hafi í Reyðarfjörð, ok var stýrimaðr Eyvindr Bjarnason." *Fljót.* XI, 237: "Þess er getit eitt sumar, at skip kom af hafi í Reyðarfjörð." *Fljót.* XI, 256: "Þess er getit eitt sumar, at skip kom af hafi í Gautavík í Berufirði." *Fljót.* XI, 288: "Þat er sagt einn aptan um fardaga sjálfa, at þau Guðrún eru komin í rekkju sína."

These formulas need not occur at the beginning of a chapter; they often mark a new phase of the action within a chapter. The new phase is generally indicated by a new paragraph in the printed editions. The formula is especially likely to occur where time has elapsed and it will be noted how often the following sentences contain an expression of time. In such cases the transitional force is as clear as at the outset of a chapter. *Band.* (M) VII, 309: "Þess er getit, at um haustit fara menn á fjall, ok skaut mjök í tvau horn um heimtur Odds, ..." *Vatn.* VIII, 16: "Þess er getit eitt kveld, at menn kómu til jarls með þeim tíðendum, at þeir sögðu lát Ketils raums ..." *Vatn.* VIII, 47: "Þess er getit eitt sumar, at skip kom í Húna-

vatnsós, er norrœnir menn áttu." *Korm.* VIII, 293: "Þess er getit, at Steingerðr biðr Þorvald tintein, at þau skyldi útan." *Glúm.* IX, 78: "Þess er getit, at Halldóra, kona Glúms, kvaddi konur með sér, ..." *Valla-Ljót.* IX, 235: "Nú líða stundir, ok þess er getit einn dag, at konur váru í dyngju sinni ok Halli var þar kominn." *Valla-Ljót.* IX, 238: "Þess er getit, at Guðmundr helt boð fjölmennit eitt sinn á Møðruvöllum, ok var Halli þar, sem at hverju boði qðru, því er Guðmundr helt." *Ljós.* X, 64: "Þess er getit, at skip kom út í þetta mund norðr ok þat ætlaði at fara tvívegis." *Sqrta þát.* (*Ljós.*) X, 109: "Þat er sagt, at eitt sumar fór af þingi með Guðmundi Sqrli sonr Brodd-Helga, inn siðmannligsti maðr, ok var með honum í góðu yfirlæti." *Þorst. hvít.* XI, 7: "Þess er getit, at Þorsteinn fagri beiddisk fjárlánstillaga af feðr sínum ok kvazk vilja fara af landi á brott." *Vápn.* XI, 35: "Þat er sagt, at Brodd-Helgi fjölmennir mjök til þingsins ok hyggj sér til hreyfings." *Vápn.* XI, 48: "Þat segja sumir menn, at Helgi ætti fóstru framvísa, ok var hann vanr, at finna hana jafnan, áðr hann fór heiman, ok svá gerði hann enn." *Gun. þát. Þið.* XI, 195: "Eitthvert sumar er frá því sagt, at mælt var til hestaats." *Gun. þát. Þið.* XI, 208: "Eitt kveld er þat sagt, at menn ríða at bænum í Mjóvanesi tólf." *Njál.* XII, 34: "Nú er sagt frá Hallgerði, at hon sat úti ok var skappungt." *Njál.* XII, 184—5: "Þat er sagt, at Gunnarr reið til allra mannfunda ok lögþinga, ok þorðu óvinir hans aldri á hann at ráða."

Another large group of references is also unlikely to reflect any real tradition. These references are used to set off special information; they serve as rhetorical emphasis. They frequently appear in the context of a superlative or some other unusual item of information, which might perhaps place a strain on the reader's credulity and for which the author wishes to vouch by claiming the benefit of authority. Or they simply serve to underline some detail, to which the reader is invited to pay particular attention. In any case they are stylistic features, like the transitional formulas, and not true references. There is no reason to believe that the author is actually reporting his information, he seems rather to be manipulating the reader's interest.

*Eg.* II, 243—4: "En svá er sagt, þá er þeir settu Bqðvar niðr, at Egill var búinn: hosan var strengð fast at beini; hann hafði fustankyrtill rauðan, þrongvan upphlutinn ok láz at síðu; en þat er soðn manna, at hann þrútnaði svá, at kyrtillinn rifnaði af honum ok svá hosurnar." The passage is intended to portray Egill's extreme grief at the death of his son, in the symptomatic style of which the sagas are particularly fond. The scene may actually be a loan from the heroic legend of Sigurðr (*Völsunga saga*, ed. Olsen, p. 77) and therefore entirely literary. In any case the descrip-

tion is somewhat hyperbolic and the oral formula looks rather like conscious, or self-conscious, reinforcement. There can of course be considerable doubt about the exact nature of the author's psychology; he may be vouching for his report, but on the other hand he may be making a concession to the reader's scepticism by disclaiming any personal responsibility for the information. In either case he makes it quite clear that the scene is an unusual one, and this is his intention. *Eyrb.* IV, 170: "Þat er sumra manna sögn, at þá er eyjamenn fóru útan eptir firði með skreiðarfarma, at þá sæi þeir kúna upp í hliðinni ok naut annat apalgrátt at lit, en þess átti engi maðr ván." The bull in question is the revenant of a certain Þórólfr bægifótr, who had made himself conspicuous by haunting the district until Þóroddr Þorbrandsson burned his corpse and rendered him harmless. The sequel makes it clear that he reappears in this shape long enough to sire a bull named Glæsir, who eventually gores Þóroddr to death as a last act of revenge. It is probable that there was no special and independent tradition about the sighting of this apparition. The author, who has a well-known predilection for supernatural phenomena, simply wished to call attention to this unusual and mysterious feature of his story and used the oral reference to do so. It is to be paraphrased not by the folklorist's "There is a tradition to the effect that . . .," but by the fairy tale teller's "And some people even say . . ." *Græn. saga* IV, 267: "... , ok er þat mál manna, at eigi mundi auðgara skip gengit hafa af Grœnlandi en þat, er hann stýrði." The reference justifies the superlative.

*Lax.* V, 74: "Ok er at veizlu kemr, er þat sagt, at flestir virðingamenn koma, þeir sem heitit höfðu. Var þat svá mikit fjölmenni, at þat er sögn manna flestra, at eigi skyrti níu hundruð." Here the appeal to tradition justifies an improbably high figure. *Lax.* V, 123: "... , ok er þat alsagt, at Kjartan væri þar svá vinsæll, at hann átti sér engan öfundarmann innan hirðar; . . ." This reference serves to reassure the surprised reader on the score of the anomaly that a superior man arouses no envy, even at the royal court, the natural habitat of favor and envy. *Lax.* V, 124—5: "Konungr gaf Kjartani öll klæði nýskorin af skarlati; sömdu honum þau, því at þat sögðu menn, at þeir hafi jafnmiklir menn verit, . . ." Oláfr Tryggvason traditionally cut the finest and most impressive figure of anyone ever to occupy the Norwegian throne, by contrast, for example, to the stout Saint Olaf. He was tall, powerful, handsome, and athletic. By ascribing to Kjartan a stature comparable to that of the great king, the author places him in a superlative category, and to justify it he resorts to an oral report. *Lax.* V, 138: "... ; en þat er hygginna manna frásögn, at átta aurum gulls væri ofit í motrinn." The detail that requires traditional

support here is the extravagant richness of the headdress. *Lax.* V, 138: "Kjartan fastaði þurrt langaföstu ok gerði þat at engis manns dæmum hér á landi, því at þat er sogn manna, at hann hafi fyrstr manna fastat þurrt hér innanlands." This is a 'first.' *Lax.* V, 214: "...; höfu vér ekki heyrt frásagnir, at neinn Norðmaðr hafi fyrr gengit á mála með Garðskonungi en Bolli Bollason." Another 'first.' It is not happenstance that the last six examples, all of which suggest some form of superlativeness, come from *Laxdæla saga*. This is the saga that indulges most freely in hyperbole, and the emphasis on uniqueness is in line with this tendency.

*Fóst.* VI, 144: "Frá verðgetum er sagt vandliga: Tveir diskar váru fram bornir; ..." The formula here signals the particularly exact and detailed description of the confrontation between Þorgeirr and Butraldi. *Fóst.* VI, 150: "Svá segja sumir menn, at Þorgeirr mælti við Þormóð, þá er þeir váru í ofsa sínum sem mestum: ..." The emphasis in this case is on a crucial moment. Þorgeirr is led by his vanity to challenge his sworn brother Þormóðr and this causes a separation which is fateful for the rest of the story. Þorgeirr has reached the watershed of success and from this moment his luck begins to wane. The author emphasizes the importance of the moment and the height of Þorgeirr's arrogance, something out of the ordinary and calculated to startle the reader, by documenting it from tradition. *Fóst.* VI, 210—11: "Svá segja sumir menn, at þeir klyfði hann til hjarta ok vildu sjá, hvílíkt væri, svá hugprúðr sem hann var, en menn segja, at hjartat væri harla lítit, ok höfðu sumir menn þat fyrir satt, at minni sé hugprúðra manna hjörtu en huglaussa, því at menn kalla minna blóð í litlu hjarta en miklu, en kalla hjartablóði hræzlu fylgja, ok segja menn því detta hjarta manna í brjóstinu, at þá hræðisk hjartablóðit ok hjartat í mannum." This is one of the curious bits of pseudo-medical lore in *Fóstbræðra saga*. It is on the face of it a learned addition and quite apocryphal. As such it is instructive because it is a transparent case of using the oral claim to back spurious tradition that might normally seem dubious to the reader. *Háv.* VI, 336: "Er svá sagt, at Ljótr var inn mesti ójafnaðarmaðr ok hafði øxi í höfði hverjum manni, er eigi vildi laust láta fyrir honum þat, er hann vildi, ok báru engir menn frjálst höfuð fyrir honum þar um Rauðasand ok víðar annars staðar." *Háv.* VI, 336—7: "Svá er sagt, at þeir Ljótr ok Þorbjörn áttu eitt veitiengi báðir saman; var þat it mesta gersemi." The first sentence emphasizes Ljótr's very defective character ("inn mesti ójafnaðarmaðr"), which leads to his quarrel with Þorbjörn, and the second emphasizes the great value ("it mesta gersemi") of the meadow, which is at the bottom of the quarrel. They both convey the idea of a superlative.



*Gret.* VII, 55: "Svá segja sumir menn, at átta jósu þeir við hann, áðr en lauk; var þá ok upp ausit skipit." This sentence is found in a passage where Grettir demonstrates his phenomenal strength at bailing. The demonstration is incredible enough to call for special verification. *Gret.* VII, 148: "Svá segja menn, at Grettir brygði engan veg skapi við þessar fréttir ok var jafnglaðr sem áðr." The news referred to concerns the death of his father and brother and his own outlawry. Since such news might normally be expected to affect a man's mood, Grettir's equanimity is surprising and requires oral confirmation. *Gret.* VII, 228: "Svá segja menn, at eigi ætti færi menn í eyjunni en tuttugu, ok vildi engi sinn part oðrum selja." The confirmation here pertains to the surprising fact that there are twenty co-owners of a small island. *Gret.* VII, 289: "Hafa þat flestir menn sagt, at Þorsteinn drómundr ok hans kona Spes þykkja verit hafa inir mestu gæfumenn, ór því sem ráða var." A superlative. *Band.* (M) VII, 296: "Kaupir hann nú allt í skuld, ok er með þeim þau missari í fiskiveri, ok er svá sagt, at þeira hlutr væri í bezta lagi, er Oddr var í sveit með." *Band.* (M) VII, 298: "Þat er sagt, at engi maðr væri jafnauðigr hér á Íslandi sem Oddr, heldr segja menn hitt, at hann hafi eigi átt minna fé en þrír þeir, er auðgastir váru." *Band.* (M) VII, 298: "Hann eflir þar mikinn búnað ok gerisk rausnarmaðr í búinu, ok er svá sagt, at eigi þótti um þat minna vert en um ferðir hans áðr, ..." All three of these passages from *Bandamanna saga* serve the identical purpose of stressing the extraordinary good fortune and wealth of the early capitalist Oddr Ófeigsson.

*Vatn.* VII, 108: "Þat segja menn, at Ingólfr væri þar þá eigi fjølmen-nari en við annan mann." Ingólfr is about to attack a den of thieves and proves his lion-heartedness by doing so almost single-handedly. The oral reference is intended to make the reader alive to the magnitude of his courage. *Glúm.* IX, 98: "Þat er [mál] manna, at Glúmr hafi verit tuttugu vetr mestr hofðingi í Eyjafirði, en aðra tuttugu vetr engir meiri en til jafns við hann. Þat er ok mál manna, at Glúmr hafi verit bezt um sik allra vígra manna hér á landi." A superlative. *Svarf.* IX, 192: "Er svá sagt, at hann Karl vegr þrjá menn Skíða, en særir flesta þá, sem eptir váru." Karl is defending himself alone against numerous attackers and leaves hardly one unmarked. The oral reference underscores how memorable was his performance on this occasion. *Svarf.* IX, 192: "Þat er soðn manna, at hálfnat hafi lið Ljótólfs." This sentence refers to another phase of the same engagement and has approximately the same effect. *Ljós.* X, 3: "Þat er ok sagt, at þeir Þorfinnr ok Grettir fundusk, ok réð þar hvárrgi á annan; ok má á því marka, hvílikr kappi Þorfinnr var." This is again a sort of superlative, since it could hardly be said that anyone was a match

for Grettir. *Reyk.* X, 200: "Ekki er þess getit, at hann týndi neinum manni í bardaganum." The author wishes to emphasize and vouch for the fact that his very Christian hero Áskell has done no bloodletting.

*Vápn.* XI, 25: "Þess er getit, at hann tók upp einn hellustein mikinn ok þunnan, ok lét annan enda í brœkr sínar, en annan fyrir brjóst." Though this motif occurs in at least three other sagas, the author found it sufficiently unusual to merit special focus. *Drop.* XI, 164: "Þat er mál manna, at skemmri mundi hafa orðit fundr þeirra Hjarranda, ef Helgi hefði haft sverð sitt ok hefði eigi við fleirum átt at sjá, ok var Hjarrandi þó inn mesti fullhugi." Like the example from *Ljósvetninga saga* above, this passage serves to emphasize the great prowess of the hero Helgi Droplaugarson by comparing him favorably to another outstanding warrior. *Fljót.* XI, 256: "Er þat ok alþýðu manna sögn, at Helgi hafi öngva konu elskat, svó at menn viti." This is an example of a proposition which is so unusual that the author uses a reference to tradition to frame it and perhaps ease the reader's doubts. *Fljót.* XI, 288: "Ok er þat flestra manna sögn ok orðtak, bæði hér ok annars staðar, at eigi muni einn maðr meir ór öngum ekit hafa en Gunnar, slíkir garpar sem eptir leituðu." A superlative. *Njál.* XII, 189: "...; þá fekk Gunnarr sár tvau, ok segja þat allir menn, at hann brygði sér hvárki við sár né við bana." The reference is an authentication of Gunnarr's Spartan courage. *Njál.* XII, 419: "Flosi var allra manna glaðastr ok beztr heima at hitta, ok er svá sagt, at honum hafi flestir hlutir hefðingligast gefnir verit." A superlative. *Njál.* XII, 440: "Hon var allra kvenna fegrst ok bezt orðin um allt þat, er henni var ósjálfrátt, en þat er mál manna, at henni hafi allt verit illa gefit, þat er henni var sjálfrátt." The emphasis is on Hallgerðr's unique character, her extreme beauty, and her extreme ill-nature.

There are a few other references to oral tradition which apply to quite indifferent details and appear to be devoid of real meaning, but which cannot be accounted for either as transition devices or as rhetorical emphasis or authentication. *Eyrb.* IV, 116: "Þat er sumra manna sögn, at þat [a plan for assassination] væri gort með ráði Snorra goða, ..." *Eyrb.* IV, 123—4: "..., ok er þat sumra manna sögn, at Snorri goði sæi þá Björn, er þeir váru uppi í hálsbrúninni, er hann horfði í gegn þeim, ok væri því svá auðveldr í gríðasöglunni við þá Steinþór." *Lax.* V, 123: "Þat er sögn flestra manna, at Kjartan hafi þann dag görzk handgenginn Óláfi kunningi, er hann var færðr ór hvítaváðum, ok þeir Bolli báðir." *Gísl.* VI, 28: "En frá því er sagt, at hann tekr í sundr penninginn ok selr annan hlut í hendr Vésteini ok biðr þá þetta hafa til jartegna, — ..." *Háv.* VI, 358: "Er ok svá sagt, at þá er kristni kom til Íslands, at Þórhallr lét kirkju gera

á þoe sínum af þeim við, er Hávarðr flutti út hingat." *Reyk.* X, 174: "Er sá sagðr fundr þeira, at þeir Þorleifr drepa þæla Vémundar, en taka á brott kørviðinn ok hafa heim með sér ok segja Steingrími, hvat þeir höfðu at gørt." *Vápn.* XI, 28: "Þess er getit, at hann átti gullhring, þann er hann hafði ávallt á hendi sér, ok kistil, er han hafði opt undir sér, ok hugðu menn hann fullan af gulli ok silfri." The passages from *Eyrbyggja saga* both suggest guile on the part of Snorri goði, but the incidents are so slight that there could hardly have been special traditions about them. It looks rather as if the author is using his knowledge of Snorri's character to make suppositions about him in cases where the tradition is uncertain. The references to tradition indicate not so much its existence as its absence; they look like guesswork. The references in *Laxdæla saga*, *Gísla saga*, *Hávarðar saga*, and *Vápnfirðinga saga* also concern very slight matters and are probably to be regarded not as genuine references nor as rhetoric, but simply as epic formulas. The reference in *Reykðæla saga* is almost certainly a mannerism in line with so many others in that saga.

A small subclass of those oral references concerned with details of information alludes to the circumstances of a person's death, old age, or interment. *Eg.* II, 298: "En þat er sagn manna, at Þórdís hafi látit flytja Egil til kirkju, ... Þykkjask menn þat vita af sagn gamalla manna, at mundi verit hafa bein Egils." *Eir. rauð.* IV, 235: "En þat er flestra manna ætlan, at Bjarni ok þeir menn, sem í skipinu váru með honum, hafi látizk í maðksjónum, því at ekki spurðisk til þeira síðan." *Lax.* V, 111: "Þat er flestra manna sagn, at Þorleikr ætti lítt við elli at fásk, ok þótti þó mikils verðr, meðan hann var uppi." *Lax.* V, 158: "Hon [Hrefna] lifði litla hríð, síðan er hon kom norðr, ok er þat sagn manna, at hon hafi sprungit af stríði." *Lax.* V, 228—9: "Guðrún varð gømul kona, ok er þat sagn manna, at hon yrði sjónlaus." *Háv.* VI, 307: "Var hennar [Sigríðar] þar víða leitast, ok er svá sagt, at aldri fannsk hon síðan." *Korm.* VIII, 265—6: "Þessi hvalr kom ekki upp þaðan í frá, en til Þórveigar spurðisk þat, at hon lá hætt, ok er þat sagn manna, at hon hafi af því dáit." *Njál.* XII, 463: "Þat segja menn, at þau yrði ævilok Flosa, at hann færi útan, þá er hann var orðinn gamall, at sækja sér húsavið, ok var hann í Nóregi þann vetr." It is more difficult to dismiss these passages as formulaic or rhetorical. There is not much unusual in the circumstances that requires excusing or invites emphasis and they serve no transparent narrative function which would justify their inclusion. Possibly Hrefna's heart-break and Sigríðr's suicide were invented for the sake of pathos, but the other six cases are sober and look documentary. There is no reason for the

author to cite a tradition on the death of Egill, or Þorleikr, or Flosi, except for the sake of information.

The same applies to a still smaller subclass of references having to do with travel. *Eg.* II, 257: "Svá segja menn, at Egill fœri ekki í brott af Íslandi, síðan er þetta var tíðenda, er nú var áðr frá sagt, ..." *Eir. rauð.* IV, 210: "Ok er þat sumra manna sagn, at þessi Þorgils hafi komit til Íslands fyrir Fróðárundr um sumarit." *Eir. rauð.* IV, 230: "Þat er sumra manna sagn, at þau Bjarni ok Guðríðr hafi þar eptir verit ok tíu tigur manna með þeim ok hafi eigi farit lengra, ..." Again, there is no stylistic or rhetorical motivation for these statements. They are neutral in spirit and appear to be genuine reports.

The oral allusions surveyed up to this point can be described either as epic formulas or as references to some specific item of information. The following group is the reverse of this second classification. They refer not to details of information but to the absence of such details. They signal a dearth of information. *Eg.* II, 211: "Ekki er getit, at þá yrði fleira til tíðenda á því þingi." *Háv.* VI, 347: "Svá er sagt, at af leið vetrinn ok varð ekki til tíðenda ok allt þar til, er þeir bjuggusk til þings." *Gret.* VII, 104: "Eigi er sagt, at þeir fyndisk Kormákr síðan, svá at þess sé getit." *Gret.* VII, 106—7: "Ekki áttusk þeir Barði ok Grettir fleira við, svá at þess sé getit." *Gret.* VII, 219: "Hugðu menn, at hann myndi afbragðsmaðr verða, en hann andaðisk sjautján vetra, ok er engi saga af honum." *Gret.* VII, 289: "En ekki hafa þorn hans né afkvæmi til Íslands komit, svá at saga sé frá gorr." *Vatn.* VIII, 95: "Bergr fór ok á brott, ok er þat eigi sagt í þessi sögu, hvat hann lagði helzt fyrir sik, ok lýkr þar skiptum þeira Ingimundarsona." *Reyk.* X, 187: "Líðr nú sjá stund, ok er ekki sagt frá viðskiptum þeira á þessu máli til leiðar it þriðja sumar." *Reyk.* X, 214: "En ekki kunnu vér með sannendum at segja atburð um líflát þessarra manna. En þat vitu vér, at þetta var in fyrsta hefnd Skútu eptir Áskel, fõður hans." *Njál.* XII, 89: "En þá er eigi frá sagt, hversu oðrum var skipat." *Njál.* XII, 404: "En þó at hér sé sagt frá nokkurum atburðum, þá eru hinir þó miklu fleiri, er menn hafa engar sagnir frá." This is a slippery category. Allusions to lack of tradition would seem on the face of it not to provide much information on what sort of tradition the saga authors worked from. One might of course suppose that these formulations express mild surprise on the part of the author at not being in possession of further details. In this case the allusions would tell us something about the sort of tradition the author might normally expect to have and happens not to have only in this instance. On the other hand, the allusions concern thoroughly

unimportant matters about which the author could hardly expect to have traditions. They may be a stereotyped means to express the author's intention of communicating no further on the point. They may constitute a simple: "And that's all there is to tell about that."

I hesitate to dismiss these references so lightly. There is only one which is completely trivial, the passage in *Njál*. XII, 89, which disclaims further knowledge of the seating arrangement at Gunnarr's wedding. Two other allusions are to persons about whom there is no information (*Gret.* VII, 219 and 289). The others are all of a piece and refer to some aspect of a conflict: Egill's confrontation with Atli inn skammi in Norway, the interlude before the attempted vengeance of Þorbjörn's relatives against Hávarðr, Grettir's quarrel with Kormákr á Mel, whose relative he had injured in a horse match, Grettir's quarrel with Barði Guðmundarson, Bergr's conflict with Ingimundr's sons, the conflict between Vémundr kǫgurr and Steingrímur, Skúta's avenging of Áskell, and the great Thing battle at the end of *Njáls saga*. The significance of this agreement lies in the fact that the largest category of genuine allusions to tradition, to be dealt with below, also clusters around the notion of conflict. It would therefore seem that the saga authors were accustomed to having conflict traditions at hand and when they profess a lack of them, they are serious. They are informing the reader that the tradition goes no further, though it might reasonably have done so.

To this extent the allusions to incomplete traditions are genuine. There are, however, two small subclasses which are certainly not genuine. One comprises references to uneventful journeys. *Eg.* II, 49: "Er pá ekki sagt frá ferð hans, at til tíðenda yrði, áðr hann kom á Sandnes heim ..." *Lax.* V, 30—31: "...; er ekki af sagt hans ferð, áðr hann kemr einn dag at kveldi á Goddastaði." *Háv.* VI, 340: "Er nú ekki sagt frá þeira ferð, fyrr en þeir koma á Eyri, ..." The other subclass comprises references to missing names. *Gret.* VII, 257: "Hét einn Kárr, en annarr Þorleifr, þriði Brandr; eigi váru nefndir fleiri." *Korm.* VIII, 250: "...; gengr Bersi þó til hólms, ok er eigi nefndr skjaldsveinn hans." *Korm.* VIII, 294: "Kormákr var skipstjórnarmaðr í þeiri ferð, ok á qðru skipi var Þorvaldr; eigi eru fleiri nefndir skipstjórnarmenn." It is fairly clear that in all these passages we are dealing with a storyteller's convention.

There remain three categories of references which I classify as genuine since they make it appear that the saga authors did have access to real traditions. The first category comprises references to persons or events about which the author indicates there is more information than what he records. *Lax.* V, 229: "Gellir Þorkelsson bjó at Helgafelli til elli, ok er mart

merkiligt frá honum sagt; hann kemr ok við margar sögur, þótt hans sé hér lítt getit." *Háv.* VI, 356: "Urðu þeir [Hávarðr's allies] ágætir menn; eru af þeim miklar sögur hér á landi ok víðar annars staðar." *Gret.* VII, 5: "Þessi orrosta hefir einhver verit mest í Nórøgi; koma hér ok flestar sögur við, því at frá þeim er jafnan flest sagt, er sagan er helzt frá gør." *Gret.* VII, 42: "Mørg bernskubrogð gerði Grettir, þau sem eigi eru í sögu sett." *Gret.* VII, 205: "Grímr varð síðan farmaðr, ok er mikil saga frá honum sögð." *Gret.* VII, 243: "Um várit andaðisk Snorri goði, ok mart bar til tíðenda á þessum misserum, þat sem ekki kemr við þessa sögu." *Vøðu-Brands þát.* (*Ljós.*) X, 139: "Þorkell bjó í Krossavík til elli ok þótti ávallt inn mesti garpr, þar sem hann kemr við sögur." *Reyk.* X, 204—5: "Arnórr var mikill kappi ok góðr bóndi, ok jafnan er frá honum vel sagt, þar sem hann kemr við sögur ok málaferli manna." *Þorst. þát. stang.* XI, 78: "Hans sonr var Skegg-Broddi, er víða kemr við sögur ok var inn mesti afbragðsmaðr um sína daga." *Drop.* XI, 143: "Þat er sagt, at Ozurr er vitr maðr ok mjøk hafðr við mál manna." Seven out of ten references are to full traditions about certain persons. It is impossible that the authors counterfeited the existence of such traditions because the deception would have been transparent to the thirteenth century audience. On the other hand, one might argue that the references are not to tradition but to written sagas. This may be true in the case of Þorkell Geitisson, who is mentioned in *Laxdæla saga*, *Vápnfirðinga saga*, *Droplaugarsona saga*, *Gunnars þátr Þiðrandabana*, *Fljótsdæla saga*, and *Njáls saga*, but it cannot hold true for the other cases. Gellir Þorkelsson is one of the chieftains in *Bandamanna saga* and plays an incidental rôle in *Ljósvetninga saga*, the outlaw Grímr is mentioned briefly in *Laxdæla saga* and *Þórðar saga hreðu*, Arnórr Þorgrímsson has a small part in *Ljósvetninga saga*, and Skegg-Broddi appears in *Bandamanna saga*, *Ljósvetninga saga*, and *Ölkofra þátr*. This literary background is not sufficient to justify the references above; they must be based on common knowledge of the men involved. In other words, there existed familiar traditions about Saga Age personalities, from which the saga authors were able to draw.

The second genuine category includes references to double traditions about the same matter. *Eyrb.* IV, 12: "...; segja sumir, at hon væri dóttir Þorsteins rauða, en Ari Þorgilsson inn fróði telur hana eigi með hans börnum." *Gret.* VII, 157: "...; ok hafa menn þat til merkja, at Þorbjörn hafi þar drepinn verit, þótt í sumum stöðum segi, at hann hafi á Miðfitjum drepinn verit." *Gret.* VII, 187: "En þat er flestra manna ætlan, at Grettir hafi sterkastr verit á landinu, síðan þeir Ormr Stórolfsson ok Þórálfr Skólmsson lögðu af aflraunir." [This is a contradiction aimed at a specific

passage in *Bjarnar saga*.] *Gret.* VII, 213: "Þetta er sögn Grettis, at trollkonan steypðisk í gljúfrin við, er hon fekk sárit, en Bárðardalsmenn segja, at hana dagaði uppi, þá er þau glímdu, ok sprungit, þá er hann hjó af henni höndina, ok standi þar enn í konulíking á bjarginu." *Svarf.* IX, 207: "Karl sat á Upsum lengi ævi, ok er þat sumra manna sögn, at hann hafi utan farit ok aukit þar ætt sína, en fleiri segja, at hann hafi átt Ragnhildi Ljótólfsdóttur ok börn mörq með henni." *Brandkrossa þát.* XI, 186: "Þessa rœðu segja sumir menn til ættar Droplaugarsona, þeirar er ókun-nari er. En þótt sumum mönnum þykki hon efanlig, þá er þó gaman at heyra hana." *Gun. þát. Þið.* XI, 204: "Nú er þat sumra manna sögn, at í þessari ferð hafi verit Helgi Droplaugarson með Þorkatli, frænda sínum, en eigi vitum vér, hvárt satt er." *Reyk.* X, 159: "En frá því segja menn ýmisst, hvat honum sjálfum varð fyrir. Er þat sögn sumra manna, at hann hafi farit utan suðr á Eyrum, ok er þat þeira sögn, at hann hafi farit í Vík austr ok þaðan suðr til Danmerkr. En sumir segja, at hann muni hafa brunnit með hjónum sínum." *Reyk.* X, 200: "Sumir vilja þat segja, at Vémundr skyti til Steingríms með spjóti, þá er hann vildi upp ór vö-kinni." *Reyk.* X, 220: "En frá lífláti Þorgauts segja menn misjafnt. Sumir segja, at Skúta léti hann koma í Hrafnasker ok sendi Þorbergi orð, at hann veitti honum nokkura björg, ef hann vildi. En sumir segja, at hann dræpi hann þegar." *Reyk.* X, 230: "En sumir menn vilja þat segja, at Skúta sendi hana heim til Glúms, þá er versnaði með þeim, ok þóttisk Skúta gera þat til svívirðingar Glúmi. En hin frásögn er hér höfð, at Skúta væri eigi heima, þá er sendimaðrinn kom eptir Þórlaugu, ok var hann farinn norðr á Strandir at rekum." *Reyk.* X, 233: "Þar segja menn eigi einn veg frá. Sumir segja svá sem hér er sagt, at þat væri øx ok hétu Fluga, en sumir segja, at þat væri sverð ok hétu Fluga."

Three of these passages should be disqualified from the outset. The passage in *Eyrbyggja saga* looks like the result of a discrepancy between written genealogical tables. The reference to Grettir's strength (*Gret.* VII, 187) is a deliberate downgrading of the hero of *Bjarnar saga* on the part of the author in order to upgrade his own hero. The passage in *Brandkrossa þáttr* is a rather self-conscious introduction to a plainly apocryphal folktale. The tradition may have been real enough, but it is not the kind of tradition that interests us here.

The doublet in *Gunnars þáttr Þiðrandabana* is a special case. Jón Jóhannesson seems to attribute it to the use of a written *Ævi* also used by the author of *Droplaugarsona saga*, where, however, this passage does not appear (*ÍF* XI, lxxxviii—lxxxix). I have expressed doubts about this

*Ævi* elsewhere.<sup>1</sup> The detail is too minute to have found a place in such an *Ævi*. If one version was in the *Ævi*, then the other must have been in tradition. Even if both versions were recorded in the *Ævi*, they must still have been provided originally by a forked tradition.

Three other passages are concerned with the death or last days of saga personages. *Gret.* VII, 157 refers to two reports on the location of Grettir's slaying of Þorbjörn øxnamegin. This is the only passage that tells us exactly how the split in the tradition occurred. We are told that Grettir's spear was found in a moor toward the end of Sturla Þórðarson's life (1284) and gave rise to the opinion that the slaying took place on this moor, while another tradition located it at Miðfitjar. The new tradition hardly predates the composition of the saga and is based on a purely archeological speculation. But it proves the existence of the older tradition since, had there been no tradition at all about the slaying of Þorbjörn øxnamegin, there would have been no archeological speculation about the site. The other passage in *Grettis saga* (VII, 213) gives two versions of Grettir's destruction of the troll woman. According to one she was pitched into the falls and according to the other she was turned to stone at dawn. As in *Brandkrossa þáttur* this is a case of folktale tradition which is not of use to us. The passage in *Svarfdæla saga* concerns alternate traditions on a marriage and provides no palpable justification for regarding it as fictitious.

There remain the five doublets in *Reykðæla saga*. Liestøl regarded them as the genuine quandries of a conscientious transmitter of tradition. Baetke, on the other hand, regarded them as hypocrisies: "Der Verfasser liebt es offenbar, sich als treuer Übermittler von Volksüberlieferungen zu geben, und macht zu mehreren Vorgängen die Bemerkung: einige erzählen es so, andere so."<sup>2</sup> He gives a reasonable explanation of two of the passages (*Reyk.* X, 230 and 233) as textual harmonizations on the basis of *Glúms saga* (Baetke assumes that the author of *Reykðæla saga* interpolated this episode from the *Vatnshyrna* text of *Glúms saga*, pp. 12—14), but this does not really alter the fact that at one point two presumably oral variants entered the textual tradition, thus creating the necessity for harmonization. The other three passages give variants on the circumstances of

<sup>1</sup> *The Problem of Icelandic Saga Origins*, p. 93.

<sup>2</sup> Walter Baetke, "Die Víga-Glúm-Episode in der Reykðæla Saga," *Deutsche Akad. d. Wiss. zu Berlin, Veröffentlichungen des Inst. für deutsche Sprache und Lit.* 11, *Beiträge zur deutschen und nordischen Literatur: Festgabe für Leopold Magon* (Berlin, 1958), 12.



someone's death (*Reyk.* X, 159, 200, 220). There is always the possibility that these discrepancies were fabricated by the author in order to appear as an artless reporter, but it is difficult to see how he could have imposed on his audience with such a bald-faced conceit unless his audience was in fact accustomed to the existence of divergent traditions. There is nothing in the passages or in the saga as a whole to suggest such a sophistry. Furthermore, they accord well with the six passages cited above which were concerned with the circumstances of a person's death or old age and which there was no reason to reject as spurious.

Another significant category comprises references to conflicts. These references are not necessarily cast in the form of an oral report introduced by a "svá er sagt" or some such formula, but they allude to otherwise unknown or unelaborated events in an abbreviated way which presupposes that they are familiar to the reader. They are therefore tantamount to references either to oral or written tradition. *Eg.* II, 100: "Þaðan af hófusk deildir með þeim Óleifi ok Hegg; þeir þorðusk á Laxfit við Grímsá; þar fellu sjau menn, en Heggr varð sárr til ólífis, ok Kvígr fell, bróðir hans." *Eg.* II, 257: "Egill bjó at Borg langa ævi ok varð maðr gamall, en ekki er getit, at hann ætti málaferli við menn hér á landi; ekki er ok sagt frá hólmgöngum hans eða vígaferlum, síðan er hann staðfestisk hér á Íslandi." *Eg.* II, 299—300: "... , svá ok Helga in fagra, dóttir Þorsteins, er þeir deildu um Gunnlaugr ormstunga ok Skáld-Hrafn; ..." *Heið.* III, 324: "... ; ok fór eptir því, sem vitrir menn höfðu fyrir sét, at sætt manna helzk, sem á var kveðit, ok er ekki getit þeira viðskipta síðan." *Eyrb.* IV, 31: "Á þessu þingi deildu þeir Þorgrímr Kjallaksson ok synir hans við Illuga svarta um mund ok heimanfylgju Ingibjargar Ásbjarnardóttur, konu Illuga, er Tin-Forni hafði átt at varðveita." *Lax.* V, 48: "... ; Unnr gekk frá honum; þar af hefjask deilur þeira Laxdœla ok Fljótshlíðinga." *Lax.* V, 204: "Hann [Þorkell Eyjólfsson] var maðr heraðríkr ok málamaðr mikill; þingdeila hans er hér þó ekki getit." *Fóst.* VI, 181—2: "Hann [Helgi Snorrason] deildi um Gufufitjar við Þorstein Egilsson, því at Þorsteinn vildi kaupa fitjarnar; en Helgi vildi eigi selja." [The quarrel is told briefly.] *Gret.* VII, 116: "... , ok var þeira sonr Eyjólf, er veginn var á alþingi; ..." *Gret.* VII, 219—20: "Eptir víg Þorsteins Kuggasonar lagði Snorri goði fæð mikla á þá Þórodd, son sinn, ok Sám, son Barkar ins digra, en þat er eigi greint, hvat þeir höfðu helzt til saka, útan þat, at þeir hafa eigi viljat gera eitthvert stórvirki, þat er Snorri lagði fyrir þá, ..." *Vatn.* VIII, 47: "Ingimundr gerðisk nokkut aldraðr ok helt hann ávallt búrisnu sinni; eigi er hér getit þingdeilda hans, at hann ætti stórmálum at skipta við menn, ..." *Valla-Ljót.* IX, 239: "En ek mæli þat nú opinberliga, at ek

fekk óvinsældir af viðskiptum okkar Einars, bróður þíns, ok vil ek nú fœra mér þat af hendi." *Reyk.* X, 214: "Þórir, sonr Ketils flatnefs, er fyrr var frá sagt, at vá Áskel goða, hann varð sekr eptir víg Hróars Tungu-goða sunnan um land, er hann hafði at verit með þeim Móðólfssonum í þeiri sveit, er heitir Skógahverfi, er þeir bqrðusk þar, sem nú heitir Hróars-tunga; . . ." *Qlkoř. þát.* XI, 91: "Broddi svarar: 'Þurfa muntu þess, Skapti, at taka meira á qðrum sakferlum, ef skriða skal í þat skarð, er Ormr, frændi þinn, reytti af þér fyrir mansongsdrápu, er þú ortir um konu hans. Var þat illa gort, enda var þat illa goldit." *Njál.* XII, 147: "Bróðir Egils var Qnundur í Tröllaskógi, faðir Halla ins sterka, er var at vígi Holta-Þóris með sonum Ketils ins sléttmála."

The tenor of these passages is constant. They all allude to some sort of otherwise unknown quarrel, either to a legal or an armed conflict. The most frequent word used to describe the hostility is *deila* and its derivatives: *deila* (*Eg.* 300, *Eyrb.* 31, *Fóst.* 181), *deildir* (*Eg.* 100), *deilur* (*Lax.* 48), *þingdeildir* (*Lax.* 204, *Vatn.* 47). In addition there are the terms *málaferli/vígaferli* (*Eg.* 257), *sakferli* (*Qlkoř. þát.* 91), and *viðskipti* (*Heið.* 324, *Valla-Ljót.* 239). Three other passages allude to slayings with the words *vega* or *víg* (*Gret.* 116, *Reyk.* 214, *Njál.* 147) and one passage alludes to hostility (*jæð*) between Snorri goði and his son (*Gret.* 219).

As in all the other cases of oral allusion, one must in principle concede the possibility that these references are fictitious, though they contain nothing that makes them suspect. They look like incidental information, of which the authors were reminded by the context and which they pass along with no ulterior motive. There is of course no way to prove beyond any doubt that these traditions were genuine, but in two cases we do have something resembling confirmation. *Egils saga* (299—300) refers to the quarrel between Gunnlaugr and Hrafn over Helga the Fair and this tradition is confirmed in detail by the later *Gunnlaugs saga*. Likewise *Laxdæla saga* (48) refers to a quarrel between Laxdælir and Fljótshlíðingar which is confirmed by the later *Njáls saga*. The problem is not affected by the sticky question of dating; all scholars agree, with as strong reasons as can be adduced in such a case, that *Egils saga* is older than *Gunnlaugs saga* and that *Laxdæla saga* is older than *Njáls saga*. In order therefore to support the view that the references are to written sources rather than to oral traditions one would have to conjecture a proto-*Gunnlaugs saga*, on which *Egils saga* drew, and a proto-*Njála*, on which *Laxdæla saga* drew, but these are desperate remedies. It is much simpler to assume that the authors of the earlier sagas were alluding to oral traditions which were subsequently developed more fully by the authors of the later sagas.

If this is true, the two passages in question lend credence to the others and suggest that there were well established traditions about the conflicts of the Saga Age.

In view of these conflict traditions it is not surprising to find allusions to the settlement of conflicts. *Eyrb.* IV, 131: "..., ok er þat flestra manna sögn, at málin kæmi í dóm Vermundar; en hann lauk gærðum upp á Þórsnesþingi ok hafði við ina vitrustu menn, er þar váru komnir. Þat er frá sagt sáttagærðinni, at mannalátum var saman jafnat ok atferðum; ..." *Lax.* V, 211: "Eptir þat luku þeir fésekð; en eigi er á kveðit hér, hversu mikit þeir gerðu; frá því er sagt, at fé galzk vel, ok sættir váru vel haldnar." *Fóst.* VI, 169: "Eigi höfum vér heyrt getit, at Þormóðr hafi fengit meiri scemð síns áverka en sekðir Kolbaks." *Band.* (M) VII, 363: "Ekki er þess getit, at eptirmál yrði um víg Más né um víg Óspaks." *Korm.* VIII, 259: "Svá er sagt, at engar yrði bætr eptir menn þessa."

Let us now review the classifications.

Spurious references:

Manneristic references in <i>Reykðæla saga</i>	80
References to mark a transition	40
References for rhetorical or emphatic effect	34
Other epic formulas	7

Largely genuine references:

Details on death or old age	8 (2 spurious)
Details on travel	3
Dearth of information	11 (1 spurious)
The uneventful journey	3 (3 spurious)
Unknown names	3 (3 spurious)
References to fuller traditions	10 (1 spurious)
References to discrepancies in tradition	12 (3 spurious)
References to conflicts	15
Settlements of conflicts	5

231

spurious	174 or 75.3 percent
genuine	57 or 24.7 percent

Excluding the purely manneristic references in *Reykðæla saga*, which rather distort the figures, we arrive at the following percentages:

spurious	94 or 60.5 percent
genuine	57 or 39.5 percent

My results are of course open to considerable doubt since readers may feel that I have designated too many or too few passages as spurious or

that I have used the wrong criteria in separating the grain from the chaff. But criticism must make a beginning somewhere and it seemed worth while to replace Liestøl's generalized acceptance and Baetke's generalized rejection with a reasoned survey. When I have rejected references, it is because there is something in the text which calls their validity into question; they are either formulaic, or rhetorical, or tendentious. When I have accepted references as genuine, it is because the text suggests to me no such grounds for suspicion. However, validity of this sort is an open question and the reader should not regard my residue of fifty-seven genuine references as established, but as an invitation to further critical appraisal.

In order to provide a convenient summary of the genuine references and in order to show their distribution among the sagas, I list them once more together. *Eg.* II, 100, 211, 257<sup>2</sup>, 298, 299—300; *Heið.* III, 324; *Eyrb.* IV, 31, 131; *Eir. rauð.* IV, 210, 230, 235; *Lax.* V, 48, 111, 204, 211, 228—9, 229; *Fóst.* VI, 169, 181—2; *Háv.* VI, 347; *Gret.* VII, 5, 42, 104, 106—7, 116, 157, 205, 213, 219, 219—20, 243, 289; *Band.* VII, 363; *Vatn.* VIII, 47, 95; *Korm.* VIII, 259, 265—6; *Svarf.* IX, 207; *Valla-Ljót.* IX, 239; *Reyk.* X, 159, 187, 200, 204—5, 214<sup>2</sup>, 220, 230, 233; *Þorst. þát. stang.* XI, 78; *Ólkoþ. þát.* XI, 91; *Drop.* XI, 143; *Gun. þát. Þið.* XI, 204; *Njál.* XII, 147, 404, 463. The distribution is surprisingly even. References occur in all volumes of *Íslensk Fornrit* and nineteen sagas and *þættir* are represented. Such references do not appear to be the peculiarity of a single type or group of sagas. *Grettis saga*, with a dozen references, has more than its share, and *Reykðæla saga*, with its predilection for such formulations, has nine examples; otherwise there is no distributional imbalance. *Egils saga* and *Laxðæla saga* have half a dozen references each, but they are among the large sagas, together with *Grettis saga* and *Njáls saga*. The remaining sagas boast one or two or at most three references.

Assuming that these fifty-seven passages do in fact allude to genuine traditions, what do they tell us about the oral material from which the saga authors worked? Some of the references tell us not a great deal since they imply only the existence of non-distinctive traditions about certain persons (V, 229; VI, 356; VII, 5, 42, 205; XI, 78) or certain events or details (VII, 213, 243; X, 230, 233; XI, 204). Such references are neutral and unrevealing since they show no pattern and since, if there were any traditions at all, they were necessarily about persons and events. Another group of three (II, 257; IV, 210, 230) alludes to travel traditions, but the number is too insignificant to suggest that travel was in any way a regular feature of oral tradition. Furthermore, two of the references occur in *Eiríks saga rauða*, which is not so much a family saga as a travel saga.

There remain, however, two categories of allusions which are considerably more revealing. One numbers thirteen and comprises references to death, old age, or progeny (*Eg.* II, 298; *Eir. rauð.* IV, 235; *Lax.* V, 111, 228—9; *Gret.* VII, 157, 219, 289; *Korm.* VIII, 265—6; *Svarf.* IX, 207; *Reyk.* X, 159, 200, 220; *Njál.* XII, 463). The group is large and scattered enough to suggest very definitely that there were oral traditions about the fate or decease of Saga Age personalities. One can best imagine these references as a part of genealogical traditions. The result is interesting insofar as it corresponds nicely to what seems to have belonged to the oldest and most vital oral tradition about Scandinavian kings from the *Ynglingatal* on. An easy inference might be that obituarial traditions were a normal feature of Norse genealogical survivals.

The last category is the most interesting. In addition to the direct references to conflicts (*Eg.* II, 100, 257, 299—300; *Heið.* III, 324; *Eyrb.* IV, 31; *Lax.* V, 48, 204; *Fóst.* VI, 181—2; *Gret.* VII, 116, 219—20; *Vatn.* VIII, 47; *Valla-Ljót.* IX, 239; *Reyk.* X, 214; *Olkof. þát.* XI, 91; *Njál.* XII, 147) and references to settlements growing out of conflicts (*Eyrb.* IV, 131; *Lax.* V, 211; *Fóst.* VI, 169; *Band.* VII, 363; *Korm.* VIII, 259) there are references to conflicts among the allegations of incomplete traditions (*Eg.* II, 211; *Háv.* VI, 347; *Gret.* VII, 104, 106—7; *Vatn.* VIII, 95; *Reyk.* X, 187, 214; *Njál.* XII, 404) and among the allegations of fuller traditions (*Reyk.* X, 204—5; *Drop.* XI, 143). Altogether there are thirty of these references. They comprise more than half of the total number of genuine references to oral tradition in the family sagas and do more than merely suggest that the authors of the sagas disposed of traditional material about the feuds and litigation of the Saga Age. When one considers the nature and preoccupation of the sagas, it is hardly surprising that so many of their allusions to oral material are concerned with these matters. Conflict, either outright or at law, is after all the very substance and focus of the sagas. It is hardly a distortion to say that the sagas, reduced to their simplest terms, are stories of conflicts. If the saga as a form has oral antecedents, these antecedents must have been very largely concerned with conflicts. That there were such antecedents, in other words that the saga has a traditional foundation, is fairly confirmed by the thirty allusions to conflicts assembled above.

The result of this survey has been to adduce evidence from the saga texts to the effect that the saga authors used oral traditions in their compositions. Nothing can of course be said about the structure of these traditions, but the fact that many of them center so clearly on conflicts suggests that they had the same orientation as the written sagas and lends

support to the theory that the written sagas are to some extent traditional literature. This is textual evidence, just as oral variation in the manuscripts is textual evidence. The traditionalist cannot use it to prove that there were fullblown oral family sagas, but he can use it to argue that the written sagas are anchored in traditional material. The inventionist may still regard the oral tradition behind the sagas as disorganized and adventitious, but he cannot disregard the existence of such a tradition altogether. He must either find the critical formula for dissolving the evidence provided by oral variation and oral allusion or he must find a place for it in his system.

M. I. STEBLIN-KAMENSKIJ

## An Attempt at a Semantic Approach to the Problem of Authorship in Old Icelandic Literature

I am afraid that the reader intrigued by the title of this article will be disappointed by its contents. He will find in what follows no assertions as to who was the author of one or other Saga of Icelanders or Eddic poem, nor any proposal as to how their annoying anonymity should be done away with. The article is nothing more than a suggestion that it might be of interest to know what Old Icelandic authors and their contemporaries thought about authorship. As a matter of fact, most of those who attempt an aesthetic evaluation of one or other Old Icelandic literary composition or try to pinpoint their authors, make the tacit assumption that the way people conceived authorship was absolutely the same as it is now. Now it would be interesting to find out whether the assumption in question is justified or is merely due to lack of interest in what people thought or, possibly, a desire to ignore it for simplicity's sake.

It is generally held by linguists that words have meanings, i.e. are in some way associated with thinking, and many linguists went so far as to believe that the study of the meanings of words might shed light on what people think. Common sense also inclines one to believe that, although words are not always rich in thought, still they are the most usual way of expressing it. It would appear, then, that the best means of finding out what Old Icelandic authors and their contemporaries thought about authorship is to investigate the meanings of Old Icelandic words relating to authorship or literary activity in general.

A good deal has been written about semantics, or the science of meaning, and the methods of this science. However, to my best knowledge, no more adequate procedure of investigating the meanings of words has been devised than that of observing the usages of words, or their textual references, and describing the observed meanings by words of the language

of the investigator. In default of an Old Icelandic dictionary registering all the contexts in which a word appears in written records, the ideal procedure would be to examine all these records and to excerpt from them all the said contexts. I am not at all sure that I shall ever be able to perform this. For the present I can only venture some considerations based on a more or less occasional and irregular reading of Old Icelandic texts. I shall describe the meanings of the terms involved in English. They might just as well be described in any modern European language—Russian, Swedish, Icelandic, etc. If it appears, however, that in modern European languages these terms have something in common and that this something is lacking in Old Icelandic, I shall consider myself justified in speaking of Modern European as opposed to Old Icelandic.

What strikes one first of all is the curious fact that the notion "author" (not to speak of the notion "authorship") found no expression in Old Icelandic. There was no word with this meaning. The Icelandic word *höfundur* appears with this meaning only in the 18th century (according to Vigfusson's dictionary, in 1734). No other nouns implying authorship, such as *writer*, *man of letters*, *novelist*, *historian*, etc., and their equivalents in other modern European languages, were available in Old Icelandic. There existed only such terms as *ritari*, which implied scribal ability, or *sagnamaðr* (also *sagnameistari*), which implied knowledge of sagas and ability to relate them faithfully (cf. e.g. in "Prestssaga Guðmundar Góða": *ok var hann sagnamaðr mikill ok sannfróðr*), or *fræðimaðr*, *fróðr maðr*, etc., which implied learning or knowledge.

It might be suggested, however, that in default of equivalents of the Modern European nouns *author*, *writer*, etc., the fact of being the author could be expressed paraphrastically, namely by contexts containing equivalents of such Modern European verbs as *compose*, *write* and the like. This, indeed, must have been the case, since, although no equivalents of the nouns *author*, *writer*, etc., existed, we nevertheless know something about who wrote one or other Old Icelandic prose work, and we could not have gathered our information but from contexts of this kind (cf., e.g. in Ari's "Íslendingabók": *Íslendingabók gerða ek fyrst byskupum órum . . . þá skrifaða ek þessa*, etc.). However, on closer examination it appears that the meanings of Old Icelandic verbs of this type are essentially different from the meanings of their would-be equivalents in modern European languages.

It appears that all Icelandic verbs that might come into question imply in the first place writing as scribal activity or committing to writing and therefore cannot be older, as to their meaning at least, than the introduc-



tion of writing. I mean such verbs as *rita* (or *rita*), *skrifa*, *setja á bók*, *setja saman*, *samsetja*. Still there occur cases when these verbs might be supposed to connote authorship. I mean such cases as, for instance, the beginning of "Íslendingabók" quoted above or the well known passages from "Hungrvaka" *þat, er á norrœnu er ritat, lög eða sögur eða mannfræði* or "The First Grammatical Treatise" *pau in spakligu fræði, er Ari Þorgilsson hefir á bækur sett af skynsamligu viti* (however, here *rita* implies recording) or "Heimskringla" *Ari prestur inn fróði Þorgilsson, Gellissonar, ritaði fyrstr manna hér á landi at norrœnu máli fræði bæði forna ok nýja* (also here recording seems to be implied) or "Hauksbók (Landnámabókar)" *En þessa bók ritaða Haukr Erlendsson eptir þeiri bók, sem ritat hafði herra Sturla lögmaðr inn fróðasti maðr, ok eptir þeiri bók annari, er ritat hafði Styrmir inn fróði* (but, of course, *rita eptir* implies following an original, that is, copying, editing or retelling). Here belong also the well known passages where expressions meaning "dictate", etc., might be supposed to imply authorship: ... *áðr Sturla skáld Þórðarson sagði fyrir Íslendinga sögur, ok hafði hann þar til vísindi af fróðum mönnum, þeim er váru á öndverðum dögum hans, en sumt eptir bréfum þeim, er þeir rituðu, er þeim váru samtíða, er sögurnar eru frá* ("Formáli" in "Sturlunga") or *ok er þat upphaf bókarinnar er ritat er eptir þeiri bók, er fyrst ritaði Karl ábóti Jónsson, en yfir sat sjálfr Sverrir konungr ok réð fyrir, hvat rita skyldi* ("Sverris saga") or *Á bók þessi lét ek rita fornar frásagnir ... svo sem ek hefi heyrt fróða menn segja* ("Heimskringla"). Also in these cases the verbs in question (*segja fyrir*, *sitja yfir*, *ráða fyrir hvat rita skyldi*, *láta rita*) may eventually refer to authorship, but they are obviously far from being identical in meaning with *compose* and the like.

The verb that is particularly often supposed to mean "compose, be the author of" is *setja saman*. This verb is generally held to be a translation loan from Latin *componere*, and it is significant that this verb originated under Latin influence. But this verb, too, implies in the first place writing, more exactly compiling or putting together in a certain order (cf. e.g. the inscription on Codex Upsaliensis of the "Younger Edda": *bók þessi heitir Edda; hana hefir saman setta Snorri Sturlu sonr eptir þeim hætti, sem hér er skipat. Er fyrst frá ásum ok Ymi, þar næst Skáldskaparmál* etc. or the passage from "Flateyjarbók" *Svo segja þeir bræðr, Gunnlaugr ok Oddr, at þessir menn hafi þeim flest frá sagt, hvat er þeir hafa síðan saman sett ok í frásagnir fært*). To my knowledge, there is only one instance of this verb referring, as is usually supposed, to oral composition. This is the famous passage from "Þorgils saga ok Hafliða" beginning with *Hrólfur frá Skálmarnesi sagði sögu frá Hróngviði víkingi ...* and ending with

*þessa sögu hafði Hrólfr sjálf saman setta*. However, Hermann Pálsson has recently made it probable that a written saga is here meant.<sup>1</sup> It is irrefutable, indeed, that in “Sturlu þáttur”, for instance, *segja* refers to reading aloud (*Sagði hann þá Huldar sögu, betr ok froðligar en nokkurr þeirra hafði fyrr heyrt, er þar váru*), since it is said a few lines below *sendi dróttning eptir Sturlu, bað hann koma til sín ok hafa með sér trollkonusöguna*, which clearly refers to a written saga. Just as *rita*, *setja saman* and the like referred indiscriminately to writing down and composing, the verb *segja*, if applied to oral sagas, most probably could refer indiscriminately to relating and composing and, with the rise of written sagas, also to reading aloud.

In such Modern European verbs as English *write*, Swedish *skriva*, Modern Icelandic *skrifa*, etc., the meaning “compose, be the author of, be an author” is quite distinct from their other meanings, namely “trace letters or words, commit to writing”, etc., and this is shown by the fact that the meaning in question may be expressed explicitly by other words of the same language, such as English *compose*, Swedish *författa*, Modern Icelandic *semja*, etc. and that these verbs occur also in such contexts where only authorship is implied and no writing in its original sense connoted (e.g. in *who wrote this novel?*). It is significant, indeed, that the Icelandic verb with the explicit meaning “compose, be the author of”, namely *semja*, acquired this meaning only in modern times, while the verb *dicta* “compose” was originally used only of Latin compositions. In Old Icelandic there existed only verbs with a wider and more diffuse meaning. Since the notion “author” found no expression in words and consequently did not exist at all, it was impossible for the speakers to separate the references to the eventual authorship from the other references of these verbs, namely writing down, etc. Thus, in terms of semantics, the fact of being the author could be the referent of these verbs, but it was not their meaning.

Since the notion “author” did not exist at all, authorship must have been something quite different from what it has become in modern times. Indeed, authorship is obviously not only the fact of having produced a literary work, but also a certain attitude of the producer towards his production. If the notion “author” did not exist, an author could not be aware of being an “author”, or attach any importance to being one, or think that being one was better than being a copyist, or try to be an “author” consistently, or try to be one at all, or, for that matter, distin-

---

<sup>1</sup> Hermann Pálsson, *Sagnaskemmtun íslendinga*, Reykjavík, 1962, p. 52.

guish between composing and copying. Manifestations of such an attitude of Old Icelandic authors towards their productions are very well known.<sup>1</sup> One of these manifestations is that those who are considered to have "copied" a manuscript, in actual fact changed the style, added or abridged, as for instance did the "copyist" of the principal manuscript of "Egils saga".<sup>2</sup> In fact when pronoun *ek* appears in an Old Icelandic prosaic work we do not necessarily know who this *ek* is: someone we would call an "author" or someone we would call a "copyist" (cf. *ok lýk ek þar Brennu Njáls sögu* in the last line of "Njáls saga"). The anonymity of the Sagas of Icelanders is, of course, also a manifestation of this attitude of the authors. However, it has been suggested that their anonymity has nothing to do with authorship itself and is merely due to, for instance, the authors' modesty<sup>3</sup> or foreign influence<sup>4</sup> or catholicism<sup>5</sup> or simply "custom", whatever that may mean. In fact, it is generally, though tacitly, assumed that the introduction of writing wrought an instantaneous change in the way people conceived authorship. There is no doubt, of course, that the introduction of writing must have contributed greatly to the development of conscious authorship in prose-writing. But to judge from the meanings of the words involved, the change was gradual and reached completion most probably only in modern times.

An exhaustive semantic analysis of the verbs *rita*, *setja saman*, etc., would include an inquiry into what the writer thought about his production. If he believed it to be a faithful record of events, then the verbs in question must have meant "write down, record". But if he understood that what he wrote was fiction and not historical truth, then the verbs in question might have meant "compose". And, of course, it is not only a question of what the writer thought, but also of what was generally thought. The meanings of words are not individual, but common property.

Now there is no doubt that in actual fact both historical truth and fiction are present in Old Icelandic prosaic writings, and it is natural that scientists have tried to separate history from fiction in these writings and thus to ascertain their value as historical evidence. But if literature

<sup>1</sup> For instance, they are repeatedly pointed out by the authors of "Norrøn fortællekunst", Kbh., 1965 (pp. 15, 16, 63, 64, 78, 138, etc.).

<sup>2</sup> Cf. Sigurður Nordal, Formáli in "Egils saga", Reykjavík, 1933, p. LXXXII foll.

<sup>3</sup> Finnur Jónsson, Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie, 2, Kbh., 1920, p. 275.

<sup>4</sup> Ibid., p. 276.

<sup>5</sup> Halldór K. Laxness, Tímarit máls og menningar, 1945, 1, p. 40.

is viewed as an expression of mental culture, it would seem to be more important to separate what people believed to be historical truth from what they believed to be fiction and thus to penetrate into their minds. However, in trying to achieve this, one would be soon confronted with the fact that, although the notions "historical truth" and "fiction" can be easily expressed in any modern European language (cf., e.g., Modern Icelandic *söguleg sannindi* and *skáldskapur* or *skáldleg sannindi*, etc.), they could find no expression whatever in Old Icelandic and consequently did not exist at all. There existed only such words as *sannindi* "truth" and *lygi* "lie" and the like, and these words had consequently a wider meaning than Modern European *truth* and *lie*, since they referred eventually to what we now would call "fiction", but neither "truth" nor "lie".

In contrast with such Modern European designations for literary compositions as *novel*, *short story*, *drama*, *essay*, *article*, *editorial*, *paper*, *dissertation*, etc., the Old Icelandic designations for literary compositions, such as *saga*, *pátr*, *frásögn* or *frásaga*, did not imply authorship and referred to oral tradition as well as to written works and to both fiction and history indiscriminately. While in Modern Icelandic the word *saga* has two distinct meanings, viz. "history as a science" (also *sagnfræði*) and "saga as a literary composition", in Old Icelandic it shows no traces of this distinction. *Saga* was any kind of narrative, oral or written, believed to be truthful or known to be untruthful, and even the events narrated. Nor did the word *fræði*, which comes nearest in its meaning to "science", imply authorship. In fact it meant any lore, both oral and written (cf. *pau in spakligu fræði, er Ari Þorgilsson hefir á bækur sett af skynsamligu viti* in "the First Grammatical Treaty").

It is curious that while on the one hand it is now generally considered that the *Íslendingasögur* are no more than novels, that is, deliberate fiction, it is on the other hand admitted that these sagas were believed (even by the authors themselves!) to be history. Thus Einar Ól. Sveinsson, the best authority in the field, says: "At Í(slendingasögur) opfattedes som historie af en el. anden art, fremgår af den brug, forfattere, der må opfattes som historikere, gjorde af dem. Det mærkeligste eks. er dette: Sturla Þórðarson (1214—84), en historiker, der i sin *Íslendingasaga* frem for andre søger at følge sandheden, levede i sagaskrivningens blomstringstid og må have kendt forf. af Í. i deres værksted; alligevel gør han uddrag af en mængde Í. i sin *Landnáma*, dvs. han opfattede dem ikke som romaner."<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Einar Ól. Sveinsson, in "Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid", 7, Malmö, 1962, p. 504.

One wonders how the authors of *Íslendingasögur* contrived this curious double-thinking. The explanation is, of course, that people distinguished, as already mentioned, only between "truth" (*sannindi*) and "lie" (*lygi*), and not between "history" and "fiction" or "fiction" and "lie", and therefore considered fiction bearing a semblance of actuality (exemplified by *Íslendingasögur*) to be "truth" and fiction bearing no semblance of actuality (exemplified by the so-called *lygisögur*) to be a "lie". The realism of *Íslendingasögur* is thus a very peculiar realism, since it is fiction that was considered to be "truth". It might be called "realism of truth" in contradistinction to "realism of verisimilitude" of modern novels, where fiction is known to be "fiction", whatever semblance of actuality it may bear.

It is understandable, then, why sagas in which fiction bore no semblance of actuality and was therefore detectable, were called *lygisögur*. Fiction was detectable only when it bore no semblance of actuality. In Old Icelandic literature attempts to describe fiction, namely as *lygi* or as something "untruthful", but "amusing", refer always to such fiction, cf. e.g. *En þessari sögu var skemmt Sverri konungi, ok kallaði hann slíkar lygisögur skemmtiligstar* in "Þorgils saga og Hafliða" or *en þótt sumum þykki hon* (i.e. the story about the bull that swam from Iceland to Norway) *efanlig, þá er þó gaman at heyra hana* in "Brandkrossa þátr". *Lygisögur* were a decisive step towards deliberate fiction, and in that sense they are nearer to modern novels than the *Íslendingasögur* are. In a sense, all modern novels are *lygisögur*. But, of course, fiction is present also in those sagas which were considered to be "truthful". It is present even in those sagas where the events narrated are nearly contemporaneous with the writing of the saga (cf., e.g., prophetic dreams in "Sturlunga"). But it is significant that as the events narrated become remoter from the writer, the amount of fiction present in the narration increases (cf. what Nordal calls *samtidssagaer* with the *Íslendingasögur* and the latter with the *fornaldarsögur*). The reason is obviously that the possibility of taking verisimilar fiction to be "truth" increases as the possibility of knowing the facts decreases.

I have hitherto deliberately avoided saying anything about words relating to authorship in poetry. The fact is they are so peculiar as to require a separate treatment.

As pointed out before, words that could refer to authorship in prose (namely, *rita*, *setja saman*, etc.) always implied writing and thus were not older, as to their meaning at least, than writing itself. Before the introduction of writing, prose compositions were no doubt never ascribed to anyone. No prose authors are known in oral tradition or even thinkable.

In contrast with this the words *skáld* "verse author" and *yrkja* "compose verses" had no doubt existed before the introduction of writing and long before it. Thus, oddly enough, during a long time there existed words which meant "verse author" and "compose verses", but no words which meant "author" and "compose, be the author". However, it is only natural that the more general notion developed later.

As shown by the history of scaldic poetry, which can be traced back to the beginning of the 9th century, authorship had become conscious in poetry long before it became conscious in prose. Hence the existence of the words in question: since authorship became conscious, the notion "author" found expression, viz. there appeared the appropriate words. Thus the assumption that words relating to authorship reflect what people think about authorship, is borne out by facts. At the same time the words in question would seem to show that there existed a curious gulf between poetry and prose in Old Icelandic literature. Poetry would seem to have been something more essentially different from prose than it is for the Modern European mind.

It is usually assumed that *skáld* meant "poet". But things are far from being so simple as that. First of all, in contrast with the word *poet* and its Modern European equivalents the word *skáld* did not imply any definite cast of mind, namely imaginativeness, dreaminess etc. It implied merely ability to make verses, mastery of poetic form, that is mastery of one of the *íþróttir*. Being a *skáld* was a characteristic on a par with a person's other mental or physical qualities. This is shown by such typical introductions of characters in the sagas as, for instance, *Hann var snemma mikill ok sterkr, karlmannligr ok skolbrúnn nokkut ok heldr nefljótr, jarpr á háir ok fór vel, skáld var hann gott ok heldr niðskár ok margbreytinn* ("Hallfreðar saga"); *Hann var mikill maðr ok sterkr, manna sjáligastr ok skáld gott* ("Gunnlaugs saga", which contains also an introduction of Gunnlaugr nearly identical with that of "Hallfreðar saga"); *Steinn Skaftason var manna friðastr ok bezt at sér gorr um íþróttir, skáld gott ok skartmaðr mikill ok metnaðarfullr* ("Heimskringla"). In such introductions persons are described as *skáld gott* or *skáld mikill*, etc., that is, as skilful in making verses to a specified degree, but never as simply *skáld*. True, the word *skáld* could be part of a nickname (e.g., in *Skáld-Hrafn*, *Skáld-Refr*, *Skáld-Helgi*, *Skáld-Þórir*).<sup>1</sup> But also in this case the ability to make verses was a characteristic similar to, for instance, lameness, baldness, hair colour or other nick-

<sup>1</sup> For a discussion of such nicknames see the articles of B. Kahle and A. Olrik in ANF, 12, 1896.

name motivations. It is also typical that anyone who was the author of a metrical composition could be called *skáld*. It did not matter whether he made verses habitually or only on this single occasion and whether the composition in question was good poetry or not. This resulted in the frequent use of the word *skáld* (or its poetic equivalents) in poetry instead of the personal pronoun *ek*.

The English word *poet* and its equivalents in modern European languages (e.g. Modern Icelandic *skáld*) can very well refer to a prose-writer or even to one who has never composed anything (*in his soul he is a poet* one might say about such a person). In the same way, Modern European words for poetry can refer to prose and vice versa. For instance, it is possible to say *there is much poetry in this novel, there is no poetry in this poem, this poem is mere prose, this is a prose poem*, etc. In contrast with this no such usages occur in Old Icelandic. Under no circumstances could the word *skáld* refer to a prose-writer or in general to one who was not the author of some verse. In the same way, the words *skáldskapr* and *bundið mál* could not refer to anything but verse. The fact is that the Old Icelandic words in question implied poetic form only and therefore a perfectly rigid boundary between poetry and prose.

Finally, it must be taken into consideration that, with the exceptions that prove the rule and will be mentioned below, the word *skáld* referred to authors of scaldic verse, that is, verse notorious for its very artificial form and pervasive formalism and owing to this very poor as to its content, which in fact seldom amounts to more than mere statements of facts. Thus, e.g., in a scaldic shield-song these facts are what was actually represented on the shield in question. It would appear then that the word *skáld* meant something far more specific than "verse author". Actually, it meant "author of poetic form" or even, since form was allimportant in scaldic poetry, so to say "form author", something quite alien to the Modern European mind and, as it would seem, characteristic of an early stage in the development of conscious authorship.<sup>1</sup> The attitude of a "form author" towards his production seems to have been very specific: his creative activity was concentrated upon the form to the exclusion of any artistic fiction in the content.

True, the word *skáld* had also another and yet narrower meaning. As a honorific title or when accompanied with the name of a ruler in genitive

<sup>1</sup> This stage in the development of authorship seems to be traceable also in other early literatures. Cf. my articles in "Skrifter om Skandinavien", 3, Tallinn, 1958, pp. 175—201 (in Russian) and in "Tímarit máls og menningar", 1959, 1, pp. 63—71 (in Icelandic).

or the like (e.g., *Sighvatr skáld Þórðarson*, *Þjóðólfr skáld*, *skáld Haralds ins hárfagra*), it referred to one who composed scaldic verse in honour of a ruler. It is just in the case of scalds in this meaning that a scald's verse was sometimes not "scaldic" as regards its form. I mean the three Eddic praise poems, namely "Haraldskvæði", "Eiriksmál" and "Hákonarmál". But such poems were not typical even for the scalds who composed them (cf. Þorbjörn's "Glymdrápa") and therefore are exceptions that prove the rule. The meaning under consideration is hardly nearer to the modern notions than that described before, since the creative contribution of the author of a scaldic praise poem did not amount as a rule to more than a statement, in a form as florid as possible, of facts, which, on being stated thus, automatically assured fame to the object of praise (or injured him, if *níð* was intended). It is probable that, as for instance Heusler believed,<sup>1</sup> this was the older meaning of the word *skáld*. This was the meaning of the word in "Skáldatal" and, possibly, in Swedish runic inscriptions (*Þorbiorn skald*, *UddR skald*, and *GrimR skald*).

The word *skáld* refers to scaldic poetry thousands of times, but only once does it refer to a fragment of an Eddic poem (viz. *sem skáldit kvað* in "Völsunga saga"). It is significant, however, that in this dubious instance the verb *kveða* is used which does not distinguish between saying, reciting, and composing (cf. the usual in the sagas *hann kvað visu* "he said a stanza" or "he composed a stanza"). As regards words relating to authorship, there existed an opposition not only between prose and poetry, but also between scaldic and Eddic poetry. The reason why Eddic poems were anonymous was, then, that there were no means of expressing the fact of being their author. The word *skáld* did not suit for the purpose. It had much too narrow a meaning. It referred only to "form authorship" and, may be, originally to "form authorship" that had a particular function, namely that of assuring fame to or injuring a person. Authorship with regard to Eddic poems must have been something quite different from what is usually meant by this word. An author of an Eddic poem could not compose his poem as deliberately as modern poets do or even as scaldic poetry was composed. He could not know that he was the author and therefore he cannot be equated with modern authors. However, lack of historical perspective is a tradition of long standing in Eddic studies. Intent upon the more or less hypothetical differences between the older and the newer layers in Eddic poetry, scholars have persistently ignored the far greater difference between the mind of a 13th

<sup>1</sup> A. Heusler, *Die altgermanische Dichtung*, Potsdam, 1924, p. 110.



century Icelander and the modern mind. Eddic poems, it is argued, are not identical with folklore and consequently must be identical, as far as authorship is concerned, with literature in the usual sense of the word, that is, modern literature. But the problem is not necessarily so simple as that. They may very well be identical with neither folklore nor modern literature. In his "Edda" Snorri quotes scaldic poems when he wants to illustrate the scaldic form and then he always names the authors, but he quotes Eddic poems when he is occupied with a story and then he never names the authors. This is obviously a reflection of the attitude of the authors themselves. Strange as it may seem to the modern mind, they were conscious authors only in so far as they were "form authors". When they concentrated upon the content, they did not distinguish between what was their personal contribution and what was tradition, that is, they were not authors in the usual sense of the word. To sum up. The decisive factor in the development of authorship in Old Icelandic prose was writing. Curiously enough, it was not writing but poetic form that was the decisive factor in the development of authorship in Old Icelandic poetry. Hence the pervasive formalism of the earliest personal poetry and the strange opposition, as regards the authors' attitude towards their production, between scaldic and Eddic poetry. In either case authorship was not the same as it is in modern literature.

LEE M. HOLLANDER

## Sigurðarkviða in skamma, Stanzas 62—63

The Eddic lay in the Codex Regius codex called The Short Lay of Sigurth occupies a unique position in the collection, being essentially half retrospective, half prognostic. As introduction there is the briefest possible sketch of the fatal deception of Brynhild by Sigurth and Gunnar, which ultimately leads to the destruction of all the Niflungs. Becoming aware of it, she is consumed by fierce jealousy of Guthrún and incites Gunnar to do away with Sigurth on threat of leaving him. And when on Sigurth's murder Guthrún sets up a shrill clamor Brynhild exults with a cold laugh, for which Gunnar reproaches her. He is silenced by her rehearsing the deadly wrong done her; whereupon she declares her resolve to join Sigurth in death. Repelling all attempts to dissuade her, she stabs herself mortally, and dying, delivers herself of a long monologue, interrupted only once, and briefly, by the words of her maids-in-waiting, who decline to die with her. In it she predicts Gunnar's fate at the hand of Atli, and Atli's death at the hands of Guthrún, whom she will marry instead of following Sigurth in death — which she would have done 'if she had a mind like her's (Brynhild's)'.

Follow the stanzas (62—64)<sup>1</sup> foretelling what will happen to Guthrún in her third marriage to Jónakr, while the remainder of her monologue deals with Brynhild's disposition of her body on the funeral pyre, which she shares with Sigurth. We are here concerned only with stanzas 62 and 63.

62. Ógert mæli ec nú,      enn hon eigi mun  
of óra sǫc      aldri týna;  
hána muno hefia      hávar báror  
til Iónacrs      óðaltorfo.

This is rendered by all translators: "Slowly I speak now; but she (Guthrún) will not, for our sake, destroy herself. Will towering billows lift

<sup>1</sup> Quoted after Neckel's edition as reworked by Hans Kuhn (1961).

her to Jónakr's domains." What gives pause here is the first line: "Slowly etc.; but she will not destroy herself." There is no reason for the adversative particle *en(n)* after Brynhild's declaration that she is speaking slowly (*óqrt*), of course because her strength is ebbing; a statement more befitting the end of her soliloquy, when she says, stanza 71, *ómon þverr* "my breath fails me". But there is no contradiction involved between her saying "I speak slowly now" and her taunting Guthrún for not joining Sigurth in death as she herself does.

I surmise that the trouble may lie in our misunderstanding of the one unusual word in the stanza, viz. *óqrt*. Finnur Jónson, to my knowledge, is the only one who has misgivings about it: in his edition of Sveinbjörn Egilsson's Lexicon he says, *sub verbo*: "*óqrr*, adj. 'ikke rask', *óqrt mælik nú*, 'Nu taler jeg ikke rask', *Sig.* 62. Men dette giver ingen mening; den rigtige læsemåde er uden tvil *qrt*, idet *a* kun er dittografi af det foranstående *o*, skriveren vilde først skrive blot *ort* (sic), men han har ikke selv lagt mærke til fejlen: *qrt* tager da sigte på den talendes udtalelser lige i forvejen." However, there is nothing in stanza 61 or the stanzas preceding it to warrant our assuming that Brynhild wishes to say 'I am speaking fast now'. And as there is hardly a question of dittography I think we can pass over the great philologist's remark as irrelevant.

So far as I can establish, there is, besides, only Guðmundur Vigfússon's substitution of *orit* for the word in question, so his translation of the half-line is: 'I have spoken many things';<sup>1</sup> which ill fits the context.

*Qrr* (O.E. *earu*, O. S. *aru*) does not appear elsewhere in the Eddic collection, but is frequently attested in Skaldic poetry,<sup>2</sup> and there especially in compounds. But could it be that the *óqrt* of the manuscript is merely a scribal error for *ó-orðit* (> *ó-ort*) 'what has not been, future'? This would make excellent sense, introducing Brynhild's prediction of Guthrún's subsequent fate.

While, rather naturally, the p.p. *ó-orðinn* is of rare occurrence we do have examples (see Fritznér *sub verbo*), e.g. *Flateyjarbók* I, 77:<sup>24</sup> *segja fyrir óuorðna hluti. Mæla* would not require *fyrir*, taking the objective accusative, as e.g. in our lay, stanza 7, *Orð mæltak nú*.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> *Corpus Poeticum Boreale* I, p. 302.

<sup>2</sup> The two examples adduced by Sveinbjörn himself for the simplex *qrr*, *Akv.* 6 and 12, depend on his reading, in both places, *inn øri* 'the keen one', instead of *inn æri*, which unquestionably is what we want in these passages.

<sup>3</sup> As to form, the p.p. of *yrkja*, *ort* 'what is wrought, done' might also be considered; though its negative is not attested.

In his monograph *Het Korte Sigurdlied*,<sup>1</sup> 21, p. 36 Jan de Vries made the observation that, although it unquestionably belongs among the latest of the heroic lays, it contains a remarkable number of words (some 40) not instanced elsewhere in the Edda, and a few occurring only in prose monuments. Among the former he cites *óprt*. If the above argumentation is accepted the adverb *óprt* 'slowly' should be stricken out.

Stanza 63, which continues Brynhild's prognosis, is defective, its first line missing. We surmise that the passage of the parchment sheet copied by the scribe of Codex Regius was not legible; so he simply omitted it, just as he did, not indicating any omission, with the corresponding line, stanza 14<sup>8</sup>, of *Guthrúnarhvot*.

The most plausible restoration of what is missing here was made by Sophus Bugge, utilizing this corresponding passage. I subjoin the stanza as thus restored by him:

(*Ala mun sér ióð,      erfivqrðo,*  
*erfivqrðo)      Iónacrs sonom;*  
*mun hon Svanhildi      senda af landi,*  
*sina mey      oc Sigurðar.*

Which I translate, accordingly:

Will he issue have      as heirs twain sons,  
 as heirs twain sons      for Jónakr.  
 O'er the sea Swanhild      will she send abroad,  
 Sigurth's daughter      (to sorry fate).

There follows stanza 64, succinctly predicting Swanhild's death (under the hoofs of Jormunrekk's horses), as a result of Bikki's treacherous counsel, and the total annihilation of Sigurth's kin (in the death of Hamthir and Sorli, vainly seeking to avenge Swanhild on Jormunrekk).

Bugge's restoration would make excellent good sense with the anaphoric repetition, so common in especially the heroic lays of the Collection, of *erfivqrðo* — were it not for the fact that it does not take into account the first word, *ero*, of the stanza as handed down to us, which is unmistakably clear. Hence his restoration must be rejected.

Detter-Heinzel's attempt to retain the reading of the half-line in the Codex, *ero i va* (here comes the line division) *rvþom* as *ero í varúðom* 'sie stehen unter der Aufsicht, Obhut' viz. of Jónakr, uncritically accepted by Kuhn, does not satisfy. In the first place, the rather frequently occurring *varúð* (< *varhugð*), *varýð* (< *varhygð*), *varhugi* all mean 'caution, precau-

<sup>1</sup> *Mededelingen der Kk. Nederlandsche Akad. van Wetenschappen*. Nieuwe Reeks, Deel 2, Afd. Letterkunde. Amsterdam 1939.

tion, wariness', and never 'tutelage, guardianship'. Moreover, these abstracts are not found in the plural. Beyond that, the severely concise style of our lay has no room for trivialities such as the information that the heroic sons of Guthrún 'are in the tutelage of Jónakr'.

Now, in both *Guprúnarhvot* and *Hampismál*, whose legendary tradition is the same as in our lay, Hampir and Sorli are represented as wild with rage (*móðgir*), (*gørvir at eiskra*) when goaded by their mother to the suicidal attempt to avenge Swanhild on Jormunrekk. In other words they are *úlfr-hugaðir* 'of wolfish thoughts, disposition', like Lyngheiðr, *Reginsmál* 11<sup>2</sup>, called on to avenge her father.<sup>1</sup> In our passage this *úlfrúð* 'wolf-mindedness' may have been represented by the synonymous *vargúð* (which, to be sure, is not found in the literature). Accordingly, I propose to restore the first helming of stanza 63 as follows:

(*Ala mun sér ióð,      erfivqrðo*) —  
*ero í vargúðom* —      *Iónakrs sonom*,<sup>2</sup>

and translate:

She will bear offspring      as heirs —  
    are they wolfish-minded —      to Jónakr,

or more literally: "She will, in her sons, bear heirs of Jónakr — are they of wolfish disposition." The intercalated sentence here suggested is of course a frequent feature in the heroic lays of the Edda.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> In this connection one may think of Magnus Olsen's article (*MM* 1942, 1--70) in which he with remarkable empathy makes the magnificent *lausavisa* of Hildir Hrólfsdóttir come to life: in it she warns King Harald Fairhair of her son Gøngu-Hrólf's 'wolfish', i.e. vengeful, disposition if outlawed by him.

<sup>2</sup> The dative plural *sonom* (also in *Ghv.* 14<sup>1</sup>) is, as Gering (*Kommentar* II, p. 274) correctly observes, to be understood as instrumental.

<sup>3</sup> Notwithstanding Gering, *Op. cit.* II, p. ii6, on *HH* II, stanza 17. Cf. the instances, in our lay alone, stanzas 6, 34, 44, 47.

ROLF HELLER

## Þóra, frilla Þórðar Sturlusonar

Im Frühjahr des Jahres 1237 läßt Thord, der älteste der Sturlungenbrüder, Angehörige und Freunde zu sich rufen nach Eyr. Eine schwere Krankheit hat den über 70jährigen gepackt, und er fühlt sein Ende nahen. Von den letzten Tagen berichtet Sturla, einer seiner Söhne, in der *Íslendinga saga* (c. 120)<sup>1</sup>.

*„Þórðr Sturluson tók sótt á föstunni, er á leið. var þá sent eftir Böðvari, syni hans, ok þar váru þá við allir synir hans ok margir vinir. Ámundi Bergsson gekk næst honum ok talaði flest við hann. en er sóttin herði at honum, bað Ámundi hann þá skipa til um eignir sínar. en Þórðr bað þá Hauk prest Auðunarson vita við Böðvar, hvern veg honum væri gefit um tilskipan hans, ‘því at hann er arfi minn’. en Böðvarr bað hann skipa öllum sem honum líkaði. síðan lét Þórðr hafa hundrað hundraða hvárn þeira, Ólaf ok Sturlu, en átta tigu hundraða hvárn, Þórð ok Guttorm. Valgerðr hafði ok hundrað hundraða, en hver dætra [hans] fjóra tigu hundraða. en Böðvarr hlaut þá enn fimm hundruð hundraða. Sturla hafði Eyri ok skyldi þá þegar taka við búi. eftir þat var hann óleaðr, er hann hafði til skipat. en hann andaðist föstudag fyrir pálmásunnudag at miðjum degi ...“*

Nirgend sonst in der *Íslendinga saga* wird so ausführlich über eine Erbschaftsregelung gesprochen. Es ist verständlich, daß sich die Szene tief in das Gedächtnis Sturlas eingeprägt hat, denn zwischen ihm, dem damals 22jährigen, und seinem Vater hatte — soweit wir wissen — stets ein herzliches Verhältnis bestanden, und der Tod des Vaters mußte als ein schwerer Verlust erscheinen.

<sup>1</sup> Die *Íslendinga saga* wird zitiert nach der Ausgabe der *Sturlunga saga* von Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason und Kristján Eldjárn, Reykjavík 1946, Bd. I, S. 229 ff. Der Wortlaut des Textes wurde mit dem der Ausgabe von Kálund, København og Kristiania, 1906—11, verglichen. — Alle Zitate werden in Kleinschreibung gegeben.

Der Vorgang war für ihn aber auch noch aus einem anderen Grunde von großer Wichtigkeit. Thord hatte nur einen ehelich geborenen Sohn, Bödvar, der nach dem Gesetz allein erbberechtigt war. Sturla war ebenso wie seine Brüder Olaf, Thord und Guttorm sowie zwei Schwestern unehelich zur Welt gekommen. Unter diesem Gesichtspunkt verdient Bödvars Haltung alles Lob; sie ist offensichtlich ein Zeugnis für den Familiengeist im Hause Thords.

Bei der Besitzverteilung vergißt Thord auch Valgerd nicht, die ihm in den letzten 13 Jahren als seine dritte Frau zur Seite gestanden hat.

Thords erste Frau war Helga, die Tochter Aris des Starken, des Enkels von Ari Thorgilssohn. Durch sie kam er in den Besitz von Stad und übernahm die Godenherrschaft ihres Vaters. Die Ehe war jedoch nicht glücklich und blieb kinderlos und wurde deshalb nach wenigen Jahren geschieden.

Nachdem Thord eine Zeitlang Hrodny Thordstochter zu sich genommen hatte, heiratete er Anfang der 90er Jahre des 12. Jahrhunderts Gudrun Bjarnistochter. Über ihren Vater und Großvater stammte sie von der — besonders durch die Vápnfirðinga saga bekannten — Familie von Hof im Vapnafjord ab. Mit Thord ging sie ihre zweite Ehe ein, nachdem ihr erster Mann Thorvard (der Reiche, Arngrimssohn) im Jahre 1186 gestorben war. Gudrun schenkte Thord zwei Kinder, Bödvar und Halla; ihrer ersten Ehe war eine Tochter Osk entsprossen. Sturla erwähnt Gudrun ein einziges Mal in der Íslendinga saga anlässlich ihrer Eheschließung mit Thord (c. 4). Über ihr weiteres Leben ist nichts überliefert, so daß wir weder das Geburtsdatum ihrer Kinder kennen, noch über ihren eigenen Tod etwas wissen. Und gerade das letztere ist von Bedeutung, da spätestens 1213, wahrscheinlich aber schon etwas früher, Thora an Thords Seite auftaucht, die Frau, die die Mutter seiner 6 unehelichen Kinder wird. Der Zeitpunkt ergibt sich daraus, daß Sturla Mitte des Jahres 1214 geboren wird und aller Wahrscheinlichkeit nach jünger ist als sein Bruder Olaf. Thord hat Thora nicht geheiratet, obgleich sie bis zu ihrem Tode im Jahre 1224 bei ihm geblieben ist. Zur Beurteilung dieser Verbindung wäre es eben wichtig zu wissen, ob Gudrun in diesen Jahren — oder wenigstens während eines Teiles dieser Zeitspanne — noch gelebt hat (und Thora damit neben ihr gestanden hat) oder ob sie schon gestorben war, als Thora erschien. Leider geben uns die zur Verfügung stehenden Quellen keine Auskunft darüber. Aus dem Umstand, daß Thord noch im Jahre 1224 Valgerd heiratet, darf man aber wohl schließen, daß Gudrun mindestens früher als Thora gestorben war. Damit erhebt sich die Frage, warum Thord Thora nicht geheiratet hat.

Sturla erwähnt Thoras Tod in c. 52 der *Íslendinga saga*:

„*Þetta vár, er nú var frá sagt — d.h. 1224 —, andaðist Þóra<sup>1</sup>, frilla Þórðar Sturlusonar*“.

Außer an dieser Stelle finden wir Thora noch in den sog. *Ættartölur* der *Sturlunga saga*<sup>2</sup>. Nachdem Thords erste und zweite Frau genannt worden sind, heißt es da:

„*Þórðr átti frillu, er Þóra hét, — þeira börn Óláfr, Sturla, Guttormr, Þórðr, Valgerðr, Guðrún*“.<sup>3</sup>

Auch hier wird Thora also als „*frilla*“ bezeichnet.

Björn M. Ólsen hat die *Ættartölur* auf Sturla Thordssohn zurückführen wollen.<sup>4</sup> Wenn daran etwas Richtiges ist, würde die Bezeichnung „*frilla*“ für Thora beide Male auf ihren Sohn zurückgehen.

In den *Ættartölur* ist zwar auch sonst von unehelichen Verbindungen und den daraus entsprungenen Kindern die Rede, die Frau wird dabei jedoch an keiner anderen Stelle so genannt. Es wäre ein leichtes gewesen, den Begriff zu vermeiden, ohne den Inhalt der Aussage anzutasten. Es sieht aber so aus, als seien die Worte „*Þóra, frilla Þórðar*“ als eine Einheit betrachtet worden. Wenn wir auch annehmen dürfen, daß man zu Sturlas Zeit in der Bezeichnung „*frilla*“ kaum etwas Abwertendes gesehen hat, ist diese besondere Behandlung der Thora doch auffallend, und das Ungewöhnliche wird dadurch verstärkt, daß an keiner der beiden Stellen der Vatersname angeführt wird. In den *Ættartölur* fehlt zwar bei einigen Frauen die Angabe des Vaters, so daß Thora damit nicht allein steht; warum aber hat Sturla in der *Íslendinga saga* seinen Großvater mütterlicherseits nicht erwähnt?

Erstaunlicherweise ist diese Frage bisher von niemandem ernsthaft gestellt worden.

Sturla kannte sich fast überall im Lande aus; in der *Íslendinga saga* ordnet er Hunderte von Personen bekannten Familien zu oder nennt wenigstens den Vatersnamen der Betreffenden. Und ausgerechnet bei seiner Mutter sollte ihm dieses Wissen gefehlt haben? Das kann man nicht gut annehmen. Sturla muß über die Herkunft Thoras Bescheid gewußt haben. Also kann das Schweigen in diesem Punkt nicht Zufall sein, sondern es muß Absicht sein. Sturla hat den Namen des Vaters seiner Mutter nicht nennen *wollen*. Es muß gewichtige Gründe gegeben

<sup>1</sup> Der Name fehlt in der *Króksfjarðarbók*.

<sup>2</sup> Die *Ættartölur* werden zitiert nach derselben Ausgabe, S. 51 ff.

<sup>3</sup> C. 2.

<sup>4</sup> Vgl. dazu Jón Jóhannesson in der Einleitung zur oben genannten Ausgabe der *Sturlunga saga*, Bd. II, S. xxv.



haben, die ihm das Übergehen des Namens ratsam erscheinen ließen. Aber welche Gründe waren das? — Man kann nicht sagen, daß er nur von „Thora“ gesprochen habe, weil sie allgemein bekannt gewesen sei, denn dann hätte er bei zahlreichen anderen Frauen (von den bedeutenden Männern seiner Zeit ganz abgesehen) den Vatersnamen ebenso unterdrücken können, zum Teil mit größerem Recht. Mancher Gelehrte scheint die Erklärung in der Annahme zu sehen, Thora sei niederen, vielleicht gar dienenden Standes gewesen und Sturla habe sich deshalb nicht klarer ausgedrückt. Diese Annahme erscheint mir jedoch recht unwahrscheinlich, wenn man bedenkt, daß Thora über 10 Jahre mit Thord zusammen gelebt und ihm 6 Kinder geschenkt hat. Aber selbst wenn es der Fall gewesen wäre, brauchte Sturla den Vatersnamen nicht zu umgehen. Er wußte genau, daß zu seiner Zeit nicht selten Kinder die Frucht der Verbindung eines bedeutenden Mannes mit einer Frau geringerer Herkunft waren. Und zudem hätte das bloße Nennen des Namens seines Muttervaters für sein Publikum kaum große Rückschlüsse zugelassen, schrieb er die *Íslendinga saga* doch erst rund ein halbes Jahrhundert, also fast zwei Generationen, nach dem Tode Thoras.

Jeder dieser Gedankengänge endet mit einem Fragezeichen, und es kristallisieren sich drei Fragen heraus:

1. Wer war Thora?
2. Warum hat Thord sie nicht geheiratet?
3. Warum nennt sie ihr Sohn Sturla nur „*Þóra, frilla Þórðar Sturlusonar*“?

Wenn man auf diese Fragen Antworten finden will, ist man gezwungen, den sicheren Boden der Tatsachen zu verlassen und den auch bei aller Vorsicht gefährlichen Weg der Kombinationen einzuschlagen.

Für die Suche nach der „richtigen“ Thora stehen uns nur die zeitgenössischen isländischen Quellen zur Verfügung. Ihr beträchtlicher Umfang darf uns nicht darüber hinwegtäuschen, daß sie nur Ausschnitte des Lebens in den ersten Jahrzehnten des 13. Jahrhunderts bieten. Wenn auch die Zahl der namentlich genannten Personen immer wieder Erstaunen hervorruft, so bezeichnet auch sie nicht mehr als einen kleinen Bruchteil der zu dieser Zeit Lebenden; und das gilt in besonderem Maße für die Frauen. Die Wahrscheinlichkeit, daß Sturlas Mutter außer an den beiden genannten Stellen in irgendeiner anderen Quelle auftritt, ist also äußerst gering.

Trotz all dieser Schwierigkeiten möchte ich einen Versuch wagen, das Dunkel, das über Sturlas Mutter Thora liegt, zu durchdringen. Mehr als eine Hypothese können die folgenden Studien nicht hervorbringen,

da sich aber in ihnen Beobachtungen verschiedener Art zu einem Ganzen zu fügen scheinen, halte ich es für gerechtfertigt, sie zur Diskussion zu stellen.

### I.

Einer der Söhne, die Ragnheid, die Schwester Bischof Thorlaks des Heiligen, dem mächtigen Jon Loptsson schenkt, ist Paul.<sup>1</sup> Er wird bei seinem Vater in Oddi aufgezogen und zeigt schon früh hervorragende Anlagen. In jungen Jahren heiratet er Herdis Ketilstochter.<sup>2</sup> Sie ist durch ihre Mutter mit dem Hitardal-Geschlecht, durch ihren Vater mit den Leuten von Grund im Eyjafjord verbunden. Nach ausgedehnten Studien im Ausland errichtet Paul eine Wirtschaft in Skard und erwirbt sich in seinem Gebiet Macht und Ansehen als Gode. Vier Kinder entspringen seiner Ehe mit Herdis, zwei Söhne — Lopt und Ketil — und zwei Töchter — Halla und Thora.

Bischof Thorlak läßt Paul nicht entgelten, daß er als uneheliches Kind zur Welt gekommen ist, er zeigt im Gegenteil eine große Zuneigung zu seinem Neffen und zeichnet ihn bis zu seinem Tode durch besondere Wertschätzung aus.<sup>3</sup> Paul ist es auch, der von seinen Landsleuten zum Nachfolger Thorlaks gewählt wird. Anfangs widerstrebend, nimmt er die Würde an und hält nach der Weihe durch den Erzbischof in Lund im Jahre 1195 als Bischof Einzug in Skalholt. Herdis folgt ihm im Jahr darauf, und ihrer Tüchtigkeit ist es zu danken, daß der Bischofssitz trotz aller durch das Amt geforderten Großzügigkeit bei Empfängen und Gastmählern wirtschaftlich gedeiht.<sup>4</sup> In der neuen Stellung genießt Paul in erhöhtem Maße die Achtung und Verehrung seiner Landsleute, und die Zahl seiner Freunde ist groß.

Das kann ihn aber nicht vor persönlichen Schicksalsschlägen bewahren. Im Jahre 1197 stirbt sein Vater, der lange Zeit das Haupt der Oddi-Familie und darüber hinaus wohl der bedeutendste Mann seiner Generation gewesen ist. Härter noch trifft Paul einige Jahre später ein zweiter Schlag. Im Jahre 1207 ertrinkt Herdis bei der Rückkehr von ihrem Gehöft Skard in der reißenden Thjorsa. Mit ihr wird ihre Tochter Halla von den Fluten hinweggerissen. Bischof Paul sucht seinen großen Schmerz

<sup>1</sup> S.u.a. Páls saga biskups c. 1 (in: Biskupa sögur, Bd. I, 1858).

<sup>2</sup> Ebd.

<sup>3</sup> Ebd.; vgl. auch Saga Þorláks biskups c. 18 (in: Biskupa sögur, Bd. I); Prestssaga Guðmundar góða c. 15 (in: Sturlunga saga, Bd. I, 1946).

<sup>4</sup> Páls saga biskups c. 5.

vor der Umwelt zu verbergen und das Unglück mit Würde zu tragen. Er versucht auch, Herdis' Bruder Thorlak Trost zu spenden. In der Saga über Bischof Paul wird dazu gesagt (c. 13):

*„Páll biskup veitti Þorláki, bróður Herdísar, mikla huggan, bæði í orðum ok stórmannligum féggjöfum, þeim er hann gaf honum, ok virði í öllum hlutum ekki minnr, en áðr hann missti hennar við.“*

Nach Herdis' Tod übernimmt die erst 14jährige Thora die Wirtschaftsführung in Skalholt und erfüllt diese Aufgabe mit liebevoller Unterstützung ihres Vaters zu aller Zufriedenheit.<sup>1</sup>

Es ist das einzige Mal, daß wir etwas über Thoras Leben und Tun erfahren. Wir dürfen annehmen, daß sie auch in den folgenden Jahren ihrem Vater zur Seite gestanden hat. Aber schon im Jahre 1211 tritt eine für sie schlimme Wendung ein. Der Bischof befand sich im Sommer auf einer Visitationsreise im Westfjordgebiet, als ihn eine schwere Krankheit überfällt. Nur mit Mühe erreicht er das Hitardal und ist im Hause seines Schwagers mehrere Wochen an das Bett gefesselt. Dann kehrt er als Schwerkranker nach Skalholt zurück und stirbt nach monatelangem Krankenlager Ende November dieses Jahres.

In Thoras Leben muß der Tod des Vaters einen tiefen Einschnitt bedeutet haben. Durch ihn verlor sie ihre Aufgabe, und es muß angenommen werden, daß sie nach diesem Ereignis nicht mehr in Skalholt geblieben ist. Es ist zu überlegen, wohin Thora sich gewandt haben könnte. Es kommen wohl vor allem drei Möglichkeiten in Frage: Thora könnte zu ihrem Bruder Lopt gezogen sein, der zu dieser Zeit sicherlich auf dem einstigen Gehöft der Eltern in Skard saß; sie könnte bei ihrem Vaterbruder Saemund in Oddi Unterschlupf gefunden haben oder von dem Bruder ihrer Mutter im Hitardal aufgenommen worden sein. Da jeglicher Hinweis in den Quellen fehlt und Thora Paulstochter auch später nie mehr erwähnt wird, hört ihre Geschichte an dieser Stelle eigentlich auf. Wenn man sich aber des herzlichen Verhältnisses Bischof Pauls zu seiner Frau und ihren Verwandten erinnert, mutet es am wahrscheinlichsten an, daß Thora nach 1211 zu ihrem Mutterbruder gegangen ist und von da an im Hitardal gewohnt hat.<sup>2</sup> Von dort ist es nicht allzu weit bis zum Gehöft Stad auf der Südseite der Halbinsel Snaefellsnes, und auf diesem Gehöft saß zu jener Zeit Thord Sturlassohn.

<sup>1</sup> Páls saga biskups c. 13.

<sup>2</sup> Sie könnte schon einmal während des erzwungenen Aufenthaltes des Bischofs im Hitardal dorthin geeilt sein, um ihn zu pflegen.

Sollten Thora, die Tochter des Bischofs, und Thora „*frilla Þórðar Sturlusonar*“ ein und dieselbe Person sein?

Zeitlich könnte die Gleichung aufgehen:

Thora zählte beim Tode ihres Vaters 18 Jahre; bald darauf könnte sie Thord kennengelernt haben. Olaf Thordssohn braucht nur ein Jahr älter zu sein als sein Bruder Sturla, und der kommt bekanntlich Ende Juli des Jahres 1214 zur Welt.

Wir wissen nichts über eine Heirat Thoras. Da sie aus einer so bedeutenden Familie stammte, wäre das wohl an irgendeiner Stelle im Zusammenhang mit ihrem Mann erwähnt worden.

Nach all dem scheint es zumindest nicht ausgeschlossen, daß sie in den folgenden Jahren an der Seite Thords gelebt hat.

Diese Annahme rückt freilich die Frage in den Vordergrund, was Sturla bewogen haben könnte, die Herkunft seiner Mutter zu verschweigen.

Zuerst ist jedoch zu prüfen, ob die uns vorliegenden Quellen Angaben enthalten, die als indirekte Hinweise auf eine Verbindung zwischen Thora Paulstochter und Thord gewertet werden können.

## II.

Im Südland kommt es im Juni 1221 zu einer blutigen Auseinandersetzung. Schon längere Zeit hatten Spannungen bestanden zwischen Lopt Paulssohn, dem Angehörigen des Oddi-Geschlechtes, und Björn Thorvaldssohn, einem der hervorragendsten jungen Männer der Haukadal-Familie.<sup>1</sup> Lopt greift Björn in seinem Gehöft Breidabolstad an und verläßt den Platz als Sieger: Björn wird während des Kampfes tödlich verwundet. Aber dieser Sieg bringt Lopt keinen Gewinn. Seine Verwandten, allen voran der Vaterbruder Saemund, lassen ihn im Stich, und er muß sich dem Spruch der Gegner unterwerfen. Auf drei Jahre wird er des Landes verwiesen. Zuvor hatte Lopt Snorri Sturlassohn im Borgarfjord aufgesucht und um Hilfe gebeten und ebenso seinen Mutterbruder Thorlak und dessen Sohn Ketil im Hitardal. Snorri versprach zwar Unterstützung, machte sie aber vom Eingreifen anderer Häuptlinge abhängig, und Lopts Verwandte hielten sich von vornherein zurück, da sie mit seinen Gegnern verschwägert waren. Lopt muß also das Land verlassen, kehrt aber bereits im Sommer des Jahres 1223 zurück.<sup>2</sup> Da seine Acht noch nicht abgelaufen ist, wagt er nicht, im Südland, gewissermaßen vor der Tür seiner Gegner, zu bleiben. Er reitet in den Borgarfjord und

<sup>1</sup> Vgl. *Íslendinga saga* c. 39 f.

<sup>2</sup> Vgl. *Íslendinga saga* c. 52.

folgt Snorris Einladung, den Winter bei ihm in Stafaholt zu verbringen. Snorri sorgt auch dafür, daß Lopt dort im Bezirk festen Fuß fassen kann. In der Íslendinga saga (c. 52) berichtet Sturla:

*„en um vǫrit gerðu Snorri ok Þorlákur, móðurbróðir Lofts, ok Ketill, sonr Þorláks, þat ráð fyrir Lofti, at hann tók við stað í Hitardal, en Ketill keypti land at Skarði at Lofti við verði. settist Loftr þá í Hitardal ok hafði bú sæmiligt. kallaðist hann þá inn mesti vinr Snorra ok allra hans mála.“*

Wenn man annimmt, daß Thords „frilla“ die Schwester Lopts gewesen ist, muß es wundernehmen, daß er sich bei der Suche nach Helfern nicht an Thord statt an Snorri (oder an beide) gewandt hat. Lopts Verhalten scheint also gegen die Annahme zu sprechen, aber es läßt sich vielleicht aus äußeren Umständen erklären. Snorri war zu dieser Zeit einer der angesehensten und reichsten Häuptlinge Islands. Er hatte schon vor Jahren die höchste Stellung im Lande, das Gesetzessprecheramt, bekleidet, und es war noch in frischer Erinnerung, daß er den norwegischen Königshof besucht hatte und mit großen Ehren nach Island zurückgekehrt war. Thord dagegen hatte sich — wiewohl auch er ein angesehener Gode war — in öffentlichen Angelegenheiten nicht sehr in den Vordergrund geschoben. Schon dies allein könnte Lopts Weg bestimmt haben. Es kommt hinzu, daß Snorri in seiner Jugend bei Jon Loptssohn in Oddi aufgezogen worden war. Dadurch verknüpften ihn persönliche Bande mit der Oddi-Familie im allgemeinen und mit seinen Ziehbrüdern Saemund und Paul, Lopts Vater, im besonderen. Schließlich war Lopt auch bekannt, daß Snorri auf Björn Thorvaldssohn nicht gut zu sprechen war, seit jener ihn bei der Rückkehr aus Norwegen in beleidigender Weise attackiert hatte. Lopt mußte sich also sagen, daß ihn Snorri bei einer Auseinandersetzung mit Björn aller Wahrscheinlichkeit nach unterstützen würde. Daß sich Lopt dann beim zweiten Male wieder an Snorri wendet, ist nur eine Folge der vorangegangenen Ereignisse, und Snorris Eifer, ihm nun behilflich zu sein, entspringt wohl ein wenig einem schlechten Gewissen, da seine Hilfe zuvor über gute Worte nicht hinausgegangen war. War Lopt aber einmal bei Snorri eingekehrt, dann war es für ihn kaum möglich, zu Thord weiterzuziehen, da das Verhältnis zwischen den Brüdern zu dieser Zeit gespannt war. Wenige Sätze nach der Angabe über Lopts Niederlassung im Hitardal bemerkt Sturla:

*„í þenna tíma var heldr fátt með þeim bræðrum, Þórði ok Snorra. varð þeim til um móðurarf sinn.“*

Somit kann Lopts Vorgehen nicht als Argument gegen eine Verbindung seiner Schwester mit Thord verwendet werden.

Vielleicht finden wir sogar in dem schon mehrfach herangezogenen Kapitel 52 der Íslendinga saga einen ersten indirekten Hinweis auf die Identität von Thora Paulstochter und Thora, der Frau an der Seite Thords.

Wir müssen dazu die Reihenfolge der drei bereits zitierten Stellen beachten:

Sturla berichtet zuerst von Lopts Ankunft in Island (im Sommer 1223) und von dem Tausch der Gehöfte, der Lopt eine feste Bleibe im Hitardal sichert (im Frühjahr 1224). Die beteiligten Personen sind Lopt, Snorri, Thorlak und Ketil. Nachdem Sturla Lopts gutes Verhältnis zu Snorri hervorgehoben hat, springt er über zu der Angabe von Thoras Tod:

*„Þetta vár, er nú var frá sagt, andaðist Þóra, frilla Þórðar Sturlusonar, en hann tók til sín Valgerði, dóttur Árna ór Tjaldanesi, ok gerði brúðlaup til hennar um sumarit.“*

Und im Anschluß daran kommen die Spannungen zwischen Thord und Snorri und der Versuch eines Ausgleichs zur Sprache.

Es fällt auf, daß der Bericht über allgemein interessierende Ereignisse, über Vorgänge, die für ganz Island oder zumindest für einen großen Teil des Landes bedeutsam waren, unterbrochen wird von Angaben, die man am ehesten in einer Familiengeschichte suchen würde. Weder der Tod Thoras noch Thords Verheiratung mit Valgerd sind in irgendeiner Form an wichtige Ereignisse geknüpft.

Es ist naheliegend, die Erklärung für die auffallenden Angaben einzig in dem Umstand zu suchen, daß hier der Sohn über die Mutter berichtet. (Daß er die spätere Frau seines Vaters nennt, könnte sowohl mit dem Streben nach Vollständigkeit erklärt werden als auch damit, daß sie für den 10jährigen Sturla wohl noch für einige Jahre die Stelle der Mutter eingenommen hat.)

Man muß sich aber fragen, warum er Thora dann zuvor nie genannt hat. Er hätte beispielsweise von ihrem Auftreten bei Thord berichten können oder von der Geburt seines Bruders Olaf oder von der eigenen. Es bleibt eigentlich nur der Zeitpunkt, der die Nennung an dieser Stelle rechtfertigen könnte: das Frühjahr 1224. Aber auch das erscheint nicht zwingend, da Ereignisse des Jahres 1224 mehrfach erwähnt werden.

Schließlich ist zu beachten, daß Thord in c. 52 bis zu den Worten über Thora nicht genannt ist. Er tritt erst danach auf, als es um seine Zwistigkeiten mit Snorri geht.

Die Frage ist also, was Sturla veranlaßt hat, so unvermittelt von Thora zu sprechen. War es nur der Zeitpunkt, der seinen Gedanken die Richtung wies, oder gab es einen tieferen Zusammenhang?

Wenn Lopt und Thora Geschwister waren, würde der Übergang vom Bericht über Lopts Einzug im Hitardal zu den Worten über Thoras Lebensende eher verständlich sein. Sturla hätte erst vom Bruder seiner Mutter, von ihrem Onkel und ihrem Vetter berichtet und dann — veranlaßt durch ein zeitliches Zusammentreffen — die Bemerkung über die Mutter selbst angeschlossen.

Drei Jahrzehnte später, im Jahre 1255, übernimmt Sturla neben seinem Gehöft Stadarhol eine zweite Wirtschaft. Der bisherige Besitzer gibt sie zwar nur zögernd frei, aber man einigt sich, ohne daß direkt von Zwang gesprochen werden kann. Das Gehöft liegt im Hitardal, und der Besitzer ist Ketil, der Sohn Lopts.<sup>1</sup> Sturla wollte sich zweifellos mit diesem zweiten Gehöft eine Art Zufluchtsstätte schaffen für den Fall, daß seine Gegner ihm den Aufenthalt in Stadarhol unmöglich machten. Es ist daher ohne weiteres einleuchtend, daß er sich einen Platz außerhalb des Tälergebietes (und das konnte in der damaligen Situation nur heißen: südlich des Tälergebietes) sucht. Und dennoch bleibt die Frage, ob es Zufall ist, daß er sich gerade im Hitardal festsetzt. Jedenfalls würde ein verwandtschaftliches Band zwischen Sturla und den Leuten vom Hitardal seine Wahl ganz natürlich erscheinen lassen.

Mitglieder dieser Familie tauchen auch schon früher verschiedentlich in Sturlas bzw. seines Vaters Umgebung auf:

Im Zusammenhang mit den Auseinandersetzungen um das Snorrungengodord überfällt Sturla Sighvatssohn im Sommer 1227 seinen Onkel Thord in Hvamm. Erst im folgenden Jahre kommt es zu einem Vergleich, und beide Seiten erkennen Bödvar, Thords Sohn, und Thorlak Ketilssohn als Schiedsleute an.<sup>2</sup>

Im Jahre 1235 wird zwischen den (schon zum wiederholten Male) in gespanntem Verhältnis zueinander stehenden Brüdern Thord und Snorri ein Treffen im Hitardal-Bezirk vereinbart. Wie stets bei solchen Gelegenheiten wohnen die bedeutendsten Leute der Gegend der Zusammenkunft bei; haben sie doch ein Interesse daran, daß die Großen in Frieden miteinander leben und daß ihr Bezirk nicht durch Streitigkeiten anderer in Mitleidenschaft gezogen wird. In Sturlas Bericht<sup>3</sup> treten daher auch Vater und Sohn aus der Hitardal-Familie auf:

„*Dórðr gisti á Kolbeinsstöðum, er hann fór til fundarins, ok fóru þeir Þorlákr ok Ketill feðgar með hreppsmenn sína til fundar með þeim Þórði ...*“

<sup>1</sup> Vgl. Þorgils saga skarða c. 41 (in: Sturlunga saga, Bd. II, 1946).

<sup>2</sup> Íslendinga saga c. 62.

<sup>3</sup> Ebd. c. 109.

Sie haben offensichtlich nicht wenig dazu beigetragen, daß sich die Brüder einigen und versöhnt auseinandergehen. Das neugeschaffene gute Einvernehmen soll dadurch gestützt werden, daß sich Thords Sohn Sturla in der nächsten Zeit bei seinem Onkel Snorri aufhält. Er zieht aber nicht allein in den Borgarfjord; an seiner Seite ist Paul Loptsson, der Bruder Ketils:

*„var þat þá gert til sambands með þeim, at Sturla, sonr Þórðar, skyldi fara með Snorra ok vera með honum. þá fór ok með Snorra Páll, sonr Lopts, ok váru þeir báðir með Snorra um sumarit.“*

Die beiden — wohl etwa gleichaltrigen — jungen Leute sind auch noch im Herbst zusammen; Oraekja Snorrissohn trifft sie in Hvamm und überredet sie, mit ihm in die Westfjorde zu reiten.

Anfang der 40er Jahre tritt Ketil Thorlakssohn zweimal als Helfer Sturlas auf: 1241 steht er ihm auf dem Thing zur Seite, als über das Besitzrecht an Stadarhol verhandelt wird<sup>1</sup>, und im folgenden Jahre reitet er mit anderen bedeutenden Leuten aus dem Westviertel nach Norden zu Kolbein, um ihm den Treueeid zu schwören und Sturla damit aus Kolbeins Hand freizubekommen.<sup>2</sup>

Diese Stellen aus zeitgenössischen Quellen zeigen, daß Thord und Sturla Thordssohn des öfteren mit Angehörigen der Hitardal-Familie zu tun gehabt haben, und zwar stets in gutem Sinne. Da es sich hier aber im Großen gesehen um Nachbarn handelt, bedürfte das kaum einer besonderen Erklärung. Die Stellen sind somit kein *Beweis* dafür, daß ein verwandtschaftliches Band zwischen beiden Seiten bestanden hat. Einzelne Vorgänge würden allerdings dadurch in einem klareren Licht erscheinen.

Besondere Aufmerksamkeit erfordert das Verhalten Lopts in den 40er Jahren. Lopt ist da nämlich einer der eifrigsten Parteigänger Gizurs und damit Gegner Sturlas. Ohne daß wir erfahren, wie es zum Bruch zwischen Snorri und Lopt gekommen ist — 1224 wird Lopt ja von Sturla als engster Vertrauter Snorris bezeichnet, und 1235 gehört er auch noch zu seinen Anhängern<sup>3</sup> —, taucht der Bischofssohn unter denen auf, die 1241

<sup>1</sup> Íslendinga saga c. 148.

<sup>2</sup> Ebd. c. 157 (Die außer Ketil namentlich genannten Personen, die nach dem Norden reisen, sind sämtlich Verwandte von Sturlas Frau Helga. Von Ketil hören wir ausdrücklich, daß ihm der Eid nicht abverlangt wird, so daß er gewissermaßen umsonst zu Kolbein geritten ist. Sollte eine (zu) enge Bindung an Sturla die Haltung Kolbeins mitbestimmt haben?); s. auch Þórðar saga kakala c. 1 (in: Sturlunga saga, Bd. II, 1946).

<sup>3</sup> Íslendinga saga c. 110.



gegen Snorri ziehen, wenn er auch nicht direkt am Mord in Reykjaholt beteiligt ist.<sup>1</sup> In den unruhigen Monaten danach finden wir ihn stets neben Gizur, und bei dem Treffen an der Hvítabrúcke im Juni 1242 geht Lopt vorübergehend als Geisel in die Reihen Oraekjas, während zur gleichen Zeit Sturla dieselbe Aufgabe gegenüber Gizur und Kolbein zufällt.<sup>2</sup>

Wie wenig jedoch diese aus äußeren Umständen erwachsene Gegnerschaft Sturlas und Lopts etwas für oder gegen eine verwandtschaftliche Beziehung beider aussagen kann, geht daraus hervor, daß Lopts Vetter Ketil (aus dem Hitardal) auf seiten Sturlas und nicht auf der Lopts steht.<sup>3</sup> Es ist auch zu bedenken, daß Thora, die „*frilla*“ Thords, zu diesem Zeitpunkt beinahe schon zwei Jahrzehnte tot war und Thord ebenfalls vor Jahren gestorben war.

Lopts Haltung kann also auch hier<sup>4</sup> nicht als Beweis gegen die Identität seiner Schwester und der „*frilla*“ Thords benutzt werden.

Wir müssen nach all dem feststellen, daß die zeitgenössischen literarischen Aufzeichnungen keine klare Antwort geben auf die hier aufgeworfene Frage. Sie lassen aber die Möglichkeit, daß Thora Paulstochter und die „*frilla*“ Thords *eine* Person sind, offen.

### III.

Angaben über Ereignisse der Sturlungenzeit finden wir auch in den isländischen Annalen. In der Auswahl der stichwortartigen Angaben ist kein durchgehendes Prinzip zu erkennen.<sup>5</sup> Von Isländern erfahren wir am häufigsten das Todesjahr; es ist aber durchaus nicht so, daß alle Personen genannt werden, die in den entsprechenden Jahren hervorgetreten sind. Und man kann auch nicht sagen, daß alle für das ganze Land bedeutsamen Ereignisse angeführt werden.

Unter diesen Umständen muß es auffallen, wenn sich Angaben auf Personen beziehen, die wir nach unserem Wissen nicht unter die Bedeutendsten einreihen würden, oder auf Ereignisse, die mehr familiären Charakter tragen, als daß sie die Öffentlichkeit interessierende Angelegenheiten seien.

<sup>1</sup> Ebd. c. 151.

<sup>2</sup> Ebd. c. 157.

<sup>3</sup> Ebd.

<sup>4</sup> Vgl. oben S. 8.

<sup>5</sup> In der Einleitung zur Ausgabe der Byskupa sögur, Bd. 1, 1953, S. vii, sagt Guðni Jónsson über die Annalen: „Eru þeir harla brotakenndir, og oftast er það tilviljun háð, hvers þeir geta og hvers ekki.“

Unter den — in den verschiedenen Annalen weitgehend übereinstimmenden — Angaben für die letzten Jahrzehnte des Freistaates gibt es einige, die Bischof Paul und die Familie seiner Frau betreffen.

In chronologischer Reihenfolge werden erwähnt:

- 1173 Tod Ketils Thorsteinssohnes, des Vaters der Herdis
- 1194 Wahl Pauls zum Bischof
- 1195 Ankunft Bischof Pauls in Island
- 1200 Tod Thorleifs beiskaldis, des Großvaters der Herdis
- 1207 Tod der Herdis Ketilstochter
- 1211 Tod Pauls
- 1221 Kampf auf Breidabolstad
- 1223 Ankunft Lopts, des Bischofssohnes, in Island
- 1240 Tod Thorlaks, des Sohnes Ketils
- 1259 Ketil Thorlakssohn übernimmt das Gesetzessprecheramt
- 1261 Tod Lopts
- 1273 Tod Ketils

Die Angaben zum Lebensweg Bischof Pauls bedürfen keiner Erklärung. Ein wenig anders ist es dagegen schon mit denen über seinen Sohn Lopt. Zwar gehört der Kampf auf Breidabolstad mit der — in den Annalen nicht erwähnten — Tötung Björns aus dem Haukadal-Geschlecht zweifellos zu den folgenreichsten Ereignissen am Beginn der 20er Jahre, aber die (verfrühte) Rückkehr Lopts aus der Verbannung hat auf die Geschicke des Landes kaum einen weitreichenden Einfluß ausgeübt. Mit Erstaunen liest man auch die Angaben über die Familie aus dem Hitardal. Am ehesten fügen sich die Worte von der Übernahme des Gesetzessprecheramtes durch Ketil in den üblichen Rahmen ein, wenngleich die Annalenschreiber offensichtlich in dieser Beziehung sonst keine Vollständigkeit angestrebt haben. Wenn aber der Tod aller männlichen Mitglieder der Hitardal-Familie erwähnt wird, so scheint damit ihre Bedeutung überbewertet.<sup>1</sup> Vollends überrascht wird man von der Bemerkung über den Tod der Herdis, Bischof Pauls Frau. Dieser Vorfall mag durch seine Tragik viele Zeitgenossen erschüttert haben, er hatte aber nicht das geringste mit den öffentlichen Angelegenheiten des Landes zu tun. Bischof Paul hat nach dem Unglücksfall sein Amt weiter bekleidet, und die Isländer wurden in den folgenden Jahren Zeugen so vieler trauriger Ereignisse, daß das Neue sehr bald die Erinnerung an Herdis' Tod überdeckt haben dürfte. Lebendig bleiben konnte sie nur unter den Ange-

<sup>1</sup> Im Vergleich dazu ist es nicht ohne Bedeutung, daß Pauls Großvater, Lopt Saemundssohn, nicht in den Annalen erscheint, obgleich er der wohl berühmtesten Familie jener Zeit, der von Oddi, angehört und der Vater Jons ist.

hörigen. Man kann sich deshalb nur schwer des Eindrucks erwehren, daß an der Niederschrift der Angaben ein Mann beteiligt war, der der Familie Bischof Pauls nahegestanden hat und sich besonders der Hitardal-Familie verbunden fühlte.

In der Forschung ist schon mehrfach die Ansicht geäußert worden, daß die erhaltenen isländischen Annalen — deren älteste nicht vor 1300 angesetzt werden kann — auf eine gemeinsame Redaktion zurückgehen, die man sich um 1280 entstanden denkt.<sup>1</sup> In diesem Zusammenhang ist es nun interessant, daß man Sturla Thordssohn mit der Niederschrift der „Ur-Annalen“ in Verbindung gebracht hat.<sup>2</sup> Sturla wird dabei nicht unbedingt als der eigentliche Verfasser angesehen, aber man glaubt, daß er bei der Aufzeichnung seine Hand im Spiele gehabt habe. Das hat nicht zum geringsten seinen Grund darin, daß wir in den Annalen verhältnismäßig viel über ihn erfahren:

- 1237 Tod Thords, des Vaters Sturlas
- 1251 Sturla übernimmt das Gesetzessprecheramt
- 1263 Sturla fährt nach Norwegen, nachdem ihn Hrafn Oddssohn gefangengenommen hatte
- 1271 Sturla kommt nach Island mit dem Gesetzesbuch Jarnsida
- 1272 Sturla wieder Gesetzessprecher
- 1277 Sturla fährt nach Norwegen, erhält den Titel Herra
- 1278 Sturla kommt nach Island zurück
- 1283 Tod Thords, des Sohnes Sturlas
- (1284 Tod Sturlas)

Wenn man die Hypothese eines Einflusses Sturlas auf die Abfassung der „Ur-Annalen“ mit der Annahme, seine Mutter Thora sei die Tochter Bischof Pauls und der Herdis, verknüpft, dann bedürfen die auffallenden Angaben in den Annalen keiner weiteren Erklärung<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Vgl. Storm, *Islandske Annaler indtil 1578*, Christiania 1888, Einleitung S. lxxiii und S. lxxxiii; später z.B. Nordal, *Sagalitteraturen*, in: *Nordisk Kultur VIII:B*, Uppsala 1953, S. 266. Die in jüngster Zeit von Ólafía Einarisdóttir gegen diese Ansicht vorgebrachten Argumente haben mich nicht überzeugen können (Studier i kronologisk metode i tidlig isländsk historieskrivning, in: *Bibliotheca historica Lundensis. XIII*, Stockholm (1964), S. 317 ff.).

<sup>2</sup> Vgl. Nordal, a.a.O.; Storm stand dieser auch schon früher geäußerten Vermutung allerdings skeptisch gegenüber; s. Einleitung, S. lxxxiii.

<sup>3</sup> Hinsichtlich der Angabe über Herdis ist besonders zu beachten, daß Frauen in den Annalen insgesamt ziemlich selten genannt werden. Die *Annales Reseniani* erwähnen in den Jahren von 1100 bis 1260 nur den Tod der Thurid Snorristochter (1113), den von Jora, der Bischofstochter (1196), von Herdis (1207), Gudny Bódvarstochter (1221), Hallveig Ormstochter (1241) und von Solveig Saemundstochter

## IV.

Wir wollen versuchen, der Lösung des Thora-Problems noch auf einem anderen Wege näherzukommen. Wir betrachten dazu die Namen der Kinder Thoras. Sie schenkt Thord vier Söhne und zwei Töchter: Olaf, Sturla, Guttorm, Thord und Valgerd und Gudrun. Von diesen sechs Namen fügen sich einige gut in die Namengebung der Sturlungen ein. Bei Sturla und Thord ist die Anknüpfung klar; bei Valgerd darf man wohl an eine der Urgroßmütter Thords denken (Thord — Gudny — Bödvar — Valgerd, Tochter des Gesetzessprechers Markus) und bei Gudrun an eine Schwester von Thords Vater oder an die Schwester von Thords Großvater väterlicherseits (Thord — Sturla — Thord von Stadarfell und seine Schwester Gudrun). Demgegenüber ist für den Namen Olaf kein Vorbild zu finden; meines Wissens taucht er mit Olaf Thordssohn zum ersten Male in der Sturlungensippe auf. Dabei ist Olaf im 12. und 13. Jahrhundert keineswegs ein seltener Name in Island. Das kann man schon eher von dem Namen Guttorm sagen, und auch der erscheint nicht bei den Vorfahren der Sturlungen.

Zwar gab es kein festes Schema für die Namengebung. Es war z.B. durchaus möglich, daß die Eltern ihrem Kind den Namen eines von ihnen verehrten oder bewunderten Menschen gaben, auch wenn keinerlei verwandtschaftliche Bindung im Spiele war. Dennoch darf man es als eine Art Regel bezeichnen, daß die Kinder nach älteren, zum Teil schon verstorbenen Angehörigen der Sippen beider Elternteile benannt wurden. So hat es auch Thord gehalten bei seinen beiden Kindern aus der Ehe mit Gudrun Bjarnistochter. Der Sohn heißt Bödvar, offensichtlich benannt nach Thords Großvater mütterlicherseits, dem Vater der Sturlungenmutter Gudny — während die Tochter Halla ihren Namen nach Gudruns Mutter bekommen hat.

Der Gedanke liegt also nahe, den Namen Olaf unter den Verwandten der Mutter, also im Geschlecht Thoras zu suchen. Das dürfte freilich voraussetzen, daß Thora aus einer angesehenen Familie stammte. Wenn wir in ihr die Tochter Bischof Pauls sehen dürfen, ist diese Voraussetzung vollauf erfüllt, und es bietet sich auch sofort eine Erklärung für den auffallenden Namen an. Es wurde schon erwähnt, daß Herdis über den Vater Ketil Thorsteinssohn mit dem Geschlecht von Grund im Eyjafjord

---

(1254). Dabei kann es eigentlich keinem Zweifel unterliegen, daß die letzten drei Frauen die Nennung ihrer Beziehung zum Sturlungengeschlecht verdanken. Sollte das nicht auch bei Herdis der Fall sein? Für Sturla würde sie als Großmutter — die er allerdings nicht kennengelernt hätte — auf derselben Stufe stehen wie Gudny, die Sturlungenmutter.

verbunden ist.<sup>1</sup> Unter den Geschwistern von Ketil finden wir einen Olaf und eine Gudrun. Jener Olaf darf als bedeutender Mann angesehen werden. Wahrscheinlich hat er eine Zeitlang ein Godenamt ausgeübt; die letzten Jahre seines Lebens scheint er im Kloster Saurboe verbracht zu haben. Auch wenn Olaf vermutlich schon bald nach 1200 gestorben ist, kann sein Name Thora den Anstoß gegeben haben, ihr Kind Olaf zu nennen. Es wäre dann auch nicht ausgeschlossen, daß der Name Gudrun aus dem Geschlecht von Grund einen gewissen Einfluß auf Thoras Namenwahl ausgeübt hat, wenngleich dieser Name — wie wir sahen — auch bei den Sturlungen gebräuchlich war.

Einen Guttorm suchen wir allerdings vergeblich unter den Angehörigen der Sippe von Grund; aber durch Heirat tritt ein Mann in diese Sippe ein, in dessen Familie wir den Namen finden, und dieser Mann dürfte Thord Sturlassohn wohlbekannt gewesen sein. Die oben genannte Gudrun Thorsteinstochter hat eine Enkelin gleichen Namens; es ist Thords zweite Frau Gudrun Bjarnistochter. In den Jahren, in denen sie ihre zweite Ehe eingeht, wird Osk, ihre Tochter aus erster Ehe, die Frau von Kalf Guttormssohn. Thord hat also durch seine zweite Frau eine Stieftochter, und es ist berechtigt anzunehmen, daß er auch über deren Mann Bescheid gewußt hat. Guttorm hieß nicht nur der Vater Kalfs, sondern auch sein Sohn, der bereits um 1211 erwähnt wird.<sup>2</sup> Die zeitlichen Verhältnisse ließen es somit zu, daß der Name des einen Sohnes der Thora von diesen Personen übernommen ist, wenngleich die Gründe dafür im Dunkeln bleiben.<sup>3</sup>

Es zeigt sich also, daß durch die Annahme, Thora „*frilla Þórðar*“ sei Thora Paulstochter, die Namengebung bei den unehelichen Kindern Thords erklärt werden kann.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Die Bindung zwischen diesen beiden Familien wird unterstrichen dadurch, daß in derselben Generation zwei Paare nebeneinanderstehen: auch die Schwester von Herdis' Mutter hat einen Thorsteinssohn zum Manne.

<sup>2</sup> S. *Íslendinga saga* c. 28.

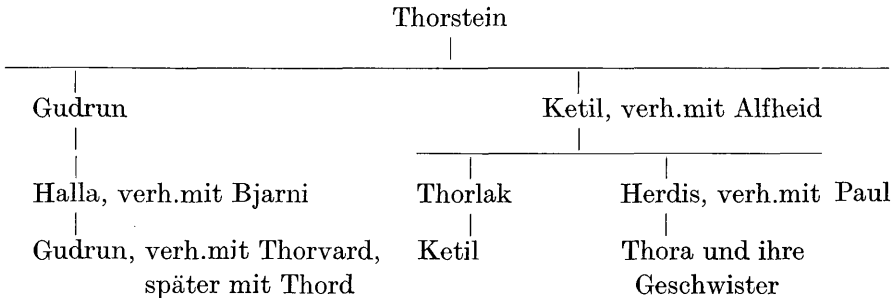
<sup>3</sup> In diesem Zusammenhang ist es vielleicht auch bemerkenswert, daß Kalf Guttormssohn im Jahre 1199 in den Besitz von Grund kommt, nämlich nach der Ausweisung von Thorlak Ketilsson, dem Bruder der Herdis, aus dem Eyjafjord durch Gudmund dyri (Thorlak zieht danach ins Hitardal). Vgl. dazu *Guðmundar saga dýra*, c. 23 (in: *Sturlunga saga*, Bd. I, 1946). Etwa anderthalb Jahrzehnt wohnt Kalf auf dem Stammsitz der Familie von Herdis' Vater.

<sup>4</sup> Bei den Kindern des Bischofs Paul und der Herdis, d.h. Thora und ihren Geschwistern, sind die Namen in ähnlicher Weise nach Vorfahren beider Elternteile ausgewählt worden: Lopt trägt den Namen eines Urgroßvaters väterlicherseits, Thora den einer Urgroßmutter väterlicherseits. Ketil dagegen ist nach dem Großvater mütterlicherseits benannt. Für Halla hat entweder die zweite Urgroßmutter

## V.

Darüber hinaus kann uns aber die Betrachtung des Stammbaumes der Familie von Grund noch eine überraschende und für die hier behandelten Fragen außerordentlich wichtige Erkenntnis vermitteln.

Wir stellen zu diesem Zweck die Nachkommen zweier Kinder Thorsteins von Grund in einer Übersicht zusammen:



Thords zweite Frau Gudrun und Thora Paulstochter sind also miteinander verwandt; sie haben einen gemeinsamen Urgroßvater. Vorausgesetzt daß unsere Annahme hinsichtlich der Herkunft der „*frilla*“ richtig ist, haben wir in diesem Sachverhalt die Erklärung dafür, daß Thord Thora nicht geheiratet hat. Nach den Gesetzen war ihm bei einem derartigen Verwandtschaftsverhältnis die Ehe mit Thora nicht erlaubt.<sup>1</sup>

Aber wir können noch weitere Schlüsse ziehen.

Da auch eine uneheliche Verbindung im Zusammenhang mit bestimmten Verwandtschaftsgraden als strafwürdig angesehen wurde und unter Umständen schwerwiegende Folgen hatte (z.B. in Erbschaftsfragen), würden wir in Gudruns und Thoras Verwandtschaft einen entscheidenden Faktor sehen können für Sturlas Schweigen über die Familie seiner Mutter.<sup>2</sup>

väterlicherseits das Vorbild abgegeben oder eine Base ihrer Mutter, nämlich die Tochter einer Schwester ihres Großvaters.

<sup>1</sup> Vgl. dazu Maurer, Vorlesungen über altnordische Rechtsgeschichte, Bd. II, Leipzig 1908, Zum altnordischen Eherecht, § 4, bes. S. 561 f.

<sup>2</sup> Es war Sturla ohne Zweifel bekannt, daß Bischof Thorlak im Jahre 1183 eine Ehe öffentlich für ungültig erklärt und den Bann über die Ehepartner ausgesprochen hatte, weil sie sich seinen Forderungen widersetzen. Der Grund für das Vorgehen des Bischofs war, daß sich nachträglich herausgestellt hatte, daß der Vater eines einer früheren Liebschaft der Frau entsprossenen Kindes mit dem jetzigen Mann entfernt verwandt war (sie waren *fjórmenningar*). Die Auseinandersetzungen zogen sich über längere Zeit hin und sind als die *Bøjar-Högnarnál* bekannt: Högni von Boe war der Vater der Frau, Snaelaug; der Ehemann aber, der wahrscheinlich ohne eigene Schuld in diese unangenehme Situation geraten war,

Unsere einleitenden Überlegungen hatten zu dem Ergebnis geführt, daß ein Mann wie Sturla über seine Mutter mehr gewußt haben muß, als er in seinem Werk angibt. Wir vermuteten, daß es für ihn einen sehr gewichtigen Grund gegeben haben muß, die Gestalt seiner Mutter nicht deutlicher hervortreten zu lassen. Die hier dargelegte Auffassung, hinter Thora, „*frilla Þórðar*“, verberge sich die Tochter des Bischofs Paul, gibt auf alle Fragen eine einleuchtende Antwort. Und auch Sturlas Haltung wird verständlich: War seine Mutter nicht eine Person niederer Herkunft, sondern stammte aus dieser angesehenen Familie, dann blieb ihm nach Lage der Dinge kaum eine andere Wahl, als zu versuchen, ihre Herkunft totzuschweigen, wenn er nicht noch nachträglich vor allen Leuten das Zusammenleben seiner Eltern mit einem schweren Makel beladen wollte.<sup>1</sup>

---

war Thord Bödvarsson, der Onkel von Sturlas Vater. — Darüber wird berichtet im sog. *Oddaverja þáttur* der jüngeren *Þorláks saga biskups*, c. 20 ff. (in: *Biskupa sögur*, Bd. I); vgl. auch *Prestssaga Guðmundar góða* c. 9 (in: *Sturlunga saga*, Bd. I, 1946).

<sup>1</sup> Den *Ættartölur* der *Sturlunga saga* ist zu entnehmen, daß auch Thorlak Ketilssohn, der Bruder der Herdis, eine Tochter namens Thora gehabt hat (vgl. c. 7, a. a. O. S. 55). Sie war ein uneheliches Kind, und über ihre Mutter und deren Verwandten ist nichts bekannt. An sich könnte man auch in ihr die „*frilla Þórðar*“ vermuten; die meisten der oben für Thora Paulstochter angeführten Möglichkeiten einer Berührung mit Thord und den Seinen gelten auch für sie. Trotz allem sprechen nach meiner Auffassung einige Punkte gegen die Gleichsetzung dieser Thora mit der „*frilla*“. — Interessant ist, daß ein anderer Identifizierungsversuch ebenfalls von der Hitardal-Familie ausgeht. In den *Íslenzkar æviskrár* von Páll Eggert Ólason steht unter dem Namen Ólafur Þórðarson u. a.: „*launsonur Þórðar ... með Þóru (Jónsdóttur, Grundar-Ketilssohn?)*“. Dieser Jon ist ein unehelicher Sohn Ketils und damit Halbbruder von Thorlak und Herdis (vgl. *Ættartölur* c. 7, a. a. O. S. 55); über eine Tochter Jons habe ich allerdings nichts ermitteln können. (Sollte es sich um eine Verwechslung mit der kurz darauf genannten Tochter Thorlaks handeln?) Páll Eggert Ólason verweist zu dieser Angabe auf eine Arbeit von Steinm Dofri über „*lögsögumenn og lögmenn*“. Die Arbeit war mir trotz freundlicher Bemühungen des Herrn Landesbibliothekars Islands, Dr. Finnþogi Guðmundsson, leider nicht zugänglich.

ROLF HELLER

## Aron Hjörleifsson und Gisli Surssohn

### I.

Am Anfang der 20er Jahre des 13. Jahrhunderts, in der Zeit der harten Auseinandersetzungen zwischen Bischof Gudmund und Sighvat Sturlassohn mit seinen Anhängern, ist Aron Hjörleifsson einer der tatkräftigsten Verteidiger der Sache des Bischofs. Er ist dabei, als Tumi Sighvatssohn am 4. Februar 1222 in Holar erschlagen wird. Ob er die Tötung Tumis gutgeheißsen oder gegen sie gesprochen hat, ist nicht bekannt; Tatsache aber ist, daß Tumis Bruder Sturla von da an sein erbittertster Gegner ist. Das zeigt sich erstmals bei dem Rachezug Sighvats und Sturlas im Frühjahr desselben Jahres. Beim Angriff auf die Insel Grimsey stürmt Sturla selbst gegen Aron vor und läßt erst von ihm ab, als er nach tapferer Gegenwehr vielfach verwundet zu Boden gesunken ist. Aron war aber nicht tödlich getroffen, wie Sturla annahm. Eyjolf Karssohn sorgt mit dem Opfer des eigenen Lebens dafür, daß Aron entkommen kann. Damit ist er im Augenblick dem Zugriff Sturlas entzogen, aber das bedeutet keine Sicherheit für ihn, denn kurz nach dem Kampf auf der Grimsey läßt ihn Sturla auf dem Thing für friedlos erklären.

Drei Jahre verbringt Aron als Geächteter auf Island. Er ist in dieser Zeit ständigen Verfolgungen ausgesetzt und entgeht mehr als einmal nur mit knapper Not den Anschlägen Sturlas. Immer wieder aber findet er bei Verwandten, Freunden oder edel gesinnten Landsleuten für kurze Zeit Unterschlupf. Zum Teil verdankt er diese Unterstützung seinem Eintreten für Bischof Gudmund. Im Jahre 1225 gelingt es ihm endlich mit Hilfe Haralds, des Saemundssonnes, und seiner Brüder, vom Südland aus nach Norwegen zu entkommen. Dort findet er vielerorts ehrenvolle Aufnahme und erwirbt sich bald die Achtung des Königs. Von ihm materiell unterstützt und gesellschaftlich gefördert lebt er noch fast drei Jahrzehnte als königlicher Gefolgsmann in Norwegen. Arons Ansehen



war auch dadurch gewachsen, daß er eine Fahrt in das heilige Land unternommen und dabei Jerusalem kennengelernt hatte und bis zum Jordan vorgedrungen war. In den 40er und 50er Jahren kehrt er wiederholt nach Island zurück und besucht Verwandte und Freunde.

In der Vorstellung seiner Zeitgenossen auf Island dürfte Aron in erster Linie als der bedeutendste Geächtete des 13. Jahrhunderts gelebt haben. Daß es ihm gelungen war, Jahre steter Verfolgung zu überleben und danach sogar im Ausland zu hohem Ansehen zu kommen, wird das Besondere seines Lebens unterstrichen haben und die Ursache dafür sein, daß sein Andenken in Gedichten und in einer eigenen Saga fortlebt, obgleich er sich nach seiner Jugendzeit nur wenige Jahre auf Island aufgehalten hat.

Aron hat den größten Teil seines Ächterdaseins in den Westfjorden verbracht, in demselben Landesteil, in dem ein anderer berühmter Geächteter, Gisli Surssohn, zu Hause war und sich auch nach seiner Verurteilung über lange Strecken aufgehalten hat. So ist es kein Wunder, daß Aron, der Zeitgenosse der Sturlungen, und Gisli, der Mann des 10. Jahrhunderts, schon des öfteren in einem Atemzug genannt worden sind.<sup>1</sup>

Meines Wissens als erster aber hat P. Foote darauf aufmerksam gemacht, daß einzelne Erzählzüge in der *Gísla saga Súrssonar* wahrscheinlich unter dem Einfluß von Ereignissen im Leben Arons ihre besondere Ausgestaltung erhalten haben.<sup>2</sup>

Er führt an, daß Aron das Boot des Mannes repariert, der ihm Unterschlupf gewährt hat, und vergleicht damit, daß Gisli sich in derselben Situation für seinen Helfer als Bootsbauer nützlich macht. Außerdem stoßen beide ein Boot, mit dem sie vom Bardastrand über den Breifjord gefahren sind, nach der Landung ins Meer zurück und lassen es treiben; in beiden Fällen wird das Boot später an Land gespült.

Nach Footes Auffassung kann der Umstand, daß sich Aron längere Zeit in dem entlegenen Geirthjofsfjord verborgen gehalten hat, das Interesse an der Gestalt Gislis wieder geweckt und so indirekt die Schöpfung der *Gísla saga* angeregt haben, deren Held ebenfalls in diesem Fjord Zuflucht gesucht hat.

<sup>1</sup> Vgl. z.B. *Sturlunga saga*, hrsg. von Gudbrand Vigfusson, Vol. I, Prolegomena, Oxford 1878, S. cxvi; Einar Olgeirsson, *Ættasamfélag og ríkisvald í þjóðveldi Íslendinga*, Reykjavík 1954, S. 269.

<sup>2</sup> *The Saga of Gisli*. Translated from the Icelandic by George Johnston with Notes and an Essay on the Saga of Gisli by Peter Foote, University of Toronto Press (1963), S. 130 f.

Diese Annahme erscheint mir äußerst beachtenswert, vor allem wenn man noch in Rechnung setzt, daß beide in dem Bruder eines Mannes, für dessen Tötung sie ganz oder teilweise die Verantwortung tragen, ihren erbittertsten Gegner finden.

Unabhängig von Foote hat mich die Lektüre der *Gísla saga* und der Berichte über Aron auf denselben Weg geführt, und ich möchte seine Beobachtungen durch ein paar Anmerkungen ergänzen, die die gleiche Überlegung zulassen.

Wir dürfen dabei wohl davon ausgehen, daß Arons Erlebnisse in den Jahren 1221 bis 1225 im Westen und Nordwesten Islands so gut bekannt waren, daß auch an sich wenig bedeutsame Einzelheiten eine Zeitlang im Gedächtnis der Leute lebten.

Heute müssen wir bei einem Vergleich das zugrunde legen, was in der *Íslendinga saga* über Aron berichtet wird, dürfen diese Angaben aber sicherlich zum größten Teil als historisch zuverlässig ansprechen.

## II.

Nachdem über Aron die Acht ausgesprochen worden ist, muß er — wie Gisli in der *Saga* — stets auf der Hut sein vor Spähern, die sein Widersacher gegen ihn ausgespioniert hat. Mit dreien von ihnen kommt es zu einer Auseinandersetzung mit Waffen, wobei Aron von Glück reden kann, daß er gerade zwei Helfer zur Seite hat. Durch die zahlenmäßige Gleichheit kann Aron seine größeren Fertigkeiten ausspielen und einen der Angreifer erschlagen; die beiden anderen suchen das Weite. Über den tödlichen Hieb heißt es in c. 55 der *Íslendinga saga*<sup>1</sup>:

„*Aron ... hjó á hálsinn, svá at af tók höfuðit*“.

Derartige Hiebe zählen in der *Sturlunga saga* zu den Seltenheiten. Aus einer Vielzahl von Stellen geht hervor, daß es im allgemeinen nicht möglich war, den Kopf mit einem Hieb abzuschlagen, selbst dann nicht, wenn es sich um eine Art Hinrichtung handelte, bei der der Betroffene unbeweglich dalag. Es ist bekannt, daß hierin die *Isländersagas* großzügiger sind und ihren Helden nicht selten einen solchen vernichtenden Hieb zuschreiben. Wir dürfen sicher sein, daß wir es dabei mit heroischen Übersteigerungen zu tun haben. Da ist es nun interessant, daß wir in der *Gísla saga* bei der Tötung Thorkels (c. 28)<sup>2</sup> auch von einem solchen

<sup>1</sup> Die *Íslendinga saga* wird zitiert nach der Ausgabe der *Sturlunga saga* von Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason und Kristján Eldjárn, Bd. I, Reykjavík 1946, S. 229 ff.

<sup>2</sup> Die *Gísla saga Súrssonar* wird zitiert nach der Ausgabe von Björn K. Þórólfsson, in d. Rh.: *Íslensk fornrit*, Bd. VI, Vestfirðinga sögur, S. 1 ff.

Schwerthieb hören, und er gibt sich sofort als starke Übertreibung zu erkennen dadurch, daß er von einem Jungen ausgeführt worden sein soll:

„*sveinninn ... reiðir upp sverðit ok rekr á hálsinn Þorkatli, svá at af tók hofjuðit*“.

Weniger der übereinstimmende Wortlaut — der ist sicherlich situationsgebunden —, als vielmehr die Unwahrscheinlichkeit, ja Unmöglichkeit des Vorganges in der Saga können den Gedanken aufkommen lassen, daß der Verfasser dieses Motiv einem bekannten Ereignis im Leben Arons entnommen hat.

Als Aron den Geirthjofsfjord verläßt, wendet er sich nach dem Bardastrandgebiet. Dort hält er sich geraume Zeit in einer Höhle auf, und eine Frau versorgt ihn mit dem Lebensnotwendigen. Im Herbst nimmt er dem Bauern auf *Vadil* ein Boot weg und überquert mit ihm den Breitfjord. Nach der Landung stößt er — wie oben bereits erwähnt — das Boot ins Wasser zurück und läßt es treiben.

Arons Weg scheint in einigen Punkten durch die Darstellung der *Gísla saga* hindurchzuschimmern. Auch *Gisli* flieht den Geirthjofsfjord, als er sich dort vor seinen Verfolgern nicht mehr sicher fühlt, und verbirgt sich für einige Zeit am Bardastrand. Er haust in einem unterirdischen Versteck, und auch ihm wird die Hilfe einer Frau zuteil, der Bäuerin auf *Vadil* (c. 23). Zwei Jahre später überquert auch er im Herbst den Breitfjord und gebraucht dieselbe List wie Aron. (Das Boot hat ihm allerdings sein Bruder zur Verfügung gestellt, aber die Leute nehmen an, *Gisli* habe es ihm weggenommen.)

Abschließend darf vielleicht auch ein Vorfall aus der Zeit vor der Ächtung Arons angeführt werden.

In c. 44 der *Íslendinga saga* stehen die Ereignisse auf der Grimsey (im Jahre 1222) im Mittelpunkt. Unmittelbar vor Beginn des Kampfes gibt Bischof Gudmund Aron eine Mahnung mit auf den Weg:

„*ver góðr við fátæka menn*“.

Dieselbe Ermahnung erhält *Gisli* in der Saga von seiner guten „*draumkona*“. In c. 22 erzählt er den Inhalt eines Traumes, und da heißt es unter anderem:

„*hon réð mér þat, meðan ek lifða, at ... vera vel við daufan ok haltan ok fátæka ok fjaráða*“.

Zum Teil stimmen diese Worte mit dem Inhalt einer Strophe überein, die die Saga *Gisli* in den Mund legt. Die Armen werden aber nur in der

Prosa erwähnt, und ihre Nennung geht demzufolge unter allen Umständen auf den Verfasser der Saga zurück.

In den hier erwähnten stofflichen Berührungen glaube ich eine weitere Stütze für die von Foote vertretene Annahme sehen zu dürfen, daß die Lebensgeschichte Arons einen Einfluß auf die Formung einzelner Teile der *Gísla saga Súrssonar* ausgeübt hat.

### III.

Neben den Kapiteln der *Íslendinga saga*, in denen Arons Leben in einigen Phasen ausführlich geschildert, im allgemeinen aber nur skizziert wird, steht eine in sich geschlossene Lebensbeschreibung dieses Mannes, die *Arons saga*. Ihre Entstehungszeit ist nicht mit Sicherheit festzustellen; mehrere Anzeichen sprechen jedoch dafür, daß die Saga erst in der Mitte des 14. Jahrhunderts aufs Pergament gebracht worden ist.<sup>1</sup>

Von der Saga werden fast alle in der *Íslendinga saga* erwähnten Ereignisse aus dem Leben Arons wieder aufgenommen und zum Teil in größerer Breite erzählt.<sup>2</sup> Demzufolge finden wir in ihr auch die meisten Situationen wieder, die sich in Angaben der *Gísla saga* widerzuspiegeln scheinen. Aber es treten hier noch einige andere Einzelheiten auf, die an Szenen dieser Isländersaga denken lassen.

Nach dem glücklichen Entkommen von der Grimsey wendet sich Aron erst nach dem Ostland und kommt schließlich nach Svinafell. Über sein Zusammentreffen mit Leuten vom Hofe berichtet die Saga (c. 9):

*„menn heilsuðu honum ok spurðu hann at nafni, en hann segir til sín ok fjödur síns ok hugði, at þat myndi ekki spilla hans máli.“*

In dieser Annahme sieht er sich jedoch getäuscht, denn er wird sofort gefangengenommen, und es scheint sogar sein Leben auf dem Spiel zu stehen.<sup>3</sup>

Im abschließenden Kapitel der *Gísla saga* (c. 38) sehen wir die Söhne Vesteins, die ihren Vater an Thorkel Surssohn gerächt haben, in Norwegen:

<sup>1</sup> Vgl. zu den damit verbundenen Fragen Jón Jóhannesson in der Einleitung zur Ausgabe der *Sturlunga saga*, Bd. II, Reykjavík 1946, S. xlix ff.

<sup>2</sup> Auffallenderweise fehlen jedoch Arons Aufenthalt in der Höhle am Bardastrand, sein Bootsdiebstahl mit der Fahrt über den Breifjord und das abschließende Treibenlassen des Bootes. Die Saga übergeht diese ganze Ereigniskette mit unklaren Worten. Vgl. *Arons saga* c. 13, in der oben genannten Ausgabe der *Sturlunga saga*, Bd. II, Reykjavík 1946, S. 237 ff.

<sup>3</sup> In der *Íslendinga saga* wird zwar der Ritt nach Svinafell und die vorübergehende Gefangennahme erwähnt (c. 45), aber der Bericht enthält keinerlei Einzelheiten.

„*gengr Bergr á stræti ... ok tveir menn með honum. þeir mæta tveim mǫnnum, ok var annarr í skarlatasklæðum, ungr maðr ok mikill vexti; sá spurði Berg at nafni. hann sagði til ít sanna um nafn sitt ok kyn, því at hann ætlaði, at hann mundi þess víðar koma, at hann mundi njóta fjöðr síns en gjalda.*“

Aber auch hier kommt es anders. Der Fragesteller entpuppt sich als Bruder Thorkels und Gislis und erschlägt Berg.

In der Arons saga hält sich Aron schon auf dem Wege von Svinafell in die Westfjorde eine Zeitlang in einer Höhle verborgen (c. 10). Dabei gerät er durch Unvorsichtigkeit, genauer gesagt, durch Schwatzhaftigkeit einer Frau in Gefahr (c. 11).

Gisli haust nicht nur im Geirhjöfsfjord und beim Gehöft Vadil in Höhlen, er findet auch auf der Insel Hergilsey in einem unterirdischen Raum Unterschlupf. Und auch da ist es eine Frau, die unbeabsichtigt zur Verräterin wird und Gefahr für den Verfolgten heraufbeschwört (c. 25).

In beiden Sagas schleicht sich der Geächtete nachts zum Gehöft von Verwandten, veranlaßt sie herauszukommen und bittet um Hilfe (Arons saga c. 12 — Gísla saga c. 23 und c. 24).

In diesen Fällen sind nur die Situationen vergleichbar; es kann sein, daß die Ähnlichkeit allein auf die Besonderheiten des Ächterdaseins zurückzuführen ist.

Arons heimlicher Aufenthalt auf der Halbinsel Snaefellsnes wird jäh beendet durch einen spionierenden Landstreicher, der ihn entdeckt und Sturla auf seine Spur hetzt (c. 13). Wieder einmal im letzten Augenblick, als Aron schon von den Angreifern umstellt ist, gelingt es ihm zu fliehen. Dabei wird er an der Wade verletzt (c. 14):

„*Aron hafði sár eitt í kálfanum, er skotit var eftir honum spjóti.*“<sup>1</sup>

In der Gísla saga ist es Helgi, der Gisli Versteck auskundschaftet und seinen Feind Börk auf den Plan ruft (c. 25). Auch hier kommen die Verfolger fast auf Reichweite an den Verfolgten heran, bekommen ihn jedoch nicht zu fassen. Allerdings wird Gisli Bein auf der Flucht von einem Speiß durchbohrt (c. 27):

„*Börkr skýtr eptir honum spjóti, ok kom í kálfann á honum ok skar út ór, ok varð þat mikit sár.*“<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Die Íslendinga saga enthält zwar auch einen ziemlich ausführlichen Bericht über diesen Anschlag Sturlas, aber sowohl der Landstreicher als auch die Wunde Arons werden nicht erwähnt.

<sup>2</sup> Beim ersten Angriff auf Gisli hatte er schon eine ähnliche Verletzung erhalten (c. 20): „*(hann) skýtr spjóti á gagngrøt, ok kemr í kálfann á Gísla.*“

Wenn bei diesen stofflichen (und zum Teil auch lexikalischen) Berührungen eine Beeinflussung des einen Verfassers vorliegt, gibt es m.E. zwei Erklärungsmöglichkeiten. Entweder waren diese Einzelheiten aus der Ächterzeit Arons ebenso wie die früher genannten weiteren Kreisen, besonders im Westen Islands, bekannt, so daß sie der Verfasser der *Gísla saga* bei Schaffung seines Werkes verwerten konnte, oder der Verfasser der (um vieles jüngeren) *Arons saga* hat sich in diesen Punkten an die Darstellung in der *Gísla saga Súrssonar* angelehnt.

PETER HALLBERG

## Eptir um daginn

Ett »Snorri-uttryck»

I mitt arbete *Snorri Sturluson och Egils saga Skallagrímssonar* (Studia Islandica 20, Reykjavík 1962) sökte jag enligt en bestämd lexikaliskt-statistisk metod finna en slutgiltig bekräftelse på den gamla hypotesen, att *Heimskringla* och *Egla* har en och samma upphovsman — dvs. Snorri Sturluson.<sup>1</sup>

Det ligger i sakens natur, att en sådan språklig författarbestämning aldrig kan betraktas som helt avslutad. Dels är här som annars i jämförbara fall kraven på full bevisning svåra att fixera; det är knappast möjligt att formulera några generella regler för arten och graden av den språkliga affinitet mellan två texter, som ovedersägligen skulle röja gemensamt författarskap. Dels kan omfånget av det nödvändiga jämförelsematerialet ofta utvidgas nära nog hur långt som helst; var gränsen drages, får bestämmas av praktiska och arbetstekniska skäl. Och beroende på om bakgrunden är trängre eller vidare, kan olika språkdrag i de aktuella texterna avteckna sig med större eller mindre skärpa. Vissa till synes markanta egenheter mister kanske något av sin särprägel i ett större perspektiv, medan andra karakteristika kanske först där framträder med klara konturer.

Det finns med andra ord utrymme för ständigt nya iakttagelser. I den ovannämnda undersökningen redovisades utom de s.k. »par-orden» också i en exkurs frekvensen av ett verb för indirekt anföring: *kveðask* 'säga sig'. Detta på det hela taget vanliga ord — så vanligt, att det lätt kan te sig typiskt för »sagaspråket» — visade sig mot bakgrunden av ett

---

<sup>1</sup> Jfr även mitt inlägg *Snorri Sturluson och Egils saga Skalla-Grímssonar*: Kommentarer till en recension (Maal og Minne, hefte 1—2, 1964, s. 12—20, genmäle på Marina Mejers anmälan i samma tidskrift, hefte 3—4, 1963, s. 94—101: Om ett nytt försøg på at løse Eigla-gåden.

stort jämförelsematerial vara enastående sparsamt brukat just i *Heimskringla* och *Egla*. De båda verken företedde exakt samma frekvens av *kveðask* — tre gånger lägre än den lägsta bland de trettiofem kontrolltexterna och sexton gånger lägre än genomsnittet för dessa texter.

Några kompletterande rön av liknande art har jag meddelat i den senare skriften *Ólafur Þórðarson hvítaskáld, Knýtlinga saga och Laxdæla saga* (Studia Islandica 22, Reykjavík 1963). Det gällde där ännu ett för *Heimskringla* och *Egla* mycket typiskt »minus-ord», nämligen vad jag tillåtit mig att kalla »episkt *nú*», ett uttryck med hög genomsnittsfrekvens i sagalitteraturen eljest — femton à aderton gånger högre än i *Heimskringla* resp. *Egla*. (12—16) Å andra sidan är i dessa bägge arbeten konjunktionen *til þess er 'tills'* ett utpräglat »plus-ord»; den nyttjas där vida oftare än det liktydiga och annars mycket vanligare uttrycket *þar til er* (17—18).

Särskilt talande och slagkraftig som författarkriterium blir självfallet en kombination av sådana ord och vändningar med antingen markant låg eller markant hög frekvens.<sup>1</sup> Det är emellertid sällsynt, att språkets mera alldagliga och genomgående element företer så frapperande variationer som i de nyssnämnda fallen. Också röjer sig skillnaderna vanligen först efter långvarigt och upprepat studium av en mängd texter; särskilt »minus-orden» förbises naturligt nog ganska lätt.

I det följande presenteras nu ytterligare en språklig vändning, som i större sammanhang framstår som utomordentligt betecknande för *Heimskringla* och *Egla*. En gängse fras i sagatexterna är som bekant *um daginn (morgininn, várit, sumarit etc.) eptir*. Någon enstaka gång kan kan ordföljden — och därmed rytmen i uttrycket — vara omkastad, så att det i stället skrivs *eptir um daginn (morgininn, várit, sumarit etc.)*, med precis samma innebörd: 'dagen efter' 'följande dag' osv. Men anmärkningsvärt nog är det denna senare, eljest ofantligt mycket sällsyntare form, som helt dominerar i *Heimskringla* och *Egla*. I nedanstående tabeller har jämförelsematerialet, som omfattar en textmassa på inalles bortåt två miljoner ord, för överskådlighetens skull indelats i fem skilda kategorier: A. Kungasagor. B. Islänningasagor. C. Sturlunga saga. D. Biskopssagor. E. Översättningar.<sup>2</sup>

Till att börja med ges en mera summarisk sammanställning av siffer-

<sup>1</sup> En sådan sammanställning för *Heimskringlas* och *Eglas* del ingår i artikeln *Ólafur Þórðarson hvítaskáld, Knýtlinga saga och Laxdæla saga: En motkritik* (ANF 80, 1965), s. 20 f.

<sup>2</sup> För de här excerperade utgåvorna redovisas i en särskild anmärkning i uppsatsens slut.



Tabell 1

	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>
<i>Heimskringla A</i> (119000)	40	14	74.1	3.4
<i>Heimskringla B</i> (109000)	33	16	67.3	3.0
<i>Egla</i> (62000)	18	8	69.2	2.9
A. Kungasagor (372000)	13	116	10.1	0.3
B. Islänningasagor (597000)	17	120	12.4	0.3
C. Sturlunga saga (250000)	5	105	4.5	0.2
D. Biskopssagor (232000)	6	67	8.2	0.3
E. Översättningar (441000)	2	35	5.4	0.05
TOTALT A—E (1892000)	43	443	8.8	0.2

uppgifterna. Därvid har *Heimskringla* liksom i *Studia Islandica* 20 och 22 delats i två ungefär lika stora hälfter, av vilka den förra (*A*) innehåller *Ólafs saga Tryggvasonar* och *Ólafs saga helga*, den senare (*B*) alla de fjorton övriga kungabiografierna. De fyra sifferkolumnerna avser följande moment: antalet *eptir um daginn* etc. (*a*); antalet *um daginn* etc. *eptir* (*b*); *a* i procent av *a* och *b* sammanlagt (*c*); *a* per 10000 ord (*d*).

*Heimskringla* och *Egla* skiljer sig som synes mycket starkt från alla de fem kontrollgrupperna, samtidigt som de visar en slående inbördes överensstämmelse. Kolumn *d* ger besked om att frekvensen av *eptir um* i dessa båda texter är nio à elva gånger högre än medeltalet för kungasagor (*A*) och islänningasagor (*B*), som det ligger närmast till hands att jämföra dem med. *Egla* har ensam rentav 1 exempel mer än de tjugosju övriga texterna inom kategori *B* tillsammans — trots att deras totala ordmassa är nästan tio gånger större än *Eglas*. På motsvarande sätt har *Heimskringla A* och *B* var för sig två och en halv à tre gånger så många fall av *eptir um* som de fem kungasagorna i kontrollgrupp *A* med dess tre à tre och en halv gånger större omfång. Gentemot de tre övriga kategorierna (*C*, *D*, *E*) är övervikten för *Heimskringla* och *Egla* ännu mer utpräglad: sextio à sjuttio gånger högre frekvens än i *E*! — Snarlik blir bilden, om man i stället fixerar relationen *eptir um/um* ~ *eptir* enligt kolumn *c*. *Heimskringla* och *Egla* ter sig unika i sin preferens för den förstnämnda ordföljden.

Väsentligt är också, att spridningen av *eptir um* inom *Heimskringla* och *Egla* visar sig ytterst jämn. Av *Eglas* 18 exempel faller sålunda 8 på sagans förra hälft, 10 på den senare. Den likformiga fördelningen i *Heimskringla* framgår av siffrorna för de bägge halvorna av verket, som här benämnts *A* och *B*. Utgår man i stället från de tre band, som arbetet omfattar i Íslenzk fornrit XXVI—XXVIII (1941—51), återfinns man 25 fall i band I, 24 i band II och 24 i band III. På denna punkt, i fråga

Tabell 2

	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>
<i>Heimskringla A</i>				
Ólafs saga Tryggvasonar (28000)	16	5	76.2	5.7
Ólafs saga helga (91000)	24	9	72.7	2.6
<i>Heimskringla B</i>				
Ynglinga saga (10000)	2	2	50.0	2.0
Hálfðanar saga svarta (2000)	1	—	100.0	5.0
Haralds saga hárfagra (9700)	2	4	33.3	2.1
Hákonar saga góða (7000)	2	1	66.7	2.9
Haralds saga gráfeldar (3700)	2	—	100.0	5.4
Magnúss saga góða (6800)	3	—	100.0	4.4
Haralds saga Sigurðarsonar (23000)	7	3	70.0	3.0
Ólafs saga kyrra (950)	—	—	—	—
Magnúss saga berfættis (4700)	2	1	66.7	4.3
Magnússona saga (7500)	3	1	75.0	4.0
Magnúss saga blinda ok Haralds gilla (5900)	1	—	100.0	1.7
Haraldssona saga (9600)	1	3	25.0	1.0
Hákonar saga herðibreiðs (7000)	1	—	100.0	1.4
Magnúss saga Erlingssonar (11000)	6	1	87.7	5.5
TOTALT (228000)	73	30	70.9	3.2

om detta karakteristiska uttryck, avtecknar sig alltså *Heimskringla* som ett särdeles homogent verk — fastän det som bekant har tillkommit i flera etapper och på grundval av mångskiftande källor, delvis ganska oförändrat återgivna.

I fortsättningen ges nu en mera detaljerad redovisning för materialets distribution på enskilda texter. Början görs med *Heimskringla* i Tabell 2; de fyra kolumnerna avser samma moment som i Tabell 1.

Här fäster man sig kanske främst vid att *eptir um* finns representerat i samtliga sexton enskilda sagor, utom den extremt korta *Ólafs saga kyrra*. Som speciellt utslagsgivande bör rimligtvis de större texterna bedömas, där omfånget kan antas utjämna tillfälliga fluktuationer i frekvensen. Sammanför man de fyra största sagorna — *Ólafs saga Tryggvasonar*, *Ólafs saga helga*, *Haralds saga Sigurðarsonar* och *Magnúss saga Erlingssonar* — till en grupp för sig, får man 53 exempel på *eptir um* mot 18 för *um ~ eptir*. Dvs. den förra formen tar 74.6 % av det sammanlagda antalet fall (71), och den har en frekvens av 3.5 per 10000 ord. Dessa siffror är nära nog identiska med dem för *Heimskringla A* och ligger blott en aning över genomsnittet för verket i dess helhet.

För kontrolltexterna inom kategori A ter sig motsvarande tal sålunda:

Tabell 3

	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>
Fagrskinna (54000)	1	23	4.2	0.2
Hákonar saga Hákonarsonar (100000)	1	34	2.9	0.1
Knýtlinga saga (48000)	3	12	20.0	0.6
Morkinskinna (90000)	1	16	5.9	0.1
Sverris saga (80000)	7	31	18.4	0.9
TOTALT (372000)	13	116	10.1	0.3

Som synes når siffrorna i kolumnerna *c* och *d* inte i något fall upp till ens de lägsta — 25.0 % resp. 1.0 — som bokförts från *Heimskringla* (alltjämt bortsett från *Ólafs saga kyrra*, givetvis).

*Morkinskinna*, som ju i stort sett svarar mot sista tredjedelen av *Heimskringla*, från och med *Magnúss saga góða* till och med *Haraldssona saga*, har endast 1 fall av *eptir um*, medan *Heimskringla* inom samma avsnitt (som där är väsentligt kortare, ungefär två tredjedelar av *Morkinskinna*) har 17. Anmärkningsvärt nog återfinns det enda exemplet i *Morkinskinna* på exakt samma ställe i *Heimskringla*. I det förra arbetet heter det om kung Ingi Haraldssons bröder Eysteinn och Sigurðr, att de stämde möte en vinter: »Konvngar sato lengi atali tveir saman. en þat com vpp at þeir scylldo hittaz i Biorgyn allir brøpr *eptir vm sumarit*.» (455) I *Heimskringla* lyder meningen: »Þeir sátu lengi tveir á máli, en þat kom upp ór hjali þeira, at þeir skyldu hittask í Bjorgyn allir brøðr *eptir um sumarit*.» (III, 338) Förklaringen till denna nästan ordagranna överensstämmelse, inklusive uttrycket *eptir um sumarit*, torde vara, att båda texterna här följer en och samma källa, Eiríkr Oddssons eljest förlorade *Hryggjarstykki*.<sup>1</sup>

Mest bruk av *eptir um* gör inom denna grupp *Sverris saga*. Men siffrorna där kan ändå inte i något avseende jämföras med dem i *Egla* eller *Ólafs saga helga*. Både i kolumn *c* och *d* visar de sistnämnda omkring tre gånger högre tal.

De tjugosju islänningasagorna redovisas var för sig i Tabell 4. Inte heller i någon av dessa texter når inslaget av *eptir um* upp till frekvensen i *Egla* eller *Heimskringla*. I de båda fallen — *Gísla saga* (E) och *Kormáks saga* — med flera *eptir um* än *um ~ eptir* är dessutom siffrorna så små, att man knappast vågar betrakta dem som verkligt signifikativa.

<sup>1</sup> Jfr t.ex. Bjarni Aðalbjarnarson i inledningen till bd III av *Heimskringla*-utgåvan i Íslenzk fornrít XXVIII (1951), särskilt § 8. I samband med anföringsverbet *látask* 'säga sig' samt frekvensen av rak resp. omvänd ordföljd berörs *Heimskringlas* förhållande till *Morkinskinna* i min uppsats Om språkliga författarkriterier i isländska sagatexter (ANF 80, 1965), s. 12—14.

Tabell 4

	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>
Bandamanna saga K (9400)	—	—	—	—
Bandamanna saga M (11000)	—	—	—	—
Bárðar saga Snæfellsáss (13000)	—	2	0.0	0.0
Bjarnar saga Hitdælakappa (19000)	1	8	11.1	0.5
Droplaugarsona saga (9400)	2	7	22.2	2.1
Eyrbyggja saga (38000)	4	20	16.7	1.1
Finnboga saga ramma (23000)	—	4	0.0	0.0
Fóstbræðra saga (27000)	—	7	0.0	0.0
Gísla saga Súrssonar E (19000)	2	1	66.7	1.1
Gísla saga Súrssonar Y (22000)	1	3	25.0	0.5
Grettis saga (61000)	2	3	40.0	0.3
Gunnlaugs saga ormstungu (9400)	—	—	—	—
Hallfreðar saga (8800)	—	4	0.0	0.0
Heiðarvíga saga (12000)	—	1	0.0	0.0
Hrafnkels saga Freysgoða (9100)	—	—	—	—
Hænsa-Þóris saga (8700)	—	—	—	—
Kormáks saga (10000)	2	1	66.7	2.0
Króka-Refs saga (11000)	1	1	50.0	0.9
Laxdæla saga (58000)	1	19	5.0	0.2
Njáls saga (97000)	—	18	0.0	0.0
Reykðæla saga (24000)	—	3	0.0	0.0
Svarfdæla saga (21000)	1	3	25.0	0.5
Valla-Ljóts saga (6600)	—	—	—	—
Vápnfirðinga saga (9600)	—	8	0.0	0.0
Vatnsdæla saga (29000)	—	3	0.0	0.0
Víga-Glúms saga (19000)	—	2	0.0	0.0
Víglundar saga (12000)	—	2	0.0	0.0
TOTALT (597000)	17	120	12.4	0.3

Enahanda blir resultatet för *Sturlungas* skilda texter enligt tabell 5. Den »övertikt» för *eptir um*, som den korta *Svínfellinga saga* företer med sitt enda exempel, kan givetvis inte tillmätas någon statistisk relevans. Själva frekvensen av *eptir um* ligger för övrigt även där långt under den i *Heimskringla* och *Egla*.

Biskopssagorna (D) redovisas i tabell 6. Alltjämt är utslaget lika entydigt som inom föregående kontrollgrupper. Ingen av de nio olika texterna visar på den aktuella punkten minsta likhet med *Egla* eller *Heimskringla*.

För översättningar (E) slutligen framgår fördelningen av Tabell 7. Här är som synes frekvensen av *eptir um* ännu lägre än i någon av de fyra övriga kategorierna.

Tabell 5

	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>
Þorgíls saga ok Hafliða (13000)	—	1	0.0	0.0
Sturlu saga (18000)	1	9	10.0	0.6
Prestssaga Guðmundar góða (16000)	—	24	0.0	0.0
Guðmundar saga dýra (19000)	—	3	0.0	0.0
Íslendinga saga (101000)	—	48	0.0	0.0
Þórðar saga kakala (30000)	—	9	0.0	0.0
Svínfellinga saga (5600)	1	—	100.0	1.7
Þorgíls saga skarða (45000)	3	9	25.0	0.7
Sturlu þáttr (3200)	—	2	0.0	0.0
TOTALT (250000)	5	105	4.5	0.2

Tabell 6

	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>
Hungrvaka (7800)	1	2	33.3	1.3
Þorláks saga byskups (14000)	—	1	0.0	0.0
Páls saga byskups (7300)	—	1	0.0	0.0
Árna saga byskups (28000)	2	7	22.2	0.7
Jóns saga helga, eldri (15000)	—	—	—	—
Jóns saga helga, yngri (17000)	—	—	—	—
Guðmundar saga Arasonar (43000)	3	39	7.1	0.7
Laurentius saga (34000)	—	9	0.0	0.0
Guðmundar saga Arasonar (66000) (av Arngrímr Brandsson)	—	8	0.0	0.0
TOTALT (232000)	6	67	8.2	0.3

Tabell 7

	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>
Alexanders saga (48000)	—	1	0.0	0.0
Gyðinga saga (27000)	—	1	0.0	0.0
Karlamagnus saga ok kappa hans (213000)	—	22	0.0	0.0
Rómveriasaga (39000)	1	1	50.0	0.3
Þiðriks saga af Bern (114000)	1	10	9.1	0.1
TOTALT (441000)	2	35	5.4	0.05

Den härmed genomförda, mera differentierade redovisningen av siffermaterialet har alltså endast ytterligare bekräftat *Heimskringlas* och *Egla*s särställning.

Som komplettering av detta resultat må anföras ännu ett par iakttagelser. Sålunda röjer Snorris fristående *Ólafs saga helga* — numera allmänt betraktad som tillkommen före *Heimskringla*, som det stora verkets kärna — en proportion av *eptir um/um ~ eptir*, som utmärkt stämmer överens med motsvarande avsnitt i *Heimskringla*: 31/10; de förstnämnda fallen utgör 75.6 % av samtliga. De långt flesta återfinns på exakt samma ställen i de båda texterna.

En av Snorris källor för vissa passager i *Ólafs saga helga* har varit en äldre *Orkneyinga saga*.<sup>1</sup> Den enda så gott som fullständiga text av denna, som numera finns bevarad, ingår i *Flateyjarbók*. Ett bestämt stycke i den versionen, ungefär kapitlen 13 till och med 19, visar praktiskt taget ordagrann överensstämmelse med *Heimskringla*. Men som Sigurður Nordal har utrett, är det inte Snorri som här har skrivit av eller låtit skriva av en förlaga, utan tvärtom texten i *Flateyjarbók* som har interpolerats från Snorris bearbetning.<sup>2</sup> Tidigare hade P. A. Munch funnit just detta avsnitt tydligt präglad av Snorris stil. Han tänkte sig förresten, att det ursprungligen hade författats av denne och utgjorde den äldsta delen av *Orkneyinga saga*, en hypotes som inte minst efter Nordals insats torde vara allmänt övergiven.<sup>3</sup>

Om Munchs förmodan yttrar Nordal, att den av flera skäl »ikke kan opretholdes; men hans indtryk af stilen er sikkert rigtigt, selvom det vanskelig kan begrundes, da vi mangler detail-undersøgelser af Snorres fremstillingsmaade i det hele».<sup>4</sup> Det kan nu tilläggas, att själva ordvalet på ett par annars föga iögonfallande punkter klart synes röja *Heimskringlas* författare just i nämnda passus av *Orkneyinga saga*. Hela denna omfångsrika saga — 61000 ord — har inalles 4 fall av *eptir um* mot 15 av *um ~ eptir*. Men av dessa exempel kommer 2 av de förstnämnda (däremot inget av de sistnämnda) på det från Snorri interpolerade avsnittet om endast 3700 ord: »En *eptir um várit*» (30); »*Eptir um várit*» (35). Bägge fallen återfinns på vederbörlig plats i *Heimskringla II*: 162 resp. 167.

Ett likartat vittnesbörd om att de ifrågavarande kapitlen rent språk-

<sup>1</sup> Jfr t.ex. Bjarni Aðalbjarnarson i *Íslenzk fornrit XXVII* (1945), s. XL ff., och Finnboði Guðmundsson i utgåvan av *Orkneyinga saga* i *Íslenzk fornrit XXXIV* (1965), s. VII ff.

<sup>2</sup> Om *Orkneyingasaga* (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1913, s. 31—50).

<sup>3</sup> Det norske Folks Historie III (Chria 1857), s. 1050—51.

<sup>4</sup> Nordal, a.a. 42.

ligt skiljer sig från återstoden av sagan, utgör fördelningen av *finna(sk)* resp. *hitta(sk)* i betydelsen 'möta(s), träffa(s)': 52 exempel på det förra, blott 3 på det senare. Samtliga *hitta(sk)* ingår i det aktuella partiet (35, 37, 37), som däremot inte visar något prov på det annars helt dominerande *finna(sk)*. Alla möter man dem på motsvarande ställen i *Heimskringla II*: 167, 168, 169. Iakttagelsen får i detta sammanhang sitt särskilda intresse mot bakgrunden av det faktum, att en hög frekvens av *hitta(sk)* på det hela taget utmärker *Ólafs saga helga* i *Heimskringla*: 64 fall mot endast 20 *finna(sk)*; dvs. de förra omfattar 76.2 % av samtliga belägg. Snarlika är för övrigt proportionerna i *Egla*: 47 *hitta(sk)* — dvs. 75.8 % — mot 15 *finna(sk)*.<sup>1</sup>

Karaktéristisk för *Heimskringla* är en mycket stark övervikt för satsinledande *en er* över *ok er*. I *A* är proportionerna 480/24, i *B* 433/29; totalt blir det 913/53 eller ungefär 17 fall av *en er* på 1 av *ok er*.<sup>2</sup> Det visar sig nu, att kapitlen 13 till och med 19 i *Orkneyinga saga* har 17 exempel på *en er*, däremot inte ett enda på *ok er*. De omgivande avsnitten företer en helt annan spridningsbild. Sålunda har de tolv föregående kapitlen — med exakt samma omfång — 6 fall av *en er* mot 7 av *ok er*. Granskar man ett lika stort parti från och med kapitel 20 fram till mitten av kapitel 25, finner man där 3 *en er* och 2 *ok er*. Vid ett slumpmässigt val av ytterligare två avsnitt av motsvarande storlek, alltså omkring 3700 ord, får man följande siffror: kapitel 47 till slutet av kapitel 56 har 5 *en er* mot 8 *ok er*; kapitel 92 till ett par sidor in på kapitel 94 har 4 *en er* mot 6 *ok er*. Just de sju kapitlen 13 till och med 19 röjer alltså på denna punkt i motsats till omgivningen en typisk »Snorri-profil». Det kan tilläggas, att av passagens 17 *en er* återfinns 16 i *Heimskringla II*, 162—71; i det återstående fallet har *Heimskringla*: *en þegar er* (171).

Att interpolationen från Snorri i *Orkneyinga saga* visar markanta drag av hans personliga ordval, är alltså ovedersägligt. Det framstår därmed som särskilt betecknande, att vändningen *eptir um* figurerar två gånger i detta korta avsnitt.

Ännu ett påpekande kan göras om frekvensen av *eptir um* i *Egla*. Av denna saga finns ett litet membranfragment på omkring 3100 ord (AM 162 A, fol., 9), ansett som det äldsta och ursprungligaste; det avviker i

<sup>1</sup> Om *finna(sk)/hitta(sk)* som författar- och ålderskriterium jfr min uppsats Om språkliga författarkriterier i isländska sagatexter (ANF 80, 1965), s. 7 f., 18, 21 ff.

<sup>2</sup> Jfr Ólafur Þórðarson hvítaskáld, *Knýtlinga saga* och *Laxdæla saga* (Studia Islandica 22, Reykjavík 1963), s. 10.

vissa språkliga detaljer från huvudhandskriften i *Möðruvallabók*.<sup>1</sup> På dessa få sidor, som i huvudtexten visar ett exempel på vardera *eptir um* och *um ~ eptir*, har fragmentet därutöver ytterligare ett fall av *eptir um*. Det bekräftar i sin mån, att det uttryckssättet har varit betecknande för originalet och tillhört författarens individuella språkbruk.

*Eglas* och *Heimskringlas* samstämmighet i denna språkliga detalj ter sig när allt kommer omkring såpass unik, att den svårligen kan förklaras på mer än ett sätt: en och samme man måste ha lagt hand vid utformningen av båda verken. Och då ställs man ovillkorligen inför Snorri Sturluson.

Slutligen förtecknas här beläggställena för *eptir um* resp. *um ~ eptir* i *Egla*, Snorris fristående *Ólafs saga helga* samt *Heimskringla*:

<i>Egla</i>	<i>eptir um</i> : 38, 76, 89, 89, 98, 102, 102, 113, 151, 175, 202, 216, 234, 240, 243, 244, 275, 298 = 18 <i>um ~ eptir</i> : 11, 73, 82, 82, 102, 223, 287, 292 = 8
<i>Ólafs saga helga</i>	<i>eptir um</i> : 11, 14, 14, 22, 23, 24, 27, 28, 110, 115, 116, 188, 210, 214, 214, 215, 218, 235, 242, 291, 294, 303, 314, 318, 382, 401, 401, 444, 579, 597, 628 = 31 <i>um ~ eptir</i> : 101, 107, 107, 258, 260, 275, 345, 401, 415, 474 = 10
<i>Heimskringla I</i>	<i>eptir um</i> : 68, 70, 86, 104, 134, 163, 171, 215, 218, 227, 250, 275, 287, 288, 294, 297, 299, 303, 309, 313, 315, 320, 326, 335, 343 = 25 <i>um ~ eptir</i> : 70, 80, 104, 107, 136, 141, 172, 226, 232, 249, 315, 324 = 12
<i>Heimskringla II</i>	<i>eptir um</i> : 71, 75, 75, 80, 128, 147, 149, 150, 152, 162, 167, 177, 194, 197, 202, 208, 210, 239, 247, 256, 256, 285, 389, 402 = 24 <i>um ~ eptir</i> : 87, 175, 186, 227, 257, 261, 264, 264, 307 = 9

<sup>1</sup> Jfr Sigurður Nordal i Íslenzk fornrit II (Reykjavík 1933), s. LXXXI—LXXXVII, samt det i föregående not nämnda arbetet, s. 10 f. — Fragmentet finns avtryckt i Egils saga Skallagrímssonar, tilligemed Egils større kvad, udgiven for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved Finnur Jónsson (Kbh 1886—88), s. 335—44.



<i>Heimskringla III</i>	<i>eptir um</i> : 12, 43, 52, 69, 99, 112, 141, 157, 169,	
	197, 225, 232, 240, 257, 267, 296, 338, 347, 378,	
	400, 405, 409, 409, 410	= 24
	<i>um ~ eptir</i> : 103, 112, 135, 231, 273, 310, 342, 344,	
	405	= 9

*Anmärkning:*

När texterna har funnits att tillgå i serien Íslenzk fornrit, har utgåvorna där nyttjats. Det gäller sålunda *Heimskringla* (XXVI—XXVIII, 1941—51), *Orkneyinga saga* (XXXIV, 1965) samt följande islänningasagor: *Egils saga Skalla-Grimssonar* (II, 1933); *Bjarnar saga Híttdælakappa*, *Gunnlaugs saga ormstungu*, *Heiðarvíga saga*, *Hænsa-Þóris saga* (III, 1938); *Eyrbyggja saga* (IV, 1935); *Laxdæla saga* (V, 1934); *Gisla saga Súrssonar E* (VI, 1943); *Grettis saga*, *Bandamanna saga K* och *M* (VII, 1936); *Vatnsdæla saga*, *Hallfreðar saga*, *Kormáks saga* (VIII, 1939); *Svarfdæla saga*, *Valla-Ljóts saga*, *Víga-Glúms saga* (IX, 1956); *Reykðæla saga* (X, 1940); *Droplaugarsona saga*, *Hrafnkels saga Freysgoða*, *Vápnfirðinga saga* (XI, 1950); *Njáls saga* (XII, 1954); *Finnboga saga ramma*, *Króka-Refs saga*, *Víglundar saga* (XIV, 1959). — För *Bárðar saga Snæfellsáss* har använts Guðbrandur Vigfússon's utgåva (Kbh 1860) och för *Gisla saga Súrssonar Y* Konráð Gíslason's edition (Kbh 1849). Av *Fóstbrædra saga*, som eljest ingår i Íslenzk fornrit (VI, 1943), har valts versionen i *Flateyjarbók*; den har excerperats från *Flateyjarútgáfan II* (Akranes 1945; Sigurður Nordal, Vilhjálmur Bjarnar, Finnbogi Guðmundsson).

Av kungasagor har i övrigt använts följande upplagor: *Fagrskinna*. Nóregs kononga tal. Udgivet for Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur ved Finnur Jónsson (Kbh 1902—03); *Hákonar saga* and a fragment of Magnus saga. With appendices edited by Gudbrand Vigfusson (London 1887) (=Icelandic Sagas and other historical documents relating to the settlements and descents of the Northmen on the British isles. Vol. II); *Knýtlinga saga*: Sögur Danakonunga. 1. Sögubrot af fornkönungum. 2. Knýtlinga saga. Utgivna för Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur av Carl af Petersens och Emil Olson (Kbh 1919—25); *Morkinskinna*. Udgivet for Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur ved Finnur Jónsson (Kbh 1932); *Sverris saga* etter Cod. AM 327 4<sup>o</sup>. Utgjevi av Den norske historiske kildeskriptommission ved Gustav Indrebø (Kria 1920).

Till grund för excerperingen av *Sturlunga saga* har lagts tvåbandsutgåvan av Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason och Kristján Eldjárn (Rvík 1946).

För biskopssagorna har anlitats editionen av Guðbrandur Vigfússon och Jón Sigurðsson (Kbh 1858—78), dock för *Hungrvaka* första häftet av Jón Helgason's utgåva *Byskupa sögur* för Det kongelige nordiske Oldskriftselskab (Kbh 1938).

Översättningarna, slutligen, återfinns i följande upplagor: *Alexanders saga*. Islandsk oversættelse ved Brandr Jónsson. Udgiven af Kommissionen for det Arnamagnæanske legat (Kbh 1925; Finnur Jónsson); *Gyðinga saga*. En bearbejdelse fra midten af det 13. årh. ved Brandr Jónsson. Efter håndskrifter udgiven af Guðmundur Þorláksson (Kbh 1881); *Karlamagnus saga ok kappu hans*. Fortællinger om Keiser Karl Magnus og hans Jævnninger. I norsk Bearbejdelse fra det trettende Aarhundrede. Udgivet af C. R. Unger (Chria 1860); *Rómveriasaga*. AM 595 4<sup>o</sup>. Herausgegeben von Rudolf Meissner (Berlin 1910) (=Palaestra LXXXVIII); *Þiðriks saga af Bern*. Udgivet for Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur ved Henrik Bertelsen, I—II (Kbh 1905—11).

HALLVARD MAGERÖY

Dei to gjerdene (versjonane) av  
Bandamanna saga

Eit tilsvaer og eit supplement

INNLEIING

Etter at doktoravhandlinga mi «*Studiar i Bandamanna saga*»<sup>1</sup> kom ut i 1957, har ho vorti omtala og kritisert av ei rad granskarar. Dei viktigaste og mest utförlege kritikkane som har komi på prent i filologiske publikasjonar, er *Anne Holtmarks* melding i *Maal og Minne 1958*, s. 72—85, som stort sett er eit avprent av opposisjonen hennar ved min doktordisputas, og *Walter Baetkes* dröfiting i innleiinga til hans utgäve av *Bandamanna saga 1960*.<sup>2</sup> Nemnast kan og *Eyvind Fjeld Halvorsens* melding i (*Norsk Historisk Tidsskrift, band 38* (1958), s. 594—598. Det var ikkje tanken min opphavleg å svara på dei fyrste bokmeldingane. Men etter at Baetkes bok kom ut, og særleg etter at både den og dei to nemnde meldingane har vorti siterte og brukte av andre granskarar, har eg kjent trong til ei imötegänging av viktige delar av kritikken. Dette gjev meg samstundes eit velkomi höve til utdjuping av somme punkt i avhandlinga og til einskilde rettingar. At det har drygt så lenge för eg har gjort denne artikkelen ferdig, har fleire årsaker, som det ikkje er turvande å gå inn på her.

Avhandlinga mi gjeld fyrst og fremst to hovudproblem. Det eine er spørsmålet om kor vidt dei to gjerdene (versjonane) av *Bandamanna saga* har sitt opphav i ulike munnlege formingar av saga, eller om dei går attende på eit sams litterært opphav («rittengsl-problemet»). Det andre er spørsmålet om kva for ei av dei to gjerdene det er som står opphavsteksta nærast. Vi skal her sjå på kvart av desse problema for seg.

<sup>1</sup> Hallvard Mageröy: *Studiar i Bandamanna saga*, Bibliotheca Arnamagnaana Vol. XVIII, Köbenhavn 1957. Denne boka er her nemnd «*Studiar*». Den tekstutgäva som er nytta og som det er vist til i det fylgjande, er: *Bandamanna saga*, utgjeven for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved Hallvard Mageröy, 1. hefte, Köbenhavn 1956.

I denne artikkelen er det og ofte vist til arbeid av andre granskarar. Sidetal i parentes bak namnet til fleire av desse granskarane tyder sidetal i det arbeidet av vedkomande granskar som er omtala her.

<sup>2</sup> Walter Baetke: *Bandamanna saga und Olkofra pätrr*, i *Altnordische Textbibliothek*, 4. Band, Halle (Saale) 1960.

## RITTENGLS-PROBLEMET

Ein får inntrykk av at ymse kritikarar, såleis dei tre nemnde, synest rittengsl-problemet har mindre interesse, av di dei fleste granskarane alt før har trudd på litterært samband mellom dei to gjerdene av Bandamanna saga. Til det er å svara at det har interessert meg etter måten lite kor mange eller få av granskarane det har vori som har trudd det eine eller det andre om dette. Det avgjerande for meg var frå fyrste stund: Kva grunnlag hadde desse granskarane for trua si? Og når eg las det dei hadde skrivi, kom eg til det at dei fleste berre hadde kopiert autoritetar dei trudde på. Dei einaste före meg som hadde levert viktigare sjølvstendige tilskot til debatten om denne saka, var i røynda Andreas Heusler<sup>1</sup> og Björn Magnússon Ólsen.<sup>2</sup>

Somme har hevda at Björn M. Ólsens argumentasjon var tilstrekkjeleg til å avgjera dette spørsmålet. Det kunne vel og ha vori grunn til å framhevja synsmåtane hans noko sterkare enn eg har gjort i boka mi, så mykje meir som hans og mitt syn fell saman på sær viktige punkt. Men eg kan framleies ikkje sjå at Björn M. Ólsen har sagt det avgjerande ordet i denne saka.

Björn M. Ólsens diskusjon av problemet er å finna i «Um Íslendingasögur» s. 256—262.<sup>3</sup> Argumentasjonen hans fell i to hovudluter. Side 257—258 reknar han opp ei rad døme på at den eine av gjerdene inneheld ein feil, medan teksta til den andre gjerdar er uklanderleg, og held fram at alle desse feilane let seg forklára som avskrivarfeilar. Dette, meiner Björn M. Ólsen, tyder på sams litterært opphav. Men som eg alt har gjevi ord for i boka mi, er denne slutninga til Björn M. Ólsen ikkje sikker. Sjølv sagt er det rett at vi her har å gjera med avskrivarfeilar. Men desse feilane treng ikkje utan vidare tyda at det har vori litterært samband mellom förelaga. Feilar i M-gjerdar som er påpeika, kan vera innkomne alt i eit förelag som ligg bak vår M-tekst, men som elles har hatt den allmenne strukturen til M-gjerdar, og feilane i K-gjerdar kan vera gjorde alt i förelag som ligg bak vår K-tekst, men som elles hadde strukturen til K-gjerdar. Med desse døma har Björn M. Ólsen vist at dei to gjerdene på eit tidlegare stadium lyt ha likna meir på kvarandre enn dei gjer no, noko som ein og skulle venta. Denne påvisinga er sjølv sagt verdfull. Men noko eigenleg prov for litterært samband mellom gjerdene gjev desse døma ikkje.

Dette tykkjest og Björn M. Ólsen sjölv ha hatt ein tokke av, for han seier at han legg større vekt på den andre delen av argumentasjonen sin. Og det gjer han med rette. Her held han fram kor like dei to gjerdene er jamvel i mange uviktige småting som måtte ha vanskeleg for å halda seg uskipla i munnleg overlevering. Side 259—260 reknar han opp ei rad med døme på dialogar som liknar kvarandre i dei to gjerdene. Endeleg siterer han s. 260—261 ein replikk frå kap. 4 i saga som er sær lik i baa

<sup>1</sup> Zwei Isländergeschichten die Hónsna-Póres und die Bandamanna saga, Zweite verbesserte Auflage, Berlin 1913.

<sup>2</sup> Um Íslendingasögur, i Safn til sögu Íslands VI, Reykjavík 1929—1939.

<sup>3</sup> Hovudpunkt i argumentasjonen er oppattektne hjá Guðni Jónsson i Íslenzk fornrit VII, s. XCVI—XCVII.

gjerder og som har ei slik form at han, etter B. M. Ó., umogeleg kan ha høyrte til i munnleg overlevering: «Aldrei hefur nokkur Íslendingur talað svona.» Her skulle vi då ha eit avgjerande prov for rittengsl. I dette har han og fått fullt fylgje av både Guðni Jónsson og andre.

Eg skal ikkje nekta at vi her har å gjera med argument som veg tungt. Viktigast av alt er sjølve prinsippet for provføringa: Påvisinga av samsvar i minutiøse detaljar. Men eg er ikkje fullviss på at den sist omtala replikken er fullstendig utenkjande i munnleg forteljing, og heller ikkje er eg viss på om dei andre døma Björn M. Ólsen reknar opp, er så mange og sikre at dei gjer litterært samband heilt evident.

Viktigaste avgrensinga av Björn M. Ólsens provføring ligg likevel i det at alle døma hans i denne andre parten av argumentasjonen er henta frå den fremre delen av saga, til og med byrjinga av kap. 5. Den som studerer dei to gjerdene litt meir inngåande, vil snøgt verta var at gjerdene fylgjest mykje nøgnare i den fremre delen av saga enn seinare. Ikkje ein gong Heusler våga å avvisa den tanken heilt at det kunne vera litterært samband mellom gjerdene i den fremre delen.<sup>1</sup> Eg har hug til å gå så langt som til å seia at Björn M. Ólsen har gjort det svært truleg at det er litterært samband mellom gjerdene i den fremre delen av saga. Men kva om den seinare delen av saga, der gjerdene er mykje meir ulike? Her tyktest Heusler fullviss på at vi har å gjera med gjensidig uavhengige oppskrifter av munnlege variantar, på same vis som det har vori hevda om eit lengre parti inne i Ljósvetninga saga.

Oppgåva for meg vart då den: Er det råd å finna fram til ein provføringsmåte som ikkje berre gjer det truleg, men absolutt sikkert at vi har å gjera med eit sams litterært opphav til dei to gjerdene, og til eit prov som ikkje berre gjeld ein avgrensa del, men heile saga frå ende til annan?

Dette provet meinte eg å ha funni vegen til. Vegen gjekk fyrst og fremst gjennom systematisk gransking av stilen. Det lukkast å ettervisa slik ei overvaldande mengd av samanfall mellom gjerdene i stildetaljar at eg tyktest ha grunn til å tru at dette problemet no skulle vera ute av verda ein gong for alle når det gjeld Bandamanna saga. Eg kjenner heller ikkje til meir enn eitt døme på at nokon av kritikarane mine har gjevi uttrykk for tvil på denne konklusjonen.

### KVA GJERD ER OPPHAVLEGARE?

Har det stort sett vori semje om den fyrste hovudkonklusjonen i avhandlinga mi, så har diskusjonen vori så mykje heitare om den andre. Og det er ikkje så underleg, for her vert vi nøydde til å ta standpunkt til metodiske problem som er sær innflökte og som representerer ein av hovudvanskane for sagagranskarar som vil nå fram til noko meir enn uttrykk for personleg smak og tru.

Dei haldepunkta som kan brukast når ein skal prøva å døma om kva gjerd av Bandamanna saga som er mest opphavleg, let seg skifta i to grupper: Ytre og indre haldepunkt. Av ytre haldepunkt, d.e. data og til-

<sup>1</sup> Zwei Isländergeschichten s. XLIII, fotnote 1.

höve som eksisterer utanfor saga vår, har vi ikkje mykje. Litt hjelp kan vi likevel få av lovene og rettsskipnaden til den gamle fristaten, like eins av topografien og målbruk som knyter seg til den, og dessutan av parallellstader i annan norrøn litteratur som let seg nytta til jamføring. Indre haldepunkt er eigenskapar ved tekstene til saga sjölv som kan gjeva grunnlag for slutningar. Desse indre haldepunkta finst i nærsagt uavgrensa mengd. Men vansken er å verta forlikt om korleis dei skal brukast og tolkast.

#### YTRE HALDEPUNKT

##### *Lovene og rettsskipnaden*

Ei rad med stader står framstillinga i K-teksta i strid med den gamle islandske fristatens lover og rettspraksis, medan den tilsvarende teksta i M er juridisk uklanderleg. Dei mest graverande feilane av dette slaget i K-teksta finn vi i slutten av saga:

71<sup>4-5</sup> 16-17. K-teksta fortel her at Hermundr drog *til Hvammsleiðar* om våren (*er våra tekr*). Men *leið*, hausttinget, var sjölv sagt om hausten. I M-teksta heiter det då og korrekt at Hermundr gjorde dette om hausten.

72<sup>7-17</sup> 73<sup>26-28</sup>. K-teksta fortel at 12 naut vart drepne *á bæ þeim, er reift hafði verit málit á hendr Óspaki*. *Reifing*, rekapitulasjon av innhaldet i söksmålet (og eventuelt også forsvaret), var ein lekk i sakförsla på ting (i Óspaks tilfelle Alltinget) og kunne aldri gå före seg andre stader. M-teksta fortel derimot at dyra vart drepne for den mannen som hadde reift söksmålet mot Óspakr, og det er uklanderleg.

Desse to døma gjer det klårt at han som forma K-teksta, har hatt svært dårleg greie på rettspraksisen i fristatstida.

Eit anna døme på forvirring i K-teksta når det gjeld det juridiske, har vi s. 57<sup>7-8</sup> 18-21. I M seier her Hermundr at sambandsfelagane ikkje vil forlika seg på onnor vis enn at dei får avgjera forliksvilkåra aleine (*sjálf-dæmi*). I K-teksta seier Hermundr fyrst at sambandsfelagane ikkje vil gå med på forlik (*sætt*) i det heile. Men like etterpå seier han at sambandsfelagane vil gå med på *sjálf-dæmi*. Det ser ikkje ut til at han som forma K-teksta, har forstått at *sjálf-dæmi* i røynda var ei form for *sætt*.

Vidare kan nemnast K's *útlaga* 33<sup>24</sup>, som er nytta med tydinga «fredlaus». Denne tydinga er kjend frå norske lover og Jónsbók, men er uvanleg i islandsk rettsmål i fristatstida, der *útleigð* tydde ei mindre pengebot.

8<sup>17</sup> og 9<sup>13</sup>. M's *þingmenn* er korrekt og velkjent, K's *þing* visstnok rangt.

9<sup>7</sup> 22. I M gjer Oddr som gode allment kjent (*lýsir því*) at han skal dra frå landet. I K heiter det berre at han sa det til venene sine. Det fyrste måtte vera meir korrekt. M's uttrykk har ein parallell i Egils saga (Ísl. fornr. II s. 216).

11<sup>4</sup> 19. M's *málamaðr* er høvelegare enn K's *skilamaðr* («rettvis» eller «heiderleg mann»), då her er tale om forstand på rettssaker (*mál*).

12<sup>4</sup> 20. *til leiðar* M, *leiðir* K. K's fleirtalsform om eit einskilt haustting er heilt uvanleg og sikkert rang (slik og Guðni Jónsson i Ísl. fornr. VII s. 304, merkn. 1). Men her kan det vera tale om rein misskriving.

15<sup>4</sup> 27. *leiðum* M, *helguðum leiðum* K. *helguðum* er ein pleonasme. Alle haustting måtte vigslast av ein gode.

36<sup>20</sup>. K's *i eið* er tvilsamt frá juridisk synsstad. Nærare om dette i Studiar s. 63—64.

Det finst likevel og døme på at K-gjerda har lese-måtar som juridisk sett er meir korrekte enn det tilsvarande i M.

Setninga *ok er menn höfðu mælt málum sínum* 56<sup>31-32</sup> finst berre i K. I Studiar s. 88 har eg freista å forklára denne setninga som innskot og uopphavleg. Men ho høver i røynda godt med føresegner i Grágás om tingskipunaden (sjå Studiar på nemnde stad) og har parallellar ikkje berre i Egils saga kap. 82 (Ísl. forn. II s. 287), men og i Gunnlaugs saga kap. 11 (Ísl. forn. III s. 92). Denne setninga burde difor truleg vori medteken i Studiar s. 119 mellom døma på tekstdelar som M-teksta vantar. Der er det og nemnt andre døme på at setningar som kan vera opphavlege i saga, no ikkje finst i M.

I M-teksta saknar ein orda *ok réttast* (33<sup>12</sup>) og *æða réttara* (33<sup>14</sup>), som står i K 33<sup>22</sup> 24 (jfr. utg. 1956 s. 33 M, merkn. 2 og 3, og Studiar s. 58).

M's *tú búa* 29<sup>9</sup> er kan henda rangt for *inn tíunda búa* (Studiar s. 49—50).

Samsvaret mellom M-teksta og eldre rettsskipunad eller sedvanar på tinget er diskutabelt når det gjeld utg. 1956 s. 12<sup>17-18</sup> (jfr. Studiar s. 31—32) og 40<sup>13</sup> (jfr. Studiar s. 72).

Bortsett frå desse to siste usikre døma har vi i M alle stader å gjera med typiske avskrivarfeilar når teksta står aleine om avvik frå det juridisk korrekte. Dette let seg derimot ikkje seia om storparten av dei døma på juridiske feilar som er påpeika i K-teksta. Her er det til dels ein ulikskap i ordval som tyder på meir inngripande og kan henda meir medviten omforming av teksta til førelaget.

No er det likevel openbert at tilgangar i saga som må ha stått i det sams opphavet til M-teksta og K-teksta, heller ikkje alltid har vori i fullt samsvar med lovene eller rettspraksis. I kap. 3 overlet Oddr styringa av godordet sitt til Óspakr medan dei er i fylgje på veg til skipet, då Oddr skal fara frå landet. I Grágás (Ia 141) er det derimot føreskrivi at goden skal gjera det kjent på eit offentleg møte eller på vårtinget kven han overlet godordet til, når han vil fara til utlandet.

I kap. 4 les vi at den unge og ugifte Svala fester seg sjölv til Óspakr utan Þórarins, d.e. frendanen, godkjenning. Dette var ulovleg og mot god folkeskikk.

I bae desse tilfella er det likevel grunn til å tru at motsetnaden mellom den omtala handlinga og korrekt framgangsmåte er noko tilsikta av sogeforfattaren. I det fyrste tilfellet får vi ein illustrasjon av Odds skort på kunnskapar når det gjeld lover og rettsstell, i det andre tilfellet ein illustrasjon av Óspaks og Svalas vörðlöyse og forvorpne sinnelag.

Vi har og eit par andre tilfelle der det kan vera tale om motsetnad mellom handle-måten til «skurkar» og juridisk korrekt framferd (jfr. Studiar s. 36 til utg. 16<sup>2</sup> 10 19 og s. 67—68 til utg. s. 37<sup>7-9</sup> 29-31). Men desse døma er mindre klære og sikre.

Halvorsen kjem inn på samanlikningane mine mellom sogeteksta og lovene i meldinga si (s. 598): «— det spørst om alle de tingene han (d.e. Mageröy) diskuterer i kommentaren virkelig er relevante. Hvis sagaen i det vesentlige er oppdiktet, behøver ikke forfatteren å ha latt sine per-

soner følge lovens regler i alle detaljer — ikke alle sagaskrivere behøver å ha vært lovkyndige.»

Det er sjølv sagt rett at ein ikkje skal venta at alle soger frå opphavet har harmonert med lovene (så mykje meir som fleire av islendingesogene truleg er skrivne etter fristaten si tid). Dette har berre så lite med saka å gjera i vårt tilfelle. Når det gjeld Bandamanna saga, er tilhøvet nemleg det at ser ein bort frå dei nemnde stadene der motsetnaden mellom sogeteksta og lovene tykkjest vera noko tilsikta av sogeforfattaren, har vi her valet mellom to tekster som er særmerkte ved at innhaldet i den eine (M-teksta) i dei fleste høve samsvarar med rettsskipnaden til fristaten, medan det tilsvarande innhaldet i den andre (K-teksta) på fleire punkt står i sterk motsetnad til denne rettsskipnaden. Den teksta som samsvarar best med rettsskipnaden til fristaten, er samstundes den eldre, den andre mykje yngre. Eg har vanskeleg for å sjå anna enn at den mest nærliggjande slutninga ein kan dra av desse tilhøva, er den at han som laga den opphavlege saga, har hatt etter måten godt kjennskap til fristatens rettsskipnad, medan dei avvika frå denne rettsskipnaden som vi finn i den eine av dei to gjerdene av saga på stader der den andre gjerda er uklanderleg, lyt vera innkomne sekundært i den litterære overleveringa. Og når vi finn meir av slike avvik i K enn i M, skulle det tyda på at K-teksta representerar den sterkaste omlaginga av opphavsteksta.

#### *Topografien og målbruk som knyter seg til den*

Når det gjeld avvik mellom gjerdene med omsyn til topografiske tilhøve, har vi særleg to stader der vi kan slå fast med full visse kva gjerd det er som samsvarar med røyndomen. Båe stader er det M-gjerda som har det rette.

5<sup>5-7</sup> (M)

*hann var ok farscelli en aðrir menn.  
Aldri kom hann norðarr skipi sínu  
en á Eyjafjörð, ok eigi vestarr en í  
Hrútafjörð*

5<sup>22-24</sup> (K)

*hann var ok farscelli en aðrir menn.  
Aldri kom hann norðarr en í Eyjaf-  
fjörð ok aldri vestarr en í Hvítá, en  
optast í Hrútafjörð*

Denne staden skal illustrera Odds *farsæld*, siglelukke. Det gjeld å visa at han stött nådde land etter måten nær heimstaden sin, Miðfjörðr. Ser ein på eit Islands-kart, vert det straks klårt at M-teksta har eit innhald som gjev det beste provet for at Oddr hadde ei uvanleg siglelukke. I M landar han alltid ein stad på den midtre delen av Nord-Island. I K-teksta derimot landar han stundom i Hvítá, ei hamn i Borgarfjörðr. Hvítá ligg langt av lei for ein sjöfarar som kjem frå Skandinavia og skal til Miðfjörðr eller Hrútafjörðr. For å koma heim frå Hvítá med skipet måtte Oddr sigla rundt heile Nordvest-Island (Vestfirðir). Landing i Hvítá kan difor ikkje kallast noko prov på at Oddr hadde stor siglelukke. Tillegget i K: *en optast í Hrútafjörð* tyder likevel på at han som forma ut K-gjerda, har hatt eit førelag som likna M-gjerda her. Omnemninga av Hvítá må vera eit sekundært tillegg. Jfr. Studiar s. 25—26 og 121 (nedst).

I kap. 11 er det fortalt at Oddr kom heim frå utanlandsferda si og siglde

frå Þorgeirsfjörðr (litt aust for innlaupet til Eyjafjörðr) langs nordkysten av Island heim til Miðfjörðr. I M heiter det: *Siglir Oddr vestr fyrir landit ok kemr á Miðfjörð*, medan K har: *sigla norðr ok létta eigi fyrr en þeir koma í Miðfjörð*. Tidlegare i same kapitelet har bae gjerder *norðr á Þorgeirsfjörð* om sigling den motsette vegem, frå Hrutafjörðr til Þorgeirsfjörðr. M's språkbruk her samsvarar med islandsk målsed den dag i dag.<sup>1</sup> Det range språkbruket i K må vera ei misskriving, men kan hanga saman med at han som forma ut K-gjerda, har vori frå Midvest-Island og difor uvilkårleg sette *norðr framföre í Miðfjörð*, slik folk frå den landsdelen jamt måtte gjera elles.

Desse to døma på avvik mellom gjerdene når det gjeld omtale av lokalitetar, er samstundes døme på ein særskild og allmenn tendens i K-gjerda til å draga moment i sogehendingane vestetter mot Vest-Island og til å seia meir om vestislandske lokalitetar og personar enn M-gjerda. At denne tendensen er noko uopphavleg som fyrst er innkomi ved utforminga av K-gjerda, går fram også av tilfelle som ikkje har relasjon til topografien. Eit par døme:

I kap. 8 nemner Egill Skúlason for Ófeigr kven som står i brodden for aksjonen mot Oddr. Av innhaldet i bae gjerder i kap. 5 og 7 går det fram at opphavsmennene og forarane var dei nordislandske hovdingane Styrmir og Þórarinn, slik Egill seier også i kap. 8 i M-gjerda (41<sup>9</sup>). I K-gjerda nemner Egill her Styrmir og Hermundr. Dette høver ikkje med innhaldet i K-gjerda framanfor og lyt vera ei avlaging. Men Hermundr budde på Vest-Island, i Borgarfjörðr. Jfr. Studiar s. 73.

I kap. 9 nemner Gellir for Ófeigr dei unge mennene som er dei gildaste hovdingemna og dei unge möyane som er dei beste gifta på Vest-Island. I M nemner han sönene til Snorri goði og *Eyrarmenn* og døtrene til Snorri goði og døtrene til Steinþórr på Eyrr. I K nemner han dessutan *synir Þorgils Arasonar og ðætr ... Þorgils Arasonar*. Kjeldene elles veit ikkje om at Þorgils Arason hadde meir enn ein son, Ari. Han var med i ettermålssaka etter Þorgeirr Hávarsson ca. 1025 og kunne difor ikkje vera «ung» på den tida som Bandamanna sagas hendingar er lagde til (kring ein mannsalder seinare). Av dei to døtrene til Þorgils Arason var den eine alt gift med Gellir sjölv, den andre med Steinþórr. Også dei tilhøyrdde såleis ein eldre generasjon, men vert i K sette på line med døtrene sine. Vi lyt her ha å gjera med sekundære tillegg i K-gjerda, tillegg som høver med den nemnde vestislandske tendensen.

Uttrykk for denne vestislandske tendensen er og det at K-gjerda har *norðr í Miðfirði* s. 1<sup>12</sup>, der M har *vestr í Miðfirði*, s. 1<sup>2</sup>. Jfr. og 2<sup>4</sup> 1<sup>9</sup> og 2<sup>27</sup>. Dette kommentert av Baetke s. 45—46.

#### *Parallellar i annan norrön litteratur*

Til dei ytre haldepunkt som kan vera av interesse når ein skal døma om kva gjerd av Bandamanna saga det er som er den meir opphavlege, høyrer og andre delar av den norröne litteraturen i høve der ein torer

<sup>1</sup> Sjå Stefán Einarsson: Áttatáknarir í íslenzku nú á dögum, i Skírnir 1952, s. 159—160; Áttatáknarir í fornritum, i Skírnir 1953, s. 174.



rekna med litterært samband mellom dei og Bandamanna saga. Dei litteraturverka som saga vår vel sikrast må ha overteki ymse detaljar frå, er Laxdøla saga, Þorsteins saga Síðu-Hallssonar og Ólkofra þátr. Parallellstadene er påpeika i tredje hovuddelen av Studiar. Det syner seg at ein noko oftare vil finna formelle samanfall med desse sogeverka i M-teksta enn i K-teksta. Dette kan ha to forklåringar. For det fyrste kan det tenkjast at M-gjerda er utforma i ei tid som ligg nærare den tida då dei nemnde sogeverka vart til, medan K-gjerda har fått si form seinare. Dette kan ha ført med seg ymse tilfelle av særskilt samsvar i stil og ordval. Men for det andre kan meir særmerkte tilfelle av samsvar og koma av at den opphavlege Bandamanna saga har vori påverka av desse litteraturverka, og at dette kjem klårast fram i M-gjerda. Skilnaden mellom M-teksta og K-teksta når det gjeld parallellar med annan norrøn litteratur, er likevel for liten til at ein kan leggja mykje vekt på han i drøftinga av kva gjerd det er som er den mest opphavlege. Men ein lyt seia at parallellane heller stór enn motseier den slutninga at M-gjerda stort sett står den opphavlege saga nærast.

### INDRE HALDEPUNKT

#### *Allment logisk-estetisk grunnlag*

Det er noko som alle no tykkjest rekna med, at forteljingar kan verta stytte eller utvida i munnleg tradisjon, og at einskilde motiv eller detaljar kan verta henta frå ei forteljing og innmåta i ei onnor. Vi er og samde om at avskrivarar kan stytta ei tekst meir eller mindre, eller og utvida ho etter eige godtykke. Mellomalderens skrivarar var her suverene og kunne jamvel verta tilstørde til slike inngrep i teksta av originalforfattarane, slik vi ser det hjå Ari fróði og Theodricus. Det tykkjest og allment godteki at vi ikkje har opphavsteksta til eit einaste sagaverk. Alt ligg no føre i avskrifter. Ein særskild vanske har sagagranskaren jamført med ein vanleg historikar. Samfunnshistorikaren kan stort sett rekna med ei utvikling som er strengt kronologisk og irreversibel. Yngre tilstand går attende på og fylgjer etter eldre. Litterære tekster kan derimot göymast uskipla i hundreårsvis og verta avskrivne til sær ulike tider. Difor kan ei handskrift frå sein tid innehalda ei forming av eit litteraturverk som er opphavlegare enn den forminga av same litteraturverket som kan finnast i ei eldre handskrift.

I mange tilfelle, der ein berre har sagatekstene sjølve til jamføring og ingen ytre haldepunkt, vert det då sær vanskeleg å finna fram til udisputable reglar for valet mellom variantar. Trass i dette har eg i Studiar gjort ein freistnad på å formulera somme metodiske prinsipp, som er lagde til grunn for slutningane i boka. Det fyrste og viktigaste av desse er prinsippet om den indre strukturelle harmonien i eit litteraturverk. Det heiter der (Studiar s. 17—18): «I høve der ein har valet mellom ei (logisk og estetisk) meir konsekvent gjennomförd og ei mindre konsekvent tekst av same saga og vi, som så ofte i sogevitskapen, hovudsakeleg lyt byggja slutningane våre på tekstene sjølve, kan det då oftast ikkje vera tvil om kva tekst som ålment bör reknast for opphavlegare.» Denne regelen har

vorti kritisert av fleire. Og det er sant nok at ein og lyt rekna med at eit litteraturverk kan få ei betre og meir konsekvent form hjå ein omarbeidar. Ein treng ikkje gå lengre enn til Heilag-Olavs saga for å få eit ypparleg vitnemål om det. Og ikkje minst i slike høve der det er tale om etterlikning av eit sogeverk i eit anna, kan ein finna døme på estetiske betringar. Slik t.d. i tilhøvet mellom Olkofra þáttur og Bandamanna saga, der ideen til ein intrige har fått ei litterært sett mykje meir høgtstående utforming i det sogeverket som etter mi meining er sekundært (Bandamanna saga). At ein sjølvstendig omarbeidar kan skapa nye kunstheilskapar, har eg haldi fram i Studiar s. 17. Men eg gjer ein prinsipiell skilnad på litterære *omarbeidarar* og meir mekaniske *avskrivningar*, jamvel om det sjølv sagt er vanskeleg å slå fast sikre grenser mellom desse to typane.

Når det gjeld avskrivningar, kan eg her stø meg til allment gjeldande praksis. I detaljar plar alle filologar gjeva den teksta förerangen som har den beste meininga. Vanskelegare er det å verta samd når ein kjem til omarbeidarane. Vi har omarbeidarar som kan betra ei soge estetisk, slik eg nyst har nemnt, som er nyskapande. Det er folk med suverent herredøme over innhald og stil, slike som Snorri Sturluson eller Haukr Erlendsson, folk med tilstrekkeleg kunnskap og litterær smak. Men ei rad av omarbeidingane i sagalitteraturen tykkjest representera meir eller mindre radikale destruksjonar av den opphavlege logisk-estetiske strukturen.<sup>1</sup>

Det er elles viktig å merka seg at det prinsippet eg har sitert frå Studiar, ikkje inneber at eit litteraturverk støtt har hatt ein gjennomført harmonisk struktur i opphavet. Regelen gjeld berre slike tilfelle der ein faktisk har valet mellom ei meir konsekvent og ei mindre konsekvent oppbygd tekst av same sogeverket. At opphavshandskrifta kan ha hatt logiske eller estetiske inkonsekvensar eller veikskapar, er noko også eg har rekna med. Eg kan her visa til det som står i Studiar s. 231. (Her skal orda «Umotivert vert det — kap. 10» gå ut. Dei har vorti ståande ved ein inkurie.)

Avgjerande i denne samanhengen er likevel det at dette prinsippet om indre harmoni i mange høve er det einaste filologane har hatt å halda seg til når dei skulle velja mellom ulike tekstformer.<sup>2</sup> Det ser ein best av

<sup>1</sup> Fleire kritikarar har hevda at eg i Studiar ikkje har gjort klår nok skilnad mellom avskrivaravvik og omformaravvik. Til det er å svara at ein lyt rekna det for mogeleg at ein som forma om ei tekst, samstundes var ein av avskrivarane, og ein har heller ikkje visse for at alle omformingar skriv seg frå same personen i mange høve. Dette gjer at ein freistnad på konsekvent skiljing mellom avskrivaravvik og omformaravvik etter mi meining lett vil kunna föra til overlag vilkårlige avgjerder og usikre resultat. Dette lyt sjølv sagt granskast i kvart einskilt tilfelle for seg. Når det gjeld K-gjerda av Bandamanna saga, har eg gruppert ein stor del av omformingane i kategoriar av brigde som syner meir særmerkte og gjennomförde tendensar. Sjå Studiar s. 120 ff. Desse kategoriane av omformingar med tydeleg tendens meiner eg ein lettast kan tilskriva ein einskild lekk i overleveringa, «utformaren av K-gjerda». Derimot er det vanskelegare å vita om dei «systemframande» brigda, dei som står utanfor kategoriane, er komne frå utformaren av K-gjerda eller frå ein annan skriivar. Jfr. Studiar s. 124.

<sup>2</sup> Døme på at filologane gjer bruk av dette prinsippet ikkje berre når dei skal døma om einskilde ordformer, men og når dei skal velja mellom innhaldsvariantar, finn

det at så snart kritikarane av boka mi skal koma med alternativ til mine tolkingar, då tuftar også dei kritikken sin på kravet til indre konsekvens og harmoni. I det stykket har fleire av dei i røynda gått lengre enn eg. Om ein set saka litt på spissen, kan ein formulera hovudskilnaden mellom deira og min framgangsmåte slik: Eg har gått ut ifrå det som ein hovudregel i saga vår at opphavsteksta har vori oppbygd med indre logisk, psykologisk og estetisk konsekvens, men at dette kan ha gloppi for forfattaren av og til. Dei omtala kritikarane har vilja forkasta denne hovudregelen, men så snart dei kjem til praktiske døme i tekstene, ser det ut til at dei absolutt ikkje kan tillata den tanken at opphavsteksta kan ha hatt lyte eller inkonsekvansar. Dette kjem m.a. klårt fram i omdøminga deira av dei strofene i M-teksta som ikkje står i K-teksta. Kan dei så sant finna eit eller anna punkt som let seg tolka som ein disharmoni mellom ei strofe og prosateksta, vert dette for dei straks til eit avgjerande prov for at strofa ikkje har høyrt til saga frå opphavet.

Eit godt døme på dette er diskusjonen kring strofe nr. 3 i saga. Her er dialogutviklinga ikkje så glatt som vi med våre moderne krav til psykologisk samanheng finn naturleg. Eg har rekna med dette som eit opphavsslyte i saga. Av somme kritikarar vert derimot denne psykologiske veikskapen gjord til grunnlag for ein påstand om at strofa ikkje kan vera laga av sogeforfattaren. Sjå s. 21. (Ei sak for seg er det at psykologiske «inkonsekvansar» i dialogane er noko vi finn fleire stader i Bandamanna saga, og det på stader der dette står i båe gjerder. Døme på det har eg rekna opp i mi drøfting av Baetkes punkt 22, s. 20—21. Dette viser at slike «lyte» kan vera noko opphavleg i saga og at ein ikkje bør leggja slik vekt på dei i tekstkritikken som somme granskarar har gjort.)

Nokon vil då kan henda seia at eg i dette tilfellet med strofe 3 bryt den regelen eg sjølv har stilt opp, om indre konsekvens i den opphavlege saga, medan kritikarane fylgjer han. Til det er å svara at ein slik regel ikkje må nyttast altfor mekanisk. Jamvel om K-teksta, som ikkje har strofe 3, på dette punktet tykkjest meir «logisk» enn M-teksta, når ein ser på staden isolert, så er det som vi nett har sett, ikkje visst at saka tek seg så enkelt ut når ein ser heile saga under eitt. Förerangen lyt gjevast til dei tolkingane som femner vidast og er i stand til å gjeva einskildfenomena meining i den mest allmenne samanhengen.

Kravet om indre konsekvens i eit litteraturverk er ofte vanskeleg å

---

vi vidt og breitt i den norrönfilologiske litteraturen. Eg skal her nöya meg med å visa til nokre stader som er uttekne heilt på slump: Jón Helgason: *Heiðreks saga*, København 1924, s. LXI (*Hólmr — Bólmr*), LXII (nedst, om *Þórr og Grímr*), LXVI (*Týrfingr*), LXVIII—LXIX, LXXI (om strofer som er oversprungne), LXXVIII og fleire stader.

Jón Helgason: *Tvær kviður fornar*, Reykjavík 1962, s. 65 (*Svanhvít; Úti stendur kunnig kvon Niðaðar*), 69 (*opín var illúð*), 117—118 (*Hagenes trass*).

Sigurður Nordal: *Íslenzk fornrit VI*, Reykjavík 1943, s. LXXII (om innskot i *Miðsagan frá Fóstbrœðra saga*).

Sigurður Nordal: *Völuspá*, Reykjavík 1952, med refleksjonar om tekstkritisk átferd t. d. s. 17, 27, 74, 151, 152.

Björn K. Þórolfsson: *Íslenzk fornrit VI*, s. XLIII (om innskot i E-teksta av *Gísla saga*), XLVII (om sekundære innskot i Y-teksta). Jfr. og s. XLVIII.

halda skilt frå ein målestav som prinsipielt er av anna slag, men som og har vori mykje nytta ved val mellom tekstvariantar. Det er å vurdere variantane etter estetisk verd eller litterær kvalitet. Dette vurderingsprinsippet har likevel to iaugnefallande veikskapar: For det fyrste inneber det at alle tekstomlagingar er det same som tekstfordringar. At omlagingar medfører ein reduksjon av den litterære kvaliteten, er sjølv-sagt tilfelle særst ofte. Men stundom kan og eit litteraturverk av høgre kvalitet verta skapt med førebilete i verk av ringare estetisk kvalitet, slik eg har nemnt tidlegare.

Den andre hovudveikskapen ved dette vurderingsprinsippet er det at domen om litterær kvalitet så ofte kviler på eit særst subjektivt skjön. Når granskarane har lagt dette personlege estetiske skjönnet sitt til grunn for domar om kva som er opphavleg og kva som er seinare tillegg i eddadikt og soger, har dei stött hatt særst vanskeleg for å semjast.

I praksis er det likevel slik at ein tekstvariant som dei fleste vil gjeva førerangen frå estetisk synsstad, gjerne også er den som hjelper til å gjeva heile litteraturverket mest av indre konsekvens og harmoni. Domen om indre konsekvens og domen om estetisk kvalitet vil difor lett gripa inn i kvarandre og fylgjast. Når det gjeld Bandamanna saga meiner eg at eg heilt ubundi av spørsmålet om kva gjerd det er som er den mest opphavlege, har påvist at M-teksta er eit mykje meir heilsleg og rikt litteraturverk enn ein vanleg har haldi ho for å vera. Men samstundes har granskinga mi ført til den konklusjonen at tekstdelar der dei to gjerdene vik av frå kvarandre, samsvarar betre med tekstdelar der dei to gjerdene fylgjast, i M enn i K. Dette har gjevi grunnlag for den slutninga at M-gjerda i dei fleste høve står opphavsteksta nærast, ei slutning som høver godt med dei resultatata vi kom til ovanfor ved ei jamføring av sogegjerdene med «ytre haldepunkt».<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Boka mi, Studiar, har vorti kritisert, og sikkert med rette, for at eg der ikkje har gjort meir til å skilja ut og poengtera dei argumenta som eg fyrst og fremst bygde heilskapssynet mitt på. Ein del er rett nok samla i «Summary». Men eg skal no nytta høvet til å rekna opp ein del stader her, som ikkje er nemnde i «Summary», men som eg reknar for heilt sikre døme på at framstillinga i M er meir logisk og høver betre med saga elles enn det tilsvarande i K:

Utg. 1956 s.	Studiar s.
29 <sup>2-4</sup>	48—49
30 <sup>3-6</sup> 22—25	52—53
32 <sup>15-16</sup> 29—30	57
38 <sup>23</sup> —39 <sup>5</sup> , 38 <sup>33</sup> —39 <sup>21</sup>	69—70
43 <sup>6-13</sup> , 42 <sup>34</sup> —44 <sup>14</sup>	74
61 <sup>23</sup>	94
69 <sup>1-3</sup> 17—22	99—100
69 <sup>16</sup>	101
71 <sup>9-11</sup> 23—27	103—105

Av dei ulikskapane som kan henda berre er avskrivaravvik, kan nemnast:

Utg. 1956 s.	Studiar s.
21 <sup>11</sup> 22 <sup>2</sup> , 22 <sup>22</sup>	41
71 <sup>12</sup> —72 <sup>3</sup> , 71 <sup>27</sup> —72 <sup>26</sup>	105

*Om arbeidsmåten til han som forma ut K-gjerda*

Eit merkeleg drag ved skilnaden mellom dei to gjerdene av Bandamanna saga er det at mange tekstdelar finst i båe gjerdene, men på ulik stad i samanhengen. Desse tekstdelane er til dels vanskelege å få auge på for den som les saga snøgt, men vert openberre ved eit meir intimt studium. For ein viktig del er slike tekstdelar påpeika alt av Andreas Heusler,<sup>1</sup> men eg har påvist mange fleire slike sams tekstdelar. Eg skal ikkje avvise den tanken at eg kan ha gått for langt i å finna slike samsvar. Men om somt av det eg har teki med, skulle vera tilfellelege likskapar, kan dette vanskeleg seiast om storparten av dei, både av di dei er så mange og til dels så særmerkte. Desse sams tekstdelane som har fått ulik plass i samanhengen i dei to gjerdene, representerer eit problem som ingen granskar kan lata vera å ta stilling til, om han vil gjera seg opp ei meining om tilhøvet mellom gjerdene av Bandamanna saga.

Når desse sams tekstdelane har fått ulik plass i samanhengen, er det klart at dei må vera flytta frå den opphavlege staden sin til rang stad i det minste i den eine av dei to gjerdene. Desse tekstomflyttingane lyt utan tvil reknast for den viktigaste faktoren i den prosessen som førde til at vi fekk to ulike gjerdar av saga. I det store og heile har båe desse gjerdene same innhaldet. Det er fyrst og fremst arrangementet av innhaldet som har vorti ulikt. Og dette har dregi andre ulikskepar etter seg.

Ved omflyttingane er teoretisk tre alternativ tenkjelege: Desse tekstdelane står på rang stad i M-teksta, eller dei står på rang stad i K-teksta, eller eventuelt i båe tekstene. Det siste alternativet vert utan interesse så sant anten den eine eller den andre av dei to gjerdene har forstandig samanheng på dei stadene det gjeld. Og slik plar det vera. I praksis vert altså problemet dette: Har vedkomande tekstdel fått rang plass i M-gjerda eller i K-gjerda? Eg har freista å finna ut dette i Studiar ved å røkja etter i kva gjerd desse tekstdelane høver best med den allmenne sogestrukturen, logisk og estetisk. Resultatet vart at desse tekstdelane i dei fleste høve ser ut til å stå på rett stad i M-gjerda, men at dei i K-gjerda har fått ei plassering som ikkje høver så godt. Det er altså K-gjerda som vanleg representerer ei omforming av den opphavlege saga. Han som forma ut K-gjerda, må ha kjent innhaldet til heile saga etter måten godt på førehand og har i ei rad tilfelle komi i skade for å taka med ting i saga for tidleg, ting som retteleg høyrer til lengre bak i forteljinga. Denne åtferda til han som forma K-gjerda, har eg kalla «föregriping». Men desse föregripingane har fört forteljinga ut av rette sporet sitt, og

På dei stadene eg har peika ut her, skulle det vera etter måten lett å få tak i poenget ved jamføringa. På ei mengd andre stader meiner eg det er like sikkert at M-teksta er rettare. Det gjeld t.d. om den store samtalen mellom Ófeigr og Oddr på Alltinget i kap. 5 (Studiar s. 52—56 og s. 134—135). Men her er det ikkje så mykje eit einskilt avgrensa punkt som heile utviklingssamanhengen innan eit større tekstområde som har betre logisk, psykologisk og estetisk samanheng i M enn i K. På stader der eg tykkjer det er grunn til tvil, har eg elles freista å reservera meg ved hjelp av ord som «tykkjest», «kan henda», «truleg» o.l.

<sup>1</sup> Zwei Isländergeschichten 1913, s. XXXVIII-XXXIX.

når han som forma K-gjerda vart klår over dette, har han prøvt å jamna til att samanhengen. Denne tiljamninga for å få forteljinga inn på rette sporet att har eg kalla «etterpävöling».<sup>1</sup> Denne verksemda med «föregriping» og «etterpävöling» heng saman med at han som forma ut K-gjerda ikkje har brydd seg om å fylgja så nöye med i förelaget sitt då han kom lengre ut i saga, som han gjorde til å byrja med. I den fremste delen av saga fylgjest gjerdene nokså godt. Men frå kap. 4 av vert avvika meir inngripande. Her må han som forma K-gjerda, for ein stor del ha nögd seg med å skriva etter minnet utan å fylgja med i förelaget line for line, og samstundes har han hatt ynske om å brigda teksta til förelaget somme stader.

Somme ser ut til å tru at det er lettventare å skriva av nöye enn å gje att eit innhald etter minnet i meir eller mindre unöyen og omlaga form. Det undrar meg at filologar som skulle vera fortrulege med handskrifter og handskriftutgjeving, kan tenkja slik. Mange års arbeid med handskrifter og diplom har lært meg at nöyen avskrift av slike tekster er eit vanskeleg arbeid som krev all eins konsentrasjon. Og endå vanskelegare måtte dette arbeidet vera i mellomalderen, då ein ikkje hadde så godt utstyr med ljós, luper og andre tekniske hjelperåder som våre dagars filologar har. Skulle folk i mellomalderen skriva av nöye, måtte dei jamt, liksom vi, bryta av og sjå til ein annan kant, kan henda til og med böya seg bort frå si naturlege stilling til det förelaget som dei såg etter, og attende. Å skriva etter minnet måtte falla mykje lettare. Då kunne skrivaren arbeida uavbroti og ein god del snöggare. Slik avskrivning etter minnet kan ha gått före seg anten slik at skrivaren las etter måten lange stykke og etterpå gav dei att etter minnet så godt han kunne, eller han kunne taka seg til å skriva ei heil soge etter minnet (t.d. av di han ikkje lenger hadde tilgjenge til noko förelag<sup>2</sup>). Det er klårt at båe desse avskrivingsmåtene måtte föra til mindre nöyen attgjeving av innhaldet i förelaget. Dette trur eg kan vera ei av forklåringane på den frie attgjevinga av teksta til förelaget i fleire sogehandskrifter.

### *Stilistiske argument*

I andre hovudbolken av Studiar meiner eg å ha vist ikkje berre at M-gjerda litterært og estetisk står langt over K-gjerda, men og at dei stilistiske hovudtendensane som særmerkjer M-gjerda, lyt ha funnist i den

<sup>1</sup> Nokre av dei klåraste døma på föregriping i K-gjerda skal oppreknast her:

Utg. 1956 s.	Studiar s.
28 <sup>22-25</sup>	48
30 <sup>6-16 25-29</sup>	53
38 <sup>23-39<sup>5</sup></sup> , 38 <sup>33-39<sup>21</sup></sup>	69—70
45 <sup>15-46<sup>2</sup></sup> , 45 <sup>23-46<sup>19</sup></sup>	76
47 <sup>20-22</sup> og	77—78
48 <sup>13-14 28</sup>	79
51 <sup>23-52<sup>18</sup></sup> og	81—82
54 <sup>8-15</sup> , 53 <sup>29-54<sup>25</sup></sup>	84
55 <sup>10 30-31</sup>	86

Andre døme sjå lista i Studiar s. 120—121.

<sup>2</sup> Ein kan her minna om korleis Jón Ólafsson skreiv opp ein tapt lut av Heiðarvíga saga etter minnet.

opphavlege saga, då dei stykkevis går att i K-gjerda. Desse opphavlege stilistiske tendensane gjer seg og gjeldande i dei delane av M-teksta som mange granskarar för har rekna for seinare innskot i saga. Påstanden om innskot vart nett grunngeven med stilistiske argument. Det som granskarane støytt seg på, var særleg bruket av parallellismar og antitetiske konstruksjonar. No har eg i avhandlinga mi vist at tendensen til stilistisk parallellisme, i forma «parvis ordstilling», lyt ha funnist i den opphavlege saga, då vi har ei rad stader der denne figuren finst på tilsvarande stad i bae gjerder (Studiar s. 169). På den lausare forma, «parvis oppstilling», har eg gjevi döme berre frå M-teksta (s. 171—172). Men liknande konstruksjonar let seg og finna i K-teksta. Döme i utg. 1956:

- 1<sup>18</sup>—2<sup>17</sup> *átti lendur miklar, en minna lausafé (=M)*  
 5<sup>28</sup>—2<sup>9</sup> *ok eflir þar bú á, ok gerisk brátt rausnarmaðr mikill í búinu (jfr. M)*  
 7<sup>29</sup> *haf við raun þína, en eigi sagnir annarra (jfr. M)*  
 8<sup>25</sup>—2<sup>7</sup> *búið stendr með miklum blóma, ok þykkir einskis íslenzks manns ráð vera betra en Odds (jfr. M)*

Desse tilfellelege döma skulle vera nok til å syna at «parvis oppstilling» finst i K-gjerda, og samsvaret med M-gjerda gjer det klårt at figuren har høyrnt til den opphavlege saga.

Rett nok seier Halvorsen (s. 595): «Etter min mening har han (d.e. Mageröy) ikke lagt nok brett på å analysere de delene av sagaen der M og K har felles tekst, og å bevise for leseren at også *der* er skildringen bygd opp med de samme stilistiske virkemidler», og han nemner særskilt at eg ikkje har analysert fremste delen av saga like nøye som den seinare, der gjerdene vik meir frå kvarandre. Men dette er ikkje rett. Stilanalysen min er prinsipielt gjennomförd konsekvent gjennom heile teksta for bae gjerder. Til å overtyda seg om dette kan ein sjå på listene mine over «parvis ordstilling» s. 169—171 eller «antitetiske konstruksjonar» s. 174—179. Når det likevel hender, som ved «parvis oppstilling», i Studiar s. 171—172, at eg ikkje har sett opp eit skjema for heile saga, kjem det av at eg i slike høve har rekna eit gjennomfört register for uviktig for provføringa. Tendensen til stilistisk parallellisme skulle såleis vera tilstrekkeleg fastslegen for heile saga gjennom listene over «parvis ordstilling». Men dei döma på «parvis oppstilling» i K-teksta som eg har gjevi her ovanfor, kan tena til utfylling av avhandlinga. Som ein ser, er alle desse döma frå den fremre delen av saga.

At det likevel er ein skilnad på oppgåvene mine for den fremre delen av saga og for den seinare, skal eg ikkje nekta. Men det er ein skilnad som fylgjer av sjölve saga sin struktur. Fremre delen av saga er stort sett episk, den seinare delen dialogisk oppbygd. Det er då noko som seier seg sjölv at ein stilstatistikk ikkje kan visa like mykje av retorisk pryd i den delen av saga der vi har minst av direkte tale, som i den delen som heilt er dominert av dramatiske replikkar.

Vi skal no taka for oss eit av hovuddöma på påstått «interpolasjon» i M-gjerda, skildringa av Ófeigr då han og Oddr mötest på tinget. I Studiar s. 138 f. er M's og K's tekst prenta i breidd. Studerer ein stilen, vil ein

straks sjá at det stilistiske hovudsærmerket for M-teksta her er ei rad parallellismar. Ser ein på K-teksta, finn ein noko heilt tilsvarande, ei rad stilistiske parallellismar. At også det sams opphavet til M- og K-tekstene lyt ha hatt ei rad stilistiske parallellismar på denne staden, burde då vera innlysande. Om denne staden seier Björn M. Ólsen: «— það sem K tekur með af lisingunni, er nóg til að sína, að bæði þessi lising Ófeigs og hinar, sem á eftir fara, muni vera upphaflegar í sögunni.»<sup>1</sup>

Eit anna av desse «innskota», som jamvel Heusler var viljug til å rekna for uklassisk, er skildringa av Ófeigr i kap. 9, då han gjekk frá bua si for å finna Gellir. Sjá Studiar s. 139. Det særmerkte for stilen her er ikkje berre eit par parallellismar, men det at desse samstundes er klårt anti-tetiske, altså to stilmiddel sameinte.

I Studiar s. 174—179 har eg vist at antitetiske konstruksjonar er utbreidde i bae gjerder og lyt ha vori noko som særmerkte stilen til den opphavlege saga.

Det er rett at nokon fullstendig parallell til dette dømet i M-teksta kap. 9 finn vi ikkje i K-teksta. Men eit anna døme som stilistisk sett er minst like kunstferdig («krossantites»), og som finst også i K, er Þórarins ord i kap 10:<sup>2</sup>

M 58<sup>2-3</sup> *já þú nú því einu í dag,  
er þú iðrask eigi á morgin*

K 58<sup>20-21</sup> *játum því einu í dag,  
er vér iðrumsk eigi á  
morgin*

Så vidt eg kan sjá, lyt det reknast for prova at den opphavlege teksta til Bandamanna saga har vori særmerkt ved utbreidd bruk både av stilistiske parallellismar og antitesar. Dette gjer at eg reknar det for gagnlaust å vilja motivera teorien om «innskot» her ved hjelp av den sedvanlege tilvisinga til stilen.

#### *Walter Baetkes motlegg*

Det synet på utviklinga av sagastilen som vart vanleg i siste halvparten av det 19. h.å., stortida til den filosofiske evolusjonismen, har vori uhyre seigliva også i vårt hundreår. Etter dette synet, som botna i trua på at sogene opphavleg hadde vori overleverte som munnleg tradisjon, har sogene og sagastilen vaksi fram frå stutte og enkle former til

<sup>1</sup> Um Íslendingasögur, s. 253. Denne staden omtala i Studiar s. 51. Sjå og A. Heusler: *Zwei Isländergeschichten* 1913, s. XLII.

<sup>2</sup> Det er elles interessant å leggja merke til at dette dømet er ein *visufjórðungr*. Held ein seg til M-teksta, vil ein sjá at det er eit meir allment særmerke for Þórarinn at han seier fyndord som har verseform. Såleis i utg. 1956

s. 29<sup>3-4</sup> *eigi er þetta góðvænligt,  
ok mun illan enda eiga*

s. 67<sup>3</sup> *hafa skal heil ráð,  
hvaðan sem koma*

Bae desse döma vantar i K-teksta.



meir omfangsrrike og innflökte. For ein granskar som Finnur Jónsson var det så å seia eit aksiom at «stutt» og «fyndig» var det same som gamalt, medan rikare periodebygning og meir litterært farga stil var utslag av seinare tiders dårlege smak. I nyare tid har motsette synsmåtar komi til orde. Sigurður Nordal hevdar såleis at den stuttare tekstforma i Möðruvallabók når det gjeld Egils saga, og i Hauksbók når det gjeld Fóstbrœðra saga, er sekundær.<sup>1</sup> At Haukr Erlendssons «knappe» stil og tekstutforming faktisk er utslag av stytting og samandraging, har og vori framhaldi av Sven B. F. Jansson.<sup>2</sup> Trass i dette får ein mistanke om at det er det eldre synet til Finnur Jónsson og hans samtid som meir eller mindre medviti har påverka tankegangen til ein så moderne innstilt granskar som Walter Baetke når han i utgåva si av Bandamanna saga (s. 37) seier dette om dei to gjerdene av saga: «In Stil und Darstellung kommt A (d. e. M-gjerda) ohne Zweifel dem modernen Geschmack mehr entgegen; im Vergleich dazu wirkt der Stil in K (d.e. K-gjerda) altertümlicher, aber auch echter», og ein annan stad (s. 36) seier han om K at teksta der er «karger, nüchterner, aber auch straffer, gedrängter». (Dei to siste adjektiva høver elles berre delvis.)

Denne trua på at «karg» og «nüchtern» er det same som «altertümlich», har tydeleg nok vori eit viktig moment når Baetke vrakar min hovudkonklusjon om alderstilhövet mellom dei to gjerdene av Bandamanna saga. Side 44 nemner han nett dei omtala «Stilmerkmale» som eit av grunnlaga for synet sitt. Men Baetke freistar og å grunngeva valet sitt av K-teksta til hovudtekst på onnor vis. Han reknar opp særskilt 22 stader der han meiner K har opphavlegare tekst enn M. Eg skal her gå igjennom alle desse punkta heilt stutt, og tek til med nokre stader der eg må gjeva Baetke medhald. (Tilvisingane gjeld alle stader mi utgåve av saga frå 1956.)

Punkt 3. Baetke hevdar her at *missir hann einskis sauðar hvárki fyrir sína hönd né Odds K* (12<sup>22-23</sup>) og *missir engiss sauðar hvárki fyrir sína hönd né Odds M* (12<sup>6-7</sup>) viser at K's *Óspakr átti ok nokkut fé* frammanfor (9<sup>20</sup>), som vantar i M, må vera noko opphavleg. Dette skal eg ikkje avvisa. Eg lyt likevel halda fast på at orda *Oddr var fésælli hverjum manni* i K (9<sup>19-20</sup>) er mistenkjelege, då dei skyggjer for hovudsaka. Det er her ikkje Odds «lukke» når det gjeld sauer (*fésæld*), men Óspaks innverknad på feet til Oddr, som er det avgjerande (jfr. Studiar s. 28—29).

Punkt 21. Baetke kallar det «ein störender Widerspruch» i M-teksta at Ófeigr i samtalen med Gellir i kap. 9, stutt etter at han har gjevi ord for sin store mothug mot Egill (55<sup>9-12</sup>), opplyser at han alt har gjort ei semje med han (56<sup>1-2</sup>), som han har haldi löynd for Gellir. Eg skal gå med på at dette kan synast litt hardt og psykologisk. På den andre sida er K-teksta noko uklár her. I K les vi at Ófeigr går til Egill etter samtalen med Gellir. Men berre ut frå samanhengen, og utan at det beinveges er opplyst i K, lyt vi tenkja oss at Ófeigr etter den nye samtalen med Egill atter går til Gellir og gjev melding om resultatet. (Eg vik her av frå det eg för

<sup>1</sup> Ísl. fornrr. II, s. LXXXII—LXXXVII, og Ísl. fornrr. VI, s. LXX—LXXXVII.

<sup>2</sup> Sagorna om Vinland I, Lund 1944, s. 137, 158, 159 170, 258, 260—262.

har skrivi om dette i Studiar s. 86.) K-gjerda er svært knapt forma her, og ein lyt rekna det for mogeleg at både M-gjerda og K-gjerda meir eller mindre skil seg frå opphavsteksta på denne staden.

Somme av dei argumenta Baetke fører fram til føremon for K-gjerda, er ting som eg alt har haldi fram sjölv, og som difor ikkje representerer noko nytt i diskusjonen. Det gjeld Baetkes punkt 7: *þat var Óspakr K* (26<sup>16-17</sup>), jfr. Studiar s. 44; punkt 16, om den meningslause utrekninga i M, jfr. utgåva 1956 s. 44 M-teksta merkn. 4, og Studiar s. 75; punkt 18, om Ófeigs replikk: *Hví er sem þú verðir útan veggjar við hjalít?* (46<sup>26-27</sup>), jfr. Studiar s. 77; punkt 20, om den bundne forma *gørðin* (55<sup>1</sup>), som er uklárt motivert i M, jfr. Studiar s. 85.

Alle dei andre argumenta som Baetke reknar opp til føremon for K-gjerda, er etter mi meining anten særst tvilsame eller direkte range.

Punkt 1. M's *ok er þó ódfúsi til* (10<sup>2</sup>) vantar i K. Det same gjeld om orda *ok vildi þó feginn* (11<sup>6</sup>), som Baetke nemner som punkt 2. Det er rett at beinveges utsegner om folks sjeleliv ikkje er vanlege i islendingesogene. Men Baetke er sjölv merksam på at slike utsegner og finst i K-teksta på andre stader (jfr. Anm. 15 i Baetkes utgåve). I røynda er det eit allment særmerke ved Bandamanna saga at ho inneheld mykje meir av slike utsegner enn islendingesogene elles plar gjera.<sup>1</sup> Ei rad døme på dette i Bandamanna saga er påpeika i Studiar s. 36, merkn. 22. Døma finst i bae gjerder, til dels samsvarande, noko som viser at tilhugen til å koma med slike utsegner er noko opphavleg i saga. Desse punkta veg difor lite som argument mot M-gjerda.

Punkt 4. Baetke misforstår ordet *dofnar* (19<sup>2 12 23</sup>). Ordet går i M-teksta ikkje på gissingane om årsakene til at sauene er bortkomne, men på leitarverksemda. Fritznors ordbok, art. *dofna*, forklarar dette dømet rett: «man giver sig mindre ivrigt af dermed» (sc. å leita). Men etter at leitinga er oppgjeven, held det fram med folkesnakk som spår ilt: *ok var þó margrætt um*. I K-teksta kjem *dofnar* etter omtalen av folks undring og tek seg ut som det går attende på den. Men også i K-teksta fylgjer orda *ok var mart um rætt* etter. Desse orda representerar noko opphavleg, då vi har tilsvar til dei i M, men vert i K eit uturvande oppattak. Dette viser at omtalen av folkesnakk i K framføre *dofnar* er uopphavleg. Jfr. Studiar s. 39.

Punkt 5. At Baetke kan hevda at K er betre enn M her, er uskjonleg for meg. Han gjer heller ikkje nokon freistnad på å forklára kva han meiner, tilstår til og med at han ikkje skjönar K-teksta skikkeleg (ordlista i Baetkes utgåve under *gylfra*). M's *er þat hætt við orði, at ómerkiliga þykki verða* (20<sup>7-8</sup>) er eit gnomisk *spakmæli*: «Det er farleg å seia ord som ikkje tykkjest vilja halda stikk», d.e. det er farleg å skulda Óspakr for stuld för ein har sikkert grunnlag for skuldinga og kan stö ho med vitne. Dette er eit råd som høver nöye til situasjonen, og Váli dreg stutt etter av garde for mellom anna å skaffa Oddr eit slikt vitnemål. I staden for desse orda har K *er þat helzt við orði manna, at gylfrum gangi vináttan* (20<sup>26-27</sup>),

<sup>1</sup> Ei onnor soge som har etter måten mykje av slike utsegner, er Gísla saga. Jfr. Ísl. fornr. VI, s. XLVI.

som og er eit slag gnomisk *spakmæli*, men som er vanskelegare å setja i samband med den aktuelle situasjonen. Jfr. Studiar s. 40, med tilvising til Íslenzk fornrit VII s. 311, fotnote 2.

I punkt 6 hevdar Baetke at Vális ord i K *ek á at heimta varning víða* (20<sup>31</sup>) gjer det lettare å forstå handlinga i det fylgjande og m.a. Vális ord til Óspakr: *Ek hefi selt (seldan M) varning minn víða ...* (24<sup>5</sup> 14–15 26–27). Eg skal ikkje nekta at denne setninga i K (20<sup>31</sup>) gjev god meining der ho står. Men turvande for samanhengen er ho ikkje. Ein kunnig sogelesar, og særleg ein islending i det 13. og 14. h.å., veit godt på førehand at vinteren etter at Oddr og Váli var heimkomne frá utlandet, måtte dei ha selt mykje varer omkring i distriktet. Og som eg har peika på i Studiar s. 40, gjer denne setninga at eit stilistisk kunstgrep som vi har i M, ikkje er å finna i K. I M gjer Vális replikk (20<sup>8</sup>–21<sup>1</sup>) at vi vert spana på kva han no vil ta seg til. Denne spaninga vert der utløyst gjennom framstillinga av Vális handlingar i det fylgjande. I Studiar har eg forklára denne pluss-staden i K som ei tekstutviding, ei føregriping av den nemnde staden i 24<sup>5</sup> 14–15 26–27.

Punkt 8. Baetke hevdar at Svalas ord om at *Óspakr hafði gengit við málinu* i K (26<sup>27</sup>) må til for å gjera det skjönleg at Oddr snur heim att frá Svólustaðir. Men Svalas ord i M (26<sup>9–10</sup>) om at Váli og Óspakr har gjort forlik og at Váli bad Oddr snu, skulle etter mitt skjön vera tilstrekkeleg grunn. Innhaldet i dei siterte orda frá K-teksta står elles og i M (26<sup>6–7</sup>). Men der er det Váli som bed Óspakr senda bod om at Óspakr og Váli har gjort forlik og at Óspakr har tilstått. Svala ber fram bod om forliket, men seier (etter Óspaks råd, kan ein tenkja seg) ingen ting om at Óspakr skal ha tilstått. I M vert sauettjuvnaden såleis aldri tilstått, og vi lyt der alle dagar nöya oss med gissingar om kven som stal sauene, jamvel om både Ófeigr og andre seinare i saga reknar det for opplagt at Óspakr er tjuven. At eit brotsverk såleis vert verande uoppklára og berre gjev høve til gissingar om gjerningsmannen, har vi ein kjend parallell til i Gísla saga (dråpet på Vésteinn). Biletet av Óspakr vert mörkare i M enn i K, der Óspakr i alle fall tilstår.

Punkt 9. Baetke seier at M-teksta vantar ei opplysning som står i K (26<sup>35</sup>) om at Oddr og Váli var fosterbrór, og dreg slutningar av det. Denne opplysninga finn vi i M-teksta i kapitel 1 (27<sup>–10</sup>).

Punkt 10. Baetke hevdar at ordninga er betre i K-teksta enn i M-teksta når det gjeld opplysninga om Odds feil ved domaroppnemninga. I K fortel Styrmir om dette til Þórarinn i ein samtale för Styrmir grip inn i rettsforhandlingane (28<sup>22–25</sup>), medan han i M (29<sup>8–10</sup>) fyrst fortel det med det same han grip inn og talar til Oddr. Ein viktig replikk skulle vel helst stå på den staden i samanhengen der han får mest å seia for handlinga, og det må her vera då Styrmir stoggar søksmålet til Oddr, slik vi finn det i M. Det er og andre moment som stør M's ordning her. Sjå Studiar s. 48–49.

Punkt 11. Baetke seier at *eigi útlæga* i K (34<sup>30</sup>) er rettare enn *sýknan* i M (33<sup>5</sup>), «denn die Richter haben keinen Freispruch gefällt». Denne grunngevinga til Baetke må koma av ei mistyding. I bae tekstene er det tale om ei framtidig og hypotetisk handling av domarane. *útlæga*

(og *útlaga* K 33<sup>24</sup>) med tydinga «fredlaus» er elles uvanleg i islandsk rettspråk i fristatstida, jfr. ovanfor s. 4 (Studiar s. 58—59).

Punkt 12. Baetke seier den komiske verknaden av at Ófeigr viser fram pengepungen, vert svekt når dette knepet, slik som i M, kjem føre to gonger. Det må ein vel kunna kalla ei smakssak. Baetke seier og at orda *þeir hugsa málit ok lízt sannligt vera við umtölur hans, en þykkir áðr komit í illt efni um eiðabrigðin* (M 35<sup>1-3</sup>), som fylgjer etter fråsegna om at pengane vart gjevne, «zerstört — die Pointe». Dette er ikkje lett å skjöna. Dei siterte orda er ei skildring av kva verknad pengane fekk på tankelivet til domarane og difor heilt på sin plass. (Om omtale av sjelsrørsler jfr. til punkt 1 og 2 ovanfor.) I K heiter det tilsvarande: *svá fær hann um talat, at þeir heita honum at dæma málit* (35<sup>24-25</sup>), som i røynda er det same, berre stuttare sagt (*umtölur* svarar til *um talat*).

Punkt 13. Baetke kan ikkje ha fått tak i den fulle samanhengen i M på denne staden, når han seier at oppattaket av *pungt* (M 38<sup>5</sup>) i *pungligt* (M 38<sup>15</sup>) er «unmotiviert», og at det ikkje er «verständlich» kvifor Ófeigr fyrst nemmer samansverjinga i andre samtalen med Oddr. Pointet i M her er det at Ófeigr demonstrerer for Oddr kor lite Oddr kan greia seg i ein rettsstrid utan Ófeigs hjelp. Med tagal ironi let Ófeigr son sin fyrst gong etter gong visa fákunna og tankelöysa si, for deretter i andre samtalen å openberra kor katastrofal situasjonen er for Oddr. No kverv Odds ovmod, og far hans vert einaste berginga. Her er ei stiging i utviklinga som er gjennomført med fin kunst. Oppattaket er difor ikkje berre tilsikta, men i hög grad «motiviert». Jfr. Studiar s. 148.

Punkt 14. Baetke slår kategorisk fast at skildringa av Ófeigs nedslegne sinnstilstand i M føre han skrid til gjennomføring av planen sin på tinget (i kap. 8), står i motsetnad til Ófeigs karakter elles. Ófeigr er slett ikkje nedtrykt og vonlaus, men viss på at planen hans skal lukkast, seier Baetke. Ein slik påstand kan berre framsetjast når ein på førehand er overtydd om at framstillinga i M er rang. Den planen Ófeigr har lagt, er heilt avhengig av at eit par av hovdingane vil visa seg tilstrekkeleg veike og upålitelege til å svika dei hine. Men Ófeigr rekna ikkje det for sikkert föreåt. Det ser ein best av at han, og det i baa sogegjerdene, let Oddr gjera seg ferdig til å röma landet i tilfelle planen skulle mislukkast (kap. 7, slutten). Ófeigr seier rett ut at sambandsfelagane kan koma til å ta godset til Oddr (M 39<sup>5-6</sup>, K 39<sup>22-23</sup>). — Ei sak for seg er det at Ófeigs utsjånad på tinget ikkje berre er uttrykk for nedslegen sinnsstemning. Til ein viss grad er utsjånaden hans medviten skodespelarkunst, som skal gjera at han ser ufarleg ut når han nærmar seg Egill. Same framgangsmåten har Ófeigr nytta tidlegare andsynes Oddr. Jfr. Studiar s. 134—136.

Punkt 15. Baetke seier at ordet *ættstórr* i M (42<sup>20 23</sup>) er «völlig unangebracht». Dette er ikkje lett å skjöna. Ordet vert brukt ein gong av Ófeigr og ein gong av Egill i dei höflege og smeikjande frasene som dei byrjar samtalen sin med. At Ófeigr ætta frå den kjende sogehelten Ófeigr Járngerðarson, er opplyst i byrjinga av saga i baa gjerder. Egill er av hovdingætta på Borg.

Punkt 17. Det er rett at den fulle forklaringa på *knorrinn* (45<sup>10</sup> etc.)

kjem eit par liner nedanfor i M (45<sup>13</sup> etc.), medan forklåringa kjem føreåt i K (45<sup>20-21</sup>). At *knorrinn* vert innført på denne barduse måten i M, treng likevel ikkje reknast for noko lyte. Det kan tolkast som ein del av den sjokkteknikken som Ófeigr nyttar i denne samtalen, der han overvaldar Egill med uventa og skremmande opplysningar. M-teksta har dessutan her ein særskilt munnleg og levande stil. Ikkje minst i munnleg stil er det som kjent slik både i gammalt og moderne mål at ei forklåring av eit uttrykk kan koma som eit tillegg etterpå. Jfr. t.d. ordtöka «*Of nær nefi, kvað karl, var skotinn í auga,*» «Godt verkty gjer godt verk, sa mannen, han flådde merra med navaren».

Punkt 19. I K-teksta nemner Ófeigr storleiken på den *heimanfylgja* han vil hjelpa Gellir med å betala, i same andedrag som han fyrst nemner friinga (51<sup>21-24</sup>). Dette synest Baetke er betre enn i M, der pengetilbodet fylgjer etter ein lengre argumentasjon (54<sup>9-11</sup>). I røynda var det vel slik til og med i det verkelege livet i gammal tid at økonomiske detaljar ved eit festarmål vart dröfta fyrst etter at eit ekteskapstilbod var skikkeleg frambori og omtala meir allment. Slik er det og i M-teksta. I Bandamanna saga er det likevel eit reint stilistisk moment som eg synest må vega tyngst. Vi har i saga tre parallelt oppbygde dialogar, dialogen mellom Ófeigr og domarane i kap. 6, mellom Ófeigr og Egill i kap. 8 og mellom Ófeigr og Gellir i kap. 9. Alle desse dialogane liknar kvarandre i det at Ófeigr gjennom samtalen skal overtelja dei han talar med, til å stö Oddr. I alle tre dialogane skjer dette i M-teksta fyrst ved ei psykologisk oppmyking av motparten gjennom ein trommeeld av slöge argument, som gjer motparten usikker. Og etter denne psykologiske førebuinga spelar Ófeigr ut trumfen sin, pengane, som avgjer saka. Dette skjemaet for overteljinga finn vi att også i K-teksta i samtalen med domarane og med Egill. Men i samtalen med Gellir vik K-teksta av. I K-teksta kjem pengetilbodet fyrst, og dei viktigaste argumenta, som skulle gjera Gellir meir mottakeleg, etterpå. Det planfaste klimaks i dialogstrukturen som vi finn alle tre stader i M og i bae dei andre samtalan i K, vantar i denne samtalen i K-teksta. Jfr. Studiar s. 81 og 215—216.

Punkt 22. Baetke hevdar at Ófeigs beiske ord mot sambandsfelagane i M-teksta (57<sup>3-5</sup>), som Ófeigr seier på same tid som han spör om sambandsfelagane vil gå med på forlik, er ukloke og uhövelege på den staden. Dersom ein ser på staden isolert, vil ein og ha lett for å gjeva honom rett i det. Men ser ein på saga i samanheng, vert ikkje spørsmålet så einfelt. Det syner seg då at slike vreide og «upsykologiske» utfall mot motparten midt i ein samtale der motparten skal vinnast, er noko Ófeigr gjer bruk av fleire stader, og også i K-teksta. Sjå såleis i samtalen med Oddr i kap. 9: *en þú þóttisk þér ærinn einn ok vildir engan mann at spyrja — enda er slíkum allvant um, er allt þykkir lágt hjá sér* (M 31<sup>3-7</sup>), *ok hefjir þér dul þín, er þú þóttisk þér einn ærinn ok leitaðir ekki eptir við aðra menn, — hefjir þú hvern mann annan meira virt en mik* (K 31<sup>18-23</sup>); i samtalen med Egill: *pó at þér hafid þetta með fádæmum upp tekit meirum en menn viti dæmi til* (M 45<sup>1-2</sup>), *þótt þér hafid með meirum fádæmum at farit en dæmi finnisk til* (K 45<sup>22-23</sup>); i samtalen med Gellir: *hefir látið dáðina ok drengskapinn* (M 53<sup>1</sup>); *þótt þér farið með ósóma yðrum* (K 53<sup>21-22</sup>). Jfr.

og str. 3 i M-teksta. Desse parallellane gjer det etter mi meining vanskeleg å rekna det for sikkert at dei omtala orda av Ófeigr i samtalen med sambandsfelagane (M 57<sup>3-5</sup>) er uopphavlege. — Ei viss interesse i denne samanhengen har det og at desse orda er innkomne på rang stad i M-teksta (jfr. utgåva 1956 s. 57 M merkn. 1, og Studiar s. 89). Let ein dei byta plass med dei to nærast föregåande periodane, får M-teksta mykje betre samanheng. Dette tyder på at desse orda har stått i eit förelag som ligg bak Möðruvallabók og har vori eldre enn den.

### Strofene

«Problemet om strofene i Bandamanna saga er ikke löst, og Mageröy har ikke bidradd vesentlig til å löse det,» seier Anne Holtsmark (s. 77). Dette er så sant som det er sagt. Eg kan berre ikkje sjå at kritikarane har gjort saka stort klårare. Situasjonen er no denne: Eg har haldi fram at Ófeigr-strofene i saga er opphavlege og vel helst forfattarens verk. Anne Holtsmark (s. 75—77) ser ut til å meina at alle desse strofene er eldre enn saga, men har stått i saga frå opphavet. Baetke (s. 44—45) hevdar det også elles velkjende synet at Ófeigr-strofene er innsette sekundært i M-gjerda.

I röynda tvilar eg på at problemet om tilhövet mellom strofene og prosateksta i Bandamanna saga nokosinne kan «löysast» i den meining at alle vil verta samde. Til det er det altfor mange ukjende faktorar med i reknestykket. Og eg synest det er ein metodisk veikskap ved innlegga til fleire kritikarar at dei legg så stor vekt på refleksjonane sine omkring strofene når dei skal döma om saga i det heile. I röynda er strofene det som vi veit minst sikkert om av alt. Det eg har freista, og særleg når det gjeld strofene, er å forma ein teori som inneheld så fåe hypotetiske byggesteinar som mogeleg.

Eit hovudpunkt i kritikken av teorien min om strofene er det same hjå Baetke og Anne Holtsmark. Den sistnemnde formulerer det slik (s. 75): «Dersom sagaforfatteren diktet versene, bör det være full overensstemmelse mellom versene og prosaen.» Som eg har nemnt tidlegare (s. 10), går kritikarane her lengre enn eg sjölv i å krevja full logisk og estetisk harmoni i den opphavlege saga, endå dei prinsipielt tek avstand frå eit slikt krav. Ein minnest uvilkårleg Jón Helgasons ord i samband med den «högre» eddakritikken: «ved enhver lille ujævnhed konstaterede man den slemme interpolator.»

Strofe 3 «er altfor uforskammet til å kunne passe inn i situasjonen», seier Anne Holtsmark, og meiner denne strofa difor ikkje kan vera laga av forfattern til saga (s. 75—76). Det er sant at strofa er djerv. Men som vist ovanfor (s. 10 og 20—21) er slike «upsykologiske» innskot noko vi finn oftare i saga. Eg har og freista å syna i boka mi, at bruket av strofer både her og i strofe 1 og 2 er eit middel til å overvinna motstanden hjå Egill, som er av den kjende skaldeætta på Borg. Egill vert straks interessert og formilda når han höyrer vers. Han vert distraherert og tenkjer ikkje berre på innhaldet. *ok ertu skáld gott*, svarar han ovundrande då Ófeigr har kvedi strofe 3. (I röynda syner han med det at han ikkje har særleg godt vit på skaldskap, for strofa er ikkje noko meisterverk. Men

dette er kan henda ein del av ironien i saga.) Eg kan ikkje sjå anna enn at saga ville vera fattigare som humoristisk kunstverk om strofe 3 ikkje var der. Og jamvel om også eg er samd i at den psykologiske overgangen her kunne ha vori glattare, så er det eit langt steg frå denne vedgåinga og til den radikale utvegen å rekna strofa for noko som ikkje høyrer heime i saga. Men sjølvsagt står vi her ved eit vurderingssprøsmål, der det vel er uråd å få nokon til å tru anna enn det han sjølv har hug på.

Anne Holtsmark reknar det for mogeleg at strofa er ekte, d.v.s. dikta av den historiske Ófeigr. Det kunne og tenkjast at strofa er overteken av forfattaren frå munnleg overlevering utan at ho er ekte. Båe desse alternativa tykkjer eg er rimelegare enn den tradisjonelle hypotesen, at strofa er eit sekundært innskot i M-gjerda. Men anten ein reknar med at forfattaren har overteki strofa og sett ho inn i saga, eller ein tenkjer seg at ein seinare omarbeidar har gjort det, så lyt ein spørja: Korleis kan det ha seg at den som sette inn strofa, ikkje sjølv reagerte på denne «motsetnaden» mellom strofe og prosa som det vert tala om?

Vel endå meir subtilt enn innvendingane mot strofe 3 er det resonnementet som skal godtgjera at strofe 4 ikkje er av sogeforfattaren. Anne Holtsmark konstaterer (s. 76) at strofe og prosaramme inneheld kvar sitt ulvebilete. «Begge bildene er uislandske, men kan være gammelt arve-gods.» Men «prosaens ulvebilde passer ikke på situasjonen og kan bare forklares av at verset er misforstått». Prosabiletet finst likevel også i K og må difor vera opphavleg i saga. Altså, sluttar Anne Holtsmark: «Verset er ikke diktet av samme mann som har diktet M og K's kilde», men lyt vera eldre enn saga.

Til dette er å seia at Anne Holtsmark, så vidt eg kan sjå, ikkje har fått tak i den fulle meininga med biletet i prosaen. Poenget der er ikkje at ulvane et kvarandre, men at dei et kvarandre til berre halen, ulvehalen, er att. Denne ulvehalen er assosiasjonslekken mellom biletet i strofa og biletet i prosaen. Det er rett at vi har å gjera med to bilete, og kanskje gamle og nedervde. Men hovudsaka er at båe bileta her i saga uttrykkjer ein analog tanke, den at det er gjort ende på alt anna så nær som ulvehalen. Kva grunn er det så til å tru at prosaforfattaren har «misforstått» strofa? Er det så utenkjeleg at sogeforfattaren kunne finna på å bruka to bilete til å uttrykkja same tanken? Heile Anne Holtsmarks og Baetkes resonnement står og fell med påstanden om denne motsetnaden mellom prosa og strofe. Men av det dreg dei motsette konklusjonar. Eg ser ingen grunn til å gå nærare inn på argumentasjonen deira, men synest sjølv det er eit sunt prinsipp å freista om ein kan få meining i det overleverte tilfanget slik det er, før ein grip til radikale og langsøkte forklåringar. Dette gjer at eg ikkje har nokor tru på Finnur Jónssons tolking av strofe 4 i hans litteraturhistorie<sup>1</sup>.

Etter Baetke er strofe 1—5 «sehr lose und ungeschickt eingefügt» og difor sekundære i saga. Dersom Baetke tok seg tid til det, trur eg han ville finna utruleg mange strofer i den norrøne litteraturen som det same kan seiast om utan at ein difor plar rekna strofa for innskot. Eg

<sup>1</sup> Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie I, København 1920, s. 515.

kan berre i farten visa til Gunnlaugs saga str. 4, 13, 14 (i kap. 7 og 11), Grettis saga str. 22—24 (i kap. 24), Kormáks saga str. 15, 16, 18 (i kap. 5), Gísla saga str. 11 (i kap. 19) o.s.b. Slike strofer innsette i prosateksta både der vi ventar dei og ikkje ventar dei, er noko så allment i sogelitteraturen at dette argumentet ville ha vori av sær avgrrensa verdi jamvel om denne karakteristikken av strofene hadde vori korrekt. Men etter mi meining er han ikkje det. Særleg tydeleg er dette når det gjeld strofe 1, 2 og 5. Strofe 1 og 2 har ei klår oppgåve når det gjeld å vekkja Egils interesse for Ófeigr, og strofe 5 er Ófeigs triumfstrofe etter at sigeren er vunnen (jfr. Studiar s. 109—110, 112 og 114).

Til slutt skal her nemnast at Anne Holtsmark (s. 75) kjem med eit framlegg til ny tolking av strofe 3, fyrste halvstrofa, som ikkje kan godtakast. «*seims niþrðum*» kan umogeleg vera «objekt» for det transitive verbet *sækir*. Ordet *ómætr* har ingen stad den tydinga Anne Holtsmark gjev det. *orð* høyrer heller ikkje saman med *auðar*, men har truleg tydinga «högtidlege ord», «lovnader», liksom i dei kjende Völuspá-linene:

*Á gengusk eiðar,  
orð ok særi —*

## LITTERÆRT SAMBAND MELLOM DEN OPPHAVLEGE BANDAMANNA SAGA OG ANDRE SOGER

Fleire kritikarar har hevda at eg har gått for langt i freistnadene mine på å ettervisa litterært samband mellom Bandamanna saga og andre soger.

Vi er her inne på vanskelege spørsmål, der det vel stött vil koma til å verta stort spelrom for personleg vurdering. Det var kan henda ein feil av meg at eg ikkje i boka tok meg tid til å definera nøgnare kva eg meiner med «litterær påverknad». Med litterær påverknad meiner eg nemleg ikkje at påverknaden stött gjev seg utslag i avskrift eller *medviten* etterlikning, slik t.d. Anne Holtsmark tykkjest meina. Sjølv sagt kan litterær påverknad også skje gjennom beinveges avskrivning. Men i mange høve trur eg påverknaden har gått føre seg på den måten at eit visst innhald eller ei viss form i det litteraturverket som utöver påverknaden, har fått ein forfattar til meir eller mindre umedviti å gjeva verket sitt eit innhald eller ei form som likna.<sup>1</sup>

Eg skal på ingen måte påstå at mitt skjön på kva som kan reknast for litterære lån eller påverknad, er sikrere enn skjönnet til kritikarane. Men eg synest kritikken er urettvis når han gjev lesarane inntrykk av at eg har gått uvanleg langt i å rekna med litterær påverknad. I Studiar s. 241 har eg i merknad 1 kritisert overdriven konstatering av «påverknad», og s. 241—242 ein regel for fastslåing av lån som oftare har vori nytta. Eg torer i det heile hevda at eg har vori ein god grand meir varsam enn ymse andre granskarar. Dette går så klårt fram av boka mi at det undrar meg at somme kritikarar ikkje tykkjest ha lagt merke til det. Eg skal difor her draga fram nokre døme.

<sup>1</sup> Liknande forklåring hjå Einar Ól. Sveinsson: Dating the Icelandic Sagas, London 1958, s. 76—81.



Einar Ól. Sveinsson reknar med at forfattaren til Njáls saga har kjent og nytta Bandamanna saga.<sup>1</sup> Eg for min del har derimot ikkje våga å rekna det for sikkert.

Guðni Jónsson (og visstnok Sigurður Nordal) reknar det for heilt visst at Bandamanna saga byggjer på Ljósvetninga saga.<sup>2</sup> Eg her derimot ikkje våga å rekna dette for sikkert og har påvist at fleire av Guðni Jónssons argument er utilstrekkelege.<sup>3</sup>

Sigurður Nordal og Guðni Jónsson (og Jón Jóhannesson) har meint at Bandamanna saga byggjer på Ólkofra þátr. Eg for min del har lita tru på fleire av argumenta deira. Når likevel også eg meiner at dei har rett i sjølve konklusjonen, er det fyrst og fremst for skuld andre argument, som eg har ført fram og meiner har større vekt.<sup>4</sup>

Desse døma skulle vera nok til å syna at det er rangt når Halvorsen (s. 597) hevdar at eg «går delvis mye lenger» enn förelauparane mine i å konstatera litterære samband. I denne samanhengen skal eg og få gjera merksam på den *graderinga* eg har gjennomført (Studiar s. 288) når det gjeld vissa om litterært samband mellom Bandamanna saga og andre soger.

Somme kritikarar har hatt det annsamt med å avvisa teorien min om at Bandamanna saga byggjer på Laxdøla saga. Dette er ei viktig sak, då tilhövet til Laxdøla saga har stor interesse for tidfestinga av Bandamanna saga. Halvorsen seier (s. 597): «Han (d.e. Magerøy) uttrykker seg altfor sterkt når han, på grunnlag av noen ytterst vanlige ordelag, vil ha det til at Bandamanna saga har lånt av Laxdøla, —.» Til dette er å seia at det kan vera rett nok at dei påpeika ordlaga kvart for seg ikkje er særleg merkelege. (Så banale som Halvorsen vil ha det til, er dei likevel ikkje.) Hadde desse ordlaga vori jamt eller tilfelleleg spreidde utover i bae sogene, så skulle eg ha vori meir viljug til å gjeva kritikarane ein viss rett. Men noko som er viktig her, er den påfallande konsentrasjonen av samanfalla i bae sogene. Den er for meg eit indisium for litterært samband.

I dette spørsmålet har dessutan kritikarane referert meg sær s ufullstendig. Ingen av dei tek omsyn til at eg gjennom teorien om påverknad

<sup>1</sup> Tilvisingar i Studiar s. 248. Sjå særleg Íslenzk fornrit XII, s. LXX.

<sup>2</sup> Íslenzk fornrit VII, s. LXXXVII; Nordisk kultur VIII:B, s. 261.

<sup>3</sup> Kritikkk av Guðni Jónssons argumentasjon her også hjå Baetke i hans utgåve s. 29, merknad 1.

<sup>4</sup> Sjå Studiar s. 263 ff., særleg s. 266—268. Baetke vil hovudsakeleg grunngjeva det synet at Ólkofra þátr er eldre enn Bandamanna saga på denne måten: «Es ist wenig wahrscheinlich, dass ein erzähler, der die Band. vor sich hatte, den Gegenstand in eine soviel einfachere und kunstlosere Form gebracht und soviel geistreiche Pointen preisgegeben haben sollte —» (s. 28). Dette resonnementet, som finst alt hjå Guðni Jónsson, har etter mi meining liten verdi som prov. Baetke meiner å finna ein liknande antiaristokratisk tendens i Ólkofra þátr som i Bandamanna saga. Det er etter mi meining ei mistyding av tåtten. Men dette skeive synet på tåtten gjer at Baetke ikkje kan sjå det som for meg er ei hovudsak når ein skal døma om alderstilhövet mellom Bandamanna saga og tåtten, det at tåtten sluttar seg til det tradisjonelle mønsteret i sogene når det gjeld synet på storfolk og småfolk, medan Bandamanna saga representerer eit opprør mot denne tradisjonen. Tåtten er ikkje merkt av dette opprøret.

frå Laxdøla saga får ei forklåring på korleis det har seg at den eine av knarrane til Oddr i Bandamanna saga kverv or soga utan kommentar. (Halvorsens merknad om dette s. 598 gjev inga forklåring.) Vel viktigaste grunnen til at eg reknar med påverknad frå Laxdøla saga, er likevel den at Bandamanna saga får eit mykje rikare perspektiv når ein ser ho på bakgrunn av Laxdøla saga. Berre gjennom Laxdøla forstår ein kor storfelt ein karriere Oddr har gjort når han får dotter til Gellir Þorkelsson.

Dei sogeverka ein sikrast kan rekna for å dana bakgrunn til Bandamanna saga, er etter mi meining Ólkofra þáttr, Laxdøla saga og Þorsteins saga Síðu-Hallssonar. At Bandamanna saga er påverka av desse sogene, vert og hevda av Baetke (s. 26—31). Baetke hevdar dessutan at det er «eine enge, bisher nicht bemerkte Verwandtschaft» mellom Bandamanna saga og Høensa-Þóris saga. Dei likskapane Baetke nemner, er likevel så allmenne og så lite særmerkte at eg har vanskeleg for å sjå at dei kan vitna om noko særskilt litterært samband. «Keine andere Saga kommt der Band. auch so nahe wie diese in der ironisch-satirischen Behandlung der Häuptlinge», seier Baetke. I røynda er her, etter mi meining, så å seia ingen likskap. Mellom hovdingane i Høensa-Þóris saga er det berre ein verkeleg skurk, Tungu-Oddr. Goden Arngrímr vert dregen med på Høensa-Þóris parti mot sin vilje. Men erkekjeltringen er den sosialt meir lågtstående Høensa-Þórir. Den humoristiske framstillinga av ein stormann som Gunnar Hlifarsson tener slett ikkje til å redusera vurdningen vår for mannen. Han er i soga ein særskilt gjæv og dugande kar. Mellom Bandamanna saga og Høensa-Þóris saga er det ein del likskapar i særlege ord og uttrykk. Men dei er så spreidde og tilfellelege at heller ikkje dei kan takast til inntekt for litterært samband.

Mellom Bandamanna saga og Gunnlaugs saga er det derimot eit par stader likskapar som eg di verre forsömde å dröfta i Studiar. Den fyrste likskapen er denne: Då dei er 12 år gamle, bed både Oddr Ófeigsson og Gunnlaugr ormstunga far sin om gods til å fara ut i verda med. Dette möter avslag, og bæe dreg heimanfrå i trass. För dei dreg, forsyner dei seg med varer heime. Men berre Oddr får varene med seg. Likskapen mellom sogene her veg likevel ikkje så mykje av di det er eit velkjent drag i islendingesogene at helten tek seg eitkvart særskilt til når han vert 12 år. Jfr. t.d. Egils saga kap. 40 og Studiar s. 279, merkn. 1. Meir interessant er den andre likskapen. Den er påpeika i Íslenzk fornrit VII s. 362, fotnote, og av Baetke (s. 32—33). Det gjeld den kjende scena i Gunnlaugs saga kap. 12 då Hrafn svik Gunnlaugr i holmgangen på Dinganes: *Þá mælti Gunnlaugr: «Illa sveiktu mik nú, ok ódrengriliga fór þér, þar sem ek trúða þér.» Hrafn svarar: «Satt er þat.» segir hann, «en þat gekk mér til þess, at ek ann þér eigi faðmlagsins Helgu innar fögru.»* Desse orða svarar særs nöye til siste halvparten av strofe 6 i Bandamanna saga:

*Unnak eigi  
arfa Hildis  
fagraxinnar  
faðmlags Svölu.*

Vi står her ved noko sentralt og viktig i Gunnlaugs saga, medan dråpet på Már herre er ein perifer episode i Bandamanna saga. Baetke (s. 33) meiner difor at Bandamanna saga har hatt Gunnlaugs saga til førebilete. Dette spørsmålet er likevel ikkje einfelt av fleire grunnar. For det fyrste er den gjengse litteraturhistoriske tidfestinga av desse sogene til lita hjelp. Dei vert baa plasserte i same litteraturhistoriske periode, siste halvparten av det 13. h.å. Granskarane har i seinare år gjerne tenkt seg at Bandamanna saga har vorti til i slutten av fristatstida (Guðni Jónsson, Einar Ól. Sveinsson) eller kring den tida då fristaten gjekk under (Baetke). Sigurður Nordal har på den andre sida haldi fram at Gunnlaugs saga mest truleg ikkje er eldre enn frå åra 1270—1280 (Íslenzk fornrit III s. LX)<sup>1</sup>. Desse, allvisst usikre, dateringane skulle då helst tala for at det er Gunnlaugs saga som har lånt det omtala sams draget frå Bandamanna saga. Ei viss interesse i denne samanhengen har det at dette sams draget i dei to sogene er å finna i ei strofe i Bandamanna saga som står i baa gjerdene av saga. Skulle denne strofa tilhøyra ein eldre tradisjon om Óspakr og Svala, vert det rimeleg å tru at Gunnlaugs saga har lånt dette draget anten frå tradisjonen eller frå Bandamanna saga. Skulle det derimot vera slik som Baetke meiner, at strofa i Bandamanna saga er forma etter replikken i Gunnlaugs saga, ville det vera til stönad for det synet som eg har rekna for det mest sannsynlege, at denne strofa (liksom dei hine strofene i Bandamanna saga) er laga av sogeforfattaren.

#### TILLEGG OM MÖÐRUVALLABÓK-SKRIVAREN

Medan Baetke og Halvorsen tykkjest byggja slutningane sine på same metodiske grunnlag som eg sjölv, det vil seia på dei overleverte tekstene, gjer Anne Holtsmark ein freistnad på å visa at sjölve dette grunnlaget sviktar. Side 82 seier ho: «Men et viktig moment er ikke nevnt: Laxdøla saga står også i Møðruvallabók, men etter Bandamanna saga. Om forelegget for Møðruvallabók vet vi lite. Men M-teksten av B(anda-manna saga) og Laxd(øla) er altså skrevet av samme mann.» — «er Mageröy oppmerksom på at også Niáls saga er overlevert i Møðruvallabók? Her burde det vært tatt hensyn til Sigurður Nordals undersökelse i Egils saga (Íslenzk fornrit II); han hevder at dette håndskriftet når det gjelder Egils saga iallfall ikke har holdt seg nøye til originalen, og at det ikke kan brukes til å fastslå noe om den opprinnelige stil i de sagaer<sup>2</sup> som er skrevet der. Enn om likheten med Njála skyldtes skriveren av M?» Vidare s. 83: «Det er sikkert nok at det er litterært samband her (d.e. mellom Band. og Qlkofra þáttr).» — «Men, som før sagt, det er vist at Møðruvallabók holder sin egen stil, nøyaktig avskrift er det ikke tale om. Og da er en sammenligning av den art vi får her, unyttig, den viser ikke noe.»

Eg har sitert Anne Holtsmark så vidt mykje av di vi her står ved ei sak som er sentral ikkje berre i studiet av Bandamanna saga, men innan

<sup>1</sup> Om ei eldre Gunnlaugs s. jfr. Bj. Einarsson: Skáldasögur, s. 269—270.

<sup>2</sup> Fleirtal ukorrekt hjå A. H. her. Nordal talar berre om Egils saga.

sagagranskinga i det heile. Spørsmålet om kor vidt eg er merksam på at også Njáls saga er overlevert i Möðruvallabók, burde vera uturvande. Side 119, merknad 2, i boka mi har eg eit sitat etter Einar Ól. Sveinsson som gjeld dette spørsmålet. Men kjernen i saka er: Har vi lov til å rekna med at eventuelle omlagingar som finst i sogeteksta i Möðruvallabók, skriv seg frå sjölve skrivaren av Möðruvallabók eller frå eit förelag som Möðruvallabók-skrivaren har nytta?

Når det gjeld Laxdøla saga, tykkjest også Anne Holtsmark rekna med uvisse omkring förelaget. Men når det gjeld Njáls saga, ser det ut til, og når det gjeld Ólkofra þáttr, er det heilt tydeleg at ho går ut ifrå at eventuelle formelle likskapar mellom desse sogeverka og Bandamannasaga-teksta skal eller kan tilskrivast Möðruvallabók-skrivaren.

Eg skal straks vedgå at det her er eit lyte ved boka mi: I samband med diskusjonen av átferda til Möðruvallabók-skrivaren s. 119 burde eg ha gjevi ei allmenn oversyn over tidlegare granskarars resultat når det gjeld alle sogene i Möðruvallabók, ikkje berre nögd meg med å sitera Einar Ól. Sveinssons ord om Njála-teksta. I röynda ville ei slik oversyn vori til stönad for konklusjonane mine. Når eg ikkje gav ei oversyn av dette slaget, heng det saman med at eg meinte det var så vanskeleg å skilja mellom kva som kan tilskrivast Möðruvallabók-skrivaren, og kva som kjem frå förelaga hans, at sikre slutningar vart umogelege. Ved å byggja slutningane mine berre på tekstene til Bandamanna saga har eg og gjort konklusjonane mine ubundne av resultatata til andre granskarar av Möðruvallabók, som det ville vera uoverkomeleg for meg å kontrollera i detalj. Men som sagt, resultatata til granskarane av andre soger i Möðruvallabók kunne ha vori påpeika. Eg skal då freista å böta på det her.<sup>1</sup>

Ved ei jamföring av dette slaget er det viktig å ha for auga at det er arbeidsmåten til sjölve Möðruvallabók-skrivaren vi er ute etter. Dette gjer at vi berre kan ha gagn av ei jamföring med dei sogene i Möðruvallabók som gjev oss höve til litt sikrare slutningar om denne skrivaren, d.v.s.

<sup>1</sup> På same vis kunne det ha vori rett å gjeva ei oversyn over granskingsresultata når det gjeld soger som er skrivne med same hand som Bandamanna saga i K-membranen, Gl. kg. saml. 2845, 4to. Med same hand som i Bandamanna sagas tekst finst her avskrifter av desse sogeverka:

Norna-Gests þáttr  
Orms þáttr Stórolfssonar  
Rauðólfs þáttr  
Yngvars saga víðförla  
Eiríks saga víðförla  
Hervarar saga ok Heiðreks konungs

Tekstene til *Hervarar saga ok Heiðreks konungs* er sist granska av Jón Helgason (i hans utgåve København 1924) og av meg (i eit enno uprenta arbeid). K-teksta representerer her den eine av tre gjerder av saga som er så ulike at det er vanskeleg å dra slutningar om átferda til K-skrivaren om ein ser på denne saga isolert.

K-teksta av *Yngvars saga víðförla* fylgjest etter måten nöye med parallelltekstene av denne saga. Jfr. Emil Olsons utg. København 1912. Det er berre tale om ei gjerd av denne saga. Men teksta i K har mange avskrivaravvik.

K-teksta av *Eiríks saga víðförla* sluttar seg nær til teksta i AM 657 c, 4to, som er frå den seinare delen av det 14. h.å. Jfr. Fornaldar sögur Nordrlanda III, København 1830, s. XV—XVI.

dei sogene som også utanfor Möðruvallabók er overleverte på ein slik måte at vi har sætande grunnlag for ei viss utskiljing av átferda til Möðruvallabók-skrivaren.

Möðruvallabók inneheld desse sogeverka: Njáls, Egils, Finnboga, Bandamanna, Kormáks, Víga-Glúms, Droplaugarsona, Ólkofra, Hallfreðar, Laxdøla og Fóstbrœðra saga.<sup>1</sup>

Vi kan her straks sjå bort frå *Ólkofra þátr*, då alle andre handskrifttekster av den seiest ætta frá Möðruvallabók-teksta.<sup>2</sup>

Ei gruppe soger som vi heller ikkje kan ha særleg mykje gagn av, er dei som utanom Möðruvallabók og tekster som ættar frá den, berre finst overleverte i primærtekster særslu like teksta til Möðruvallabók. Her vort det vanskeleg å avgjera kva avvik som skriv seg frá Möðruvallabók-skrivaren, og kva som skriv seg frå förelaget hans.

Til denne gruppa høyrer fyrst og fremst *Egils saga*, som Anne Holtsmark har lagt slik vekt på. Men å vilja dra slutningar om átferda til Möðruvallabók-skrivaren allment, og særskilt til átferda hans når det gjeld Bandamanna saga, ut frá Egils saga, er eit mistak av fleire grunnar.

Anne Holtsmark viser til Nordals utgreiing i Íslenzk fornrit II. Og det er tydeleg at det er framstillinga der som ligg bak heile tankegangen hennar. I Íslenzk fornrit II s. LXXXII ff. peikar Nordal på at fragmentet  $\vartheta$ , som er rekna for å vera bortimot 100 år eldre enn Möðruvallabók, har ei meir ordrik tekst; og Nordal dreg den slutninga at Möðruvallabók har ei tekst som er stytt. (Denne slutninga er fasthalden av Einar Ól. Sveinsson i «Dating the Icelandic sagas» s. 11, 18—19.)<sup>3</sup>

Om dette er likevel for det fyrste å seia at Nordal, så vidt eg kan sjå, ingen stad hevdar at den som utförde denne styttinga, var sjólve Möðruvallabók-skrivaren. Nordal ordlegg seg slik at ein heller skulle tru han reknar med at teksta kan ha vori stytt alt i förelaget til M-skrivaren. Han talar (s. LXXXVIII) om «styttingar og stílbreytingar, sem að öllum líkindum eru verk fleiri en eins skrifara». Av Nordals framstilling er det, så vidt eg kan sjå, klårt at vi ikkje kan vita om eventuelle styt-

*Norna-Gests þátr* i K ættar, etter Sophus Bugge (Norroen fornvæði, s. XLI—XLII) frá teksta i Flateyjarbók. K-skrivaren fylgjer i alle höve förelaget sitt etter måten nöye. Teksta av *Orms þátr Stórolfssonar* i K ligg og nær teksta i Flateyjarbók. Det same gjeld *Rauðólfs þátr* i K. Jfr. Jón Helgason i Manuscripta Islandica II, København 1955, s. X.

Då denne K-skrivaren fylgjer förelaget sitt så vidt nöye i dei andre sogeverka, skulle ein helst tru at den særmerkte utforminga av tekstene til Bandamanna saga og Hervarar saga ok Heiðreks konungs i K er noko skrivaren har teki i arv frá förelaget.

<sup>1</sup> Ei oversyn over handskrifttilhöva til dei fleste av desse sogeverka er nyleg gjeven av Einar Ól. Sveinsson i Dating the Icelandic Sagas, s. 17 ff.

<sup>2</sup> Jfr. Íslenzk fornrit XI, s. XXXVIII.

<sup>3</sup> Ei jamföring mellom tekstene gjer det elles tydeleg at skilnaden mellom  $\vartheta$  og Möðruvallabók-teksta av Egils saga ingen stad er så inngripande som ein hovuddel av ulikskapane mellom M- og K-teksta av Band. I det heile finn ein ikkje i desse Eglá-tekstene döme på omflytting av tekstdelar, som er noko så særmerkt for skilnaden mellom gjerdene av Band. Eit döme på utviding i M som Nordal nemner s. XCIX (övst) og siterer s. 59, merkn. 2, treng ikkje opphavleg vera komi frá M-skrivaren.

tingar i Möðruvallabók-teksta av Egils saga skriv seg frá Möðruvallabók-skrivaren eller frå förelaget hans.

I festskriftet til Sigurður Nordal av 1956<sup>1</sup> har Jón Helgason dröfta handskrifttilhöva til Egils saga noko nognare. Side 136 set han opp ein freistnad på eit stemma over Egla-tekstene. Der er M-teksta plassert som nær etterkomar etter X<sup>2</sup>, og X<sup>2</sup> og ƒ som jamstelte systertekster. Men Helgason legg til: «Þess ber að gæta að í slíkum dæmum (d.e. variantar han nett har sitert) getur verið að X<sup>2</sup> hafi upphaflegan texta, sem breytt hafi verið í ƒ.» Er Helgasons stemma rett, ligg det nær å rekna med at det har funnist avvik frá opphavshandskrifta til Egils saga både i M's Egla-förelag og i ƒ.

Av det eg no har ført fram, skulle det vera innlysande at det vi veit til denne tid om tilhövet mellom Egla-teksta i Möðruvallabók og i ƒ, i og for seg ikkje kan gjeva noko grunnlag for nøgne slutningar om den allmenne átferda til Möðruvallabók-skrivaren.<sup>2</sup>

Ei onnor soge i Möðruvallabók som er overlevert i fleire særs ulike primærttekster, så ulike at vi kan tala om fleire gjerder av saga, er *Fóstbrœðra saga*. Før var det meint at den stuttaste gjerda av denne saga, Hauksbók-gjerda, var den mest opphavlege. Men Sigurður Nordal og Sven B. F. Jansson har haldi fram at Hauksbók representerer ei stytting,<sup>3</sup> og har fått fylgje i dette synet. Nordal hevdar at Flateyjarbók-teksta, som er den mest umfangsrike, også er den mest opphavlege. Möðruvallabók-teksta representerer ei stytting, Hauksbók-teksta ei endå meir radikal stytting.<sup>4</sup> Men Nordal gissar på at omarbeidinga av denne saga har teki til alt på midten av 1200-talet.<sup>5</sup> Når det gjeld *Fóstbrœðra saga*, er det i det heile klårt at det har funnist avstytte gjerder av saga så tidleg at Möðruvallabók-skrivaren godt kan ha overteki den stuttare forma (og for så vidt også den interpolasjonen som Nordal talar om<sup>6</sup>) frå förelaget sitt.

Ei soge som byr på liknande problem som *Fóstbrœðra saga*, er *Hallfredar saga*, som er overlevert i fleire gjerder. Den beste teksta finn ein no i Möðruvallabók.<sup>7</sup> Også denne teksta er stytt. Men heller ikkje her finst det grunnlag for å hevda at styttingane i Möðruvallabók-teksta er utförde av han som skreiv den, då vi ikkje veit noko nærare om förelaget hans.

Eit fragment av *Droplaugarsona saga* er overlevert i AM 162 C, fol.

<sup>1</sup> Nordała Afmæliskveðja til Sigurðar Nordals, Reykjavík 1956.

<sup>2</sup> Direkte usannsynleg vert det at vi har å gjera med omformarverksemd av same skrivaren i Egla-teksta og Band.-teksta i Möðruvallabók, om ein på ein gong vil halda fast på Nordals konklusjon når det gjeld Egla, og samstundes det tradisjonelle synet på tilhövet mellom gjerdene av Band. For hjå Nordal er det hovudsakeleg tale om ei gjennomförd stytting av teksta. Når det gjeld Band., har det derimot vori tale om ei sterk utviding.

<sup>3</sup> S. Nordal i *Íslenzk fornnit VI*, 1943, s. LXX ff., S. B. Jansson i *Sagorna om Vinland I*, Lund 1944.

<sup>4</sup> Nordisk kultur VIII:B, Uppsala 1953, s. 237.

<sup>5</sup> Same verk s. 238.

<sup>6</sup> Same verk s. 237.

<sup>7</sup> Jfr. Bjarni Einarssons utg., København 1953, og Nordisk kultur VIII:B, s. 239.

(frå 15. h.å.). Teksta er her noko meir umfangsrik enn i Möðruvallabók. Det har vori skiftande meiningar om kva tekst som er den meir opphavlege. Jón Jóhannesson (liksom Konráð Gíslason) meinte M-teksta representerer eit samandrag.<sup>1</sup> Men kven som eventuelt har utført saman- draginga, let seg ikkje avgjera.

I dei nyaste utgåvene av *Víga-Glúms saga* vert det framhaldi at Möðruvallabók-teksta også der representerer ei stytting jamført med tekstene i Vatnshyrna og AM 445 c, 4to, jamvel om innhaldet vanleg sam- svarar nöye.<sup>2</sup> Også her kan den stytte teksta vera overteken frå eit förelag.

Om alle sogene i denne gruppa gjeld det, som vi ser, at Möðruvalla- bók-teksta meir eller mindre tykkjest representera eit samandrag og berre unntaksvis inneheld påviselege utvidingar. Ikkje i noko höve let det seg visa at desse tekstbrigda er utförde av han som skreiv Möðruvallabók.

Vi går no over til den siste gruppa av soger i Möðruvallabók, dei som finst overleverte i andre etter måten nærståande primærtekster ved sida av Möðruvallabók-teksta, så nærståande at det ikkje vert tale om meir inngripande omredigering korkje i M eller i parallelltekstene, men berre om vanlege avskrivarvariantar. Medan vi i dei sogene som er omtala ovanfor, måtte rekna med ei uviss mengd skrivarar som kan ha gripi inn i tekstutforminga, tykkjest det i denne siste gruppa vera meir nær- liggjande å tenkja seg at ein hovuddel av ulikskapane kjem frå sjölve dei mennene som skreiv dei overleverte tekstene.

Tekstene til *Finnboga saga ramma* er grundig granska av Hugo Gering i hans utgåve.<sup>3</sup> Gering reknar med to hovudrepresentantar for saga, Möðruvallabók og AM 510, 4to (frå slutten av det 15. h.å.), men set opp Möðruvallabók-teksta som hovudtekst. Den andre skrivaren «ist ziem- lich flüchtig und liederlich zu werke gegangen, wie zahlreiche auslassungen und schreibfehler beweisen», seier han (s. XX); men skilnaden mel- lom tekstene gjeld «fast nur das formale». Det er tydeleg at Gering rek- nar M-teksta for den mest nögne attgjevinga av saga, at M-skrivaren m.a.o. brigdar sogeteksta lite.

Om Möðruvallabók-teksta av *Kormáks saga* seier Einar Ól. Sveins- son: «— ekki er kunnugt, að neitt sé vísitandi úr lagi fært í þessu hand- riti.» Men Möðruvallabók-teksta og parallellteksta i AM 162 a, fol. (frå slutten av 14. h.å.) er «álíka að gæðum».<sup>4</sup>

Handskrifttekstene til *Njáls saga* er grundig granska av Einar Ól. Sveinsson. Medan det för var skikken å leggja Reykjabók til grunn for

<sup>1</sup> Íslenzk fornrit XI, s. LVIII—LIX. Jfr. og Einar Ól. Sveinsson i Dating etc. s. 27.  
<sup>2</sup> G. Turville-Petre: *Víga-Glúms saga*, Oxford 1940. Jfr. og Jónas Kristjánsson i Íslenzk fornrit IX, s. V, og Einar Ól. Sveinsson i Dating the Icelandic Sagas, s. 22. Men Ari C. Bouman hevðar at Möðruvallabók har den mest opphavlege forminga av Skútu þátrr (i *Studia Islandica* 15, 1956).

<sup>3</sup> *Finnboga saga hins ramma*, Halle a. S. 1879.

<sup>4</sup> Íslenzk fornrit VIII, s. CIX. Jfr. Nordisk kultur VIII:B, s. 240. Tilhövet mellom desse to tekstene av *Kormáks saga* er ikkje heilt klárt. Men teksta til Möðruvalla- bók ættar i alle fall ikkje frá ei tekst som har svara til AM 162 a, fol. Sjå Th. Möbius: *Kormaks saga*, Halle a. S. 1886, s. 75—76. Jfr. og Einar Ól. Sveinsson i Dating the Icelandic Sagas s. 25—26.

utgåvene av denne saga, har Einar Ól. Sveinsson valt Möðruvallabók til grunnlag for si utgåve. Eg skal nöya meg med å sitera frå innleiinga hans til den utgåva: «Texti Möðruvallabókar má heita mjög góður, þó að skrifara hennar geti skjöplast eins og öðrum mönnum (t.d. týnir hann stundum niður einstökum orðum, en það er þá oftast auðsætt). Mjög lítið held ég skrifarinn hafi við að breyta; þó kynni að gæta styttinga á öftustu síðunum.»<sup>1</sup> Einar Ól. Sveinsson tykkjast m.a.o. ikkje rekna med utvidingar i Möðruvallabók-teksta av Njáls saga.

Det står no att berre ei soge i Möðruvallabók, og det er *Laxdæla saga*. Laxdæla-tekstene fell i to hovudklasser, y og z. Möðruvallabók-teksta, som höyrer til y-klassa, har vori hovudgrunnlag for alle utgåver av denne saga, jamvel om z-klassa har ymse föremoner. Det som interesserer oss mest her, er likevel det nære samsvaret mellom tekstene til Möðruvallabók og Vatnshyrna, som og har tekst av y-klassa. Etter Kálunds meining lyt desse to tekstene jamstellast, og vi skulle då her ha eit uvanleg godt höve til å koma Möðruvallabók-skrivaren litt nærare inn på livet. I innleiinga til si utgåve har Kálund gjevi eit samandrag av resultata sine når det gjeld Möðruvallabók-teksta. Trass i at denne teksta er god og lyt leggjast til grunn, «viser det sig ikke desto mindre, at teksten på en overraskende mængde steder har undergået ændringer, dels af mere mekanisk art, dels begrundede i vilkårlighed, — vel hovedsagelig bevirkede ved M.s afskriver, men dog også i adskillige tilfælde at føre tilbage til M.s og D1-V.s fælles original. De for tekstkritiken vigtigste tilfælde kan henføres til 1. Tilføjelser og udvidelser, 2. Udeladelser, 3. Forandringer i den oprindelige tekst ved ændringer i ord og udtryk».<sup>2</sup>

Ved fyrste augnekast kunne ein lett tenkja at vi her om sider har eit döne på at Möðruvallabók-teksta ikkje berre kan representera eit samandrag av den opphavlege teksta, men til dels og ei utviding eller omarbeiding utförd av Möðruvallabók-skrivaren sjölv. Går ein igjennom Kálunds dömeregister, vert det likevel snögt klårt at dei tekstbrigda han talar om, alt i hop anten er banale avskrivaravvik eller uttrykk for ein tendens til omforming som er så tilfelleleg og så lite inngripande at han ikkje på nokon måte toler jamføring med dei gjennomförde omredigeringane som har vori tillagde Bandamannasaga-teksta i Möðruvallabók.

Fyrst utvidingane (Kálund s. XXXVII). Kálund meiner å kunna påvisa kring 50 döne på utviding. (Omfanget til M-teksta av Band. er om lag 1/7 av omfanget til Laxdæla. Dersom M-teksta av Band. var utvida på tilsvarande måte, ville det verta kring 7 döne på utviding.) Om desse utvidingane seier Kálund at storparten er «enkelte ord eller ordforbindelser, der under øjeblikkets mangel på opmærksomhed er løbet skriveren i pennen». Dei viktigaste döma på utvidingar som han nemner, er 11 döne på «en ejendommelig form for rettelse, idet skriveren efter at have nedskrevet et unøjagtigt udtryk tilføjer (sædvanlig ved et forbindelse «ok») det rette». Slår ein opp Kálunds döne på utvidingar av dette slaget, vil ein sjå at dei alle, attåt tilknytingspartikkelen (*ok*, ein

<sup>1</sup> Íslenzk fornrit XII, s. CLVI.

<sup>2</sup> Laxdæla saga, København 1889—1891, s. XXXVI—XXXVII.



preposisjon el. likn.), berre inneheld eitt, av og til to eller tre ord. (I Band. ville det med same frekvensen ha vorti 1 eller 2 dōme på slike utvidingar.)

Kålund fører opp kring 280 dōme på «udeladeler». Storparten av dette gjeld einskildord eller bokstavar, om lag 60 dōme heile setningslekkar, setningar eller periodar. Kålund meiner dei aller fleste er gjorde av vanvare. Interesse for oss har det likevel at han trur skrivaren stundom har sprungi over ord med vilje, særleg mot slutten av saga. (Jfr. dei orda av Einar Ól. Sveinsson om M-teksta av Njáls saga som er siterte her ovanfor s. 31.)

Endeleg reknar Kålund med kring 180 andre «forandringar», som for ein stor del kjem av at yngre ordformer er innførde for eldre, eller av at skrivaren har mistydd förelaget. Omlagingane gjeld i det heile alle stader berre detaljar.

Ei systematisk eller meir inngripande omformingsverksemd av Möðruvallahók-skrivaren finn vi såleis heller ikkje vitnemål om i Laxdøla-teksta hans.

Tek ein no före seg min karakteristikk av framgangsmåten til M-skrivaren i Bandamanna saga (Studiar s. 119) og jamförer den med Kålunds resultat for Laxdøla saga, vert samsvaret etter mi meining svært godt. Dei feilane eg har funni i Bandamanna saga og dei feilane Kålund påviser i Laxdøla saga, er i det store og heile av same slag. Einaste skilnaden som har ei viss interesse, er dei 11 dōma på utvidingar med ein partikkel pluss eit stutt tillegg som Kålund nemner. Dersom skrivaren har gjort noko liknande då han skreiv Band.-teksta si, lyt vi rekna med at t.d. einskilde tilfelle av «parvis ordstilling berre i M-t», som eg har rekna opp i Studiar s. 169—170, kan vera uopphavlege og koma frå M-skrivaren. Eventuelle dōme av dette slaget let seg likevel ikkje påvisa i Band., av di vi der har å gjera med berre to tekster. Skulle frekvensen av slike dōme i Band. vera den same som i Laxdøla-teksta, ville det elles som nemnt ikkje verta tale om meir enn eit par tilfelle. Dette ville ikkje få nokon innverknad på det totalbiletet av stilen i Band. som eg har gjevi i avhandlinga mi.

Ved gjennomgåinga her ovanfor vonar eg no å ha godtgjort at Anne Holtsmarks påstand om ei inngripande omformingsverksemd hjå Möðruvallahók-skrivaren ikke har nokon stönad i litteraturen om emnet. Påstanden representerer eit mistak i sjölve utgangspunktet. Men dermed lyt og dei slutningane falla som ho har bygd på det. Det vert då rangt når ho seier det ikkje let seg gjera å prova noko ved innbyrdes jamføring mellom dei sogetekstene som finst i Möðruvallahók (i og for seg ein tanke som ville fått særvidtrekkande konsekvensar, om han var rett), og motlegga hennar mot jamføring mellom Band. og Laxdøla saga og Band. og Qlkofra påttr eller Njáls saga fell bort.

Det synet på arbeidsmåten til Möðruvallahók-skrivaren som eg har haldi fram her ovanfor, vert heller ikkje motsagt av det som vi til denne tid veit om skriftstykke skrivne av denne skrivaren utanfor Möðruvallahók. Kr. Kålund var den fyrste til å påvisa at fragmenta av Grágás og biskop Árnis kristenrett i AM 173 c, 4to er skrivne med same hand som

Möðruvallabók.<sup>1</sup> Etter Kálunds katalog er og eit fragment av Guðmundar saga góða i AM 220 I, fol. skrivi med denne handa. To blad til, som må vera frá same skinnboka som AM 220 I, fol. er ein leivning av, finst i Landsbókasafn Íslands.<sup>2</sup> I Jonna Louis-Jensens utgåve av Trójumanna saga er det opplyst at hand II i AM 573, 4to er handa til Möðruvallabók-skrivaren.<sup>3</sup> Denne handa har her skrivi 18 blad, som inneheld den seinare delen av Breta søgur og byrjinga av Valvens þátr. I fylgje Lars Lönnroth meiner amanuensis Stefán Karlsson at Möðruvallabók-skrivaren truleg og er den som har skrivi AM 229 II, fol. (fragment av Stjórn), AM 642a1ð, 4to (fragment av Nikolaus saga) og AM 240 V, fol. (fragment av Maríu saga).<sup>4</sup>

Fleire av desse skriftstykkja er likevel berre til lita hjelp når det gjeld å slå fast arbeidsmåten til denne skrivaren, dels av di skyldskapen med andre tekster av dei litteraturverka det gjeld, enno er for lite klårlagd, dels av di utgåvene er så ufullnøyande. Det vi har bruk for, er høve til å jamföra med parallelltekster som ikkje kan vera ætta frå eller påverka av teksta til skrivaren vår (Möðruvallabók-skrivaren). Eit slikt høve byd AM 173 c, 4to, der Grágás-bolken kan jamförast med Konungsbók (Gl. kgl. saml. 1157, fol.) og Staðarhólsbók (AM 334, fol.)<sup>5</sup>. Fragmenta av Grágás (Kristinna laga þátr) i AM 173 c, 4to fylgjest etter måten nøyte med Konungsbók. Det gjeld både dei tekstavsnitta som i Konungsbók er skrivne med hand I og det som er skrivi med hand II. 173 fylgjest og oftast bra med Staðarhólsbók. 173 kan innehalda småavsnitt som ikkje finst i andre handskrifter, og kan vanta avsnitt som finst i dei hine. Stundom finn vi ein tendens til stytting i 173, der ord eller setningar kan vera oversprungne. Om dette er å tilskriva skrivaren av 173, eller om han har det frå förelaget sitt, kan no knapt avgjerast. I alle høve er det uråd å sjå at 173-skrivaren viser nokon tilhug til sjølvstendig og meir inngripande forming av innhaldet.

Brukande til jamføring er og truleg AM 229 II, fol., som kan samanliknast med AM 228, fol. (frå byrjinga av det 14. h.å.). Etter Ungers Stjórn-utgåve å døma er det nært samsvar mellom AM 229 II, fol. og AM 228, fol.

Beste jamføringsgrunnlaget byd likevel Guðmundarsaga-fragmentet i Landsbókasafn Íslands, som er prenta i Skírnir 1951 og som kan samanliknast med teksta i Biskupa søgur (d.e. AM 657 c, 4to, frå det 14. h.å.).

<sup>1</sup> ANF III, 1886, s. 162; Kálunds katalog.

<sup>2</sup> Jakob Benediktsson: Nokkur handritabrot, i Skírnir CXXV, 1951, s. 183—189.

<sup>3</sup> Jonna Louis-Jensen: Trójumanna saga, i Editiones Arnarnagnæana Series A, vol. 8, København 1963, s. XXXI; jfr. og Kálunds katalog.

<sup>4</sup> Lars Lönnroth: Tesen om de två kulturerna, i Scripta Islandica Isländska sällskapetets årsbok 15, 1964, Uppsala 1965, s. 68.

<sup>5</sup> Konungsbók er i Kálunds katalog sett til «C. 1250». Boka er skriven med to hender. Hand I vert no av Ole Widding datert til tida 1300—1325 (Bibliotheca Arnarnagnæana XXV, København 1961, s. 65—75). Storparten av Grágás-bolken i AM 173 c, 4to har tilsvaret sitt i den delen av Konungsbók som er skriven med hand I, men siste delen («Kap. 10» i Finsens utgåve i Grágás III) finst att i den delen av Konungsbók som er skriven med hand II. — Staðarhólsbók vert i Kálunds katalog sett til «C. 1260—80», av D. A. Seip til «Ca. 1280—90» (Nordisk kultur XXVIII:B, Uppsala 1954, s. 85).

Dei to tekstene fylgjest etter måten godt heile vegen, vanleg periode for periode. Men der er ein del avvik i ordval og setningskonstruksjonar. Det er likevel tydeleg at fragmentskrivaren ikkje har gjort nokon freistnad på sjølvstendig og avvikande forming av innhaldet. Vi har ikkje å gjera med nokon særskild redaksjon (gjerd) av saga.

Alt i alt får ein av dei skriftstykkka som seiast vera skrivne av Möðruvallabók-skrivaren utanfor Möðruvallabók, stadfest inntrykket av at vi her har å gjera med ein rutinert yrkesskrivar.<sup>1</sup> Når vi ser at han har fylgt førelaga sine etter måten nøye ved attgjeving av lovtekster og religiøse tekster, kan likevel dette og ha komi av at tekstinnhaldet der gjorde krav på særleg stor respekt og grannsemd. Vi kan difor ikkje utan vidare nytta framgangsmåten hans ved slike tekster til grunnlag for slutningar om korleis han bar seg åt med tekster av islendingesoger. Men det som har komi fram gjennom gransking av handskrifttilfanget til dei sogeverka som står i Möðruvallabók, ikkje minst Laxdœla-handskriftene, tyder helst på at arbeidsmåten til denne skrivaren har vori om lag den same alle stader der vi kan kontrollera han.

<sup>1</sup> «an experienced, probably a professional, scribe» (Einar Ól. Sveinsson i *Corpus Codicum Islandicorum* V, s. 20); jfr. og Lars Lönnroth op. cit. s. 68—69.

*Tilleggsmerknad.* Dei synsmåtane i Einar Ól. Sveinssons bok «Dating the Icelandic Sagas», som det er vist til her ovenfor, finn ein og att, til dels meir utførlig framstelte, i den islandske utgåva av boka, som eg fyrst har fått tak i etter at denne artikkelen var sett (Ritunartími Íslendingasagna, Reykjavík 1965). Forfattaren drøftar og Bandamanna saga meir utførlig her enn i den engelske utgåva. Desse punkta er av særleg interesse for oss:

Forfattaren stór konklusjonen om «rittengsl» mellom dei to gjerdene m.a. med tilvising til den replikken i kap. 4 av saga, som er omtala her ovanfor (s. 2—3).

Han kallar Ófeigr-strofene i M-teksta «mjög tortryggilegar og engin söguprýði», medan Óspakr-strofa er «góður skáldskapur, og gæti hún vel verið gömul». Denne karakteristikkjen spesifiserer han likevel ikkje nærare.

Han seier om avhandlinga mi, Studiar, at jamvel om det har lukkast meg å påvisa mange gode sider ved M-teksta, har eg lagt for lite vekt på dei gode sidene ved K-teksta.

Når det gjeld punktet om strofene, vil eg gjerne visa til det eg har skrivi ovanfor s. 11 om verdsetjing av tekstvariantar etter estetisk kvalitet. Forfattaren seier sjölv at «Bandamanna saga er «gamanleikur», og má búast þar við allt öðru orðalagi en tíðkast í alvarlegum sögum frá miðbiki sagnaritunar». Dette meiner eg har interesse for omdöminga av strofene. Ófeigrstrofene er skjemtande og ironiserande, ein del av «komedien». Dei bör knapt málást med same målestaven som Óspakr-strofa, som er full av tragisk lidenskap. Men sjölv sagt har heller ikkje eg nokon gong rekna det for absolutt sikkert at Ófeigr-strofene er opphavlege i saga.

Det viktige spørsmålet om sams tekstdelar som har fått ulik plass i samanhengen i dei to gjerdene, kjem forfattaren ikkje inn på.

PIERRE NAERT

## Runnordiskans riti

Materialet är som bekant följande:

Glavendrup (Fyn)

**at : rita : sa : uarþi : is : stainþansi | ailti : iþa : aft : aṇan : traki**

'Till en riti må den bli som ailti (troligen: förstör) denna sten eller drar  
(= reser) den efter en annan'

Tryggevælde (Själland; samma ristare)

**sa : uarþi : at : rita : is : ailtistainþansi : iþa : hiþan : traki**

'Den må bli en riti som ailti denna sten eller drar (släpar) den härifrån'  
Glemminge (Skåne)

**uirþi : at : rata : huas : ub | briuti**

'Må den bli en riti som bryter (detta minnesmärke)'

Saleby (Västergötland)

**uarþiat + rata + auk + | atarkRi : | + kunu + saR + iashaukui +  
| krus + h[uas] + uf + briuti**

'Må den bli en riti och en *org kona* som hugger kors (på denna sten)  
[eller] som bryter (den)'

vartill kommer det osäkra Sønder Vinge, varom nedan. (Om ordet också står att läsa på Eggjumstenen, som V. Kiil ville i ANF LXX (1955), s. 147, men återtog LXXIX (1964), s. 24, är alldeles för osäkert för att diskuteras här.)

Det här ifrågavarande ordet — riti, rati — har varit föremål för en mängd tolkningsförslag som finns refererade i DR, Text, sp. 702 f. Jag nämner här endast dem som ännu har aktualitet eller utgör en lämplig utgångspunkt för en ny diskussion.

De föreslagna betydelseerna är följande:

'fredlös i livet' (»an Outlawed Wanderer») (Stephens, ONR II, s. 700)

'fredlös efter döden' (»fredlös dödmand») (Lis Jacobsen, Forbandelses-formularer, s. 61)

'arg karlmaðr' (Ivar Lindquist, Galdrar, s. 177)

'död' (»dödning») (Lis Jacobsen altern. med »fredlös dödmand, a.a., s. 62)

'sejdtövare' (Ivar Lindquist, Sparlösa-stenen, s. 127).

För och emot dessa översättningar har upphovsmännen och andra framlagt följande argument:

'fredlös i livet'. För: (1) jämförelse med *Lex salica*, bl. a. »Si quis corpus iam sepultum effoderit, aut expoliaverit, *wargus* sit, hoc est, expulsus de eodem pago»; (2) möjlighet att etymologisera ordet (jfr fvn. *rata*, *hrata* 'to go, rush, drive, wander, etc.') (Stephens, a.a., s. 698—700).

'fredlös efter döden'. För: (1) parallellism med *uēladauð-* på Stentofte-Björketorp, fattat som syftande på »en dödstillstånd, hvor man er fordømt til gengangerens fredløse tilværelse»; (2) möjlighet att etymologisera ordet (utifrån [*h*]rē 'obegravt lik') (LJ, a.a., s. 60 ff.). Mot: fredlösa (dvs. spökande) döda var för fruktade i den nordiska forntiden för att någon skulle komma på idén att framkalla sådana (IL, Sparlösa, s. 123 — om *uēladauð-* men givetvis tillämpligt på *riti*).

'argr karlmaðr'. För: (1) god samklang med förbannelsernas anda (LJ, s.a., s. 61); (2) parallellism med *org kona* på Salebystenen och (3) möjlighet att sammanhålla ordet med tillnamnet *ret(t)ilbeini* om en homosexuell man i Hkr. (IL, Gald., s. 177 ff.; där fattas Salebyinskriftens ifrågavarande passus som 'Den som bryter om kull stenen, skall varda en *argr karlmaðr* [nämligen om det är en man], respektive en *org kona* [nämligen om det är en kvinna]'). Mot: (1) *rati* på Salebystenen måste avse samma person som *org kona*, och då kan det inte vara »synonymt» med det (LJ, a.a., s. 61); (2) parallellism med Skærn och Sønder Vinge (IL; se nedan).

'död'. För: ovannämnda parallellism med Stentofte-Björketorp och möjlighet att etymologisera ordet (LJ som ovan).

'sejdtövare'. För: parallellism med Skærnstenen, vars passus *sipi : sa : mañr : is : : pusi : kubl : ub : biruti* IL översätter 'den man må sejda som nedbryter detta märke', och med Sønder Vingestenen, vars passus *sarpi : auk | sip : rati* (el. *riti*) : *saR : mañr : ias* <sup>[!]</sup> *auþi : mini : þui* samme IL återger 'den man må *serða* och utöva sejd, som förstör detta minnesmärke', och härmed sammanhängande möjlighet att etymologisera ordet (subst. till *réttu seið* 'utöva sejd') (IL, Sparlösa, s. 123 ff.).

Till dessa argument kan läggas följande:

'fredlös i livet'. Då man kan utgå ifrån som givet att 900-talets nordbor hade lagstadgade straff för gravskändning (o. likn.) motsvarande det i Saliska lagen omtalade, skulle hänvisningen till denna text ha högt bevisvärde om våra inskrifter kunde jämföras med moderna varningar

som »Allt missbruk kommer att beivras», men det kan de inte: som LJ med rätta framhävt, var de knappast avsedda att ens läsas, utan ansågs verka genom egen magisk kraft (a.a., s. 38). Det är alltså inte att vänta att de innehåller hotelser om straff som den världsliga makten skulle ombesörja. Hotelserna måste avse ting som det inte står i mänsklig makt att åstadkomma.

'fredlös efter döden'. Mot »för 1»: man kan inte utgå ifrån att det står precis samma hotelse i varje förbannelseformel; *uēladauð-* är dessutom inte tolkat med absolut säkerhet: mot »för 2»: en avledning *hræti* till *hræ* med det diminutiva — låt vara också depreciativa — suffixet *-ti* (jfr ä. nsv. *mante* 'mandsling') som LJ utan större övertygelse arbetar med är ganska otrolig (ger för svagt nedsättande betydelse). För »mot»: det första en fredlös (spökande) dödman skulle göra är givetvis att hämnas på dem som förtrollat honom, dvs. stenresaren och runristaren. Endast detta argument räcker till för en utmönstring av denna tolkning

'argr karlmaðr'. Mot »för 3»; det är ytterst osäkert att tolka *ret(t)ilbeini* som IL gör (Dag Strömbäck, Sejd, s. 44); mot »mot 1»: »argr karlmaðr» är ju inte synonymt med »org kona»; jag håller med LJ om att båda uttrycken avser samma person, men formuleringen förstås lätt som en stegring: missdådaren — som i första hand tänkes såsom av manligt kön — skall inte nog förlora sin manlighet, han skall bli en liderlig kvinna; mot »mot 2»: om någon parallellism med Sönder Vinge kan man inte tala, då lakunen före *sarþi* gör varje tolkning osäker, varvid IL:s översättning inte kan sägas träffa rättare än den av LJ 1926 lanserade: '[NN] sårede og øvede sejd'.

'död'. Mot: för svag hotelse.

'sejduðtövare'. Mot »för»: osäkerheten med tolkningen av Sönder Vinge (se ovan). Denna tolkning är dessutom omöjlig av sakliga skäl: sejdare var alldeles för fruktade för att någon skulle komma på idén att framkalla sådana. Här har IL:s egen kritik av tolkningen 'fredlös efter döden' tillämpning mot hans egen tolkning. Dessutom hade en sådan »hotelse» varit en direkt invit att förgripa sig på minnesmärket: vem önskar nämligen inte — till och med i våra dagar — få övernaturlig makt? Tror någon att den gravsten länge skulle stå oväلت, där det stod »En farlig trollkarl skall den bli som välter denna sten»?!

Av denna mönstring torde framgå att det endast är översättningen 'argr karlmaðr' som av alla de hittills föreslagna har chanser att träffa det rätta.

Längre än så torde man aldrig kunna komma om det inte gick att andraga nytt material. Jag tror emellertid att sådant kan med en viss

sannolikhet företes. Finskan har två ord som ljudligt täcker två av de möjliga läsningarna av *rit-*, nämligen *rät-* och *rätt-* av *rēt-* och *rētt-*. Dessa är (jag översätter Suomen kielen etymologinen sanakirjas finska glosseringar till svenska och utelämnar proveniensuppgifterna såsom här oftast irrelevanta): *rietta* (< \**rētta*, ev. utomfinsk prototyp \**rēta* eller \**rētta*) subst. 'elaking, niding, bov; skade-, rovdjur, asätande fågel, rovfågel, varg, räv, vessla, etc.; as, åtel; olägenhet, men, smärta (förorsakad av trolldom), besvär; hin onde; ögonvar; smuts', adj. 'smutsig, ful (äv. om vädret), osedlig, oanständig' (lokala varianter bl. a. *riettu* 'korp', *rietti* 'elaking, otäcking, oförskämnd', *riettio* 'person som gör förtret'); *rietas* (st. *riettaa-*) (troligen avlett av föregående; se Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys I, s. 119) adj. (ev. substantiverat) 'osedlig, oanständig, vällustig, smutsig (denna betyd. har kanske sitt ursprung i kyrkospråket); ful; smutsig, vämjelig, fuktig (bl. a. om vädret); elakartad, elak; som förtalar, pratsam; gnällig (om barn); ostyrig, uppsluppen, skälmaktig; kry, frisk, välmående; felfri, väluppfostrad', subst. 'hin onde; manslem'.

Orden har motsvarigheter i karelskan och olonetsiskan, kanske i estniskan, och *rietas* har blivit inlånat i detta sistnämnda språk (som svordom) och i lapskan (i bet. 'hin onde'), men är okända i andra fgr. språk. Detta sista förhållande predestinerade dem att bli tolkade som germanska lånord. Så skedde också: Karsten utgick från formen *rietas* och förklarade det som lånat från förg. \**urētos* (el. \**urētas*) (> germ. \**urēpaz*; jfr got. *wripus* för \**wrēpus* 'svinahjord', fda. *wrath* 'ds.', etc.) med en grundbetydelse 'hjord, skara', varav 'skara av suggor' > 'brunstig'. Som Lindroth, Hellquist, Wiklund och senast Collinder (Die urg. lehnwörter im finnischen, s. 235 ff.) visat, är denna härledning ytterst osannolik och jag uppehåller mig inte längre vid den. Att ordet troligen är ett lån kvarstår emellertid, och jag är mycket benägen att i det — nämligen i formen *rietta* — se vårt runnordiska *riti*, som jag alltså utläser *rētti*, (>) *rētti*, av äldre \**rēttæ*<sup>n</sup> (en form med kort *t* kommer ju knappast in fråga; här måste *ē* bero på ett följande äldre *ht*).

Den lokala — här uteslutna — fördelningen av det finska ordets betydelser ger inte några större möjligheter att restituera dess äldsta betydelse, och denna restitution stöter på samma svårighet som vid alla värdebeteckningar: dessa kan på relativt kort tid få en betydelse rakt motsatt den ursprungliga. Att denna ursprungliga betydelse emellertid inte varit positiv ('kry, frisk, välmående, etc.' ovan) torde kunna anses för givet ('kry, etc.' förklaras naturligt som <'livlig' <'ostyrig' <'vanartig'). Om dessutom — såsom sannolikt är — *rietas* är sekundärt i för-

hållande till *rietta*, kan man utesluta det och hålla sig till betydelseerna hos det senare. Och dessa är rätt enhetliga. När man uteslutit 'oanständig' som har alla chanser att vara sekundär, återstår som gemensam nämnare 'skadlig eller vedervärdig varelse eller sak'. Dessutom har man en bestämd känsla av att de egenskaper som är inbegripna i dessa begrepp betraktas (eller betraktades förr) såsom förorsakade av trolldom (jfr 'smärta [förorsakad av trolldom]', 'ögonvar' [troddes ofta vara förorsakat av trolldom]). Man observerar vidare att detta sista betydelsemoment är antecknat från det konservativa Nordkarelen.

Bortsett från betydelsemomentet 'skadlig', som inte passar för *riti*, är det här precis det betydelsefält inom vilket det runnordiska ordet måste falla: *Unhold*, som det heter på tyska, och dessutom *Unhold* genom förtrollning.

Under dessa förhållanden anser jag det vara metodiskt riktigare att godtaga sammanställningen *riti* — *rietta* än att fortsätta att, genom löst etymologiserande eller via jämförelser med andra förbannelseformler, försöka gissa sig till vad runordet kan betyda.

Först då blir nämligen jämförelser med sådana formler fruktbara.

Som vi ovan sett anför IL Skærninskriften som ett stöd för sin tolkning av *riti* som 'sejdtövare'. Det är redan sagt att denna tolkning måste förkastas av sakliga skäl, men detta betyder inte att Skærn *sipi* inte kan ha med sejd att göra. Man behöver bara vända ut och in på begreppet och göra det aktiva 'sejdtövare' till det passiva 'sejdad, sejdbunden'. — *an*-bildningar kan som bekant mycket väl ha passiv betydelse, även om denna föreligger i färre ord än den aktiva (jfr *fangi* och särskilt sammanställningar som *hernumi*, *hamstoli*, etc.). Jag behöver här inte gå in i detalj på frågan om vilken form *sipi* snarast återger — *sidi*, *sidi* eller *seidi* —, nämner bara att *sidi* är den mest probabla (jfr Gamalnorsk ordavledning, § 16:1, åberopad äv. av DR). Även jag parallelliserar *sipi* och *riti*, men lägger i orden en innebörd motsatt den av Lindquist hävdade. Härvid är det klart att det är själva förbannelseformeln som trots verka förtrollningen (jfr ovan).

Att man genom sejd kunde påverka andra människor både fysiskt och psykiskt är en väl omvittnad tro i den nordiska fornvärlden (se Dag Strömbäck, a.a., s. 150 ff.). Att »förhamning», dvs. förvandling till ett annat väsen, särskilt djur, hört till dessa påverkningar, kan man ta för givet, även om uppgifterna om sådana förvandlingar överhuvud är få i den äldsta litteraturen och, hur talrika de än är i den senare, aldrig nämnes som åstadkomna av sejd utan av *álog* (jfr Åke Lagerholm i Altord. Saga-Bibl. 17, s. LVIII ff., särskilt LXIV). Vi får nämligen



komma ihåg att, som framhävt av Dag Strömbäck, källorna är ytterst återhållsamma i fråga om sejd, vilket torde bero på att denna art av magi, åtminstone i sin rena form, tidigt kommit ur bruk.

Till skillnad från de ovan uteslutna förvandlingarna till fredlös efter döden och sejdutövare, torde en sådan förhamning inte ha inneburit någon risk för förbannelsens uttalare: den »pålagde» ansågs stå under förtrollarens kontroll, och (de många) uppgifterna om att han under vissa omständigheter kunde lösgöra sig från förtrollningen är alla sena och omtalar hur förtrollaren själv räknade med denna möjlighet, liksom för att ge offret en chans, spela »rent spel» mot det, vilket inte kommer i fråga i våra inskrifter.

Ovanstående resonemang har alltså lett oss fram till följande sannolika »semantiska faktorer» hos *riti*: vederstygglighet, förhamning (troligen till djur), resultat av sejd. Det återstår blott att finna ett lämpligt svenskt uttryck för denna konstellation. Något ord som ensamt skulle täcka hela detta betydelsefält har jag inte funnit, inte heller något som täcker tillnärmelsevis så mycket som tyskans *Unhold*. Jag föreslår därför det tvåledade »förhamnat odjur» som översättning av *riti* (*rätti*). Förhamningsmomentet ligger visserligen implicerat i *verða at*, men det torde dock för tydlighetens skull vara bäst att ha det med.

En *-an*-bildning är som bekant alldeles på sin plats vid namn på mystiska väsen (jfr *jätte*, *locke* och *skratte*); jag behöver inte orda mer härom.

Det är vemodigt för en ordtydare att behöva sätta slutpunkt efter den semantiska tolkningen av studieobjektet; han vill gärna presentera en etymologi också. I fallet *rätti*, *rätti* är dock de interna (nordiska) anknytningsmöjligheterna så få och de externa så många, att jag finner det visare att vänta tills någon ny omständighet — som andragandet av *fi. rietta* i denna uppsats — gör det möjligt att bygga på fastare grund. I samband med denna etymologiska sida av frågan vill jag blott nämna att *rietas* förklaras så väl som en intern finsk avledning av *rietta* att man, åtminstone än så länge, inte bör, på grund av det, uppställa ett adjektiv urn. *\*rättaR* parallellt med *\*rättæ<sup>n</sup>*.

Att detta *\*rättæ<sup>n</sup>* inte kunnat spåras i de nynordiska språken behöver inte förvåna: det hör till de ord som lättast drabbas av tabu och ersätts av andra; det skall ibland finska isskåp till för att rädda dem till vår tid.

PIERRE NAERT

## Hällestad 1: **stupan** runum

Nästsista stycket på Hällestadsstenen 1 ser som bekant ut så här:

satu : trikaR : iftiR : sin : bruþr  
stin : a : biarki : **stupan** : runum

Bortsett från det exakta ljudvärdet och den exakta betydelsen av **bruþr** — *brōður* eller möjligen *brōðr*; 'köttslig broder' eller 'vapenbroder' —, är allt detta genomskinligt, så när som på **stupan runum**. Dessa två ord utgör enligt min mening ett större kruz än man hittills varit medveten om.

Alla har fattat **stupan** som = *stōðan*, ack. sg. m. st. böjn. av \**stōðR* = no. *stø* 'stadig, som står säkert', fvn. *-stōðr* i bl. a. *fiarstōðr* 'som står långt borta', verbaladjektiv till *standa*, och tvekar endast huruvida *stōðan runum* är att förstå som 'skyddad genom runor' (DR) eller 'som står fast med (sina) runor' (DRM). Den här förutsatta konstruktionen av *stōðR* med prepositionslös (instrumental eller sociativisk) dativ är emellertid oväntad. En instrumental dativ blir däremot särskilt idiomatisk om man vågar läsa *studdan*, av *styðia*. LP har nio exempel av denna konstruktion mot ett av konstruktionen med *með*! Skulle man sålunda få samma innebörd som enligt den första översättningen ovan: 'skyddad genom runor'? Inte nödvändigtvis, inte ens med sannolikhet. *styðia* betyder i de äldsta beläggen inte endast 'stödja' (i egentlig eller bildlig bemärkelse) utan även 'förse, bemänga, omgiva, etc.'. Jfr bl. a. Markús Skeggiason, isl. 1107, *Eiríksdrápa 5: hlýðu studdi borðvið breiðan/bróðir Knúts í veðri óðu*. Att som Finnur Jónsson översätta 'Knuds broder stöttede den brede skibside med skvætbord i den rasende storm' är att gå för mekaniskt tillväga: det är inte skvættbordet som stöder skeppssidan utan tvärtom, och verbet har här överförd betydelse, helt enkelt 'försåg'. Dessa överförda betydelser synes vara belagda endast i (den fvn.) poesien, men den aktuella delen av Hällestadsinskriften är just närmast på vers och **stupan** står i allitterationsställning, kan alltså ha blivit valt framför ev. mera vardagliga uttryck för stavrimmets skull. Betydelsen skulle alltså vara 'försedd med runor, runbeströdd'.

Den enda haken är av ortografisk art: þ för *dd* (*ðð* kommer inte i fråga vid den tid det här är fråga om) är okänt; man skulle vänta sig t (jfr

Tryggevælde futiR = *fōddiR*). Från samma period finns det emellertid en ordform där **f** åtminstone ibland torde beteckna *d*, nämligen pret. av verbet »resa (upp)»; jfr DR, Text, sp. 976: »overgangen *ð* > *d* i denne forbindelse må være foregået på et tidspunkt i sidste halvdel af periode 2, og ... skrivemåden *raisþi*, *risþi* etc. i flere tilfælde angiver udtalen *resdi*». Detta är visserligen ett mycket svagt stöd för en interpretation **f** = *dd*, då man på grund av den höga frekvensen av denna verbform i runinskrifter bör räkna med traditionell stavning, men å andra sidan har man, åtminstone från danskt språkområde, endast Tryggevælde futiR att jämföra med när det gäller att ta ställning till de möjliga stavningarna av *dd* under denna period.

Under dessa förhållanden och på grund av att *studdan rūnum*, till skillnad från *stōðan rūnum*, så väl faller in i en känd — ja nästan klichéartad — uttryckstyp, är jag starkt benägen att tro att det är det som står på Hällestad 1, alltså:

*Sattu drængjaR*  
*æftiR sinn brōður*  
*stēn ā biargi,*  
*studdan rūnum*

dvs. 'Till minne av sin kamrat  
 satte krigare upp  
 stenen på berget,  
 beströdd med runor'.

PIERRE NAERT

### Grímnismál 33

Tillägnas minnet av  
min lärare Erik Noreen

I förra bandet av denna tidskrift, alltså ANF LXXX, s. 87 ff., har Alfred Jakobsen givit ett nytt förslag till tolkning av den notoriskt svåra halvstrofen:

*Hirtir ero ok fjórir þeirs af*  $\left\{ \begin{array}{l} \text{R hefingar á agaghalsir gnaga} \\ \text{A hæfingiar á gaghalsir ganga} \end{array} \right.$

Han ansluter sig till tidigare forskare som ansett *gaghalsir gnaga* 'med krökta halsar gnaga' vara den enda möjliga läsningen, en mening som även jag delar. Hans personliga bidrag kan sammanfattas med följande citat ur hans uppsats, s. 93:

»Förste strofelimning kan opphavlig ha lydt:

*Hirtir ero ok fjórir,  
þeirs af hæfingar hóllo á  
gaghalsir gnaga.*

Dikteren har i så tilfelle hatt strofe 26 i tankene, der det heter:

*Eikþyrnir heitir hjoþr,  
er stendr á hóllo Heriafþóðrs  
ok bitr af Læraðs limom.»*

Han översätter inte detta av honom restituerade textstycke, men när man vet att han fattar *hæfingar* som ack. pl. av ett av honom rekonstruerat \**hæfing* f. (till adj. *hár* 'hög') »'noe som er eller befinner seg höyt', f. eks. toppen av et höyt tre», alltså: *hæfingar* = »(de höye grein-)toppene», är det klart att han avsett ett innehåll: 'Det finns också fyra hjortar, vilka, på (Odens) hall, med utsträckta halsar avgnager grentopparna'. Härtill anmärker han (a. sid.): »Helst skulle en da tro han (= diktaren) har ment at Læraðr var identisk med Yggdrasils ask, og at den *hjoþr* det tales om i strofe 35, er *Eikþyrnir*.»

Förklaringen av *hefingar/hæfingiar* kan jag inte ansluta mig till. »Noe

som er eller befinner seg høyt» som ordagrann innebörd (i min terminologi: «definition») i en benämning på en grentopp finner jag alldeles för blekt. Ordbildningsmässigt går det inte heller att styrka med en enda parallell.

Jag förkastar också insättandet av *hollo* såsom en alldeles för långtgående emendation (även om AJ försvarar den ganska skickligt (se hans sida 93)).

Vidare blir med hans restitution parallellismen med strof 26 mindre slående: å ena sidan (26) *af* (prep.) + *Læraðs* (egennamn som genitivattribut) + *limom* (subst. i dativ), å andra (33) *af* (betonad partikel) + *hæfingar* (subst. i ack. utan genitivattribut).

Jag anser emellertid att han med denna parallellism funnit det rätta spåret. Det gäller bara att tyda handskrifternas *af hæfingar á/af hæfingiar á* så att, inom det textkritiskt rimliga, parallellismen med *af Læraðs limom* blir ännu större än hos AJ. Det är inte svårt: Som AJ misstänker har diktaren av allt att döma identifierat *Læraðr* med *Yggdrasil*, vilket mycket väl kan överensstämma med de forna nordbornas ursprungliga uppfattning (se härom Bugge, Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse, s. 477). *hæfingar/hæfingiar* måste alltså bli parallellt med *Læraðs* och *á* måste bli parallellt med *limom*.

Om man modifierar Erik Noreens tolkning av *hæfingar/hæfingiar* som *hófingar* 'hovdjur' = 'klövdjur' till *Hófingia* gen. sg. av ett \**Hófingi* = »Han med hovarna», får man en perfekt parallell till *Læraðr* = *Yggdrasil* = »Odens häst». Detta förutsätter givetvis att upphovsmannen till *Grímnismál* 33 har betraktat *Yggdrasil* som rätta namnet — ett av de rätta namnen — på världsträdet. Nu är stroforna 33 och 34 troligen ett senare inskott (se AJ) och i strof 34 står uttrycket *askr Yggdrasils* som i resten av dikten, men det är ingenting som hindrar att anta att interpolatorn fattat detta uttryck som = 'den ask som heter Yggdrasil' (benämningsgenitiv), även om den ursprunglige författaren fattat det som = 'Yggdrasils ask' (possessiv genitiv) (om dessa två tolkningsmöjligheter se Sigurður Nordal, *Völuspá* (da. övers. 1927), s. 48). Handskrifternas slut-*r*, som jag här kapat bort, antar jag har i förlagan stått som uddljud i det följande ordet, som varit *rā* = *rám*, dat. pl. av *rá* f. '(segel)rå; stång', ett ord som i norska dialekter (se Torp) även betyder 'rank, smekker træstamme'. Även utan att restituera en betydelse 'gren' får man på detta sätt en ekvivalent till *Læraðs limom*, nämligen »Hovings stänger» eller rent av »rår» = grenarna på världsträdet tänkt som Odens häst. Jfr den betydligt djärvare användningen av *rá* i kenningen *rá skalla* = 'hår' hos Árni Jónsson ábóti.

Denna tolkning förutsätter att avskrivaren missuppfattat nasalstrecket i *rā* som accenttecken, ett väl icke för djärvt antagande.

»Hoving» som namn på Odens häst har kanske en särskild motivering: Sleipnir hade som bekant särskilt många hovar (nämligen åtta).

Man undrar också om det inte ligger mer än en poetisk likhetsassociation bakom valet av *rár* som parallell till *limar*. Diktaren kan, i likhet med en sentida uttydare som Eiríkur Magnússon, ha tänkt sig *Yggdrasil* såsom genomsusad av vindarna och använt *rá* i betydelsen 'segelrå'.

Jag restituerar och översätter alltså det dunkla stället:

*Hirtir ero ok fjórir,  
þeirs af Hóþingia ráðm  
gaghalsir gnaga.*

Hjortar finns det ock fyra,  
som av Hovings grenar  
med sträckta halsar gnager.

## SVATOPLUK ŠTECH JR

### Tre skando-slaviska etymologiska paralleller

Slaviska *kolъ*, fornisl. *hali*

Ordet *kolъ* »käpp, stake, pinne» tycks höra till en stor grupp av uttryck, som kallas »allmänslaviska», dvs. en grupp, som har sina ljudlagsenliga och semantiska paralleller i alla slaviska språk, men inte förekommer i andra språk. МАЧЕК (1) registrerar följande slaviska former: fornisl. *kolъ*, sorbiska *kol*, polska *kol*, *kól*, ukrainska *kil*, ryska och bulg. *kol* osv.; urslaviska *\*kolъ*. Ordet tycks vara besläktat med grek. *skólops* och *skúlos*; ytterligare analys är enligt МАЧЕК inte möjlig. VASMER (2) går vidare och anför i sammanhang med ryska *kol* verbet *kolót'* (tjeck. *klát'*) »klyva», och som ett ursprungligen besläktat ord anser han litauiska *kuolas*, grek. *keloi* — *dzýla* »verstümmelt, mit abgestumpften hörnern», vidare kanske lit. *skalà* »Holzspan». Han anför också ursl. *\*kolъ* (avljudande till *kolъ*), ukrain. *kol*, gen. *kla* »Hauzahn», polska *kiel*, *kla*, tjeckiska *kel*, gen. *klu*.

En ljudlagsenlig parallell därtill finner vi i nordiska språk (men inte i tyskan eller engelskan): det är danska och norska *hale* »svans», fvn. *hali* »Schwanz, spitzes Ende, womit etwas befestigt wird» (3). Enligt FALK-TORP hör ordet till sanskr. *śalā* »käpp, spets», *śalyā* »pilspets», grek. *kélon* »stång, skaft, stock, pil», forniriska *cail* »spjut»; man förutsätter här också släktskap med ordet *halm*.

Om vi sammanställer de germanska och de slaviska formerna och jämför dem med uttrycken från sanskrit, kommer vi till slutsatsen, att för urspråket måste förutsättas formen *\*kol-o-s*. Det är sanskrit, som pekar på *\*k-*; men enligt AGRELLS regel, kan vi tillåta, att det palatala *\*k-* i slaviska språk förlorar sin palatala prägel framför velara vokaler. (4, 5).

Formen *\*kol-o-s* är sålunda substantiv (med det regelrätta *o*-stadiet i stammen) till den indoeuropeiska roten *\*kel-* »sticka, stinga» (6). Jfr också fvn. *spjóthali*, shetl. *hali* »Tabuwort für Otter», *halin* »Tabuwort für Kuh» — egentligen »djuret med svansen».

Tjeckiska *hlaveň*, svenska *glöda*

Det tjeckiska ordet *hlaveň* 'glödande stycke trä' eller 'halvförbränt stycke trä' tillhör också den grupp av ord som tycks förekomma blott i slaviska språk. Hit hör det polska *glównia*, högsorbiska *tuheň*, lågsorbiska *glownia*, ukr. *holovnja*, ryska *golovnja*. MACHEK (7) anför den urslaviska formen *\*golvna* som möjligen är besläktad med lett. *galēt*, *gālēt* 'det brinner' och fornind. *ǵwālati* med samma betydelse. Han tänker på metatesen av den indoeuropeiska orten *\*gvol-* till *\*golw-* + suffix *-na*.

VASMER (8) s. v. *golovnja* 'Feuerbrand, Holzscheit im Ofen' förutsätter släktskap med *golova* 'huvud' ('Kopfstück des brennenden Scheites'). Han anför också några ytterligare paralleller: fornind. *ǵurvati* 'det svedes, förbrännes', *ǵvāratī* 'han har feber', *ǵwālati* 'det brinner', iriska *gūal* 'kol', fht. *kol*, *kolo*, 'kol'. Men han nämner ingen indoeuropeisk rot.

De ovan nämnda uttrycken bör ljudlagsenligt och semantiskt jämföras med det norska dialektala *glō* 'glöd, brandende Kull', isl. *glōð*, skotska *gleid*, *glede*, verbet *gloa* 'gloe, glindse, skinne, blive lys', adj. *glohejt*, isl. *glóheitr* (9), vilka alla är besläktade med den germanska roten *\*glō(w)-* som lever kvar i sv. *glo*, fvn. *glóa*, fsax. *glóian*, nederl. *gloeien*, fht. *gluoen* (nht. *glühen*), fe. *glōwan* (ne. *glow*). Hit hör också kanske det kymriska *glo* 'kol' (< *\*g<sup>h</sup>lōvo-*) och också vissa uttryck i andra språk, se nedan.

Besläktade med de anförda orden är utan tvivel också sv. dial. *glora*, norska och danska *glore* 'skina', nyisl. *glóra* 'gnista', östfris. *glören* 'glöda'. Ett annat avljudsstadium har engelska *glare* 'glänsa', mlt. *glaren* 'glöda' osv. (10). Den urg. roten för dessa uttryck är *\*glōr-* = ie. *\*g<sup>h</sup>lōr-* 'klar, ljus', jfr lat. *luridus* 'ljusgul', grek. *chlorós* 'ljusgrön, klar, ljus'. Den ursprungliga roten är densamma, utvidgad genom *r*-suffix. Samma rot finns också i norska *glīma* 'sken, stråle', i sv. *glimra* och *glimta* (här med *m*-suffix).

Med utgångspunkt från de germanska och de slaviska formerna får man konstruera en annan ie. rot, eller bättre, två grundformer av roten. Den ursprungligare bör vara *\*g<sup>h</sup>el-/g<sup>h</sup>ol-* (utan någon vokalisk utvidgning) medan den sekundära är *\*g<sup>h</sup>ē-/g<sup>h</sup>ō-*, dvs. *\*g<sup>h</sup>ē-/g<sup>h</sup>ō-* plus ett suffix, såsom det germ. *\*glō-wo-* (som finnes i fe. *glōwan* osv.), *\*glō-r* (i sv. dial. *glora* osv.), *\*glē-m* (i eng. *gleam*, norska *glåme*, sv. *glåmig* osv.). I slaviska språk är roten *\*gol-v-*, dvs. en rot på normalstadiet med ett »lått» suffix (11).

Existensen av liknande rötter med olika avljudsstadier är inte någonting ovanligt, jfr lat. *preco*, tjeckiska *prošiti* 'bedja', got. *frāihnan*, allt med roten *\*prek-*, lit. *prašyti*, lett. *prasīt* med roten *\*prok-*; däremot har



lit. *peršú*, *piršti* 'fria (till en flicka)', iriska *arco* 'jag ber', fht. *fergōn* 'fordra': roten *\*perk-*. Rotens former är sålunda antingen *\*per-k-* eller *\*pr-ek-* (den sista med nollstadium i basen och med ett vokaliserat — »tungt» — suffix). Liknande är förhållandet mellan *\*ǵ<sup>h</sup>el-* och *\*ǵ<sup>h</sup>l-ē-*.

#### Tjeckiska *slatina*, norska *sult*

Ordet *sult* förklarar O. RYGH på följande sätt: »En liden Sump, often uden synligt Afløb og vegetationsløs og saltholdig i Midten, derfor gjerne søgt af Kvæget. I Finmarken bruges Ordet nu om en lav, flød Strand, som ved Höivande overskylles av Söen. I et enkelt Tilfælde skrives en Gaard, hvis Navn nu udtales Sylta, i Middelalderen baade i Siltum og Siltrar.» (12) Ordet behandlas i FALK & TORPS ordbok s. v. *sylte* (13); här anför följande former: norska dial. *sylt* f. (som anses vara »echt nordisch») — »niedriger Strand am Meer, der bei Hochwasser überschwemmt ist; kleiner, salziger Sumpf (= salta), ält. dän. und dän. dial. *sylt* f. »Strandwiese», ält. schw. *sylta* »Schlamm»; engl. *silt* »Morast» ist möglicherweise nordisches Lehnwort». — Hit hör säkerligen flera namn på olika myrväxter: norska dial. *syltegras* 'Menyanthes trifoliata'; jfr också östfris. *suelle* 'Aster trifolium' osv. Orden står i avljudsförhållande till *salt*.

Med detta ord bör man jämföra det tjeckiska *slatina* 'myr'. Enligt HOLUB-KOPEČNÝ (14) måste formen härledas från ursl. *\*sol-t-ina* 'myr, tjär, sump', kanske en sådan, som innehåller minerala salter (jfr tjeckiska *kyselé louky* 'sura ängar').

MACHEK (15) påpekar, att förklaringen inte är så enkel. Han anför valakiska *slatvina* 'myr, sump', också 'högt gräs på myrar', slovakiska *slatina*, *svatvina* 'mineralvatten'. Därtill ryska *solót*, *solotína* 'myr', ukrainiska *solótva* 'saltvatten', *solótvyňa* 'Salzsumpf', bulg. *slátina*, slovenska *slatina* 'Sauerwasser, Säuerling' (16); allt från ursl. *\*solt-* som avletts från *\*sol-* (en *t*-avledning (17)); men det återstår att förklara elementet *-v* i vissa slaviska uttryck (*solót*, *solotína* saknar detta, i motsats till ukr. *solotva*, *solótvyňa*). Möjligen, kan man tillägga, är det samma element, som förekommer i lat. *saliva* f. 'slem', adj. *salivosus* (också avledningar från *\*sel-*, *sal-*) (18). Hit hör också kymr. *haliw*, *halawg* 'smutsig', fe. *salowig*, *salu*, ne. *sallow*, kanske också lit. *sulà* 'vätska', lett. *sulāt* 'smutsig'. Suffixet *-w* förekommer också i vissa uttryck i germanska språk, jfr. fht. *salu* 'smutsig', fe. *sol* 'myr', också 'våt sand', mlt. *sol*, mht. *sol* 'Dreckpfütze, Teich', mht. *sulwen*, *sülwen* 'nedstänka' osv. (19).

Slutsatsen sålunda är, att den indoeuropeiska roten *\*sol-*, som existerar i enkel form i slaviska *solb* och lat. *sal* 'salt, havet', förekommer i german-

ska språk med rotutvidgning *-t-* (*salt*, *Salz*, beslätade ord också i betydelsen 'saltvatten, salt, myr' o. d.) och kan uppträda med ytterligare ett suffix, nämligen *-w-* (lat. *saliva*, fe. *salu*, fht. *sol*, verbet *sulwen*). I dessa uttryck överväger betydelsen 'myr, smutsigt vatten, smuts'.

### Litteratur

1. V. MACHEK, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha 1957, s. 246.
2. M. VASMER, Russisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1958, s. 595.
3. H. S. FALK-A. TORP, Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch, 2 uppl., Heidelberg 1960, I, 373.
4. Ett meddelande av professor V. Machek; jfr. också J. KURYLOWICZ, L'apophonie en indo-européen, Wrocław 1956, s. 356 ff.
6. J. DE VRIES, Altnordisches etymologisches Wörterbuch, Leiden 1961, s. 204.
7. V. MACHEK, l. cit. s. 130.
8. M. VASMER, l. cit. I, s. 286.
9. W. F. K. CHRISTIE, Norsk Dialect-Lexicon, Bergens Museums Årbok 1937, Hist.-ant. rekke N 1, Bergen 1938, s. 98.
10. H. S. FALK-A. TORP, l. cit. s. 329.
11. J. POKORNY, Idg. etymologisches Wörterbuch I, s. 429, Bern 1959. s. v. \*g<sup>h</sup>lō-u-.
12. O. RYGH, Norske Gaardnavne, Inledningsbind, Kristiania 1898, s. 80.
13. H. S. FALK-A. TORP, l. cit. II, 1226.
14. J. HOLUB-FR. KOPEČNÝ, Etymologický slovník jazyka českého, Praha 1952, s. 336.
15. V. MACHEK, l. cit. s. 452.
16. M. VASMER, l. cit. II, 692.
17. V. VONDRÁK, Vergleichende slavische Grammatik<sup>2</sup>, Göttingen 1924, I, 544.
18. T. G. TUCKER, A Concise Etymological Dictionary of Latin, Halle 1931, s. 212.
19. H. S. FALK-A. TORP, l. cit. II, 1233 s. v. *söle*, 946 s. v. *salve*, 1104 s. v. *sol*.

K. G. LJUNGGREN

## Fornsvenska *þem*, *þøm*, *þom* som subjektsform

I Ordbok öfver svenska språket utgifven af Svenska Akademien upplyses i band 6 spalt 728, tryckt 1910, att tredje personens personliga pronomens plurala form, *de*, vid vårdad uppläsning och ofta i vårdat men mera sällan i ledigt tal uttalas *de* och att det lediga talets normalform är *di*. Något längre fram (sp. 731), i en längre anmärkning om pronomens former, meddelas, att i vissa trakter av mellersta och norra Sverige, särskilt i Stockholm, *dom* användes i vardagligt, mindre ofta i vårdat tal, såväl adjektiviskt som substantiviskt i stället för *de/di*; i Norrland förekommer även *dem* i samma ställningar.

När Gösta Bergman 1941 i sitt arbete Sydliga provinsialismer i det bildade svenska talspråket (ANF 56 s. 125 ff.) publicerade en undersökning av *di* och *dom*, höll *dom* som subjektsform på att snabbt breda ut sig över praktiskt taget hela det svenska språkområdet. En generationsskillnad framträdde ofta tydligt, i det att det var ungdomarna som blev alltmera *dom*-språkiga. *Dem*-typens relativt begränsade förekomst i vår tid, huvudsakligen i Västerbotten och Visby stad på Gotland, har sedermera belysts av Bergman i parallellundersökningen Nordliga provinsialismer i det bildade svenska talspråket (ANF 66 s. 16 ff.). Utvecklingen har under det senaste kvartssekket gått vidare, och *dom* har blivit vanligt även i relativt vårdat talspråk och i vissa former av ledigt skriftspråk, inte bara i typerna *dom kommer*, *kommer dom?* utan också i typerna *dom små barnen*, *dom här barnen*. Jfr t.ex. P. Holm, Nytt och gammalt i Svenska Akademiens ordlista (1951) s. 43 f. och R. Körner i Modersmålslärares Förenings Årsskrift 1954 s. 110 ff. Professor Valter Jansson är sysselsatt med en kartläggning av situationen i senare tid, vilken säkerligen i fullbordat skick kommer att bjuda på mycket av intresse. Avsikten med dessa rader, som har kommit till i samband med arbetet på supplementet till K. F. Söderwalls Ordbok öfver svenska

medeltids-språket, är att presentera och något granska de äldsta hittills iakttagna exemplen på bruket av objektsformen som subjekt.

SAOB D 731 upplyser härom, att företeelsen omtalas såsom vanlig i Stockholm av G. Sjöborg i hans *Schwedische Sprachlehre für deutsche* (1796, 2. uppl. 1811) s. 71, och tillfogar under hänvisning till Söderwall, att typen kan förekomma redan i den yngre fornsvenskan. SAOB:s eget äldsta exempel är från 1590. Det finns i ett brev från Carl Henriksson Horn (född omkr. 1550 i Livland) till Johan III om Narvas belägring av ryssarna (*Handlingar rörande Skandinaviens historia* 38:66):

thöm hade 4 dubbel Karthouer, hele och halff Karthouer, nodt och Fältt Slanger eedt stordt anthael

Annars använder författaren genomgående *the* i skrivelsen, 10 gånger.

Ett *dem* noteras av SAOB från Bellman 1783 (*Valda skrifter* 2:142). Typen *dom* belägges i ordboken först i början av 1900-talet, bl.a. från A.T. Gellerstedt, Per Hallström och Gustaf Janson, de två senare infödda stockholmare, den förre sörmlänning men tidigt stockholmare.

E. Wessén meddelar i *Svensk språkhistoria* (5. uppl. § 195:6) helt kortfattat, att *dom* i slutet av 1700-talet brukades i huvudstadens talspråk även som subjekt och återoppar liksom SAOB Sjöborgs språklära.

Innan vi vänder oss till Söderwalls material, måste vi kasta en blick på ett åtskilligt äldre fall, som har uppmärksamrats av ett par äldre forskare men sedan helt försvunnit ur bilden.

A. Noreen nämner ASG § 508 Anm. 11 under demonstrativpronomina att »ausnahmsweise wird wie im jetzigen Stockholmsch die dativform nominativisch gebraucht: Ög *pöm* 1 mal, mschw. *thēm* 2 mal.» Fallet från Östgötalagen torde härröra från Ræfsta balkær IV § 1, vars början lyder i L. Fr. Lefflers utgåva (1880) s. 110:19—21:

Nu fælle *næmd garþ* alla bro. ok næmna til mæn. *pem* sum *pöm* fælla. þa ma egh eþ amote næmd ganga.

Leffler anmärker s. 154, att han dels med kursiv stil såvitt möjligt utmärker avvikelser från A-handskriften, den enda medeltida, som har bevarats i fullständigt skick, dels på icke så få ställen bibehållit A:s läsart, där Schlyter i sin utgåva (1830) har företagit ändringar. Det kursiverade i *næmd garþ* är ett exempel av det förra slaget: A har: *man garþa* — rättelsen är Schlyters i enlighet med bl.a. B-texten, d.v.s. 1607 års tryck. Ett exempel av det senare slaget är *pöm* i: *pem* sum *pöm* fælla. Schlyter s. 168 ändrar här till: *pem* sum *þe* fælla — *þe* har hämtats från den sena F-texten, en pappershandskrift från 1500-talet. B har liksom A *pöm*.

A. O. Freudenthal följer i sin utgåva av Östgötalagen 1895 s. 189:4—6

Leffler och motiverar detta i en not: »I likhet med Leffler bibehåller jag här den i textkodex och en annan handskrift [rätteligen 1607 års tryck] förekommande formen *pöm*, som Schlyter i sin edition utbyter mot varianten *pe*. Det är nämligen alls icke omöjligt, att akkusativ- (egentligen dativ-) formen af detta pronomen redan nu uppträdt såsom nominativ, jfr förhållandet i flere af våra dialekter (*dom*) samt den gamla dativen, nu nominativen *hvem*.»

Att *pöm* här uppträder som subjektsform är ostridigt; jfr Holmbäck-Wesséns översättning s. 177 av den anförda passusen: »Nu fäller nämnd gärdesgård eller bro och namngiver de män som de fälla. Då kan man ej gå ed emot nämnden.» Problemet är, om formen skall betraktas som genuin eller som en felform.

Det kan först som sist slås fast, att *pöm* icke är den form som man väntar sig, ty A:s form är annars *per*; 3 exempel möter i samma flock. Det är tydligt, att *pöm* är en lapsus, men är det en ren lapsus calami eller en lapsus, som avslöjar en redan på 1300-talet utbildad klyfta mellan fornöstgötskt skriftspråk och talspråk?

Vi har redan sett, hur Freudenthal och A. Noreen — och sannolikt också Leffler — vill svara på denna fråga. Om man vågar sluta e silentio, skulle Emil Olson kunna anföras som företrädare för det förra svarsalternativet. Det är han som har författat artikeln *den* i SAOB (och den grundliga monografien *Studier över pronomenet den i nysvenskan*, 1913), och han var tillika expert på Östgötalagens olika handskrifter (*Östgötalagens ljudlära*, 1904; *Östgötalagens 1300-talsfragment*, 1911). Det framgår av *Östgötalagens ljudlära* s. 71, att han har räknat fallen av *pem* och *pöm* i A, och han borde inte vara okunnig om någon av de tre nyss nämnda forskarnas uppfattning. Liksom redan Schlyter (s. III ff.) understryker han (a.a. s. III) »det myckna slarf och missförstånd», som utmärker A, vilken ju är en avskrift från mitten av 1300-talet. Han har emellertid (ib.) också konstaterat, att »trots det tanklösa afskrifvandet bokstaf för bokstaf former ur afskrifvarens eget språk en och annan gång råkat nedskrifvas», och han har särskilt intresserat sig för »dylika former, tillhörande ett yngre språkligt skede än det Ögs språk i allm. representerar». Att Ög:s enstaka *pöm* som subjektsform icke nämnes i SAOB, kan innebära ett tyst avvisande av Freudenthals m.fl:s tanke. Med tanke på den just anförda deklARATIONEN, hade man dock väntat sig några rader om vårt *pöm* med något ställningstagande, varför det är tänkbart, att den ytterst samvetsgranne Olson trots allt råkat ut för ett förbiseende.

Det förefaller tydligt, att den här behandlade subjektsformen *pöm* i

Östgötalagens huvudhandskrift — i omedelbart grannskap till ett *pem* — kan betraktas både som en direkt felform av en tanklös avskrivare<sup>1</sup> och som en yngre talspråksform, som råkat slinka in. Det går inte att träffa något val mellan dessa möjligheter, och detta *pöm* bör alltjämt, om än med stark reservation, nämnas som det kanske tidigast observerade exemplet i sitt slag. Jfr U. Telemans efterskrift nedan s. 8 f.

Ett problem för sig är, att även B-texten, d.v.s. 1607 års tryck, har *pöm*. Enklast skulle detta lösas med ett antagande att B här har påverkats av A. Som redan Schlyter har påpekat s. XVII f., har nämligen utgivaren av B, Jonas Bureus, också i viss utsträckning begagnat A. Emellertid har ju B i det omedelbara grannskapet en bättre läsart (*næmd garþ*) än A, vilket snarast tyder på att så inte är fallet på denna punkt.

De två av Noreen anförda fallen med *thēm* återfinnes hos Söderwall 2:763, där i formavdelningen för pronomenet *pän* två fall av *them* som nominativ pluralis maskulinum anföres. När man går till källorna visar det sig emellertid, att det ena fallet måste vara missuppfattat. Det föreligger i B-uppteckningen av det tillägg till Sture-krönikorna, som behandlar Kristian den andre, Konung Christierns klippingx krönica från 1520-talet. Verserna 6203—6210 lyder i Svenska medeltidens rimkrönikor 3 s. 216:

J Stocholm gjorde iak et ynkeligit mord  
som är offuer all verdhen spord  
iak darffuade ther sa mongen man  
for vtan skäl oppo myn san  
iak loffuade them mz hand oc mund  
at haffue them kär aff hiertans grund  
doch at them mik haffde varit j mot  
skulle vara en afftalat bot.

Söderwall hänvisar till v. 6209, d.v.s. näst sista versen i citatet, men här är det ju tydligen fråga om en dativkonstruktion vid *vara*, varför fallet bör avföras. A-uppteckningens slut avviker starkt:

Jack loffuade mz breff att bliffua them godh  
än thå the wåre mik så emoth.

Det andra fallet föreligger i ett brev av 1508 från Olof Jonsson till Svante Sture angående mellanhavanden med tredskande bönder i västra

<sup>1</sup> En felaktighet i det omedelbara grannskapet är det ovan nämnda *man garþa* för *næmd garþ*, medan bruket av inf. *næmna* i samordning med det finita *fælle* har så talrika sidostycken i A och övriga handskrifter, att Schlyter s. IV f. här vill se en relativt spridd syntaktisk egenhet.

Uppland, tryckt av Styffe i Bidrag till Skandinaviens Historia ur utländska arkiver 5:315:

sadhe the, ath them försmar, ath them skulle ware nw presta drenghia

*Forsma* i betydelsen 'vara för ringa, synas för ringa' konstrueras i fornsvenskan med dativ, t.ex. *honom forsmadhe thz fadhrin badh* Själens tröst 245, varför citatets första *them* icke är subjektsform, i varje fall historiskt sett. En sådan är däremot det andra *them*. Dess förekomst här är emellertid lika onormal som fallet är med det nyss behandlade *pöm* i Östgöotalagen, eftersom brevet annars genomgående, 15 gånger, har *the*. Man måste därför ställa samma fråga — lapsus calami eller en oförvarandes brukad talspråksform? — och vara lika tveksam om svaret. Emellertid är det möjligt, att fallet kan bidra till att belysa frågan om hur bruket av *pem* etc. som subjektsform har uppkommit. Eftersom *forsma* liksom isl. *forsmá*, *fyrirmsá* också ofta konstrueras personligt,<sup>1</sup> t.ex. *maria mild mö som ängen forsmá* Ett forn-svenskt legendarium 26 (Codex Bureanus), och verbets kongruensböjning börjar vackla redan i den äldre fornsvenskan, är det tänkbart, att brevskrivaren har uppfattat *them* i *them försmar* som en variant till *the* och att det andra *them* så har följt med av farten.

I det nya material, som nu i huvudsak kan redovisas i supplementet till Söderwalls ordbok, finns ytterligare några fall, av vilka ett par är helt entydiga. Det är lämpligt att börja med ett fall, där *forsma* också spelar en roll i sammanhanget. I postillan MP 5 från senare hälften av 1400-talet och sannolikt utförd i Vadstena läses s. 175 i utgåvan:

Som prophetin dauid sighir Them som forsmá ath ärwoda medh människiom j cristelikom sydwäniom, skulo ey plaghas medh människiom j skårs elle, vtan medh dyäffloman j heluithē

Även i detta arbete är *the* normalformen — 3 fall finns på samma sida i utgåvan — och det är tänkbart, att det är ett opersonligt *them försmar* som har lett skrivaren på villovägar, även om han brukar plural predikatsform, lika väl som ett ställe i Peder Månssons skrifter s. 204: *är han mykith wngher tha forsmá androm ath lydha honom* får betraktas som en lapsus av något annat men besläktat slag.

<sup>1</sup> Verbet behandlas överhuvudtaget icke av A. Lindqvist i Förskjutningar i förhållandet mellan grammatiskt och psykologiskt subjekt i svenskan (1912).

Något tveksamt är kanske också ett fall i Stockholms stads jordebok 2:118 (1488):

all den arffdeel ther thöm ärffua ok vpbera skulle

Här kan man nämligen räkna med en kontaminatorisk påverkan från verbet *böra*, som även i Stockholms stadsböcker ofta konstrueras med personens dativ eller ackusativ, t.ex. *stode alle for:ne gode men och bade war höffuitzman om sin zach, ther hanom ther aff haffua börde, ath han hanom then ... wille fordrage* Stockholms stads tänkeböcker 3:105 (1493).

Emellertid återstår tre fall, där man inte har anledning att diskutera mer eller mindre tillfälliga sidoinflytelser. Det första, som har uppmärksamrats för sent för att bli noterat i Sdw suppl., möter i ett "burspråk" från Stockholm 1463, vilket i sin helhet lyder (Stockholms stads tänkeböcker 1:454):

Them som warder dagxuerke tillsacht, the komma betyden. Forsymer sik nogra, böta iij (3) öre, saa ofte han ey komber som tilbör ok ther skall wa[r]dscriwaren taghi pant fore.

Som synes växlar *them* och *the* i samma mening. Burspråket är skrivet av stadsskrivaren Nicolaus Hansson, vars skriftspråk innehåller så många osvenska drag, att han rimligtvis icke har varit svenskfödd. Sannolikt var han tysk, möjligen dansk<sup>1</sup> — i varje fall tycks han av detta exempel att döma ha haft svårt för att hålla *the* och *them* i sär.

Det andra finns i redogörelsen för en haverisak i Stockholms stads tänkeböcker 2:464 (1490):

efter ... Hans Conradt ey fick thöm stureman ... ther medh forladde (o: överlastade) thöm schippit offuer sith pas, köpmannen owitandes

Det är stadsskrivaren Helmik van Nörden, som har fört pennan här. Han använder visserligen normalt *the*, men som G. Carlsson har påvisat (STb 2:xi), har tänkeböckernas notiser i allmänhet kommit till genom sovring och överarbetning av mera primära rådsturätsprotokoll, och detta fall — liksom eventuellt det nyss anförda fallet från 1488 — kan

<sup>1</sup> Jfr E. Noreen i ANF 5 3:78 f. (1937).



mycket väl ha kommit in från en sådan förlaga av en skrivare, som har brukat *thöm*.

Slutligen ett fall, som för oss tillbaka till Östergötland. Det möter i den lilla genealogi, »Om hel. Birgittas släkt», som finns i Birgitta Andersdotters bönbok, skriven i Vadstena omkring 1520, och lyder (Helige mäns lefverne s. 276):

Thera fförsta barn war en son, sidan ffingo thom samman iij döthrar

Även här är *the* normalform (4 belägg i hela stycket), men fallet torde liksom det föregående få anses helt entydigt. Stycket är ett sammandrag av Margareta Claudotters utförligare släktkrönika (*Scriptores rerum suecicarum medii ævi III:II s. 207 ff.*), men *thom* härrör inte från denna utan är tydligen bearbetarens form.

Även om de hittills observerade fornsvenska fallen är få och i flera fall osäkra, i så måtto att de kan vara helt tillfälliga felformer, har mönsterringen visat, att *pem*, *pøm*, *pom* i varje fall i den allra yngsta fornsvenskan och kanske åtskilligt tidigare har kunnat brukas som subjektsform. Det är rena ströfall, som möter i skrift, men bruket bör ha varit åtskilligt vanligare i talspråket. Några av fallen kan lokaliseras till Stockholm, medan andra åter spåras till Östergötland. Vadstenafallen behöver naturligtvis inte härröra från östgötar, men om det äldsta fallet, det i Östgötalagen, skulle vara genuint, kan företeelsen tidigast iakttagas i detta landskap.

Företeelsen hänger rimligtvis samman med den välkända, särskilt av Axel Lindqvist beskrivna förskjutningen i förhållandet mellan grammatiskt och psykologiskt subjekt i svenskan. Denna är vid ett flertal gamla opersonliga verb i full gång redan i fornsvenskan. Jfr t.ex. *thom burdhe änkte aff konungenom vtan dödhin oc fordömilse* Hel. Birgittas uppenbarelser 3:80 och *alt tet arff hon medh them ärffua börde j löst ok fast* Stockholms tänkeböcker 4:12 (1504). När en driven skrivare som Helmik van Nörden i STb 3:165 (1494) skriver *the döme, som the welie, och setie reth, som thöm teckes* är det väl sannolikast, att han inte sätter likhets-tecken mellan *the* och *thöm*, men det finns nu anledning att antaga, att många av hans mindre språkligt medvetna medborgare, och då inte minst de med främmande påbrå, redan då gjorde det.

De nu granskade fallen lämnar inte något bidrag till förklaringen av varför bara vid tredje personens plurala pronomen objektsformen med tiden kom att i det talade språket så starkt inkräkta på den gamla sub-

jektsformens område.<sup>1</sup> En tänkbar möjlighet vore, att pl. *de* i de första *dom*-områdena relativt sent fått vika för *di* och att sammanfallet i uttal mellan detta *de* och neutrum *det* med *t*-bortfall gynnat den gamla objektsformen. Men det lilla fornsvenska materialet tycks alltså inte lämna något stöd för en sådan förklaring — inget fornsvenskt exempel på ett \**pe* i stället för *pet*, *pät* o.s.v. är veterligen känt, men det är tänkbart, att i en senare utvecklingsfas ett sådant sammanfall har satt fart på utvecklingen i talspråket. Nödvändig är emellertid en sådan hypotes inte — förskjutningen mellan grammatiskt och psykologiskt subjekt utgör sannolikt en fullt tillräcklig förklaring.

*Efterskrift: Till Östgötalagens Ræfstabalker 4 § 1*

K. G. Ljunggren har i sin uppsats om förekomsten av *pöm* pl. nom. m. i fornsvenskan framdragit en passus i ÖgL Ræfstab. 4 som tydligtvis av A. Noreen ansetts innehålla ett tidigt fall av *pöm* i subjektsform (ASG § 508 Anm. 11). I huvudhandskriften A är början av den aktuella paragrafen uppenbarligen korrupt, medan Bureus' tryck (B) här förefaller att ha den rätta läsarten. I satsen med *pöm* stämmer de båda texterna emellertid överens. Även om kontexten medger Noreens tolkning av *pöm* som en unik nominativform, torde det inte heller vara omöjligt att fatta *pöm* som objektsform.

I handskriften A har första satsen i §1 följande ursprungliga lydelse: *Nu fælle man garpa ælla bro*. Avskrivaren har här rimligen gett verbet innebörden 'försumma att hålla i stånd', en betydelse som inte eljest är belagd i ÖgL men som förekommer i andra landslagar (se Schlyters Glosarium *Fælla* 4 som är belagd med objekt som *bro*, *diki*, *færiu* i SdmL och HälsL). Den tredje satsen med sitt korrelat: *mæn pem sum pöm fælla* har väl då av skrivaren uppfattats som betydande 'de män som försummat hålla dem (sc. gårdsgårdarna och bron) i stånd'. Numerusolikheten *man:mæn* kan sammanhänga med avskrivarens ovana att skriva *a* i st f *æ*, en ortografisk feltyp som noteras av Schlyter i inledningen till hans utgå-

<sup>1</sup> En ren tillfällighet, som emellertid visar, att även en stor språkkonstnär kan råka ut för ett felsteg i dessa stycken, är följande passus i Harry Martinsons dikt *Vildgåsresan till Selma Lagerlöfs minne vid Nils Holgersson-jubileet 1958* (enl. samtida avtryck i Svenska Dagbladet):

All myt och dikt har alltid älskat fåglar,  
och henne som vi ärar här i dag  
skall alltid höra hop med unga resors flykt  
och mytens fågelskara.

va. Mindre klart är det kanske hur den slarvige avskrivaren uppfattat sats 2 *ok næmna til mæn þem ...* — i den mån han nu bekymrat sig om sammanhanget i någon större utsträckning. Han kan ha tagit den för subjektslös på samma sätt som Drapab. 11: *Nu varþer man a skoghi dræpin: ok uita egh huar sum han drap*; det tankesubjekt som i så fall föresvävat honom har väl då varit det formellt uttryckta 'nämnden'.

I B står riktigt ej *man* utan *næmd* i den första satsen. Det är inte desto mindre fullt möjligt att förklara den tredje satsens *þöm* som objekt till *þella*, vilket då har den betydelse 'försumma att hålla i stånd', som vi känner från tolkningen av motsvarande ställe i A, och inte den betydelse 'döma ogiltig', som verbet har i sats 1 och eljest i flocken. Paralleller till att verbet *þella* på detta sätt används med så olika betydelse i en och samma flock saknas inte. Det heter t. ex. i SdmL Bygn. 24: *Fæller man bolstapa bro. þe almanna wægher ligger iwir at. giældis með þrim markum vm ar et. swa vm annat. oc þriþiæ. æn synæmæn hana þellæ. gange bot til þræskiptis*. Ett liknande exempel förekommer också i UL Viperbob. 6: *Nu six um garþæ fall. — — — Nu þellæ sumir. ok wilæ ei swin tæppæ. — — — Nu kunnu synæmæn garþ wilæ þellæ*.

Om denna tolkning av exemplet från ÖgL är riktig, kan detta avföras från diskussionen om *þöm* som subjektform i fornsvenskan.

Ulf Teleman

## BROR LINDÉN

### Ord- och namnbildningar på verbet germ. *bjugan* *būgan* 'böja (sig)' påvisbara bland övredalska ortnamn

Det gamla rotverbet germ. *bjugan* ~ *būgan* 'böja (sig)', vartill vårt svaga *böja* (fsv. *bogia*, fvn. *beygja*) är ett kausativum med ursprunglig betydelse 'komma något att böja sig', är väl belagt på västgermanskt område men endast ofullständigt på nordiskt.<sup>1</sup> Av sekundära ordbildningar på verbets olika avljudsstadier (fnord. *biug- baug- bug-*) framgår emellertid, att det en gång fylligt nog har brukats även i våra nordiska språk.<sup>2</sup> En vidgad kännedom om ordgruppens formbestånd på nordiskt område har påvisandet i våra dialekter och ortnamn av en del hithörande språkgods givit. Föreliggande arbete avser att lämna ytterligare några bidrag till dess belysning, nämligen från Övre Dalarna, vårt i flera avseenden ålderdomligaste och kanske även reliktrikaste språkområde.

För skriftbeläggkällor, bynamn m. m., som härnedan anges med förkortning, hänvisas till mitt arbete Dalska namn- och ordstudier (DNO) I:1—3. By- och sockennamn identifieras f. ö. lätt med hjälp av Generalstabskartorna: G och Gk 95—96, 103 osv.<sup>3</sup>

Inom Vämhus socken i Ovansiljan märkes ett genom sin brokiga uttals-

<sup>1</sup> Från fornvästnordiskt håll känner vi: pret. pl. *bugu bugusk* och part. perf. *boginn*, från fornsvenskt: pret. sg. *bōgh?* och pl. *-bughe* samt part. perf. *bughin -boghin*. — Hos Söderwall upptages inf. *biugha?*, med hänvisning till smsna *nidher-* och *undir-biugha*, men i själva verket är varken infinitiv eller annan presensform av någondera uppvisad i fsv. Däremot har vi fsv. *bugha*, troligen med långt *u* men med (alternativ) svag böjning.

<sup>2</sup> En sekundärbildning må redan här framhållas. Till rotverbets presensstadium hör det substantiv no. *bjuga* f. med agential innebörd, som innehålles i smsn *skog-bjuge* 'regn som böjer trädens grenar'. Om andra nominalbildningar på verbet se nedan.

<sup>3</sup> G = kartan i skala 1:100 000, Gk = konceptkartan i skala 1:50 000.

och skriftformbildning förbryllande men intressant namnkomplex, vars huvudkomponenter — ett sjönamn och ett ånamn — mera officiellt (på kartor osv.) brukar skrivas *Bö-* eller *Böj-* o. d., merendels utan åtskillnad, men som vid närmare undersökning av de dialektala uttalsformerna visar två klart skilda stamformer, *Bjö-* resp. *By-*, sålunda:

**Bjösjön (Bö- Böjsjön** el. †**Böjen**, äv. †**Böjtjärn**), tämligen stor sjö c:a 2,5 mil NNV Våmhus kyrkby, jämte den nordvästligare Öradtjärn källsjö till ån Byan Böan etc. = Bössjön G108, Bösjön Gk108SV. Uttal: *bʲʊsʲjøn* (*bʲʊ-* o. d.)<sup>1</sup> Våmh. *bʲ-*<sup>1</sup> Mor.: BonÖstn Älvd. *bé-* (*bʲ-* ~ *bʲj-*) Ors. *bʲj-* Mor.: Nusn. Äldre skriftformer: böijeBiö 1634 kartskiss KyMor, bysiö 2 g. 1638 Db, Böije Kärna (än til Öradkernbecken) 1649 avskr., Siöen Böjen 1671 o. fl., Bysjön 1676 FLK, Bysiön (Fäboder) ~ Busiö (fäboder) 1685 LMSA, Bösiö (Fäboder) 1703 1706 Db KyMor, Biösiö (fäboder) 3 g. 1741 KyMor, Boijsiön(!) 1744 LagfMor, Bögesiö 1750 KyMor, Bösjön 1804 karta Hagström och 1866 ArosMor. Härtill bl. a.: †*Böj(sjö)krok*, numera obruklig benämning, troligen avseende åkröken VSV Bjösjön — skr. Böjekrock 1634 KyMor, böjesiökrook 1639 Db.

**Byan (Böan Böjan)** el. **Byån (Böån Böjån)** †**Bjösjöån**, i Bjösjön och Öradtjärn upprinnande biflöde till Våmån = Böån G108—103, Böjån Gk108SV—103NV. Uttal: *bʲjɑ* resp. *bʲjøn* (*bʲj-*, äv. *bʲj-* o. d.)<sup>2</sup> Våmh. *bʲ-* Mor.: BonÖstn *bé-* (*bʲ-* ~ *bʲj-*) Ors. *bʲj-* Älvd. *bʲj-* Mor.: Nusn. Äldre skriftformer: Boan (med *o* för *ö*) 1663, Bean 1685 Jb, Biösiöå (fäboder) 1741 KyMor. Härtill även: *Bydalen bʲj-* (*bʲj-* o. d.) Våmh., Byans dalgång ovanför Blecket fäb. G103-108 — skr. Bödalen 1800 KyVåmh.

Den formförbistring som beläggmaterialet för namnkomplexet visar, beror uppenbarligen på att sjö- och ånamnet etc., såsom de av våmhusborna uttalats, varit svårbegripliga och vållat både nabor och utsocknes folk (skrivare) huvudbry. Våmhusmålets i namnkomplexet uppträdande vokal- och diftongljud är rätt indistinkta, liksom även accenterna. Vokalen *y* i *Byans* namnstam är, efter vad jag funnit, samtidigt *u-* och *ö-*haltig (*ʲʏ*)<sup>3</sup>, och i *Bjösjön* (*Byö-*) är förledsdiftongen svävande eller snarast stigande, ej fallande som i älvdalska motsvarigheter — märk skrivningen *Biö-* fl. g. 1741, och jfr H. Geijers uttalsangivelser från 1911 för sjönamnet

<sup>1</sup> I sina uppteckningar från 1911, ULMA 660:3 s. 105, tecknar H. Geijer: *bʲʊsʲjøn* Våmh. *bʲʊsʲjøn* Bonäs. Rörande Våmhusformen anmärkes: »*ø* och *y* ej fullt säkert skilda.» — För bergnamnet *Bjösjövard* (Bösjö- Gk108SV) anger Geijer a. st., s. 111, uttalet: *bʲʊsʲjøn*.

<sup>2</sup> H. Geijer anger a. st., s. 105 formen *bʲjɑ* som åns namn.

<sup>3</sup> Ett dylikt *y*-ljud är känt också från vissa trakter i Skåne, enligt G. Hedström i Sydsv. ortnamnssällsk:s årskr. 1930—31 s. 25.

(not 1 å s. 2)!<sup>1</sup> Vad så gäller tryckaccenten, konstateras att väntad grav tvåstavighetsaccent bra nära liknar akut och lätt uppfattas så av en icke infödd; jag har själv ej kunnat höra gravis på sjönamnets förled.<sup>2</sup> Kanske beror den akuta accenten här också på konsonantbortfall i kompositionsfogen — en inom Ovansiljan icke ovanlig företeelse.

Emellertid blir det möjligt att på ett tillfredsställande sätt härleda och tolka det nu aktuella namnkomplexet, om man uppfattar våmhusformerna som de ursprungligare, vilket ju också är rimligast. Jag ser då i namnet *Byan*, med *Byån* som sekundär epexegetisk biform, en avledning av *iön*-typ till stammen i sjönamnet *Bjösjön* — ånamn av denna typ finns flera inom det övredalska området.<sup>3</sup> Sjönamnet bör i sin tur kunna återföras på ett fdal. \**Biug*-el. *Biogsior*, ev. \**Biuge sior* och förenkl. \**Biuge-n*, vars förled resp. stam är antingen ett substantiv motsvarande no. dial. *bjug* m. 'krum figur' (jfr fht. *biugo* m. 'buk' och fvn. *bjúga* f. 'korv')<sup>4</sup> eller också ett adjektiv motsvarande fvn. *bjúgr*, no. dial. *bjug* 'böjd, krokig' (jfr smsr som fvn. *bjúgleitr* 'krokansiktad' och sv. dial. *bjugbent* 'hjulbent'<sup>5</sup>, fvn. personbin. *bjúgnefr* 'kroknäsa'<sup>6</sup> och fsv. sakordet *biugh-hätta* 'mössa med böjd form'). I funktion som substantiv eller adjektiv, vilket ej alltid går att avgöra, träffas samma stam i åtskilliga nordiska ortnamn.

Exempel: Isl. fjälln. *Bjúgr* el. *Svínbjúgr*, »hals» liknad vid en svinrygg<sup>7</sup>, no. gårdn. *Bjuge* (Biughe 1487), *Bjugan* (Biugum 1610) vid en älvkrök, *Bjuland* (av \**Bjúgaland*) vid en åkrök, †*Bjunes* vid ett åmöte, †*Bjotveit*

<sup>1</sup> Enligt min mening är det fel att för Våmhus och den angränsande Morabyn Bonäs ange fallande diftonger, såsom älvdalsbundna upptecknare varit benägna att göra. Jfr t. ex. materialet i OUÅ 1965 s. 19 rörande det av H. Lindberg där behandlade naturnamnet *Gljop*.

<sup>2</sup> Geijer anger här ingen accentart.

<sup>3</sup> Sådana är \**Bötan* Bötån Mal. Venj. (se nedan s. 13 ff.), \**Dysan* Dysån Mor., *Dyvrån* Dyvrån Våmh. Ors., *Kräggan* Kräggån Venj., *Rymman* Rymån Våmh. Älvd. m. fl. Namntypen behandlas närmare i mitt ännu ofullbordade arbete om Mora tingslagsområdes vattennamn DNO II—III.

<sup>4</sup> Jfr även gotl. *bug* (*bäug*) m. 'ring, insvängning, bukt, krökning', som på grund av diftongkvaliteten måste anses motsvara ett fgot. \**bügr*. Jfr Gotländsk Ordbok s. 101.

<sup>5</sup> Om detta ord se Pihl Överkalixmålet s. 110, 283 m. fl.

<sup>6</sup> Jfr även fsv. mansn. *Munnbygh*, enligt M. Lundgren till ett \**Biugher* = fno. *Byuger* och med bet. 'som har böjd (sned?) mun' (Uppsalastudier tillagnade S. Bugge 1893 s. 17).

<sup>7</sup> F. Jónsson i NoB 20 s. 34. För följande norska namn se NG m. ledn. av Fællesregistret, Rygh Norske Elvenavne s. 17, Maal og Minne 1910 s. 146, Indrebo Norske Innsjønamn I s. 20 f. och II s. 16 f.

2 st., elvn. *Bjúa* och \**Bjúgn* (i gårdn. *Bjone* < *Bjógnar*), sjön *Bjugen* 'et krumt tjern'; sv. bebn. *Bjuv*, by och socken i Skåne (Byw 1500, Biuff 1569; jfr Byughlingæ bothæstath 1200-t.)<sup>1</sup>, naturn. *Bjugforsen* *bju-*, fors i Råneälven inom Råneå sn, Norrbotten.<sup>2</sup>

I fallet *Bjösjön* och *Byan* Våmh. får \**Bjug-* snarast tänkas ha åsyftat den mer än halvckelstora böjning, som ån uppe vid *Bjösjön* bildar med dennas sydvästra strand — troligen avses samma böjning med namnen \**Böjekrok* och \**Böjsjökrok* 1634 1639. Här har varit många ängslogar, med Bonäs- Östnors- och Nusenäsbor i Mora som hävdare, och här har även *Bjösjö* gamla prästfäbodar (= Fäb. G108) legat. Den villrådighet i namnval och den förblandning av namnstammar (sjö- och ånamnets), som kommer till synes i flera skriftbelägg, ex. *Böan* fäb. 1663 och *Bösiöå* fäboder 1741, kan tyda på att sakmotivet legat här.<sup>3</sup> Men tänkbart är också att det varit sjöns stora buktiga sydöstra del som utgjort benämningssgrund. Jämför i fråga om ytkonturerna fallet *Molnbyggen* (G96) i Leksand, nedan s. 5 f.

Beträffande uttals- och skriftformerna för *Bjö-* *By-*komplexet är att anmärka följande. I sjönamnsformen *Bjö-* har det flyktiga frikativa *g*-ljudet tidigt fallit, beroende på ställningen framför annan konsonant; jfr *Levander Dalmålet* II s. 16 f., och märk även de ovan anförda smsformerna *Bju-* *Bjo-* för flera nordiska namn. Av uttalet *byö-* med svävande diftong förklaras dels mor. älvd. *bö-*, varav ors. *be-* är en delabialiserad variant,<sup>4</sup> och dels även skrivningarna *By-* 1638 m. fl. och *Bö-* 1703 m. fl. I fråga om *By-* kan väl också ånamnsformen *Bya* ha spelat in. Från Östnorshåll kan *Bö-* dessutom ha framkallats av naboopposition, enär *Våmhus* har dift. *yö* även för svenskt *ö* (*Levander Dalm.* I s. 202). Uttalsformen *böj-* och skrivn. *Böj(e)-* o. d. torde få ses som uttryck för en folketymologiserande anknytning till verbet *böja* och kanske till ett dialektalt yngre *böj* m. 'böjning, krök', som tidigt tycks ha satt in. — I ånamnsformen *Bya-n* (av \**Býgia*) är *g*-bortfallet dialektenligt; jfr t. ex. våmh. *pljō* 'plöja', bon. *smēa* 'smöja', älvd. *stjya* (fsv. *skōghia*) 'jaga', enligt *Levander Dalm.* II s. 22. Övriga ånamnsformer (*Bö-* *Be-* *Böj-*) beror uppenbarligen på analogiserande inverkan från sjönamnets.

<sup>1</sup> Se Sahlgren i NoB 12 s. 180 f. och I. Ingers i Sydsv. ortnamnssällsk:s årsskr. 1957—58 s. 60 ff.

<sup>2</sup> SOA:s topogr. saml.: uppt. av E. Brännström.

<sup>3</sup> Liknande motivförhållande, krökning av ut- eller infallande å mot sjö, kan iakttagas också i andra fall, t. ex. för *Boten* och *Botån* i Grangärde sn i Dalarna. Jfr f. ö. nedan angående *Böt-* *Botån* Venj. — Mal.

<sup>4</sup> Om delabialisering av *ö*-ljud i Orsamål se *Levander Dalm.* I s. 201 f.

Från Ore socken i Ovansiljan är också att notera ett vattennamn, som torde höra till *Bjug*-gruppen, nämligen:

**Bygling[-en] -arna, Stora och Lilla, *bÿgling* [-g̊æŋ] -*byggær***, två i en sydostlig sockendel belägna smärre tjärnar tillhörande en grupp av tre, varav den östligaste och näst största (= *Byglingen* G104) även kallas *Stora B.*, medan den västligaste och största nu benämnes Skrocktjärn och den mellanliggande och minsta, *Lilla B.*, även räknas ihop med denna (Skrocktj:na G104!). Namnet *Bygling* får enligt min mening snarast tänkas återgå på ett fdal. \**Biuglingr*, som med *i*-omljud eller kontraktionsutveckling *iu > y* (utslag av ordlängdsbalans) givit *Bÿg*-.<sup>1</sup> På tjärnamnsbildning med *-ling* finns ett annat, närliggande exempel inom Våmhus sn: *Äggling äg-*, tj. Ö Indsjön G103, med form liknande ett äggs. Men sannolikt har namnet *Bygling* i Ore ej tillkommit som direktbildning för någon av de nu s. k. Byglingarna, vilka av kartbilden att döma ej ha böjd form — möjligen med undantag för den större? Jag antar att den egentliga s. k. Skrocktjärnen med sin markant krökta form (*Skrock* betyder här 'skrynk-!')<sup>2</sup> tidigare hetat \**Bjugtjärne-n* eller \**Bjugen* med bet. 'den krokiga tj:en' och att *Bygling* uppkommit som ett anslutningsnamn härtill, med diminutiv innebörd, ungefär 'Lill-Bjugen', och då närmast avseende den större av de två = *Byglingen* G104. Om diminutivnamn på *-ling* (och *-ing*) se särskilt C. I. Ståhles avhandling om svenska ortnamnen på *-inge* s. 16, och jfr Ståhle i OUÅ 1947 s. 61 samt f. ö. Hellquist SvSjön s. 204 och 414. Som ett par tämligen analoga fall med dal. *Byglingen* kan anföras *Ynglingen*, mindre sjö vid den större *Yngen* i Södermanland, och *Gässlingen* vid den större *Gåsen* i Västergötland, i vilka fall dock även ordlek spelat in. Jfr därtill *Gyllingen* (\**Djurling-*), mindre sjö av Djurån SO den större *Djursjön* G96 i Leksands sn.

Med viss anknytning till våmh. *Bjösjön* må här vidare framhållas det redan ovan nämnda *Molnbyggen* inom Leksands socken, större sjö NV Djura kap. = *Molnbyggen* G96 GkNO. Uttal: *møltbÿsn* ~ *biÿsn* (*-bydÿsn* m. v., r.). Äldre skriftformer: *Molnbyggin* 1640-t. LMSA, *Molnbyggia* ca

<sup>1</sup> På grund av uttalet med lång stavvokal låter sig namnet ej gärna förklaras som en *ing*-avledning på en ordstam *bugl-* eller *bygl-*. Sådana föreligga annars i no. *bugle* f. 'bygel, båge' (vartill tjärnn. *Bugelkjærn* Indrebø 1. s. 31) resp. ä. nsv. och gotl. *bygla* f. 'båge, bukt m. m.', norrl. *bögel* m. 'bukt, böjning, krökning' = fsv. *böghil* fvn. *bygill*.

<sup>2</sup> Till dal. *skrock* m. 'skrynkligt föremål' (av \**skrunk-*, jfr fsv. *skrunkin* 'skruppen', liksom adj. *kropp* av \**krump-* — Levander Dalm. I s. 292 f.). I övredalska ortnamn och särskilt tjärnamn (yngre?) är *Kropp-* ett vanligare bestämningsselement, för angivande av krökt formation.



1650 Amstel., Molnbyggen 1813 Karlin och 1863 Aros. Härtill: *Molnby-sveden mätby-*, åkermark SO sjön. Jfr även †*Byebäcken*, namn på en bäck i Sjöbottentrakten vid Rälta (se G96), kanske = övre delen av nu s. k. Rältån från Molnbyggen — skr. »Tw lass Enge liggendes på Syöbotnen widh Byiebecken» 1547 DbLeks.

I detta sjönamn kan förleden vara en sekundärt tillkommen bestämning och namnet som helhet att hänföra till den rätt vanliga typ av svenska sjönamn, varpå vi har andra exempel i *Asp-*, *Djur-*, *Ek-*, *Id-*, *Åklången* m. fl. på *-lången* 'Långsjön' och *Fält-*, *Myr-*, *Vi-*, *Öbjörken* m. fl. på *-björken* 'Björksjön' etc. — se Hellquist SvSjön passim. Efterleden skulle då kunna förstås som ett äldre enkelt \**Bjuge-n* (ev. förenklingsform för ännu äldre \**Biugsior*) 'sjön med böjd el. krokliknande form', och denna tolkning finge gott stöd i det faktiska förhållandet att sjön har sådan form, f. ö. starkt påminnande om Bjösjöns i Vämhus — se G96 och G108! Med samma sakliga motivering kunde annars *-byggen* alternativt tänkas utgå från ett fdal. \**-bygi -byggja*, svag maskulinbildning (*jan*-typ) på stammen fnord. *būg-* med betydelsen 'böjd figur' eller också en sekundärbildning av *an*-typ till *i*-stammen fvn. *bugr*, fdal. trol. \**bygr* 'buk, böjning', med betydelsen 'naturenhet (här sjö) med *bugr-* \**bygr*-form'. En sådan ord- eller namnbildning torde, som vi skall se, förutsättas av marknamnet *Byen Byan* vid gränsen Mora : Rättvik och kanske även av Näsnamnet *Arbya*, varom vidare nedan. Ifall Leksandsnamnet †*Byebäcken* (*Byie-* 1547) har samband med *Molnbyggen*, såsom troligt förefaller, kunde det antagas utgå från \**Bygia-*, genitiv av \**-bygi* i sjönamnet.

Den anslutning till ordet *-bygge* 'invånare', som kommer till synes i skrift- och uttalsformer av sjönamnet *Molnbyggen*, har sin förklaring i ljudsammanfallet: jfr *näsbyjen -byjsr* 'näsbyggen -byggas, dvs. siljansnäsbon -bor' och *Näsbylandet* 'Näsbygge-, Siljansnäslandet'. Vad gäller smsn *Molnby-sveden*, med förstumning av *g*-ljudet liksom i *Näsbylandet* o. d., är endast att säga att företeelsen är helt dialektenlig. Jfr om dylikt *g*-bortfall Levander Dalm. II s. 16, f. ö. redan ovan aktualiserat.

Inom en central del av Mora socken har upptecknats ett egendomligt marknamn, som av både ljudliga och sakliga skäl kan förmodas höra till de på nord. *bjug-* eller *bug-* bildade orden, nämligen: *Bye bÿr ~ bÿæ* (oböjl.) Långl. Selj., egentligen namn på en sumpmark mot den krökta sandåsen S Långlets by men också använt om åkermarken närmast därinnanför. Skriftformer: *Bye* 2 g., *Byhed* (-heden) ~ *By hed* 1846 Revb f. SeljLånglHem, *Byhed* storskifteskarta Långl. Härtill: *Byx-* el. *Bysslok*, utt. *bÿks-* Långl. *bÿs-* Selj., en mindre vattensamling på Byemarken.

Utän tvivel är skrivningarna med *-hed* (*-heden*) från omkr. 1846 att



Fig. 1. Avsnitt av kartan Gk103SV: Trakten Långlet-Hemus-Östnar i Mora socken i Österdalarna med det bygelformade sandåspartiet och innanförliggande ägoområdet *Bye* (med *Byxlok* — ej utmärkt) SSO Långlets by.

uppfatta som lantmätaretymologiska. Att en ursprunglig sammansättning på *-hed* skulle föreligga i namnet *Bye* göres osannolikt dels av detta uttalas som enkelt utan bitryck på efterstavelsen, dels av att ordet *hed* (*hede*) även i funktion som senare namnled annars i bygdemålet bevarar det gamla frikativa *d*-ljudet som ett *r*-liknande sådant,<sup>1</sup> dels ock att det här ej är fråga om någon *hed* i ordets genuina bemärkelse, dvs. 'som väg begagnad moränås el. parti av sådan'. Härtill kommer såsom avgörande, att det med *Bye* sammanhängande vattennamnet *Byxlok*, vilket tydligen innehåller genitiv av *Bye*-, visar på en stam med *g*-ljud,<sup>2</sup> framför *s* desonantiserat till *k*: *\*Bygs-* > *Byks-*. Varianten *Byss-* kan väl förstås som en av det enkla *Bye*, under anslutning till ordet *by*, påverkad sekundär uttalsform.

Den skogklädda sandås, som begränsar låglandet *Bye*, är en ganska påfallande naturformation: den har genom förhistorisk erosion fått en djup bygelliknande ursvarvning, vilken öppnar sig mot Långlets by. Jag finner det därför motiverat antaga att namnet *Bye*, såsom redan ovan antytts, utgöres av en gammal ordbildning på verbet *bjugan*. Enklast kunde det väl förklaras som ett *fdal*. *\*Bÿge*, dvs. en neutral *ia*-avledning

<sup>1</sup> Ex.: *Åmbesheden åmbesèrr*, sydlig del av Långlets by. — Om dylikt *r*-ljud (*ø*, *ʀ*) se Levander Dalm. II s. 6, och jfr Noreen Vårt språk I s. 418.

<sup>2</sup> Märk att ett ord med *k* ej skulle ha kunnat ge *Bye*!

till *bjug-* med bet. 'böjd formation'. Ett *Bÿge* bör dels ha kunnat ge *\*bÿges-* > *\*bÿgs-* i genitiv och dels själv ha utvecklats över *\*Bÿje* till *Bÿe*. Emellertid bör också framhållas möjligheten att i *Bye* kunde gömma sig en obestämd dativform av ett fdal. *\*bygr*, *i*-omljud form av den på verbets svagstadium bildade *i*-stammen fvn. *bugr* 'böjning'.<sup>1</sup> En sådan tolkningsmöjlighet har jag mera i förbigående framkastat redan i arbetet DNO I:1 s. 125 på tal om marknamnet *Ästäsmyren* 'Höstäds-' i Mora sn, med genitiv av ett äldre *städ* 'plats', sannolikt maskulint och motsvarande fvn. *staðr*. För detta alternativ talar förekomsten inom gamla Moraområdet (Mora f. d. tingslagsområde) av ett par andra ortnamn på *Bygs-Byx-*, nämligen: *Bygsmyren bÿÿs-*, liten myr N Löderåns hpl. SV Finngruvan inom Venjans sn, och <sup>†</sup>*Bygsholen* (Byxholen 1843 Revb), f. d. slogmark under Nusnäs by i Mora sn, ej närmare lokalisierbar. Att i intetdera av fallen ordet rsv. *byxa* kan ingå står klart, då detta ord är helt obrukligt på området, ersatt av dial. *bracka* och *brok*. I fallet *Bygsmyr* Venj. hänför sig också förleden uppenbarligen till en markformation vid en krök av ån Lädran («Lödran, Löderån»), som mycket påminner om Bye-lokalen vid Långlet i Mora — se G95, GkNO! Jag finner alltså skäl antaga att dalmålet liksom gutniskan haft genomfört omljud i en del gamla kortstaviga *i*-stamsord.

Vid gränsen mellan Mora och Rättviks socknar träffas så ett ur vårt ordstudiums synpunkt ej mindre intressant namnkomplex på *By- Bøj-* med det redan förebådade marknamnet *Byen* etc. som huvudkomponent:

**Byen (Byan)** el. **Böjen** *bÿæn*, ack. *bÿan* Mor.: Östb.<sup>2</sup> *bÿæn* Rättv., f. d. slogmarksområde, från Rättvikshåll även kallat <sup>†</sup>*Bøjorna* och *Bøjlyckan*, vid en större krök av s. k. Bøj- eller Frodbäcken — skr. (2 skindland på) *Byian* 1669 Db, (Slogen på) *Byan* 1774 Lagf, *Böijorne* 1866 karta Hardy. Härtill: <sup>†</sup>*Bye sten*, gammalt råmärke — skr. *Bye sten* (... Diuremyre röse) 1614 Db, *Bye Steen* 1707 LMSA. Vidare <sup>†</sup>*By-* el. *Bøjbäcken bÿbÿæÿzen* Rättv. = Frodb. G103 GkSO, biflöde till Ickån över rågångarna Mor.: Ors.: Rättv. — skr. *Böiobeck* 1493 (avskr. 1613) DD, *Fro-* el. *bybäcken* 1707 FLK, *Möjebäck* (med *M* för *B*) 1798 LMSA.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Om böjningen av kortstaviga maskulina substantiv i dalmål se Levander Dalm. II s. 117 f. — Att kort vokal förlänges framför ett till *j* förmjukat (och förstummat) *g* visar sig i diverse dalska ordformer, a. a. passim.

<sup>2</sup> I Mora Östbyggebyar ävensom i Rättvik är *y*-ljudet delabialiserat till *i* — se Levander Dalm. I s. 189 o. 199.

<sup>3</sup> Formerna med *M-* p. g. a. felläsning för *B* går tillbaka på en avskrift från 1500-talets slut av 1493 års dombrev, med skrivn. *Möiobeck* — se avtryck och kommentar i verket Orsa II s. 27 f. (H. Ståhl).

Förhållandet mellan några av de till komplexet hörande namnen är svårbestämbart, men *Byen Böjen* tycks i alla fall vara det centrala och primärt i förh. t. †*By-* el. *Böjbäcken*, *Böjlyckan* och †*Bye sten*. Den blott skriftligt belagda marknamnsformen *Böijorne* 1866 kan förstås som en på *Böjen* grundad (och möjligen av *Böjbäcken* förmedlad) sekundär ortnamns- eller ägonamnspluralis. Som klart framstår, att motivet till markn. *Byen Böjen* (†*Böjorna Böjlyckan*) måste ligga i den stora krök, som *Böjbäcken* bildar inom Rättvik före sitt inflöde i Ickån. Och då huvudnamnet visar svag maskulin böjning — märk att även rättviksformen uttalas med grav accent! — vågar man som utgångsform härför ansätta ett fdal. \**Bygi Bygja* + best. artikel, dvs. en bildning av *jan*-typ på ordstammen *bug-*. Skäl finns ej, såvitt jag kan se, att räkna med skilda utgångsbildningar för Mora- och Rättviksformerna (*By-* resp. *Böj-*), enär två olika utvecklingar av ponerat *Byg-* *Bygj-* här får anses fullt rimliga och skillnaderna är just de man skulle vänta sig.<sup>1</sup> En skarp dialektgräns går nämligen mellan Mora och Rättvik (Ovansiljan : Nedansiljan), på ortnamnsområdet också kännetecknad av det märkliga förhållandet att det ådrag som till stor del följer sockengränsen, på Rättvikssidan kallas *Ickån* (äldre \**Icka-n*, *ön*-bildning med av *k*-förbindelsen betingad speciell vokalutveckling *ě > i*) men på Morasidan *Jäckån* (el. *Jäckan*, *ön*-bildning med *a*-bruten namnstam).<sup>2</sup> — Men även det antagliga \**Bygi-nn Bygja-n* (*Byen Böjen*) är tvetydigt. Häri kunde föreligga antingen en appellativ avledning av ordet fvn. *bugr*, fdal. \**bygi -ja* (typ fsv. *bryti -ja*), med betydelsen 'böjning, krök' och synonym med fsv. *bughi* och fvn. *bugr*, överfört använd som namn på den gamla slogmarken kring åkröken; eller också en namnartad avledning av *an*-typ på samma ord (fvn. *bugr*) i forndalsk form \**bygr* och då med betydelse 'slogen vid åkröken' eller möjligen som bäcknamn 'bäcken med krök'. Skrivningen *Böiobeck* 1493 för nu s. k. *Böjbäcken* kunde annars ge anledning ifrågasätta, om sammansättningen kanske vore en epexegetisk utbildning på ett äldre enkelt \**Böja-n*, av \**Bygja*, bäcknamn av ånamnstyp,<sup>3</sup> vilket i så fall bleve lika tvetydigt som marknamnet *Byen Böjen*: sekundär eller primär avledning av *bug-* resp. \**bugr* (*bygr*), sekundär eller primär i förh. till markn.

<sup>1</sup> Jfr om utvecklingen av *ÿ* på resp. områden Levander Dalm. I s. 191 ff., med exempel som mor. *byri* våmh. *bÿra*: rättv. *börja* v., mor. *sja*: rättv. *sölja* f.

<sup>2</sup> Se härom provisoriskt förf. DNO I:2 s. 174.

<sup>3</sup> Dylka varianter kan i flera fall påvisas bland österdalska vattendragsnamn. Jfr närmast *Snedan* = *Snedbäck-en* vid Garsås i Mora sn, vidare nedannämnda *Bögan* i Järna.

*Böjen*, \**Böjorna?* Jämför det i viss mån likartade fallet *Bögan* : *Bögen* Järn.-Äpp.

Ett med *Byen* etc. ganska likartat men enklare ortnamnsfall möter inom Nås socken i Västerdalarna:

*Årbya* *årbya* (oböjl.), slogtrakt V Långsjön G89 mot *Årbybäcken*, som i trakten gör en kraftig svängning. Marknamnet bör kunna återföras på ett i oblik form stelnat fdal. \**Årbýgi* -*byggja* m., med bet. 'åkröken' eller 'slogen vid åkröken', eller ev. ett \*-*byggja* f. med snarast den senare betydelsen; och senare leden skulle då vara identisk med stammen i mor. rättv. *Byen* -an, *Böjen*. En med här ponerade \**Arbygi* alldeles likalydande namnform möter i ett västgötskt originaldiplom från 1270: (*Inde in*) *Arbygi*,<sup>1</sup> avseende en nu okänd lokalitet mellan sjöarna Kroksjön och Gräskan i Sjötofta socken, Kinds härad. Men då detta namns genus är oklart,<sup>2</sup> kan man ej säkert bestämma efterleden; den kunde eventuellt vara en neutral *ia*-bildning i betydelse = fsv. *bugh* i smsn *abugh* 'åkrök', no. *bog* n. eller fvn. *bugr* — typ fvn. app. *hraðbyri*, sv. ortn. *Hornstäve* (: *staver* m.), varom se särskilt I. Modéer i NoB 37 s. 172 f.

Som beteckning för åkrök uppträder ju annars i svenska ortnamn även fsv. \**årbughi* -*bugha* m., sålunda i: *Arboga* 1. stad i Västmanland (skr. *Arbugæ* ~ -*bughæ* ~ -*bugha* etc. 1200-t. — se Olsson-Nordberg Fornsv. 1 s. 33: *Arbugha*), 2. fabriksamhälle i Långemåla sn i Småland (också med gamla liknande belägg — se nyss anf. st.), 3. gård i Skeda sn i Östergötland. Som förled ingår ordet i *Arbogasjön*, äldre namn på nu s. k. Tjuråsasjön i Bredareds sn i Älvsborgs län — jfr SOÄ 15 s. 143. Namnet *Årbo* G97 i Bjursås socken i Dalarna, skr. Åhrbo- ~ årbosiön 1668 LMSA, Årbo 1813 Karlin, kan mycket väl återgå på ett \**Arbugh*-, då sjön ligger i en större åkrök. I nuvarande gårdnamnet *Årebo* i Kinna- rumma sn, Älvsb. 1., som skrevs *Årbog* 1572 (men senare Orbo Orebo Årebo), är efterleden enligt SOÄ 9:1 s. 117 »sannolikt urspr. det mot isl. *bugr* svarande fsv. *bugh* *bogh*, som även ingår i Arbogas namn». En sammansättning \**årbugr*, synonym med fsv. *arbughi*, visar sig nu faktiskt föreligga i nisl. ånamnet *Årbugsá*, angivet hos Finnur Jónsson i NoB 2 s. 22<sup>3</sup>; och samma ord skulle väl kunna tänkas ingå även i det ovan nämnda dalska *Årbo*. Å andra sidan bör man nog räkna med eventua-

<sup>1</sup> Angivet även hos Olsson Nordberg, Fornsvenskan i våra lat. originaldiplom före 1300, s. 33, under uppslagsformen *Arbygh*-?

<sup>2</sup> Namnet anföres som led i en gränssträckning och föregås, såsom här angivits, av orden *Inde in* 'Därifrån till'. Kasus borde alltså helst vara ackusativ.

<sup>3</sup> Jónsson anmärker härom: »Arbugsá er ejendommeligt; elven opkaldt efter sin egen krumning.»

liteten att det svaga \**ärbughi* *-bugha*, med synkoperad slutvokal kan ligga till grund för såväl *Årbo-* i dal. *Årbosjön* som västg. gårdn. *Årebo*. Jfr med avseende på efterledsbehandlingen nedan anförda smål. ortn. *Fyllebåg*, fsv. *Fuldubogha*. Att namnet *Arboga* skulle innehålla ett fsv. \**ärbugher* är föga troligt, då de gamla skrivningarna ej tyda på att vi här ha att göra med ett s. k. pluralt ortnamn.

I detta sammanhang förtjänar framhållas, att ordet *båge*, fsv. *bughi*, också som enkelt uppträder i ortnamnsanvändning, bl. a. med betydelsen 'åkrök, större krökning på vattendrag'. Ett uppenbarligen gammalt sådant fall kan utläsas ur följande namnkomplex vid gränsen mellan Järna och Äppelbo socknar i Västerdalarna:

*Bögen bøgæn* 'Bågen', större tjärn avrinnande till Vakerån vid dennas tvära krökning S Vakersjöarna inom Järna sn = Bögen G88 GkNO.<sup>1</sup> — *Bögan böga* 'Bågan', »större bäck SSO V. Vakern» enligt uppteckning från Äppelbohåll. — *Bögtjärnarna* 'Båg-', gemensamt namn på Bögen och en sydligare tjärn i samma bäckdrag. — †*Bögälven*, äldre benämning på Vakerån kring gränsen Järn.: Äpp., skr. Bögelfven 1865 ArosJärnÄpp.

Det är oklart vilken bäck som avses med det från Äppelbo uppgivna namnet *Bögan*, enär här finns två—tre större bäckar, men antagligen gäller det Vakeråns eget lopp mellan V. och Ö. Vakern. Uppenbart är i alla fall att både tjärnnamnet *Bögen* och bäcknamnet *Bögan* måste vara elliptiska bildningar, moveringsformer för \**Bögtjärnen* resp. \**Bögån* el. möjl. *-vasseln*<sup>2</sup>, vare sig dessa två sekundärnamn hänför sig direkt till åkröken eller till myr- och skogsmarken däromkring. Tänkbart är nämligen att hela denna trakt förr kallats *Bögen* 'Bågen' såsom frekventerad slättertrakt e. d., alltså i anslutning till åkröksnamnet; jfr ovan fallet *Byen Böjen* Mor.-Rättv. För själva den ifrågavarande krökningen på Vakerån borde \**Vakerbågen* ha varit en naturlig benämningsform, men i stället tycks man inom Järna numera endast omtala åpartiet som »Bögen å Vakeråna», troligen för undvikande av missförstånd. Sammansättningar på *-bågen* med ett ånamn som bestämning finner man annars på skilda håll i vårt land, t. ex. *Fulubågen* (Fulubågan Gnk81SM) för ett stycke av Fuluälven inom Särna sn i Dalarna och det ovannämnda *Fyllebåg* (Fuldubogha 1200-t. VJb) för en större krök på nu s. k. Fylleån vid Smålands gräns mot Halland, nästan helt omslutande Lidhults socken.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Jfr även Forslund Med Dalälven II:6 s. 22.

<sup>2</sup> Om dal. *vassel* f. 'större bäck, mindre å' se provisoriskt förf. DNO I:3 s. 162. Ordet är påvisbart i gammal användning som vattendragsnamn även inom Västerdalarna. Närmare härom i ett kommande arbete (Sv. Landsmål 1966).

<sup>3</sup> Om *Fyllebåg* se J. Kalén i NoB 8 s. 103 ff.

Liktydigt med Fulubågen i Särna nämnes hos Holenius *Dissertatio de Dalecarlia 1722*, p. 21, *Fulubögd*.<sup>1</sup> Som efterled i detta namn kan ingå antingen<sup>2</sup> en motsvarighet till gotl. *bājgd* \*böjd f. 'böjning, krökning etc.' (väl av \**būgiþō*) eller också ett fnord. \**bygdh* f. 'böjning, böjd formation', vilket då finge sammanställas med no. dial. *bugde* f. 'böjning, bugt' och nisl. *bugða* f. 'bugtning, slyngning, krumning etc.', vartill adjektivet nisl. *bugðóttur* (ex. *áin er bugðótt* 'aen bugter sig, slynger sig i mange bugtningar' Blöndal). Ett hos Indrebø Norske Innsjønamn I s. 34 behandlat sjönamn *Bygdin* (gen. *Bygdis-*) anses av honom snarast vara »ei *ir*-avledning av det *bugð* som vi har i *bugða*», med syftning på sjöns långdragna krökning. Sannolikt är det också en av dessa ordstammar, \**bygdh* eller \**bugdh-*, som ligger till grund för sockennamnet *Bygde* i Västerbotten, ursprungligt ånamn av *ōn-* eller *iōn-*-typ, vilket gällt antingen Dalkarlsån eller kanske snarare nu s. k. Rickleån — sålunda enligt G. Widmark, som i NoB 47 s. 142 ff. behandlat detta namn och uppfattat det som *iōn-*-bildning till \**bugdh-*.

Ytterligare några ordbildningar på rotverbet *bjugan* och dess svaga sekundärverb fsv. *bogia* etc. kan påvisas i övredalskt ortnamnsstoff, och två sådana innehållas på sitt sätt i ett och samma namn eller namnpar, gamla råmärkesnamn vid gränsen mellan Venjans och Malungs socknar, nämligen:

**Bötå böj** el. **Bötåböjen** (äldre **Böte-**: **Över-** och **Ytterböteböjen**), varav det förstnämnda enligt uppgift från Malungshåll nu — med uppenbart sekundär och förskjutet användning — lär avse en »plats där rået ... bildar en vinkel på Bötåberget». Jfr Ytt. Bötåbøje(!) Gk95NO. Uttal: *bötə bōj* Mal. *bötə bōjæn* Venj. Äldre former: Öfwerbötebögen, Ytterbötebögen 1631 avskr. UUB:W (1687 DbMal)<sup>3</sup>, likn. skrivn. på *-bötebögen* 1656 FLK och 1695 KyVenj. — En i Öjebyn i Malung kvarlevande ramsa om rågången mot Venjan meddelas av Forsslund, Med Dalälven etc. II:4 s. 19, så lydande: »Från Wänjans rå till Bötå knä, från Bötå knä till Bötå böj, från Bötå böj till Öje ö ...». En sammanställning av denna ramsa och den från 1631 (1687) kända råsträckningen<sup>4</sup> ger vid handen,

<sup>1</sup> Efter bröderna Floræus, »alter Sernensium Pastor, alter Prætor Wester-Dalia»: *Når disse tuenne sidste [bäckar] sammanstöta Wästerst wid Fulufjels ända, kallas elfven Fulubögd.*

<sup>2</sup> Svårt att avgöra, då namnets rätta bygdetillhörighet och verkliga uttal ej är säkert bestämbara. Jfr emellertid att ordet rsv. *bygd* 'bebyggd trakt' i Ö. Malung uttalas *böjd*, enl. Levander Dalm. I s. 195.

<sup>3</sup> Brevet finns avtryckt hos förf. DNO I:3 s. 176 f.

<sup>4</sup> »Wår gamle Skogzrådh ähre thesse: 1 Tompte stängen, 2 Löresiöholm, 3 öfwerbötebögen, 4 ytterbötebögen, 5 en wjjsare wjdh Tornäset, 6 Öjjesbergzskiäret ...».

att namnet *Bötå knä* (skr. Bölåknä 1864 ArosMal) måste motsvara 1631 års *Överböteböjen*, medan *Bötå böj* kan stämma in på *Ytterböteböjen* med den på Gk95NO angivna belägenheten. Denna senare punkt bör alltså vara det rätta gamla *Bötå böj* el. *Bötåböjen*: en brytning i rågången vid en mindre, men markant krök av s. k. Bötån (Botån), vattendraget från Bötsjön G95 till Öjesjön inom Malung. Med »Överböteböjen» bör då ha avsetts en äldre skärningspunkt högre upp efter samma ådrag och troligen vid kröken ONO namnet »Jugås-» på Gk-kartan — se här fig. 2 med text.

Efterleden i dessa råmärkesnamn är tydligtvis en avledning av fsv. *bogia* 'böja', sv. dial. *böj*,<sup>1</sup> motsvarande no. *bøyg* m. 'böining, krumning etc.', bruklig inom Västerdalarna med formerna *böj* Järn. Mal., *böj* ~ *bäj* Lim. Transtr. och med betydelserna 'böjning, krök; krokig trädstam m. m.'<sup>2</sup> — enligt ULMA:s Dalmålsordbok på oktavkort. Ordet ingår också i andra ortnamn på området ifråga, ex.: *Böjen bæin*, liten tjärn vid Josvallen i Transtrand<sup>3</sup>; *Böjshån? bæis-*, sjö med krökt form i västra Malung (G95); *Böjviken bæ-*, vik av Västerdalälven vid byn Eggen i Malung. Det är också samma ord vi utanför Dalarna finner i sammansättning med *å-* i t. ex. *Åböj åboj* som bynamn i Lycksele sn i Västerbotten<sup>4</sup> och *Åböjen* som namn på en krök av Rickleån i Bygde socken,<sup>5</sup> vilka väl får anses förutsätta ett appellativ *åböj* 'åkrök'.

Vad så beträffar förleden i dal. *Bötåböjen* etc., ånamnet *Bötån* G95, är att märka att uttalsformen *Böt-* för såväl detta som för sjönamnet endast gäller på Malungssidan och att man inom Venjan säger *Bot-ån* och *Bot-sjön böt-*. Förhållandet kan ej förklaras ur en äldre gemensam namnstam \**Baut-* (\**Bqut-*), alldenstund Öjemålet i Malung bevarar gammal *ou*-diftong som *ou* — se Levander Dalmålet I s. 204. Blott ett sätt att förstå motsättningen tycks vara förhanden: Varianten *Botån* är en primär sammansättning med fsv. \**bot* f. 'buk, böjning', medan *Bötån* etc. återgår på en iön-typsbildning \**Böta* till samma ord. Märk de gamla råpunktsnamnen på *-bötebögen*, där *-böte-* kan vara urspr. gen. \**Böto* av

<sup>1</sup> Utanför Dalarna känt t. ex. från Småland: *böj* m. 'ställe där något är böjt el. krökt' Areskogs avh. s. 149, 'krök' Hedströms s. 209.

<sup>2</sup> I betydelsen 'lutande träd' uppges hos Rietz s. 78 ett *böja* f. som brukligt i Ore sn i Dalarna, motsv. östsv. *böja* f. 'krokigt växande träd m. m.' (Vendell s. 117).

<sup>3</sup> I Övre Västerdalarna förekommer gravisartad betoning även på enstaviga artikel-försedda ord.

<sup>4</sup> ULMA 3520:2 s. 25. Namnet tycks ej begagnas officiellt; det saknas i Svensk ortförteckning (1948).

<sup>5</sup> Det senare anfört av G. Widmark i NoB 47 s. 144.





Fig. 2. Avsnitt av kartan Gk95NO: Bötån med Bötåsjön och gamla råmärket Ytter-Bötåböjen (här skrivet «Ytt. Bötåböje») vid gränsen mellan Malungs och Venjans socknar i Övre Dalarna. — Av den rätt stora Öjesjön inom Malung, där Bötån utfaller, synes på avsnittet blott en inre del av den långsträckt mynningsviken. — Med Över-Bötåböjen har avsetts en äldre skärningspunkt högre upp efter ådraget, troligen vid kröken ONO namnet «Jugås-» på kartan = *Bötå knå?*

\**Böta*. Sjönamnet har som sekundärbenämning förmedlat formbytet:  
 \**Böta-n* — *Bötsjön* — *Bötån*. Sakmotivet torde ha utgjorts av den större krökning, som vattendraget bildar nära utloppet i Öjesjön, vid nuv. Bötåstugan G95; se fig. 2.

Det här ifrågavarande ordet \**bot* 'buktt, vik, åkrök' = fvn. *bót* f. i *knésbót* 'knäveck' m. m. ingår i åtskilliga svenska ortnamn, särskilt sjönamn såsom *Boten*, *Botungen*, *Botaren* — se närmast Brevner Sydöstra Närkes sjönamn s. 70 ff. Här må dock speciellt erinras om det i motivhänseende intressanta fallet *Boten* — *Botån* i Grangärde sn, anført ovan s. 4 not 3 i samband med våmh. namnparet *Bjösjön* — *Byan*.

Ett på detta *bot* bildat adjektiv \**botal* 'bukttig, slingrig, behäftad med många småkrökar' torde man ha att se i förra leden av namnet **Botalbäck** *bóta/-* (Botalb. G103) i Ore socken i Österdalarna, vilket gäller ett biflöde till den i Oresjön utmynnande Arvån, med ett mycket småslingrigt lopp (ej framträdande på G-kartan). Det ponerade adjektivet vore en synonym till det ovannämnda nisl. *bugdóttur* och har kanske även ett motstycke i det *vindal-* som föreligger i finl. ånamnet †*Vindala* †*Vindalå*, nu *Vindala å* i Vindala socken i Österbotten (skr. *Windala* 1574, *Vindallå* 1590 osv.), varom se Karsten SBÖ I s. 157. »Det buktiga åloppet möjliggör antagandet, att namnet äger samband med vb. *vinda*», säges här. »Men huru ändelsen i *Vindala* skall tolkas, är och förblir väl oklart.» — I övredalskt folkmål förekommer åtskilliga adjektivbildningar på *-al*, ett suffix som vill säga 'benägen för, behäftad med' e. d.; och måhända är fler sådana att finna i ortnamn med annars dunkel förled på *-al*, ex. *Omalmyr* (och *Omalberg* G107) i Älvdalen — ?*Holmal-* 'med holmliknande förhöjningar, holmig'. Några uppgifter om brukliga dalska adjektiv på *-al* lämnas hos Levander Dalm. I s. 101 och hos förf. i ANF 70 s. 205.

BROR ÅKERBLOM

Finlandssvenskan och svenskan i Sverige  
avspeglade i yngre nysvenska brev och dagböcker

*En jämförande undersökning*

INLEDNING

En finlandssvensk bosatt i dagens Sverige kommer helt naturligt att engagera sig också språkligt. Han är med sitt modersmål — antingen inriktat enligt Hugo Bergroths intentioner eller dialektalt av gammal vana — dagligen ställd inför ett olika tonande och i flera avseenden annorlunda uppbyggt system. Graden av hans småningom skeende anpassning efter denna språkmiljö är beroende av faktorer som tid, umgänge, eget intresse och lyhördhet — medel i aktiviteten är tidningar, radio och TV. Ganska omedvetet börjar han i sitt tal förhålla sig på ett nytt sätt i vissa sammanhang, t.ex. med uttryck som *just det*, *alla tiders* och *inget vidare*, med formen *dom* för *de*, *dem* (t.ex. vid telefonering, då han kan verka mera »rikkssvensk» än annars), med adjektiviska ord som *flott*, *kul*, *snygg* och *tuff*, substantiv som *grabb* och *kåk*, verb som *gilla*, *kila*, *mena*, *snacka* och *åka* (jfr mina synpunkter om »favoritord» och »uttunning» i Modern svenska, s. 25—29). I skrift, t.ex. i brev och dagboksanteckningar, avsätter sig hos den, som yrkesmässigt sysslar med intellektuellt arbete (pedagogen), med tiden sådant som *överstökad* i stället för *undanstökad* (dessa former går kanske sedan jämsides), *tveksamt* för *osäkert*, enkla ord som *tjafs* och *trams*, komposita som *helledig*, *högeffektiv*, *matnyttig*, *mellandag*, *hemmadag* och *sovmorgon*, uttryck som »verklig *satsning*» och »en *stöt framåt*», kanske också *följa upp* (exx. hämtade ur undertecknads dagbok för januari-februari 1964 vid jämförelse med motsvarande 1950, skriven i Finland).

Den intressanta frågan om mötet mellan finlandssvenskan och svenskan i moderlandet — anpassning men dock i de flesta fall fortsatt markant särgående — vore värd en ingående undersökning. Ett liknande sam- och växelspel har förstås i olika tider förekommit vid överflyttning från Finland till Sverige, t.ex. i fallen *Michael Choraëus* (f. 1774 i Vörå, d. 1806 på Karlberg vid Stockholm, studier i Sverige, föremål för Tegnérns beundran i brev av 15/1 1804; Sv. män o. kvinnor 2:97 och Tegnérns Saml.

skr. V:36—39) och *Frans Michael Franzén* (efter 1811, när han började sin verksamhet här på sidan som kyrkoherde i Kumla av Strängnäs stift). Det vore utan tvivel en trevlig uppgift att språkligt följa särskilt den senare i spåren, att försöka fixera förändringar eller förskjutningar i hans språkskick genom hans mångahanda skrifter, kanske att börja med hans brevväxling (utgiven av Anna Maria Roos 1909; Sv. män o. kvinnor 2:588). När Franzén i här följande framställning ibland citeras, sker det i medvetandet, att hans språkliga mönster för tiden efter 1811 inte utan förbehåll skall uppfattas som representativt för finlandssvenskan.

Det språkliga förhållandet Finland—Sverige kan ses också ur en annan, från finländsk synpunkt, ja på det hela ännu mera intresseväckande vinkel: den genom århundraden under »svenska tiden» i Finland (intill 1809) praktiserade överflyttningen från moderlandet till det gamla Österland. Vi vet, att det till avsevärd del varit fråga om ämbetsmän under längre eller kortare tjänstgöring där borta, att Åbo akademis grundläggning 1640 bl.a. medfört en kraftigare sverigessvensk invasion av arbetsvillig ungdom, beredd att göra sin karriär just i Finland, att inställningen till »rikssvensken» och hans språk där i allmänhet varit aktningfull, värderande. Detta språk har i så hög grad fått utgöra förebild, att — som R.F. von Willebrand år 1898 konstaterar — Finlands representativa skriftställare inte väsentligt kommit att skilja sig från de sverigessvenska (Om språkets förändring. Fi. Tidsk. 1898, s. 341; jfr Ahlbäck, Svenskan i Finland 27). I vår typbehandling citeras rätt ofta en auktor, som företräder kategorin i Finland utbildade och verksamma rikssvenskar, auditören *Carl Christopher Ekman*, känd för sin dagbok från kriget i Finland 1788—1790 (utg. av Reinh. Hausen år 1900), vilken också Gustav III i hög grad skall ha satt värde på (E. född i Umeå, år 1792 gift med kyrkoherdens i Bjärnä dotter, Sara Elisabet Gadolin, och troligen därför för alltid bunden vid Finland — dog i Nystad 1818; dagbokens Förord III—V). Som vi kommer att se, förblev han inte opåverkad av finl.sv. språkvanor, men han får ändå markera gränfallen i den språkliga beröringen.

Alla krafter i språkets »liv» är inte härmed angivna. Vi bör vid bedömningen av det nämnda förhållandet Finland—Sverige hålla in sikte som en central faktor den skriftspråkstradition, som bibel, psalmbok och lagbok konservativt uppburit, kanslispråket i allehanda skriftväxling, inlagor och kungörelser, den småningom framträdande bildade och vårdade samtalsformen, som via det florerande sällskapslivet och dess händelser lätt kunnat fästas på papper i förtroliga brev och intima dagboksanteckningar. Allt efter sinne och läggning och stundens ingivelser har särskilt i skrifter av sistnämnda slag även ett vardagligt, folkligt inslag kunnat tillätas. Vi ser det tydligt i *Topelius'* dagböcker, där ett glädjeutbrott kan åtföljas av ren dialektåtergivning (jfr Top-Törn 134).

Med dessa här antydda historiska förhållanden och tendenser i minne och medvetande har jag gått till föreliggande undersökning, till en jämförelse av språket i finl.sv. och sv.sv. skrifter, främst sådana med personlig stil och hållning — brev och dagböcker men även den typ av memoarer, som Johan af Wingårds »Minnen» så väl representerar. Ett nyttigt

förarbete, ett slags sondering var för mig uppsatsen »Topelius och Törneros» (MLF:s årsskrift 1963). När jag fann anledning att fortsätta på den inslagna vägen, framstod genast behovet av en äldre brevedition som finl.sv. huvudkälla (liksom Topelius' utomordentliga dagbokstext varit det i nyssnämnda arbete, i komparation med en sv.sv. brevttext). Uppmärksamheten riktades lätt på Henrik Gabriel Porthan, vars brev till Mathias Calonius i angelägenhetsordning stod främst, när Svenska Litteratursällskapet i Finland år 1886 inledde utgivningen av sin stora skriftserie, och som Rolf Nordenstreng vederbörligen utnyttjat i sin långa uppsats »Finländsk svenska på 1700-talet» (1902). Den närmare bekantskapen med brevsamlingen i fråga blev givande och eggande, som avspegling av kulturförhållandena i den gustavianska tidens Åbo och hela Finland men även med sina mängder av språkliga särdrag, värda att notera. Ehuru starkt intresserad av tidevarvets litterära strömningar var Porthan inte själv stilist i den mening som senare t.ex. Törneros i Sverige. Men han hade ibland sitt mångomfattande intresse inriktat också på språkliga detaljer. Sålunda skriver han den 7 mars 1799: »Men at den Göthiska stilen, som ock redan i Stockholm börjat intränga sig (det orimliga bruket af ordet *gagna*, t. ex. har jag sedt mycket antaget!), blifvit vederbörligen åtalad, har högsta skäl för sig.» (II:545.) Främst ger breven bilden av patrioten i bästa mening. Porthan var och ville vara ett slags »klockarfar som allt skall bestyra» i sin kulturkrets. Betecknande är hans egna ord senhösten 1795: »Efter vanligheten skrifver jag i förråd upp de små nyheter som här sig yppa.» (I:225.) I sina ofta utförliga epistlar till Calonius i Stockholm (denne bosatt där 1793—1800 som medlem av Konungens högsta domstol — hans vota var grundliga och skarpsinniga, hans hållning självständig, med fullkomlig motvilja att engagera sig politiskt; Sv. män o. kvinnor 2:5) ordar han om sina bekymmer: och Åbo akademis lärare och byggnader och framtid, om ämbetsutnämningar runtom i Finland, vilka C. skulle försöka bevaka och befordra på lämpligt sätt. Vi ser Åbo stad i närbild, förnimmer den gamla tidens instängdhet med mer eller mindre otillfredsställande bostäder, med folks sjukdomar och hädangång. Vi läser om trolovningsrykten och giftermål, med ej sällan saftig karakteristik av personer och sinnelag. Också lantgårdarna och bondeklassen skymtar, likaså olika ekonomiska problem, missväxter, handeln med utlandet, de problematiska resorna över sjön till Stockholm eller runt Bottniska viken. Därvid är det alltid fråga om kommissioner med resande, t.ex. om bokanskaffningar för akademins bibliotek. Vi får i ett stort stöp finländsk och dåtida svensk kulturhistoria och lockas till jämförelser i det historiska skeendet. Napoleons framfart påminns vi om, men även om engelsmannens hänsynslöshet på haven, om ryska kejsarinnans eller tsar Pauls senaste attityder, om förbindelserna med det Finland, som under 1700-talet hamnat på ryska sidan och från vilket ynglingar studerade i Åbo liksom en hel del riks-svenskar. När så mycket av Porthan skrivits i förtroende till Calonius, verkar det mer än egendomligt, att i sista brevet varslas om en allvarlig fnurra på tråden — ur hjärtats djup av den förre: »Är detta en anständig beskyllning emot en man av heder ...?» (II:606, 1800.) Det rörde sig om

Calonius' i Åbo kvarlämnade saker, bl.a. böcker, vilka Porthan som vän och hyresgäst i hans ägande gård kommit att taga befattning med.

Den porthanska textens lämplighet för mitt ändamål behöver inte ifrågasättas. Men en förklaring kan vara på sin plats beträffande mitt sätt att hänföra den till de finlandssvenska och att rent av använda den som huvudkälla. Termen *finlandssvensk* är ju sentida till sin uppkomst (från 1900-talets början; jfr SAOB, F 589) och förbindes lätt med svenskhetssträvandena i Finland. Och Porthan är känd som upparbetare av jordmånen för ett nationellt tänkesätt av annat slag, visserligen i en tid, när språkmotsättningarna i landet inte var en realitet såsom senare. »Både direkt och — kanske främst — indirekt väckte han hos den akademiska ungdomen en känsla av samhörighet med Finland och det finska folket, vilken alldeles inte hade någon udd riktad mot Sverige, men vilken kanske dock var litet annat och mera än blott lokalpatriotisk hembygds-känsla.» (Henning Söderhjelm, *Finskt och svenskt i Finland 17—18.*) Jag har ansett termen *finlandssvensk(a)* tydligast och lämpligast också för äldre författares språk, även Porthans. Därmed har jag inte placerat honom i gruppen *finlandssvenskar*. Han var född i Viitasaari som prästson, hade finskan som ursprungligt modersmål men använde enligt tidens sed latinet och svenskan i sina skrifter — påbörjade även ett finskt lexikon och studerade finskan med filologisk metod och kritik (Söderhjelm 17—18).

Att finna en fyllig dagbokstext som sv.sv. huvudkälla kan tyckas lätt och snart gjort — det är så mycket att välja på. Med den tur en forskare alltid måste ha blev jag hösten 1963 av förre landsantikvariern, fil. dr *Manne Hofrén* i Kalmar inriktad just på den s.k. Årstadagboken av Märta Helena Reenstierna (journaler från åren 1793—1839, i tre digra volymer utgivna genom Sigurd Erixon, Arvid Stålhane och Sigurd Wallin; Sthlm 1946—53). Excerpteringen av den visade sig ge material övernog för jämförelse med finl.sv. och andra sv.sv. auktorers språk. Denna dagbok måste i vissa avseenden anses som ingenting mindre än en guldgruva. Den kom mig väl till pass med sin breda uppmålning av livet i Stockholm med omgivningarna — sociala förhållanden inte minst — som blev en märklig pendang till Porthans Åbo-bilder. Här har vi »Målar-drottningen» på Bellmans tid och senare (denne för resten vän i huset, ibland på besök, dedicerande egna verk till herrskapet på Årsta; I:27, 32, 44 o. 61—62, III:99) med all den sakliga utfyllning, som hans berömda dikter kan tänkas tarva. Och författarinnan själv — vilken person i sitt slag! Utan motsvarande bildning och begåvning var hon en med båda fötterna på jorden stående prosans Anna Maria Lenngren, blott så mycket mera resolut och långlivad (87 år gammal vid sin död). Hon har karakteriserats av en samtida med orden: »... hennes ansiktsuttryck visade en blandning av stolthet och glädtighet, kraft och satir» — hon var en lång och ståtlig dam med stora nötbruna ögon (I:30—31). Framför allt var hon det sunda, praktiska livets människa, impulsiv och beskäftig, hushållande och planerande, vid sin dagbok raljant moraliserande. Vid fyllda 71 år skriver hon: »Jag rangerade hvarjehanda efter 3<sup>ne</sup> dagars resor till staden — sedan *skrifva, skrifva, läsa, äta, sofva* — lycklig den som

kan rätt läsa, förnuftigt skrifva, lugnt sofva och har god mat att med hälsa och smak förtära, Guds Nådegåfvor!!!» (II:473, 1824; kurs. av undert.) I sin långa borgerliga tillvaro som godsägarfru — ett 30-tal år som änka — bar hon namnet von Schnell (gift 1775 med den 20 år äldre ryttmästaren C. H. von Schnell, vilken var bördig från Holstein och sedan 1771 ägare av Årsta gård i Brännkyrka församling; I:18—19).

»Årstafrun», som jag i fortsättningen för enkelhetens skull kallar henne, var född 1753 på Håkanstorp i Hovs socken, Älvsborgs län, men fadern — f.d. löjtnant Abraham Reenstierna — inköpte senare Sjöeryds gård i Tofteryds socken, Jönköpings län. Redan 1772 kom dottern till Stockholm för att fullborda sin uppfostran, och därefter var huvudstaden eller rättare dess omedelbara omgivning hennes miljö och hemvist för resten av hennes långa liv, vilket bör ha haft något att betyda i språkligt avseende. Också hennes edukation (en smula kännedom om latin, obetydligt tyska och förövrigt franska ingick däri) och intellektuella intressen (mest tidens familjeromaner — tyskarna von Kotzebue och Lafontaine — riddar- och rövarromaner, undantagsvis klassiker som Goethe, Fielding och Goldsmith, märkligt nog även Gustav III:s samlade skrifter — hon blev med åren hätsk antigustavian, napoleonbeundrare och bernadotteanhängare) bör beaktas, när man bedömer hennes skrifter. Detsamma gäller hennes umgänge, som kan sägas ha varit blandat borgerligt med vissa adliga inslag, och hennes lust att söka förströelse (flitig teaterbesökare, barnsligt förtjust i cirkus- och varietéföreställningar, road av utflykter med matsäck i det gröna och av åkturer till Gärdet vid militära uppvisningar; I:28—34). Sin dagbok anförtrodde hon regelbundet alla dessa »realiteter och bagateller». Hon talar i en anteckning 1799 om de händelser, som uti hennes »lilla Sphère vid Årstad» dagligen förekommer tillika med väderlekens omskiften: sysslor, främmande, resor, visiter, hälsa och opassligheter etc. (I:189). Något man särskilt frapperas av är hennes annotationer om tjänstefolkets beteende på gården — betänkligt brännvinsdränkt. När hon på gamla dagar ser tillbaka och granskar vad hon skrivit ned, slår det henne, att dagböckerna efter hennes död skall bli »förunderliga nog» för nyfikna läsare (III:174, 1830).

De är förunderliga nog för oss, värdefulla i samma mening som — ehuru i flera avseenden med helt annan bredd än — Porthans brev.

Av finl.sv. texter har Zacharias Topelius' dagböcker från åren 1832—40 (utg. av Paul Nyberg 1918—24) fått släppa till en hel del både ordtyper och belägg — min stora excerpering för komparationen med Törneros föreläg och inbjöd till nya kombinationer. Arten och värdet av Z.T:s i unga år gjorda »ephemeris» är välkända (jfr Top-Törn 114—115 o. 132—134). Så mycket kan här sägas, att hans personliga utspel var stort och märkligt — en källa att på nytt återkomma till med glatt igenkännande och tacksamt noterande. Med hänsyn till dagböckernas karaktär av ett ungdomligt sinnes avspeglingar var det av värde att få en komplettering med en mogen mans personliga dokument, gärna en österbottnings. Här passade kapellänen Jonas Lagus (f. i Kurikka 1798, d. i Pyhäjärvi, Uleåborgs län 1857) in i stycket med sina Brev och skrifter I—II (utg. av Tor Krook, H:fors 1933 o. 1935). Han har av den kyrko-

historiska forskningen ansetts som en betydande representant för den österbottniska folkväckelsen och visar i sin brevstil (som det här mest gäller) en tros- och övertygelsetyngd, egendomligt uppblandad med vardagligt begripliga, ibland dialektala ord och former, sådant som Bergroth sedermera kallar finlandismer. En välbehörlig nyländsk motvikt mot det österbottniska blev kammarrådet Fredrik Lorentz Nyberg (f. 1768 på Sveaborg, d. 1831 i H:fors; stora insatser som hög militär-kameral, senare civil ämbetsman; Sv. män o. kvinnor 5:562) med sin »Brefbok» från kriget 1808—09 (utg. av Reinh. Hausen 1916). Hans text har värde för mitt ändamål med åtskilliga trots ämbetsmannauiformen personliga och finl.sv. dialektala utformningar. Därtill ansluter sig så i motiv som geografiskt-språkligt på lämpligt sätt ynglingen Carl Elias Alopaeus' (f. 1793, d. 1851 som utnämnd domprost i Borgå) »Dagboks-anteckningar från 1808 års krig äfvensom från Landtdagen 1809» (utg. av Ad. Neovius 1890—91), varur belägg och belysning i viss utsträckning hämtats. Hans dagboksstil påminner om och liksom förebådar Topelius'. Att jag gärna skulle gå till Fredrika Runebergs (f. 1807, d. 1879) »Anteckningar om Runeberg» och »Min pennas saga» (utg. av Karin Allardt Ekelund 1946), säger sig självt. Det var lockande att närma sig J. L. Runebergs språkmiljö, som maken måste anses företräda. Själv hade hon sin åboländska släktbakgrund att gå tillbaka på (viss förbindelse med Porthan-texten att vänta) och dessutom sin egen säkert inte obetydliga litterära utveckling att framvisa (Ruth Hedvall, Finlands svenska litteratur 197—198). Såsom tillhörig Borgå-kretsen på Runebergs tid och med upplevelser och anteckningar från kriget 1808—09 som särskild merit blir även överste Carl Magnus Möllersvärd (f. i Stockholm 1775, d. i Borgå 1846; tillbringade sin barndom på faderns egendom Mäntsälä gård el. Möllerhof) vederbörligen beaktad — skrifterna »Journal» från nämnda krig och Dagbok för år 1839 (utg. av Reinh. Hausen 1916 resp. Gunnar Mårtensson 1963).

Ehuru mycket yngre än de här presenterade brev- och dagboksförfattarna har Gustaf (»Guss») Mattsson (f. 1873 i Bremerhafen, d. 1914 i H:fors), tagits med — hans brev från åren 1891—1914 (utg. av Bertel Jung 1942 under boktiteln »Gustaf Mattsson berättar om sig själv»). Detta är mer än väl motiverat. Till hans rika begåvnings utflöden hörde inte bara en fenomenal ordkonst som sådan utan i överraskande hög grad en förmåga att åstadkomma naturlig och samtidigt oefterhärmlig stilistisk effekt med element ur den av många förkättrade finlandssvenskan. Man kan här med rätta tala om intelligensens och inspirationens fräschör, och man undrar, vad den gode Hugo Bergroth i sitt stilla sinne kan ha tänkt om Mattssons »I dag»-kåserier i Dagens Tidning 1912—14, vilka bör ha varit allmänt samtalsämne i Helsingfors. Det var om denne Guss Mattsson som Albert Engström en gång skrev, att han »försökte översätta Guds språk till svenska» (Inledningen till »I dag. Kåserier i urval», H:fors 1950, s. 6). Jungs brevedition ger mycket stoff att registrera och en mängd fall att särskilt taga fasta på för den föreliggande typbehandlingen — dessutom den festlighet i sinnet, som så få auktorer kan skänka.



Närmast för jämförelse bakåt i tiden har jag beaktat och utnyttjat den berömde Pehr Kalms (f. 1716 i Ångermanland, d. 1779 i Åbo; son till kapellanen i Korsnäs av Närpes socken Gabriel K., på 1740-talet bosatt i Uppland och i studierna dirigerad av Linné; Sv. män o. kvinnor 4:162) brev till friherre Sten Carl Bielke 1741—48 (utg. av Carl Skottsberg 1960) och dagbok »Resa till Norra Amerika», tilläggsband sammanställt av Fredr. Elfving, H:fors 1929). Och superkargören P. J. Bladhs »Anteckningar under en resa till Tyskland, Nederländerna och Paris åren 1799—1800» (utg. av »Joir» 1888, Sv. litt. sällsk. i Finl.) har lockat till kontroll av ev. österbottniska element i språkformen (B. född i Vasa 1746, d. på sin gård Benvik i Närpes 1816; gjorde karriär i Ostindiska kompaniets tjänst, vistades 8 år i Kina, betydande författare både på det ekonomiska och det naturvetenskapliga området — av J. R. Danielson-Kalmari betecknad som en av Finlands »skarp sinnigaste och mest egenartade tänkare» på nationalekonomins område; Sv. män o. kvinnor 1:355).

Min första bekantskap med Sverige i y.nsv. brevtexter var Adolph Törneros (f. i Eskilstuna 1794, d. som professor i Uppsala 1839), hans brev för tiden 1810—38 (utg. av Nils Afzelius, Sthlm 1950—60). Det var utan tvivel tursamt, att just han kom i blickfältet (jfr Top-Törn 114). Med sin stora sensibilitet, balanserad av kritisk intelligens (viss böjelse för ironi), utbildade han sig i vad som den tiden uppfattades som skön konst, brevskrivning — ja han blev i den ytterst avancerad. »Hans epistlar är genomtänkta, elegant och noggrant formulerade, de är redan i sin konception avsedda att vara litteratur.» Han var också i hög grad sina vänners vän: »Ingen glädje är riktigt njutbar, utan att den låter skifta sig i två portioner eller flere: en till egen förplägning, de andra till meddelande åt andra, vilka man håller av.» (K. Sivert Lindbergs uppsats om Adolph Törneros i Eskilstuna-Kurirens jubileumsnummer, »Eskilstuna 300» n:o 1, 1959.) Med alla dessa kvaliteter är Törneros nyttig också från språklig synpunkt, för en jämförelse av det slag jag föresatt mig, vilket min undersökning av förhållandet Topelius—Törneros torde visa. Olof Östergren framhåller bl.a. på tal om sådant, att antalet arkaismer inte är så stort (Stilistiska studier i Törneros' språk, Inledning III), att fasta uttryck som »*till halvs*» och »*utom vägg*» är egendomliga för honom (III), att man särskilt bör observera hans spirituella språk (»kvickhetspråket», IV; jfr Top-Törn 116—117, 119 o. 133), att T. var mångbeläst och lätt mottaglig för intryck — därmed naturligt, att han lånat ordmaterial från åtskilliga håll (s. 8).

Abraham Haeggström (f. i Umeå 1785, d. 1850) var prästson. Efter en tids skolgång vid läroverket i hemstaden kom han in på praktisk verksamhet, som lanthandlande, på 1830-talet som småbrukare på ett torp i Skellefteå-trakten med framställning av pottaska, kimrök m.m. som huvudsyfte. Hans »Journal» 1836—1839 omfattar detta skede i hans strävsamma liv (Arbetsliv i Skelleftebygden, Uppsala 1944, s. 13—16; jfr Sv. män o. kvinnor 3:224) och lämnar i sin enkla, trohjärtade utformning — mycket korta och summariska men dagliga anteckningar — ett ganska rikhaltigt, delvis dialektpräglat språkstoff, av intresse för oss

inte minst som nordsvenskt, från ett landskap, som geografiskt och historiskt varit nära förbundet med Österbotten. Nils Ahnlund har i en inledning till den tryckta journalen betecknat den som en källskrift, vilken »är ett snitt ur själva tiden» och småningom under läsningen öppnar vida mänskliga perspektiv och samtidigt för oss »mitt in i en visserligen undgängömd och anspråklös men livaktig och på sitt sätt högtstående miljö» (s. 9).

I min hand kom en text, som tycktes lova något med ämne och tidevarv, »Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s Hof» av friherre Gustaf Johan Ehrensvärd (f. 1746, f. 1783; stod till en början Gustav III nära, var 1772—76 chef för Svenska teatern, skrev bl.a. en opera *Atis och Camilla*, blev mot slutet av sin levnad diplomat; Sv. män o. kvinnor 2:332). Behållningen blev dock från min synpunkt mager i jämförelse t.ex. med vad den samtida auditören C. C. Ekmans dagbok har att bjuda på. Språket — säkerligen representativt för hans klass — verkar på det hela konventionellt åtminstone i den meningen, att motsvarigheter till ord, former och uttryck i regel lätt kan påträffas i den samtida litteraturen (bokförda i SAOB). Det heter dock i inledningen (orden utgivarens, E. V. Montans 1877), att stilen i Ehrensvärds dagbok stundom är mindre värdad och någon gång osvensk, beroende på att »allt är såsom ett blott utkast nedskrifvet och ej blifvit efteråt genomsett och ändradt» (VI). När jag sedan gick till att granska språkformen hos den en generation yngre Johan af Wingård (f. i Sthlm 1778, d. där 1854; militär karriär som arméofficer, var landshövding i Värmland till 1840, därefter statsråd till 1843), var det som att komma in i en helt annan atmosfär, en lättare, livfullare (af W. var biskopsson, framträdde som författare under borgerlighetens tid). Vi misstar oss troligen inte, om vi som huvudskäl till skillnaden ser personligheten bakom konceptionen (mänsklig värme och humor). Hans »Minnen af händelser och förhållanden under en lång lifstid» (1846—50) har ansetts som underhållande men föga tillförlitliga (Sv. män o. kvinnor 8:398). De är i varje fall som språktext värda uppmärksamhet.

## ORDBILDNING

Avledning. Vi utgår från det redan hos Porthan belagda *lungсотare* (»han som dessutom ... är lungсотare», Bref II:454, 1798), vilket förekommer också hos Almqvist (1822, 1839; SAOB) och i sen tid t. ex. hos Ivar Lo-Johansson (»Författaren» 1957, s. 65; Sv.S:s omdöme april 1964: »lungсотare äldre slanguttryck — makabert»). Det har sedermera ersatts av *lungсотist* (i sht i Finland: Ilmoni 1849, Guss Mattsson 1910; SAOB — jfr Bergroth 301: »utan direkt motsvarighet i högsv.»), vilket i sin tur sedan i finl.sv. någon gång utbyts mot det stelbenta *tuberkulosist* (Langlet 52). Avledningar på *-ist* till substantiviska grundord har viss hävd med fall som *aristokratist* (C. C. Ekman 1790: »det är en så kunnig sak, att den argaste aristokratist här på orten icke vågar att disputera

den», s. 219 — E. som redan framgått till börden umeåbo, men kallade sig som student »Medelpadus» och kom att utbilda sig och tjänstgöra i Finland; Förord till hans dagbok III—IV), *fortifikationist* (Ekman 1788, s. 18 o. C. E. Alopaeus 104—105 — även i HSH ca 1750 och AB 1898; SAOB) och *nationist* (Porthan 1796: »at hans Nationister ... strukit hans namn», I:300; jfr ConsAcAboP 1705, Alopaeus 84, Topelius IV:92, Lagus, Pojk. 1904 — hos Gustafson, GotlNat, citat fr. 1765; SAOB). I sv.sv. var t.ex. *landtvärnist* frekvent i äldre tid (L. von Hausswolff 1809, KrigVAT 1834, J. af Wingård 1846; SAOB — jfr ännu Sundén 1892). Guss Mattsson fann bruk för dylika former på *-ist: kongressisterna* (s. 243, 1898), *förstakursister*, *fjärdekursister* (s. 248, 251, 1898—99), ja han vågade sig (visserligen i skämtverser, »Tutingspoesi», och kanske i rimnöd) på en bildning som *blödsinnister* (s. 321—322, 1903; jfr *blödsinne* t.ex. hos Tavaststjerna 1891, SAOB). Nytt i sv.sv. är *tobakist* 'tobaksförsäljare' (början av 1960-talet), lanserat genom Tobakshandlarnas Riksförbund efter pristävlan om namn (medd. B.C.) — jfr Wesséns påpekande, att nya personbeteckningar på *-ist* till substantiviska (och adjektiviska) grundord kan komma till när som helst, dock inte alldeles fritt och obegränsat (Sv. språkhistoria II:141).

Av intresse är avgjort formen *kapellit* hos Jonas Lagus i betydelsen 'kapellbo' (»Han klagade svårligen över sin och kapelliternas saknad», I:3, 1828 o. »att alla de öfrige Kapelliterne äro som förr», II:126, 1832). Vi känner denna avledningstyp från sv.sv., där t.ex. Törneros brukat *Sjösaiter* och *Ekhamiterne* (II:200, VI:376) och där *realskolit* använts i synnerhet vardagligt (SAOB, SAOL, Ögr; även *realskolist* i södra Sverige — LundPrivElemSk 75, citat fr. 1904, SAOB). Former på *-it* har varit ganska vanliga i Finland: *hikhulit* (laestadian; boktitel hos Jac. Ahrenberg 1889, hos Freudenthal 1902 upptaget som fennicism — jfr fi. *hikhuli* hos Cannelin) och *Lappoit*, *Wöroiterna*, *kronohagiter* hos Topelius (III:23 o. 182, IV:260). Att bildningen fortfarande är produktiv här, visar fallen *simonit* (Simonens anhängare) och *skogit* (Skogs d:o).

Det hos både Porthan och Topelius förekommande *söleri* (Porthan I:192, 1795 o. Topelius I:149, 1833), avseende tidsutdräkt, ej nedsmutning, representerar en i Finland inte ovanlig avledningstyp (formen även hos Nervander och Runeberg; i den andra betydelsen tidigt i svenskan: »stank och söleri», Carolstadius 1620; SAOB-Ark). Vi har det belagt t.ex. också hos blekingen P. J:son Rösiö (Ögr; jfr SAOL). Hos Topelius påträffar vi bl.a. ett *skytteri* (»men i vårt skytteri hade vi en rasande otour», I:222, 1834), som anknyter till äldre språk i Sverige: »*skytteri* och *jägerij*» hos Rudbeck i Atland (1679), »de gamle älskat *skytteri*» hos Botin (1755) (Dahlgren, Glossarium); också hos Dalin (1853) för 'jakt'. Det finländska fallet har säkerligen haft stöd av ett dialektalt *skytta* 'gå på jakt, jaga' (VII, Ösv., Wm, Saml.; jfr Ögr om kattens »skyttande» på sparvar med Topelius om lurande på sjöfågel i det citerade sammanhanget). Vi har i finl.sv. text ett tidigt belagt *fuskeri* (»bewijsa honom nogodt fuskerij», BtÅboH 1637; SAOB — i Edom 1652 sup. *fuskat*, I:165) — formen senare frekvent i Sverige (SAOB, Dalin 1850, SAOL; jfr *skinneri* hos Tegnér 1799, V:6, jubelfestuppl., kvar i nusvenskan, Ögr, SAOL); ett *raskeri*

'avskrap, avfall' (Murenus 1649, SAOB; i tingsprot. från Vörå i Österbotten 1670, FRA ss 2:5 — jfr Vörå hist. I:107—108), som vi återfinner i BoupptSthlm 1681 och hos Celsius 1731 (sv.dial. liksom norskan uppvisar detta *raskeri* — i både sv. och finl.sv. dial. ett vb *raska* 'samla ihop' o.dyl.; VII, Ösv., Wm, Saml., SAOB); ett *roskeri* i snarlik betydelse (Murenus 1640, 1657, SAOB; ordet vanligt i öb. dial, VII, Wm — ett *roska* 'ostäda, skräpa' i finl.sv., Freud 69; jfr Bergr 323 o. SAOB, R 2524); ytterligare — hos Guss Mattsson — ett *tänkeri* (»så att det är rätt virrigt i tänkeriet just nu», s. 367, 1906, tydligen en skämtsam bildning; jfr *fritänkeri*, SAOL) och ett *pusteri* (»Kan numera utan hosta och pusteri snöra mina kappsäckar», s. 431, 1910). — Tendensen med denna avledning i finl.sv. markeras också av bildningar till sammansatta former: *budföreri* (Freud 41, även i SvT 1852; SAOB, B 4542) till finl.sv. provinsiella *föra bud* 'skrodera, skrävla', använt i äldre tid t.ex. av Runeberg och Topelius (jfr SAOB och Top-Törn 134) — också ett *budförare* 'övermodig person' anföres av Freudenthal men har knappast varit grund för avledningen; jfr *golfständeri* (Maxmo kommunionbok 1828—34; i öb. och nyl. dial. kallas den som kommer objuden till bröllop för *golvständare* — VII, Ösv., Wm, Saml. o. SAOB med ex. från Topelius 1867, G 758) och *partimakeri* (Jonas Lagus II:90, 1838, till *partimakare*; SAOB).

Vi beaktar här också fallet *frisinnig* hos Törneros (genom den frisinnige mannens språk», I:89, 1823; efter ty. *freisinnig*, Hellq). Freudenthal upptar det (1902) i sin registrering av ord i sv.sv., vilka aldrig eller sällan användes i Finland. Det är belagt t.ex. hos Brinkman 1824, Tegnér 1834, af Wingård 1846 (»ett par exalterade, frisinniga fålar», I:17), Dalin 1850 och så sent som hos J. A. Hahnsson (Svenskt-finskt lexikon) 1896. Där emot brukade Franzén (1840) formen *frisint* (ännu hos Levertin 1900, i Freudenthals förteckning för finl.sv. 1902 och hos Lagerblad 1903 men f.ö. mindre vanlig än *frisinnad*, fränsett att den ingår i ordformen *frisinthet*; SAOB, SAOL, Ögr). Fördelningen är i viss mån en annan hos kanske mindre använda *blödsinnig*—*blödsint* — *blödsinnad*. Vi har *blödsinnig* (substantiverat) hos Topelius (Vint. 1862, 1882, i Sverige ännu hos Hallin 1885, SAOB; Nordenstreng 1903: omiskännlig tysk härkomst, s. 27). Formen *blödsint*, nu den vanliga i Sverige (redan hos Isogaeus ca 1700; SAOB, SAOL, Ögr), är belagd i Finland även den, hos Jac. Ahrenberg 1888, medan *blödsinnad* är föga brukat på svenskt område (hos Nybom 1880; SAOB). För *argsinnig*, upptaget hos Sven Benson för nargö-målet (Studier över adjektivsuffixet *-ot* i svenskan 72; eg. *argsinniger*, VII, Ösv.) saknar vi finl.sv. belägg (SAOB: vard., föga br., förekomst hos Nordfors 1805, Dalin 1850 och Lundell 1893; A 2212); *argsinnad* däremot i nyl. dial. (VII, Ösv. 1164; formen hos Erici ca 1640 — om djur — Oelreich 1755, Dalin och Lundell, SAOB, A 2212). — Det som specifikt finl.sv. ansedda *vattig* förekommer i Topelius' dagbokstext (»sin upvärmde, vattiga själaföda», II:53, 1835 och »vattig köttsoffa», III:304, 1838) — upptaget redan hos Juslenius (1745) och av Nordenstreng (1903) förbundet med en nyländsk dialektform (hos Vendell i Nyland I både *vatiger* och *vato* eller *vatoger*, s. 56). N. hade hört *vattig* även i Uppsala och uppfattade det som uppländskt folkmål. Formen är faktiskt belagd i uppl.

dial. (Skuttunge 1898, utt. *vattig*, ins. Elias Grip; ULMA — jfr Multrå-målet och Benson 104). För PE-PU-målen anför Vendell (1895) formen *vattug*, utt. *vatu* (anger förekomst också i nyl., åb. och ög.dial; Ordb 472 — det sistnämnda mot vad man normalt har att vänta sig, ändelsen *-ig* i götamål; Wessén, Våra folkmål 33) och räknar med både *vatt-* och *vattu-* i komposita som grund för avledningen. Förutsättningen för avledningsformerna *vattig* och *vattug* är tydligen förekomsten av den korta förleden *vatt-* i talrika sammansättningar (både dialektala och högspråkliga), bl.a. *vattsoppa* (jfr Bergr 317 o. Dalin 1853), *vattgröt* (Dalin o. SAOL) och *vattvälling* (SAOL) — jfr Rz o. VII, Ösv. Betecknande är, att det i Topelius-fallen ovan just är fråga om tunn, simpel, utspädd föda. Också i Multrå-målet brukas ordet *vattig* t.ex. om gröt (Nordlander 149). Jfr med liknande betydelse men annan avledningstyp ög.dial. *vattnisk* 'vattenblandad, osmaklig' (Almqvist, Sv. språklära 232).

Bland avledningar på *-lig* observerar vi som säreget ett *pyntelig* hos Topelius (»Ännu mindre antogs ett pynteligt litet raillant förslag att gå in till Alholmarna och sedan till Stockholm», II:81, 1835), då formen är känd i synnerhet från danskpåverkat språk (hos Ossiannilsson 1908: »En pyntelig ung järnvägsman», SAOB). När ordet påträffas endast sporadiskt och i den utförliga skildringen av en lång sjöresas strapatser (från Helsingfors till Nykarleby), har man en känsla av att det kan ha upp-tagits från den glada akademiska kamratkretsen ombord under de dagarna — en del var studenter (inte något samband t.ex. med sjömans-termerna *pynt* och *pynta*; SAOB, P 2523 — jfr *pynta* 'hissa ankaret' i HI-dialekten, VII, Ösv.). Ett faktum är, att Topelius i anteckningen för samma dag och för den föregående använder uttrycket »*lille rus*», vilket tyder på någon dansk jargong i sällskapet. Två dagar tidigare läser vi i dagboken: »... så att vi voro vid *meget* godt courage» (II:79—81; kurs. av undert.). — Ett *tågeligt* (*tågligt*) adv. 'långsamt' hos Årstafrun (»som dock gick *tågeligt* för dem», I:307, 1804) och Törneros (»kom ock vintern ... stilla och *tågligt*», 1825, SAOB) representerar ett i Sverige väl belagt äldre språkbruk (t.ex. Brenner 1711, 1713, Meyer 1743, Fredrika Bremer 1821; SAOB-Ark — även hos Dalin 1853). I finl.sv. litteratur är det tydligen inte vanligt — det föreligger hos Pehr Kalm i brev 1747, s. 174: »det går täml. *togligt* och långsamt» — ehuru ordet förekommer i åb. och v.nyl. dial. som adverb och adjektiv — i bibeln som adverb: *tågliga* (VII, Ösv., Wm, Saml., Exod. 23:30 ännu 1881; 1896 *småningom* — för *tåglig* i finl. sv.dial. jfr Wm, Lab.vok. I:61 o. 63).

Ett av Porthan använt *svinhundisk* (»bero af hans (el. en svinhundisk Cantzlers-Secreters) nycker och välbehag», I:137, 1794) visar sig vara ensamt i sitt slag (SAOB-Ark). Det enkla *hundisk* är något mera känt från litteraturen (jfr ä.da. *hundisk*, ty. *hündisch*), från den finl.sv. i betydelsen 'hundaktig' (Cygnaeus 1852, Gripenberg 1911), hos Rydberg 1859 i betydelsen 'cynisk' (filos.; SAOB). Till den förstnämnda tycks ett belägg hos Jonas Lagus 1852 anknyta (på tal om »de Lappska djefvuls-kristna» skriver han: »... att ingen grundlig sjelf- och synda-känedom föregått hos dem som förehafva detta hundiska skådespel», I:70). — Att även ett *budisk* 'skrytsam' bildats i finl.sv. vardagsspråk (hos Guss Mattsson 1896:

»att det ändå vore litet för budiskt att utan vidare släppa tillfället», s. 182; jfr Freud 41 o. Schildt 1915, SAOB), torde bero på det där vanliga uttrycket *föra bud*, varom redan varit tal (använt även hos en religiös personlighet som Jonas Lagus, I:57). Därtill har också en tyngre finl.sv. avledning på *-isk* bildats: *budförisk* (Freud 41) — dessutom det anförda *budföreleri* och dep. *budas* 'skryta' (SAOB, Bergr 345 om *budas*: »jargongord»). Till skillnad från *budisk* har *lagisk* (teol.) av gammalt använts flerstädes i svensk litteratur (SAOB, Ögr; även hos Lagus: »den lagiska fordran», I:65, 1852 — att särskälla från avledningen av hans eget släktnamn: »umgänget med *Lagiska* familjen», I:101, 1854). — Törneros' **guvernantisk** (»den guvernantiska saxen», I:205, 1824) har jag hänfört till hans »stilistiska grepp» (Top-Törn 117), men han har här naturligtvis haft stöd för bildningen av en utbredd tendens i språket under romantikens tidevarv (i tyska tecken; jfr Östergrens utförliga exemplifiering med förklaringar, Stil. stud. 42—46).

Ett **calasera** hos Porthan (»at han lefver lustigt samt calaserar och spelar», II:543, 1799) har ej varit obrukat i Sverige (t.ex. hos Böttiger ca 1875: *kalaserande*, SAOB; även i annan ordbokslitteratur jämte *kalasa*, vilket t.ex. Möllersvärd 1808, s. 205 och Törneros 1824, I: 216 uppvisar) — formen tycks ha fått fotfäste i Norrland och Finland (E. Modin i Landsm. 1902, Lindberg, FinNov 1894, Cannelin 1921, Multrå-målet 55; SAOB, Ögr). Belägg enbart från finl.sv. litteratur har vi för bl.a. *bostonera* (Topelius IV:77 o. 124, 1839; ordet *boston* för resten neutrum hos honom 1838: »togo vi vårt boston», Vasenius II:114, liksom hos Gjörwell 1792, SAOB, troligen som förkortning av *bostonparti*), *caffeera* (Topelius 1839: »der det caffeeras och skrufvas», IV:224), *pastorera* 'avlägga pastoralexamen' (»Han Pastorerar der» — i Borgå; Lagus 1835, I:26) och *perukera* (»låta perukera sig», TPed-Finl 1895, SAOB; Bergr 349). Formen *fingrera* (Freud 44, Bergr 88; Ahrenberg 1907, SAOB) har däremot använts också i sv.sv. litteratur (t.ex. hos Hagberg 1849; hos Bellman formen *fingerera* 1781; SAOB). Och *fotografiera* (Fredrika Runeberg: »att låta Fredrik fotografiera sig», s. 137) har brukats t.ex. av Fredrika Bremer 1863 och i SvLitTidskr 1868 (SAOB). Om en viss produktivitet för denna avledningstyp i Finland vittnar ett *exkursionera* (brukat i brev av undert:s son Hans, f. 1934; utgången från finskspråkigt läroverk i Helsingfors och som ornitolog känner han både det i finskan använda *ekskursio* och svenskans *exkursion* — han medger, att *exkursionera* är »självbildat»; jfr *exkurrera* från lat. *excurrere*, med viss användning i nusvenskan, t.ex. hos C. A. M. Lindman 1914, och ett i synnerhet i Finland — naturv. — brukat *exkurrent*; SAOB, E 835). Utöver detta märkes ett *exkursera*, nyss använt i tidningsintervju med filologiprofessorn C.-E. Thors (Vbl. 28/8 64). — På tal om »självbildning» kan anföras Guss Mattssons **ponnistera** (»Och så gick han väl dit och ponnisterade sitt tålamod», s. 375, 1906), vilket kan tänkas ha haft ett *strapatsera* (SAOL, till *strapats*) som förebild. Om så varit fallet, har kanske det finska substantivet *ponnistus* 'ansträngning' utgjort utgångsord, ej ett verb, *ponnistaa* eller *ponnistella* (Lönnrot).

Sammansättning. I formen *flötled* 'flottled' hos Freudenthal 1902 (s. 44; hos Ahrenberg 1897: »Tvistefrågan om flötleden i floden», SAOB) föreligger i förleden troligen ett vb *flöta* 'flotta' (sv.dial. Dalarna, Värmland, Finland *flöta*, no.dial. *fløyta* o. GR 1548; SAOB), vilket bl.a. stödes av finl.sv. *flötbar* (»Virkets släpning till flötbart vatten», FFS 1867, SAOB) och *flötare* 'timmerflottare' (Hahnsson 1888). Det hos Törneros belagda *Flötsund* (IV:33 o. 43, 1826 — hos hans vän de Frese samtidigt formen *Flottsund*, IV:46) för en känd gammal hamnplats söder om Uppsala har tydligen inte, trots den yttre likheten, samma slags förled. Som Jöran Sahlgren redan 1915 med många exempel ur litteraturen och olika sakskalet framvisat, torde förleden där bestå av ett substantiv, *flöte* 'sank mark' o. dyl. (NoB 1915 s. 92—99). — För *gräftland* hos Topelius 1864 (även Meurman 1846; SAOB — Freud 47 o. VII, Ösv. 297b) gäller, liksom för *flötled*, i förleden ett verb, nämligen ett finl.sv. *gräfta* 'hacka med gräfta' (sv.dial. Ångerm. *gräftä*; bl.a. hos Juslenius 1745 och Laestadius 1831; SAOB). Här passar det också att beakta sammansättningen *napptag* hos Topelius (»Mitt första napptag skedde med min gode vän, fader Homer», II:235, 1836), med en förled, som i äldre tid varit den vanliga i litteraturen (1712—1881; SAOB) och som även föreligger som normalform i finl.sv. dial. i fallet *nappsticka* 'sticka med vilken man *nappar upp* nät- eller notsträngen' — ett undantag är *napastikko* i KI-målet (jfr *nätappare* i vNyl; VII, Ösv. 638b o. 662b, Wm, Saml. I: 549a). Av komposita med verbet *gräfta* i första leden har vi i KV (A.J. Nygren) formen *gräftagubb*, vilken att döma av andra bildningar i bygdens språk i förleden uppstår en participliknande avledning på germ. — *nd* —, för att tala med Hellquist i fallet *supanmat* (jfr Kvevloxmålet 102). I fråga om den ganska sent (i Kalms brev 1747, s. 227) uppträdande formen *nappatag*, vilken varit föremål för åtskillig diskussion (jfr Tamm, Sammansatta ord i nutida svenskan 154 o. Hellq), tycks åtminstone uttrycket »Fisken är i *nappatagen*», som betyder 'benägen att *nappa*' (SAOB, N 94), kunna medge en förklaring: inf.+subst. för sammansättningens del. Vi har emellertid även den i fiskesammanhang brukade formen *napplysten* 'som gärna *nappar*' (Hasselblad 1929; SAOB, N 88) att taga ställning till. I tveksamheten inför detta förledsproblem faller vår blick på ett ställe i den unge Pehr Kalms brev (av den 26 aug. 1742): »at äfven min *roddar- och seglakarl sade*» (s. 37). Det visar, att han i förkortningen varit noggrann med förledsformen *roddar-* men låtit *r-*et försvinna — såsom föga hörbart vid uttalet — *i seglar-*, vilket det väl i samordningen måste vara fråga om. En gammal skrivning »*Roda-gastars* Regemente» i BetFlottSanit 1892 från 1718, om vilken SAOB-redaktionen säger, att den sannolikt är »felaktig» för *rodar-gastars* (R 2338), är kanske att förklara på samma sätt. Kan vi då insätta ett (vNyl) *nappare* i en sammansättning med KI-formen *napastikko* som resultat? Formellt synes inget hinder möta, när det gäller det gamla språket i KI-bygden. Att jämföra med i NA-målet har vi t.ex. *sålarhansk* 'handske som en *sulare* har till skydd för becktråden' (även formen *sålhansk* föreligger) och *sållarrand* 'läderremsa, som först fastsys och i vilken sulan sulas' (Wm, Saml. II: 392). Att förledens *r* blir nästan ohörbart särskilt i sistnämnda fall, är naturligt (Wessman

har dock angett det som hörbart). Ytterligare märkes ett färskt *hejaklack* i sv.sv. sportreferat (SvD 20/9 64, artikeln »Sju gånger »hoppsan» i olympiernas match»), motsvarande i SAOL 50 och hos Ögr (1927) upptagna *hejarklack*. Elever i ring R III soc av Norrtälje gymnasium skriver och uttalar detta ord med *-r-* i fogen.

Av typen substantiv+verb märkes hos Porthan ett *svinhålla* (om långsam expedition: »Utom Anat. Professionen, är ... Snellmans docentur-sak etc. svinhållen», I:46, 1793 samt »och hvem är den menniskjan som så svinhåller et värk h:ket är så säkert om afgang?», I:315, 1796). Vi har av denna komposition bara ett liknande exempel i SAOB-Ark, nämligen »vart vild, grät och måste *svinhållas*» (Skogsarb. Minnen 170, 1950). Bildningen tycks betyda 'uppehålla, fördröja på ett svinaktigt, gement sätt' (i det sistnämnda fallet närmast 'fasthållas som ett svin'), ungefär som ett nutida *busköra* betyder 'köra busaktigt, busigt' (Åkerblom, Modern svenska 18). Den är en sekundärbildning men inte av samma slag som Törneros' *dagdrifva* (»på den tid jag gått och dagdrifvit», II:203, 1824), vilket kan anses återgå på *dagdrifvare*, *dagdrifvande* eller *dagdrifveri* (SAOB, D 67) och vilket i viss mån är jämförbart med vNyl NA *svinhugga* 'okvada, giva svinhugg' (Wm, Saml. II:382a). — Ett *bordsätta sig* hos Törneros (»hvarunder, såsom under en paraply och parasoll, jag borsatt och borsatt mig», III:324, 1825) framstår vid första anblicken som en av de ordlekar med motsatsord o. dyl., varmed han ej sällan excellerar i sina brev (ex. »dagdrifvare och *nattdrifvare*», I:176, 1824; jfr Top-Törn 119). I detta fall tycks han dock i sin kvickhet ha anknutit till en form med viss användning i språket (Växiö domk. akt. 1705; »skola ... *bordsättas* efter ålder och värdighet», Bergman, Gotl. skildr. 1882; SAOB, B 3909). En liknande finl.sv. fast sammansättning är *sinnsätta sig* (sv.sv. *sätta sig i sinnet*; Bergroth — Pettersson 24), med viss förankring i dialekterna (VII, Ösv. 793b). Härvid kan beaktas även ett i VÖ-målet belagt *sinnbitin* 'ilsken, förargad' (Wm, Saml. II:162a).

Av typen substantiv+adjektiv föreligger hos Jonas Lagus 1852 ett *tiggarefattig* (»och blott låta min tiggarefattiga bön och längtan vara det sändebref jag skickar till min Konung», I:68), som har ett stelbent tycke och kunde tänkas vara influerat av finskan, ett slags översättningslån (från t.ex. »*köyhä kuin kerjäläinen*» 'fattig som en tiggare'). Man tycker dock, att han hellre hade bort välja det enklare *rotfattig* 'utfattig' (fi. *rutoköyhä*; jfr Freud 68, Bergr 329, VII, Ösv. 756a o. Wm, Saml. II:109a), även brukat i Sverige (t.ex. Larsson i By 1916; SAOB, R 2632, Ögr). Förekomsten av ett *bettelarm* 'im höchsten Grade arm, so dass man beteln möchte' i tyskan (J. C. Adelung, Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart I:950) gör en påverkan från det hållet mest sannolik.

I den stora gruppen substantiv+substantiv föreligger hos Fredrika Runeberg ett *bordvisa* (Den vackra bordvisan, hans samvisor och åtskilligt annat», s. 17 — åsyftar farbroderns, Jakob Tengströms litterära verk), vilket liksom Franzéns kända »*Bordvisa*» (»När skämtet tar ordet ...») utgör undantag från det av Bergroth konstaterade förhållandet, att ordet i finl.sv. uppvisar *-s-* i fogen (s. 92 — så t.ex. hos Bertel Jung i



Guss Mattsson-boken: *bordsvisor*, s. 347; *bordvisa* hos Olof von Dalin 1753, Ödman 1907, SAOB — så även hos Dalin 1850, men i SAOL 50 *bordsvisa*). — I Finland har mot ordningen i sv.sv. brukats *s*-form i fallet »den gamla dagsvisan» (»Den signade dag», nr 415 i finl.sv. psalmboken av 1886 — jfr min artikel om Jacob Tegengren i SthTidn 26/8 1945 — nr 424 i sv. psalmboken av 1937, där kallad »nordisk *dagvisa* från medeltiden»; jfr *dagh-Wijsa* hos Solai 1640, SAOB). — Årstafruns *qvällmål* (»spisade vårt qvällmål», I:278, 1802, »åto här en liten kvällmål», III:320, 1836) väcker vår uppmärksamhet med sin *s*-lösa form (dessutom skillnaden i genusdetaljen mellan de två exemplen; hos Dalin 1853 *qvällsmål*). Det allmänna språkbruket har uppvisat undantag som *kvällsmat*, *kvällsmål*, *kvällsvard* från regeln, att enstaviga subst. på konsonant till största delen har former utan *s*-i kompositionsfogen. Utgående *s*-har varit det vanliga t.ex. i fallet *kvällkvissten* (hos Topelius 1862 denna form; SAOB, K 3475), likaså i några komposita med *s* i efterleden: *kvällsol*, *kvällstund*, *kvällsömnig* (Tamm, Sammansatta ord i nutida svenskan 42—43). Till sistnämnda ordning ansluter sig Tavaststjerna 1883 med *kvällskyn* (»Långsamt som kvällskyn . . .»; Dikter i urval I:91 — så även Bo Bergman: »När kvällskyn skiftar i viol», Ögr 1931) — ett extra *s* hade blivit störande vid uttalet i poetisk stil. Dessutom använder T. (1886) formen *qvällkåre* (SAOB, K 3472); *s*-löst i äldre svensk litteratur bl.a. i fall som *qvällmoln* hos Atterbom 1810 (SAOB) — i nusvenskan ännu *kvällhimmel* jämte *kvälls*- (SAOL 50).

En form som *plumpstor* hos Årstafrun (»5 plumpstora Armstakar, Timglas, Dopfat», II:306, 1820) kan framkalla en viss tvekan beträffande förledens karaktär. Föreligger här ett substantiv, adjektiv (adverb) eller verb? Hon ger oss en nyckel till lösningen med andra exempel från följande år, särskilt med fallet: »2<sup>ne</sup> *plumpt stora* mörka björnar» (II:327; kurs. av undert.); därtill: »antogs en Man att sammansätta den nya och *plumpt* dyrblifvande fisknoten» (II:326). Från förbindelsen *plumpt stora* har hon tydligen utan större tvekan gått till sammansättningen *plumpstora*. Hon hade från *plumpt dyr* kunnat ansätta ett *plumpdyr*, liksom finl.sv. K. Zilliacus — om han så funnit för gott — kunnat bilda ett *plumprik* av *plumpt rik* (»Som blivit plumpt rik efter mannens död», Ögr). Alltså framstår förleden i *plumpstor* som adverbial. Den goda Årstafrun brukar ordet separat som adjektiv: »stora vida *plumpa* stöflor» (I:262, 1800) samt »och betalningen *plump*, då Han sade sig vara van få 2 R.D» (II:381, 1822) — jfr hos Topelius 1864: »Rederiet förtjände *plumpa* pengar» (SAOB, P 1232), där betydelsen 'grov' klart framträder. Bl.a. just hos Topelius påträffar vi ett verb *plumpa* (ljudhärmande; jfr *plump* interj., SAOB, P 1235) i betydelsen 'plumsa' o.dyl. (»Kl. 4 e.m. skrinade till staden — träffade på isen en hel skara, hvaribland Svante Svahn, som plumpat litet», Dagb. II:167, 1835; jfr sv. och finl. sv. dial. Dalin 1853, VII, Ösv. 705b). Verbets förekomst med denna betydelse bl.a. i MA-, KV- och VÖ-målen (VII, Wm) tillåter oss att ansätta det som grund för förleden i fall som *plumpnot* 'pulsnot' i MA (VII, Ösv. 706a; jfr *plump-ljuster* 1907, 1927, SAOB, P 1236), *Plumpträsk* i RE (jfr *Blomplumpen*, göl i det närbelägna BJ; Karsten, Sv. bygd I:264) och *Plumpholms Röret*

i VÖ (råpunkt i markerna mellan Vörå och Nykarleby, omtalad 1750; Vörå hist. I:45). För *plumpstor* jfr sådant som *villfrämmande* hos Törneros 1824 (I:209).

Uppmärksamhet väcker förleden i Årstafruns *giftgalen* (»som min giftgalna Brorsdotter fick», III:341, 1837), *giftsjuk* (»Gud låte henne ej blifva så giftsjuk som dess döfva Syster», III:313, 1835) och *gifttrasande* (»för sådana gifttrasande flickor», II:276, 1819). Formerna är — utom den sist anförda — belagda i äldre sv.sv. litteratur (*giftsjuk* från 1707—1852, *giftgalen* från 1741—ca 1755; SAOB, G 381—382); däremot, såsom Freudenthal (1902) påvisat för fallet *giftvuxen* (s. 95; belägg från ca 1606—1900; SAOB, jfr Dalin 1850), främmande för finl.sv., som endast uppvisar en förledsform på *giftas-*, t.ex. *giftasfärdig* och *giftasgammal* (VII, Ösv., Wm, Saml.; jfr *giftaslysten*, *giftassjuk*, *giftasskygg* hos Dalin 1850, för verbformen *giftas* SAOB, G 378 o. Hellq). Hos Årstafrun förekommer också ett *giftasrasande* (»den Giftasrasande gamla odugliga menniskan», III:350, 1837). Att former på *gift-* haft fotfäste i folkspråket, visar öldial. *giftvuxa* adj. 'giftvuxen' (skr. *Giftvuxa*; Modéer, 1700-talets öländska dialekter. Sv. Landsm. 1929, s. 41).

## FORMLÄRA

Substantiv. Ett sädeskärfvor hos P. J. Bladh (»samt sädeskärfvor uppställda uti långa rader», s. 33, 1799) tilldrar sig lätt uppmärksamhet. SAOB redovisar sådant i BtÅboH 1553 och hos Linné 1751 (»i stora kärffvor», K 3763—3764), och Ahlbäck framhåller på tal om förekomst av detta som svagt maskulinum (*kerffuor* 1553, 1554, 4 ggr; nom. o. ack. sing. *kerffuo*) liksom av *Lijor* 1556, *lijor* 1672 i finl.sv. källor som en svårbedömd sak, när det uppstått i finl.sv. dial. (Studier över subst.böjn. 57; jfr Ahlbäck, Sv. i Finl. 34 o. Bergr 60). Utom det även i sv.sv. välbelagda *släda - or* (Årstafruns *kappslädor*, I:419, 1810 jämte *slädar*, I:56 o. II:152; jfr Ögr o. Top-Törn 120) märkes i vårt material ett *mjärdor* hos Rudenschöld 1738—41 jämte *mjärdar* (»med mjärdor och nät», s. 51; jfr SAOB *mjärda* r. l. f., best. *-an*, plur. *-or*, M 1154 — hos Vendell ett *\*mjärda* — utt. *mjälo* — från HO och Åland som svagt fem., 609b) och ett *rootor* (»begeret rootor i staden»), *rotorna* 1634 i Åbo stads dombok (Utdrag I: 206) och *rotor* hos Alopaeus 1808 (s. 103; jfr SAOB, R 2625—2626, Bergr 60 o. *rota* svm. i NA-målet för 'bestämt antal drevkarlar eller annan mindre avdelning folk', Wm, Saml. II: 109a). — Ett *brådskor* hos Jonas Lagus 1856 (»omgifven af brådskor», I:141) får möjligen förklaras som översättningslån från ett *kesken kiireiden* el. dyl. i finskan (jfr t.ex. »pahempien kiireiden aikaan» = 'under största brådskan', NykSuomSanak och »kesän kiireet» = 'sommarens brådslande arbeten' hos Lönnrot, med substantivet i plur.). Att han ibland låtit detta språk påverka sin svenska utformning, tycks framgå bl.a. av hans »uppmuntraden *hvar den andra*» (I:159), som motsvarar fi. »toinen toistaan». Bland abstrakta substantiv med plur. på *-or* att jämföra med har vi *glömskor* hos Pehr Kalm 1748

(vi glömskornas mörcker», Resa 185; jfr denna form i SvLitTidn 1821 och hos Jeanna Oterdahl 1924, SAOB, G 638) och *oredor* hos Ekman 1788 (»suppfinna bot, som de sade, för närvarande oredor», s. 40; jfr formen hos Girs 1627, G. J. Ehrensvärd 1776, s. 5, af Wingård 1846, II:34 och S. Nygård i övers. av Päivärinta 1887; SAOB, O 1212—13). För *nyttor* i betydelsen 'nyttigheter' hos Pehr Kalm 1742 (»någon ört ... til en, om ei flera, Oeconomiska nyttor», Brev s. 20) föreligger motsvarigheter i litteraturen från Svart 1560 till Ögr 1933 (SAOB, N 903).

För plur. *läktrar* hos Pehr Kalm 1750 (»uti kyrkan voro stora läktrar, och var här den seden, at på läktrarna voro bara manfolck», Resa s. 87) förutsätter vi en sing. på *-er*: *läkter*, ej okänd i det äldre språket (t.ex. »En Lechter af huggen Steen» i HB för 1588; SAOB, L 1600) och väl be-lagd i finl.sv. dial. (VII, Ösv. 579b, Wm, Saml. I:497a). Hos Kalm på-träffas också — jämte *negrer* — formen *Negrar* (Resa 132, 1750; jfr ett annat belägg med *-rar* hos honom, anført i SAOB, N 435, jämte förklaringen: »numera bl. ngn gg i folkligt språk» — även hos Albert Engström 1909); i sing. jämte *neger* ett *negre* (»som vore man en Negre», Resa 96; SAOB, N 435—436 o. Hellq: »förut enstaka *negre*). Vidare i materialet sådant som *Bremrar* till släktnamnet *Bremer* hos Porthan 1798 (»jämte sin son och 3 Bremrar», II:531), vilken dock inte liksom Jonas Lagus 1853 brukar formen *junkrar* (I:90; jfr SAOB, Dalin 1850 o. Ögr), tydligen därför att han i sing. använder ett *junkare* (»hvar den junkaren lämnat Brors paket», II:413, 1797). Vi har hos Topelius 1853 plur. *junkare* (»bland adeliga junkare», SAOB, J 282; jfr Freud 52: plur.=sing. — beträffande *junkare* f.ö. jfr Nordenstreng, Finl.sv. på 1700-talet 46, Ewald Ljunggren, Finlandismer 86, Gösta Lindblad, Abraham Sahlstedt o. den sv. subst. böjn. 193—194 o. Wessén, Sv. språkhist. I:173, not 13). För plur. *läktaren* hos Porthan 1796 (»må byggas en el. flere läktaren (där g:la orgelläktaren var)», I:244) får gälla Ahlbäcks förklaring: troligen sydfinländsk (Studier 51; jfr Ahlbäck, Sv. i Finl. 46 o. Bergr 67). Plur. på *-rar* ytterligare t.ex. hos Bladh 1799: *riksdalar* (s. 39), gångbar så i äldre sv.sv. som t.ex. hos Runeberg 1827 och Topelius 1837 (SAOB, D 197 o. R 1919—1920 o. Dagb. III:44; jfr Dalin 1853, anm. om *riksdaler*), hos Årstafrun ett *mästrar* (»Mästarne åto här middag», II:416, 1822; jfr SAOB, Wessén I:173, not 13 o. en form på *-rar* i ormsömålet, Wm, Saml. I:542a) och ett *gevaldigrar* (»och å ömsa sidor redo Lands Chansellie Gevaldigrar», II:442, 1823). Jämförbara i finl.sv. liksom i norra Sverige är kortspels-språkets *hjärtrar*, *rutrar*, *klövrar*, *spadrar* (Bergr 64, SAOB).

Vi har visserligen hos Topelius plur. *rublar* (»Vi önska vi hade våra tusende rublar», IV:385, 1840 — även i Vinterkvällar III, 1897; SAOB), en form som med tiden kommit att framstå som speciellt finl.sv. (Freud 68, Bergr 64). Den är i äldre tid använd bl.a. av Petreus 1615 och A. M. Dahlberg (Lefn.) ca 1755, under 1900-talet av Ester Blenda Nordström (SAOB, R 2724; Ögr — jfr Lindblad, Abr. Sahlstedt 182). Men t.ex. C. E. Alopaeus i dagboken 1808 (s. 64) och Runeberg i Älgskyttarne 1832 brukar formen *rubler*, vilken särskilt hos den senare lätt uppfattas som ett utslag av stilbedömning (den är trots Sahlstedts angivande av *rublar* den enda uppvisade i sv.sv. efter 1773; Lindblad 182 — ett undantag

hos Ester Blenda N., ovan). Vi har plur. på *-ar* t.ex. i PE-PU-målen: *rubilar* (till *rubil*) och *rublar* (till *rubäl*) (VII, Pe-Pu Ordb. 306). — Till det numera blott vardagligt i Finland förekommande plur. *hängslar* (sannol. urspr. till *hängsel* m.; SAOB, H 2038 — jfr Freud 49, Bergr 64) ansluter sig Topelius däremot inte utan föredrager *hängslor* (I:22, 1832 o. II:189, 1835), som har motsvarighet i m.öb.dial. (KV, VII, Ösv. 382a — formen känns för undert. mycket hemvan!) och dessutom viss hävd i skriftspråket, t.ex. hos Bellman 1790 och Weste 1807 (SAOB, H 2038—2039; Ögr).

Hos Porthan år 1795 belagda *anstöter* («Hellenius har inom icke lång tid haft 2:ne anstöter», I:225; jfr *anstöt* I:230) visar sig representera ett under 1600- och 1700-talen inarbetat system. Före 1773 är plur. på *-er* genomgående regel (ett undantag hos Pehr Kalm i brev 1746, s. 140, ett annat hos Dalin i Hist. 1750: *anstötar*). Formen återfinnes ännu hos finl. Ilmoni 1853, vid en tid, då plur. *anstötar* blir allena rådande i skriftspråket — numera knappast brukad i levande svenska (Lindblad 204—205; SAOB, A 1810—1812). Till Ilmoni anknyter Jonas Lagus med en plur. *tillstöter* («hennes outhörligt sjunkande krafter med dåningar och dräpande tillstöter», I:80, 1853; ordet hos Dalin 1853, Sundén och Lagerblad med plur. på *-ar* — inte upptaget i SAOL). — Till bruk av plur. *versar* liksom Årstafrun («vid versars afsjungande», I:204, 1799) och många andra författare i äldre tid (ännu t.ex. hos Rydberg 1859, 1866, Säterberg 1863 och Strindberg 1882 — även *verser* hos honom) tycks finl.sv. författare inte ha hemfallit. Vi har formen *verser* t.ex. hos Frese 1713, 1726, Pehr Kalm 1749 (Resa s. 84), M. J. Alopaeus 1773, Topelius 1835 (Dagb. II:35—36) och Snellman 1842 (Lindblad 208—209; SAOB-Ark — hos Dalin 1853 endast *-er*). Också Årstafrun uppvisar denna form vid senare tidpunkt (II:460, 1824). Däremot föreligger i finl.sv. litteratur plur. *wersor* liksom sing. *werssa* («Och sungit dhen werssan», Edom I:90, 1644; Lindblad 208), i god anslutning till dialekterna (VII, Wm). — Även plur. *lunder* har finl.sv. ganska avgjort accepterat också i andra fall än vid slutrim med *under* och *stunder* (t.ex. Franzén 1797 i sången över Creutz: «mången bild af lunder och af berg», Runeberg i Kung Fjalar: «lundernas ros», «i lunders natt» och Topelius i Selmas tankar i våren: «i lundernas vackra vår», «och alla lunder bli unga»; ett undantag hos Runeberg i Vallgossen: «Ur skog och *lundar* skalla»; Saml. skr. I:8). Ett vittnesbörd härom i sitt slag — utom t.ex. belägg hos Frese 1715, 1730 (Lindblad 207) — utgör kåsören Guss Mattssons kända ordlek (enligt traditionen improviserat tillropad helsingforsoriginalet gubben Lund på Fazers kafé): «Vik inga säten, åldriga Lund *där!*» I förebilden, Atterboms Lejonriddarvisan («Vikingasäten, åldriga *lundar*») är plur. på *-ar* fixerad av rimordet *stundar* (Valda skrifter III:351; jfr «Sin våg i minnets *lundar*» hos Atterbom 1809, SAOB, L 1192). I sv.sv. prosatext från 1800-talet har vi *lunder* t.ex. hos Blanche (jfr Lindblad 207: *-ar-* och *-er-*formerna sida vid sida hela århundradet igenom, med samma frekvens). — F.ö. är av intresse, att Topelius uppvisar ett med tiden endast i Finland frekvent *driller* («sjunga några glada *driller*», IV:51, 1839; jfr Freud 42, Bergr 65 o. SAOB, D 2172); att Årstafrun brukar plur. *mörter* («fingo några små

mörter», II:144, 1818; formen — i sörm. dial. (Ericsson, Grundlinjer 151) — numera blott i Finland; Freud 61, Bergr 65, SAOB, M 2149 — hos Dalin 1853 bara *-ar*); att Rudenschöld använder plur. *båter* (»Sedan båterna der blifwit dragne öfwer land», s. 3, 1738), en form som är belagd i ä.nsv. (SAOB, B 4712); att Topelius jämte i Finland frekventa *julklapper* (så även hos Bremer 1832 och Blanche 1847; SAOB, J 259) också i flera fall 1838 brukar formen *klappar* (III:422—423; klar och given i öb.dial.), liksom på svenska sidan t.ex. Årstafrun (*julklappar*; I:52, 1793); att Guss Mattsson visserligen t.ex. 1897 använder det finl.sv. *vitser* (»ville vitserna knappt lämna rum för varandra», s. 213; jfr Freud 82 o. Bergr 65) men i ett fall 1899 — en dikt — tillgriper *vitsar*:

»och ha det morsomt, livat, glatt  
med vitsar, skämt och spratt.» (s. 266)

En plur. *brefver* hos Årstafrun (»Jag skref och afsände brefver», II:356, 1821 o. »Dem jag genom brefver anmodat», II:472, 1824) är av intresse som sentida belägg — visserligen räknar Rydqvist (1857) detta ord till dem, som »för icke länge sedan» skrevs med form på *-er* (Sv. spr. II:313). Ett finl.sv. fall föreligger hos Nyberg 1808 (»att hafva emottagit Tit. vördade brefver af d. 11, d. 18» etc., s. 36); därnäst — bakåt i tiden — samma form hos A. J. Nordenskiöld 1753 (Lindblad 233; jfr Sibbo hist. II:214 o. 237) och ytterligare bakåt i Ådom 1633 (»*kiöpe brewer*», s. 22; äldsta exemplet i SAOB för plur. *brefver* från Svart 1558, B 4195; jfr Lindblad a.st.). — Också en plur. *border* uppvisar den goda Årstafrun (»och besågo dess vackra väfnader till border och meubler», II:225, 1818), men formen påträffas inte — såvitt vi kunnat se — i finl.sv. litteratur (i sv.sv. hos Palmblad 1844 i betydelsen 'sidovägg i fartygsskrof'; SAOB, B 3891 — jfr Hellq). Vid ett sådant ord ur vardagslivet påminns vi om att formen på *-er* brukats i sörm.dial. (t.ex. *värktyger* och *fodraler*, Ericsson 151—152; jfr Wessén I:181 och för *ärender* Top-Törn 122). — Plur. *läner* har vi hos Porthan 1794 (»Österbottens och Kuopio Läner», I:71), hos Nyberg 1809 (s. 167) och hos Ilmoni 1853 — ett 1700-talsfall i handlingar för Hiitola; belägg hos G. O. Stenbock 1662, hos Fryxell 1833 (SAOB, L 1624 o. Lindblad 234—235). — Att Porthan brukar plur. *behof* (»til helt andra behof användas», I:114, 1794), betyder inte, att formen *behofver* är ovanlig i finl.sv. texter. Den är tvärtom påfallande frekvent: hos Nyberg 1808 (s. 43), Runeberg 1832, 1852, Fredrika Runeberg (s. 106), Snellman 1842, Castrén (Lindblad 237), Topelius 1850, 1881, liksom t.ex. hos Törneros 1825 (I:325), af Wingård 1846 (II:16) och Bremer 1848 (SAOB, B 867 o. 869; även i sörm.dial. *behover*, Ericsson 151). — Av ordet *förslag* ser vi hos Nyberg både plur. *förslager* (»i afseende å de af Krigs-Departementet fordrade förslager», s. 18, 1808) och plur. *förslag* (»som i de förslag, man hade försökt i Luleå», s. 145, 1809). Här möter även Porthan upp med formen på *-er* (I:70, 1794) liksom senare Topelius (»tusende galna förslager», IV:420, 1840; jfr plur. *blader* och *herrskaper* i nyl.dial., enligt Freudenthal 1870, s. 87). Törneros gör så även han 1826 (IV:23), likaså af Wingård 1846 (II:26) och Fryxell 1846; formen i sv.sv. så sent som hos Per Hallström 1894 (»De omöjligaste för-

slager»; SAOB, F 3177, 3179 o. Ögr 889—890; jfr Lindblad 238: denna form 1773—1850 mångdubbelt vanligare än plur. *förslag*).

Porthan framvisar från det nu vanliga avvikande genus inte bara i fall som **latin** (»hålla til godo med denna Latin», I:301, 1796; så också t.ex. hos Pehr Kalm 1753, Törneros 1826, IV:14 och af Wingård 1847, IV:13; SAOB, L 347—348; jfr Dalin 1853 o. Lagerblad: m. och n.) och **ting** (»En ting förebrår jag mig mycket», I:278, 1796; också hos Pehr Kalm, Bellman, Törneros, Strindberg m.fl.; SAOB-Ark, Ögr). Han brukar realgenus för **nit** (»uti oegennyttig nit», I:296, 1796), liksom i äldre svenska t.ex. Lillienstedt 1675, T. Rudeen 1696 och Dalin 1749 (SAOB, N 567—569). Så gör ock Nyberg 1808—09, dock inte konsekvent (t.ex. »Min ringa men välmenta nit» och »af den renaste nit», men »ett redligt nit» och »som kanske nitet uppdref», s. 29 o. 148—150; jfr Hellq). Vidare hos Porthan äckel m. (»sådan äckel», II:436, 1797), liksom t.ex. hos Bellman (»en äckel i min maga»), Kellgren 1794, Stiernstolpe 1818 och Livijn 1852 (SAOB-Ark; jfr Dalin 1853: n. — så hos Strindberg). Ytterligare observeras, att Porthan fasthåller vid latinets och tyskans genus för **examen** »stå nytt examen» o. »måste vi ha et Cand. Examen», I:67 o. 179, 1794—95; jfr SAOB, E 804 o. Hellq). I fråga om ordet **smuts** (»efter allt det smuts», I:277, 1796) anknyter han till äldre sv.sv. (y.nsv.), där neutr. brukats även i bestämd form (»til des alt smutset är borta», Warg 1755; SAOB-Ark); i obest. form bl.a. hos Lundberg 1728, Schröderheim 1790, Wetterbergh 1847 och ännu Geijerstam 1890. Både Törneros och Topelius uppvisar formen *smutsen* (SAOB-Ark). — Med det i finl.sv. säreget kvarstående **botten** n. signalerar Ekman 1788 (»in på ryskt botten», s. 19, 29 o. 130; så i BtÅboH 1632, hos U. Hiärne 1665 och t.ex. hos Gripenberg 1911, SAOB, B 4090; jfr Freud 87 o. Bergr 69), vilket däremot inte M. J. Alopaeus gör (»groft, måladt lärft med gul botten», s. 123, 1809), visserligen i ett fall med annan betydelse. — Hos Årstafrun belagda **töcken** (»om aftonen var en stark töcken», I:260, 1801; samma form hos Sundelius 1798 — ordet fem. i ög.dial.; SAOB-Ark) kan jämföras med Pehr Kalms »starck tökn» 1749 (Resa s. 94; jfr fsv. *thökn*, sann. fem., Hellq, och *tökn* hos Gothus 1592, SAOB-Ark), medan t.ex. Törneros och Topelius uppvisar neutr. (»för vilket töcknena vika» hos den senare 1860, 1863; SAOB-Ark) och Porthan svagt fem. (»haft stark tökna i flere dagar», II:343, 1797; denna form i bibelsvenskan 1541, 1735, 1881 och t.ex. hos Balck 1603; SAOB-Ark — jfr finl.sv. dial. *tökno*, *tykno*; Ahlbäck, Studier 184).

Adjektiv. Vi antecknar hos Porthan ett som adjektiv använt adverb **framdeles** (»afskär anledning til framdeles krängel och process, I:159, 1795), vilket inte är ovanligt i äldre svenska (GR 1528 »framdelis möte», C. A. Ehrensvärd 1788 »framdeles Segrar», Sparre 1832 »framdeles besök»; SAOB, F 1298) och vilket kan jämföras med Årstafruns *särdeles* i samma ställning (»haft särdeles matlust», II:285, 1820; jfr »särdeles märken», »särdeles smörjer» osv. i sörm. dial. — »mycket vanligt», Ericsson 196). Det senare har — ehuru även det ogillat i funktionen som oböjligt adjektiv, främst av Rydqvist (Sv. spr. II:466, V:166; jfr K. G. Ljunggren, Några språkdrag etc. hos C. J. L. Almqvist 25—26) — länge varit använt som stilmedel (ännu t.ex. i GHT 1936 »en särdeles Kasperteater»,

hos Ruben Berg »ett särdeles fruntimmer» och i annons 1947: »ett särdeles urval»; Rydqvist II:465, Dalin 1853, SAOB-Ark, Ögr). — Vidare hos Porthan, som predikativ, formen *aflägse* (»Sjöman vil sälja sin gård, men den är så aflägse», I:136, 1794), rotad i språket från Wollimhaus 1652 till Lundegård 1889 (SAOB, A 356; även hos Ögr och i SAOL 50 som både oböjl. adj. och adverb), jämförbar med hos Topelius belagda *tvehågse* (»Derom är jag tvehågse», I:322, 1834; hos Jonas Lagus 1835 skrivningen *tvehogse*, II:134), kvar i Bibeln 1881, t.ex. Joh. 13:22, men ej hos Dalin 1853. Enligt Rydqvist blir båda dessa former vid mitten av 1800-talet utbytta mot regelbundna adjektivformer på *-sen*, »en nyhet från senaste århundraden» (II:464; formen *tvehågsen* hos Dalin 1853 — jfr v.nyl. dial. *tvihuksin* adj., VII, Ösv. 1055b). — Ett adjektiviskt brukat *levvandes* hos Årstafrun (»sände hon mig en lefvandes Silkes hanne», III:228, 1832) är lättförklarligt med tanke på den roll det spelat i bibel-svenskan (ännu 1881 »med lefvandes watten»; jfr denna form hos Jolin 1849 o. 1863, SAOB, L 584). Det väcker dock ett visst intresse, då formen också varit så »levande» i dialekterna (Nyl, Åb, Öb; VII, Ösv. — särskild böjning i sibbomålet: »int i *levandist(a) live*», Wm, Saml. I:463a — jfr »*kolandesta mörkret*» hos Topelius, II:60, 1835 o. Top-Törn 125; för sv. dial. t.ex. *levandes* i multräålet, Nordlander 69). Hos Årstafrun också ett *oköpandes* (»hvarest man får vatten oköpandes till mat och tvätt», III:349, 1833; jfr »han är så *omistandes*» i sörm.dial., Ericsson 175 och Granlund, Ordspr ca 1880, SAOB, O 568). Formen är upptagen som adverb hos Dalin 1853 och ännu — vardaglig — i SAOL 50. Jfr det i form och funktion snarlika *owetandes* i 1 Tim. I:13 (ännu i Bibeln 1881: »ty jag hafwer det gjort owetandes, i otro») och K. G. Ljunggrens uttalande om dylikt (i anslutning till exempel och förklaring hos C. F. Ljungberg 1756): »Det kan diskuteras, huruvida sådana fall rätteligen skall betecknas som adverbial eller som predikativa bestämningar, men vi torde i regel stanna för det senare alternativet.» (Språkdrag 30.) — Topelius uppvisar ett böjt *lagoma* (»tänka på det allra käraste lagoma», IV:35, 1839 o. »intill yttersta kanten af det lagoma», IV:307, 1840), vilket med sin substantivering kan förenas med ett fall som »Det lilla *lagoma* äventyret» hos värmlänningen Åke Hasselblad 1929 (SAOB, L 113). Vid användning som attribut i sing. eller plur. best. — mindre brukligt (1939) utom i folkligt språk — har ordet vanligen den böjda formen *lagoma* (L 111); ett exempel med plur.def. hos C. A. Ehrensvärd 1782: »ha bebodt de *lagoma* climater» (L 114). Rydqvist hänför *lagom* till »oomtvistliga» adverb, vilka inte bör böjas och ställas attributivt, »hvilket dock händer hos någon» (II:466) — för fall med obestämd form jfr t.ex. »*lagoma* penslar» hos Almqvist (Ljunggren, Språkdrag 25) och ordspråket »*Lagoma* korvar ä' bäst» (Dalin 1853 o. Pelle Holm, Ordspråk och talesätt 198). — Hos Pehr Kalm 1749 ett böjt och attributivt *gängsna* (»den mest gängsna sjukdomen», Resa s. 105) liksom ett böjt predikativt *maatdugsna* (»de blifva maatdugsna», Resa 106; jfr VetAH 1759, SAOB, M 455). Rydqvist förklarar, att *varse, ense, vilse* ej låter »med fördel» begagna sig attributivt men att »någon författare» gör ett undantag för *gängse*, såsom i danskan (II:427). — Ytterligare hos Årstafrun det oväntade *långare*

(»som en längre tid visat sig», III:224, 1832), tydligen folkligt (jfr Ericsson, Grundlinjer: rätt vanliga i sörm.dial. är *gamlare, högare, lågare, goare*, s. 160) och kanske bildat analogiskt efter t.ex. *trångare* (denna form hos Törneros: »alla trångare reffen», IV:58, 1827; jfr Rydqvist: även *trångare, trångast*, sällan *tungare, tungast*, i moralisk mening *lågare, lågast*, II:468). Hos Porthan ett *dåligare* (»Vår Prof. Gadd blir allt dåligare», II:346, 1797; jfr SAOB: i sht vardagligt i ett par betydelse, D 2483).

Verb. De hos Jonas Lagus uppvisade formerna *liter* (»och liter jag på Edert gifna löfte», II:142, 1838; även hos Porthan 1794, I:113 o. 152) och *anliter* (»blott du därom anliter Honom», I:209, 1856) torde få uppfattas som pres. av en stark verbböjning. Därpå tyder ett pret. *anlet* hos österbottningen Jakob Tengström 1781, 1788 (»Han anlet då Lybeck»; I VittAH 4:122, SAOB, A 1528), ett *leto* hos Topelius 1835 (»men försäkrade ändå, att de leto på min skicklighet», II:187) — jfr Dalin 1868: även pres. *liter*, pret. *let*, sup. *litit* (Handordb.) — och stark böjning i finl.sv. dial. (t.ex. PA, VÖ o. KV — i den sistnämnda ett gammalt »Ja leit po ä» enligt egen anteckning; Thurman 165, Freud, Vörå 95, Wm, Saml. I:473a — enligt Huldén *litar, leit, liti* i n.öb.dial., inkl. NB, *litär, leit, liti* i bl.a. BJ och RE men böjning efter 1 svaga i bl.a. OR, VÖ, MM och KV; hos Nygren pres. *liitar*, Byyr. I:27). Också en pret.part.-form i UrkFinlÖ från 1597 kan här beaktas: *tillittne* (SAOB, L 843 — jfr *anliten, anlitne* hos Dalin 1747 och Osbeck 1757, SAOB, A 1528). Mot vårt antagande för pres. *liter, anliter* talar i viss mån förekomsten av flexion enligt 2 svaga hos finländare: pret.part. *anlitt* hos Franzén ca 1820 (SAOB, A 1528) och pret. *litte* hos Runeberg i »Fänrikens marknadsminne» (»och vi litte på varandra»), former som vi jämför t.ex. med pret. *litte* hos Lind 1749, vartill hans pres. *liter* kan tänkas anknyta (»Byggningen liter mäst på thetta stöd», Hellq o. SAOB, L 845; jfr pret. *litte* jämte *lita* i n. uppl. dial., Hesselman, Uppländsk ordbok); ytterligare i finl. text sup. *lit* (BtFinlH från 1570; SAOB, L 843). I ett senare skede (1867) uppvisar Topelius anslutning till det yngre systemet med böjning efter 1 svaga konj.: pret.part. plur. *anlitade* (SAOB, A 1528; jfr Rydqvist I:251: särdeles i skrift böjes *lita* så); hos Porthan sup. *tillitat* (I:44, 1793).

Vi konstaterar, att Alopæus 1808 uppvisar ett starkt pret.part. *beslutit* (»så var det i början beslutit», s. 88; jfr samma form t.ex. hos Wallin 1813, 1825, SAOB, B 1569 o. Abr. Haeggström 1839, s. 111) och Topelius 1834 ett *besluten* (»En utfart på landet blef hastigt besluten», I:222; jfr den formen t.ex. hos Oxenstierna 1785, 1805, 1815 — SAOB, B 1569 — och i det kvarstående uttrycket »fast besluten» — Ögr, SAOL — samt hos Törneros 1826: plur. *beslutna*, I:393), medan Porthan redan 1793 hissat signal för svagt sådant: *beslutat* (»och blef beslutat», I:42; jfr hos Nyberg 1808 samma form, s. 34, långt senare hos Jac. Ahrenberg (Männ. II:4) och förklaringen i SAOB år 1909, att de starka formerna i pret.part. sedan ganska långt tillbaka är mindre brukade; B 1563). Däremot påträffar vi inte något svagt sup. i våra finl.sv. texter liksom i de sv.sv., t.ex. hos Törneros 1820: »ty jag hade *beslutat*» (I:23) och af Wingård 1846: »har jag nu *beslutat*» (I:6). I det längsta tycks svagt pres. *beslutar* (t.ex. hos Fahlbeck 1904; SAOB, B 1569 — formen vid denna tid i Sverige



troligen något vanligare än den på *-er*, SAOB, B 1562—63) ha känts främmande för finl.sv. språksinne (Top-Törn 126 o. Bergr 77). — En sporadisk skrivform hos Nyberg 1809, pret.part. *afbrytne* (»och vi, afbrytne i all communication», s. 145), är inte oväntad, då sup. i finl.sv. (både en del dialekter och det ovärdade talspråket i Helsingfors) uppvisar *y*-kvalitet hos verb av 2:a starka klassen — sannolikt genom analogi införd från presensstammen, liksom i nordöstra Södermanland (i sörm.dial. anträffats pret. part. *bryten*, Ericsson 174), Uppland, Västmanland, södra Dalarna och södra Västerbotten (även Åland; i Geta och Vårdö pret.part. *brytin*; Bergr 43—44, J. Lundberg, Studier över andra starka verbalklassen i nysvenskan 88—89 o. Huldén I:95—96 — jfr Ahlbäck: »Förekomsten i finlandssvenskan torde kunna ha sina förutsättningar både i Sverige och Finland», Sv. i Finl. 41). I komposita på *-bryta* föreligger *y*-form i pret.part. hos norrlänningen A. M. Strinnholm 1852 i fallet *utbrytna* (jfr Torsten Bucht: supiner som *flygi*, *frysi* i härnösandspråket »liksom väl på många andra håll i Sv.», Spr. i Härnös. 56 — sup. *brytit* t.ex. hos grammatikförfattaren Collné 1812 och ännu hos Levertin 1888; SAOB, B 4392—93); av andra till klassen hörande verb t.ex. pret. part *updyken* hos Törneros 1825 (Top-Törn 127). Årstafrun brukar *y*-form i sup. i fallet *rykit* (»elden varit lös, att det rykit genom fönstren», II:423, 1823), vid ett verb, där sådan form förekommer i ordbokslitteraturen (Dalín 1853, Sundén 1892, ännu SAOL 30: »ngn gg *rykit*», Ögr 1937; SAOB: »i vissa trakter, vard.»), men däremot inte vid *frysa* strax efteråt i dagboken (»Om natten hade frusit», II:425, 1823; i sörm.dial. sup. *frusi*, Ericsson 172). På samma sätt hos Blanche vid *ryta*: »Rektorn hade *rytit*» (IV:17, uppl. 1873), vilken form återfinnes i ordböckerna (hos Dalín, Handordb. år 1868 endast den) liksom *rykit* — dock enligt Sundén föga brukad.

I 3:e starka avljudsklassen påträffas en pret.plur. *slanko* hos Topelius 1837 (»muntra gestalter slanko upp för trappan», III:139). Verbet *slinka* hör till dem, hos vilka regelrätt pret.plur. (*slunko*) enligt Rydqvist vid mitten av 1800-talet var mindre bruklig (liksom sup. *slunkit* — »oftare höres *slinkit*»; jfr *slintit* hos af Wingård 1846, II:56). Denna form hade »blifvit i en del verb ostadig, till följd av pluralens vanliga uteslutande i hvardagstalet» (I:250 o. 255). Denna förklaring torde få gälla också i Topelius-fallet 1837, med tillägget att pret.sing. *slank* uppenbarligen varit en levande form i hans umgängeskrets. I osäkerheten hos 19-åringen beträffande böjningssystemets krav för pret.plur. vid detta verb och — troligen — i stundens upprymdhet efter en glad kväll har han skrivit ned formen *slanko* (jfr pret.plur. *förgato* hos Törneros och min förklaring därtill; Top-Törn 127). Vi ett verb som *klinga* med gångbar pret.plur. har det inte fallerat för samme Topelius: »våra solar- och lunarstycken *klungo*» o. »Bjellrorna *klungo*» (III:179 o. 247). Jfr Bergroth: mest användning av den högspråkliga böjningen *slinker*, *slank*, *slunkit*; »supinum *slunkit* är väl den form som oftast får vika för provinsformen» (s. 73) och Lagerblads (1903) upptagande endast av formerna *slinka*, *slinker*, *slank* och *slinta*, *slinter*, *slant* mot *dricka*, *drack*, *drucko*, *druckit*, *klinga*, *klang*, *klungo*, *klungit* etc. »Provinsformen» Bergroth talar om är *slinkat* — verbet

*slinka* har böjts svagt också i öb.dial., t.ex. VÖ, men Vendell räknar med att inom PE-PU-området någon gång brukats pret. *slank* (Freud, Vörå 115 o. VII, Pe-Pu 361). — Att i finl.sv. litteratur påträffa motsvarigheter till Årstafruns sup. *vrakit* (»en tand, som länge vrakit», II:380, 1822) och *vrupit* (»i dag hade 2 hönor vrupit», II:375, 1839) är inte lätt, ehuru dessa former har haft gott fotfäste t.ex. i v.nyl.dial. liksom i sv.dial. (en äldre v.nyl. skärgårdskvinna skall ha sagt till EN-sonen Are Waerland om sina tänder: »Di ha vorkki bårtt»; Wm, Lab. I:228 o. Huldén I:105). I sv.sv. litteratur har *vrakit* brukats bl.a. av Wallenberg 1770 och pret.sing. *warck* av Messenius 1614 (SAOB-Ark); *vrupit* är vanligt i denna litteratur, och hos Forsius 1621 har vi ett belägg med pret. *warp* (»som warp sköna ägg vthi näste») — hos Topelius 1864 liksom hos Årstafrun 1808 i pret. *värpte* (SAOB-Ark; Dagb. I:373). Jfr beträffande sådana starka formers förekomst i 1700-talslitteraturen Lundberg 170!

Ett sup. *sufvit* hos Årstafrun 1823 (»då de länge sufvit», II:429) frapperar främst genom sin relativt sena förekomst. Här föreliggande *u*-form är rätt väl belagd från 1600-talet, även i finl.sv. text: *sufvit* i ConsAcad-Aboensis ä. prot. 1648 (I:328; SAOB-Ark — dessutom *besufvit* i Ådom 1633, s. 116); från 1700-talet t.ex. i Tessins brev 1752, 1756 (SAOB-Ark; jfr Wessén I:209, not 71). Den torde (i sörm.dial. *suvi*, Ericsson 172) få uppfattas som utslag av böjningsanalogi (anslutning till sup. med rotvokalen *u* hos verb av st. II och III; jfr Huldén I:126). Av intresse är, att hon av verbet *sova* inte använder stark pret.plur. (liksom t.ex. nyköpingsbon Ericus Schroderus 1635: *sufwo* — också *sufvit* här; SAOB-Ark) utan — flerstädes — formen *sofde* (»sofde vi trygga», III:60, 1827, liksom Topelius 1834, Dagb. I:262; jfr Freud 72 o. Bergr 76). På samma sida i textutgåvan påträffar vi en pret.sing. *sof*. Hon har m.a.o. i sina dagböcker undvikit en pret.plur.-form, som inte varit gångbar i tal-språket i Stockholmstrakten (vare sig *sufvo* eller *sofvo*), och i stället infört ett svagt *sofde*. Denna form brukar hon dock flerstädes också i pret.sing. (II:25, 66 etc.). — Av verbet *fara* åter tillgriper Årstafrun utom *furit* (»emedan han furit med båt öfver», I:78, 1794; i sörm.dial. *furi*, Ericsson 172) ofta pret.plur. *furo* (t.ex. »furo vi hemifrån», I:46; endast ibland *foro*, I:155, 1797), liksom östgöten Hasselquist 1751 (SAOB, F 274). Med hänsyn till att *u*-form i pret.plur. — sporadiskt och arkaistiskt — förekommer i visor, funna i Sörmland (»de hundar de *tjuto*», »han *skuro* de banden utåv», Ericsson 170), och då Årstafrun också uppvisar fall som pret.plur. *struko* och *utfluto* (II:309, 1820 och II:350, 1821), verkar det mest sannolikt, att här föreligger analogiskt och skrifttraditionellt inflytande (jfr Wessén I:208—209 och min förklaring till *struko* hos Topelius 1834, Top-Törn 127). — Återstår att konstatera, att Årstafruns sup.-former *sufvit* och *furit* (liksom Mustasaari domboks *vrutit* av 1664; Åkerblom, Edom 97 — jfr någon gång *vuri* i sörm.dial., Ericsson 171) haft motsvarigheter i öb.dial. (*suvi*, *furi*, *vuri*) utan att avsätta kända spår i yngre finl.sv. texter (t.ex. hos Pehr Kalm i brev 1745 *såfvit*, s. 83, 1758 *sofvit*; SAOB-Ark). Troligen beror detta på dessa ords stora vanlighet, på gångbarhet med t.ex. från bibelsvenskan kända former: *sofvit*, *farit*, *varit*.

Ett pret. sing. *vog* hos Guss Mattsson 1906 (»I dag var jag uppe och lät väga mig ... Och vog jag 90.1 ...», s. 376) kunde lätt uppfattas som en skämtsamt använd arkaism (formen i Bibeln, t.ex. i II Sam. 14:26, 1735 och ännu 1881 — arkaistiskt brukad av Bååth; Hellq). Det förekommer nämligen i ett raljant brev till hustrun från »Drummela skandalorium» (= Nummela sanatorium). Emellertid föreligger omständigheter, som tyder på att formen varit mera normalt disponibel. Bergroth säger (1917), att det »lyckligtvis sällsynta» *vog* bör utbytas mot *vägde* (s. 78), och Freudenthal upptar (1870) pret. *vog* som frekvent i nyl. dial. jämte *vegd* (Om sv. allmogemålet i Nyl. 73 — formen *vog* även i NA och på Åland; Wm, Saml. II:555a, Åkerblom, Edom 99, Huldén I:163). Dessutom förekommer stark böjning speciellt i äldre finl. sv. texter: pret. plur. *wogo* i åbokälla 1554 (Bidrag till Åbo stads hist. I,1:17) och hos Frese 1728, pret. sing. *wogh* i Ådom 1634 (s. 146; dock även ett *vägde*, Bidrag etc. I,1:99, 1623; SAOB-Ark) och i Edom 1668 (I,2:125). För bedömningen av sup. *vägit* hos Årstafrun (»som vägit inalles», III:336, 1836 — svagt pret. sing.: *vägde*, II:195, 1818) är det av betydelse att konstatera, dels att hon själv uppvisar pret. part. sing. *vägen* (»väl vägen», II:192, 1818), plur. *vägne* (»blefvo vägne», II:279, 1819) — jfr Rydqvist: *vägd*, *vägt* oftare än *vägen*, *vägit* (I:252) — dels att pret. *vog* bevarats i sörm. dial. (Ericsson 170; Rydqvist: »ur bruk», I:252). Likaså beträffande hennes sup. *väfvit* (I:114 o. 311, 1796 o. 1804; samma form i sörm. dial.: *vävi*, Ericsson 171 och hos Abr. Haeggström 1837, s. 31), att hon själv använder pret. part. *väfven*, plur. *väfna* (I:321, 1804 o. II:115, 1817; jfr Dalin 1853: pret. part. *väfven* mindre vanligt — men »hemvävi parkom» i sörm. dial., Ericsson 174 liksom *hemväfven* i Bellmans levernebeskrivning 1794). I finl. sv. texter påträffas av *väva* sup. *väfvit* hos Runeberg (påvisat av Hellq — jfr nyl. dial. *vevi*) och ett *hemväfven* hos Porthan 1794 (»af slät (ja hemväfven) nättelduk», I:101; jfr PÅ »eit heimvävi tyg», Lundström, Nyl. syntax 110). Enligt Freudenthal (1870) var pret. sing. *vof* brukat jämte *vevd* i nyl. dial. (Om sv. allm.målet 73; jfr för Sveriges del *vov* bl.a. i Multrä-målet, Nordlander 155, i litteraturen *vof* hos Linné och hos Celsius 1774; Hellq o. Dahlgren, Gloss — pret. plur. *wofwo* i bibelsvenskan 1735 och ännu 1881, II Kon. 23:7). I finl. sv. äldre texter märkes av *väga* bl.a. sup. *vpwogit* i Ådom 1634 (s. 164) och *vugit af* hos Frese 1728 (SAOB-Ark). Dessa former har kanske motsvarat samma slutna *o*-ljud i talspråket och får förklaras som analogibildningar efter starka verb med *u* som stamvokal i sup. (jfr Huldén I:164). Edom 1648 representerar med sup. *vägith* den form, som av ålder tydligen brukats i nyl. dial: *vegi* jämte *vegd*. I Edom har vi också pret. part. (neutr.) *owäghitt* (jfr PÅ »fikk ja malti oppvädji», Lundström 110; Freud, Om sv. allm.målet 73 o. Åkerblom, Edom 99). Slutintycket av *väga* och *väva* är: förhållandevis tydliga spår av gammal stark verbböjning både i finl. sv. och i sv. sv., varför ett sekundärt *i*-supinum inte behöver ha medverkat direkt (jfr Lundberg, Studier 176—177).

Påfallande är bristen på spår i våra finl. sv. texter efter stark böjning av verb som *mala* och *gnaga*, trots att det södra språkbältets folk mål haft sådan att uppvisa. I nyl. dial. torde pret. sing. *mol* ha brukats ännu under

1800-talet. Det har bevarats i en folkvisevariant i Ekenäs (»Jag mol i fjol, jag mol i år ...»), där även från år 1670 föreligger sup. *malit* i dom-bokstext (Åkerblom, Edom 102). Stark böjning har för detta verb redovisats i GE, VÅ, BÖ, KÖ, PA, KI, VF, BR och KY. I sv.dial. har den varit tämligen allmän (Huldén I:168). I de sv.sv. texterna uppvisar Årstafrun 1814 (II:46) och Törneros 1824 (I:123) sup. *malit*, vilket enligt Rydqvist vid mitten av 1800-talet var vanligare än sup. *malt*. Däremot ansåg han pret. *mol* som föråldrat (I:252; jfr Sundén 1892), vilket inte hindrar dess förekomst som landsdelord i senare tids litteratur, t.ex. hos Victoria Benedictsson, Ossiannilsson och C. Larsson i By (Ögr o. SAOB, M 118 — jfr pret.sing. *mol* i sörm.dial., Ericsson 170 och pret.plur. *molo* i Bibeln 1541 och ännu 1881). I mitt arbete Edom (s. 102) har jag — efter att ha konstaterat, att *mala* böjts regelbundet starkt i ä.nsv. — genom förbiseende (eller tryckfel?) utsagt, att det i våra dagar böjes enligt sv. II både i dial. och i finl.sv. för övrigt. Det bör givetvis vara enligt sv. I. Vi har t.ex. hos Topelius pret. *malade* (Dagb. I:116 o. 122) och sup. *malat* (Fältsk. I:178; SAOB, M 117) och hos Guss Mattsson 1899 pret.part. *utmalad* (s. 261; jfr Freud 60, Bergr 72—73, Langlet, Säregenheter 48, Huldén I:168). Också hos Abr. Haeggström (1839) föreligger pret. *malade* (s. 113; jfr denna form hos Schroderus 1635 o. Rudbeck 1689, SAOB, M 117—118 o. i sv.dial.: Holmön, Degerfors, Alfta; Huldén I:168). Beträffande *gnaga* och dess böjningsformer jfr min uppsats Top-Törn (s. 129), med följande tillägg och förtydliganden: pret.sing. *gnogh* hos Leuchowius 1620 (Dahlgren, Gloss), pret. *gnagde* hos Topelius (1837), förekommade i referatmässigt dagboksavsnitt (III:206), ett pres. *gnager* (början av 1830-talet) hos Runeberg (Fredrika Runeberg 42), både *gnager* och *gnagar* hos Guss Mattsson (s. 92, 1894 o. 127, 1895), ett sup. *gnagit* hos Strindberg i Historiska miniatyrer 1905 (SAOB, G 641). Av verbet *skapa* har enligt Huldén inte belagts någon stark flexion i finl.sv. dial. (däremot i viss utsträckning i sv.dial.; I:168—169). Därför är det av åtminstone kuriositetsintresse, att finländaren Rafael Lindqvist (f. 1867, medarbetare också i Sveriges press; Vem och vad 1936) i översättningstext brukat pret. *skop* (»Ditt ord skop liv i kaosskyar»), liksom Fröding och E. Hultén (Ögr; jfr denna form i 5 Mos. 4:32 ännu 1881: »då Gud skop människona» och det av Rydqvist citerade talesättet »inte det Gud skop»=intet alls, I:172 — även skämtsamt i våra dagars Sverige: »Gud skop ingen hast»; SvD:s språkspalt 17/8 1964).

Det kända förhållandet, att finl.sv. böjt verbet *begrava* efter 1:a svaga konj., kan exemplifieras ur våra texter med pres. *begrafvat* hos Möllersvärd (1808, s. 201), pret. *begrafvade* hos Topelius (Dagb. III:57, 1837; hos Törneros 1820 det väntade pret.sing. *begrof*, I:23 — i uppl. dial. även pret. *begrava* jämte *begravde* och pret. part.plur. *begravade*, Hesselman, Uppländsk ordbok) och sup. *begrafvat* hos Topelius 1873 och Tavaststjerna 1896 (SAOB, B 739—740; jfr Freud 39, Bergr 72 o. Langlet 48). Men det är angeläget att påminna om att denna tydligen under inflytande av dialekterna framträdande tendens inte varit allenarådande för skriftspråkets del, naturligt nog, då stark böjning förekommit bl.a. i Bibeln. T.ex. Porthan använder 1796 ett pret. *begrof* (I:283), Franzén

1820 men också Topelius 1875 (Boken om vårt land 38) pret.part. sing. *begravven*, Wecksell 1862 och Topelius 1875 (D:o 5) pret.part. plur. *begrafna* (*begrafne*) (SAOB, B 740 o. 742). Bergroth understryker för sin tid (1917) denna omständighet med orden: »den starka böjningen är, såsom kurant även hos oss, att rekommendera» (s. 72). Björn Pettersson har (1960) tagit ställning på annat sätt med hänsyn till den nya tidens krav — förordar böjning efter sv. II (starka mönstret inom parentes; Bergroth-Pettersson, Högsvenska 20). — Det hos Pehr Kalm i brev 1747 (s. 205), Ekman 1788 (s. 40), Nyberg 1809 (s. 86) och Guss Mattsson 1894 (s. 101) belagda sup. *mistat* vinner ej fullt gillande hos Bergroth (s. 75) och är helt uteslutet hos Lagerblad (1903), som föreskriver: *mista*, *miste*, *mist*. I SAOL 50 anföres det dock som alternativ liksom pret. *mistade*, då böjning efter sv. I förekommit i olika svenska landsdelar eller i folklig stil (pret. *mistade* hos Selma Lagerlöf, sup. *mistat* hos Ossiannilsson; Ögr). Pres. *mistar*, som Bergroth ej kan godtaga (*mister* i Edom på 1600-talet liksom sup. *mist*; Åkerblom, Edom 122 — jfr Tavaststjerna 1883: »Långsamt som kvällskyn *mister* sin purpur»), har vi belagt i Uppl. 1908 (»När ett barn *mistar* sina mjölkttänder»; SAOB, M 1117) — jfr pres. *mistar* i RA 1546, M 1115 och böjning efter sv. I i Södra Fjärdhundra lands folkmål, Isaacsson 143). Böjningen efter sv. I av *mista* får anses betingad av utvecklingen i finl.sv. dial. (Jfr Huldén II: 179). Det av Runeberg och Topelius använda pret. *miste* (i Julkvällen 8 o. Fältsk. I:1, 1853; SAOB, M 1117) kan därför uppfattas som utslag av stilistisk prövning. — Ett ställe hos Topelius 1838: »E. *lyftar* — svart, spader, klöfver, spader, spader — ah — *lyfta* som på Alörn (37 12/8) — kan inte — låt mig — och hjerter 8 genast.» (III:425, kurs. av undert.; jfr Top-Törn 128, där ett tryckfel insmugit sig i min sidhänvisning: IV:425) tycks visa utom pres. även imper. efter sv. I. Bergroth betecknar dem båda som mindre lämpliga, provinsiella (s. 75). Hos Jonas Lagus (1855) har vi stöd för imper. *lyfta* i Topelius-exemplet (»Lyfta derföre ditt hufvud upp», I:121; jfr denna form hos Bellman ca 1770, 1790, SAOB, L 1299). För övrigt brukar Topelius pres. *lyftar*, *lyftar sig* och *upplyftar* i Boken om vårt land (s. 21, 35, 39 o. 63). Med rättelse av en formulering i Top-Törn (s. 128) tillägger jag här, att även Runeberg använt pret. *lyftade* (Ålgskyttarne och Hanna) liksom t.ex. hans umgängesvän Möllersvärd (Dagb. 30 o. 39, 1839; jfr ännu Dalin 1868: sv. I och sv. II men hos Lagerblad bara sv. II). I pres. uppvisar Runeberg formen *lyfter* (hans psalm »Jag lyfter ögat mot himmelen», n:o 383 i finl.sv. psalmb.; jfr SAOB, L 1300). Pres. enligt sv. I hos Topelius kan tänkas bero på inflytande från folkspråket i hans hembygd (pres. *lyftar* bl.a. i nÖb, OR, VÖ, MM liksom i vissa norrl.dial.; Huldén II:177). — Hos Nyberg 1808—09 föreligger en form, som varit traditionell med stöd av bibel- och psalmbokssvenskan, nämligen pres. *frälsar* (s. 39 o. 73; i Bibeln 1541, 1735, 1881, 1911 och ännu i 1917 års bibelöversättning och t.ex. n:o 306 i sv. psalmb.: »Och frälsar mina själ»). Även i pret.part. har vi böjning efter sv. I hos Nyberg: *frälsat*, *frälsad* (s. 10, 25, 42 o. 72; jfr i Runebergs Hanna s. 36: »frid för hans *frälsade* ande» och *frälsad* hos Jonas Lagus, I:138). Emellertid tycks en avvikelse härifrån småningom ha skett, markerad av att Lagerblad (1903) inte

fasthåller annat än *frälste*, *frälst*, *frälst*. I viss utsträckning brukas i nutida sv.sv. talspråk pres. *frälser* (medd. Sv.S., A.E., B.M. och E.G. — den sistnämnde, finl.sv. prästman, hört formen i radiogudstjänst, Sveriges radio; jfr Ögr:s ex. »Du som frälser från all fara» men också hans förklaring för skriftspråkets del (1922): pres. *frälisar* mycket vanligare än *frälser*). Förklaringen till förskjutningen för pres.-formens del måste vara anslutningen till sv. II i så väsentliga delar (Ögr: pret. *frälste* i biblisk stil vanligare än *fräljade* och pret.part. sing. *frälst* i »frälsningsarmébetydelse»; jfr t.ex. »vår frälsta ande» hos Topelius, n:o 498 i finl.sv. psalmb.). Redan hos Rydqvist (1850) läser vi: »Dock har 2 konjug. nu öfvervigt» (I:295). — Till Årstafruns pret. *rökade* (»Stina rökade böckling», II:74, 1815) och pret.part. *rökad* (»skänkte mig en halfva Rökad Lax», III:349, 1837) tycks inte finnas motsvarigheter i finl.sv. texter — hos Topelius (1870) pret. *rökte* (SAOB, R 4384). För detta verb har vi dock ställvis flexion efter sv. I i öb.dial. i betydelsen 'röka kött', liksom för *steka* och *koka* (allmänt). Huldén har (II:140—141) i detta sammanhang givit en förklaring till sammansättningar av typen *kokad fisk* (MU *käokafisk*; i LA *kokamat*, medd. E.B.), *stekad päron* (hos kvevlaxbon A.J. Nygren *steika-päror*, Byyrallor II:44 o. 50) och *brädadgröt* 'stekt gröt' (jfr ordet i RE med betydelsen 'kall gröt, som ätes med skirt smör', Wm, Saml. I:86b). Till denna typ i öb.dial. hör ytterligare bl.a. *mejadmjölk* (*meijamjök*) i KV, KH (Wm, Saml. II:515b), *tvinnadblanda* (*tvinnabländo*) 'mejerimjök' i KV, VÖ (Nygren, Öb. lifsb. och skämth. II:6 — han berättar i en separat byralla 1889, att man norröver i svenska Österbotten brukar detta ord; jfr Kvevlaxmålet 21) och *kiladsien* (*kilastein*) i KV (jfr *kiladsko* i bl.a. VÖ hos Wm, Saml. I:357b). Uppkomsten av förledsformer av denna typ har enligt Huldén haft betydelse för flexionen av verben själva, d.v.s. sådana som *röka* och *steka*. I fallet Årstafrun 1837: »en halfva *Rökad Lax*» kan man undra, om det är fråga om en sammansättning av här exemplifierade slag. Det verkar inte troligt, att det är att sammanställa med öb. *kokad fisk* m.fl., utan vi får anse, att Årstafrun här betecknat lika exakt efter uttal och funktion som språkmannen Törneros i fallen »en annan *kälad lutfisk*» (I:235, 1825) och »såsom *kälad fisk*» (I:275, 1825) — jfr *käla* 'frysa' hos Dalin (1850). För *röksill* 'rökt sill' förekommer visserligen ett belägg på *röka-* från 1575 (SAOB, R 4395), liksom i Ådom 1633 föreligger ett *knytta-* (»sin *knyttanäfua*», s. 130). Men detta sista behöver ej vara en form av *knytta*, *-ade* (jfr SAOB, K 1696—1697) utan representerar med stor sannolikhet ett pret.part. *knytt*. Vi har i ConsAcAboP 1655 »Han hade *knytt* näfven», 1665 »Då *knytte* tienaren Anders näfven», 1667 »och *knytte* näfven» (SAOB, K 1702—1703; jfr Ahlbäck, Sv. i Finl. 26) och hos Törneros 1828 i en översättning av Byron: »Emot sin *knytt* hand» (VI:292). Det enda som behöver förvåna i fallet *knyttanäfua* (1633), är skrivningen, att den har formen av en sammansättning. Ett *täcktvagn* hos Årstafrun 1816 kan i detta sammanhang observeras (»då jag i *Täcktvagn* for till Stensborg», II:95). I Lunds Veckoblad 1819 och 1832 återfinnes samma förledstyp (SAOB-Ark); det vanliga är annars *täckvagn* (Dalin 1853).

Hos Bladh (1799) påträffas pres. *leges* (»Ofta *leges* ett helt sådant

magasin», s. 64) liksom senare hos Guss Mattsson (»Då leges en karl», s. 102, 1894); hos Jonas Lagus pret.part.plur. *legda* (»Tvänne legda hästar», I:6—7, 1831), hos Runeberg (1836) i Hanna, I:a sången sup. *legt* (jfr samma form i ConsAcAboP 1664; SAOB, L 477), i Edom 1652 inf. *lega sigh* (I,1:169; jfr SAOB, L 478). I Bibeln 1541 förelåg inf. *leya*, pres. *leyer* men pret. *leegde* och sup. *leegdt*. Sahlstedt (1773) följde detta system: *leja* (*lejer*), *legde*, *legt*, men vid 1700-talets slut har utjämning skett: även pret. *lejde*. (Wessén I:214—215). Hos Årstafrun har vi 1814 formen *dyr-lejda* (II:57), hos af Wingård (1846) pret.part.plur. *lejda* (»med deras lejda arméer», II:98), hos Almqvist (1838) i Kapellet sup. *lejt*. Att märka är emellertid, att såsom sammansättning förekommer ett *dyrlegd* i en rad sv.sv. fall på 1700-talet: i VDAkt 1731, hos Nyrén ca 1765, hos Linné 1775 m.fl. (SAOB), att Dalin (1853) har *lega* som uppslagsform, Sundén (1892) endast *lega* och *g*-former därav, Lagerblad (1903) *lega* jämte *leja*, Östergren (1931) endast *leja* (liksom SAOL 30 och 50 — denna form den enda brukade i bildat talspråk i Sverige 1964; medd. F. G., Sv.S. och A.E.). Av intresse är förekomsten av inf. *lega* (1919) hos sörmländskan Fanny Alving, f. Lönn: »köpa djur och lega folk» (SAOB, L 477; f. 1874 i Ytter-selö i Södermanland, mycket nära gränsen till Uppland — *g*-former av detta verb i delar av Uppland, bl.a. Gräsö, Forsmark och Tierp; Sv. män o. kvinnor 1:77 o. Hesselman, Uppländsk ordbok). Att finl.sv. i detta fall varit mera konsekvent eller ensidig än sv.sv. (18/7 1964 påträffar vi dock inf. *leja* i ett Hbl-reportage!), torde främst bero på skillnaden i dialektförhållandena. För finl.sv. dial. (utom fasta Ålands) gäller här Hultmans regel, att övergången av spirantiskt *g* till *j* mellan vissa palatala vokaler och *d* inte skett liksom i mellansvenska — götiska folkmål, utom de uppländska (De ösv. dial. 174 och Föreläsningar 231—232, Ahlbäck, Sv. i Finl. 14 o. Hesselman, Stafvelseförlängning och vokalkvalitet i ösv. dial. 48). Vi har i öb.dial. *leig*, *-er*, *-d* (jfr pret. *leigdes* i Bouppt. Sthlm 1680; SAOB, L 476) och *leeg*, *-er*, *-d* (Huldén I:57 o. 231, II:126), nyl.dial. (SI, HE, ES m.fl.) *leeg* (VII, Pe-Pu 230). Beträffande *g*-formen i inf. och pres. — det är inf. *lega* Pehr Kalm brukar i brev 1746—47 (s. 138 o. 166) — märkes Hultmans förklaring med analogibildning efter pret. (De ösv. dial. 172 o. Föreläsningar 235; jfr Huldén II:124). Wessén räknar med bibelsvenskans roll som väsentlig, när det gäller länge starkt övervägande *gd* i skriftspråket (I:78), och denna faktor liksom lagspråket kan ha betytt en hel del också för det bevarade *g*-systemet i finl.sv. texter. Vi har pres. *leger* i 1734 års lag, Missg. B 61:1 (uppl. av 1894, tr. i H:fors efter den s.k. dukatupplagan av 1780), sup. *legdt* ännu i Bibeln 1735 (1881 *lejt*), pret.part. *legder* (»som legder är», Joh. 10:12) ännu i Bibeln 1881 (1896 *legd*, 1911 *lejd* — hos Strindberg i Hemsöborna 1887 *lejder*), pret.part. *legd* (»Ty han är legd») ännu 1735 (1881 *lejd*).

## ORD OCH BETYDELSE

**ansa** inf., Årstafrun (»ansa elden i kakelugnarne», III:148, 1829; jfr Säterberg 1862: »Sitter lutad, *ansar* elden», SAOB, A 1678). Ordet hör till dem, vilkas användning och betydelse — även i talspråket — frapperar, när man kommer över från Finland. Det är t.ex. inte stadgat genom bibelsvenskan (infört där först i en översättning 1893; SAOB, A 1678; 1881 på motsvarande ställe i 5 Mos. 21:12 *omskära*) och har troligen inte haft så stark ställning i finl.sv. dial. som i sv.dial. (i NA-målet *anso* f. 'ans, skötsel', i NÄ vb. *ans* 'ansa, vårda, sköta', i PE-PU d:o i betydelsen 'sköta ett sår'; Wm, Saml. I:13a, Freud, Ordb. Närpes 8 o. VII, Ordb. Pe-Pu 9 — jfr beträffande sv.dial. SAOB, A 1677—1678 och t.ex. Abr. Haeggström 1839: »*ansade* höet», s. 108). Vi antecknar, att Kalm 1743 i brev talar om att »sköta och *ansa*» gräsen (s. 61) och (1761) brukar ordet i betydelsen 'sköta sjuka', Henrik Wegelius (1825) i 'sköta mjölkkon' (»ingen annan *ans*»), Runeberg (1836, i Hanna) om jordens skötsel och C. G. Estlander (1867) i 'sköta barnen' (SAOB, A 1679 o. En beskrivning över Vörå socken 86). Däremot påträffar vi inte ordet *ansa* hos Topelius (1875) i de avsnitt av Boken om vårt land, där det enligt sv.sv. språkvana skulle förekomma — i stället brukas *sköta* och *vårda* (eller omskrivning med *vård*; s. 104—105 o. 108—110; jfr »som *vårdade* den nedbrunna kakelugnsgelden» hos Fredrika Bremer 1843, Nya Teckningar ur hvardagslifvet VI. En dagbok, s. 23).

**burkig** adj., Guss Mattsson (»en något burkig herre», s. 416, 1910) med den finl.sv. betydelsen 'tvär, ohyfsad, tölpig', vilken vi har i ål. och v.nyl. dial., där även subst. *burker* 'tölp' är frekvent (VII, Ösv. 99b). I sv.sv. förekommer både *burkig*=*burkaktig* 'kortväxt och tjock' — i ög.dial. *burkig* 'tjock, ovig, mycket påklädd' — och (i sörm.dial.) *burker* 'tjock äldre man' (SAOB, B 4599, VII, Ösv. 99b o. Rz 66a). Här har vi tydligen grunden för vedernamnet *Burken*, vid svenska läroverk använt om rektor, även om denne inte varit tjock och satt men väl stram, principfast och akttningsbjudande (medd. M.Ö.). I ett fall — f.d. rektor vid sörmländskt internatläroverk — ger vederbörande själv förklaringen 'tjock burk' (var till kroppshydda och framträdande inför eleverna enastående auktoritativ; jfr här multråmålets *burkas*=*urbökas* vb 'göra stora åthävor', Nordlander 13a o. 145a). Han såg intet nedsättande i binamnet och upptog det därför (1938) som ordensnamn i SHT (under formen *Burcas*; medd. F. G.). En förbindelse mellan sv.sv. och finl.sv. språkbruk synes föreligga såtillvida, att KI-målets *burkla* f. 'tölp' kan jämföras med EN-målets *burkla* f. 'klumpigt föremål' och FB-KI-målens *burklog* adj. 'tölpaktig' med EN-dialektens *burklog* 'klumpig, klumsig' (VII, Ösv. 99b o. Wm, Saml. I:97b). Den sistnämnda betydelsen kan väl förenas med »bära sig *burkigt* åt», de senaste åren i bruk i Mellansverige (medd. Sv.S.). Av visst intresse i betydelsesammanhanget är den benämning en rektor med binamnet *Burken* också kom att få, nämligen *Skåffen* (medd. M.Ö.; jfr *skoffsera* 'skymfa' i vg.dial. och *skoffa* 'klandra, tadla' i nyl.dial., Rz 593b o. VII, Ösv. 817a).

**gräla** inf., Årstafrun (»Jag grälade i papper», II:34, 1813 o. »Jag en-



dast skref och grälade i mina papper», III:235, 1833) med en betydelse 'rota' snarare än den i not (II:34) angivna 'göra sig huvudbry, »bråka»' (jfr SAOB, G 1142—1143 o. vg.dial. — Älvsborgs län — *gräla* 'under sökandet efter något kasta hit och dit, hvälfva om, hopröra, hopblanda', Rz 219a). Ordet verkar — i sagda betydelse — vid första påseendet vara helt främmande för finl.sv. språkbruk, vilket även Freudenthal (1902) understrukt för subst. *gräl* n. i hos Dalin (1850) förekommande betydelse: 1) 'ifrigt men pedantiskt och onyttigt studerande', 2) 'sådana lärdomsämnen, som fordra mycken flit, men tyckas göra föga nytta i det allmänna lifvet' (Freud 92). Ett av Östergren citerat ställe hos Topelius: »Att ni nyttjat ett så vulgärt uttryck som »*gräl*» om vad vi anständigtsvis kalla disputerar» (häfte 26:1360) behöver kanske inte tala emot Freudenthals åsikt. Emellertid uppvisar Porthan 1794 ett »*gräla emot Consistorii anmälan*» (I:153; jfr SAOB, G 1142) och samma år ett subst. *gräl*, som kommer nära betydelsen i Årsta-fallet *gräla* och ännu närmare *gräl* n., betydelse 2 hos Dalin 1850. Ett längre citat är upplysande (gäller Porthans arbete med biskopskronikan): »men som jag deri velat, såsom i et magasin, införa allt hvad jag förmått samla, rörande Finska saker, och derjämte utmönstra alla de osanningar och critisera de oriktigheter, hvarmed man öfverhölgt det lilla som af Finlands häfder är qvar, så har en sådan minuta diligentia ej kunnat undvikas. Andre må sedan, med tilhjelp af detta mödosamma *gräl*, af de samlade och rensade materialier upföra en behagligare byggnad ...» (I:96). Och hans vän Calonius använder i brev 1793 ett adj. *grälig*, som här bör observeras: »Den Munchiska saken och en annan icke mindre grälig sysslosätta mig» (SAOB, G 1144). Detta kan förenas med den av Dalin (1850) för »*grälig* syssla» ansatta betydelsen: 'som förorsakar mycket bråk och hufvudbry'. (Jfr »Vi (ha) något hvar *grälat* med brännvinsbekymmer» hos G. Adlerbeth 1787 och »Bort med bekymmer, omsorg och *gräl*» hos Anna Maria Lenngren 1789; SAOB, G 1141 o. 1143). De anförda beläggen hos Porthan och Calonius tyder på gemensam (sv.sv. — finl.sv.) akademisk språkkutym i detta fall. Ej heller ett sentida sådant som Jac. Ahrenbergs »Jag *grälade* mig till inträde» (1878; SAOB, G 1143) verkar i sammanhanget helt ovidkommande.

*höva* f., af Wingård (»Detta är knektens höva, men bör icke vara befälhafvarens», II:56, 1846), att jämföra med Porthans »så öfv. all *höfvan* nitiske och angelägne» (I:325, 1796). Freudenthal framhåller (1902) för uttrycket »över all *höva*» 'öfvermåttan' i Sverige, att ordet *höva* i Finland knappast begagnas i obestämd form (s. 94b). SAOB uppvisar dock senare (1932) ett fall med obestämd form hos österbottningen Anders Chydenius 1777: »Huru vilja då regenter rifva åt sig en rättighet, som är öfver deras *höfva*?» (jfr »Jag anser det vara öfver min *höfva*, att brevväxla med så höga Herrar» hos Crusenstolpe 1849; SAOB, H 2417). Dessutom föreligger en obestämd o-form hos finländaren J. J. Nervander 1833: »(Dansken) har ... en *hofva*, som ... är högst påfallande för den, hvilken nyss kommit från grannriket» (SAOB, H 2417; jfr förbindelsen *någors hova* 1555—72 och *hova* r. el. f. i svenskan 1669—1833, SAOB, H 1268 o. 2416). Sannolikt har Nervander tagit sin skrivform ur det svenska språkförrådet och ej från danskan, där visserligen i äldre tid funnits ett *hov* (SAOB,

H 1268) men knappast ett *hove* (medd. E. A.) — i nyno. ett *høve* n. bl.a. i betydelsen 'passelighet' (Torp, Nyno. etym. ordb. 239b). I finl.sv. dial. förekommer veterligen varken *höva* (i Hälsingland: »Dä va hans goa *höva*», Rz 288b) eller *hova* f.; däremot *hov* n. t.ex. i VÖ-målet (»po i *håov*» 'på måfå'; Freud, Vö 82a) och KV-målet (Nygren 1890: »ha na *håo* å laag messi», Byrallor II:10; jfr »vthom *hof* och *höfvan*» hos Isogaeus ca 1700, SAOB, H 1268—69 och »han har inte *hov* i händer» 'håller ej måtta o.d.' i sörm. dial., Ericsson 193); dessutom i PÖ, PL *hovar* mplt. 'hovsamhet, måtta' (VII, Ösv. 354b). Det anförda *hov* i dialekterna har troligen haft stöd av denna form i bibelsvenskan (1541, Ordspr. 17:27; SAOB, H 1268 — *hof* 1735 och ännu 1881 men 1911 ersatt av *vett*). Adj. *hovlös* 'utan hov och måtta' i finl.sv. dial. (VII, Ösv. 354b) återfinnes hos Chydenius 1765 (SAOB, H 1269), och adj. *hovlig* 'måttlig' i PL, MA, BE (VII, Ösv. 354b) kan jämföras med adv. *ohofligt* och *ohofligen* hos Porthan 1794 o. 1797 (I:149 o. II:431; jfr SAOB, O 477—478 o. adj. *ohovluger* i gottländskan, Rz 483a).

**krushöfvel** m., Jonas Lagus 1841 (»Kristus vill icke hafva att göra med några krushöflar, utan med syndare som äro förlorade, och som utan omsvep vända sig till Honom, utan afseende deruppå hvartut otros flaggan visar.» II:148.) Uttrycket »utan omsvep» liksom »utan förberedelser» i textens fortsättning och »Var aktsam med Stolpe och hans spitsfundiga förnuft» tyder på att vi bör förbinda ordets förled med ett vb *krusa* avseende nyckfullhet eller egensinnighet i beteendet (jfr »Krwtsadt Hufwudh, *krwtsadt* sinne» hos Grubb 1665 och ordet hos Swedberg 1716; SAOB). Att jämföra med har vi främst ett gammalt *krushuvud* 'egensinnig el. nyckfull människa', t.ex. hos Columbus 1678 och använt av Cannelin som uppslagsord motsvarande fi. *oikkupää* (SAOB, K 2962 o. Svenskt — finskt lexikon; jfr Rz 358a för Svealand — även ett *krushuva* för feminint kön). I SAOB upptas ett antal liknande beteckningar: *krusbjörn*, *kruskopp* (ty. *krauskoph*) 'tjurhuvud' o.dyl. (Dahlgren, Gloss), *krusmickel* och *kruspräst* (hos Swedberg 1716: »(Somliga predikanter) bruka förmykit krus och ordapång i sina predikningar ... Sådana kruspräster sökia allenast sina och intet Gudz ähro»; SAOB, K 2963). Av visst intresse är, att Lagus i detta sitt ordbruk uppvisar den ö-form, som förekommit i OR-dialekten (L. född i Kurikka 1798, pastorsadjunkt i Vörå 1817—28; Vörå sockens historia II:173) och återfinnes i boupp-teckningsprotokoll i möb från 1700- och 1800-talen (Kvevlaxmålet 28—29). Ordet *hyvel* har starkt vardagligt och nedsättande använts som beteckning för grovhuggen, opolerad person, även som ellips av *bondhyvel* och *snorhyvel* — i sv.dial. ett *gröthyvel* 'dumdryg, »grötmyndig» person' (SAOB, H 1686 o. Rz 220a; jfr da. *høvl* 'stor person, drasut, åbåke, klumpeduns', Molde, Dansk-svensk ordbok, och fi. »joka paikan *höylä*» 'i många bestyr fjäskande preson' o.dyl., NykSuomSanak I:602a). I sammanhang med Lagus' *krushöflar* observerar man hans eget »*krusfri* underrättelse» (I:31, 1836) och påminns man lätt om Törneros' *krusmjukhet* (»Alla språk tala de ... utom krusmjukhetens: man kommer med dem straxt i en modersmåls-förvantskap», I:177, 1824).

**kusa** inf., Jonas Lagus 1833 (»Herren finner nödigt att allvarligen kusa

honom; måtte Grenman blott vilja blifva qvitt alla andra Herrar!», I:12), uppenbarligen den i äldre tid (1688—1911) brukade biformen till *kuscha* (fra. *coucher*; även i sv.dial. och att jämföra med no. *kusa seg* 'böja sig ned'), enligt SAOB snarast bildad till ett inhemskt ord, motsvarande gotl. *käusä* 'underkuva' (K 3276; jfr Dalin, Handordbok). Freudenthal anförde (1902) verbet *kusa* intr. bland i finl.sv. aldrig eller sällan använda sv.sv. ord (s. 97). Vendell upptog det i sin stora ordbok (1904) som frekvent i v.nyl.dial. (PO, TE, BR), som intr. (Ösv. 509b). Detta verb har dock liksom hos Lagus ovan även haft transitiv användning — i formen *kuscha* och med betydelsen 'tvinga till lydriad el. undergivenhet; få lydig, spak; kujonera' (ex. »Gossen ... är ej så lätt att kuscha»; SAOB, K 3277).

**spakfärdig** adj., Porthan 1798 (»Få se, om Hinnerjoki boerne äro lika spakfärdige», II:520), ung. 'foglig'. Freudenthal upptog (1902) detta ord bland dem, som var brukliga i Sverige men aldrig eller sällan användes i Finland (s. 106b). Han hade kanske tvekat i sitt särskiljande, om han hade känt till ordets förekomst i nyl.dial. ('stillsam') och PA-målet ('ömkelig, medtagen'; VII, Ösv. 910a — jfr Rz för sörm.dial. och vb.dial., 653b). Vendell gav ut sin ordbok först 1904. Redan 1886 trycktes emellertid Porthans brev till Calonius, vari vårt citat ingår, och detta har tydligen undgått Freudenthal. Oavsett den detaljen är det uppenbart, att ordet haft större frekvens i sv.sv. än i finl.sv., vad litteraturen beträffar (belägg i GR 1547, hos O. Petri 1555, Petreius 1614, von Höpken 1747 och så sent som 1941 hos Gustaf Näsström: »Birgitta var inte from i klosterblek och *spakfärdig* mening», arkaistiskt tydligt; SAOB-Ark). I sv.dial. märkes betydelsen 'senfärdig' för *spakfärdig* i multråmålet (Nordlander 116b; jfr Dalin 1853 och där angivna betydelse).

**stunder** f. plur., Årstafrun i en rad fall 1803—33 (bl.a. »hade ej stunder taga frukost», III:249), betyd. 'tid'. Hennes dagböcker representerar här ett familjärt språkbruk — även väl belagt i sv.dial. (t.ex. »Ja har inga stunder» och »Ha onna stunder» 'ha ont om tid', Rz 678a) — som fått gott fotfäste i sv.sv. litteratur av typen brev och dagböcker; även hos Ekman 1789: »och de hade för resten icke *stunder* att tänka på några våldsamerheter» (s. 117). Vi har formen t.ex. hos Tegnér 1793 (»Hon får ej *stunder* skriva», V:2), Geijer 1799 (»i Örebro blef ej *Stunder*») och Runeberg 1841, 1851 (»Ej hade jag *stunder* längre att bida», SAOB-Ark). Liksom i dessa exempel förekommer den i ä.nsv. i negerande betydelse (GR 1541, Svart 1560, Växjö dom. akter 1663; SAOB-Ark), men även annan sådan är belagd, t.ex. »Wij haffue så godha *stunder*» hos L. Petri 1542, »när man får *stunder*, at handle ther wm» i GR 1543 och »När honom gaffs *stunder*» hos Schroderus 1635 — i senare tid hos Tegnér (1802): »(jag) skrifer dem till, när jag blott får *stunder*» (SAOB-Ark). Vad upphovsmannen till dikten »Den enda stunden» (1833) beträffar, kan observeras, att han i sin prosadikt »Lurendrejaren» brukar plur. *stunder* mera konkret, i betydelsen 'timmar' (»Ett par stunder hade förlidit efter midnatten», Runeberg, Samlade skrifter I:420, Sthlm 1886) och att hans hustru Fredrika använder sammansättningen *lofstunder* (»Alla söndags-eftermiddagar och snart sagt alla lofstunder, gafs representationer»,

s. 205; ordet ej registrerat i SAOB, där i stället återfinns både *lovtid* och *lovtimme* i finl. belägg från 1693 resp. 1671; L 1100) — jfr »Jag har inte många *stunder* kvar, jag lämnar er snart» i Finska folksagor 1944 (Ögr). Då det förefaller sannolikt, att plur. *stunder* i Årstafruns och Ekmans betydelse inte haft särskilt stark frekvens i finl.sv. litteratur, får vi tänka oss det runebergska belägget (1841, 1851) uppkommet på litterär väg. Att märka är, att ordet *stund* i VÖ-målet varit mask. eller fem. (plur. *ståndar* el. *ståndor*; Freud, Vö 121b), i KV-målet mask. (»fraka *ständig*» 'ganska länge'; egen observation), i PE-PU-målen fem.: *ständ*, -er (VII, Pe-Pu Ordb 399).

### SAMMANFATTNING

Vilka allmänna slutsatser kan nu här presenterade undersökning ge anledning till? På den frågan vill jag genast svara, att en statistisk sammanställning som grund för analys är otänkbar. Min metod med ett begränsat typurval möjliggör insyn i det språkliga förhållandet Finland — Sverige endast ur vissa synvinklar. När jag i slutavsnittet av uppsatsen »Topelius och Törneros» gjorde ett statistiskt överslag, skedde det med uttryckligt förbehåll redan i de inledande orden (Top-Törn 133) — det var således inte så allvarligt menat. Trots att min nya komparation har ett betydligt bredare underlag, gäller för den tveklöst det nyss sagda.

Varje enskild typbehandling är avsedd att vara ett slags jämförelse. Den har m.a.o. sitt relativa värde som sådan. Urvalet av typer har också skett med hänsyn till möjligheterna att belysa likheter och olikheter i form- och betydelseutvecklingen de två språkområdena emellan med hjälp av det framdragna brev- och dagboksmaterialet. I viss mening har jag under arbetets utförande kommit att fixera drag och tendenser, vilka medger allmänna synpunkter eller en särskild diskussion.

Vad först de i inledningen omtalade huvudkällorna beträffar, önskar jag understryka, att valet av dem naturligtvis inte har skett efter deras lämplighet för varandra i språkligt avseende. Avgörande har varit, att de kan ge ett fylligt stoff, som inbjuder till jämförelser. Hur representativa de är, hur väl de t.ex. återger talspråkssituationen i sin miljö, är sådant som först så småningom framträder, som intryck i konstellationen. En direkt jämförelse mellan Porthan och Årstafrun visar — utan att de två språkligt möts på ett särskilt påfallande sätt — likheter i en del detaljer, t.ex.

plur. *Bremrar* (17) hos Porthan liksom *mästrar* och *gevaldigrar* (17) hos Årstafrun; märkligare hos henne kanske formen *blixtrar* (II:358, 1821 och flerstädes), bl.a. också hos den i Sverige utbildade Michael Choraues 1802 (SAOB, B 3267 o. Sv. män o. kvinnor 2:97; enligt Rydquist förekommande undantagsvis, i enlighet med folkspråket, II:300) — hos Törneros *kornblixtrar* (I:212, 1824);

*skoftals* hos båda (I:295, 1796 resp. I:309, 1804) — jfr Top-Törn 131: ordet kommit att framstå som finl. provinsialism, varjämte *skov* n. uppgetts vara vanligare i Finland än i Sverige (hos Porthan: »har i sina skof

varit aldeles ifrån förståndet», II:515, 1798; hos Årstafrun: »låg här nu detta skofvet första natten», I:242, 1801 = denna omgång el. period);

»försöka besvärligheterna» hos P. (I:339, 1796) liksom »försöka Släd-föret» hos Å. (II:136, 1818) — skillnad som mellan *pröva på* och *pröva* (jfr Bergr 236: »försöka en klänning, en kostym» — hos Topelius: »försöka skrinnisen», Dagb. I:20, 1832);

visserligen »en *hop* råg» hos Å. (I:75, 1794) liksom »en *hop* Böcker» hos P. men hos den förra oftast formen *hoper* (»en *hoper* Linne», »en *hel* *hoper*» osv.; denna form i sörm.dial., Ericsson 184); Porthans hållning härvidlag — ingen form på *-er* — är märklig med hänsyn t.ex. till en sådans vanlighet sedermera hos Topelius (där mera frekvent än hos Törneros; Top-Törn 119) och förklaras kanske bäst som följd av svagare dialektpåverkan hos vår åboprofessor än hos godsägarfrun i Brännkyrka, åtminstone i detta fall.

Redan vid fixering av likheter skönjes som synes differenser i dessa författares språkbruk. Vid särskild kontroll av olikheter träder väsentligare drag i dagen, inte bara sådant som

*calasera* hos P. (12) mot *calasa* hos Å. (»bref om Smäländska Julecalasander», II:286, 1820, uppenbarligen plur. *-r* till substantiverat *calasande* n.; jfr »gick åt till kalasande och annat slöseri», FoF 1915, SAOB, K 87 — hennes form tydligen bildad analogt med andra neutra på *-e* med plur. *-r*, hos Å. själv t.ex. *ärender*, II:12, 1813, hos Törneros *förhållander*, I:33, 1821; jfr Wessén om denna böjning: delvis främmande inflytande möjligt, kanske till någon del inhemska förutsättningar, bl.a. förekomst i sörm.dial., I:181) och

»stark *tökna*» hos P. mot »en stark *töcken*» hos Å. (20).

Vida markantare är skillnaden i fall som P:s *nögd* (I:11, 1793), inf. *frögda sig* (I:247, 1796) och sup. *drögt* (I:45, 1793) mot Å:s *nöjd* (I:164, 1798), subst. *höjd* (I:148, 1797) och sup. *dröjt* (I:157, 1797 — pret. *dröjde* på samma sida). Här påminns vi om Hultmans regel angående övergången av spirantiskt *g* till *j* mellan vissa palatala vokaler och *d* — att denna övergång saknar motsvarighet i finl.sv. dial. (De ösv. dial. 174), ett omdöme som sedermera preciserats till att inte gälla fasta Åland, där mellansvenskt — götiskt *j* är rådande (Ahlbäck, Sv. i Finl. 14). För Mellan-Sveriges del bör här frånräknas uppl.dial. (förekomst av *nögd*, *högd*) till skillnad från t.ex. sörm.dial. (*nöjd*, *höjd*; jfr Hesselman, Stafvelseförlängning och vokalkvalitet i ösv. dial. 48, Wessén, Sv. språkh. I:78 o. Hallin, Sv. folk mål 174, 181 o. 194 med *frögd* i Uppland, *förnöjd* och *böjd* i Närke, *nöjder* i Östergötland). Det förtjänar tilläggas, att Porthan visserligen uppvisar ett pres. *uttöger* (I:276, 1796), ett adj. *nögsam* 'nöjsam' (I:289, 1796), ja ett *Fröga* (»uti Frögas tjänst», II:383, 1797) — jfr Hultman 172 om uppkomsten av finl.sv. inf. och pres. *tög*, *-er* och *drög*, *-er* — men däremot brukar en inf. *dröja* (hos Pehr Kalm i samma brev 1742 *nögd* men inf. *nöja*, s. 34). — Behandlingen ovan (28—29) under typen *leges* passar också in i detta stycke.

Beträffande skillnaden mellan svenskan i Finland och den i Sverige kan i detta sammanhang beaktas vad den goda Årstafrun den 15 juni 1837 skriver i sin dagbok: »Eftermiddagen hemsöktes jag af Främmande från

Finland — af en Fru som sade sig heta Krok — Hon var en Dotter-dotter till min salig mans Syster Fru Maville — nu gift med en Häradshövding Holm, som var med — *bröt på Finska, talade sagta*, brukade glasögon lika som Kyrkoherden Wulf — *att jag ej förstod hvad han sade* —» (III:346; kurs. av undert.). Vi får förutsätta, att med »finska» här avses finlandssvenska och att hon fixerat ett drag i artikulationssättet karakteristiskt för denna (jfr Hugo Bergroths synpunkter om icke-tillbörlig energi vid bruket av de aktiva talorganen hos finlandssvenskar — deras tal förefaller över huvud i jämförelse med »rikssvenskarnas» dovt, färglöst, torrt och entonigt; Svensk uttalslära 9 — jfr också Olav Panelius, Den vårdade finlandssvenskan. Modersmålets vård 92). Slutligen vågar vi tro, att hennes svårighet att förstå häradshövding Holm också kan ha berott på att denne talat ganska utpräglad dialektalt — den tiden var det t.ex. i Helsingfors inte så stor skillnad mellan stadsbefolkningens och den omgivande landsbygdens svenska språk.

Bland intryck att redovisa har jag härnäst mer eller mindre klar övervikt för någon av sidorna i den språkliga jämförelsen, först för Finland:

personbeteckningar på *-it* till substantiv, av typen *kapellit* (9) — produktivitetstendensen bevisad av fall som de sentida *simonit* och *skogit*; jfr Hellq XXX: speciellt sv.sv. bildningar är *falsterboit* (ej i SAOL 30 men med i SAOL 50, liksom en vidareavledning som *malmöitisk*, förekommande i DN 1928; SAOB, M 146), *kalmarit* (sannolikt bildat i studentspråk, belagt t.ex. hos Hjärne 1861; SAOB, K 186) och *uppsalit* (nästan blott lundensiskt, ej i SAOL 50);

verb på *-era* med substantiviska lånord som grund; intryck av övervikt på grund av en rad endast från finl.sv. texter kända fall: *bostonera*, *caffeera*, *pastorera*, *perukera* (12) och av tendensen i senare tider med fall som *ponnistera* och *exkursönera* — dock Wessén II:137: i nyare tid en mängd sådana ord på *-era* tillkomna, uppgående till flera hundratal och ideligen ökade genom lån och genom bildande av nya verb till substantiv av grekisk eller latinsk stam (jfr här formen *televisera* — *televisering* i Hbl. 15/9 1964 — och *exkursera* i Vbl. 28/8 1964; ett *exkurs* »utflykt, resa» i undert:s dagbok 12/2 1931);

plur. *rublar* (17; »Blott i finländskan förekommer allmänt» denna form; Lindblad, Sahlstedt 182); ordet har av naturliga skäl haft ett starkt underlag i Finland under dess ryska tid, 1800-talet, också hos allmogeklassen (jfr plur. på *-ar* t.ex. i PE-PU-målen: *rubilar* eller *rublar*, liksom i ormsömålet; Wm, Saml. II:111b) — ett visst analogistöd kanske från *riksdalrar* i det äldre språket (17), i konkret bemärkelse (jfr Dalin 1853: plur. *riksdalrar*, då det betyder myntstycke av riksdalers värde, eljest i räkning *riksdaler*; II:285a);

plur. *anstöter* och *tillstöter* (18), i båda fallen sena finl.sv. belägg (1853; Dalin vid samma tid uppvisar plur. på *-ar*) — *motstöt* ett yngre ord (Tilas 1742, Oedman 1746) med endast *-ar* som uppvisad plur.form (SAOB, Dalin 1853), *framstöt* mycket yngre (efter ty. *vorstoss*, ordet brukat i 1:a världskriget, i NDA 1914 och hos Nordenstreng 1917; SAOB, F 1376 o. Ögr) — finlandssvensken Rolf Nordenstreng, redan i seklets början

överflyttad till Uppsala och känd som hängiven språkvårdare (SvD 5/1 1964), ansatte säkerligen utan tvekan plur. *-ar* i detta fall — »hade olika germanfolk gjort framstötar» — inte minst med stöd av det enkla *stöt* och dess böjning;

flexion efter sv. I för *lyfta* (27), med pres. *lyftar* och imperat. *lyfta* som särskilt iögonenfallande (Bergroth: provinsiella former; jfr dock hos Bellman: »Marjo åran *lyftar*», Fredmans epistel nr 48 och »*lyfta* din hufa för den där munsjön», D:o nr 59).

Följer så en motsvarande fixering av övervikten för Sverige i det kontrollerade materialet — några exempel även här:

Typen *tågeligt*, *tågligt* (11) förefaller att vara ovanlig i finl.sv. skrifter. Mot ett sådant förhållande talar visserligen ett påvisat adj. *tåglig* i åb. och nyl.dial. samt adv. *tågliga* i bibelsvenskan (ännu 1881: *togliga*, 2 Mos. 23:30). Bakgrunden till att Pehr Kalm använder ett *togligt* i ett av sina brev (s. 174, 1747) är svårbedömd. Vi får i första hand tänka oss anslutning till ett i Sverige vanligt språkbruk (ordet t.ex. hos Törneros 1825) — Kalm hade dock bott i Uppland en följd av år — endast i andra hand och som osäker en upphämtning ur finl.sv., närmast dialektal sådan. Vi observerar ej sällan i Kalms brev, trots att de är skrivna till en så hög herre och husbonde som friherre Bielke, både frispråkighet och talspråksaktiga, dialektala uttryckssätt. Av dessa sistnämnda kan en hel del på goda grunder anses som österbottniska eller mera allmänt finl.sv. (jfr Ahlbäck, Sv. i Finl. 27). Ett exempel därpå är hans sup. *hinnat* i ett brev 1747 (»och ei hinnat taga upp mera», s. 164), vilket oassimilerat motsvarar det i öb.dial. vanliga, *hinnnda* (Huldén II:188—189). I pret. av detta verb brukar Kalm ofta *hant*, vilket kan uppfattas som uppländsk dialektform (Huldén II:188), likaså ofta pret. *hinte*, sporadiskt sup. *hint* (s. 28, 1742), om vilka Rydquist (1850) säger, att de är dagligen hörda i själva huvudstaden, »just hos dess infödda barn ... allmän Svea dialekt» (I:177; jfr *hinte* 1674 och *hint* 1672 i Åbo-källor, Ahlbäck, Sv. i Finl. 26). Bland sv.sv. drag i Kalms brev har Ahlbäck observerat *sönner*, *spinnelväf*, *enfallig*, *skull* 'skuld, gäld' och *villa* 'vilda' (s. 27). Assimileringen i fallet *hinnat* är densamma som i *spinnel*. Typiskt sveamål är Kalms *märra* (»och hade märra så belastad med saker», s. 41, 1742).

Vi antecknar ett sentida belägg (1823) hos Årstafrun med *u*-form i sup. av verbet *sova*: *sufvit* (24) — närmast bakåt i tiden denna form hos den lärde och fint bildade Tessin i brev 1752, 1756 (jfr hans av Lundberg påvisade förkärlek för grammatiskt traditionsbundna *u*-former hos verb av st. II, s. 65—66). Att Årsta-formen är dialektalt eller talspråkligt betingad (i sörm.dial. sup. *suvi*, Ericsson 172), framgår dels direkt av hennes sätt att undvika stark pret. plur. av verbet och i stället bruka det säkerligen även i Sverige vardagliga *sofde* (denna form t.ex. i norrl.dial. och i smål.dial. jämte *sof* — Östbo härad, J. J. Lagergren av 1820; ULMA — ändelsen *-d(e)* »har till förtydligande av tempus framkallats genom analogi efter svaga verb», Huldén I:126), dels indirekt av att formen saknas i yngre finl.sv. texter, trots att den är känd från öb.dial. och på 1600-talet förekommer i Åbo-källor.

Snarare än *rökade* (28) kan formen *trätade* hos Årstafrun (»Pigorna

svor och trätade», II:40, 1814) sägas vara betecknande för sv.sv. till skillnad från finl.sv. — böjningen efter sv. I väl belagd från olika delar av Sverige och från skilda tider (sup. *trätat* i Ångerm. domb. 1636, pres. *trättar* hos Fröding 1890, 1910, pret. *trätade* hos Fryxell 1843 och i Framtiden 1907; SAOB-Ark). Dess provinsiella eller dialektala karaktär — jfr Multråmålet: sv.v. 1, s. 139 — markerad av att t.ex. Dalin (1853) inte anför den ens som alternativ och att inte heller Ögr:s ordbok (1963) upp-tar densamma — i finl.sv. dial. liksom i finl.sv. högspråk efter sv. II (Huldén II:170; sup. *trätät* i Edom 1660, I,1:260, hos Runeberg *trätt*, SAOB-Ark — Freudenthals angivande av böjning enligt sv. I i PE-PU, Ordb. 444 förefaller att vara vilseledande).

När det gäller betydelsesidan och det ofta konstateras, att finlandssvenskan är konservativ, kan här vara skäl att erinra om några ord, som i äldre tider varit frekventa både i Finland och Sverige men som med sin gamla nyans sjunkit undan ungefär på samma sätt på båda hållen: *passera* i betydelsen 'tillbringa, fördriva' och i förbindelse med *dagen*, *aftonen*, *natten* eller annat tidsangivande substantiv (t.ex. hos Porthan och Möllersvärd i Finland, G. J. Ehrensvärd och Årstafrun i Sverige — tidigt belägg i Johan Ekeblads brev 1652, sena sådana för finl.sv. del i Aino Achtés Minnen, handl. från 1910 och hos Guss Mattsson 1903, s. 321, ett ännu senare sv.sv. hos Falk 1937, SAOB, P 420, hos Ögr 1934 exemplet »Passera aftonen med några vänner under skämt och glam»), det enkla *fart* i betydelsen 'färd, resa' (hos Ekman, Porthan och Topelius liksom hos Årstafrun och Blanche — SAOB anför ett fall från SFS 1891, F 304; jfr Top-Törn 131) och *tidning* i den abstrakta betydelsen 'budskap, nyhet' (Porthan, Nyberg, Lagus och Topelius liksom t.ex. Törneros; jfr Top-Törn 131 — hos Ögr 1957 i ett citat ur J. B. Simonssons Stagnelius-biografi av 1909 och i talesättet »Onda tidningar löpa fortare än skenande hästar»).

Att det ej sällan vid jämförelsen och bedömningen kan synas väga ganska jämnt mellan Finland och Sverige, är dessa sist anförda fall en påminnelse om. Som exempel på sådant samgående kan nämnas typen *plumpstor* (15), vad därunder framkommer och därtill kan anknytas av liknande fall. Förleden kan i fråga om sin adverbiala karaktär och sin fogning till efterleden (med utgående *-t*) jämföras med t.ex. *dyrlejd* hos Årstafrun själv, i sin tur att förena med det vanliga *dyrköpt*, hos Schroderus 1635 med formen »*dyrtköpte* Församling» (SAOB, D 2453), hos vår Ekman i hans dagbok 1790 med »detta blodiga fält, men ganska *dyrtköpt*» (s. 213). Ytterligare kan i sammanhanget observeras ett fall som *villfrämmande* hos Törneros (»på en så villfrämmande ort», I:209, 1824), i SAOL under formen *viltfrämmande* (jfr beteckningar av Pehr Kalm i hans brev: »af idel nåd åt en *vilt främmande*», s. 78, 1745 och »Ehuru jag här på orten varit en *will främmande*», s. 220, 1747). Bland finl.sv. bildningar av snarligt slag märkes ett *finbildat* hos Guss Mattsson (»vad man kallar fintbildat folk», s. 472, 1912) — jfr »Kunskapen är alltid till blott för ett *finbildadt* fåtal» i PT 1902 (SAOB, F 559).

Nästangenomgående har under typbehandlingen en folklig, dialektal bakgrund framträtt mer eller mindre markant. Flera av våra auktorer



visar en dragning till detta eller — rättare sagt — spelar ut (kanske ofta omedvetet) sin tids av bygdemålen påverkade talspråk som inslag i väven av seriös framställning, oss sentida läsare till skärskådande. Mest gäller detta för Topelius och Årstafrun, vilket utan tvivel väsentligen beror på att båda representerar dagboksskrivandet. Det är fråga om den intima konst, som den unge Topelius karakteriserar med orden »den ringa och ändå så stora boken» (III:352, 1838) och om vilken Årstafrun säger: »skref ... i denna min vanliga Journal, verkelig mera road häraf än i stort calas» (II:479, 1824). Som exempel ur typmaterialet på samband mellan skriftspråklig form och dialektalt skick och bruk i hemlandskapet anför jag här:

plur. *mörter* (18) hos Årstafrun 1818 (formen i sörm.dial., en av de ganska få här funna med alternativt *-er* för *-ar* bland maskuliner — i bruk liksom *värder*, *griser*, *göser*, *abborrer*, *orrer*, *stövler* mest i öster och sydost; Ericsson 151) — enligt SAOB numera blott i Finland (M 2149);

former som *oköpandes* (21) och *skickandes* (»fick skickandes en kanna Sur Råmjölk», II:188, 1818) hos Årstafrun — i sörm.dial. t.ex. »han ä så omistandes» och »sånn kung ä letandes ätter» (»gerundivt»; Ericsson 175);

pres. *liter* (22) hos Porthan 1794 och Lagus 1838 liksom pret. *anlet* hos Jakob Tengström 1781 utslag av stark verbböjning — i öb.dial. (BJ, RE) också pres. *litär* jämte *litar* och pret. *leit* (mera allmänt; även i PA-målet); däremot pres. *liter* hos Lind 1749 tydligen efter sv. II, till hans pret. *litte* (jämte yngre *litade*) — rimligt att tro, då av detta verb brukats pret. *litte* jämte *lita* t.ex. i n.uppl.dial. (Hesselman, Uppländsk ordbok, ULMA; jfr Rz) och i sörm.dial. verb med pret. efter sv. II får pres. på *-er* i stället för »kanske väntat» *-ar*, med fall som *dröner*, *rynker*, *vänter*, *glänter*, *meter*, *flytter*, *hitter* (Ericsson 175); hos Årstafrun just formen *flytter* (I:92, 1795 o. I:142, 1797; i sörm.dial. pret. *flytte* el. *flötte*, Ericsson 169 — Årsta: »Jungfru Spetz flytte hän», I:89, 1795), hos Törneros *glänter* (I:199, 1824; i sörm.dial. pret. *glänte*, Ericsson 169);

pret.part. *afbrytne* (23) hos Nyberg 1809, att förena med förekomsten av *y*-kvalitet i sup. i finl.sv. dial. hos verb av st. II — i GE och VÅ av Åland också pret.part. *brytin*, en form (*bryten*) som Ericsson för sörm.dial. anför som mycket sällsynt (s. 174; jfr *updyken* hos Törneros 1825, I:290); av särskilt intresse, att Årstafrun väl använder *y*-form i sup.: *rykit* (så även i ordbokslitteraturen) men undviker sådan i fallen *frusit* (II:36, 1814) och *framflutit* (II:61, 1814) liksom sörm.dial. åtminstone för det förstnämnda (jfr Ericsson härom: »I regel hör man, mera konstant än man kanske är böjd att tro, den gamla ursprungliga supinumvokalen *u*», t.ex. *frusi* — däremot *bryti*, *flygi*, *stryki*; s. 172).

Graden av dialektal avspiegling och arten därav — till vilka bygders språk texternas folkliga eller provinsiella inslag an knyter — skulle kräva en särskild, ingående undersökning. Utöver vad som hittills framgått, konstaterar vi för våra finl.sv. författares del följande.

Porthan ikläder sig i sin brevstil — i egenskap av på samma gång rapportör, krönikör och resonör — ett slags kanslislvensk språkkostym utan att därmed förfalla till fullkomlig torrhet. Han rör sig ej sällan med ett pregnant bildspråk, t.ex. med sådant ur bibeln som »at de ej *plögt*

med *andras kalf*» (II:524, 1798; jfr Domareboken 14:18: »plögdt med minom kalf», 1735 och ännu 1881) och »såsom får *the ther ingen Herdan hafva*» (I:186, 1795 — 1 Kon 22:17, ack.sing.-formen *Herdan* ännu 1881; jfr SAOB, H 801), med en del vardagsaktiga uttryck som t.ex. »Secr. Pomoell har i dessa dagar varit fast för en ledsam händelse» (II:525, 1798; jfr SAOB, F 341) och med här och där frambubblande mustigheter i form av vedernamn: *burgaffel* (I:67, 1794; jfr finl.sv.dial. *pojkgaffel*, SAOB, B 4596), *snushane* (I:241, 1796; belagt från Chronander 1649 till Blanche 1863 och behandlat av Gösta Langenfelt 1947; SAOB-Ark) och *pickelhäring* (II:394, 1797 — bl.a. hos finl. Yrjö Hirn 1916, SAOB). I det sistnämnda har han dock ett vassare motstycke i Årstafrun, som med sin vitala naturs sätt att reagera mot obehagliga personer av hennes eget kön inte lämnar mycket övrigt att tänka sig. Det komiska i hennes karaktisering framträder bäst i textsammanhanget (exx. »och dess mor den *trubbeluntan* hade sagt», III:70, 1827 och »då Den *klunshackan* fru Bergdahl hitkom», III:161, 1830). Att en hel del sådant, som senare kallats finlandismer, kan uppspanas hos Porthan, står ganska klart. Rolf Nordenstreng var som känt tidigt ute på forskningsfältet med sin undersökning »Finländsk svenska på 1700-talet» (1903), och man ger honom gärna rätt i hans huvudtes, att egendomligheter, som utmärker den finländska nutidssvenskan, funnits redan före 1809 (Förh. o. upps. 16:22—23). Inte minst är Porthans brev en källa att gå till, när det gäller provincialismer av finskt märke, t.ex. »sätta sina *askar* i ordning» (I:88, 1794; plur.-formen också hos Topelius 1839, IV:191 och Guss Mattsson 1894, s. 87), »han hade ej drift, ej *toimi*» (I:137, 1794; fi. *toimi* 'bestyr-samhet, omtanke, drift' för finl.sv. dial. bokfört i vNyl och NA, Wm, Saml. II:433b) och »en *puucko* åt Hertigen» (I:308; för finl.sv. dial. särskilt i Nyl och nÖb, Wm, Saml. II:64a).

Hos Jonas Lagus möter vi en på det hela ganska tung, religiöst allvarstygnd stil, som dock kan växla mellan enkelhet och omständlighet och i sig upptar — som lyktor i ljusdunkel — ett och annat dialektalt ord eller uttryck på varje textside. Ett citat: »Nu *sjukas* vi här allt, och nyttja Morisons piller, af hvilka jag bestäldt genom fru Idman i Jacobstad. Wi lefva nu åter här vårt vanliga lidande lif, och den eviga barmhertighetens afsigt synes vara, att hålla oss under agan ... Detta är något att lära på för hela lifstiden ... men som Han sjelf genom sitt ord och sin anda upptändt denna längtan, denna trones rykande *veka*, så ...» (I:83, 1853; kurs. av undert.). Med sina språkligt folkliga inslag visar han i åtskilliga fall på Vörå-området i svenska Österbotten, där han 1817—28 tjänstgjorde som präst, innan han gav sig »finnmarken» i våld, t.ex. med adjektivet *handslög* (I:56, 1851; känt också från sv.dial. — ordet *slög* i Vörå sedan 1500-talet bundet vid hemmansnamn, vilkas första kända bärare, Oluff *Slögh* i Lotlax 1548 och Anders *Slögh* samma år i Lålax, tycks ha visat sin yrkesskicklighet som skomakare resp. murare; Vörå I:295—296 o. II:173); hos Pehr Kalm i brev 1747 formen *handslug* (s. 217; jfr Schultzes Ordb. av ca 1755, där denna form anges som mindre brukad än *handslög*, SAOB, H 329). Ett annat exempel hos Lagus är »mycket *fälades fram* med kristendom» (II:155, 1848), där skrivningen efter dialektuttalet

vittnar om formens vanlighet i denna bygd (tydlig användning även i ståndspersoners tal) — jfr här *fälas* hos Pehr Kalm på samma text sida som *färdas* (Brev 29, 1742; i sörm.dial. *fälas* alltid i betydelsen 'väsnas', Ericsson 113 — jfr SAOB: i denna betydelse under formen *fälas* i äldre litteratur, vardagligt och bygdemålsfärgat numera, dock ej i södra Sverige, F 2123; i öb.dial. förekommer uttryckssättet »åskan *fälas*»).

I sina »Ephemeris» spänner Topelius trots sin relativa ungdom (åren 1832—40 i hans liv 14—22 års ålder) över ett betydligt större register än i synnerhet Lagus men från vår synpunkt också Porthan. Han är alltför anspråkslös eller på sig själv osäker i det han skriver vid återkomsten till Nykarleby den 9 aug. 1840 (efter 5 veckors bortovaro, inkluderande bl.a. de glansfulla promotionsdagarna i huvudstaden), när han talar om sina snart 13-åriga dagböckers många andra »sidorika, men intressefattiga, småpratiga och andligen skräpiga häften» (IV:396). För oss är de alls inte intresselösa och andligen torftiga, vare sig innehållsligt eller språkligt. De är tvärtom som ett vanligen ljusst sinnes utstrålning — känslotarka, lekfulla, kvicka — något i sitt slag med skäl berömt. Topelius förenar på ett lyckligt sätt söder och nord i 1830-talets Finland, låter oss uppfatta det bildade huvudstadslivets stil och jargong, samtidigt som han trohjärtat — med vekt barnasinne och hurtigt gosselyne — i sin värdering fasthåller vid sin hembygd och vid personliga upplevelser, vanligen så att Österbotten och Kuddnäs får överväga. Det är alltså ett rikt utspel, som också satt sina för oss värdefulla spår i språkformen. Här tycks han med åren ha blivit fullt medveten om var gränsen går mellan högt och lågt — antecknar t.ex. en gång i 20-årsåldern: »Af Herrarna voro många hvad man i hvardagslag kallar *illa fulla*» (III:347, 1838; jfr t.ex. Törneros, som brukar *illa sjuk, illa uttröttad och illa villrådig*, I:32, 216 o. 360 — hos Porthan ett *illa belåten*, I:56, 1794). I regel låter han tidens och sitt sällskaps talspråksaktigheter glittra fram, som pärlor — röda, gröna, blå — sorglöst infogade i raden av enfärgade, vita eller grå. Som jag redan i Top-Törn-uppsatsen (s. 134) framhållit, försvinner på ett märkligt sätt det språkligt särpräglade, när han förlorar sig i känslö- och stämningsutgjutelser, men då visar han i stället fram det ljusa i sitt kynne, som skulle skänka Finland en ny prosastil, för alla Topelius-beundrare välkänd. Det må här räcka med ett par exempel på hans sätt att skriva i dagböckerna, först: »Vi satte i dag in dubbla fönsterna och *nossade* dermed mest hela förmiddagen» (I:297, 1834) och — till gamla barnsköterskan tröstande — »för alla de gånger Brita *nossat* och gungat mig» (II:154, 1835). Samma betydelse torde här föreligga, \**nossa* II 'syssla, bestyra, bråka' hos Vendell (Ösv. 649a, knappast 'lugga' som hos kvevlaxbon Nygren 1890: »ja fåå *nåss* om di na liiti så do halls i still in stånd», Byrallor II:52 — jfr hall.dial. *nussa* 'lugga', SAOB, N 790). Det andra är: »begärde förgäfvets hästar — *marsade* ändå af von frischen — sjungande och obekymrade om hela verden» (IV:302, 1840) — *mars(a)* i ösv.dial. avlett av subst. *mars(ch)* (belägg i SAOB endast från Topelius, M 359; jfr ur ett österbottniskt tingsprotokoll från Vörå av 1675: Landskaptenen Anders Andersson lät publicera krigskollegiets skrivelse av den 4 nov. året förut angående »lapskooor för Stoorä Kölden åth Knechtarna der

någon *Marss* angåå skulle», Vörå I:378 — enligt Vendell brukat i alla svensksbygder på Finlands fastland, liksom i Skåne, Ösv. 596b).

Vid bedömningen av den språkliga tillhörigheten för våra sv.sv. författares del är Adolph Törneros ett klart fall. Han var och kände sig som sörmlänning, och han uppvisar i sin brevstil — mitt i sin exklusivitet — ett visst dialektalt genomslag, som en del av (om man så vill uttrycka sig) det Östergren hos honom betecknat som »skarpt framträdande kanter och ornament» (Stil. stud. Inledning II). Ibland excellerar han med sådana språkformer, vilka han anser sig böra i en not särskilt utmärka som »Sörmlands provincialismer». Vi läser på ett ställe följande: »Så *geck* det nästan oss, hvad det led; ty jag kan ej påminna mig ett enda ord af hvad som ventilerades, under de 2 timmar vi der sutto och *brukade mun* på hvarandra. Jag vet blott, att jag *förgat*, att jag var stadd på resa, och satt i så sorgfri ro, som jag varit *åken till byss*» (I:175—176, 1824; kurs. av undert.). Av de kursiverade fallen är t.ex. *åken* fixerat som sörmländsk dialektform även av Ericsson (s. 174; för formen *förgat* jfr Top-Törn 127). När Törneros skriver: »Kan du på sjelfva Svenskan *fram dig säka*» (VI:283), tycks han med det sista karakterisera själva det gamla folkspråket, sävlighetsdraget däri. Betydelsen hos *säka* är troligen den i sv.dial. vanliga ('långsamt och tungt färdas fram' o.d.; Rz 713b — vanligt även i finl.sv. dial., VII, Ösv. 988b—989a). Om dialekten i Sjösa-bygden (n.ö. om Nyköping), där han dock ofta åtnjöt gästfrihet på herrgården, hade han i en kanske tillfällig sinnesstämning just något liknande, ironiskt att säga: »Och hvad har jag *utomgård's* för uppbyggelse af umgänget med mskor, hvars språk och samtal är blott *ett articuleradt snarkande*» (I:47, 1822; kurs. av undert.). Jfr f.ö. min exemplifiering för sörm.dial. hos Törneros i Top-Törn (s. 135).

I Årstafruns fall är det naturligt att gå försiktigt till väga vid bedömningen av arten utav hennes dialektala språkelement. Hon var ju inte inföding i Stockholmstrakten och kan tänkas ha burit en hel del sådana med sig från ungdomsåren i Jönköpingsbygden. I flera fall har vi emellertid redan tyckt oss se anknytning till sörm.dial. (*mörter*, *oköpandes*, *flytter* — *flytte*, *frusit*), och mera är det möjligt att påvisa. Vi har hos henne t.ex.

tydligt analogiskt bildade sup.-former *hullit* (II:44, 1814; även *erhullit*, II:103, 1816 och *bibehullit* II:393, 1822) och *fullit* (II:270, 1819; även *nedfullit*, II:382, 1822), båda belagda och omtalade hos Ericsson (s. 172); jfr beträffande uppkomsten av motsvarande former i öb.dial. Huldén (I:213—220); undantagsvis hos Årstafrun sup. *hällit* (II:425, 1823);

pret. *fant* (»att vi fant honom rätt hygglig», I:148, 1797) och *bant* (II:280, 1819) liksom i sörm.dial. *bant*, *hant*, *fant*, *spant*, *vant* (Ericsson 170) — sådana former visserligen vanliga i äldre svenskt skriftspråk ännu fram till slutet av 1700-talet (Wessén, Sv. språkh. I:205), men Årstafruns »*vi fant*» tyder på användning i talspråket; jfr *hant* hos Törneros jämte *hann* (I:165, 1824 o. I:381, 1826), *hant* och *fant* i Pehr Kalms brev (en gång pret. *fan*: »Detta Rön fan stort nöje hos academien», s. 192), *hannt* hos Porthan (I:321, 1796), *hant* och *fant* hos Topelius (I:4, 1832 o.

I:71, 1833 — ej heller de sistnämnda torde behöva uppfattas som enbart litterära former (jfr Freudenthals angivande av *fant* och *hant* för finl. sv., Förh. o. upps. 15:42 o. 48 och upptagande av pret. *fant* men *hann* för nyl.dial. — minns sig visserligen inte ha hört aktiva formen *finna* utan i stället *hitta* eller andra synonymmer; Sv. allm.målet i Nyl. 73);

adj. *okunnog* (»Den 33 åriga, okunnoga odugliga, men giftsjuka varel-sen», III:45, 1827), visar i varje fall på mellansvenska mål (Wessén, Våra folkmål 33; jfr Törneros' återgivande av uppländska dialektformer: *enfal-duger*, I:43, 1822 och »herrns *bukuga* pung», I:168, 1824) — jfr Ericssons synpunkt, att alla hithörande adj. i sörm.dial. teoretiskt kanske kunde ha ändelsen *-ig* och att en rad alltid undviker *-ug* men att en stor mängd har alternerande *-ug* (s. 160—161); hos Porthan *innug* (»mycket innug, miss-tänksam», I:144, 1794) och *kinkug* (II:359, 1797);

kvarstående *mb* i ett fall som *dimbigt* (»Tjockt dimbigt väder», III:75, 1827), enligt Ericsson (1913) »ännu rätt allmänt» i Södertörn och delar av östra Sörmland och (försvinnande) i åtminstone nordligaste landskaps-delen (s. 128); jfr *timber* och *damba* hos Porthan (II:541 o. 581, 1799).

Då sådant och säkerligen åtskilligt därutöver kan sägas tyda på att Årstafrun i sitt vardagstal rört sig med sörmländska (eller mera allmänt mellansvenska) dialektformer, måste detta innebära, att hon under sin livslånga tid på Årsta i Brännkyrka avsevärt anpassat sig efter dess språk-miljö. Särskilt bör väl den ständiga kontakten med tjänstefolket ha betytt en hel del därvidlag. T.ex. en trotjänare som kusken Pehr Boberg, vars far bodde vid Skuru, var anställd på gården en lång tid, 1809—54 — hustrun Brita var torpardotter från Muskö (III:428). Att Årstafrun kun-nat taga i bruk en viss del av det ordmaterial, som bestod av benämningar på arbetsredskap och till den vanliga hushållsrutinen hörande sysslor och saker, verkar ganska begripligt. Hennes förhållande till det från nor-mal beteckning avvikande markeras ibland, t.ex. när hon skriver: »Bo-berg som gjort åt mig en liten nystfot eller så kallad *Nystkrona* (II:52, 1814) och »Skedbladet och de igenom skaffet fästade så kallade *tångar*» (II:129, 1817; jfr *tång* f. 2 'skaftjernet på en värjklinga, knif o.d.', Dalin 1853). Att å andra sidan något bör ha funnits kvar från den småländska bygd, där hon tycks ha tillbragt en större del av sin ungdom, får vi samtidigt förutsätta. Vad allt detta kan vara, tillkommer en specialun-dersökning att bestämma. Av eventuellt götiskt i hennes dagböcker näm-ner jag som exempel hennes skrivning »men hade säkert varit vida gröfre och mer gifvande, om *renarne* och *diken* upptogos och rätt ansades» (II:122, 1817). I södra och västra Sveriges talspråk, t.o.m. Öster- och Västergötland, har använts plur.-former som *två äpple* och *flera dike* (Wessén, Våra folkmål 36) — hennes *diken* kan uppfattas som bestämd form till plur. *dike*, eftersom det förekommer samordnat med *renarne* (hon uppvisar dock i plur. obest. form *äpplen*, I:48); jfr »*Diken* stodo fulle af watten» hos Linné, anført av Wessén (Sv. språkh. I:180, not 24).

Vi måste på tal om Årstafrun komma ihåg, att själva huvuddelen av hennes dagbokstext flyter fram i en förhållandevis vårdad form, att hon m.a.o. är i viss mening stilmedveten. En gång berättar hon om ett besök av broderns, hovjägmästarens båda döttrar — »visserligen för att se rum-

men och i andra saker Spionera. Jag besvarade allt *utan förbehållna termer*, till Herrskapets samtal i afton och för morgondagen» (II:197, 1818; kurs. av undert.), alltså sjöng ut utan att skräda ord. I ett annat fall talar hon om en handelsman Sundell med orden »som är rik, talade högt och myndigt, *fastän just icke så lärdt och zirligt*» (II:345, 1821). Slutligen ser vi henne redan i unga år (1796) skriva ett brev till komminister Molin »på den gamla svenska metoden, som brukelig var för 100 år sedan, åtminstone böd jag till att härma den». (I:110.) Den brevtexen vore av ett visst intresse för vårt granskande öga — om vi kunde få tag på den.

### KÄLLOR

*Adelung, J. C.*, Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart. I. Wien 1807. — A.E.=Axel Ericson, lärov.adj., Stjärnhov, f. 1917. — *Ahlbäck, Olav*, Studier över substantivböjningen i Finlands svenska folkmål. Ak. avh. H:fors 1946. Studier i nordisk filologi 33—34. Skrifter utg. av Sv. Litt. sällsk. i Finl. CCCVIII. — *Ahlbäck, Olav*, Svenskan i Finland. Sthlm 1956. Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård. — *Ahrenberg, Jac.*, Människor som jag känt. II. 2:a uppl. H:fors 1922. — *Almqvist, C. J. L.*, Svensk språklära. 4:e uppl. Norrköping 1854. — *Alopaeus, C. E.*, Dagboks-anteckningar från 1808 års krig äfvensom från Landtdagen 1809. Ur Finlands historia. Publ. ur de Alopaeiska pappren. Red. af Ad. Neovius. II. H:fors 1890—91. — *Atterbom, P. D. A.*, Valda skrifter III. Sthlm 1927. Utg. av Fredrik Böök. — B. C. = Bengt Collén, försäljningschef, Sthlm. — *Bellman, Carl Michael*, Fredmans Epistlar. Ord och musik. Sthlm 1927. — *Bellman, Carl Michael*, Lefverne beskrifvit af honom sjelf (1794) (originaltryck). — *Benson, Sven*, Studier över adjektivsuffixet *-ot* i svenskan. Lund 1951. — *Bergr = Hugo Bergroth*, Finlandssvenska. H:fors 1917. — *Bergroth, Hugo*, Svensk uttalslära. H:fors 1924. — *Bergroth, Hugo* — *Pettersson, Björn*, Högsvenska. 7:e uppl. H:fors 1960. — Bibelen eller den Heliga Skrift. Sthlm 1881. — Bibeln eller den Heliga Skrift. Sthlm 1896. — Bibeln eller den Heliga Skrift. Gamla Testamentet enl. Bibelkommissionens normalupp-laga (1903), Nya Testamentet enligt D:o (1883). Sthlm 1911. — Bibeln eller Den Heliga skrift. 1917 års översättning. Sthlm 1958. — Biblia Thet är, All Then Helga Skriff, På Swensko efter Konung Friedrich Then Förstes Befallning. Norkjöping 1735. — *Bladh, P. J.*, Anteckningar under en resa till Tyskland, Nederländerna och Paris åren 1799—1800. H:fors 1888. Skrifter utg. af Sv. Litt. sällsk. i Finl. X. — *Blanche, August*, Bilder ur verkligheten. IV. Sthlm 1873. — B. M. = Bo Magnusson, lärov.adj., Stjärnhov, f. 1921. — *Bremer, Fredrika*, Nya Teckningar ur hvardagslifvet VI. En dagbok. Sthlm 1843. — *Bucht, Torsten*, Språket i Härnösand. Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård. Sthlm 1962. — *Cannelin, Knut*, Finskt-svenskt lexion. 7:e uppl. Borgå 1944; 9:e utökade uppl. av *Knut och Aulis Cannelin*, Borgå 1951. — *Dahlgren, F. A.*, Glossarium öfver föräldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska

språket. Lund 1914—16. Nytryck Köpenhamn 1960. — Dalin 1850, 1853 = *A. F. Dalin*, Ordbok öfver svenska språket I—II. Sthlm 1850 o. 1853. — *Dalin, A. F.*, Svensk handordbok. Sthlm 1868. — Den svenska psalmboken. Av konungen gillad och stadfäst år 1937. Sthlm 1945. — E. A. = Erik Andersen, dansk lektor i Uppsala, f. 1927. — Edom = Ekenäs stads dombok 1623—1675. I, 1—2. H:fors 1913 o. 1924. Utg. av Emmy Hultman. Ekenäs-Samfundets Skrifter I, 1—2. — E. B. = Erik Birck, docent, lektor, Stockholm, f. 1912. — E. G. = Eigil Granvik, kyrkoherde i Maxmo, f. 1921. — *Ehrensvärd, G. J.*, Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s hof. I. Utg. av E. Montan. Sthlm 1877. — *Ekman, C. C.*, Dagbok förd under kriget i Finland 1788—1790. Utg. av Reinh. Hausen. H:fors 1900. Skrifter utg. af Sv. Litt. sällsk. i Finl. XLIV. — *Ericsson, Torsten*, Grundlinjer till undersökning av Södermanlands folk-mål. Svenska landsmål 1913—14. — F. G. = Folke Goding, rektor, direktör, Stjärnhov, f. 1892. — finl.sv. = finlandssvensk, finlandssvenska. — finl.sv. dial. = finlandssvenska dialekter. — F. R. A. = Finlands Riksarkiv, ss 2:5 (1670). — *Franzén, Frans Michael*, Lyrik. Finlands lyrik. Urval utgifvet af Skriftställarelogen I. H:fors 1901. — Freud = *A. O. Freudenthal*, Skiljaktigheter mellan finländska svenskan och riksvenskan. H:fors 1902. Förh. o. Upps. 15. Skrifter utg. av Sv. Litt. sällsk. i Finl. LI. — *Freudenthal, A. O.*, Om svenska allmogemålet i Nyland. H:fors 1870. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. — Freud, Ordb. Närpes = *A. O. Freudenthal*, Bidrag till ordbok öfver närpesmålet. H:fors 1878. — Freud, Vörå = *A. O. Freudenthal*, Vöråmålet. H:fors 1889. Skrifter utg. af Sv. Litt.sällsk. i Finl. XII. — Guss Mattsson = *Bertel Jung*, Gustaf Mattsson berättar om sig själv. Brevutdrag. H:fors 1942. — *Haeggström, Abraham*, Arbetsliv i Skelleftebygden. Journal 1836—1839. Uppsala 1944. — *Hallin, Waldemar*, Svenskt folk-mål. Sthlm 1948. — Hbl = Hufvudstadsbladet, 1964. — *Hedvall, Ruth*, Finlands svenska litteratur. H:fors 1917. Skrifter utg. av Åbo Akademi-kommité 5. — Hellq = *Elof Hellquist*, Svensk etymologisk ordbok. 1:a uppl. Lund 1922, 2:a uppl. Malmö 1957. — *Hesselman, Bengt*, Stafvelse-förlängning och vokalkvalitet i östsvenska dialekter. Ak. avh. Uppsala 1902. — *Hesselman, Bengt*, Uppländsk ordbok. (Handschrift.) ULMA. — *Holm, Pelle*, Bevingade ord. 10:e uppl. Sthlm 1962. — *Holm, Pelle*, Ord-språk och talesätt. Sthlm 1964. — *Huldén, Lars*, Verbböjningen i Öster-bottens svenska folk-mål. I. Ak. avh. Borgå 1957; II, Borgå 1959. Skrifter utg. av Sv. Litt. sällsk. i Finl. 373. — Hultman, De ösv. dial. = *F. O. Hultman*, De östsvenska dialekterna. H:fors 1894. — Hultman, Föreläsningar = *F. O. Hultman*, Föreläsningar över de östsvenska dialekterna. H:fors 1939. Utg. av Rolf Pipping och Olav Ahlbäck. Skrifter utg. av Sv Litt.sällsk. i Finl. CCLXXIV. — *Isaacsson, August*, Södra Fjärd-hundralands folk-mål. Svenska landsmål 1923. — *Kalm, Pehr*, Brev till friherre Sten Carl Bielke. Utg. av Carl Skottsberg. Åbo 1960. Skrifter utg. av Sv. Litt.sällsk. i Finl. 382. — *Kalm, Pehr*, Resa till Norra Amerika. Tilläggsband sammanställt av Fredr. Elfving. H:fors 1929. Skrifter utg. av Sv. Litt.sällsk. i Finl. CCV. — *Karsten, T. E.*, Svensk bygd i Öster-botten. I. H:fors 1921. Skrifter utg. av Sv. Litt.sällsk. i Finl. CLV. —

*Lagerblad, Elis*, Svensk ordlista jämte anvisningar för rättskrivning. H:fors 1903. — *Lagus, Jonas*, Brev och skrifter I—II. Utg. av Tor Krook. H:fors 1933 o. 1935. Finska Kyrkohistoriska Samf:s Handl. XXXV o. XXXVII. — *Langlet, Valdemar*, Säregenheter i finländsk tidningssvenska. H:fors 1930. — *Lindberg, K. Sivert*, Eskilstunasonen Adolph Törneros. »Eskilstuna 300» n:o 1, 1959. — *Lindblad, Gösta*, Abraham Sahlstedt och den svenska substantivböjningen. Lund 1919. — *Ljunggren, Evald*, Finlandismer i 1700-talets svenska. Några randanmärkningar. H:fors 1905. Förh. o. Upps. 18. Skrifter utg. av Sv. Litt. sällsk. i Finl. LXVIII. — *Ljunggren, Karl Gustav*, Några språkdrag och stildrag hos C. J. L. Almquist. Vetenskaps societetens i Lund årsbok 1941. — *Lo-Johansson, Ivar*, Författaren. Sthlm 1959. — *Lundberg, Justus*, Studier över andra starka verbalklassen i nysvenskan. Lund 1921. — *Lundström, Nyl.* syntax = *Gudrun Lundström*, Studier i nyländsk syntax. Ak. avh. Svenska landsmål. Sthlm 1939. — *Lönnrot = Elias Lönnrot*, Finskt-svenskt lexikon. H:fors 1874. — *Mattsson, Gustaf*, I dag. Kåserier i urval. H:fors 1950. — *Maxmo* kommunionbok 1828—34. Kyrkoarkivet. — *Modéer, Ivar*, 1700-talets öländska dialekter. Svenska landsmål 1929. — *Molde, Bertil*, Dansk-svensk ordbok. Sthlm 1958. — *Multråmålet = Johan Nordlander*, Ordbok över Multråmålet. Uppsala 1933. — *M. Ö. = Martin Österdahl*, lärov. adj., Stjärnhov, f. 1934. — *m.Öb = mellersta Österbotten*. — *m.öb.dial. = mellersta Österbottens dialekter*. — *Möllersvärd, C. M.*, Dagbok för år 1839. Borgå 1963. Utg. av Gunnar Mårtensson. — *Möllersvärd, C. M.*, Journal 1808—09. Bref och uppteckningar från kriget i Finland 1808—1809, utg. av Reinh. Hausen. H:fors 1916. Skrifter utg. af Sv. Litt.sällsk. i Finl. CXXX. — *Nordenstreng, Rolf*, Finländsk svenska på 1700-talet. H:fors 1903. Förh. o. Upps. 16. Skrifter utg. av Sv. Litt.sällsk. i Finl. LVI. — *norrl.dial. = Norrlands dialekter*. — *n.uppl.dial. = norra Upplands dialekter*. — *Nyberg, F. L.*, Brefbok. Bref och uppteckningar från kriget i Finland 1808—1809. Utg. av Reinh. Hausen. H:fors 1916. Skrifter utg. af Sv. Litt.sällsk. i Finl. CXXX. — *Nyberg, Paul* — *Åkerblom, Bror*, Sibbo sockens historia II. H:fors 1950. — *Nygren, A. J.*, Byyrallor I—III. Borgå 1889—1892. — *Nygren, A. J.*, Herreskick och bondfasoner. Nikolaistad 1900. — *Nygren, A. J.*, Österbottniska lifsbilder och skämthistorier I—II. Vasa 1899 o. 1901. — *Nykysuomen Sanakirja* I—VI. Porvoo 1951—61. — *Nyl = Nyland*. — *nyl.dial. = nyländska dialekter*. — *n.Öb = norra Österbotten*. — *n.öb.dial. = norra Österbottens dialekter*. — *Panelius, Olav*, Den vårdade finlandssvenskan. Modersmålet's vård. Åbo 1942. — *Porthan, H. G.*, Bref till M. Calonius I—II. H:fors 1886. Skrifter utg. af Sv. Litt.sällsk. i Finl. I o. V. — *Rudenschöld, Ulrik*, Berättelse om ekonomiska o.a. förhållanden i Finland 1738—1741. H:ki 1899. Todistus-kappaleita Suomen Historiaan, julk. Suomen Hist. Seura. — *Runeberg, Fredrika*, Anteckningar om Runeberg o. Min pennas saga. Utg. av Karin Allardt Ekelund. H:fors 1946. Skrifter utg. av Sv. Litt.sällsk. i Finl. CCCX. — *Runeberg, J. L.*, Fänrik Ståls sägner. H:fors 1940. — *Runeberg, J. L.*, Hanna. Skoluppl. H:fors 1927. — *Runeberg, J. L.*, Julkvällen. Sthlm 1946. — *Runeberg, J. L.*, Kung Fjalar. Skoluppl. H:fors 1927. —



*Runeberg, J. L.*, Samlade skrifter I. Sthlm 1886. — *Runeberg, J. L.*, Älgskyttarne. Skrifter utg. av Modersmållärarnas förening. Lund 1948. — *Rydqvist, Johan Er.*, Svenska språkets lagar. I—III. Sthlm 1850, 1857 o. 1863. — Rz = *Johan Ernst Rietz*, Ordbok öfver svenska allmogespråket. Lund 1867. — *Sahlgren, Jöran*, Flottsund. Namn och Bygd 1915. Uppsala 1915. — SAOB = Svenska Akademiens Ordbok A — S. Lund 1898 — 1964. — SAOB-Ark = egen kontroll i ordboksarkivet i Lund 1964, för S — Ö. — SAOL 30 o. 50 = Svenska Akademiens Ordlista över svenska språket, 8:e o. 9:e uppl. Sthlm 1930 o. 1950. — *Strindberg, August*, Hemsöborna. Sthlm 1956. — *Sundén, D. A.*, Ordbok öfver svenska språket I—II. Sthlm 1892. — SvD = Svenska Dagbladet, 1964. — sv.-dial. = svenska dialekter. — Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok 1—8. Sthlm 1942—55. — Svensk Psalmbok för de evangelisk-lutherska församlingarna i Finland. Antagen vid kyrkomötet 1886. Tammerfors 1924. — Sveriges Nationallitteratur 1500—1800. XI—XII. Sthlm 1892. — Sveriges Rikes Lag, gillad och antagen på riksdagen år 1734. H:fors 1894. — Sv.S. = Sven Sköldberg, ing., jur.kand., Runhällen, f. 1907. — sv.sv. = sverigessvensk. — *Söderhjelm, Henning*, Finskt och svenskt i Finland. H:fors 1935. — sörm.dial. = Södermanlands dialekter. — *Tamm, Fredr.*, Sammansatta ord i nutida svenskan. Uppsala 1900. — *Tavaststjerna, Karl A.*, Dikter i urval. I—II. H:fors 1919. — *Tegnér, Esaias*, Samlade skrifter V. Jubelfestupplaga. Sthlm 1884. — *Thurman, J.*, Pargasmålet. Ljud- och formlära. Ak. avh. H:fors 1898. — *Topelius, Zacharias*, Boken om vårt land. H:fors 1875. — *Topelius, Zacharias*, Dagböcker I—IV. H:fors 1918—24. Utg. av Paul Nyberg. — *Topelius, Zacharias*, Samlade skrifter I. Sånger I. H:fors 1921. — Top-Törn = *Bror Åkerblom*, *Topelius* och *Törneros*. Modersmållärarnas Förenings årsskrift 1963. — *Torp, Alf*, Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania 1919. — *Törneros, Adolph*, Brev 1—8. Sthlm 1950—60. Utg. av Nils Afzelius. Svenska Författare. Utg. av Sv. Vitterhetssamfundet. — ULMA = Landsmålsarkivet i Uppsala (särskilda samlingar utnyttjade). — uppl.dial. = uppländska dialekter. — vb.dial. = Västerbottens dialekter. — Vbl = Vasabladet, 1964. — *Wegelius, Henrik*, En beskrivning öfver Vörå socken år 1825. Budkavlen VII. Åbo 1928. — Vem och vad? Biografisk handbok 1936. H:fors 1936. — *Wessén, Elias*, Svensk språkhistoria I—II. Lund 1958. o 1962. — *Wessén, Elias*, Våra folksmål. Lund 1948. — vg.dial. = Västergötlands dialekter. — *von Willebrand, R. F.*, Om språkets förändring. Finsk Tidskrift 1898. — VII, Peder Swart = *Herman Vendell*, Språket i Peder Swarts krönika. H:fors 1905. — VII, Pe-Pu = *Herman Vendell*, Pedersöre-Purmo-målet. Ljud- och formlära samt språkprov. H:fors 1893. — VII, Pe-Pu Ordb = *Herman Vendell*, Ordbok öfver Pedersöre-Purmo-målet i Österbotten. H:fors 1895. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. — VII, Ösv. = *Herman Vendell*, Ordbok öfver de östsvenska dialekterna. H:fors 1904. Skrifter utg. av Sv. Litt.sällsk. i Finl. LXIV. — *af Wingård, Johan*, Minnen af händelser och förhållanden under en lång lifstid. 1—12. Sthlm 1846—50. — Wm, Lab. vok. = *V. E. V. Wessman*, De finlandssvenska dialekternas labiala vokaler. I. Ak. avh. Folkmålsstudier IV. H:fors 1936. — Wm,

Saml. I—II = *V. E. V. Wessman*, Samling av ord ur östsvenska folkmål I—II. H:fors 1925 o. 1930—32. Skrifter utg. av Sv.Litt. sällsk. i Finl. CLXXVIII. — vNyl = västra Nyland. — v.nyl.dial. = västnyländska dialekter. von Willebrand, R.F., Om språkets förändring. *Finsk Tidskrift* 1898. — Åb = Åboland. — åb.dial. = Åbolands dialekter. — Ådom 1632—1634 = Utdrag ur Åbo stads dombok 1632—34. Utg. av Georg Granfelt. H:fors 1890. Bidrag till Åbo stads historia I. D:o 1635, utg. av Torsten Hartman. D:o Bidrag I. H:fors 1891. — Åkerblom, Edom = *Bror Åkerblom*, Verbformerna i Ekenäs stads dombok 1623—1675. Lund 1949. Arkiv för nordisk filologi 64. — *Åkerblom, Bror*, Dagböcker 1931, 1950 o. 1964 (handskrifter). — *Åkerblom, Bror*, Kvevlaxmålet. Ak. avh. Folkmålsstudier VIII. H:fors 1940. — *Åkerblom, Bror*, Modern svenska. Sthlm 1964. — *Åkerblom, Bror*, Sångare, arkeolog, psalmist. (Jacob Tegengren 70 år.) StT 26/8 1945. — *Åkerblom, Bror*, Vörå sockens historia I, 2:a uppl. Vasa 1962; II, Vasa 1963. — ål.dial. = åländska dialekter. — Årstafrun I—III = *Märta Helena Reenstierna*, Årstadagboken I—III. Sthlm 1946, 1949 o. 1953. Etnologiska källskrifter, utg. av Sigurd Erixon och Helge Nelson. — Öb = Österbotten. — öb.dial. = österbottniska dialekter. — ög.dial. = Östergötlands dialekter. — Ögr = *Olof Östergren*, Nusvensk ordbok A — Tygavdelning. Sthlm 1915—1964. — öl.dial. = Ölands dialekter. — *Östergren, Olof*, Stilistiska studier i Törneros' språk. Ak. avh. Uppsala 1905.

## ORTBETECKNINGAR FÖR FINLAND

BE = Bergö	MM = Maxmo
BJ = Björkö	MU = Munsala
BR = Bromarv	NA = Nagu
BÖ = Brändö	NB = Nykarleby
EN = Ekenäs	NÄ = Närpes
ES = Esbo	OR = Oravais
FB = Finnby	PA = Pargas
FÖ = Föglö	PE = Pedersöre
GE = Geta	PL = Petalax
HE = Helsinge	PO = Pojo
HI = Hitis	PU = Purmo
HO = Houtskär	PÄ = Pärnä
KH = Korsholm	PÖ = Pörtom
KI = Kimito	RE = Replot
KV = Kvevlax	SI = Sibbo
KY = Kyrkslätt	TE = Tenala
KÖ = Kökar	VF = Västanfjärd
LA = Larsmo	VÅ = Vårdö
MA = Malax	VÖ = Vörå

## INNEHÅLL

Inledning . . . . .	1
Ordbildning . . . . .	8
Avledning. lungсотare s. 8 — lungсотist s. 8 — kapellit s. 9 — söleri s. 9 — budföleri s. 10 — frisinnig s. 10 — vattig s. 10 — pyntelig s. 11 — tågeligt s. 11 — svinhundisk s. 11 — budisk s. 11 — guvernantisk s. 12 — calasera s. 12 — ponnistera s. 12. Sammansättning. flötled s. 13 — gräftland s. 13 — svinhålla s. 14 — bordsätta sig s. 14 — tiggarefattig s. 14 — bordvisa s. 14 — dagsvisan s. 15 — qvällmål s. 15 — plumpstor s. 15 — giftgalen s. 16.	
Formlära . . . . .	16
Substantiv. sädeskärfvor s. 16 — brådskor s. 16 — läktrar s. 17 — rublar s. 17 — anstöter s. 18 — versar s. 18 — lunder s. 18 — brefver s. 19 — läner s. 19 — behof s. 19 — förslag s. 19 — latin s. 20 — ting s. 20 — nit s. 20 — äckel s. 20 — examen s. 20 — smuts s. 20 — botten s. 20 — töcken s. 20. Adjektiv. framdeles s. 20 — aflägs s. 21 — lefvandes s. 21 — lagoma s. 21 — gängsna s. 21 — långare s. 21. Verb. liter s. 22 — beslutit s. 22 — afbrytne s. 23 — slanko s. 23 — vurkit s. 24 — sufvit s. 24 — furo s. 24 — vog s. 25 — mala s. 25 — be-grava s. 26 — mistat s. 27 — lyftar s. 27 — frälsar s. 27 — rökade s. 28 — leges s. 28.	
Ord och betydelse . . . . .	30
ansa s. 30 — burkig s. 30 — gråla s. 30 — höva s. 31 — krushöfvel s. 32 — kusa s. 32 — spakfärdig s. 33 — stunder s. 33.	
Sammanfattning . . . . .	34
Källor . . . . .	44
Ortbeteckningar för Finland s. 48.	

SVEN BENSON

## Vidstreck

I Jönköpings stads memorial- och tänkebok 1595—1631 (hskr. i rådstuvurättens arkiv i Jönköping) läses pag. 36 r, 36 v: »Samme dag sack-felltes wnge Jöns Pæerson för han hade belägrat sin feste piga, och tock henne sedan til echta förmelas hans sack til peninger Crono och staden — 10 Mk. Item Jöns Pæerson för hans hustru gick med vidstreck när de widdes, effter dätt war affsagdt tilförenne, att jngen mökrencka skulle hafua krans ellr widstreck som ärliga pigor ellr änkor hafua. Felltes han til peningr til körkan — 10 Mk.» (4—11—1602.)

Fd. universitetskanslern Arthur Thomson, som i sin forskning haft att taga ställning till detta rättsfall, har vänt sig till mig för att få närmare upplysning om betydelsen av ordet *vidstreck*. På hans anmodan publicerar jag här resultatet av min undersökning. Jag tackar honom samtidigt för diskussioner och värdefulla upplysningar rörande vissa av de sakliga problemen.

Texten innehåller två ord som eljest icke är belagda i tryckt lexikalisk litteratur: *mökrencka*, resp. *vidstreck* (~ *widstreck*). Det första tarvar ingen närmare utredning: det betecknar en kvinna som lägrats före vigseln. Troligen är *mökrencka* felskrivning för *mökrenckt*. Det andra ordet, *vidstreck* e. d., är desto vanskligare. Det saknas helt i SAOB:s och LAL:s ordsamlingar och i universitetskansler Thomsons omfattande samling av excerpter ur otryckta källor. Förfrågningar hos redaktionen för *Mittel-niederdeutsches Handwörterbuch* i Hamburg har icke givit något positivt resultat. Ej heller har något liknande ord påträffats, som kunde tyda på att en felskrivning föreligger.

Uppenbart synes vara att det undersökta ordet betecknar en huvudprydnad av något slag. En orörd jungfru, som stod brud, ägde rätt att bära krona, krans, krona + krans, två kransar e. d. (Se härom Helena Michon-Bordes, *Brudkrona och brudkronesed*, Uppland, Årsbok för medlemmarna av Upplands fornminnesförening 1964, art. *krona* i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid IX och Lizzie Carlsson »Jag giver dig min dotter», Stockholm 1965, jämte cit. litt.) En mängd olika, lokala bestämmelser och sedvänjor har funnits, men genomgående synes ha varit, att orörd brud var berättigad att bära huvudprydnad, som klart skilde henne från änkor och otidigt hävdade kvinnor, vare sig dessa var lösa konor eller trolovade, som lägrats under trolovnningen.

Textstället synes i föreliggande form kunna ge mening endast om man antar att unge Jöns Päersons brud var en under trolovningen lägrad änka som smyckat sig på otillåtet sätt till vigseln. Troligast är emellertid att den kvinna som här betecknas som mökränkt fästepiga var en ungmö som lägrats under trolovningen och som det oaktat vid vigseln bar huvudprydnad, som endast tillkom orörd jungfru.

Enligt min mening föreligger en felskrivning i tänkeboken. (Denna gör intryck av att vara en något vårdslös renskrift av ett icke bevarat koncept.) Troligen har ordet *vidstreck* på det första stället införts i stället för *krans*. Om *vidstreck* här utbytes mot *krans* ger hela textstället fullgod mening.

Det fornsvenska substantivet *strik* n. betecknade dels ett slags dyrbart tyg, dels ett stycke eller en duk av nämnda tyg. Särskilt synes det ha använts om huvudduk, huvudkläde för kvinnor. Ordet är i dessa betydelser att betrakta som homonym till *strik* 'snöre, band' och *strik* 'malmgång', vilka båda är tyska lånord. Det behandlas relativt utförligt av Schlyter i Ordbok till Samlingen af Sveriges Gamla Lagar och återfinnes likaledes i Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltidsspråket jämte supplement. Ordets betydelse beröres även av Hildebrand i Sveriges medeltid (3:667) och av Falk i *Altwestnordische Kleiderkunde*. Falk räknar liksom E. Olson (De appellativa substantivens bildning i fornsvenskan) med att ordet är inhemskt nordiskt. (Beträffande växlingen *streug* : *streig*, avspeglad i nord. *striúka* : ty. *streichen*, se de Vries i PBB 80, s. 1—32).

Inom ramen för betydelsen 'huvudkläde' finns flera nyanser. Sdw. har exempel där *strik* svarar mot lat. *peplum* och *velum* men även mot *vitta*, som snarare betecknar bindel än dok. Särskilt tydligt kommer betydelsen *dok* fram i exemplet *systrana sculu hafua ... et hviit strik medh kinlaghu* (VKR 23), dvs. ett vitt nunnedok med flik, som täcker kinden.

I några äldre danska folkvisor möter med klart symbolvärde ett subst. *strece* (*striche*, *stryke*, *strøke*) som beteckning på en huvudprydnad för kvinna, som ej längre var jungfru.

När den stolta fru Mettelild vägrat att giva sin dotter Isalt som maka till Venderlandsgrevens son, rymmer dottern till denne. Grevesonen bjuder fru Mettelild till det planerade bröllopet. Denna kommer och möter sin dotter, som bär guldkrona och utslaget hår. Modern ger sin dotter ett slag på kinden och utropar:

»Huy ber du nu, Isalt, datter mynn!  
guld-kronne och vdslaffuen haard?  
saa well maa greffuens sleffred<sup>1</sup>  
seette et streke paa.»  
(Danmarks gamle Folkeviser 2:321)

I en annan handskrift läses:

»langt bedre war det, en slefred  
en striche i steden bar.»

(ib. 324)

<sup>1</sup> 'frilla'

Samma motsättning mellan guldkrona och annan huvudprydnad möter i folkvisan Mettelille Grevens Datter (ib. 5:97 f.), där grevedottern, som lägrats av riddaren herr Niels, byter ut sin guldkrona mot ett *stryke*, *stroke*, när hon »en hellig søndag» går till kyrkan.

Den yttre olikheten mellan de danska folkvisornas tvåstaviga och de fornsvenska källornas enstaviga former hindrar icke antagandet av identitet eller mycket nära släktskap mellan orden. De nämnda folkvisorna har jylländsk prägel; högtyskt *strich* motsvaras på lågtyskt språkområde av *streke*. Ytterst är väl nordiskt *striek* och högtyskt *strich* identiska ord.

Fornsvenskt *striek* ger ljudlagsenligt nusvenskt *streck* eller (götiskt) *strek*. Vocabulorum liber (hskr. i Riksarkivet) c. 1580 återger latinets *peplum* med *dook*, *streck* (excerpt i SAOB:s samlingar).

År 1583 stadgas enligt Svenska synodalakter 2:5: »Enkior eller lösse köner skole icke vigias medh krans eller krona, vtan medh dook.» Det här diskuterade textstället av år 1602 låter sig väl förenas med denna bestämmelse vad änkans brudklädsel beträffar. Möjligen alluderar textställets ord »effter dätt war affsagdt tilförenne, at ingen mökrencka skulle hafua krans ellr widtstreck som ärliga pigor ellr änkor hafua» på en lokal särbestämelse, att en icke ärbar kvinna, vare sig hon var ogift eller änka, vid vigseln icke fick bära prydnad som endast tillkom orörd jungfru resp. ärbar änka. En förordning kan ha tillkommit för att skilja den ärbara änkans brudklädsel från den lättfärdigas. Det dok som kallas *widtstreck* skulle i så fall ha varit reserverat för den förstnämnda.

Att åtskillnad verkligen gjorts mellan ärliga och lägrade änkors brudklädsel kan man sluta av västerås-biskopen Olof Laurelius förslag till kyrkoordning 1650 (Handlingar rörande Sveriges historia, Kyrkoordning- ar 2:1 s. 241), där det föreslås att »ährlig Enkiebrudh» skall prydas med dok och kåpa eller eljest bära sina egna hederskläder, medan en »krenckt Enkiobrudh» allenast skall hava »hufuudkläde utan myssa». Laurelius torde i betydande utsträckning ha byggt på rådande praxis.

Tyvärre låter det sig icke göra att entydigt bestämma förra leden i ordet *wid(t)streck*. Kanske utgöres den helt enkelt av adj. *vid*. Ett lågtyskt ord *wit*, som betecknar 'weisses Tuch als Kleiderstoff' är visserligen en gång belagt som lånord i fornsvenskan (1334), men det kan icke påvisas att ordet levat kvar. Adj. *vit* synes vara uteslutet på grund av stavningarna med *v-*, resp. *w-*; hade adj. *vit* ingått i ordet, skulle man ha väntat initialt *hv-* e. d. Ej heller lat. *vitta* 'hårband, bindel' kan komma i fråga.

Vill man gå längre på emendationens och interpretationens väg än här hittills har skett, ligger det nära till hands att i ordet *vidstreck* se ett fel för \**vigstreck*. Förra leden skulle i så fall vara en kompositionsform av verbet *viga*. Det kan i detta sammanhang vara värt att notera skrivarens säregna form *widtdes* för väntat *wigdes*. Verbet *viga* böjes i jönköpingstraktens mål *via*, *vidde* och adj. *vid* heter på samma målområde *vi*. Det är tillåtligt att räkna med att en form *vidstreck* representerar ett uttal *vistreck* e. d. och att *vidstreck* kan vara en hyperkorrekt form för *vi(g)streck*. Jfr äldre nysvenska skrivningar som *videvatten* och *vievatten* för *vigvatten*.

Den sålunda förutsatta sammansättningen måste emellertid ha varit av mera lokal eller tillfällig natur. I tillgängligt arkivmaterial (SAOB, LAL)

har jag icke funnit något *vigstreck*, *viddok* e. d. och över huvud taget ingår verbet *viga* endast i få sammansättningar av detta slag. (Betydelsen 'i äktenskap förena' hos verbet *viga* är rent nordisk; tyska *weihen* betyder 'helga, inviga' o. d.) I stället möter vanligen *vigsel* i sammansättningar. Från äldre danska må dock efter Kalkar anföras ett subst. *viering* 'tro-lovelsesring'.

Resultatet av undersökningen blir att ordet *vidstreck*, *widstreck* med all sannolikhet betecknade ett dok, som fick bäras av ärbar änka, som på nytt stod brud, men att förleden i ordet icke med säkerhet kan bestämmas.

Efterleden i ett subst. *hårstryk*, som jämte *strykel* och *hårstrykel* uppges av Rietz från bl. a. Småland i betydelsen 'hårband' är bildad på nordisk botten till infinitivstadiet av verbet *stryka*. Ordet är besläktat men icke identiskt med det här behandlade *streck*.

AAGE HANSEN

## Overbestemthed

Det morfologiske system der benævnes bestemthedssystemet eller determinationssystemet, behandles i grammatikken under substantivernes og adjektivernes morfologi som et system der bygger på to modsætninger i udtryk som i indhold : en form uden bestemtheds morfem overfor en form med bestemtheds morfem, i indholdet svarende til de forhold man sammenfatter under etiketterne : ubekendthed overfor bekendthed. Eksemplificeret :

(et) hus : ubestemt : ubekendt  
huset : bestemt : bekendt  
(et) højt (hus) : ubestemt : ubekendt  
(det) høje (hus) : bestemt : bekendt.

Som eksemplerne viser bliver det morfologiske i sprogudøvelsen stærkt understøttet af det syntaktiske, og der er derfor al mulig grund til at betragte bestemthedssystemet i en videre forstand end den nævnte morfologiske. Det er jo også det man gør i alle de sprog der har foransat artikel : her behandles en syntaktisk forbindelse af det selvstændige artikelord og substantivet i morfologien på linje med bøjningsformer, hvorfor man undertiden har følt det nødvendigt at udvide definitionen af ordet morfologi.

Det viser sig nu at der under indholdsetiketten 'bekendthed' skjuler sig forskelligt. Noget kan få 'bekendthed' ved den sproglige udpegning eller omtale, dvs. at den talende (skrivende) ved sproglige midler retter den tiltaltes eller læserens opmærksomhed mod et vist eksemplar eller tilfælde af det substantivet er sprogligt tegn for. Men der er en anden slags bekendthed hvor tanken uden videre, af sig selv går til et vist eksemplar osv. Her behøves ingen vejledning eller retledning men forudsætningen er fortrolighed med forholdene, miljøet i egentlig og åndelig forstand. Ved substantivet alene udtrykkes begge disse arter af bekendthed ved samme form : bestemthedsformen. *Universitetet* kan betyde et eller andet



ved den sproglige sammenhæng udpeget — vi kan næsten sige — tilfældigt universitet, men det kan også, sagt f.eks. i Kbh. eller i Århus, betyde Kbh.s universitet, henh. Århus universitet, fortrolighedsbestemt for folk i de to byer.

Fordi man ved substantivet alene kun har de to modsætninger i udtrykssystemet : en såkaldt ubestemt og bestemt form, har man regnet med et totrinssystem både i indhold og udtryk. Hvis man betragter under eet alle de forskellige måder at udtrykke bekendthed på tror jeg at man vil erkende i hvert fald omridsene af et tretrinssystem. Man kan så opfatte udtrykssystemet ved substantivet alene (uden attribut) som defekt idet der er sammenfald, synkretisme, mellem de former der udtrykker almindelig bekendthed og den nævnte fortrolighedsbekendthed, som jeg herefter vil kalde velbekendthed.

Jeg er kommet på denne tanke om et tretrinssystem ved læsningen af Einar Lundebys disputats : Overbestemt substantiv i norsk og de andre nordiske sprog (Universitetsforlaget 1965), og jeg tager mit udgangspunkt i norsk fordi vi i Lundebys bog har fået det norske materiale samlet. Det er med nogen nervøsitet jeg udtaler mig om sproglige finesser i et sprog der ikke er mit modersmål. Men min hensigt er ikke så meget at søge at bevise min teori som at tilskynde landets egne sprogmænd til at undersøge om den holder stik. Det samme gælder svensk.

Lundeby behandler forskelligt som ikke hører under overbestemthed i egentlig forstand, fx. forbindelserne *alle hestene*, *begge hestene*, men tager i sådanne tilfælde de behørigte reservationer. Han tager *den hesten* og *denne hesten* som to forskellige typer. De er for mig een type med hensyn til bekendtheds-kategorien, idet forskellen mellem ordene *den* og *denne* er rent semantisk, svarende til forskellen mellem *der* og *her*. Jeg vil også opfatte *unge hesten* som en variant af *den unge hesten* hvor artiklen er udeladt men kan indkatalyseres. Herefter kommer overbestemthed — andre har kaldt det dobbeltbestemthed — som udtryksform til at omfatte typerne *den(ne) mannen* og *den gode mannen*.

Det er mest praktisk at begynde med den sidste type. Her får vi så følgende skema:

	udtryk:	indhold (funktion):
1. trin: en god mann	ubestemt	ubekendt
2. trin: den gode mann	bestemt	bekendt
3. trin: den gode mannen	overbestemt	velbekendt

Det nye her er det tredje indholdstrin. Det er en god arbejdshypotese at regne med at der til forskelle i det sproglige udtryk svarer forskelle i indholdet, funktionen. Lundeby mener ikke at kunne konstatere nogen

betydnings- eller funktionsforskel mellem typen *den gode mannen* og *den gode mann*, derimod en stilistisk forskel sammenhængende med at det overbestemte udtryk er knyttet til det norske talesprog medens visse arter af skriftsprog fortrinsvis bruger almindelig bestemthed. Kampen mellem de bestemte og overbestemte udtryk i skriftsprog, især hos de skønlitterære forfattere, opfattes væsentligst som en sproglig nationalitetskamp mellem noget dansk-norsk og noget hjemligt der trænger stærkere og stærkere frem.

Det står fast at overbestemthed hører hjemme i norsk talesprog hvorfra det så har bredt sig videre. Man kunne så spørge : hvorfor er brugen af overbestemthed da så almindelig i norsk talesprog. Efter min mening er forklaringen den simple, at det talte sprog, den mundtlige sprogudøvelse mand og mand imellem, i langt højere grad end den skriftlige fremstilling er knyttet til en situation, et milieu der giver baggrund for en hyppig, ja næsten gennemgående brug af overbestemthed om det der er velkendt for de i talesituationen normalt implicerede. Den litterære og saglige skriftprosa derimod stiller hele tiden læseren overfor noget nyt som han ikke er men skal gøres bekendt med.

Man har forklaret overbestemthed som udtryk for emfase og denne tanke ventileres også af Lundebj. Han mener at opkomsten af overbestemte udtryk skyldes talesprogets trang til en stærkere fremhæven end den der sker ved almindelig bestemthed. Emfase og fremhæven hører ikke til de vel definerede termini og kommer derfor ofte ud for misbrug. De nævnte ord findes ikke så sjældent brugt hvor man iagttager at eet sprogligt udtryk giver noget mere, noget ekstra i forhold til et andet dermed konkurrerende udtryk, men hvor man ikke er i stand til nærmere at definere hvori dette ekstra består. Jeg tror man bør holde emfasebegrebet udenfor bestemtheds-kategorien. Emfase kan komme til — her som i andre tilfælde — som et yderligere moment, hvis hovedvirkemiddel er øget trykstyrke, og som tjener formål som at vække den tiltaltes opmærksomhed overfor et specielt forhold eller at indskærpe noget, trække et modsætningsforhold yderligere op, og lign.

Inden vi går videre vil jeg præcisere hvad jeg forstår ved det nye begreb velbekendthed. Det er den bekendthed der skyldes tilhørerens forhånds fortrolighed der kan være skabt af situationen, de ydre forhold, eller af kundskaber, viden. Begrebet dækker altså hvad man ved adjektivets hjælp kan kalde velkendt, velbekendt, meget omtalt, aktuelt o.l.

Den fremsatte teori at den grammatiske overbestemthed har eller oprindeligt har haft den funktion at angive velbekendthed, medens den almindelige bestemthed angiver andre former for bekendthed, kan natur-

ligvis kun søges verificeret ved undersøgelse af brugen af de to sæt former i samme tekst. Når man så i vedkommende tekst træffer snart den ene snart den anden af de to bestemthedstyper, så må det ud fra brugen og konteksten afgøres om der er tale om varianter med samme funktion, varianter der bruges tilfældigt om hinanden, for variations eller andre stilistiske hensyns skyld, som udtryk for to sproglag, fx. noget gammelt overfor noget nyt, noget talesprogsnært overfor noget skriftsprogsagtigt — eller om brugen er bestemt af et gennemgående modsætningsforhold m. h. t. den bekendthed hvormed det betegnede, genstanden, fremtræder.

Som udgangspunkt for de stikprøver — mere er det ikke blevet til — som jeg har taget, er brugt en del steder der er citeret hos Lundebey som eksempler på at de to udtryksformer tilsyneladende bruges uden indholds-forskel. Side 288 citeres et sted hos Hans E. Kinch. En person siger til en anden : *Vent nu til Germund Tolvskillingsteign skaffer dere den ny læge!* og lidt senere siger han : *nei, vent til dere faar den nye lægen!* For min fornemmelse er den sidste form udtryk for det jeg har kaldt velbekendthed, omtrent = den nye læge som vi har snakket (så meget) om. Formen : den nye læge er almindelig bestemthed til angivelse af modsætningen til den gamle læge, og formentlig den almindelige betegnelse for vedkommen-de. Ved at give betegnelsen yderligere bestemthed tilføjes at han er aktuel, på tale. Hvis dette er rigtigt skulle den omvendte rækkefølge ikke være mulig. Side 199 nævnes et eksempel som synes mig parallelt med dette. Det er fra Asbjørnson og Moes Norske Folkeeventyr (2. utg. 1852), hvor der (side 32) nævnes : *den gamle raadne Stok, som ligger paa Bunden.* Det er første gang genstanden omtales og baggrunden for bestemthedsformen er vel (til dels) den i relativsætningen liggende oplysning. I en senere replik (side 35) hedder det : *den gamle raadne Stokken, som ligger paa Bunden.* Nu optræder den på bunden liggende stok som noget velkendt, og det angives ved den overbestemte form. Et eksempel fra Ronald Fangen er fremdraget side 300. I romanen Mannen som elsket rettfærdigheten side 249 står : *Disse stillferdige og livsforundrede samtaler,* og på den følgende side : *alle disse stillferdige forundrede samtalene.* Brugen her slutter sig til den i de foregående eksempler påviste. I samme roman side 143 står : *dette ansiktet, dette trette hårde, hovmodige ansikt.* Første led : *dette ansiktet* er overbestemt fordi talen er om en persons udseende og i denne sammenhæng er ansigtet noget selvfølgeligt, velkendt. Det følgende: *dette trette hårde, hovmodige ansikt* — er derimod noget forfatteren oplyser os om m. h. t. ansigtet. Er min fornemmelse rigtig så ville overbestemthed her, altså formen : *dette trette hårde, hovmodige ansiktet,* betegne at læseren også kendte eller fingeredes at kende de nævnte træk

ved ansigtet. I Falkbergets Nattens brød har Lundeby (se side 271) fundet følgende sted: *Kring vasshjulet hadde lyngen og den gule mosen måttet rømme for det grønne gras.* Hvorfor dette spring fra overbestemthed til almindelig bestemthed ved sidste led? Læser man stedet i sammenhæng ses det at lyng og gult mos var det man så overalt, de to bevoksninger var det — man kunne sige: til trivialitet — velkendte der på stedet, det grønne græs derimod var noget nyt, på dette sted uvant. Jeg skulle tro at det er disse finesser der ligger bag brugen af de forskellige udtryk for bestemthed.

Jeg har selv kigget lidt i et par norske romaner og skal nævne nogle eksempler fra denne læsning. I Sigrid Boos *Vi som går Kjøkkenveien* (citeret efter 28tus. 1931) er der (side 12) een af de unge damer der i en diskussion med unge mænd siger: *Hvis dere absolutt vil ha tilbake den gammeldagse, huslige ungpiketypen, så forlanger vi* (dvs. pigerne) *å få tilbake den ridderlige, hensynsfulle unge mann.* Hvorfor denne vekslens i bestemthedsudtrykkene? Baggrunden i situationen giver forklaringen: den nævnte ungpigetype har været til debat men nu sætter den talende unge pige et nyt emne på dagsordenen: en vis mandstype som hun definerer. I det hele taget har gennemsynet af Ingrid Boos bog ikke givet mig fornemmelse af at der er noget tilfældigt ved brugen. Enkelt bestemthed synes overalt at vise funktionen: præsentation af noget nyt eller fremhævelse af noget i sit modsætningsforhold til andet. Overbestemthed betegner det omtalte som noget velkendt eller meget omtalt, aktuelt, og endvidere bruger forfatteren den når hun anvender den fremstillingsteknik at finge-re noget som velkendt også for læseren. Overbestemthed kendetegner videre hvad der selvfølgelig hører med til situationen eller giver sig selv ud fra sammenhængen. Og det gælder her som ved andre forfattere, at jo mere forfatteren spiller på at læseren er med i situationen og lige så fortrolig med den som han selv, jo mere dominerer overbestemthed og overflødig gør i ikke ringe grad anvendelsen af almindelig bestemthed.

Det er jo foreløbig kun den attributive adjektivforbindelse vi har set på. Inden vi går videre vil vi rette opmærksomheden mod adjektivets rolle og funktion i de to slags bestemthedsforbindelser. I udtrykkene med enkel bestemthed indeholder adjektivet en ny oplysning eller udpeger en egenskab i modsætning til andre mulige (Sml. Aug. Western. No. riksmålsgrammatikk 1921 § 683). Et par eksempler fra Sigrid Boos bog: *for det tredje virket de nye omgivelser og alle de stirrende øjenpar en smule distraherende* (21). — *Tydeligst ser man det i avisartikler. Den ondskepsfulle artikkel er ofte blendende morsom, saftig ... men den rosende artikkel er bare et skjønnsomt utplukk av gamle fraser* (133). — I de overbestemte udtryk siger adjektiverne ikke tilhøreren (læseren) noget nyt: både tingen og de

nævnte egenskaber ved den er ham velbekendt eller fingeres at være det. Eksempler herpå: *de hade en fetter kan du ikke huske den lange Sigvarten med det lyserøde håret* (45). *det usalige papiret* (123). *den famøse hustypen fra nittiårene* (19). *hvis du kommer tilbake (fra Paris) uten å snakke om den særegne luften i Paris, den berusende luften da er du et unikum* (92). *Det gamle ordsproget : Hvor blir de blide jentene av.* (105). *selv er man kanskje som den lille bølgen der topper sig op et tiendedels sekund for så å bli borte under andre bølgetopper* (174). Det er klart, hvad Lundeby også fremhæver, at udtryk med overbestemthed ofte går over til at blive klicheer i større eller mindre krese, hvad nogle af eksemplerne ovenfor viser.

Den afsvækkelse af adjektivets distinktive, oplysende funktion som er forbunden med anvendelsen i de overbestemte forbindelser — den svenske forsker Martin Ivarsson har i en artikel der berører de forhold vi her behandler (i Nysvenska studier. XIII. 189) sagt at adjektivet „sover“ i den slags udtryk — viser sig også i udtalen : adjektivet i de overbestemte udtryk er normalt karakteriseret ved et mindre stærkt tryk end adjektivet i udtryk med enkel bestemthed.

Det forhold : velbekendthed, fortrolighed med det nævnte som jeg opererer med, er ofte tilknyttet en farvning af den talendes personlige forhold, indstilling til, følelser overfor genstanden, f. eks. af sympati : anti-pati, beundring : foragt. Det tydeligt affektive har man ofte gjort opmærksom på. Men jeg mener at det rent affektive er en af flere bitoner og at de alle må forklares som udstrålinger af velbekendthed. Vi kan tage et eksempel som det følgende (fra Boo. side 18) : *Jeg ... kom til å tenke på det store lyse kjøkkenet hjemme og de koselige stuene.* Det overbestemte udtryk er ikke blot angiver af velbekendthed men også af den varme inderlighed hvormed hun tænker på hjemmet (og som ved rigtig læsning vil lyde ud af ordene). I eksemplet : *det usalige papiret* ovenfor er bimomentet fingeret eller humorpræget irritation. Eksemplerne der let kunne forøges, skulle vise at det affektive ikke lader sig skille fra men som nødvendig forudsætning har velbekendthed. Det er klart at det affektive giver sig udtryk i valget af adjektiver og, i talen, ved en særlig såkaldt følelsesbetonet udtale.

Omvendt finder man i de norske kilder jeg har undersøgt, at brugen af enkel bestemthed fortrinsvis findes hvor der bruges adjektiver der er personlig prægede, af et ualmindeligt eller uventet indhold, og her er det sjældnere at forfatteren fingerer velkendthed. Eksempler fra Johan Borge's Blåtind : *Han rykker til. Som om øret hørte noe i den bunnløse natt* (89). *Det ble sagt et sted inne bak de glødende glass og glødende sigarer* (96). *det holmgrenske hjem* (124). *jeg var på den anelsesfulle overgang* (129). *du har altså for deg den spilleglade godgjører personlig* (148). Fra Boos roman :

*jeg var ... henrykt over den vidunderlige gave* (56). *de yndige basunenglekinn* (61). *de ondulerte og pomadiserte hoder* (138). Samme virkning som sådanne adjektiver har tilhørende adverbialer og relativsætninger : *det synkende menneske i alnatures favn* (Borgen. 84). *mellem de røde hus med rette vinkler* (105). *den bitre smak som jeg trodde var uundgåelig på hjemveien fra sen natterangel* (Boo. 107).

A. Western (Norsk riksmålsgrammatik. 1921, § 685) og Lundebý (side 310) har vist hvorledes moderne norsk bokmål forholder sig overfor forbindelserne med superlativer. Hvis tanken på en sammenligning helt er forsvundet eller som baggrund har hvad der er normalt eller muligt, tænkeligt, og superlativen derfor angiver en meget høj eller den højst tænkelige grad, bruges almindelig bestemthed. Hvor der derimod er tale om en virkelig sammenligning, en vurdering af givne størrelses indbyrdes forhold i henseende til graden af det ved adjektivet angivne forhold — dér bruges overbestemthed. Eksempler hos Lundebý. Til bekræftelse anføres nogle eksempler fra de to af mig undersøgte romaner. Fra Borgen : *selv det interessanteste emne, selv det mest overbevisende resonnement, smuldret bort for meg* (32). *Jeg ... søkte de usleste spisesteder* (141). Fra Boo : *den mest ypperlige assistanse* (60). *de pussigste lyd* (100). *Pennen glir avsted til det lifligste akkompagnement* (101). Overfor : *den eldste gutten* (23). *Mars var den leieste vintermåneden vi har* (79). Forklaringen må være den at superlativen i det første tilfælde giver udtryk for en personlig indstilling som tilhøreren (læseren) ikke er med i, medens brugen i det andet tilfælde virker på baggrund af et for den talende og tiltalte fælles situationsbestemt grundlag.

Tilsvarende forhold i svensk : *Det gjorde inte den minsta skada men : Den minsta skadan repareras först* (Nat. Beckman. Svensk språklära (7 utg.). 26).

Den udbredelse som den overbestemte form har fået i nyere norsk litteratur, som det ses af statistikken hos Lundebý, hænger tydeligt sammen med en fremstillingsmåde som er blevet meget yndet i norsk som i svensk og dansk litteratur. Den er kendetegnet ved at forfatteren søger at skjule sin egen orienterende og belærende virksomhed og lader læseren ligesom være tilstede i situationerne og selv iagttage og leve med i det der sanses og sker. Denne fiktion bygger bl. a. på anvendelsen af bestemthed og overbestemthed hvor der rent objektivt er tale om noget ubekendt. Den sætter straks fra begyndelsen læseren in medias res. Den nævnte roman af Borgen begynder : *'Nei!' gjentog hun. Toget rullet ut fra stasjonen.* — Vi ved ikke hvem *hun* er og ikke hvad for et tog og hvad for en station det drejer sig om, forfatteren lader os dumpe ned i et ukendt

selskab og milieu og overlader det til os selv at orientere os og finde ud af det nødvendige. Hele romanen igennem bruges så den overbestemte attributivforbindelse — for stadig at holde os til den — dels til at betegne det som for læseren er velbekendt ud fra situationen, sammenhængen osv., dels til at fingere det for den medlevende læser velbekendte. Side 23 står : *han samlet skårene opp og tørket fort av den brune linoleummen*. — Der har ikke stået noget om gulvbeklædningen. Dette mellemlid med beskrivelse, præsentation springes over som noget — i denne fremstillingsform — banalt eller for prosaisk-sagligt. Læseren ser og oplever sammen med eller gennem handlingens personer. Andre eksempler på det samme : *Han kom inn med et slør av et muntert smil over det velbyggde, det vakre, lyse ansiktet* (23). *den høflige sjåføren* (29). Gammel Kongevej i Kbh. beskrives : *Den travle gaten, de små butikkene osv.* (67). Et kapitel begynner : *Peter Holmgren sto midt på gulvet og leste det korte brevet* (51).

Velbekendthed kan også udtrykkes ved anvendelse af *denne* (og i tale-sprog : *den her, denne her*) i stedet for den foransatte artikel. Dette såkaldte demonstrativ indeholder ofte en appel til tilhørerens eller læserens viden, erfaring eller forestillingsevne. Det kan udtrykke sådan noget som : som du jo nok kender eller kan forstå eller forestille dig. Derfor er bestemt form af substantivet i denne forbindelse ikke nødvendig til at udtrykke velbekendthed : *Denne stadige bekymring for at verden ikke skal stå lenger det må være munnsvær* (Boo. 108). *denne grenseløse ømfintlighet* (150). Men ofte bruges overbestemthed idet substantivet også bestemthedsbøjes. Om vi her har med en yderligere grad af overbestemthed at gøre til at betegne en særdeles høj grad af velbekendthed, eller her foreligger udtryksvarianter med samme funktion, er jeg ikke i stand til at afgøre. Nogle eksempler : *når talen var om klær, om biler, om film og menn og denne velsignede kjærligheten* (Boo. 131). *denne hans legning for å være reddende engel, denne vage menneskevennligheten ...* (Borgen. 35). *en av disse smarte bladfolkene* (96). *men en tanke utelukker ikke en annen her i verden, disse ulykksalige hodene våre er nå en gang slik innrettet* (133). De to konstruktioner indenfor een sammenhæng : *denne melankolske tusenkunstner ... denne fremmede mannen* (127).

Typen *hvite huset*, altså uden foransat artikel, har ifølge Lundeby (s. 316 ff.) en indskrænket anvendelse idet den især forekommer hvor attributtet er ord der nærmer sig pronominal betydning, numeralier, visse superlativer og desuden i en række mer eller mindre faste udtryk. Den må derfor kunne betragtes som en variant af typen *det hvite huset* brugt i særlige, ikke funktionelt men stilistisk-fraseologisk eller af attributtets art bestemte, tilfælde.

I svensk er der jo foregået en udvikling efter de samme linjer som i norsk. Også i svensk rigssprog har det overbestemte udtryk, typen *det gamla huset* sejret ; det enkeltbestemte udtryk holder dog skansen hvor der, som når en „bestemmende“ relativsætning følger ... er tale om tydelig udpegning og modsætningsfremhævelse. Men en ny udvikling synes i gang således at en større grad af bekendthed end den der er knyttet til typen *det gamla huset* kan angives ved udeladelse af foransat artikel : *gamla huset*. Ivarsson (l. c.) har vist at den sidste type har et 'sovende' adjektiv, karakteriseret ved et noget svagere tryk.

Inden vi forlader den attributive adjektivforbindelse vil vi lige kaste et blik på forholdene i dansk. Af een eller anden grund, som det ikke er let at finde frem til, har dansk ikke udviklet udtryk for velbekendthed af samme slags som de norske og svenske. Man har klaret sig uden eller er gået andre veje. I vestjysk findes, som påvist af Byskov (se Talt og skrevet. 1927. 260), attributivforbindelse med artiklen *æ* til at angive velbekendtheden og forbindelse med *den* til brug ved udpegning. *Den swot øg* udpeger et *øg* som er sort mens *æ swot øg* betegner det velbekendte *øg* af denne farve, fx. det eneste på gården. Dansk rigssprog har i den talte form trykforskelle som hjælpemiddel, såvel ved adjektivet som ved artiklen. *Den "blå 'bog* med stærkest tryk på *blå* udpeger en bog som er blå i modsætning til bøger af andre farver. *Den 'blå 'bog* med lige stærkt tryk på adjektiv og substantiv eller undertiden lidt stærkere tryk på det sidste er betegnelse for en velbekendt håndbog, den danske Who is who? Ordet *den* optræder med tre trykgrader : den stærkeste når ordet selv er udpegende : "*den 'blå 'bog* udpeger een af flere bøger der alle er blå. Den svageste trykgrad karakteriserer ordet som element i bestemthedsystemet, som artikel. Graden herimellem udnytttes til angivelse af velbekendthed og den hertil hørende subjektive indstilling til genstanden. Blot eet eksempel på dette sidste. Det er en samtale mellem redaktøren og en journalist : *Hvad er det? — En Anmeldelse. — Hm — igen det dumme Litteraturvrøvl* (Oscar Madsen. Glade Ungdom. 74).

Vi har altså i det hele fire udtryksmuligheder ved samme ordforbindelse (trykangivelserne har kun relativ værdi inden for samme eksempel):

1. "*den u'artige 'dreng* : udpegning af een af flere uartige drenge.
2. *den u"artige 'dreng* : udpegning af en dreng som den uartige af dem.
3. *den u"artige "dreng* : omtale af en uartig dreng der er bekendt.
4. '*den u"artige "dreng* : udtryk for fortrolighed med vedk. og evt. med affektiv bitone. Den sidste anvendelse kan tydeliggøres ved anvendelse af *den her, denne her (hersens)* i stedet for *den*.



Vi kommer så til forbindelsen af *den* og *denne* + substantiv. Forbindelserne hører hjemme på bestemthedsystemets andet trin. Demonstrativet svarer til den bestemte artikel ved attributivforbindelsen :

*den* eller *denne mann* : bestemt : bekendt.

Det tredje trin udgøres så i norsk af forbindelsen med efterhængt artikel :

*den* eller *denne mannen* : overbestemt : velbekendt.

Et eksempel kan tages fra Ronald Fangens *Mannen som elsket rettferdigheten* 104. Her hedder det : *Han hadde gruet sig til denne søndagen for alt det onde og forvirrede han hadde å tenke på og bringe rede i.* — Det er noget i retning af en indre monolog: dagen siges at have beskæftiget hans tanker, den fremtræder for ham på en særlig måde, den er præget af den aktualitet der, som vi har set, falder ind under overbestemthedens domæne. Næste side står der: *Slik blev han da denne søndag bare bestyrket i at livet hadde utpekt ham.* Her har vi en objektiv og stemningsfri tidsangivelse. Da bestemt substantiv står på samme trin som *den, denne* + artikelløst substantiv kan den nævnte overbestemte form også her optræde som tredjetrin da et sådant jo mangler ved substantivet alene. I Vesaas' *Kimen* siger en mor: *Vi får vel heim og stelle middagen.* Hertil svarer datteren: *Det er då ei heil stund til vi treng tenke på den middagen, når far er borte* (eksemplet taget fra Lundeby. 245).

Vi så ved attributivforbindelsen at adjektivet spillede forskellige roller i den bestemte og den overbestemte forbindelse. I den første var adjektivet oplysende, vejledende ved udpegningen af den størrelse som den tiltaltes opmærksomhed skulle rettes imod, i den anden gav den ikke tilhøreren noget nyt: han var eller fingeredes at være kendt med det adjektivet angav som med den genstand der var tale om. Her ved demonstrativforbindelsen finder vi det samme forhold når der er tilknyttet en relativsætning. Den kan oplyse noget nyt og så bruges normalt ubestemt substantiv, eller det den siger kan være noget velkendt og så bruges overbestemt udtryk. Det ses af eksempler som fra Boo: *Den trusel som heter ris eksisterer ikke* (61). *hinsides den tilstand da man tenker på følger og virkninger* (ib.). Overfor : *så lyserødt som de uldtrøiene der ennå i vår barndom var utstilt i hvitevareforretningene* (i et brev til en jævnaldrende veninde. 56). *Motbydelig også med den samvittigheten man alltid skal være belemret med* (85).

Også her ser vi en blid overgang fra tilfælde der er blot fortrolighedsbestemt til de tilfælde hvor den talendes indstilling til det eller den omtalte farver udtrykket stærkere eller svagere. Men man må ikke overse at dette sidste i høj grad hænger sammen med det anvendte substantivs ind-

hold. I den slags udtryk kan praktisk taget alle substantiver indgå, selv om brugen nok hyppigst forekommer ved personbetegnelser. Farvningen kan være af mange forskellige slags, ja næsten enhver følelse kan, i hvert fald i dansk, lægges i udtrykkene (se Kristen Møllers noget håndfaste opdeling i Nordiske artikelproblemer. 12 ff.).

Nogle eksempler skal gives, især tjenende til at underbygge min påstand om at det såkaldt affektive ikke kan skilles fra grundlaget : fortroligheden, velkendtheden. Norske eksempler fra Sigrid Boos bog : *Selvsagt var det et svare mas med denne slankheten* (dvs. : som der er så megen tale om og som det gælder for kvinderne om at bevare. 131). *Disse kakevasene setter allerede nu min sjel i oprør* (112). *En må jo bort fra all denne jargonen og dette tøiset* (9). I dansk foretrækker almindeligt talesprog forbindelser med *den*, og *denne* anvendes især i såkaldt finere tale. Eksempler på *den* : *han kunde ikke have det Rend af den Kvinde* (Oscar Madsen. Glade Ungdom. 228). *Den sol— jeg kan ikke stå for sole der står op* (Kjeld Abell. Miss Plinkbys Kabale. 85). *åh, de bridge-ansigter i sommeromgivelser, hvor jeg dog hader dem* (ib. 14). *har du lagt Mærke til, hvor det Barn tilbeder dig?* (Tove Ditlevsen. For Barnets Skyld. 41). *Det er uforskammet vi ikke faar den week-end gennemført* (ib. 6). Eksempel på selvstændig anvendelse : *Men hvad skal man sige til det? De Penge! De Penge!* (Oscar Madsen. Glade Ungdom. 16).

Ligesom ved attributivforbindelsen spiller trykket her en vigtig rolle. I udtryk med overbestemthed som i norsk er det kun en birolle, men i dansk en hovedrolle: "*den 'kage (vil jeg gerne have)* er udpegende, men bagefter når kagen er spist kan jeg sige: *hvor den smagte godt' den 'kage!* Så har *den* fået svagere tryk og er blevet udtryk for det nu velkendte og den dermed forbundne følelse. I begyndelsen af Herman Bangs *Det hvide Hus* hører vi tale om et skrøbeligt gelænder, og så siger fruén uden nogen forberedelse til pigen: *Aldrig faar vi Bud efter den Snedker.* Og denne form : *den Snedker* fortæller læseren med al tydelighed at der flere gange må have været talt om at få hentet snedkeren til at reparere gelænderet. "*Den 'snedker* ville give en helt anden mening, og bestemt form *snedkeren* ville blot være en betegnelse for den lokale eller den af familien brugte snedker. Vi konstaterer her den samme trykstyrke eller trykgrad som ved den tilsvarende attributive forbindelse : et mellemtrin mellem det fremhævende, modsætningsvis udpegende stærktryk og det helt svage tryk der karakteriserer foransatte artikler og possessiver. Udtalen ligger lige i underkanten af den trykstyrke som stødet kræver som basis, så at stødet i disse tilfælde er meget svagt, vanskeligt at opfatte og undertiden helt svundet. Hører man een sige : *den 'snedker* med rent svagtryk vil

man byde på at man står overfor en tysker der ikke taler godt dansk. Eksemplet viser også at formen med det mellemstærke tryk på *den* som bærer af begrebet velkendthed danner modsætning såvel til forbindelsen med det demonstrative *den* som til substantivets almindelige bestemthedsform.

I dansk som i norsk og svensk kan adverbierne *der* og *her* tilføjes til tydeliggørelse såvel af den udpegende anvendelse som af den fortrolighedsbestemte. I moderne dansk talesprog bruges efterstilling i første tilfælde, foranstilling i den anden. *Denne mand her* betyder : denne mand der er her ; men : *denne her mand* har betydningen : den velkendte, meget omtalte mand (som slet ikke behøver at være til stede). På samme måde : *giv mig den bog der* overfor : *hvordan gik det så med den der bog* (dvs. : som vi har talt om).

Proprierne er jo de eneste substantiver der uden bøjning angiver det der ligger bag den grammatiske bestemthed. De starter altså på trin nr. 2. Vil man her udtrykke det jeg har sammenfattet under betegnelsen velkendthed er der to veje at gå : man kan lade dem få de almindelige substantivers artikel tilføjet, eller man kan bruge det *den* med mellemstærkt tryk som vi har set taget i brug ved de almindelige substantiver. Den første fremgangsmåde er i dansk ikke i almindelig brug, den træffes kun spredt i milieusprog : *Lissen* som familiejargon for en pige der hedder *Lis* o.l. I Gustav Wieds Tre Satyrspil er der en person der taler til en kat : *kom saa lille Kisse —! Sover han —? Skal Kissen danse —!* (21). Se iøvrigt min Bestemt og ubestemt substantiv. 103 ff. Tilsvarende anvendelse træffes i norsk og svensk og er i disse sprog, som det synes, mere almindelig end i dansk, men vist altid indskrænket til bestemte milieuer.

Den anden fremgangsmåde kan altid bruges når der er behov for den. Blot et par eksempler. På en tegning af Fritz Jürgensen ses et tantebesøg med gaveuddeling til børnene og hertil siger moderen : *den Tante Clementin er ogsaa altfor god mod jer Børn.* Og hos J.P. Jacobsen er der en person der siger : *Jeg kan ikke fordrage den Karlsen* (III. 145). Fra Blåtind : *Alt dette tøvet med denne Hermelin, ganske alminnelig hotellmann* (87).

I moderne svensk rigssprog er overbestemtheden opgivet efter *denne*. Wellander siger i Riktig svenska 251: Den bestämda formen efter *denne*, som är vanlig i stora delar av vårt land (ifølge Johan Palmér. Språkutveckling och språkvård. 72 : södra och mellersta Sverige), uppfattas numera som dialektal : *Denna bänken är nymålad.* Ved *den* er overbestemtheden bevaret : *Den hästen är vacker* (Beckman. Svensk språklära (7 utg.) 84). Også det fortrolighedsbestemte *den* efterfølges af bestemt form : i

vissa stämningar (brukas) ett märkvärdigt *den* : *Den prostinnan ä då för rar! Kors vilken gratie de tyskarna ha!* Wellander 1. c. 42.

Jeg har i det foregående søgt at vise at der i de tre nordiske sprog som har været inddraget i undersøgelsen, har været en trang til at finde udtryk for en særlig art bekendthed som kan kaldes velkendthed eller velbekendthed. Denne trang har resulteret i de såkaldte overbestemte former i norsk og svensk. Der foreligger altså i disse sprog et grammatisk bestemthedssystem bestående af tre trin og angivende ubekendthed, bekendthed og velbekendthed. Ved substantivet brugt alene, uden attributer af nogen art, mangler udtryk for det sidste trin undtagen i talesprog der bruger pronominet *den* med en trykstyrke der ligger mellem stærktryk og svagtryk. I forbindelsen med attributivt adjektiv er den overbestemte forbindelse delvis ved at fortrænge eller overflødiggøre forbindelsen med enkel bestemthed så udviklingen kunne synes at tendere mod en simplificering til et nyt tottrinssystem bestående af ubestemt form og den oprindelig overbestemte. Grundene til denne forskydning tør jeg ikke påtage mig at udrede, men een af grundene til fænomenets fremtrængen i skønlitteraturen skal vistnok søges i hvad man kunne kalde fremstillingsformens modernisering. Dvs. at forfatteren fiktivt skriver på baggrund af en situation af lignende art som den der foreligger i talesproget ved samtale mellem to bekendte eller ved den mundtlige fortælling om forhold som tilhørerne er fortrolige med. Ved denne sker det også at den talende uforsætligt eller med vilje forudsætter som bekendt et og andet som er tilhøreren ubekendt — i så fald kan en forklaring tilføjes eller tilhøreren må efterhånden som fremstillingen skrider frem tilegne sig den bekendthed som forudsattes. Eller forfatteren benytter sig af indre monolog og tilnærmelser hertil hvor tanken på forholdet til læseren og hans kendskab/ukendskab til forholdene er gledet helt ud af fremstillingen. Fremstillingen i moderne skønlitteratur er blevet fortroliggjort, forfatteren og læseren er ikke længer to skarpt adskilte personer, forfatteren gør læseren til eet med sig, lader ham være med sig i den ydre situation som når han går ind i en persons tankeverden. Alt dette ikke blot begunstiger men kræver de udtryksformer ved substantivet der udtrykker velbekendthed. Denne rent statistiske fremtrængen må dog ikke få os til at overse at tretrinssystemet stadig eksisterer og at de to udtryksformer for bekendthed i en del tilfælde stadig bruges som modsætninger.

TOR HULTMAN

## Obestämt, bestämt och överbestämt

*Metodproblem i Einar Lundebys bok Överbestet substantiv*

I sin doktorsavhandling *Överbestet substantiv i norsk og de andre nordiske språk* (Oslo 1965) tar EINAR LUNDEBY upp till behandling en rad problem, som har sin utgångspunkt i uppkomsten och utvecklingen av konstruktionerna *det huset, dette huset, det gamle huset och huset mitt*. Alla dessa förekommer — fastän i olika utsträckning och med olika utbredning — i samtliga nordiska språk utom danskan, där substantivet i sådana fall saknar slutartikel i modernt riksspråk. Norskt skriftspråk har efter lösörelsen från Danmark gradvis frigjort sig från de danska mönstren, och i de senaste hundra årens förnorskningsprocess hör de nämnda typerna till de mera påfallande dragen på syntaxens område. Norska språkforskare och författare av skolgrammatikor har givetvis ofta behandlat företeelsen, men hittills har man saknat en mera omfattande framställning i ämnet. Det är alltså en viktig uppgift i den modernare norska språkhistorien som Lundebys påtagit sig. Hans bok har stort intresse för språkmän också utanför Norges gränser, speciellt som han vidgat sitt arbete till en jämförande studie genom översikter av artikelbruket även i de övriga nordiska språken. Förhållandena i färöiska och nyisländska har han ägnat två mindre undersökningar, snarast av stickprovskaraktär, och för svenskan och danskan ger han referat av tidigare arbeten, särskilt Karl Larms och Aage Hansens doktorsavhandlingar.

Den del av Lundebys avhandling, som handlar om det moderna norska skriftspråket, framstår som den centrala för läsaren. En dryg tredjedel av boken ägnas åt tiden efter 1814, och Lundebys visar med ett rikt och väl dokumenterat material, hämtat från såväl nynorsk- som bokmåls-  
texter, hur och när de gamla danska mönstren får konkurrens av nyare konstruktioner. Framställningen av utvecklingen i nyare tid koncentreras naturligt nog till de punkter, där danskt och norskt skriftspråk skiljer sig. Utgångsläget representeras av danskt skriftspråk, som det skrevs av normmän i och utanför Norge vid tiden närmast skilsmässan 1814. Referatet av Aage Hansens arbete och ett kort avsnitt om språkbruket hos norskfödda författare under den äldre nynorska perioden ger den nödvändiga bakgrunden. Slutpunkten blir nutida norskt skriftspråk, särskilt bokmål. I nutida språk visar olika texter högst varierande grader av förnorskning. Lundebys visar, att skillnaderna till stor del betingas av

stilistiska hänsyn: tidskriftsprosa är konservativare än tidningsprosa, och i litterärt språk finns ofta än mer av »överbestämthet», dvs. av fall med slutartikel. Generationsmotsättningar spelar också en roll för valet av konstruktioner, även om de »överbestämda» typerna inte hör eller har hört till de mest kontroversiella punkterna i norsk språkstrid. Läsaren kan dock inte undgå att märka, att Lundeby med ett visst välbehag skildrar, hur de åktnorska uttrycken nu nått fram till »full anerkjendelse». Ibland har betydelsedifferentiering blivit resultatet, som när typen *den unge mann* används med generell syftning och typen *den unge mannen* med individuell syftning. Detta mönster är dock inte alldeles klart, eftersom det finns tendenser till nästan fullständigt genomförande av den »norska» typen, ungefär som i svenskan.

Det moderna talspråket ägnas endast några få sidor; talat språk faller i stort sett utanför ramen för Lundeby's framställning, trots att de »överbestämda» konstruktionerna antas avspegla talspråkliga förhållanden. Detta i och för sig fullt rimliga antagande tas aldrig upp till närmare diskussion.

Det kunde synas som om Lundeby hade kunnat definiera sitt begrepp *overbestemthet* mot den danska bakgrunden som bruket av substantiv med bestämd artikel i en rad konstruktioner, där danskan har obestämd form. I praktiken är det sådana skillnader i artikelbruk som intresserar författaren: deras första förekomster, gradvisa tillväxt och nutida status. Lundeby har emellertid velat införa ett på andra kriterier grundat överbestämthetsbegrepp. Det kan finnas anledning att något närmare diskutera dettas avgränsning och innebörd.

Lundeby's metod är diakronisk. Han vill, säger han i förordet till avhandlingen med en i språkvetenskapens historia välkänd liknelse, inte bara se grenarna av en översnöad buske sticka upp här och var, utan han vill också följa varje gren ned till den gemensamma roten och klarlägga grenverkets organiska sammanhang. En synkronisk beskrivning »kan nok føre til oversikter som viser i hvilke tilfelle artikkelen blir brukt — respektive utelatt —, men det blir ofte vanskelig eller umulig å se noen sammenheng mellom bruksområdene».

Med denna teoretiska utgångspunkt börjar Lundeby alltså längst nere vid buskens rot med en översikt över gängse teorier om den nordiska bestämdhetsböjningens uppkomst och äldsta användningsområden. Därefter kartlägger han förekomsten av de konstruktioner han kallar överbestämda i fornvästnordisk prosalitteratur och i norska diplom (fram till omkr. 1570). Även en del konstruktioner, som inte är överbestämda enligt Lundeby's definition, tas med.

Gemensamt för alla typer som Lundeby undersöker är, att de utgör två- eller flerledade nominalhelheter, i vilka det ena ledet är ett substantiv i bestämd form. Det andra ledet är pronominent eller adjektiviskt.<sup>1</sup> När ett pronominent led ingår, kallas konstruktionen *överbestämd*. (Även:

<sup>1</sup> Termerna *pronominent* och *adjektiviskt* används här (positionellt) om led i resp. *bestemmerfeltet* och *beskriverfeltet*. Ett pronominent led är alltså ett pronomen i adjektivisk användning enligt traditionell terminologi.

substantivet är överbestämt.) När ett adjektiviskt (men inget pronominellt) led ingår, är konstruktionen egentligen inte överbestämd enligt författaren, men typen *unge hesten* tas ändå med i undersökningen, eftersom »det har varit vanlig i Norge å regne den med under »dobbelt bestemmelse». (S. 33) Även starkt adjektiv i kombination med substantiv i bestämd form redovisas i en exkurs.

Lundeby ställer upp följande typer:

- Ia: *sá hestrinn*; Ib: *sá hestrinn er*;  
 II: *sjá hestrinn (er)*;  
 III: *sá* (eller *hinn*) *svarti hestrinn*;  
 IVa: *allr, báðir, hvárr, hveerr, hvárrtveggi, einhveerr, annarr, sumr, nokkurr, margr, engi, hvárgi, sjálfr* eller *samr* + substantiv i bestämd form;  
 IVb: *míðr, þveerr*, sms på *-verðr* (t.ex. *sunnanverðr*) eller *halfr* + substantiv i bestämd form;  
 IVc: grundtal + substantiv med artikel;  
 IVd: svagt adjektiv eller ordningstal + substantiv med artikel;  
 Va: framföreställt possessivt pronomen: *minn hestrinn*;  
 Vb: efterställt possessivt pronomen: *hestrinn minn*.

I samband med typ V behandlas även genitivattribut i överbestämda konstruktioner.

Grunden till att Lundeby kallar dessa konstruktioner överbestämda är, att »den ene bestemmelsen ... *logisk sett* [er] overflodig» (s. 23, likn. s. 33). Ordet *overbestemt(het)* har författaren skapat för att få en term, som »gir en forestilling om at det gjelder slik bestemthet som blir uttrykt ved den bestemte artikkel» (s. 36).

Termen *överbestämd* utgår från termen *bestämd*, som i språkvetenskapen används i flera olika betydelser:

1. Morfologiskt:

»Substantivet kan ha *bestämd form* eller *obestämd form*, vara *bestämt* eller *obestämt*.»

2. Syntaktiskt:

a) »Substantivet kan vara *bestämt av* ett adjektiv, ett pronomen, en bisats etc.»

b) »Kärnan i en nominalhet kan vara *bestämd av* ett bestämmande led.» »Kärnan kan beskrivas av ett beskrivande led.» — Här har vi alltså en motsats mellan termerna *bestämmande (determinerande)* och *beskrivande*; jfr Diderichsen, EDG § 91.

3. Semantiskt:

»Vissa pronomina har *bestämd betydelse*, är *bestämda*.» »En nominalhet är *bestämd* eller *obestämd*.» Så är t. ex. enligt Lundeby (s. 97) ett exempel *gll skip* obestämt (från semantisk synpunkt).

Ett substantiv kan vara bestämt enligt 2a (*stora skepp, skepp som ... skepp att segla med* etc.) eller 2b (*några skepp, tre skepp, alla skepp* etc.) eller 2a och b (*några stora skepp*), men obestämt enligt 1 eller tvärtom (*skeppen*). Bestämthet enligt 2a och 2b hänför sig till olika terminologiska system, och de ligger båda på ett annat plan än bestämdhet enligt 1 i beskrivningen.

För Lundeby är överbestämthet kombinationen av bestämdhet enligt

I och 2b. När han talar om att dessa *logiskt* utesluter varandra, måste han dock avse bestämdhet enligt 3. semantisk bestämdhet. Detta begrepp är inte entydigt. »Bestämd» är ofta ett relationsord. Ju färre tolkningsmöjligheter ett uttryck medger, desto bestämdare betydelse har det. En kombination av adjektiv eller pronomen och substantiv (*stora skepp, några skepp*) ger en helhet, som är mera bestämd än enbart substantivet (*skepp*). Bestämmdheten ökar, om flera bestämningar tillkommer (*stora vita skepp, några andra sådana stora vita skepp*). Varje ny bestämning gör substantivets betydelseomfång ännu mera beskuret, men den ena bestämningen gör inte den andra eller de andra överflödiga utan bidrar tvärtom till ökad precisering. Det är uppenbart inte denna bestämdhet eller precisering som Lundeby avser med sin term överbestämmdhet. De bestämmande, »determinativa» orden (*allr* etc.) har tydligen i sig en betydelse, som är bestämd i en annan mening och som sammanfaller med eller snarare täcker den *bestämda artikelns* betydelseomfång. I ett överbestämt uttryck kommer samma betydelse att uttryckas på två sätt, dels genom artikeln, dels genom attributet i kombinationer som *alle hestene, begge hestene, samme hesten* m.fl. Tyvärr diskuteras dock inte de eventuella betydelsemässiga överensstämmelserna mellan artikelns »hovedfunksjoner» (översikt s. 21 f.) och de bestämmande ledens betydelser. De ord, som Lundeby kallar *pronominale adjektiv* (typ IVa), »avgrenser subst.-begrepet ved å angi omfang, mengde o.l. eller identitet, og har altså en klart bestemmende funksjon» (s. 96). *Partitive adjektiv* (typ IVb) »betegner at utsagnet gjelder bare en del av substantivbegrepet» (s. 125). Räkneorden slutligen (typ IVc) betecknar antal. Författaren motiverar aldrig varför alla dessa ord logiskt utesluter bruket av artikel: »de bestemmende ledd som det er vanlig og naturlig å regne med ved »dobbelt bestemmelse», er av mer spesiell art [än t.ex. »ethvert adj.»: de er anaforiske, demonstrative eller determinative.» (S. 35) *Determinativa pronomen* är Lundeby's samlingsnamn för ord, som kan vara pronominellt led i typerna IVa-c. På de ställen, där Lundeby något närmare berör den logiska överflödigheten, är det dock alltid tal om demonstrativa pronomen, som kan tyckas överflödiga i fall, där »den bestemte artikkel ville være tilstrekkelig til å markere at subst.-begrepet er kjent». (S. 34) Men ord som *annarr, engi, einhverr, margr* eller *nokkurr* kan svarligen anses beteckna, att ett substantivbegrepp är känt. Om Lundeby med överbestämmdhet menar, att begreppet 'känd' uttrycks på två (eller flera) sätt i konstruktioner med dessa ord + substantiv i bestämd form, så fordras det en rätt utförlig argumentation, innan läsaren blir övertygad.

Fragan om överbestämmdheten kompliceras av att artikelns betydelse inte är någon lättfangad fågel. Om man utgår från att artikeln i ett modernt nordiskt språk oftast signalerar, att något är känt eller bekant, så är detta en löslig definition med begränsad räckvidd. Man måste ha klart för sig, att artikeln i många fall inte har denna innebörd (t.ex. inte s.k. distributiv artikel: *trå kronor kilot*) och att den i många andra fall inte har någon betydelse alls utan är syntaktiskt betingad (t.ex. en stor del av det som vanligtvis kallas determinativ artikel). Inte ens den bestämda artikeln ger således alltid substantivet »bestämd» betydelse.



Om man tar termer som »bestämd» och »bestämmande» som utgångspunkt och söker resonera sig fram till ett logiskt grundat överbestämthetsbegrepp, har man av den gemensamma språkliga etiketten föreläts att tro, att *bestämd*<sub>1</sub> är lika med *bestämd*<sub>2</sub>, och att de bägge därför utesluter varandra. En säkrare metod är att undersöka, i vilka fall artikeln verkligen är överflödig. Även i syntaktisk analys kan man med fördel använda sig av de kriterier, som tillämpas för uppställandet av minsta betydelseskiljande enheter på fonematiskt och morfematiskt plan, även om resultaten kan bli något osäkrare i sina detaljer. »Överbestämda» kan man kalla de konstruktioner, där artikeln kan användas utan att på något sätt förändra uttryckets betydelse. Allt som kan sägas med artikeln är redan sagt med attributet, och artikeln är *språkligt sett* överflödig.

Exempel:

1. Om ett utbyte av t.ex. *alla skepp* mot *alla skeppen* (jfr Lundeby s. 97) ger betydelseskilnad i en text, så är »det minimala syntagmparet» kommutabelt. Bruket av artikeln ger en betydelse, som inte ingår i *alls* betydelseomfång. Artikeln är inte överflödig, vare sig språkligt eller logiskt sett. Det är därför ingen mening med att kalla *alla skeppen* för en överbestämd konstruktion.
2. Om ett utbyte av t.ex. *min pojke* mot *\*min pojken* eller av *pojken min* mot *\*pojke min* inte är möjligt, så står substantivets resp. former i »bunden variation» eller »komplementär distribution» i kombination med poss. pron. Frågan om bestämt eller överbestämt saknar innehållslig relevans. *Pojken min* kan, om man så vill, kallas överbestämt i förhållande till *min pojke*, eftersom artikeln inte har något självständigt betydelseinnehåll.
3. Om ett utbyte av t.ex. no. *dette hus* mot *dette huset* inte ger någon betydelseskilnad, har vi ett fall av »fri variation». Variationen kan vara fri i alla omgivningar, men den kan också, vilket är troligare, begränsas av helt eller delvis genomförd *lexikalisk, stilistisk* eller *syntaktisk* bundenhet, så att viss form är omöjlig vid vissa ord, i viss stil eller i vissa syntaktiska ställningar. Även dessa fall kan kallas överbestämda: *dennes* betydelseomfång innefattar även det som artikeln signalerar.

En analys av här antytt slag hade kunnat göra de olika avsnitten i Lundeby's avhandling sins emellan mera jämförbara. Lundeby's rubrik *overbestemthet* täcker, som den nu står, inte någon enhetlig språklig företeelse. Detta visar sig också i de olika kapitlen: ibland har artikeln sin helt normala betydelse (som vid *allr*), ibland ger den uttrycket en speciell betydelse (som vid *annarr* och *éinn*), ibland är artikel så ovanlig, att Lundeby närmast räknar med språkfel i förekommande fall (som vid *nøkkurr*), och slutligen växlar former med och utan artikel mer eller mindre regellöst i vissa fall (de egentligt överbestämda). Så disparata resultat visar, att kategorien inte är någon kategori.

Den bestämda formen kontrasterar naturligtvis mot den obestämda i första hand, och man hade därför väntat sig, att Lundeby skulle ha tagit upp motsättningen *bestämd* : *obestämd* (form) resp. *känd* : *okänd* (betydel-

se) till systematisk granskning även i ett något större sammanhang än i de konstruktioner, som omfattas av undersökningen. För bedömningen av språkhistorisk utveckling har det bl.a. stor betydelse att veta, hur ofta och i vilka betydelser obestämd resp. bestämd form används vid olika tidpunkter. När man nu inte får veta det, vore det åtminstone av intresse att få närmare upplysningar om frekvensen av de två formerna i varje enskild konstruktion. Lundeby anser inte detta vara nödvändigt:

»I alle de undersøgte /eldre/ tekster opptreer overbestemthet bare som unntak; enkel bestemthet er overalt regelen. Materialet blir derfor lagt fram som en påvisning av unntakene; det blir ikke gjort greie for hvor ofte de normale (enkeltbestemte) konstruksjoner forekommer. Tilfellene med overbestemthet er altfor få til at en statistisk sammenlikning med den normale typen kunne gi resultater av verdi.» (S. 41).

Detta bör anmorlunda uttryckt betyda, att bestämd form av substantivet så gott som uteslutande uppträder endast i de fall, då substantivet inte ingår i en nominalhelhet, vari finns ett pronominellt eller adjektiviskt led.

»Overbestemtheten har fra middelalderen til nå vunnet stadig større og sikrere plass.» (S. 326).

Det är svart att i alla detaljer rekonstruera det språkstadium, som ligger närmast före de äldsta handskrifterna, och därför har forskningen blivit öppen för diverse hypoteser om hur artikelbruket fatt den form, som vi möter, när materialet blir rikare och mera tillgängligt för syntaktisk analys. Det förefaller emellertid som om »överbestämtheten» i de fall, där betydelseskilnader inte kan konstateras, vore en följd av artikelmorfemets tilltagande grammatikalisering. Det tycks nämligen vara en ganska generell regel, att pronominella led med överlappande eller exkluderande betydelser inte kan kombineras; de ingår vanligen i samma positionsklass. Överbestämtheten uppstår i en konfliktsituation mellan uttryck och innehåll, där s.a.s. uttrycket segrar. Genom denna form av överbestämthet tillförs inte språket någon differentieringsmöjlighet; man får endast övergång från dominans av en typ till en annan. När artikeln börjar användas på ett betydelseskiljande sätt i andra av Lundeby's typer, innebär det däremot, att uttrycksmöjligheterna ökar, och att språket blir mera nyanserat, eller kanske i några fall, att man på ett nytt sätt uttrycker vad som förut sagts på ett annat.

Lundeby har inte sökt systematisera överbestämthetens innehållsliga sida. Antingen är artikeln i de undersökta typerna för honom ett språkligt medel att »gjøre framstillingen anskuelig og tydelig, levende og personlig» »i folkelig og følelsbetont språk» (s. 158), eller också har ett ord, som ursprungligen stått som apposition — i vilket fall artikeln kunde brukas »som om appositionen ikke fantes» (s. 157) — gått över till att bli attribut, varvid substantivet blivit överbestämt (enligt Lundeby's definition) genom den syntaktiska utvecklingen. Läsaren får själv söka bilda sig en uppfattning om i vilka fall artikelbruket innebär uppkomst av nya uttrycksmöjligheter.

Den kritik, som kan riktas mot den allmänna uppläggningsen av avhandlingen, får emellertid inte undanskymmas, att Lundeby har sammanställt ett ytterst intressant material och att kommentärerna till de en-

skilda avsnitten ofta kastar nytt ljus över hittills ganska outredda förhållanden. Så framträder t.ex. konturerna av det system för att uttrycka partitivitet, som utbildats i de nordiska fornspråken. Rester av detta system finns i nusvenskan (t.ex. *halva äpplet*), och i modern färöiska är huvudlinjerna helt klara, även om systemets produktivitet inte kan anses bevisad. Den syntaktiska strukturen är följande:

Pron. + indef.	A + starkt   Sb + best.	
	Pron. + def.	A + svagt   Sb + best. obest.

I det senare fallet förutsätts A + svagt av Pron. + def., Sb + obest. av vissa Pron. + def.

I färöiskan förekommer såväl den enklaste typen (*ein maðurin* 'en av männen') som den mest utbyggda (*nakrir teir fremstu hövdingarnir* 'några av de främsta hövdingarna'); i svenskan är väl de flerledade typerna i stort sett försvunna eller föräldrade (*en min vän*; exemplet *inget Guds barn* kan med fördel beskrivas på annat sätt). Konstruktionens innehåll kan uttryckas på följande sätt: Helheten är känd, men delen (exemplaret) är okänd (okänt). Lundebys visar klart, att nominalhelheter av denna typ (*annat augat, sum skipin, mart lipit, einn riddarinn* m.fl.) har gemensamma drag, men med sin sprakhistoriska metod är han mera intresserad av att använda likheten för att resonera sig fram till deras inbördes kronologi än att teckna generella mönster för det slutliga resultatet. Med analogien som förklaring får han fram ett slags utvecklingskedja, som skulle kunna tecknas *annat augat > eitt augat > tva augun*, där > står för 'leder till uppkomsten av'. Alla dessa typer torde emellertid höra hemma i ett större sammanhang, i vilket även *en min vän* och flera liknande konstruktioner återfinns.

Lundebys hävdar, som framgatt av citat ovan, att överbestämmdhet i äldre texter alltid är undantag. För att kontrollera, om detta är riktigt, har jag gjort ett stickprov på ordet *miðr* i den av författaren undersökta texten Snorres Edda (prologen; ed. Finnur Jónsson 1931, f.ö. de prosapartier, som finns i Holtsmark-Helgasons utg. 1950). Fran denna text redovisar Lundebys endast ett ex. med *miðr*. Jag har funnit tio fall med artikel och nio fall utan artikel, när *miðr* kombineras med substantiv. Materialet ser ut på följande sätt:

Med art.: *mið veröldin* (F.J. 3:16), *miðri veröldinni* (F.J. 3:20), *i miðri borginni* (14:21), *i miðiu hafinu* (33:7), *i miðium skálanum* (50:22), *i miðiu tuginu* (54:4), *á miðt skeiðit* (55:2), *undir miðian kvíðinn* (56:27), *eptir miðri ánni* (68:2), *á miðia ána* (88:29).

Után art.: *i miðt Ginnungagap* (8:26), *á miðian Ginnungahimin* (9:13), *i miðium heimi* (10:30), *of miðia nótt* (50:19), *at miðri nótt* (52:3), *i miðian heirfil* (52:6), *miðnótt* (52:11, särskr. F.J. 52:15), *tíl miðs dags* (53:7), *at miðri nótt* (102:25).

Lundebys ord »enkel bestemthet er overalt regelen» gäller alltså inte för varje enskild typ i alla de undersökta texterna. Tvärtom stärks den svaga övervikten för de bestämda formerna av att två av de obestämda sub-

stantiven, *Ginnungagap* och *Ginnungahimin* (som f.ö. är en osäker läsart) på grund av sin namnkaraktär möjligen får räknas bort i artikelsammanhang. Av de återstående sju exemplen är fyra *mið nótt* i olika kasus, och ytterligare ett är det jämförbara *til miðs dags*. Om fallet *i miðium heimi* kan anmärkas, att *heimr* även annars påfallande ofta står i obestämd form. Endast ett fall, *i miðian hvirfil*, är egentligen jämförbart med fallen med artikel.

Materialen med *miðr*, som jag valt av en slump, är visserligen alltför litet för att tillåta säkra slutsatser, men det medger uppställandet av några arbetshypoteser, som sedan kan bekräftas eller vederläggas av ett större material:

1. Den bestämda formen av substantivet är möjligen vanligast vid *miðr*.
2. Typerna tycks inte vara betydelseskiljande: *i miðian hvirfil* och *undir miðian kvíðinn* kan vara varianter.
3. Vid ordet *nótt*, kanske också vid *dagr*, är obestämd form regel. Den fria variationen har i så fall lexikaliskt betingade begränsningar.

Dessa tre regler gör inte anspråk på att vara vare sig sanna eller falska. De är bara exempel på den typ av problem som måste lösas, innan man kan avge generella omdömen, och de visar, att obestämd form borde ha redovisats av Lundeby. En fullständig redovisning av ett större material skulle även kunna ge svar på en annan fråga: I de texter, som jag hämtat mitt lilla material ur, används artikel endast när substantivet betecknar lokalitet, från 'magen' till 'världen', medan *dagr* och *nótt* av de obestämda substantiven betecknar tid. Är denna fördelning slumpmässig?

Lundeby's metod att enbart anteckna och genom tiderna följa den ena av typerna kan inte ge någon upplysning om de regler som bestämmer artikelbruket. Även på ett annat sätt spelar emellertid konstruktionen med obestämt substantiv en roll vid *miðr*: På sid. 127 säger författaren, att konstruktionstypen »partitiva adjektiv» (*miðr*, *þverr*, *endilangr* och vissa sms på *-verðr*) + substantiv med artikel »har gått tidlig av bruk i norsk». När man sedan under *halfr* läser, att »den kronologiske utviklingen ved *halfr* er motsatt den vi fant ved *miðr* osv.» (fallen *halfr* + subst. i best. form ökar enligt L.), så får man lätt den uppfattningen, att fallen med artikel vid *miðr* minskar i förhållande till fallen utan artikel. Nu är det emellertid så, att konstruktionen *miðr* + substantiv i obestämd form också den har försvunnit i norskan, liksom i danskan och svenskan, efter allt att döma ungefär samtidigt som den »överbestämda» typen gick ur bruk. Därmed har hela underlaget för utveckling och statistiska jämförelser försvunnit.

Även inom det material som Lundeby redovisar finns problem att ta upp.

Ett av dem rör förhållandet mellan position och betydelse i konstruktioner med *sjalfr*. Lundeby skriver:

»Fra typen *konungr sjalfr* gikk altså språkbruken etter hvert i retning av typen *sjalfr konungrinn*.» (S. 122).

I svenskan har vi en tydlig motsättning i betydelse mellan framförställt svagt *själva/e* och efterställt starkt *själv/t/a* i exempel som *själve kungen* :

*kungen själv*. Lundeby undersöker inte, om motsvarande betydelskillnad fanns i fornvästnordiskt språk eller om den i så fall uttrycktes genom positionen. Men vet därför inte, om de två typerna verkligen är statistiskt jämförbara. Om det finns en betydelsemotsättning, så spelar antalet fall ingen roll, och det går inte att konstatera någon övergång från en typ till en annan, bara därför att den ena ökar och den andra minskar. En syntaktisk övergång kan man bara tala om, när slutresultatet är jämförbart med utgångspunkten.

En av Lundeby's undertyper under typ I är »dem. pron. *sá* i plur. med subst. som apposisjon» (s. 67 ff.) Författaren utgår där ifrån typen *vit Gunnarr* 'Gunnar och jag'.

»På samme måte blir subst. satt som apposisjon til pronomenet i 3. pers. plur., der plur. av det demonstrative pronomen *sá, sú, þat* gjorde tjeneste som pers. pron.: *þeir bræðr.*»

Konstruktionen *þeir bræðr* kan vara parallell, om den betyder 'han och hans bror', 'han och hans bröder' eller 'de och deras bröder'. Man kan jämföra med exemplet *þau drótning* 'Olav och drottningen' (Iversen, *Norrøn grammatikk*, § 151:1). Om *þeir bræðr* däremot betyder 'bröderna' som i exemplet

*en þeir brødener fengo mer aftor tueggia laupa bool j ...* (DN I 720:1428), så har uttrycket en helt annan innebörd. Konstruktionen *vit Gunnarr* råkar olyckligtvis sammanfalla med denna typ i detta fall, men det är inget skäl att inte skilja dem åt.

Syntaktiskt måste man dessutom skilja ut en tredje typ med ett »benævner»-led:

*þæim brødrinum Þorgere og Þiostolfwe Germundz sunum* (DN I 669:1420)

Genom att Lundeby inte redovisar *benævneren* i detta exempel, kommer det i hans material (s. 68) att framstå som helt parallellt med det ovan citerade *þeir brødener*. *Benævnerledet* spelar emellertid en stor roll för artikelbruket, och denna typ borde alltså ha undersökts för sig, snarast i samband med det jämförbara *þen garden X*, som behandlas på s. 50 f, där också liknande fall med personnamn tas upp. I sådana konstruktioner kan, säger Lundeby, »det dem. pron. ... unnværes, men ikke artikkelen» (s. 50). Detta är inte riktigt; i ett diplom från 1408 (DN I 616) står t.ex.:

*at þeir brødar Simon Tomas oc Keitil, oc Sigurdær firnemdar skulu vera j Oslo ...*

I många detaljer är det svårt att instämma i Lundeby's resonemang. Han kartlägger t.ex. en växande tendens till »överbestämthet» vid *korrelatlöst*<sup>1</sup> *sá*, och menar, att denna tendens måste »ha begynt å gjøre seg gjeldende også ved det korrelative *sá*» (s. 65). Författaren fortsätter:

»Da plassen foran subst. ble felles for det korrelatløse og det korrelative *sá*, måtte det bli umulig (spårrat av mig) å holde oppe noe skille mellom dem m.h.t. bestemthetsformen i substantivet. Etter

<sup>1</sup> Med termen *korrelat* betecknar Lundeby såväl *den* som (oftast) *relativsatsen* i konstruktionen *den pojke, som har ...*

hvert blir tydeligvis överbestemthet mekanisk bruk i talemålet ved begge slags *så*.»

För en svensk läsare verkar det att vara ett alltför kategoriskt uttalande, att man inte skulle kunna upprätthålla en skillnad i olika syntaktiska ställningar. På svenska heter det ju obligatoriskt: *Jag känner inte den pojken*. I determinativa förbindelser har vi däremot vanligen obestämd form: *Jag känner inte den pojke, som har gjort det*. Även om vi alternativt, ofta med betydelseskilnad, kan ha *den pojken, som*, så har den allena rådande typen *den pojken*  $\emptyset$  inte lett till mekaniskt bruk av *den pojken, som*. Lundeby's förklaring kan möjligen vara riktig för det norska materialet, men den kan knappast upphöjas till en allmängiltig språklag.

Inför Lundeby's behandling av morfologiska frågor står man ibland undrande. Dat. sing. *andre* (normalform i diplomerna *annare*) räknas tydligen än som stark och än som svag form; åtminstone för författaren inte upp alla sina fall under rubriken »Samtliga funne eks. med svaktböyd *annarr* + best. subst. (s. 114). Klassificeringen av *andre* som svag form motiveras inte, och tyvärr får man inte heller veta, varför *annen*, *annet* betraktas som svaga former i förbindelser som *anden helften*» (s. 115). Morfologiskt skulle man väl kalla *annen* för en stark form, fastän den används i ställningar, där man möjligen kunde väntat sig feminin form.

Under rubriken »SVAKTBOYD ADJEKTIV ...» anförs belägg som *mestän delin* (s. 140) och *firir storan mandaudhan* (s. 142), alltså med starkt adjektiv. I avsnittet om färöiskan förekommer i motsvarande sammanhang t.o.m. ett fall *árið fyri* 'året före' (s. 169), där ett adverb rubriceras som efterställt adjektiv.

Det material, som Lundeby stöder sig på vid behandlingen av fornvästnordiska förhållanden, är dels fornisländsk och fornorsk prosalitteratur (»en del representative verker fra de forskjellige genrer», s. 40), dvs. tretton verk av högst skiftande omfång, dels fornorska diplom. Från 1200-talet har samtliga brev i *Diplomatarium Norvegicum* excerperats och fr.o.m. år 1300 har diplomerna i sex av banden utnyttjats. Jämteska och tydligt svenskfärgade diplom har uteslutits.

Författaren ger tyvärr ingen upplysning om hur stor textmassa de olika delarna av undersökningen omfattar. När man under skilda rubriker finner uppgifter om att en viss typ är vanligare i litteraturen än i diplomerna eller tvärtom, är man därför ofta tveksam om huruvida dessa uttalanden möjligen utgår från en (dock aldrig redovisad) löpande-textstatistik eller om de är en jämförelse av antalet funna exempel i de två textgrupperna.

Litteraturexemplerna redovisas verk för verk. Man måste dock vara uppmärksam på att exempel från andra verk än de tretton excerperade i vissa fall tas med bland litteraturexemplerna, i skiftande utsträckning i olika avsnitt.

Diplommaterialet ställs upp kronologiskt, ofta indelat i hundraårsgrupper: exempel från 1200-talet för sig etc. De flesta materialsamlingarna ger en mycket vacker och lättolkad bild av utvecklingen: Från 1200-talet finns få exempel, från 1300- och 1400-talen betydligt flera, ofta

ungefär lika många, och från 1500-talet slutligen finns åter avsevärt färre fall. Läsaren frågar sig dock, hur många sidor de relativt fåtaliga 1200-talsbrevens på norska omfattar, likaså hur förhållandet är mellan textmassorna från 1300- och 1400-talen. Utan en sådan uppgift kan inga jämförelser göras mellan de absoluta talen, och Lundeby's tabeller blir svårtolkade och hans slutsatser svårkontrollerade.

På ytterligare en punkt erbjuder Lundeby's presentation av materialet svårigheter för läsaren. Han uppger inte alltid, om han avser att lämna fullständiga exempelsamlingar eller ej i de olika avsnitten. Ibland anmärker han, att »bare et utvalg av eks. kan tas med» (s. 139). I andra fall anges, att det rör sig om »samtliga funne eks.». Ett tredje alternativ är, att det framgår av statistiska jämförelser, att fullständighet avses. Det vanligaste är dock, att ingenting sägs om materialredovisningens noggrannhet. Jag har utgått från att alla exempel bör vara med även i sådana fall, eftersom motsatsen förefaller att vara undantag, som påpekas särskilt för varje avsnitt.

För att bilda mig en viss allmän uppfattning om excerperingens tillförlitlighet har jag, naturligtvis ganska hastigt och utan krav på fullständighet, gått igenom första bandet i *Diplomatarium Norvegicum* (DN), alltså omkring en sjättedel av Lundeby's material ur detta verk, och därvid antecknat de exempel, som författaren inte redovisar.

#### Typ I

Ia: *þeim bróðrunum H. B. ok O.B.* 580:1402; *j þy atlaupæna* 685:1422.  
 Ib: *af ollum landz skyldunum þeim ær* 98:1303?; *j mandaudanum þeim er* 462:1379—80;  
*med thy skilordhen ath fornempdher Ormer hafwer selth* 878:1467. Om ett parallellt exempel i DN IX skriver Lundeby, att han inte har »støtt på mer enn dette ene tilfellet med overbestemthet» (s. 67).

#### Typ III

IIIc: *af þeim gordono(m) fyrncæfda* 657:1418; (fört till typ Ia); *thau twau syzskene E. oc G.* 797:1446.  
 Lundeby har 12 ex. från DN I av typ Ia mot mina 2, 25 ex. av typ Ib (2) och 19 ex. av typ IIIc (2).

#### Typ IV

Det kompletterande materialet är här avsevärt mycket större. Jag anger i varje särskilt fall, hur många fall Lundeby funnit i DN I samt hur många fall han funnit i samtliga band (inkl. DN I).

#### *báðir*

*badar handaner* 359:1358; *bada øfre miylncæstadana* 446:1377;  
*þeim bróðronom badhom* 685:1422, ofullst. citerat s. 68;  
*bade gardana* (2 ggr) 783:1442; *gardene baade* 940:1485;  
*wppaa bode sidhen* 1068:1524.  
 Tills. 7 ex.; Lundeby: 7 ex. i DN I, totalt 30 ex.

*hvárr, annarr hvárr*

*fírir huarn saldagæn* 199:1328; *onnur huaar jorden* 267:1340; *huart manadamatábolet* 271:1341; *huar iordhen* 424:1373; *j annere huare iordenne* 468:1381.

Tills. 5 ex.; Lundeby: 5 ex. i DN I, totalt 28 ex.

*hvárrtveggi*

*af huarretueggia halfunni* 297:1346; *huarotveggia halfuæn* 306:1347, två ex., varav ett redov. i avh.; *af huaræ tueghia halfunni* 307:1347; *af hvarie tuæggia halfunni* 416:1372; *af hwaratveggia halfunne* 473:1382; *af hwaratueggia halfunne* 474:1382; *a hvarræ twæggia halfunne* 529:1391; *a hwarie twæggio halfwonnæ* 806:1448.

Tills. 8 ex.; Lundeby: 6 ex. i DN I, totalt 16 ex.

*annarr*

*annat viii manadamatabollet* 271:1341; *odru merkr boleno* 292:1345; två ex., varav ett redov. i avh.; *af annare halfonne* 784:1443; *af andre halfunne* 870:1465; *annor helthane* 972:1491; *anden halffdelen* 1043:1514.

Tills. 6 ex.; Lundeby: 19 ex. i DN I, totalt 75 ex. (»samtliga funne eks.», s. 107).

I betydelsen 'secundus' tillkommer två ex. *j annare wikunne* 475:1382; *anath vitneth* 832:1455. Lundeby har ett ex. från DN I, tills. 6 ex. — »Den svake formen *annen*, *annet* som först forekommer på 1500-tallet, er troligvis kommet inn fra dansk» skriver förf. (s. 115). I DN I finns dock ett belägg redan 1499: *paa then annen siide* 998:1499.

*sjalfr*

*j sealfuu brefueno* 161:1320; *j sialfu brefeno* 164:1321;

*j sialfu brefueno* 166:1322.

Tills. 3 ex., Lundeby: 1 ex. i DN I, totalt 11 ex.

*kirkian siolf* 545:1394; *brefuet sialft* 780:1442.

Tills. 2 ex.; Lundeby: 1 ex. i DN I, totalt 5 ex.

*samr*

*i ssama østre gorden* 1102:1544.

Tills. 1 ex., Lundeby: inget ex. i DN I, 11 ex. totalt.

*miðr, þverr, endilangr* och sms på *-verðr*

*ifir um þuert golfett* 276:1341; *nordar eftir endalongom dalenom* 616:1408.

Tills. 2 ex.; Lundeby: »I diplomene er det bare funnet ett eks. (med *miðr*) og det så tidlig som 1316».

*halfr*

*halvan jnnra veghenn* 150:1317; *fírir half manadamatabolet* 271:1341; *half iorden* 484:1384;

*halua grasgardana* 655:1417 (L. har inget ex. i plur.);

*halfuan ødhegarden Bondastadha* 752:1436; (ett ex. *halfua tha deildenæ* 1440 har förts till s. 57); *halfuen luthen j* 772: 1440; *halft fyskið* 772:1440;



*halft fiskit* ib.; *halfuan nædra garden* j 796:1446; *halfuan nedra garden* j ib.; *halfuan westra garden* j ib.

Tills. (12) 11 ex.; Lundeby: 4 ex. i DN I, totalt 30 ex.

*einn*

*firi akren ein* 317:1349.

Lundeby: 3 ex. i DN I, totalt 16 ex.

*tveir* etc.

*siau kyrloghen* 151:1317; *j tuæim lutunum* j 275:1341;

*tuualutini, tuatulina* 446:1377; *ij delene* (2 ggr), *ij*

*delena* 893:1471.

Tills. 7 ex.; Lundeby: 2 ex. i DN I, totalt 14 ex.

Efterställt adjektiv (svag form)

*firir nottena helgo* 222:1333; *Tæighin nædra allan* 449:1378;

*vider raustit nædaste* 525:1390; *j øynne helgho* 624:1409;

*j Vaszkiaerræno nædra* 651:1416.

Tills. 5 ex.; Lundeby: inget ex. i DN I, totalt 15 ex.

»Etter 1400 er den [= best. subst. + svagt adj./ ikke funnet i diplomene.» (S. 136) Uppgiften är desto mera missvisande, som den vanliga typen *a x-dagen nesta (fyrsta, sidasta) eftir (fyrir)* inte nämns i detta sammanhang (flyktigt omnämmande på s. 77). Den förekommer i vart och vartannat diplom, omväxlande med typerna *a x-dagen nestan eftir* och *a x-dagen nest eftir*.

Framförställt adjektiv (svag form)

Till adjektiven räknar Lundeby även ordningstal. »Ved komparativer, superlativer og ordenstall er typen så vanlig i diplomene at bare et utvalg av eks. kan tas med her. Jeg har imidlertid prøvd å få representert alle de adj. som jeg har funnet brukt i denne konstruksjonen, og både eldre og yngre tid.» (S. 139) Alla adjektiv och ordningstal är dock inte med i Lundeby's lista. I DN I har jag t.ex. funnit:

*yztr: j ysta tuninu* 373:1362;

*tiundi: thionda parthen* 870:1465.

Belägg som är tidigare än Lundeby's har jag funnit i följande fall:

*nedri: j neddra gardenom* 271:1341; L: 1354

*nørztr: j nærsta bænom* 203:1329; L: 1337

*mestr: mesta parten* 699:1424 L: 1487

(Lundeby's belägg *mestan delin* 1431 med stark form hör, som ovan anmärkts, inte hemma under denna rubrik.)

Senare belägg:

*øfri: i øffre garden* 991:1497 L: 1390

*synstr: j sinsta gardænom* 449:1378; L: 1326

*eystri: i østre garden* 1057:1521;

*i ssama østre gorden* 1102:1544; L: 1377

*vestri: i vestre gorden* 1100:1542 L: 1531

Beträffande adjektiv i positiv anges (s. 140), att samtliga funna ex. har tagits med. I DN I finns dessutom:

*j storo stofonne* 495:1385; *almeninghe almughen* 790:1444.  
Tills. 2 ex.; Lundeby; 5 ex. i DN I, totalt 22 ex.

Den typ starkt adjektiv + substantiv med artikel, som Lundeby tar upp i en exkurs (s. 145 ff.), är så heterogen, att det kan vara tvekan om vilka fall som bör redovisas i detta sammanhang. Författarens material kan bl. a. kompletteras med följande ex.:

*æigha frialsen bekken* 275:1341; *frialsen veghen* (2 ggr) 275:1341; *frialsen veghen* 544:1394.

Tills. 4 ex.; Lundeby: inget ex. från DN I, totalt 4 ex.

Dessutom förekommer ofta typen *breuonom iuirlesnum* 524:1390, som dock Lundeby knappast kan ha avsett att redovisa fullständigt (2 ex. totalt). Det är dock förvånande, att den påfallande och ofta svårbedömda typen *j fornemð fiskekiereno* 772:1440 inte blir omnämnd.

## Typ V

### Possessiva pronomina

Ett ex. *min jorden* 348:1356 står i ett något oklart sammanhang, ett annat ex. *henness helthen* 1038:1514 har författaren troligen räknat som svenskfärgat.

### Genitivattribut

*bornen Orms ok Halldoro* 150:1317;  
*j sætzstofuonne Paalls j Bø j Følldabu* 351:1357;  
*kirku gardzsens murenom* 595:1404.

Tills. 3 ex.; Lundeby: 1 ex. i DN I, totalt 3 ex.

### Övrigt

Uppgiften på s. 92 att uttryck för digerdöden aldrig saknar artikel är felaktigt. I DN I har jag funnit *fyre stora dødha* 832:1455.

Det kompletterande material, som jag funnit i första bandet av *Diplomatarium Norvegicum*, kan naturligtvis inte helt mekaniskt sägas utgöra en sjättedel av det som Lundeby förbisett vid sin excerpering av diplomerna. Det är emellertid påfallande, att Lundeby varit noggrannast, när han antecknat typerna I, II, III och V (poss. pron.). I flera fall har jag inte hittat något förbigånget material, och generellt håller sig felprocenten inte högre än 10 à 15 %. När det gäller flera av undergrupperna till typ IV, har Lundeby däremot, även när han uttryckligen förklarar sig syfta till fullständighet, presenterat ett material, som endast är en bråkdel av vad som finns att hämta. Att ett så bristfälligt material ger en förvanskad bild av utvecklingen, är högst troligt. Innan materialet blivit något så när fullständigt, är det omöjligt att uttala sig om på vilket sätt det är missvisande i sitt nuvarande skick. Min genomgång kan ändå ge vissa antydningar: En del av Lundeby's typer är långt ifrån så ovanliga, som han hävdar. Andra förekommer långt senare än han uppger. Ett fullständigt material skulle inte bara nyansera bilden, det skulle också förändra den på många punkter.

Det litterära fornisländska och fornorska materialet har jag inte kontrollerat, men i samband med genomgången av *míðr*-fallen i Snorre-  
 eddan har jag antecknat ett tiotal exempel, som borde ha varit med i  
 Lundeby's redovisning: *andlig spekðin* (F.J. 3:6), *til hvers konungdómsins*  
 (F.J. 4:3), *hinn fyrsta soninn* (11:13), *nofn þeira dverganna* (16:1), *með*  
*aurinn þann er* (20:24), *í orðum sjálfra ásanna* (44:25), *út ífir hafit þat it*  
*djúpa* (50:9), *á hellunni hverri* (68:11), *annarr úlfrinn* (69:18), *eptir endílan-*  
*gri höllinni* (89:24).

Resultatet bekräftar det intryck, som kontrollen av diplommaterialet gav.

Lundeby's bok har sin styrka i framställningen av förhållanden i det  
 moderna norska skriftspråket och av den utveckling, som under de senaste  
 150 åren lett fram till det nuvarande, komplicerade mönstret. Författaren  
 har själv avvisat tanken på att kunna ge en meningsfull bild av den  
 moderna utvecklingen utan att dessförinnan ha tecknat den historiska  
 bakgrunden alltifrån äldsta tid. Det är svårt att hålla med honom om det.  
 Brytningen mellan danskt skriftspråksmönster och norskt talspråks-  
 mönster är övertygande skildrad, och Lundeby's praktiska utgångspunkt  
 är just skillnaderna i språkbruket. När han för de fornspråkliga partierna  
 söker ställa upp ett teoretiskt grundat begrepp *overbestemthet*, råkar han  
 däremot i svårigheter. Å ena sidan får han med för mycket, ovidkomman-  
 de konstruktioner, som sedan inte har någon praktisk betydelse för de  
 moderna förhållandena. Detta gäller huvuddelen av typ IV. Å andra sidan  
 blir begreppet för trångt, eftersom typen *unge hesten* faller utanför ramen.  
 Denna typ är i själva verket en av de viktiga i sammanhanget, en av de  
 punkter, där danskt och norskt bryter sig, och Lundeby tar den också  
 med, men utan att kunna motivera det utifrån sitt *overbestemthets*-  
 begrepp. I de fornspråkliga partierna av boken har Lundeby vidare på ett  
 olyckligt sätt underlåtit att ta hänsyn till den obestämda formens frekvens  
 och användning. Denna anmärkning drabbar inte de modernare avsnitten.  
 Slutligen kan en mycket stark kritik riktas mot Lundeby's sätt att be-  
 handla och redovisa det fornspråkliga materialet. Sammantagna visar  
 dessa anmärkningar, att den hälften av boken, som handlar om äldre språk-  
 skeden, inte har samma värde som den senare delen av boken.

## OTTO HÖFLER

### Zum Streit um den Rökstein

Die Auseinandersetzung über die längste und meistdiskutierte Runenschrift der Welt hat extreme Formen angenommen.

1920 hatte Otto von Friesen, nach jahrzehntelangen Vorarbeiten zahlreicher Gelehrter, als erster Forscher eine einheitliche Deutung des Röksteins vorgelegt<sup>1</sup>: Der Runenmeister Varin habe dieses Denkmal für seinen Sohn Vämö errichtet, der im Kampf gegen eine Schar von 20 Seekönigen gefallen sei. Deren Namen seien durch einen Rahmen von Zeilen zu je 24 Zeichen magisch gebannt, damit sie dem Verderben nicht entrinnen könnten, und Varins jüngerem Sohn werde die Rache für den toten Bruder auferlegt.

Nun hat Prof. E. Wessén in dieser Zeitschrift (Bd. 79, 1964, S. 1 ff.) erklärt, v. Friesens Buch könne nicht als Wissenschaft anerkannt werden: „Den är en vacker fantasi, storstilad och fångslande, men vetenskap är den icke“ (S. 4.). Wessén behauptet, jeder einzelne Gedankenschritt in diesem Werk sei falsch: „Varje enskilt led i v. Friesens tankegång är antingen direkt felaktigt eller det ramlar hjälplöst sönder, så snart man försöker att på det som grund bygga vidare“ (ib. S. 2).

In der Tat würde ein Buch, dessen sämtliche Gedankenschritte falsch wären, nicht die Ehre verdienen, als Wissenschaft bezeichnet zu werden.

Da aber dieses Werk und sein Verfasser durch mehrere Jahrzehnte hohes internationales Ansehen genossen haben, ist es notwendig, die Argumente, mit denen Wessén seine Behauptung stützt, kritisch zu prüfen.

Zwei seiner Argumente bezeichnet Wessén selbst als geradezu „entscheidend“ („avgörande“, s. ANF 1964, S. 2):

1) Die ruhige und affektfreie Sprache des Denkmals beweiße, daß Vämö nicht eines gewaltsamen Todes gestorben sein könne. Die Wichtigkeit, die Wessén diesem Argument beimißt, betont er durch mehrfache Wiederholung<sup>2</sup>. — Wessén schließt also aus dem Fehlen von affektbetonten

<sup>1</sup> Rökstenen, Sthlm 1920, 147 Seiten. Im weiteren zit. als: Rök 1920.

<sup>2</sup> „lugna ordalag“ (ANF 1964, S. 2); „lugnt och lidelsefritt“ (ib. S. 1); „Icke ett ord förräder hans bitterhet och sorg“ (ib. S. 2); „den lugna, affektfria formuleringen av inledningsorden“ (ib.); „ordalagen är högtidliga, men de är icke fyllda av vrede“ (ib.).

Wörtern (wie *harmdauðr* u. dgl.), daß der Runenmeister affektfrei gewesen sein müsse. — Nach der selben Logik müßte man schließen, daß die vielen hundert Runensteine für Tote, auf denen solche Affektwörter fehlen, einen Beweis darstellen, daß diese Toten nicht betrauert worden seien: denn auch Trauer ist ja ein Affekt. Beherrschte Diktion beweist aber natürlich nicht das Fehlen von Gefühlen. — Der Hinweis Wesséns auf die wortreiche Totenklage Egils um seinen Sohn (ib. S. 2) ignoriert den Stilunterschied zwischen dem Wortprunk der Skaldensprache und dem Lakonismus der Runensteine. Lakonismus beweist nicht affektfreie Ruhe.

2) Wesséns zweites Argument, das er ebenfalls „avgörande“ nennt (ib. S. 2), ist ebenso seltsam: Weil mehrere Sätze der Inschrift mit dem Verbum *sagum*, „ich sage“, eingeleitet sind<sup>1</sup>, könne Vämod nicht eines gewaltsamen Todes gestorben sein (ib.). — Gemeint ist offenbar: das Verbum *sakum* bezeuge die Affektfreiheit Varins. Zur Logik dieses Argumentes nur dies: In dem Satz: „Karl sagte: mein Sohn ist tot“, beweist das Verbum „sagte“ weder logisch noch stilistisch noch psychologisch, daß Karl seinen Sohn nicht betrauert habe.

Ehe Wesséns übrige Argumente, mit denen er sein oben zitiertes vernichtendes Urteil über Otto v. Friesen begründet, nachgeprüft werden, sei seine eigene Auffassung mit der v. Friesens konfrontiert. Wessén hat 1952—1964 selbst 6 Publikationen über den Rökstein vorgelegt und 1958 eine eigene Interpretation gegeben, an der er festhält<sup>2</sup>. — Seine Meinung über den geistigen Ausgangspunkt der Inschrift von Rök hat Wessén so formuliert<sup>3</sup> (und seither nicht widerrufen): „Sorgen har varit den stora drivkraften, men han [sc. Varin] talar icke mera om den, utan om helt andra ting. „Dessa runor“, som står efter Vämod, måste åsyfta inskriften i sin helhet. Något annat samband mellan inskriftens två huvuddelar är svårt att tänka sig.“

Dieses Argument Wesséns ist also von psychologischer Art: Der Runenmeister habe aus Trauer (aber er soll ja „affektfri“ gewesen sein? s. o.) begonnen, von ganz anderen, fernliegenden Dingen zu sprechen.

Nun kommt es zwar vor, daß eine Person in übergroßem Schmerz beginnt, unzusammenhängende Reden zu führen. Varin aber hätte, durch die „drivkraft“ seiner Trauer veranlaßt, unzusammenhängende Sätze in Granit zu schreiben begonnen — und auf diese Weise wäre die bedeutendste Runeninschrift Schwedens und der Welt entstanden. — Wessén hat diese seine psychologische Grund-These a.a.O. noch weiter spezifiziert:

<sup>1</sup> Es sind die Abschnitte („flockar“) II, 1, 2, 5, 6, 12, 13, 16 (Zählung hier und im weiteren nach v. Friesen).

<sup>2</sup> 1) Nytt om Rökstenen (Fornvännen 1953, S. 161 ff.) [im weiteren zit. als: W 1]; 2) Runstenen vid Röks kyrka (= Vitt. akad. handl., Filol.-filos. serien 5, 1958) [zit.: W 2]; 3) in: Ord och bild 67, 1958, S. 95 ff. [zit.: W 3]; 4) Rökstenen = Svenska fornminnesplatser, n:r 23, 1958 [zit.: W 4]; 5) in: Från Sommabygd till Vätterstrand 7, 1963 [zit.: W 5]; 6) Teoderik — myt eller hjältesaga? in: ANF 79, 1964, S. 1 ff. [zit.: W 6].

<sup>3</sup> W 2, S. 78; entsprechend W 3, S. 100, und W 4, S. 25 (Sperrung von O. H.).

getrieben von solcher Trauer, habe Varin auf dem Rökstein die folgenden (untereinander nicht zusammenhängenden) Gedankengruppen aufgeschrieben, resp. einhauen lassen: Einerseits einen Auszug aus einem „Vortrags-Repertoire“<sup>1</sup>, wobei Wessén dann noch die Vermutung hinzufügte, Varin habe diese Repertoire-Nummern „sannolikt för bättre hägkomsts skull“<sup>2</sup> mit Zahlen versehen (*pat sakum anart, ... tualfta, ... pritaunta*). Wenn ich Wessén recht verstehe, so meint er damit, daß Varin, wenn ihn bei seinen Sagenrezitationen sein Gedächtnis im Stich ließ, sich zum Rökstein begeben hätte, um dort nachzusehen, welche Vortragsnummer nun folgen sollte. — Ganz andere psychische Motive hätten dagegen die Einmeißelung der Sätze II, 4 bis II, 11 veranlaßt: „Men så kommer gåtorna. Ristaren vill imponera med sin skriftkunskap ... och han vill samtidigt roa dem med sina skriftgator, på samma sätt som har skett i alla tider och hos alla folk, som har känt till skrift.“ — Also hätte Varins Trauer die psychologische Folge gehabt, daß er die Leute „unterhalten“ („roa“) wollte? Wesséns Zusatz „på samma sätt ...“ soll wohl sagen, daß derlei öfter vorgekommen sei. Ich weiß jedoch kein einziges Beispiel, daß ein Vater aus Trauer den Totenstein seines Sohnes dazu mißbraucht hätte, um die Leute zu „unterhalten“.

Das Gesamt-Ergebnis von Wesséns psychologischen und logischen Prämissen ist dieses: Der Rökstein sei ein Konglomerat von unzusammenhängenden Gedanken-Fragmenten ohne einheitliche Komposition und ohne einen einheitlichen Sinn. Die Übersetzung des Textes, die Wessén in mehreren Publikationen in fast wörtlicher Wiederholung gegeben hat<sup>3</sup>, bestätigt dieses Urteil: sie ist zerrissen und trotz seines Kommentars ganz unverständlich. Diesem Eindruck wird sich ein Leser, der Wesséns Übersetzung mit der v. Friesens (1920, S. 87 f.)<sup>4</sup> unvoreingenommen

<sup>1</sup> W 2, S. 69 und 85; dazu auch W 6, S. 4.

<sup>2</sup> W 4, S. 26; entsprechend auch W 2, S. 69 und 85.

<sup>3</sup> W 2, S. 25/27; W 3, S. 96/99; W 4, S. 15/17; W 5, S. 9 f.

<sup>4</sup> In späteren Veröffentlichungen hat v. Friesen diese Übersetzung nur stilistisch modifiziert; *ukmini* (II, 1, 5, 6, 15, 16), das er 1920 (S. 87 f.) übersetzt hatte: „den unge mannen“, gab er nun mit „ungdomen“ wieder, doch geht aus seiner Übersetzung von II, 15 hervor, daß er dabei an einen Einzelnen dachte. Die letzte Formulierung v. Friesens (in: Svenska fornminnesplatser, N:o 23, 1934, S. 22 ff.) lautete: I. Till minne av Vämod stå dessa runor, men Varen ristade dem, fader efter åt döden hemfallen son.

II, 1. Jag säger ungdomen det vilka de två stridsbyten voro som tolv gånger togos som byte, båda på en gång från man efter annan.

2. Det säger jag som det andra vem som för nio släktled sedan besteg stranden med sina hreidgoter och dog med dem där för detta sitt överfall.

3. Tjudrik vågsam / vikingahövding / herre var över / Hreidhavsstranden. / Nu han rustad / rider sin stridshingst, / sköld över skuldran, / märingars främste.

4. Sibbe helgedomens väktare (eller S. i Vi) avlade vid nittio års ålder.

5. Jag säger ungdomen det, vem av Ingvalds ätt som blev hämnad genom en hustrus offer.

6. Jag säger ungdomen åt vem en ättling är född.

7. För (att hämnas) en ung hjälte (är han) född.

vergleicht, wohl nicht entziehen können. Das selbe gilt übrigens auch von einem Vergleich zwischen v. Friesens Text und dem von Lis Jacobsen (ANF 1961, S. 42 f.) und Sven B. F. Jansson (zuletzt: Runinskrifter i Sverige, 1963, S. 63 f.), der Wesséns Übersetzung fast wörtlich übernommen hat.

Dem Gegensatz der Resultate, die v. Friesen und Wessén dem selben Interpretationsobjekt abgewonnen haben, entspricht — wie zu erwarten — ein Gegensatz ihrer wissenschaftlichen Methoden. Da Wessén nun öffentlich dem Werk v. Friesens geradezu den wissenschaftlichen Charakter abgesprochen hat (s. o.), so halte ich es für eine Forderung der wissenschaftlichen Korrektheit, alle einzelnen Argumente, mit denen Wessén die Wissenschaftlichkeit des 1942 verstorbenen und bisher hochangesehenen Gelehrten bestritten hat, mit der Genauigkeit nachzuprüfen, die in der Philologie üblich ist. Eine derartig summarische Verurteilung eines Forschers fordert eine umso gewissenhaftere Nachprüfung der Urteilsbegründung. Ich habe deshalb im Mai 1965 der Schriftleitung eine solche Nachprüfung von Wesséns sämtlichen Argumenten eingereicht, denn Wessén hat ja behauptet, jeder („varje“) Gedankenschritt in von Friesens Buch — das 147 Seiten umfaßt — sei falsch. Da die Schriftleitung die Kürzung meines Aufsatzes auf ein Viertel des Umfangs verlangte, werde ich die detaillierte Nachprüfung jedes einzelnen Argumentes, das Wessén gegen seinen Vorgänger ausgesprochen hat, und eine Analyse seiner wissenschaftlichen Methode in den Sitzungsberichten der Österreichischen Akademie der Wissenschaften vorlegen. Die internationale wissenschaftliche Öffentlichkeit hat ein Recht darauf, zu erfahren, ob sie sich Jahrzehnte lang durch ein Werk v. Friesens habe täuschen lassen, das nun durch Wessén, 44 Jahre nach seinem Erscheinen, als in jedem Gedankenschritt verfehlt enthüllt worden sei<sup>1</sup>. Der Unterschied zwischen von Friesens

8. Detta är än en gång önskan.

9. Han visste att slå jätten.

10. Detta är än en gång önskan.

11. Gagn må härur spira.

12. Det säger jag som det tolfte var stridsmöns häst skall finna bete på slagfältet där tjugo konungar (skola) ligga.

13. Det säger jag som det trettonde vilka tjugo konungar som sutto på Själland i fyra år, kända under fyra namn, söner till fyra bröder.

14. (Det var) Valke och hans fyra bröder, söner till Radulf, Hreidulf och hans fyra bröder, söner till Rugulf, Haisl och hans fyra bröder, söner till Hord, samt Kynmund och hans fyra bröder, söner till Björn.

15. Nu fostrar jag en ungdom som själv må besinna vem som tarvar hämd.(?)

16. Jag säger ungdomen: var dristig.

<sup>1</sup> Bis zu seinem Tode (1942) hatte v. Friesen auch in Schweden hohe Anerkennung gefunden. So hatte E. Wessén über von Friesens Buch „Runorna i Sverige (3. Aufl., 1929), das S. 24—37 seine Deutung des Röksteins ausführlich darlegt, geschrieben: „... hela boken är från första bladet till det sista ett imponerande vittnesbörd om förf:s enastående sakkunskap inom runforskningens hela område. ...“ (Nord. tidskr. f. vetenskap, konst och industri 6, 1930, S. 158 f.). Die mir zugänglich gewordenen

und Wesséns wissenschaftlicher Methode ist in der Tat nicht geringer als der Unterschied ihrer Resultate.

Ich muß mich also aus dem angegebenen Grund hier auf einige der zentralen Argumente Wesséns beschränken.

Wessén ist zu der Lese-Ordnung Bugges (zuletzt 1910) zurückgekehrt, obwohl diese keine einheitliche Deutung des Sinnes der Inschrift ergeben hatte. Auf Grund dieser Lese-Ordnung hat Wessén (W 2, S. 68 ff.) angenommen, daß zwischen II, 2 (**þat sakum quart ...**)<sup>1</sup> und II, 12 (**þat sakum tualfta ...**) eine ganze Reihe von Sätzen, nämlich 9 „flockar“, ausgefallen sein müßten. 1958 schlug Wessén zur Beseitigung dieser aus seiner Lese-Ordnung sich ergebenden Schwierigkeit die Erklärung vor, Varin habe diese Sätze auf eine Holztafel neben dem Rökstein geschrieben (s. W 2, S. 70). 1963 nannte Wessén diese Annahme „verzweifelt“ („förtvivlad“)², weil er sich (wie er nun ANF 1964, S. 6, mitteilt), nicht erinnert hatte, daß er selbst es gewesen war, der diese Hypothese ausgesprochen hatte: „Jag har hört manga, både fornforskare och lekmän, framkasta denna »tanke«. Jag kunde därför icke ens erinra mig, att jag har kommit att stå för den i skrift ... Den ligger på något sätt naturligt till, även om den aldrig kan bli annat än en lös och obevisbar hypotes.“

Höfler tycks emellertid icke ha fattat de ganska allvarliga, sakliga skäl, som stöder tanken på en trätavla“ (W 6, S. 6).

Da mir mein Kollege Wessén hier die geistige Fassungskraft abgesprochen hat, die notwendig wäre, um seine Gedanken zu begreifen, muß ich erklären, daß ich seiner Auffassung von 1963 zustimme und diese Annahme in der Tat „verzweifelt“ finde. Allerdings vermag ich nicht zu verstehen, wie eine Annahme, die „förtvivlad“ ist, gleichzeitig imstande ist, att „ligga på något sätt naturligt till“, wie Wessén ANF 1964, S. 6, schreibt, um daran eine beleidigende persönliche Invektive zu knüpfen³.

Diese drei einander widersprechenden Lösungsversuche Wesséns von 1958, 1963 und 1964 kömnen die Paradoxie, die sich aus seiner Lese-

Nekrologe über v. Friesen urteilen ähnlich. Hingegen nennt Sven B. F. Jansson in seiner Bibliographie über den Rökstein in „Runinskrifter i Sverige“ (1963, S. 183) v. Friesens Namen und Werk überhaupt nicht mehr, während er von Wessén 3 Publikationen über den Rökstein aufzählt (W 2, W 5 und W 1). Angesichts dieser Tatsachen erscheint mir eine öffentliche genaue Nachprüfung jedes einzelnen Argumentes, auf das Wessén seine Verurteilung von Friesens aufgebaut hat, ein Gebot der wissenschaftlichen Gerechtigkeit. Ich bedauere, daß dies nun außerhalb Schwedens geschehen muß.

<sup>1</sup> Zählung der „flockar“ auch im weiteren nach v. Friesen.

<sup>2</sup> s. W 5, S. 4 (s. Wesséns Text ANF 1963, S. 11, Anm. 2).

<sup>3</sup> Sein Rekurs auf die andersartige „tidsperspektiv“ der Vergangenheit (ANF 1964, S. 7) ist völlig unlogisch: Wenn Runensteine von einer späteren Generation vernichtet werden könnten, so erklärt dies doch nicht, daß Varin sie über Granit, der dauern sollte, eine Holztafel als Schreibmaterial verwendet hätte, deren Vergänglichkeit er natürlich kennen mußte. (Wessén sagt a.a.O. nicht, wer die „manga fornforskare“ sind, die diese Holz-Theorie vertreten haben.)



Ordnung ergibt, nicht lösen, während v. Friesens Lesung gerade dies vermag; denn in seiner Lese-Ordnung erschien „das Zwölfte“ und „das Dreizehnte“ tatsächlich als flock II, 12, resp. II, 13. Auch die Argumente Wesséns gegen v. Friesens Annahme eines magischen Rahmens (II, 5—11) um die Namen der 20 Könige (II, 12—13) sind hinfällig<sup>1</sup>.

Ich bin deshalb der Meinung, daß Wesséns Argumente weder v. Friesens Lese-Ordnung widerlegt haben noch v. Friesens Deutung, daß der Rökstein zur Rache für den toten Vämöð mahn<sup>2</sup>. Die Interpretationen, die Wessén statt dieses Rache-Motivs vorschlägt (Vortrags-Repertoire, Gedächtnisstütze, Scharfsinnsprüfung, Unterhaltung: s. o.) scheinen mir weder psychologisch noch philologisch noch kulturhistorisch überzeugend. —

Meine eigene Deutung baut auf v. Friesens Lese-Ordnung und auf seiner Annahme auf, daß die Inschrift sich an den jungen Bruder des Toten mit der Mahnung zur künftigen Rache wende.

Die Abweichung meiner Interpretation von der Deutung v. Friesens betrifft den Mittelteil der Inschrift, die Abschnitte II, 3—II, 11. In ihnen sah v. Friesen „magische Parallelen“ zu dem Schicksal, das der Runenmeister den Feinden seines toten Sohnes wünscht: Wie einst ein Gotenführer þiaurikr bei einem Überfall getötet und begraben worden sei (II, 2—3), so möge es Vämöðs Feinden ergehen<sup>3</sup>. Wie einst ein gewisser Sibbe mit 90 Jahren einen Sohn zeugte, so auch Varin (II, 4). Wie ein Mitglied des Ingvaldgeschlechts dank dem Opfer einer Frau gerächt worden sei, möge es auch Vämöð beschieden sein (II, 5). Wie für Balder ein Rächer geboren wurde, so möge es wieder geschehen (II, 6—11).

<sup>1</sup> Wessén schreibt dazu jetzt (ANF 1964, S. 6): „Men även om såhunda enligt min mening v. Friesens läsordning (kap. II, s. 7—12) definitivt faller samman, skulle man kunna tänka sig, att ristaren vid sin planering av baksidan har haft en mening med „inramningen“ — eventuellt t. o. m. [!] den mening, som v. Friesen tillskriver honom.“ Dann wäre also v. Friesens Rache-Theorie doch richtig, die Wessén zuvor mit „entscheidenden“ (avgörande) Argumenten widerlegt zu haben behauptete?

<sup>2</sup> Zu Wesséns Argument, daß die Rache für Vämöð nicht klarer ausgesprochen sei (W 6, S. 3: „... lyser med sin fränvaro ...“), ist zu sagen: Nach v. Friesens Deutung wendet sich die Inschrift an den jüngeren Sohn, der, sobald er erwachsen sein wird, die Tat ausführen soll. Der Vater brauchte ihm also nicht schriftlich mitzuteilen, daß oder wann Vämöð getötet worden sei; denn das wußte damals natürlich jedermann in Rök. Der Sinn des Röksteins ist, wenn v. Friesen recht hat, nicht Mitteilung eines Tatbestandes, sondern kultisch-magische Fixierung. Zu anderen Argumenten Wesséns gegen v. Friesens Lese-Ordnung habe ich ANF 1963, S. 7 ff., Stellung genommen.

<sup>3</sup> Hier habe ich gegen v. Friesen den Einwand zu erheben, daß nach dessen eigener Deutung von II, 12 der Wolf die Leichen dieser Feinde verschlingen sollte — also das Gegenteil eines ehrenvollen rituellen Reiterbegräbnisses, das v. Friesen aus II, 3 herauslesen wollte.

Ich habe diesen Mittelteil der Inschrift ganz anders gedeutet und ihn unmittelbar auf Varin und seine Sippe bezogen<sup>1</sup>:

In **þiaurik** sehe ich (mit Bugge und Wessén, gegen v. Friesen) den Ostgotenkönig Theoderich den Großen († 526). Die Worte der Fornyrðislagstrophe des Röksteins (II, 3): **sitiR nu karuR ą kuta sinum** „er sitzt jetzt (also 9 Menschenalter nach seiner Regierungszeit [II, 2]) gerüstet auf seinem (gotischen?) Roß“, beziehe ich nicht auf ein Begräbnis, bei dem die Leiche des Königs auf ein Pferd gesetzt worden sei — sondern auf den durch viele Jahrhunderte bezeugten Mythos des Volksglaubens, daß Theoderich — im Gegensatz zu allen anderen Menschen — nicht gestorben sei, sondern als Reiter fortlebe (Belege ANF 1963, S. 26 ff.).

Gegen diese Kombination der Rökstrophe mit dem Volksmythos von Theoderichs Entrückung als Reiter (die man geradezu als Apotheose bezeichnen könnte, vergleichbar den Mythen von der Bergentrückung grosser Helden: Karl d. Gr., Kaiser Friedrich, Karl XII. u. a.<sup>2</sup>, denn dadurch wurde Theoderich in die Rolle des Wilden Jägers versetzt, der in Schweden ja noch im 19. Jh. *Oden* heißt), hat Wessén ANF 1964 eine heftige Polemik gerichtet: es sei absolut unmöglich, daß ein Traditionszusammenhang bestanden habe zwischen dem Rökstein und diesem Volksmythos.

Wessén führt in seinem Aufsatz „Teoderik — myt eller hjältesaga?“ (ANF 1964, S. 1—20, bes. 9 ff.) 3 Gründe an, weshalb ein Zusammenhang des Runentextes mit diesem Volksmythos nach seiner Meinung unmöglich sein sollte: einen philologischen, einen verkehrsgeographischen und einen chronologischen.

Da es bei der mythisch-religionshistorischen Deutung der Rökstrophe um den Angelpunkt meiner Deutung der ganzen Inschrift geht, muß ich auf diese 3 Argumente Wesséns besonders eingehen:

1) Philologisch beweise der Wortlaut der Rökstrophe: ... **sitiR nu karuR ą kuta sinum/skialti ub fatlapR skati marika**, daß hier Theoderich im Grabe ruhend gemeint sein müsse: „Han sitter på sin häst med skölden i rem över axeln. Det är den döde krigaren i vila, i full rustning vilande i sin grav“ (W 6, S. 10; Sperrung von Wessén).

Diese Interpretation des Wortlautes der Strophe stützt sich allein auf das Particippium **fatlapR**, das (worin alle Interpreten einig sind) besagt, daß der Reiter seinen Schild am Schulterriemen trägt. Dies soll nach Wessén beweisen, daß Theoderich hier als begrabener Toter gedacht worden sein müsse (s. W 6, S. 10). — Dieser Gedankengang ist aber nachweis-

<sup>1</sup> Verf., Der Runenstein von Rök und die germanische Individualweihe (= Germ. Sakralkönigtum I), 1952, bes. 23 ff., 63 ff. [im weiteren zit. als: Verf., Rök 1952]. Dazu Verf., Die Trelleborg auf Seeland und der Runenstein von Rök (= Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Österreich. Akad. d. Wiss., Jg. 1948, S. 9—37) [zit.: Verf., Trelleborg 1948] und: Zur Diskussion über den Rökstein (ib., Jg. 1954, S. 62—99) — eine Auseinandersetzung mit Wesséns Aufsatz „Nytt om Rökstenen“ in Fornvännen 1953, S. 161—177 [zit.: Verf., Zur Diskussion, 1954]. — Nun ANF 1963, S. 1 ff.

<sup>2</sup> Die Mythen von der Entrückung als Reiter und der Entrückung in einen Berg werden in den Volkstraditionen mannigfach kombiniert.

lich falsch. Denn der Schild wurde nur beim Kampf am Unterarm getragen, sonst, beim Reiten, am Schulterriemen („Schildfessel“). Der Wilde Jäger aber wird, auch wenn er als Bewaffneter vorgestellt wird (s. die Belege ANF 1963, S. 26 ff.), als dahinstürmender Reiter gedacht, nicht aber in einem Zweikampf begriffen. Übrigens wurde Theoderich auch auf dem ravennatischen Standbild, das ihn dahinreitend (nicht kämpfend) darstellte, mit dem Schild auf (an) der Schulter abgebildet<sup>1</sup>. Der geschulterte Schild beweist also nicht eine Ruhestellung des Reiters.

Überdies wurde bei germanischen Reiterbegräbnissen, an die Wessén denkt, der Tote nicht auf ein aufrecht in die Erde gestelltes Pferd gesetzt, sondern der menschliche Leichnam wurde neben das liegende Roß horizontal in die Erde gelegt. Der tatsächliche Grabbrauch der Pferdebestattungen konnte also nicht das Phantasiebild einer im Grab aufrecht auf dem Pferd sitzenden Leiche hervorrufen<sup>2</sup>.

2) Wesséns zweites Argument ist verkehrsgeographisch. Ich zitiere Wesséns eigene Formulierung (ANF 1964, S. 14 f.): „Höfler tycks också, när det passar honom, totalt glömma bort, att det på Rök-stenens tid, ett par århundraden tidigare och ännu ett par århundraden framåt, var svaga förbindelser mellan den skandinaviska Norden och den germanska kontinenten söder om Elbe. Venderna och andra baltiska folk låg där som en effektiv spärr. Detta framträder tydligt också inom hjältedikt och saga. Först genom Hansan öppnades här vägarna på nytt, och den tyska invandringen började. Tyskt sagostoff strömmade på nytt in i Norden (Didrik van Bern m. m.) ...“. Und weiter (ib. S. 15): „Att sagan (och de historiska traditionerna) om östgotakonungen Teoderik skulle ha kommit till Östergötland „auf dem Weg über Deutschland“, är väl ytterst tvivelaktigt. Varför skulle den icke på sin tid (dvs. under folkvandringstiden) ha kunnat gå från goterna i Södern direkt till stamfränderna i Norden (Gautland)? Detta är väl ändå det sannolikaste? „Vägen över Tyskland“ var vid denna tid obefintlig eller svår att vandra, även för sagor ...“

Wenn wir bei dieser Theorie Wesséns unter „ett par århundraden“ (s. o.) 200 Jahre als Minimum verstehen, dann hätte diese „baltische Sperre“<sup>3</sup> zumindest von 650—1050 gedauert. Der vage Ausdruck „ett par“ läßt eine genauere Fixierung von Wesséns Gedanken nicht zu.

<sup>1</sup> *scutum sinistro gerebat humero*, s. Monumenta Germaniae hist., Script. rerum Langobard. et Ital., ed. Holder-Egger, S. 338. Das Dahinsprengen beweist Walahfrid Strabos Beschreibung der Statue (Mon. Germ. hist., Poetae latini aevi Carol. II, S. 370 ff.): V. 70: ... *currit equo* ...; V. 129: ... *discurrit eques* ... Also trug der dahinsprengende Reiter den Schild an der Schulter.

<sup>2</sup> Die Olaf-Strophe des Ynglingatal (35), in der *liggr* dem *sitiR* entspricht (s. W 2, S. 44; W 6, S. 10), könnte höchstens dafür sprechen, daß Þjóðolf die Rökstrophe als Grabschilderung aufgefaßt habe, nicht, daß diese ursprünglich so gemeint sei. Indem Wessén (W 2, S. 44 f.) erwog, daß sich die Rökstrophe auf das Aachener Standbild beziehe (dazu Verf., Rök 1952, S. 11 ff.), hat er selbst vorausgesetzt, daß ihr Wortlaut nicht eine Beerdigung bezeuge.

<sup>3</sup> Wessén rechnet also a.a.O. die Wenden zu den baltischen, nicht zu den slavischen Völkern.

Hier hat Prof. Wessén in autoritativem Ton eine Behauptung von so großer historischer und kulturhistorischer Tragweite aufgestellt, daß eine Kontrolle seiner These unerläßlich ist, die ja mindestens 400 Jahre nord-europäischer Geschichte betreffen würde. Wesséns These steht im Widerspruch zu den Tatsachen.

Ich zitiere daher aus der einschlägigen Fachliteratur<sup>1</sup>:

Holger Arbman<sup>2</sup>: „Das Vordringen des karolingischen Reiches bis an die Südgrenze Dänemarks und die Erweiterung seiner Interessensphäre, in die jetzt auch die Ostsee hineingezogen wird, ein Vorgang, der schon am Ende des 8. Jahrh. begonnen hat, bewirkt, daß fast die ganze nordische Kultur schon im 9. Jahrh. von der westeuropäischen stark geprägt wird ...“. — Greta Arwidsson<sup>3</sup>: „Die kontinentalen Verbindungen der ältesten Vendelzeit scheinen zu einem wesentlichen Teil in der Teilnahme nordischer Krieger in Kämpfen auf dem Kontinent bestanden zu haben — die eingeführten neuen Gegenstände bestehen hauptsächlich aus Waffen, Pferdeausstattungen und anderen zu einer Kriegsausrüstung gehörenden Dingen. Jedoch zeigt das Fundmaterial, daß der Handel dauernd eine gewisse Rolle gespielt hat und dann mindestens vom Ende des 7. Jhs. und im ganzen 8. Jh. wieder als ein sehr beachtlicher Faktor hervorgetreten ist ...“. — Wilhelm Holmquist<sup>4</sup>: „Under 600- och 700-talen ha uppenbarligen förbindelserna såväl med länderna runt Östersjön som med kontinenten vidmakthållits ... man kan vara viss om att utan de erfarenheter, som nordiska köpmän förvärvade under dessa århundraden, hade vikingatidens våldsamma handelspolitiska expansion aldrig ägt rum ...“. — Nils Åberg<sup>5</sup>: „Till det fastlandsgermanska blocket under frankisk ledning ansluta sig sålunda såsom fria parter langobarder i söder, anglosaxare i väster och vendeltidens nordbor i norr. Tillsammans bliva dessa germanfolk bärare av 600-talets enhetligt förflöpande stilutveckling.“ — Herbert Jankuhn hat in einer eingehenden Untersuchung<sup>6</sup> ausgeführt: Während die Verkehrsbeziehungen zwischen dem Donaauraum und dem Ostseegebiet unter Justinian (527—565) aufhören, mehren sich seit dem 7. Jh. die Spuren von Verbindungen des Frankenreiches mit Schweden (S. 200 ff., 204). Seit 689 gewinnt dabei die Rheinmündung an Bedeutung (S. 210 ff.) ... Seit 700 häufen sich dann auch in anderen Gräbern Upplands [scil.: dazu in Vendel und Valsgårde] und auf Fundplätzen Östergötlands Glasgefäße westlicher Herkunft. Die Fundkarte (ib., S. 219) erweist als fränkische Einflußgebiete für das 6. und 7. Jh. außer Gotland, Uppland und Södermanland besonders Östergötland, und zwar das Gebiet östlich vom Vättern, wo Rök liegt.

Dazu noch Jankuhns Feststellung: „Im 7. Jh. ist in der Hauptsache das fränkische und langobardische Gebiet für den Norden bestimmend

<sup>1</sup> Da Wesséns These für die Geschichte des nördlichen Europa von besonderer Bedeutung wäre, habe ich mich in dieser Frage auch an Prof. Herbert Jankuhn, Göttingen, gewendet, dem ich für seine freundlichen Auskünfte besten Dank sage.

<sup>2</sup> Schweden und das karolingische Reich (= Vitt. Akad. Handl. 43, 1937), S. 247.

<sup>3</sup> Vendelstile (1937), S. 100.

<sup>4</sup> Proxima Thule (1962), S. 154.

<sup>5</sup> Fornvännen 1948, S. 112.

<sup>6</sup> Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 40, 1953, S. 193—239. (Dazu auch id., Haithabu, 4. Aufl., 1963, bes. S. 17 ff. und 164 ff.).

geworden, während im 8. Jh. engere Verbindungen zu dem angelsächsisch-irischen entwickelt werden ... Diese engen ornamentalen Verbindungen setzen sehr enge Verkehrsverbindungen voraus ...<sup>1</sup>.

Diese Hinweise — die noch sehr vermehrt werden könnten — zeigen den Gegensatz, in dem Professor Wesséns These von einer vielhundertjährigen „baltischen Sperre“ zwischen Skandinavien und dem Kontinent zu der Fachliteratur steht.

Wessén hat nicht etwa versucht, die vorliegende Forschungsliteratur zu widerlegen. Er ignoriert einfach ihre Ergebnisse. Denn daß er von all diesen Forschungsergebnissen nichts gewußt habe, ist schwer zu glauben. Und trotzdem fühlt Professor Wessén sich befugt, gegen mich die öffentliche Anklage zu erheben, ich hätte hier eine wissenschaftliche Tatsache absichtlich „vergessen“ („när det passar honom“) — das heißt, sie gegen besseres Wissen unterdrückt: der schwerste Vorwurf, den man gegen die wissenschaftliche Moral eines Gelehrten erheben kann. — Ich überlasse das wissenschaftliche so wie das moralische Urteil über diesen Fall den Mitforschern.

3) Wesséns drittes Argument ist chronologisch.

Nach Wessén könne die Vorstellung, daß Theoderich als Wilder Jäger und unsterblicher Reiter fortlebe, nicht vor 1150 angesetzt werden. Wessén schreibt ANF 1964, S. 11: „Hans [scil. Höflers] forskarmetoder måste betecknas som synnerligen betänkliga. Hans påstående (s. 45—46), att myten om Teoderiks ritt kan beläggas från 800-talet (Walahfridus Strabo) är direkt osant.“

Ich hatte schon 1952<sup>2</sup> und nun nochmals<sup>3</sup> darauf aufmerksam gemacht, daß bereits im Jahre 829 (also im Zeitalter des Röksteins) der Mönch Walahfrid Strabo in einem polemischen Gedicht über das in Aachen aufgestellte Standbild Theoderichs die folgende Invektive gegen diese Reiterstatue gerichtet hat<sup>4</sup>: „Eher wird dieses dein Pferd ... seine drei Beine erheben (*tollet*) und, über die leere Luft schwimmend (*vacuum super aera nando*), zwischen den weißen Schwänen (*olores*) erscheinen (*monstrabitur*), als daß du, böseste Macht (*vis pessima*), mit deinen Geschossen (*telis*) die frommen Herzen bemakelst.“

Das von Karl d. Gr. aufgestellte Reiterbild wird also von dem eifernden Mönch nicht als ästhetischer Gegenstand angesehen, sondern als eine gefährliche „Macht“ (*vis*) bekämpft. Aber ehe diese Statue mit ihren *tela* die Frommen schädigen könne, werde sich Theoderich auf seinem Roß in die Luft erheben und mit seinem Pferd durch die „leere Luft“ reiten.

<sup>1</sup> ib. S. 217 (Sperrung von mir). Zu den langobardischen Beziehungen Schwedens bes. Sune Lindqvist, *Vendelkulturens ålder och ursprung*, 1926; J. Werner, *Die Schwerter von Imola, Herbrechtingen und Endrebacken: Acta Archaeologica XXI*, 1950, S. 45 ff. Weitere Lit. s. Kunstgeschichtliche Anzeigen, NF 6, 1963/64, bes. S. 107 ff.

<sup>2</sup> Verf., *Rök* 1952, S. 284, Anm. pp; vgl. auch *Anzeiger der philos.-hist. Klasse d. Österreichischen Akad. d. Wiss.* 1954, „Zur Diskussion über den Rökstein“, S. 76.

<sup>3</sup> ANF 1963, S. 44 f.

<sup>4</sup> *De imagine Tetrici*, V. 76—79; der lat. Text ANF 1963, S. 44.

In dem polemischen Gedicht aus Aachen von 829 taucht also die selbe Vorstellung auf, die u. a. der Pastor J. H. Schröter ein Jahrtausend später, im Jahr 1818, auf den Färöern aus der mündlichen Volkstradition der Insel aufgezeichnet hat: König Theoderich (*Tvirikur*) kann durch die Luft fliegen (s. ANF 1963, S. 43 f.).

Wessén leugnet, mit den oben zitierten aggressiven Worten, daß zwischen beiden Belegen (die ich ANF 1963, S. 43—45, vorgelegt habe und die mein Opponent also kennt) ein Traditionszusammenhang bestanden habe.

Vielleicht kann ich den hier zu Tage tretenden methodischen Gegensatz zwischen Wessén und mir am ehesten durch ein konkretes Beispiel erklären: Wenn eine Aachener Quelle von 829 und eine färöische Quelle von 1818 erzählen würden, Kaiser Augustus sei auf einem vierspännigen Wagen durch die Luft gefahren — dann würde wohl niemand daran zweifeln, daß diese zwei Quellen durch einen Traditionszusammenhang (direkt oder indirekt) verbunden seien. Was aber für Kaiser Augustus' Luft-Fahrt jedermann zugeben würde, muß auch für König Theoderichs Luft-Ritt gelten<sup>1</sup>. Das heißt aber: die (zweifelloso „mythische“) Vorstellung von Theoderichs übernatürlichem Reiten durch die Luft ist durch Strabos Polemik bereits 829 bezeugt — also für die Zeit des Röksteins<sup>2</sup>. Wenn Wessén diesen methodologischen Gedanken nicht akzeptieren könnte, würde ich das meinerseits für äußerst bedenklich halten. —

So viel zu Wesséns so heftig formulierter Behauptung, es könne kein Traditionszusammenhang bestanden haben zwischen der Rökstrophe und den kontinentalen Vorstellungen von Theoderichs wunderbarem Fortleben als unsterblicher Reiter. (Der Wortlaut etwa der Bayernchronik<sup>3</sup>: ... *Theodoricus* ... *dextrarius* [d. i. „Pferd“] *insidens armatus* ... *adhuc* [13. Jh.!] ... *exire* ... *dicunt* ... *ad bellum* stimmt ja fast wörtlich zur Rökstrophe **þiaurikR** .. **sitiR** nu [9. Jh.!] **karuR** **q** **kuta** **sinum**.)

Ich halte also, trotz dieser neuen, so heftig formulierten Einwendungen Wesséns von 1964, daran fest, daß die Worte des Röksteins nicht auf Theoderichs Leiche im Grab zielen, sondern auf den Mythos von seinem Fortleben als unsterblicher Reiter<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Der Unterschied zwischen dem fingierten Augustus-Motiv und dem tatsächlich vorliegenden Motiv von Theoderich-Dietrichs Luft-Flug ist nur der, daß letzteres auch sonst vielfach belegt ist, s. die Belege ANF 1963, S. 26 ff.

<sup>2</sup> Selbstverständlich wird man die färöische Volkstradition nicht „aus“ Strabos schwierigem lateinischen Hexametergedicht herleiten (auch nicht indirekt). Vielmehr setzt Strabos boshafte Polemik das Bestehen dieser Volkstradition schon voraus. Denn man wird doch gewiß nicht annehmen, daß Walahfrid Strabo 829 zufällig die selbe (höchst „markante“) Vorstellung von Theoderichs Luftflug-Vermögen frei ersonnen hätte, die später, unabhängig davon, die Volkssage ihrerseits noch einmal, und ebenfalls „frei“, ersonnen hätte.

<sup>3</sup> Der ganze Text ANF 1963, S. 27.

<sup>4</sup> Von einem Reiterbegräbnis Theoderichs spricht nicht eine einzige unter den zahlreichen Dietrich-Sagen, dagegen von seiner Reiter-Unsterblichkeit die vielen ANF 1963, S. 26 ff., zusammengestellten Belege.

Von diesem Punkt aus ergibt sich die Möglichkeit einer neuen Deutung der Inschrift.

Gegen Wesséns Interpretation von II, 2 (*auktumiRanubsakar*) als „och han dog hos dem till följd av sin skuld“<sup>1</sup> ist zu sagen, daß keine einzige unter den vielen germanischen Sagen von Theoderich ihn als einen Mann ansieht, der durch eine „Schuld“ den Untergang verdient habe. Als schuld-beladenen Verbrecher schildern ihn allein solche kirchliche Quellen, die ihn als arianischen Ketzler verabscheuen<sup>2</sup>. Die gotischen, deutschen, englischen und nordischen Volkssagen hingegen sehen in Theoderich vielmehr den vorbildlichen Idealkönig — tapfer, hilfreich und gütig. Diese Auffassung ist mit Wesséns Lesung des Röksteins unvereinbar. — Dagegen fügt sich die Lesung *auk tumiR an ub sakaR*: „und er entscheidet noch jetzt über Kämpfe“ in die mythologische Vorstellungswelt der Frühzeit durchaus ein, wie a.a.O. gezeigt wurde<sup>3</sup>.

Wessén hat mit erbitterten Worten dagegen protestiert, daß ich im ANF 1963, S. 26—46, historische Belege für den Mythos von Theoderichs Unsterblichkeit als Reiter vorgelegt habe („... ett dött parti, som man saklöst kan gå förbi ...“: ANF 1964, S. 11; „... fullständigt likgiltiga ...“, ib.; und so, ähnlich emphatisch, noch an mehreren Stellen seines Aufsatzes). Zugleich aber schreibt er, ich hätte diesen Volksmythos nur angenommen (ANF 1964, S. 14: „... den av Höfler *antagna* medeltida kontinentalgermanska myten om Teoderik-Didrik som den vilde jägaren“; ib.: „denna av honom *konstruerade* Teoderik-myt ...“: Kursivierungen von O. H.).

Sollte Wessén tatsächlich nicht imstande sein, zwischen einer bloß „angenommenen“ und einer literarisch belegten Tradition zu unterscheiden? Ich habe diese Belege ja in dieser Zeitschrift 1963 vorgelegt (S. 26 ff.).

Daß die (nachweislich vom Volk *geglaubte*) Überlieferung, ein 526 gestorbener König lebe noch Jahrhunderte später leibhaftig als Reiter fort, ein *Mythos* ist, das hat — zumindest seit Jacob Grimms „Deutscher Mythologie“ (s. I<sup>4</sup>, S. 309 u. ö.) — kein Skeptiker aus der Welt schaffen können<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> W 2, S. 25 (und in den anderen Rök-Publikationen Wesséns: W 3, W 4, W 5); ebenso S. B. F. Jansson a.a.O.

<sup>2</sup> s. ANF 1963, S. 35 und 64. Zwar gibt es auch Kirchenmänner, die Theoderich bewundern und hoch verehren (so Bischof Ennodius in seinem „Panegyricus“) — aber es gibt keine germanischen Volkssagen, die ihn moralisch verdammen oder als Schuldbeladenen zeichnen.

<sup>3</sup> Verf., Rök 1952, S. 37 ff., 48 ff.; ANF 1963, S. 65 und 68. Ich betone, daß Wessén, Fornvännen 1953, S. 169, meine Lesung als sprachlich einwandfrei erklärt hat.

<sup>4</sup> Daß diese mythische Vorstellung tatsächlich *geglaubt* worden ist, bezeugen unter den ANF 1963, S. 26—46 zusammengestellten Belegen die Nummern 1, 2, 3, 4, 5, 6 [das „*non rediturus*“ der Kirchen-Inschrift von San Zeno wäre sinnlos, wenn es sich hier einfach um die kirchliche Auffassung einer ewigen Verdammnis (aus der es keine Rückkehr gibt) handelte und nicht um eine Polemik gegen den Volksglauben; dies zu ANF 1964, S. 10, Anm. 1; dazu ib., Nr. 7]; ferner ib. Nr. 10, 11, 12, 13 und 15.

Die Bezeichnung der Traditionen von Theoderichs Fortleben als Mythos gibt Professor Wessén Anlaß zu einer Reihe von persönlichen Beschimpfungen (ANF 1964, S. 14: „förrädiskt“, „vårdslöshet“, „jonglerar“, „lättfärdigt“). Ich werde meinem Stockholmer Kollegen auf diese Schmähungen nicht in seinem Ton antworten, da ich nicht glaube, daß das Problem des Verhältnisses von Heldensage und Mythos durch Schimpfwörter geistig gefördert werden kann. Die Forschung hat die Bedeutung von Mythen und mythischen Motiven und Vorstellungen für die germanische Heldensage ähnlich wichtig zu nehmen gelernt wie für die griechische. Ich verweise etwa auf die Ausführungen Hermann Schneiders in „Historia Mundi“ V (1956), S. 57.

Dagegen fordert es eine Antwort, wenn Wessén schreibt (ANF 1964, S. 13): „... Höfler svävar på målet. Han uttrycker sig gärna oklart och insinuant; alltid finns det några läsare, som icke följer med så noga och som kan luras med, ett eller annat steg. Han vill gärna lämna en utväg öppen för att begagnas, om ett lägligt tillfälle skulle yppa sig. Dubbeltydigheten hör till hans stil.“

Diese Anklage stützt Elias Wessén auf 3 „Beispiele“ („exempel“):

1) Ich hatte (ANF 1963, S. 26 u. 34) gesagt, daß die Plus-Teile der altswedischen Didrikssaga, die über die norwegische Vorlage hinausgehen, aus echter Tradition stammen und nicht frei erfunden sind (s. Wessén ANF 1964, S. 13).

Den Ausdruck „aus echter Tradition“ nennt Wessén (ib.) „förrädisk“ und „dubbeltydig“, denn es liege nahe, zu glauben, „att Höfler åsyftar gamla inhemska traditioner“. — Der sachliche Differenzpunkt zwischen Wessén und mir liegt bei diesem Problem nicht in der Frage, ob die betreffenden Motive der schwedischen Didriksaga (Lokalisierung von *Widikes* Entführung durch die Meerfrau in Seeland, seines Kampfs mit *Didrik* in Fehmarn u. a.<sup>1</sup>) aus Deutschland stammen (darin sind wir einig); sondern der Streitpunkt ist, ob alle diese Traditionen („restlos“, wie Wessén ANF 1964, S. 12, sagt) erst nach 1200 durch die Hanseaten nach Schweden gebracht worden seien. Wessén behauptet, alle Sagentraditionen von Theoderich, die in der Rökzeit (9. Jh.) in Schweden existierten, müßten vor 1200 völlig ausgestorben sein. — Bewiesen aber hat Wessén diese seine Behauptung keineswegs. Soweit die aus dem Süden stammenden Traditionen im Norden zu Volkssagen geworden waren — d. h. vom Volk als Sagen rezipiert waren (und die Tradition von Theoderichs Entführung war nirgends ein episches „Heldenlied“, sondern, soweit wir sehen, primär Volkssage in Prosa), ist nicht einzusehen, weshalb dieser Teil des Erzählgutes vor 1200 in Schweden vollständig ausgestorben sein sollte, während andere alte Traditionen, z. B. von *Odens* Ritt, die Zeit um 1200 überlebt haben. Übrigens nimmt Wessén selbst ANF 1964, S. 11, Anm. 1, nur vom „größeren Teil“ [„större delen“] der im *Beowulf* bewahrten „sagor“ an, daß sie in Schweden vor 1200 ausgestorben seien. Der Rest habe also, nach Wesséns eigener Annahme, über 1200 weiter-

<sup>1</sup> ed. Hyltén-Cavallius, Kap. 383 ff.; vgl. ib. Kap. 385, 17 ff.: *theth wisto alle j danmark ath wideke wart slagin j sith egith herbærge ... usw.*



gelebt. Es gehört zu Wesséns „Stil“, daß er auf der nächsten Seite (S. 12) decisiv behauptet, keines jener Plusmotive könne im Norden älter sein als 1200. Ich meinerseits habe a.a.O. offen gelassen, wie alt diese Motive im Norden sind, während Wessén (ohne Argumente dafür anzuführen) mit dem Wort „restlos“ das Problem entscheiden zu können glaubt<sup>1</sup>.

2) Als zweites „Exempel“ für seinen Angriff auf meine wissenschaftliche Ehre zitiert Wessén (ANF 1964, S. 13), daß ich ANF 1963, S. 66, die volksmythischen Vorstellungen von Theoderichs Reiterunsterblichkeit (Entrückung, Luft-Ritt usw.: s. ANF 1963, S. 26—46), „als eine der festesten Sagentraditionen des germanischen Sprachraums (und mehrerer Nachbarn) dokumentiert“ genannt habe. Ich hätte nach Wessén statt „germanisch“ sagen sollen: „kontinentalgermanisch“ — denn, so schreibt er: „Rökstensstrofen hör i varje fall icke dit“!

Daß dieses „i varje fall“ falsch ist, glaube ich oben klar gezeigt zu haben<sup>2</sup>. Trotzdem spricht Wessén dies im Ton absoluter und autoritativer Überlegenheit aus, und knüpft daran eine persönliche und wissenschaftliche Ehrabschneidung. Er fügt hinzu das Wort „insmuggling“. Ich habe angesichts dieser Beschimpfung durch meinen schwedischen Kollegen nichts zu tun, als das Verhalten dieses Gelehrten dem Urteil der Fachwelt anheimzugeben. —

Über Wesséns drittes „Exempel“, die Verunglimpfungen, die er anlässlich der Bezeichnung der Tradition von Theoderichs Entrückung als

<sup>1</sup> Es ist sehr auffallend und prägt in der Tat Wesséns „Stil“, daß er Wörter wie „säkerligen“, „med säkerhet“ u. dgl. dort verwendet, wo eine solche Sicherheit in Wirklichkeit nicht besteht. So etwa W 2, S. 33 und ANF 1964, S. 2: wenn der Rökstein der Rache dienen sollte, so hätte Varin „säkerligen“ nicht das Verbum *sakum* anwenden können (s. o.). — „Den text, som v. Friesen kom fram till, visar klart och tydligt, att hans utgångspunkter är felaktiga“, W 2, S. 21. — Die Theoderichstatue in Aachen „har ... med säkerhet betraktats och beundrats av många nordbor“ (ib. S. 44): dies also in der Epoche von Wesséns „baltischer Sperre“ (s. o.)! Waren außer der Gesandtschaft von 829 damals also „viele“ Skandinavier in Aachen, während es unmöglich war, daß damals deutsche Sagen nach Skandinavien gelangen konnten? — „... syftet med inskriften (kan) omöjliga ha varit det som v. Friesen menar“ (W 2, S. 67). — Seine Lese-Ordnung könne aus ästhetischen Gründen nicht richtig sein: „Så estetiskt otillfredsställande kan inskriftens text under inga förhållanden ha varit“ (ib. S. 61). Diese Liste könnte buchstäblich um ein Vielfaches vermehrt werden. Ein Vergleich mit v. Friesens besonnener Ausdrucksweise und wacher Selbstkritik läßt einen bemerkenswerten Unterschied erkennen.

<sup>2</sup> Übrigens hat Wessén bei dieser unbeherrschten und unakademischen Insulte übersehen, daß auch die färöischen Belege nicht „kontinentalgermanisch“ sind (s. ANF 1963, S. 43 f.). — Und auch „fest“ wird man eine Tradition nennen dürfen, die von 829 bis 1818 (s. o. S. 10 f.) und weiter bis 1931 bezeugt ist (ANF 1963, S. 38 f.). Natürlich habe ich mit den oben von Wessén zitierten Worten nicht gesagt, daß dieses Motiv in sämtlichen Gegenden des germanischen Sprachraums vorhanden sei oder gewesen sei. Das geht aus meiner Formulierung doch wohl ganz eindeutig hervor.

„Mythos“ in ANF 1964, S. 14, gedruckt hat, habe ich schon oben (S. 12 f.) meine Meinung ausgesprochen.

Das also sind die 3 „Exempel“, mit denen Wessén meine wissenschaftliche Ehre öffentlich angegriffen hat. Ich darf verlangen, daß die Fachgenossen, die sich ein Urteil über die vorliegende Polemik zwischen Wessén und mir bilden wollen, diesen seinen Angriff auf meine wissenschaftliche Moral und die von Prof. Wessén dabei vorgebrachten Argumente mit der Genauigkeit kritisch nachprüfen, die dieser Vorfall verlangt. Scripta manent.

Ich habe nun noch die Argumente zu prüfen, die Wessén in seinem letzten Aufsatz (ANF 1964, 1 ff.) zur Verteidigung seiner Auffassung, daß der Rökstein eine Sammlung geistig nicht zusammenhängender Fragmente sei, der Öffentlichkeit vorgelegt hat, und muß gleichzeitig seine neuen Einwände gegen meinen Versuch prüfen, die Inschrift als eine zusammenhängende und sinnvolle Einheit zu deuten.

Meine Deutung der Abschnitte II, 2 bis II, 11 war diese:

II,2—II, 3 besagt, daß **þiaurikR**, der vor 9 Menschenaltern herrschte, noch jetzt [nu] als bewaffneter Reiter fortlebe und (wie es sonst von Oden erzählt wurde) über menschliche Kämpfe entscheiden könne<sup>1</sup>. Die Voraussetzung meiner kultischen Deutung des Röksteins ist— dieser zentrale Punkt sei nochmals klar betont — eine religionshistorische: König Theoderich (der „Dietrich von Bern“ der Sage) ist als unsterblicher „Reiter“ eingetreten in die Rolle und Funktion des „Wilden Jägers“, der in einem großen Teil Dänemarks und des südlichen Schweden noch bis ins 19. Jh. auch den Namen *Oden* (*Wåjen*, *Wo'en*, *Un*, *O'en* usw.) trägt<sup>2</sup>. Es ist der Angelpunkt meiner Deutung, daß **þiaurikR** vom Runenmeister des Röksteins in der mythisch-religiösen Funktion gedacht worden ist, in der sonst *Oden* gedacht wurde. Die Gründe habe ich a.a.O. ausgeführt (dazu o. S. 7 ff.).

Die Abschnitte des Mittelteils (II, 4—II, 11) halte ich nicht mit v. Friesen für magische Parallelen und nicht mit Wessén für eine Sammlung zusammenhangloser Fragmente, sondern beziehe sie unmittelbar auf den Tod Vämod's und auf die künftige Rache für diesen Toten, dem Varin den Rökstein aufgerichtet hat:

In den Worten von II, 4: *sibi uiauari ul nirupR* verstehe ich *sibi* nicht als Eigennamen<sup>3</sup>, sondern als (archaisch-pathetisches) Appellativ, „der

<sup>1</sup> Belege s. Verf., Rök 1952, S. 40 ff., 48 ff., 89 ff., 109 ff. u. ö.

<sup>2</sup> Übersichtlich schon bei A. Olrik, *Dania VIII*, S. 139 ff., bes. 162 ff. Einsetzung anderer historischer Personen in diese Rolle auch noch viel später, s. etwa Feilberg, *Ob. II*, S. 731.

<sup>3</sup> Thorsten Andersson hat eben gezeigt, daß der ON *Sibberyd* (bei Rök) jünger als der Rökstein sein wird (Ortnamnssällskapets i Uppsala Årsskrift 1965, S. 3 ff.), so daß das Argument wegfällt, der Gründer von *Sibberyd* sei auf dem Rökstein genannt.

Gesippe“, wie in der Edda<sup>1</sup> für „Vater“ gebraucht; **uiauari** beziehe ich auf Varin selbst<sup>2</sup>. Diese Deutung macht am wenigsten Schwierigkeiten, wenn man, wie ich das vorgeschlagen habe (vgl. u.), **nirupR** als „sehr alt“, „uralt“ versteht<sup>3</sup>. — Nach dieser Interpretation besagen die großen und offenbar feierlichen und wichtigen Chifferkreuze von II, 4, daß Varin in hohem Alter noch einen Sohn zeugte — übrigens ganz im Sinne von v. Friesens Gesamtdeutung.

In II, 5 wird gesagt, ein *Ingolding* sei durch das Opfer einer Frau **kultin** geworden. In diesem Wort **kultin** sehen alle neueren Interpreten ein aschwed. *guldinn*, das v. Friesen übersetzte als „hämnað“ (1920, S. 88), Wessén (W 2, S. 27; W 4, S. 17; W 5, S. 9 f.) als „gåldad“. Ich habe — und dies ist der zweite „Angelpunkt“ meiner Deutung — dieses *guldinn* übersetzt als „geweiht“<sup>4</sup> und für diese kultische Bedeutung, die also die sakrale Bindung einer Person an eine sakrale Macht bezeichnet, eine Reihe von Belegen beigebracht (dazu vgl. u. S. 24 f.).

Dieser Weihungsakt aber ist m. E. nicht als „magische Parallele“ anzusehen, sondern bezieht sich ebenfalls auf Varins eigene Familie und den künftigen Rächer selber. Voraussetzung ist dabei, daß **ikultika** (= *Ingoldinga*: II, 5), das nach A. Nordén der Name des reichsten Geschlechtes der Gegend war, die eigene Sippe des gelehrten und offenbar sehr „prominenten“ Varin gewesen ist<sup>5</sup>. Dann war es Varins Gattin, die dieses bindende Gelübde abgelegt hat, — analog den Erzählungen, die solche Weihegelübde in verschiedenen Fällen der Mutter des geweihten Kindes (nicht dem Vater) zuschreiben<sup>6</sup>.

Kompositorisch entsprechen also II, 4 und II, 5 einander: jener Satz spricht vom Vater, dieser von der Mutter des Knaben.

II, 6 und II, 7 sagen (in Frage und Antwort), wem der Knabe geweiht wurde (d. h.: wem er von seiner Geburt an zugehören solle): einem *drængr* (dat. **træki**). Dieses Wort übersetze ich, im Gegensatz zu v. Friesen und Wessén, nicht: „dem Jüngling“ o. dgl., sondern: „dem Helden (Kämpen)“<sup>7</sup>.

Die allgemeine Bezeichnung **træki** wäre aber in diesem Kontext völlig

<sup>1</sup> HHuII, 10 f.; zu dieser Stelle Gering-Sijmons, Kommentar II, S. 105 f. und 111, sowie Heusler in den Anmerkungen zu Genzmers Edda-Übersetzung (zu HHu II, 3—4).

<sup>2</sup> Begründung ANF 1963, S. 70 ff. Der benachbarte ON *Väversunda* kommt allein dort vor (ib., S. 70 f.) und bezeugt also für diese Gegend ein Heiligtum, zu dem Varin als **uiauari** gehört haben wird, s. a.a.O.

<sup>3</sup> s. ANF 1963, S. 72, 78, 82, 85; dazu Wessén ANF 1964, S. 16, Z. 12 ff.; vgl. dazu u. S. 23 f..

<sup>4</sup> a.a.O., 1952, S. 73 ff.; ANF 1963, S. 73 f.

<sup>5</sup> Ich habe die Gründe, weshalb ich die Sippe der *\*Ingoldingar* mit den *\*Väverjar* gleichsetze, ANF 1963, S. 80 ff., dargelegt.

<sup>6</sup> s. Verf. a.a.O., 1952, S. 154 ff., 177 ff., 208 (mit Anm. 464), 407 (Reg. unter „Zeugungsweihe“).

<sup>7</sup> Der Gebrauch dieses Wortes für einen Krieger in vollreifen Jahren ist runisch bezeugt, s. ANF 1963, S. 88. Auch S. B. F. Jansson übersetzt (a.a.O., S. 37) „kämpe“, nicht wie Wessén (W 2, S. 27, usw.) „ung kämpe“.

vage und bliebe deshalb unverständlich, wenn sie sich nicht auf eine Person bezöge, die im Text der Inschrift erwähnt wird<sup>1</sup>. Das könnte an sich Vämōd sein, „für“ den der junge Rächer geboren wurde — oder aber **þiaurikR**, von dem vorher (II, 2—3) mit stärkstem Nachdruck die Rede war und „für“ den der Knabe geboren war, wenn meine Annahme einer Weihung („Zeugungsweihe“) zutrifft.

Die hier gestellte Alternative wird indessen entschieden durch II, 8: **knuą knati iatun** „er konnte einen Riesen schlagen“. Dies konnte Varin unmöglich von seinem eigenen toten Sohn sagen. Hingegen ist, wie a.a.O. mit ausführlichen Hinweisen gezeigt wurde, der Sieg Theoderichs über Riesen und andere Ungeheuer eines der bestbezeugten mythischen Motive der Sagen von Dietrich von Bern<sup>2</sup>.

Das zweimalige **uilinisþat** (II, 8 und II, 10) bedeutet dann: der spätgeborene Sohn wurde dem Theoderich vor seiner Geburt geweiht und sollte ihm angehören — und „das ist noch jetzt mein (unser) Wille“. Dieser Held **þiaurikR** vermochte einen ungeheuren Gegner zu schlagen — möge dies noch einmal geschehen<sup>3</sup>!

Dann hat II, 11, das ich mit v. Friesen lese: **niti ub af uksi**, „mā gagn hārur spira“<sup>4</sup>, den Sinn eines abschließenden Segenswunsches, der diesen Mittelteil der Inschrift nochmals feierlich besiegelt.

Nach dieser Deutung ist also der Rökstein ein religiöses Monument: Der Runenmeister Varin hat als Rächer für seinen toten Sohn Vämōd in hohem Alter nochmals einen Sohn gezeugt, der vor seiner Geburt durch ein Gelübde dem **þiaurik** geweiht wurde, wie sonst im nordischen Altertum Knaben dem *Odin* geweiht wurden, damit er ihnen Sieg und Hilfe gewähre. Den Kulttypus solcher „Individualweihen“ habe ich in eingehender Analyse einer Reihe von teils sagenhaft ausgesponnenen, teils realistischen Traditionen als religiöse Institution des nordischen Altertums nachzuweisen gesucht, deren Ausläufer sogar bis in die Neuzeit weitergelebt haben<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Daß für irgendeinen unbekanntem, im Text der Inschrift weder direkt noch indirekt genannten Kämpfer irgendein (ebenfalls anonymer) Verwandter geboren worden sei, gäbe ja keinen Sinn, denn es bliebe völlig im Ungreifbaren. Und von der Baldersage, an die v. Friesen dachte (Rök 1920, S. 60 f.), steht kein Wort in der Inschrift, auch keine Andeutung.

<sup>2</sup> ANF 1963, S. 87, Anm. 2 f.

<sup>3</sup> Die Gleichsetzung eines mächtigen Gegners mit einem Ungeheuer ist ein τόπος, der u.a. aus dem germanischen, griechischen, hethitischen, babylonischen, israelitischen, ägyptischen Kulturkreis vielfach belegt ist, s. Verf., Siegfried, Arminius und die Symbolik, 1961, S. 13 ff., 120 ff., 166 ff.

<sup>4</sup> v. Friesen 1920, S. 19 f., 64. — Hingegen wäre dieser Teil der Inschrift nach Wessén (W 2, S. 26 f.) völlig unverständlich: „det oklaraste i hela inskriften“ (ib., S. 54; in W 4, S. 16 f., hat Wessén die Zeichen nach **niti** einfach mit Schweigen übergegangen).

<sup>5</sup> Verf., Rök 1952, S. 83—256. Die Analyse dieser Individualweihen füllt fast die Hälfte der genannten Arbeit aus. Urkundliche Zeugnisse noch aus den Jahren

Diese religiöse Deutung unterscheidet sich allerdings *toto coelo* von Wesséns Interpretation, der in der Inschrift von Rök eine Sammlung von Bruchstücken sieht, die teils dem Bedürfnis Varins entsprungen wären, mit seiner Gelehrsamkeit zu „imponieren“ (W 2, S. 51; W 3, S. 99 [„briljera“]; ähnlich in W 4 und W 5), teils als Gedächtnisstütze für seine Vortragstätigkeit dienen sollte (vgl. o. S. 3), ferner der Scharfsinnsprüfung (W 2, S. 51), und um die Leser zu unterhalten („roa“: W 2, S. 51; vgl. o.). Diese psychologische Wertung des größten Runendenkmals, — „alla tidens märkligaste runmonument“, wie Wessén (W 6, S. 19) mit Recht sagt — steht mit einer religiösen Deutung der Inschrift allerdings in einem unüberbrückbaren geistigen Gegensatz.

Wessén hatte zwar geschrieben, die Fragen der germanischen Individualweihe seien „säkerligen religionshistoriskt av ett betydande intresse“<sup>1</sup> — aber er hat es von Anfang an abgelehnt, darauf einzugehen (ib.).

Er ist offenbar so fest davon überzeugt, dieses Denkmal könne unmöglich mit religiösen Ideen und Institutionen zu tun haben, daß er sich damit begnügt, dies mit dem einzigen Wort „orimlig“ abzufertigen<sup>2</sup>, wie er ja auch von Friesens Deutung „orimlig“ nennt (ANF 1964, S. 1). Seine eigene Deutung hingegen bezeichnet er in seinem letzten Aufsatz als „enkel och naturlig“ (ANF 1964, S. 4).

Und darin liegt allerdings ein tiefer und wahrscheinlich unüberbrückbarer methodischer Gegensatz zwischen Wessén und mir: Entscheidet darüber, was im 9. Jh. psychologisch und kulturell „wahrscheinlich“ oder aber „orimlig“ war, das historische Belegmaterial der Wikingerzeit — oder entscheidet darüber die Seelenerfahrung des modernen Rationalismus?

Wessén hat in diesem letzten Aufsatz noch einige neue Argumente vorgebracht, um seine Fragment-Theorie zu stützen.

In den Absätzen II, 11—12 hatte v. Friesen die Namen der 20 (See-) Könige gesehen, denen Vämod erlegen war und an denen die Rache vollzogen werden sollte. Wessén hingegen sieht, in radikalem Gegensatz dazu, in den 260 Runen von II, 12—13 den Niederschlag eines Sagenzyklus: „I punkterna 12—13 befinner vi oss långt borta från verklighetens värld“ (W 2, S. 47).

v. Friesen konnte nun tatsächlich einige Momente dieser Sätze über die 20 Könige, die 4 Winter in Seeland saßen (II, 12—13), nicht als realistisch deuten, wie seine Auffassung der Inschrift das notwendig gefordert hätte, und er dachte daher (1920, S. 82 und 101) an ein Mißverständnis Varins<sup>3</sup>. Daß je 5 dieser Wikingerführer den selben Namen hatten und

1578, 1601, 1632, 1676: s. a.a.O., S. 239 ff. Dort auch das Zeugnis Olaus Petris (S. 240, Anm. 532: ... *Oden ... pläghade the dyrka, at han skulle hielpa them i strijdh och örlich* ...).

<sup>1</sup> Fornvännen 1953, S. 173.

<sup>2</sup> s. W 2, S. 42, Z. 5 v. u.

<sup>3</sup> Dazu W 2, S. 48: „Enligt v. Friesen har ristaren grundligt missuppfattat de verk-

daß das Gesamtheer aus 4 genau symmetrisch gebauten Vierteln bestanden hätte, mochte in der Tat unglaublich erscheinen. — Ich konnte indessen für die Namensgleichheit dieser „verbrüdernten“ Könige ein unabhängiges Parallelbeispiel aus Saxo Grammaticus beibringen (s. ANF 1963, S. 95 ff.), ebenso historische Gegenstücke zu anderen, scheinbar unrealistischen Momenten dieses Teils der Inschrift (ib.).

Wessen hat es abgelehnt, auf diese Belege einzugehen (ANF 1964, S. 15 und 17). Er weist auch die Frage ab, ob ein Zusammenhang bestehe zwischen den streng mathematisch strukturierten Wikingerorganisationen, die aus den Ausgrabungen der Trelleborg und Aggersborg, Nonnebakken, Fyrkat zu erkennen sind, und andererseits dem Heer der  $4 \times 5$  Seekönige auf Seeland: „För min del är jag icke alls imponerad av dessa beräkningar och förslag“ (W 6, S. 15).

Das Problem spitzt sich sachlich darauf zu, ob ein militärischer Organisationstypus, wie er jenen dänischen Befestigungen zu Grunde lag, schon für die Rök-Zeit angenommen werden darf. In einem soeben erschienenen Forschungsbericht, „Viking Fortresses of the Trelleborg Type“<sup>1</sup>, hat Sidney L. Cohen über verschiedene Versuche, diese scheinbar so isolierten Wikingerfestungen historisch anzuknüpfen, referiert. Es ist der Forschung zwar gelungen, für eine ganze Reihe von Einzelzügen historische Parallelen oder Vorformen festzustellen<sup>2</sup>. Aber für die weitaus charakteristischste Eigenheit dieser vier Wikinger-Festungen konnte sonst keine historisch überzeugende außerskandinavische Vorstufe festgestellt werden: nämlich für die extrem strenge mathematische Symmetrie ihrer 4 Viertel, von der Nørlund sagte, sie habe im Norden keine Gegenstücke<sup>3</sup>.

Nun gibt es 2 Alternativen: Entweder die Trelleborg wurde architektonisch in 4 räumliche Viertel geteilt und nachher eine Mannschaft gesammelt, die ebenfalls in 4 Teile eingeteilt wurde. Oder aber es bestand schon eine Krieger-Organisation, welche bereits in 4 Viertel-Scharen eingeteilt war, und mit Rücksicht darauf wurde für sie eine solche Befestigungsanlage errichtet, die aus diesem Grund so streng viergeteilt wurde (wovon z. B. in Ismanstorp usw. [vgl. Cohen, a.a.O., S. 59 ff.] keine Spur ist).

Die Anlagen, die unterhalb der Trelleborg ausgegraben worden sind und die vor der Erbauung der Rundfestung genau an der selben Stelle von Wikingern errichtet worden waren<sup>4</sup>, scheinen mir mit ihren 4 gleich gebauten, aber nicht in einer regelmäßigen Konstellation angeordneten Kult-Anlagen deutlich für die zweite dieser Alternativen zu sprechen:

liga förhållandena — onekligen rätt fatalt för hans syfte att nå de rätta bane-männerna.“

<sup>1</sup> Kopenhagen 1965.

<sup>2</sup> So für das Vorkommen ausländischer Maßeinheiten (römischer Fuß [a.a.O. S. 19 ff.], griechische Elle [S. 36], deutscher Fuß [S. 37], gotländische Elle [ib.]), Grabenformen (Spitzgraben und Berme, ib. S. 40 ff.), Rundwälle (S. 49 ff.), auch orientalische Rundstädte (S. 51 ff.) u.a.

<sup>3</sup> Seine Formulierungen von 1936 und 1938 s. ANF 1964, S. 92, Anm. 8.

<sup>4</sup> s. Nørlund, Trelleborg, 1948, S. 21 ff.; dazu Verf., Rök 1952, S. 370 ff.

die Vierteilung der Kriegerorganisation ging der Vierteilung der (jüngeren) Bau-Anlage zeitlich voraus<sup>1</sup>.

Soll also, wie Wessén annimmt, kein Zusammenhang bestanden haben zwischen dem auf dem Rökstein genannten Heer von  $4 \times 5$  Königen, die auf Seeland überwinterten, und dem Typus der 4-geteilten Wikingerorganisationen nach Art der Trelleborg, die auf Seeland, später auch auf Fünen und Jütland, ihre Winterquartiere hatten, und von denen die Trelleborger Kriegszüge nach Mittelschweden unternahmen<sup>2</sup>? Dann müßte man die höchst paradoxe Annahme wagen, daß die frei phantasierende „Sage“ im 9. Jahrhundert die dänischen streng „mathematischen“ Wikingerscharen prophetisch vorausgeahnt hätte, die dann im 10. Jahrhundert militärische Wirklichkeit geworden wären.

An diese rein zufällige Übereinstimmung von Phantasiesage und militärischer Wirklichkeit glaube ich nicht. Ich nehme deshalb an, daß bereits zur Rökzeit Vorformen der Militärorganisation bestanden, aus der dann der Trelleborg-Typus hervorgegangen ist.

Wessén macht übrigens den Versuch, mir die Priorität abzusprechen (ANF 1964, S. 4): „Det händer så ofta, att flera forskare gör samma iakttagelse eller kombination alldeles oberoende av varandra. Ett annat sådant fall är det uppenbarligen, då Evert Salberger och jag läser *t* 3 gånger i inskriften som prepositionen *at* (ANF 64, 1949, s. 140 f. och 317), ett tredje sammanställningen av flocken om de 20 kungarna på Själland med de nyupptäckta danska härlägren från 1000-talet (O. Höfler, Die Trelleborg auf Seeland und der Runenstein von Rök, 1948). Det är icke stor anledning att i dylika fall diskutera, vem som var först. Huvudsaken är endast, att forskningen går framåt och hålles levande.“

Wessén sagt, ohne einen Namen zu nennen, daß ein anderer Forscher diese Interpretation gleichzeitig (1948) vollzogen habe. Welchen Philologen oder Archäologen meint Wessén mit seiner Formulierung? Ich darf eine klare Antwort auf diese Frage erwarten. —

Bei dem für den Gegensatz zwischen v. Friesen und Wessén grundlegenden Problem, ob dieser III. Hauptteil der Inschrift von den 20 Königen auf Seeland auf historische Wirklichkeit oder Sagenphantasie zurückzuführen sei, handelt es sich also darum, ob die paradox erscheinenden Einzelmomente des Runentextes durch historische Parallelen gestützt werden können oder nicht. Ich habe ANF 1963, S. 92—107 für 8 solche Momente historische Parallelen beigebracht<sup>3</sup>, die für v. Friesens historische Auffassung sprechen. Wessén hat dazu nur zu sagen, daß ihm all dies nicht „imponiere“ (s. o.; W 6, S. 15). —

Nur auf einen einzigen Punkt ist er eingegangen: Ich hatte bei der

<sup>1</sup> Ich bemerke dazu noch, daß es umstritten ist, ob die Trelleborg wirklich erst unter dem König Sven Gabelbart (986—1014) gebaut worden sei — s. die Hinweise bei Cohen, a.a.O., S. 37 f. Lauritz Weibull rechnete mit der Möglichkeit, daß Wikingerführer eine so große Macht aufbauen konnten (Scandia XX, S. 283 ff.). Aber diese Möglichkeit bestand ja nicht erst im 11. Jh.

<sup>2</sup> Zu den diesbezüglichen Nachweisen Nørlunds s. Verf., Rök 1952, S. 370 ff.

<sup>3</sup> s. die Zusammenfassung ib. S. 106, unter den Punkten „a)“ bis „h)“.

Frage, ob zu einem Kreis kultischer „Brüder“ (d. h. Schwurbrüder) auch die Vorstellung eines gemeinsamen kultischen „Vaters“ gehöre, neben mehreren Hinweisen auf altnordische Traditionen (ANF 1963, S. 100 ff.) auch einen Beleg von R. Dybeck angeführt, der in einem Aufsatz über den höchst altertümlichen Schwurverband der *Öja-Bus(s)ar* die mündliche Mitteilung eines alten Bauern aus Öja zitierte, welcher von einem *Bussfar* sprach, von dem er meinte, er könne auf einem alten Runenstein abgebildet sein<sup>1</sup>. Diese Kombination mit dem Runenstein ist natürlich falsch. Aber es fragt sich, ob das Wort „*bussfar*“ von dem alten Bauern frei erfunden war oder ob dieses Wort (und die zugehörige Vorstellung) aus der Volkstradition stammte: In diesem Falle wäre damit ein (weiterer) Beleg dafür gegeben, daß einem kultischen (Schwur-)Brüder-Verband ein — natürlich „mythischer“ — „Vater“ zugeschrieben worden sei<sup>2</sup>.

Wessén nimmt diesen Beleg (während er alle anderen ignoriert) zum Anlaß für folgende Worte in ANF 1964, S. 19:

„Icke hade varken Rikard Dybeck eller den gamle gubben i Öja kunnat drömma om att hans skämtsamma infall: »Det där måtte väl vara bussfar själv» skulle komma in i en lärd tysk avhandling hundra år efteråt, till på köpet som bevis för folktraditionens seghet. Men ingenting är för tokigt för denne kammarlärd! När man läser sådant nonsens i Höflers bok 1952 (s. 325; upprepat 1963, s. 102 med not 2), frågar man sig verkligen: skall sådana prov på kritiklöshet behöva förekomma (och upprepas!) i en saklig diskussion om Rök-inskriften?“

In Dybecks Text steht aber nicht, daß der alte Bauer seine Aussage „skämtsamt“ gemacht habe, sondern „tvärsäkert“: s. Dybecks Text in der Anm. 1. Falls Wessén nicht eine entgegengesetzte öffentliche Erklärung abgibt, muß ich annehmen, daß er den Text (der ihm im Wortlaut vorlag — s. ANF 1964, S. 19, Z. 11 v. u.), absichtlich abgeändert hat, um damit eine polemische Waffe zu gewinnen. Wichtiger noch als die Frage, ob das Wort „*bussfar*“ der echten Volksüberlieferung von Öja entstammte, ist die Frage, ob Wessén die den Sinn des Zitates ins Gegenteil verkehrenden Worte „hans skämtsamma infall“ mit Bewußtsein eingeschoben hat.

Entsprechend ist Wesséns Verfahren im Bibliographischen. Er schrieb 1958 (W 2, S. 65), daß seit Hugo Pippings Buch von 1932 keine Deutung des Röksteins mehr erschienen sei: „Pippings tolkning är utan tvivel av alla den svagast underbyggda. Endast för fullständighetens skull — och

<sup>1</sup> Runa (Folio) II, Sthlm 1874, S. 14: „Allmogens föreställning om Busslagets höga ålder kan inhemtas, bland mycket annat, af följande. En runristning å en stor vräksten vid gränsen mellan Öja och Westermo och nära allmänna vägen har upptill äfven ett skäggt manshufvud. En gammal f. d. Bergabonde, som var tillstädes när jag granskade inskriften, sporde, som vanligt, hur gammal skrifninga kunde vara. Jag drog å stad med „sju, kanske hela åtta hundra år“. Ja, dä kan hålla streck, inföll gubben tvärsäkert, för dä va så bort at di regnera som värst, o karn som di skrivi af ska fäll vara bussfar själf.“ (Sperrung von O. H.)

<sup>2</sup> Für die hohe Altertümlichkeit des Verbandes sprechen verschiedene Züge, die zahlreiche volkskundliche und völkerkundliche Parallelen haben. Darüber eingehend an anderer Stelle.



därför att det är den senaste — har den tagits med i denna översikt.“ Wessén teilt nun mit (ANF 1964, S. 18), daß er diese bibliographische Angabe mit vollem Bewußtsein gemacht habe, und begründet recht wortreich (S. 17 bis 19), dass seine bibliographische Angabe korrekt sei und der Wahrheit entspreche. Da meine Arbeit (auf 412 Seiten) überhaupt nichts nennenswertes Neues enthalte als eine falsche Interpretation der 2 letzten Zeilen der Rökstrophe (s. ANF 1964, S. 9 f.), so darf sie als nicht existierend bezeichnet werden. — Das Ergebnis: v. Friesens Buch von 1920 ist in jeder Einzelheit falsch; Pippings Buch von 1932 ist das schwächste von allen; Höflers Buch von 1952 existiert nicht. So bleibt Wesséns bisher 4 Male wiederholte Deutung und Übersetzung des Röksteins (W 2, W 3, W 4, W 5) die einzige. Alle übrige Fachliteratur über den bedeutendsten Runenstein Schwedens und der Welt ist „i hög grad olustig“ (W 2, S. 9: „Förord“).

Prof. Wessén sagt weiter (ib., S. 18), er sei nicht verpflichtet gewesen, meinen Aufsatz „Zur Diskussion über den Rökstein“ (1954, s. o. S. 7, Anm. 1), der sich sehr eingehend mit seinem Aufsatz „Nytt om Rökstenen“ (Fornvännen 1953) auseinandersetzt, zu erwähnen. — Auch darin gehen unsere Anschauungen über wissenschaftliche Fairness auseinander, denn ich halte es für selbstverständlich, daß man bei einer wissenschaftlichen Auseinandersetzung die Existenz gegnerischer Äußerungen nicht verschweigt, so daß der Leser sich ein objektives Urteil über das Pro und Contra bilden kann. Diese Anmerkung ist umso aktueller, als Lis Jacobsen (ANF 1961, S. 2. Anm. 1) und S. B. F. Jansson (Ill. svensk litt.-hist. I, 1955, S. 370) sich auf Wesséns Artikel in „Fornvännen“ beziehen, ohne den Gegen-Artikel zu nennen<sup>1</sup>. Jansson hat dieses Verfahren nun 1963 nochmals wiederholt (Runinskrifter i Sverige, S. 183), obwohl ihm der Antwort-Artikel unterdessen bekannt sein mußte. —

Wessén hat es an mehreren Stellen seines Aufsatzes ausdrücklich abgelehnt, auf die von mir vorgelegten Argumente zu antworten: „... jag har ingen lust och ingen skyldighet att gå vidare i diskussionen av Höflers luftiga idéer, när jag så bestämt avböjer grunderna: den felaktiga läsordningen, det för inskriften främmande hämndmotivet och den orimliga tolkningen av Teoderik-strofen. Om han vill tillfredsställa sin obehagliga lust att disputeras, då må han uppsöka någon annan, mera duglig och mera intresserad debattör“ (ANF 1964, S. 15).

In der Tat — ich würde eine Diskussion mit einem Partner von Wesséns Kampfmethode und Diktion öffentlich abbrechen, wenn es hier nicht um das Verständnis des bedeutendsten Runendenkmals ginge. Da er aber soeben v. Friesens Buch als unwissenschaftlich bezeichnet hat und von meinem (dessen Umfang er ANF 1964, S. 18, verhöhnt), mitteilt, es enthalte nichts Neues als eine Deutung der halben Rökstrophe (ib. S. 9), und auch diese sei „i grunden felaktig“ (ib. S. 10), so beansprucht er offenbar die alleinige Geltung seiner Fragment-Theorie, die er in bisher 6 Arbeiten vertritt.

Mein Diskussionspartner hat seine runologischen Gedankengänge so

<sup>1</sup> s. ANF 1963, S. 47, Anm. 1 und 4.

reich durchsetzt mit Schimpfwörtern, persönlichen Verunglimpfungen und temperamentvollen Versicherungen seiner methodischen und intellektuellen Überlegenheit, daß es nicht ganz leicht fällt, den rationalen Teil seiner Darlegungen herauszuschälen. Ich werde auf die Tonart dieser Erörterungen statt Argumenten Schimpfwörter verwendet werden, bleibt auch weiterhin eine Frage der wissenschaftlichen, vielleicht auch der persönlichen Kultur. —

Ich bemühe mich, den intellektuellen Teil von Wesséns Ausführungen herauszuheben.

An dieser Stelle muß ich noch zu zwei für die Gesamt-Deutung entscheidenden Interpretationsproblemen Stellung nehmen, von denen es abhängt, ob der Inhalt der Inschrift auf das Schicksal des Toten oder auf unzusammenhängende Sagenfragmente zu beziehen sei.

Die erste dieser Fragen betrifft Wesséns Einwände gegen die neue Deutung von II, 4: *sibi uiauari ul niruþR*.

Meine Interpretation dieses Satzes habe ich oben (S. 15 f.) ausgesprochen. Wessén dagegen sieht darin eine Mitteilung, die nichts mit Vämod zu tun habe. Vielmehr habe sie Varin bloß deswegen in Granit gemeißelt, resp. meißeln lassen, weil sie „häpnadväckande“ gewesen sei. In seiner eigenen Formulierung (W 4, S. 26), die zugleich seine Auffassung des Kompositionsprinzips der Inschrift präzisiert: „Han áterger sagor i korta sammandrag. Han har haft dem fast nummerade i sin sagolista, sannolikt för bättra hágkomsts skull. Han berättar hápnadväckande ting, i en ständig stegring, kulminerande i uppgiften om mannen, som 90 ár gammal avlade en son.“

Ich hatte (was Wessén, W 6, S. 18, als „löjeväckande“ bezeichnet) unter Hinweis auf Blöndals Angabe (Ob., S. 578): „† *niræði n. niræðisaldur* m. »Alderen mellem 80—90 Aar«“, die Erklärung vorgeschlagen (Rök 1952, S. 70 f.), daß die Rechnung in Dekaden, die in *niræði* zweifellos vorliegt (denn wenn *niræðisaldur* das Alter zwischen 80 und 90, nicht das 90. Jahr, angibt, wird offenbar nach Jahrzehnten, nicht nach Einzeljahren gerechnet), auch für das *niruþR* des Röksteins anzunehmen sei.

Aber die „realistische“ (und nicht sagenmäßige) Auffassung des Rök-Textes hängt keineswegs an dieser Interpretation. Wie ich schon vor Jahren (Zur Diskussion über den Rökstein, 1954, S. 81, Anm. 32; dazu ANF 1963, S. 85) ausgesprochen habe, kann das Wort *niruþR* eine Umschreibung für „uralt“, „in hohem Alter“ sein — entsprechend dem abrundenden Gebrauch der Neunzahl im Altgermanischen<sup>1</sup>. Wessén selbst sagt dazu (ANF 1964, S. 16): „Naturligtvis går det an att översätta *niræðr*

<sup>1</sup> Dieser Gebrauch der Neunzahl ist reich belegt, s. etwa J. Grimm, Dt. Rechtsaltertümer<sup>4</sup>, I, S. 295 ff.; B. Gröndal, Annaler f. nord. Oldkynd. 1862, S. 370 ff.; K. Weinhold, Abhandl. d. K. Akad. d. Wiss. zu Berlin, 1897, Phil.-hist. Kl., Abh. II; W. Lange, PBB 77 (West), S. 306 ff.; dazu auch Bugge, Rök III, 1910, S. 28; v. Friesen, Rök 1920, S. 38; s. Verf., ANF 1963, S. 85 mit Anm. 1. — Ich hätte im Sinn meiner Ausführungen a.a.O. auch in Anm. I in ANF 1963, S. 120, bei II, 4 beifügen sollen [: „uralt“].

med ett allmänt »mycket gammal», »uralt», »in hohem Alter», »als alter Mann», »in sehr hohem Greisenalter» (Höfler 1963, S. 85, 72, 78, 82). Men allra bäst är att översätta ordagrant »nittioårig» — och att taga konsekvenserna.“

Diese Entscheidung Wesséns ist methodologisch sehr bemerkenswert. Warum ist es »allra bäst«, von den beiden zur Auswahl stehenden Alternativen die zweite zu wählen? Offenbar nur deshalb, weil dadurch Wesséns Theorie eine Stütze gewinnen könne, daß auf dem Rökstein ein Chaos von Kuriositäten eingemeißelt worden sei, die Varin allein aus dem Grund auf den Totenstein geschrieben hätte, weil sie »häpnadsväckande« seien (,i en ständig stegring«, s. o.).

Aber während Wessén auf Seite 16 diese von mir vorgeschlagene Deutung von **nirupR** abweist, obwohl sie »naturligtvis« möglich sei, schreibt er 3 Seiten später (S. 19):

„En 90-årig gubbe skulle sålunda ha utfört alla tiders märkligaste runmonument, „diese so planmässig und so kunstreich komponierte Schrift“ (s. 109). Har prof. Höfler grundligt tänkt igenom denna uppseendeväckande slutsats, vartill hans forskning har lett honom? Vad säger sakkunskapen, den biologiska och fysiologiska, om detta?

I vissa avseenden utgör detta höjdpunkten — eller, om man så vill, bottennivån — i prof. Höflers runforskningar.“

Es scheint, als ob Wessén vergessen hätte, was er 3 Seiten vorher geschrieben hat. — Daß auch ein sehr alter Mann, wie Varin es sicher war (ob er 80 oder darüber oder darunter war, bleibt nach jener Deutung von **nirupR** als »mycket gammal« offen), geistige Werke schaffen kann, wird durch Wesséns Schmähreden nicht widerlegt. Ich brauche nicht an Goethe, Sophokles, Michelangelo, Tizian zu erinnern. —

Wessén schreibt in diesem Zusammenhang (ib. S. 18): »Prof. Höfler är icke beredd att, såsom en vetenskapsman anstår, erkänna, när han har dabbat sig eller gjort en dumhet. „Den Mut des Fehlens“ saknar han totalt. Han försöker slingra sig undan i det längsta.“

Die Intelligenzfrage, die mein Kollege mit dem Wort »dumhet« provoziert, muß ich den Fachgenossen zur Entscheidung überlassen<sup>1</sup>. Wie sich aber Wessén zum »Mut des Fehlens«, den er fordert, selbst verhält, das wird sich nun zeigen müssen. —

Zu der ebenfalls für die Gesamt-Deutung der Inschrift entscheidend wichtigen Auffassung von **kultin** (II, 5) sagt Wessén (W 6, S. 17): »Prof. Höfler tycks icke kunna förstå betydelseskillnaden mellan »giva, gälda« (som gåva, offer, bot) och »inviga, överlämna« (till någons tjänst), ty. *weißen*.“ — Zu dieser taktvollen Formulierung Wesséns bleibt zu sagen: Wenn die »Gabe« in der sakralen Weihung eines lebenden Menschen an eine sakrale Macht oder Person besteht, dann bezeichnet das Verbum *gälda* sowohl ein »giva« als auch [zugleich] ein »inviga«, »överlämna (till någons tjänst)«. Gerade diese von mir angenommene Doppelbedeutung ist tatsächlich belegt. Die Belege in ANF 1963, S. 73 f. (dazu ib. Anm. 2)

<sup>1</sup> Ich habe nicht nachgezählt, wie oft in Wesséns Aufsatz der Ausdruck vorkommt: »Höfler förstår icke ...“.

zeigen genau diese Doppelbedeutung, so auch der a.a.O. zitierte alt-schwedische aus Helige Bernhards Skrifter. —

Ich kann, wegen des mir hier auferlegten Raummangels, auf andere, für die Gesamtdeutung nicht konstitutive Gedanken Wesséns (so seine Auffassung der Rogslösa-Bilder — „ett mycket svårt fall“, ANF 1964, S. 19 f.) hier nicht eingehen — übrigens auch nicht auf Aage Kabells in Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter, Nr. 4, 1964, veröffentlichte Schrift „Rök“, in der er sich an v. Friesens Rache-Theorie anschließt, aber annimmt, die Rache Varins habe darin bestanden, daß er seine Gegner verleumdete. Der Mittelteil der Inschrift sei „die strahlende Kuppel der Verleumdung, die den Anspruch des Toten und der Nachlebenden auf Rache einigermaßen befriedigen soll“ (S. 25; ähnlich ib. S. 20: „Wo die Rache ausblieb, stellte sich die Schmach ein, und man mußte [?] versuchen, sie auf den Gegner abzuwälzen“). Ich muß die Prüfung der Prämissen auch dieser Deutung des Röksteins daher ebenfalls aus Raummangel einer anderen Stelle vorbehalten. —

Der in dieser Auseinandersetzung über das bedeutendste Runendenkmal Schwedens und der Welt hervorgetretene Gegensatz der Resultate und der ihnen zu Grunde liegenden wissenschaftlichen Methoden ist bemerkenswert. Er liegt nicht nur in einzelnen Differenzen, die durch logische Konsequenz verhältnismäßig leicht beseitigt werden können. Die vorliegende Diskussion zeigt vielmehr, daß die Gegensätze auch die Prämissen der logischen Schlußfolgerungen betreffen. Wenn es z.B. als wahrscheinlich angenommen wird, daß ein Vater aus Schmerz den Totenstein seines Sohnes dazu verwendet, um die Mitmenschen zu unterhalten und ihre Intelligenz zu prüfen (s. o.), hingegen der Gedanke an ein religiöses Motiv des Totengedenksteins als so „orimlig“ angesehen wird, daß eine Diskussion über diese Möglichkeit nicht einmal versucht wird: so liegen in solchem Fall offenbar psychologische Vor-Entscheidungen über Wahrscheinlichkeit und Unwahrscheinlichkeit vor, die verdienen, in das klare Bewußtsein der wissenschaftlichen Auseinandersetzung gehoben zu werden. Ein solches rationales Bewußtmachen der Fundamente einer methodologischen Auseinandersetzung kann gerade dort förderlich sein, wo die Gegensätze der Resultate und der Methoden sich am selben Objekt offenbaren.

Ein solcher Gegensatz besteht auch zwischen Wesséns Positivismus und meinem Versuch eines typologischen Verfahrens. Während Wessén die einzelnen Teile der Inschrift isoliert (und dementsprechend, nicht zufällig, zu seiner Fragment-Theorie gelangt ist), habe ich mich bei jedem dieser Überlieferungstücke gefragt, ob es sich einordnet in eine typische Form der Vergangenheit (so bei der Frage, ob es typisch war, daß Theoderich in die Funktion des Wilden Jägers eingesetzt wurde, und daß dieser mit Oden identifiziert wurde; ob die Individualweihe eines Kriegers an Oden typisch war; ob die Bezeichnung von Schwurbrüdern mit dem selben Namen einen Typus bildete; ebenso die Beziehung eines kulturellen Schwurbrüderverbandes auf einen Patron oder mythischen Vater; ob die Hoffnung auf kriegerische Hilfe durch den Weiheherrn als typisch

angesehen werden dürfe u. a. m.). Die sachliche Voraussetzung einer solchen typologischen Methode sehe ich darin, daß die Lebensordnung der frühen Geschichtsepochen — wie auch die der bäuerlichen Volksschichten — in weitem Ausmaß an überindividuelle typische Formen gebunden war, so daß hier typologische Analogieschlüsse möglich werden.

Da ich, im Gegensatz zu Lis Jacobsen und Sven B. F. Jansson, dem Resultat Wesséns, daß der Rökstein eine Sammlung geistig nicht zusammenhängender Fragmente darstelle, nicht beipflichten kann, werde ich versuchen, die Prämissen dieses Methodenstreites in den Schriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften genauer zu analysieren. Ich bin der Meinung, daß ein so wichtiger Gegenstand *sine ira et studio* erörtert werden muß.

Wien, Mai 1965/Februar 1966.

## Svar till professor Höfler

Difficile est,  
satiram non scribere.

Professor Höfler betecknar ett par gånger min ståndpunkt som »Positivismus». Om jag vågade ta detta ord på allvar, efter mitt eget språkbruk, skulle jag känna mig helt förbryllad. Varmed har jag gjort mig förtjänt av ett så vackert omdöme? Tyvärr vågar jag icke lita på att mina egna värderingar och min motparts stämmer överens. Kanske är »Positivismus» i prof. Höflers mun något mycket klandervärt och nedsättande, kanske rent av det värsta han vet. Sammanhanget ger icke någon klarhet.

Så vitt jag nu minns, har jag icke känt mig övertygad av något enda av prof. Höflers många förslag till tolkning av Rök-stenen. Trots allvarliga bemödanden och god vilja. Förtjänar icke en sådan avvisande hållning tvärtom att stämpas som »Negativismus»? Negativ är ju det naturligaste motsatsordet till positiv.

Exemplet visar, förefaller det mig, hur fruktlöst det är att diskutera, då man icke är överens i själva de grundläggande värderingarna.

Prof. Höfler tycker över huvud taget mycket om etiketter: min tolkning av Rök har han förut kallat »repertoarteorien», nu också »fragmentteorien». Gärna det, om det kan gagna saken eller vara honom till någon glädje. Sammanfattande benämningar är alltid bra att ha, även om de genom sin ensidighet också kan bli vilseledande.

Också denna beteckning »fragmentteorien» fattar jag strängt taget som ett beröm, en förtjänst, eftersom jag anser en enhetlig tolkning i prof. Höflers mening mycket osannolik.

Inskriften ger ett i högsta grad splittrat intryck, både i fråga om skrift och om innehållet. Detta är ett faktum och har framhållits otaliga gånger. Varför skulle då a priori en enhetlig förklaring (von Friesen) vara mera sannolik än en »fragmentteori»? På denna punkt går våra uppfattningar skarpt i sär.

På några andra punkter förefaller det, som om prof. Höfler vore villig att ge med sig. Hans funderingar om ristarens disposition av utrymmet på stenen återkommer icke alls. Det är man tacksam för. Detta — och ett par liknande ting i prof. Höflers senaste uppsats — kan göra en fortsatt diskussion möjlig och befria den från annars hotande sterilitet. — I fråga om *nirødr* 90-årig har jag (tveksamt) medgivit, att det ju möjligen

skulle kunna ha haft en allmän betydelse »mycket gammal». Prof. Höfler understryker: det är jag som har sagt detta för st. Den lilla triumfen unnar man honom gärna. Han är överhuvud taget mycket mån om all prioritetens rätt. För min del vill jag nog fasthålla vid att den fixa, exakta betydelsen »90-årig» är den sannolika, den enda stilistiskt rimliga. Men detta är ingalunda någon så livsviktig fråga. Låtom oss efter denna argumentering med full förtröstan överlämna den till framtidens dom!

Rikard Dybecks lilla stolliga historia om Öja-bonden har icke alls den allvarliga, religionshistoriska innebörd som prof. Höfler tillmäter den. Det är sådant som lätt kan hända en runforskare vid samtal med folk på landet, skoj, ingenting annat. Men här tycks rollerna oss emellan vara helt ombytta. Vem företräder här »den Positivismus»? Prof. Höfler går så långt, att han beskyller mig för att i illvilligt syfte ha utbytt Dybecks »träffsäkert» mot »skämtsamt». Ingalunda! Detta är ett rent missförstånd och behöver icke tas så högtidligt. »Skämtsamt» är naturligtvis mitt omdöme om det hela, inklusive bondens enligt Dybeck »träffsäkra» bedömning av ristningens ålder. Man får icke läsa så som prof. Höfler gör. Man får icke bygga (eller stödja) religionshistoriska slutsatser på sådant material. När det gäller Dybeck, måste man vara alldeles särskilt försiktig. Den lilla anekdoten bör utan vidare kunna avföras ur diskussionen. Den lilla poängen tycker jag prof. Höfler kunde unna mig? Den innebär för honom ingen förlust, snarare en lättnad från besvärande barlast.

Ibland undrar man tyvärr, hur det förhåller sig med prof. Höflers förståelse att, låt vara under stark affekt, läsa rätt innantill. Så när han påstår, att jag i förordet till min bok om Rök (1958) efter att brutalt ha skjutit de närmaste föregångarna åt sidan skulle ha påstått, att »alle übrige Fachliteratur über den bedeutendsten Runenstein Schwedens und der Welt ist' i hög grad olustig». Ja, men så står det ju icke alls, och tanken är mig helt främmande. Utan tvärtom: det har under de senaste 20—30 åren blivit så tyst om Rök-stenen. Diskussionen har stannat av eller helt upphört, dock utan att någon av de förut givna tolkningarna har verkat övertygande. Det är detta forskningens läge, resignation och skepsis, som jag betecknade som »i hög grad olustigt».

I själva huvudfrågan är allting oförändrat. Teoderik sitter alltjämt rustad på sin häst, med skölden i rem över ryggen (*sitr nu garur a gota sinum, skialdi umb fatlaðr*). Sålunda i starkt framhävd vila. Hur orimligt är det icke att tro, att den döde kungen (jfr Ynglingatal) skulle ha något att göra med vare sig de tyska Didrik-sagornas jagande hjälte och hans helvetesritt, eller med den vilde ryttaren Odin, stormguden i nordisk folketro! Allting talar emot. Varin har lyckligtvis uttryckt sig så klart och tydligt, att det icke finns rum för den minsta tvekan.

Min djupa beundran och tacksamhet gentemot prof. Otto v. Friesen har jag i dagarna givit uttryck åt i en minnesartikel i Svenskt Biografiskt Lexikon. Hans bok om Rök-stenen finns där endast omnämnd, icke närmare diskuterad. Detta kan måhända synas underligt, och jag kan gärna beklaga det. Orsakerna var två: det ena det begränsade utrymmet, som jag redan avsevärt hade överskridit. Referat av boken om Rök (1920)

hade — om det skulle bli någorlunda meningsfullt — enligt min beräkning krävt ytterligare minst en spalt, och detta torde jag näppeligen ha fått redaktionens tillstånd till. Naturligtvis inverkade också, det måste jag medge, att boken om Rök enligt min uppfattning icke hör till v. Friesens bästa verk, och detta hade jag väl även i en minnesruna måst ge motiverat uttryck åt. Jag fann detta onödigt, och det fanns mer än tillräckligt ändå att tala om. Men självfallet kan man här ha olika meningar. I och för sig skulle jag mycket gärna vilja återvända till ämnet och söka ge en bredare skildring av v. Friesens personlighet och insatser än den trånga ramen nu nödvändiggjorde. Det är en fråga endast om tid och krafter.

Grundfelet i v. Friesens tolkning av Rök-inskriften är, såsom jag tidigare har sagt, den alldeles orimliga läsordningen. Jag ber prof. Höfler noggrant läsa igenom dessa sidor i v. Friesens bok 1920 om »den ordning i hvilken raderna huggits ... och följaktligen efter all sannolikhet också den ordning, i hvilken inskriften bör läsas» (s. 7—11) och sedan svara mig, om han verkligen tror, att ristarens arbete kan ha gått till på det sättet. Sedan v. Friesen hade blivit fast bunden vid denna felaktiga läsordning — med all den blandning om vartannat av runor av olika slag, texter av olika längd och form och innehåll, som den förde med sig — leddes han vidare till den ena djärva och osannolika slutsatsen efter den andra. Detta blev den verkliga »fragmentteorien» enligt min mening. Om man återigen ger upp läsordningen, då ramlar allt det andra sönder, det vet prof. Höfler lika väl som jag. Kan han då icke förstå, att jag icke kan intressera mig för detaljerna? Man kan syssla med fruktbarare ting. Det skulle jag unna både min motpart och mig själv att få göra.

Min kritik av v. Friesens bok om Rök skulle f. ö. aldrig kunna bli så summarisk som man kan få intryck av genom prof. Höflers lösryckta citat. Det låter nästan som om min påstådda brist på pietet skulle ha ingivit honom förfäran. Så allvarligt är det dock icke. Prof. Höfler kan lugna ned sig betydligt inför sina österrikiska kolleger. v. Friesens bok innehåller i övrigt mycket av högt värde, även om man ej kan acceptera dess huvudtes.

Bromma den 1 mars 1966

*Elias Wessén*



PETER HALLBERG

## Medeltidslatin och sagaprosa

Några kommentarer till Lars Lönnroths studier i  
den isländska sagalitteraturen

Våren 1965 disputerade Lars Lönnroth vid Stockholms universitet på en avhandling i form av fyra uppsatser, tryckta i olika publikationer: *Studier i Olaf Tryggvasons saga* (Sammlaren 1963, s. 54—94); *Kroppen som själens spegel — ett motiv i de isländska sagorna* (Lychnos 1963—1964, s. 24—61); *Det litterära porträttet i latinsk historiografi och isländsk sagaskrivning — en komparativ studie* (Acta Philologica Scandinavica, 27. Aargang, 1.—2. Hefte, 1965, s. 68—117); *Tesen om de två kulturerna. Kritiska studier i den isländska sagaskrivningens sociala förutsättningar* (Scripta Islandica, Isländska sällskapets årsbok 1964, s. 3—97). En särskild liten skrift, *European sources of Icelandic saga-writing/An essay based on previous studies* (Stockholm 1965, 39 s.), innehåller en sammanfattning på engelska jämte litteraturförteckning.

Lönnroth rör sig, som uppsatsrubrikerna antyder, över vida fält. Ledmotivet i hans avhandling är, att den isländska sagaprosan i väsentligt högre grad än man brukar antaga — eller medge — har inspirerats av latinsk medeltidslitteratur. Studier i Olaf Tryggvasons saga går kanske visserligen i första hand ut på att söka dokumentera, att legendbildningen kring missionskonungen Olaf Tryggvason är sekundär i förhållande till sagan om Olaf den helige och har övertagit motiv, namn etc. från denna. Men ett huvudsyfte är också att spåra influenser på de norröna kungalegenderna från jämförbara medeltidslatinska texter, om Karl den store och andra. — I *Kroppen som själens spegel* hävdas, att sagalitteraturens lyckobegrepp, uttryckt i ord som *gipta*, *gæfa* och *hamingja*, har sitt ursprung i medeltidskristna föreställningar. Vidare vill Lönnroth här göra gällande, att sagornas karaktärsskildring har tagit intryck av den i medeltida medicin och psykologi gångbara temperamentsläran och fysiognomiken med rötter i antikens spekulation. Sålunda skulle *Njálas* ljushyade Gunnar på Lidarände vara sangviniker, medan den lagkloke Torhall i samma saga är gestaltad som den typiske kolerikern osv. — Det litterära porträttet i latinsk historiografi och isländsk sagaskrivning tar i sin tur fasta på persontekningens litterära stilisering. Inte bara de isländska

sagaporträttens innehåll — urval och arrangemang av egenskaper — utan också deras språkligt fonetiska verkningsmedel — allitteration och assonanans — härleds ur medeltidslatinsk prosakonst, verk som Einhardts *Vita Karoli* m. fl. I detta sammanhang ges Dares Phrygius' *De Excidio Troiae* med sin beskrivning av hjältarna vid Troja en nyckelställning som förebild. — Tesen om de två kulturerna, slutligen, ställer själva villkoren för den isländska sagaskrivningen under debatt. Lönnroth anser, kort sagt, att de på det hela taget inte skilde sig från dem som gällde för den europeiska litteraturen i allmänhet. Han avvisar exempelvis åsikten, att läs- och skrivkonsten på Island skulle ha varit mera spridd och mera en lekmännens angelägenhet än annorstädes i Norden eller Europa över huvud. Också i den isländska kulturmiljön skulle litteraturproduktionen så gott som uteslutande ha varit klerkernas och klostrens sak. Snorri Sturlusons eller hans brorson Sturla Þórdarsons insatser som »författare» till de verk som gått under deras namn bemöts följaktligen med största skepsis. De har som lekmannastormän snarare varit uppdragsgivare, beställare och möjligen redaktörer för arbeten, vilkas utformning de anars har överlåtit till professionella skrivare.

Sådana »teser» låter sig naturligtvis ställas upp; de är i och för sig inte orimliga. Däremot måste det anses vara en verklighetsfrämmande tanke, att de skulle kunna ledas i bevis eller ens göras sannolika inom den ram som Lönnroths avhandling erbjuder. Hans material och argumentering motsvarar inte elementära krav som stöd för de teser han förfäktar. Detta omdöme har punkt för punkt motiverats i den granskning av arbetets kultur-, idé- och litteraturhistoriska aspekter som redovisas i Samlaren 1965. Den kritiken skall inte upprepas här. Man kan blott erinra om en sådan sak, som att det i Tesen om de två kulturerna inte görs någon principiell skillnad mellan ursprungligt författarskap och avskrivarverksamhet. Den man som skrev *Njála* ges i Lönnroths resonemang samma status som de skrivare som sedermera på skilda håll satt och skrev av hans verk. Denna grundläggande och genomgående sammanblandning får en förödande effekt på framställningens logik.

Lönnroths målsättning är litteraturhistorisk. Men hans uppgift förutsätter självfallet också gedigna filologiska insikter och förtrogenhet med filologisk metodik. Åtskilligt utrymme i avhandlingen ägnas åt en rad beteckningar i det isländska ordförrådet och deras proveniens. Vissa handskrifter och deras inbördes förhållande diskuteras; som ett resultat av den undersökningen presenteras ett rekonstruerat textavsnitt. Det är därför på sin plats att underkasta själva de filologiska grundvalarna för hans arbete en särskild prövning i en facktidskrift som ANF. Föreliggande recension ger, bortsett från ovanstående snabbkiss, ingen helhetsbild av Lönnroths avhandling. Den är tänkt som ett komplement till granskningen i Samlaren; även där har dock vissa iögonfallande drag i författarens filologiska argumentering beaktats, delvis andra än de som nedan kommer på tal.

På många ställen citerar Lönnroth isländska texter, givetvis. I de fall då de använda utgåvorna ej är normaliserade, normaliserar han själv sina

citat, mer eller mindre; mest gäller det då interpunktionen. Det är i och för sig inget att säga om. Men nog hade det varit korrektare mot i första hand respektive utgivare, men också mot läsaren, att avisera sina principer på den punkten. Som det nu är, åberopas utgåvor av exempelvis Finnur Jónsson (*Saga Óláfs Tryggvasonar* af Oddr Snorrason munk, Kbh 1932) och O. A. Johnsen (*Óláfs saga hins helga*, Kria 1922), utan att man får någon vink om hur det har manipulerats med dem. Här bortses från de enstaka bokstavsfel som inte saknas. Men vissa förbryllande ingrepp och läsningar bör påpekas.

I ÓT-uppsatsen anför Lönnroth den berömda episoden med Einar Tambaskälver och hans båge i två olika versioner, sida vid sida, dels från Oddr munkes ÓT-saga, dels från den nyssnämnda sagan om Olaf Haraldsson, den s. k. legendariska ÓH-sagan. (63) I denna skildras, hur Einar i slaget vid Nesjar 1016 skjuter två pilar efter varandra i riktning mot kungen; här befinner sig nämligen Einar på Ladejarlen Sveins sida som motståndare till Olaf Haraldsson. Den närmaste fortsättningen lyder i Johnsens edition:

þa mællte *Olafr*. æigi man ek biðia þriðia. skoz þessa mannz. Oc vist skillði nokcor maðr liosta bogann firir hanum. Æinar lagðe þriðia sinni or astræng oc ætlaðezc æigi þa missa konongsens. 25

Då sade Olaf: »Inte tänker jag be om den mannens tredje skott. Och nog borde någon förstöra bågen för honom.» Einar lade för tredje gången en pil på strängen, och nu ämnade han inte missa konungen.

Lönnroth återger Johnsens text sålunda:

þa mællte *Olafr*: »Æigi man ek biðia þriðia. Skoz þessa mannz!» Oc vist skilldi nokcor maðr liosta bogann firir hanum. Etc. 63

Här har alltså inte meningen »Oc vist» fått komma med i kungens yttrande, där det hör hemma. Men vida värre är ju den missuppfattning som antyds av skrivningen »Skoz þessa mannz!» Lönnroth har — vilket bekräftades vid disputationen — uppfattat dessa kungens ord som en imperativ: »Skjut den mannen!» Här har ordklasser, böjningsformer och satsdelar råkat rejält på drift.

I samma uppsats citeras från slutet av Oddr Snorrasons bok en passus om den engelske kungen Harold Godwinson, som sägs ha sett ett föredöme i sin kollega Olaf Tryggvason:

Oc eptir þat er hann var grœddr, þa ihugaði hann sitt rað oc hugði at dœmum Olafs konungs T.s. oc tok hann þat rað, at hann villdi eigi snuaz til rikis sins helldr varð hann ablasin af helgum anda oc leitaði af allri girnd himinrikis fagnaðar. Oc valði ser til bygþar æinn stein oc var þar lengi. 78

Till dessa rader anknyter Lönnroth, då han längre ner på sidan beskriver Harold's senare liv enligt den engelska legenden *Vita Haroldi*: »Han beger sig ut på pilgrimsfärder och slår sig efter hemkomsten ner som from eremit

på en klippa i Dover (jfr 'stenen' i Flat. och O.T.-sagan).» (78 f.) Det är alltså formuleringen »valdi ser til byggar æinn *stein*» (liksom motsvarande vändning i *Flatheyjarbók*: »geck í *stein*»), som föranleder Lönnroth att erinra om »stenen» och sammanställa den med klippan i Dover. Han har emellertid missuppfattat ordet *steinn*. Det figurerar här i den vanliga bemärkelsen 'byggnad av sten', ofta 'kloster'. Bland en lång rad exempel på denna innebörd i Fritznerns ordbok möter man också det nyssnämnda citatet från *Flatheyjarbók*: »geck í *stein*». Samma betydelse finns företrädd i *Njála* där det om en konung Kylfir heter att han flydde från sitt land och »settisk í *stein*» (Íslenzk fornrit XII, 441), dvs. gick i kloster. Om makarna Spes och Þorsteinn drómundr i *Grettis saga* sägs det, att de som ett slags botgöring lät bygga sig var sin *steinn* (hus eller eremitkoja av sten) (Íslenzk fornrit VII, 289). Det är påfallande att Lönnroth inte har observerat denna användning av ordet i sina centrala texter, särskilt när det som här utnyttjas som led i en argumentering för ett bestämt litterärt samband.

I uppsatsen om kroppen som själens spegel står inte minst den säregna *Fóstbræðra saga* i blickpunkten. Där finns bl. a. en drastisk skildring av en träls rädsla, när han blir förföljd. Lönnroth refererar situationen så, att trälen »blev så upprörd att benen skalv och ådrorna i hans hud 'pep av rädsla'» (47). Beskrivningen är som sagt drastisk men inte fullt så drastisk. I den isländska texten står det: »allar æðar í hans hörundi pipruðu fyrir hræzlu sakar» (Íslenzk fornrit VI, 233 not 3), och det betyder: 'alla ådror i hans hud *skälvde* av rädsla'; jfr lat. *vibrare*, säger Fritznern vid uppslagsordet *pipra*. Detta verb är inte på något sätt unikt för den citerade passagen. I *Kárlamagnús saga*, en text som Lönnroth måste ha konsulterat, heter det på ett ställe om den berömde Roland: »Rollant varð svá reiðr, at allar æðar pipruðu móti Oliver» (Ungers ed. 1860, s. 38) — 'Roland blev så vred, att alla hans ådror skälvde mot Oliver'. Det rör sig alltså om exakt samma fras som i *Fóstbræðra saga*, bara med den skillnaden att sinnesrörelsen nu beror på vrede, inte på rädsla som hos trälen. För läsaren i gemen kan det möjligen komma på ett ut, ifall ådrorna skälver eller piper. Men för Lönnroths syfte i just den här uppsatsen är varje nyans i skildringen av fysiologiska reaktioner väsentlig.

En feltolkning av annan och mer ödesdiger art finner man i § 4 av uppsatsen Det litterära porträttet. Det gäller där en skrift från 1200-talet, vanligen betecknad som »den tredje grammatiska avhandlingen». Den är en grammatiskt-retorisk lärobok i anslutning till klassiska auktorer som Priscianus och Donatus, med en ofta fyndig tillämpning på norrön poesi; den brukar på mycket goda grunder tillskrivas Snorri Sturlusonns brorson Ólafur Þórðarson (d. 1259), »hvítaskáld» kallad. Lönnroth åberopar en passus därifrån om allitterationen; han skriver (s. 76) att där

franhävs allitterationen, »*paranomeon*», som ett ofta anlitat konstgrepp inom den latinska retoriken. Vidare påstås här att denna latinska stilfigur skulle vara upphovet till det »kvädande som håller samman norrön skaldskap liksom spikarna håller samman skeppet». (»*Paranomeon* er þat, ef mǫrg orð hafa einn upphafsstaf ... þessi figúra er mjök höfð í málsnildarlist er rethorica heitir, ok er hon upphaf til kveðandi þeirrar er saman heldr

norroenum skáldskap, svá sem naglar hallda skipi saman»). Här har vi alltså exempel på en isländsk 1200-talsskribent som tydligt inte tvekar att hänföra t. o. m. Eddans allitterationer till latinets inflytande!

Det är sannerligen märkliga tidender som här presenteras. De är dock förhastade. Ólafur hvítaskáld säger ju helt enkelt, att »denne figur» — nämligen *paranomeon*, allitteration — är upphov (ursprung) till det kvädande (ung. = verskonst) etc. Däremot säger han inte det minsta om att den norröna poesin skulle ha fått figuren i fråga från latinet. Redan en yttlig bekantskap med Ólafurs skrift borde utesluta varje tanke på att hans ord kunde tydas så som Lönnroth gör. Den lilla läroboken är ingen litteraturhistoria. Den är ett systematiskt arbete, ämnat att klassificera de grammatiskt-retoriska begreppen och inte minst skapa en norrön terminologi för ändamålet. Och på den punkten ger de klassiska teoretikerna en god förebild. Se här, säger Ólafur, här har de gamle den eller den termen för det eller det begreppet. Men precis samma sak har vi också hos oss, exempelvis så som Glúmr (eller Sighvatr eller någon annan) kvad, och det kallar vi så och så. Någon som helst tanke på att allitterationen hos de norröna skalderna skulle vara övertagen från latinet har som sagt inte Ólafur låtit skymta. Vill man få en slutgiltig bekräftelse på den saken, behöver man bara bläddra ett antal sidor tillbaka i Ólafurs skrift. Där hänvisar han till ett arbete av Donatus och säger så:

Í þessi bók má gerla skilja, at öll er ein listin skáldskapr sá, er rómverskir spekingar námu í Athenisborg á Grikklandi ok sneru síðan í látínu-mál, ok sá ljóða-hátrr eða skáldskapr, er Óðinn ok aðrir Ásiamenn fluttu norðr higat í norðrhálfu heimsins ok kendu monnum á sína tungu þess konar list, svá sem þeir höfðu skipat ok numit í sjálfu Ásialandi, þar sem mest var fegrð ok ríkdómr ok fróðleikr veraldarinnar.

F. Jónssons ed. (1927) 39

Av den boken framgår det klart, att det är en och samma konst, den diktning som romerske lärde inhämtade i Athen i Grekland och därpå överförde till latinskt språk, och den verskonst eller diktning som Oden och andra Asiamän förde hit till norra delen av världen och undervisade i på deras eget tungomål, så som de hade inrättat och lärt sig den i själva Asialand, där det rådde störst skönhet och höghet och visdom i världen.

Denna lilla antydan till ett litteraturhistoriskt perspektiv visar tydligt att Ólafur ser den norröna poesin som helt oberoende av och av allt att döma också äldre än den latinska, som sägs vara sekundär i förhållande till den grekiska. Till Norden har diktkonsten kommit direkt från asarnas urhem, främst då med Oden själv.

Lönnroths feltolkning av orden »*upphaf* til kveðandi þeirrar» vittnar om vårdslös kursivläsning. Men märkligare är att han på allvar har kunnat tro Ólafur hvítaskáld om den mening han tillskriver honom. Det synes röja en påtaglig desorientering i materialet. Här rör det sig ju heller inte om perifera notiser. Vi befinner oss mitt i centrum för Lönnroths argu-

mentering. Det gäller den latinska (medeltids)litteraturens inflytande på isländsk sagaskrivning.

Den enskilda norröna text som väl får sägas spela den ojämförligt viktigaste rollen i hela Lönnroths framställning, är en passus i *Trójumanna saga*, en isländsk översättning främst av ett välkänt medeltida verk på latin om Trojas förstöring: *De Excidio Troiae*, med huvudhandskrifter från 900-talet. Avsnittet i fråga är en presentation av de ledande personerna, trojaner och greker; var och en, män och kvinnor, porträtteras och karakteriseras koncentrerat. Denna porträttföljd är särskilt väsentlig för Lönnroth, därför att han här tror sig ha funnit ett avgörande incitament till de typiska personporträtten i den isländska sagalitteraturen.

*Trójumanna saga* finns sedan 1963 föredömligt utgiven av Jonna Louis-Jensen (Editiones Arnemagnæanæ, Series A, VIII). Man har tre huvudhandskrifter, i denna edition kallade O, S och Hb. Den sistnämnda är den berömda *Hauksbók*, ett stort samlingsverk skrivet för och till stor del också av lagmannen Haukr Erlendsson (d. 1334). Bl. a. just *Trójumanna saga* är nedskrivet av lagmannen själv. Emellertid har Haukr av någon anledning inte tagit med avsnittet med de samlade porträtten av trojanska krigets huvudpersoner. På den punkten har vi alltså bara ms O och S att hålla oss till. De visar smärre inbördes avvikelser, och Lönnroth vill genom en jämförelse söka rekonstruera det isländska originalets ordalydelse i denna passus. Diskussionen och dess resultat meddelas i uppsatsen om det litterära porträttet. Uppgiften kan te sig skäligen enkel, eftersom man har tillgång till Jonna Louis-Jensens parallelltryckta O- och S-texter och till den latinska texten: *De Excidio Troiae Historia* (F. Meister, Leipzig 1873). (I förbigående må påpekas, att Lönnroth har försett sin version av porträtten, s. 109—11, med en radräknare för att i det följande lättare kunna ange viss rad och formulering. Men alla dessa hänvisningar har råkat bli felaktiga; det rör sig om ett tiotal s. 112/13. Den första på s. 112 — 23 — skall sålunda vara 18, den sista på samma sida — 68 — skall vara 52/53 etc.)

Lönnroth har valt att lägga S-texten till grund och markera läsararter från O-texten med kursiv (108). Men han kunde ha genomfört den principen omsorgsfullare. Sålunda borde också följande former ha varit kursiverade, eftersom de är hämtade från O:

rad 14 <i>ferstrendr</i>	S: festrenndr
» 24 <i>Agamemnon</i>	S: Agamennon
» 25 <i>sýnum</i>	S: sionvm
» 32 <i>ferstrendr</i>	S: festrenndr (jfr rad 14)
» 39 <i>magamikill</i>	S: magmikill
» 40 <i>skolbrúnn</i>	S: skiolbrvn

Rad 45 har utelämnats epitetet *hrockinn harir* 'krushåriga, lockiga' om Kastor och Pollux; det står i S men har ingen motsvarighet i O.

Rad 31, om Patroklos: *oframmr*; O har emellertid *oframr* (S: *oframs vítr*). Det är tydligt, att Lönnroth här har tänkt sig *of-rammr* i bemärkelsen

'mycket stark'. Det ordet måste i varje fall vara ytterst sällsynt i saga-prosan. Hos Fritzner saknas det helt, medan *Lexicon Poeticum* anför ett exempel från en strof i *Gautrekssaga*. Å andra sidan är adjektivet *ó-framr* väl bestyrkt; det torde kunna återges med 'oföretagsam, försagd'. (Jfr Fritzner.) Det alternativet har tydligen inte fallit Lönnroth in. Passagen om Patroklos lyder i *De Excidio Troiae* 16: »Patroclum pulchro corpore oculis caesiis (om L, G; uiridibus G uirulibus L) viribus magnis verecundum certum prudentem dapsilem.» Det är förstas *viribus magnis* som Lönnroth har velat återge med *oframmr*. Men Patroklos betecknas också som *verecundus*, i gängse ordböcker översatt med 'skygg, blyg, blygsam, anspråklös, försynt'. Det är ett epitet som i och för sig måste anses mer iögonfallande om en krigare och hjälte än det konventionella, nästan givna *viribus magnis*, och det stämmer exakt med innebörden i *óframr*. F. ö. synes även det egendomliga *oframs vitr* i S avgjort associera snarare till *óframr* än till *oframmr*.

Bland epiteterna för Hektor har Lönnroth valt läsarten »hygginn ok hógværr» (O) i st. f. »hugfullr ok hógværr» (S). Latinet har här: »animo magno in civibus clementem dignum amore aptum» (15). Man kan inte se annat än att *hugfullr* 'behjärtad, oförfärad' kommer betydligt närmare *animo magno* än vad *hygginn* 'förståndig, klok' gör med sin mera intellektuella prägel. Följaktligen är det omotiverat att här byta ut »grundtexten» S mot O.

Helt oförklarligt är valet mellan läsarter rad 36/37. Det heter där om »Nestor hinn spaki», att han »var bæði hárr ok dígr, bjartleitr ok breiðleitr». Här har återigen O föredragits framför S: *biúgleitr*. I *De Excidio Troiae* utrustas Nestor med »naso obunco longo» (16), dvs. en lång, böjd näsa. Det är ju en speciell och påfallande detalj, som man tycker borde ha kommit med i översättningen. Och det har den också, i S: *bjúgleitr* betyder just 'med böjd näsa' och svarar alltså här direkt mot latinet. (Fritzner anger betydelsen 'krumnäset' och citerar ett exempel från *Hauksbók*: »Satiri heita þeir menn er svá eru bjúgleitir, at krókar eru á nefjum þeirra.») Lönnroth har uppenbarligen inte haft innebörden av *bjúgleitr* klar för sig. Å andra sidan finns det ingenting i den latinska texten (»Nestorem magnum naso obunco longo latum candidum consiliarium prudentem»), som direkt skulle motivera ett isländskt *breiðleitr* 'med brett ansikte'. De bägge epiteterna *magnus* och *latus* är ju redan korrekt återgivna med »hárr ok dígr».

Författarens kunskaper i isländska språket är otillräckliga för hans syfte. Hans prov på edering av ett stycke isländsk text är diletterantiskt. Den forskare som önskar veta vad som faktiskt står i de båda handskrifterna, kan inte förlita sig på hans rekonstruktion utan måste gå till Jonna Louis-Jensens utgåva. Det vimlar på det hela taget av onöjaktigheter och metodiska missgrepp i Lönnroths resonemang kring *Trójumanna saga* och dess handskrifter. Några av dem skall beröras här.

S. 106—107 diskuteras de tre huvudmanuskriptens ord för begreppet trojan; Lönnroth skriver:

En mer anmärkningsvärd egendomlighet, som är gemensam för O och H,

är användningen av benämningen »Tyrkir» som synonym till »Trójumenn». S har här genomgående »Trójumenn», vilket torde ha varit den ursprungliga översättningen av latinets »Trojani». O använder enbart »Trójumenn» fram till s. 100 i utgåvan men börjar sedan använda »Tyrkir» desto flitigare.

En uttömmande excerpering röjer, att denna beskrivning är ofullständig och missvisande. En småsak är det väl, att S faktiskt har ett fall av *Tyrkir* (186) och alltså inte »genomgående» nyttjar *Trójumenn*. Men när det heter, att O enbart håller sig till *Trójumenn* fram till s. 100 i utgåvan för att sedan desto flitigare använda *Tyrkir*, då fordrar uppgiften en komplettering. Fram till s. 100 rör det sig nämligen om blott 9 fall av inalles 142 i hela O-texten; och då kan det ju vara en tillfällighet, att *Tyrkir* inte finns representerat före s. 100. Detta så mycket mer som *Tyrkir* även efter den gränsen är i mycket klar minoritet: bara 25 fall mot 108 av *Trójumenn* — vilket inte alls framgår av Lönnroths formulering. När kartläggningen kan göras så enkelt och snabbt som här, borde vi ha fått slutgiltigt besked om fördelningen, med precisa frekvensuppgifter.

Som ett led i bestämningen av förhållandet mellan de tre huvudmanuskripten har s. 104—105 på tre spalter sida vid sida uppförts deras former av en rad namn i texten, inalles mellan trettio och fyrtio. (De mest bekanta — *Akilles*, *Hektor* m. fl. — är inte medtagna, eftersom de inte kan väntas visa några signifikativa variationer.) I en fjärde spalt längst till vänster uppföres den latinska textens namnformer. Författaren konstaterar, »att H så gott som alltid har de namnformer som bäst överensstämmer med Dares [= Dares Phrygius, *De Excidio Troiae*]. O är mer förvanskad och S allra mest» (104). Detta blir för honom ett indicium på att H-texten i handskriftstraditionen ligger närmast den ursprungliga *Trójumanna saga* (107).

Men en sådan slutsats är ytterligt förhastad. Lönnroth har inte märkt, eller låtsats om, den oberäknliga felkälla som hans namnmaterial inne-sluter. Vi vet ju, att det i H är lagmannen Haukr Erlendsson själv som har skrivit ned *Trójumanna saga*. Det är högst rimligt, att denne bildade man, som här förde pennan för egen räkning, har haft ambitionen att få de latinska namnen så korrekta som möjligt — även om de råkat vara mer eller mindre förvanskade i hans isländska förlaga. Det är förresten alls inte uteslutet, att han kunnat ha Dares' latinska verk till hands att rätta efter. Annorlunda måste det ha varit för enklare beställningsskrivare, som satt och kämpade med märkliga namn som *Arcesilaus*, *Amphimacus*, *Neoptolemus* och *Protesilaus* i kanske slarvigt skrivna förlagor med de vanliga hårda förkortningarna; eller kanske fick texten dikterad för sig, vilket gav ytterligare möjligheter till förvanskning. De varierande formerna redan i de många latinska handskrifterna av Dares' arbete visar instruktivt, hur lätt de mindre kända namnen drabbades av vanställande misshandel. Dessa namn i *Trójumanna saga* utgör alltså det sämsta tänkbara material att grunda ett handskriftsstemma på. De kan inte på något sätt jämföras med varianter i texten över huvud taget.

Men Lönnroth är inte därmed färdig med namnen. Han vill också an-



vända dem för att bevisa, att handskrifterna O och S är nära släkt med varandra, att de bygger på en »gemensam förlaga» (106). I det syftet radar han upp en serie exempel, inalles fem, på för O och S »gemensamma felaktigheter vid återgivningen av namn»:

1. O: <i>Karulus</i>	S: <i>Katol</i>	H: <i>Cacus</i>
2. O: <i>Dianira</i>	S: <i>Diadema</i>	H: <i>Deianira</i>
3. O: <i>Atlanus konungs</i>	S: <i>Athanius konungs</i>	H: <i>Atlanvs risa</i>
4. O: <i>Boecem</i>	S: <i>Boecem</i>	H: <i>Boetem</i>
5. O: <i>Hellenus</i>	S: <i>Hellenus</i>	H: <i>Alexandr ok</i>
<i>Alexander</i>	<i>Al(exander)</i>	<i>Elenvs</i>
<i>Paris</i>	<i>Paris.</i>	<i>Troilvs</i>
<i>Trojlus</i>	<i>Menon.</i>	<i>Eneas ok</i>
<i>Menon ok</i>	<i>Eneas</i>	<i>Menon</i>
<i>Eneas</i>		

Denna lista ger visserligen prov på felaktigheter hos O och S, men de kan endast i ringa mån kallas »gemensamma». *Karulus*/*Katol* resp. *Dianira*/*Diadema* överensstämmer inte särskilt bra med varandra. *Katol* avviker ju avgjort mindre från det riktiga *Cacus* än från O:s *Karulus* — särskilt om man betänker, att skrivtecknen för *c* och *t* i manuskripten kan vara alldeles lika, omöjliga att skilja åt utan vetskap om vilket ord det rör sig om. Och nog har O:s *Dianira* mera gemensamt med H:s *Deianira* än med *Diadema*. I exempel nr 3 visar O och H exakt samma form av själva namnet, medan S här går sin egen väg. Däremot har O och S epitetet *konungs* gemensamt mot H:s *risa*. (Den som här åsyftas är jätten *Atlas*.) För exempel nr 4 gäller vad som nyss sades om skrivtecknen för *c* och *t*. Det fel som O och S här företer, kan mycket lätt ha smugit sig in hos flera skrivare helt oberoende av varandra — försävt de inte kände till namnet och visste hur det skulle stavas. Inte heller i det femte fallet, där det gäller själva urvalet av namn och deras inbördes ordningsföljd, råder full överensstämmelse mellan O och S. O har sålunda *Trojlus*, som saknas i S, och går på den punkten i stället samman med H.

S. 107 finner man ett omdöme, som än en gång tycks vittna om en något verklighetsfrämmande syn på avskrivarnas situation. Som prov på att såväl O- som S-manuskripten ibland »kan ha mer ursprungliga läsarter än H», nämns S-formen *Eutorbum*, där *or* är mer korrekt än *ro* i H-formen *Evphrobvm*. (Det riktiga är *Euphorbum*.) De flesta med någon erfarenhet på området torde ha svårt att acceptera Lönnroths värdering av de båda formernas korrekthet. Är det s. a. s. skrivtekniskt sett en svårare felläsning att kasta om ett *or* till *ro* än att skriva *t* i st. f. *ph*? Snarare tvärtom, vill det synas.

För Lönnroths argumentering spelar åldern av *Trójumanna saga* givetvis en mycket viktig roll. Ifall denna text skall ha kunnat ge direkta incitament till den inhemska sagaskrivningens »porträttkonst», bör den ha tillkommit före 1200-talets början. Den äldsta handskriften (H) tillhör begynnelsen av 1300-talet. Sagan finns vidare omnämnd i översättningen

*Alexanders saga* av den isländske abboten och biskopen Brandr Jónsson, som dog år 1264. Detta är den tidigaste terminus ante quem som kunnat fixeras på mera »yttre» grunder. Emellertid har man trott sig kunna spåra en viss förbindelse mellan *Trójumanna saga* och den s. k. *Veraldar saga*, en isländsk »världshistoria» baserad på någon bearbetning av Bedas och Isidors världskrönikor. Denna *Veraldar saga*, utgiven av Jakob Benediktsson (1944), kan med synbarligen goda skäl dateras till senast 1190. (LIII) Nu har man faktiskt tänkt sig, att *Veraldar saga* på ett par punkter kan ha byggt på »en utvidet bearbejdelse af Dares, af samme beskaffenhed som den redaktion der ligger til grund for *Trójumanna saga*» (XLVII). (Däremot säger JB här ingenting om att denna källa möjligen har varit *Trójumanna saga* själv, alltså den isländska översättningen, så som Lönnroth refererar honom s. 114.)

En av de båda kontaktpunkterna mellan *Trójumanna saga* och *Veraldar saga* gäller antalet grekiska skepp vid Troja. I den sistnämnda texten anges talet så: »xvii skipum miðr en tólf hundruðum tíræðum» — alltså 1183. Den uppgiften stämmer inte med Dares; de latinska handskrifterna har normalt 1130. Däremot kan den med en viss fingerfärdighet fås att stämma med *Trójumanna saga*:

Där anges visserligen antalet skepp som »iii skip hins xi tigar hins xii hundraðs» (Trm s 64, 66, 70), vilket bör tolkas som antingen 1203 eller 1423, beroende på om man räknar med »små» eller »stora» hundraden. Men om man som Jakob Benediktsson — och före honom Jón Sigurðsson — antar att »xi» är en felskrivning för »ix», blir talet detsamma som i *Veraldar saga*, dvs 1183, förutsatt att vi räknar med små hundraden. Detta tal kommer också, som Benediktsson påpekar, mycket nära det homeriska (dvs 1186), »hvad der maaske ikke er uden betydning» (a. a. s XLVII).  
114—15

Härtill knyter Lönnroth en egen fundering i ämnet: »Tilläggas kan, att vi tämligen lätt kan ta oss fram till siffran 1183 även om vi räknar med stora hundraden — i så fall får vi i stället förutsätta att 'xii' är felskrivning för 'ix'.» (115) Men detta stämmer ej. Den här föreslagna justeringen ger inalles 1063 skepp. För att det skall bli 1183, måste vi i stället räkna med att *xii* är felskrivning för *x!*

Det är alltså inte bara de medeltida avskrivarna, som kan råka förirra sig bland talen. (Vill man laborera med tänkbara avskrivningsfel, kan man f. ö. på ett enkelt sätt få såväl *Veraldar sagas* som *Trójumanna sagas* tal att stämma exakt med det homeriska. Om *xvii* i den förra antages vara fel för *xiiii* och *iii* i den senare fel för *vi* — utöver det tidigare förmodade felet *xi* för *ix* — kommer man i båda fallen fram till 1186.)

Emellertid ger sig Lönnroth oförfärat i kast med att rekonstruera den s. k. skeppskatalogen i *Trójumanna saga*. Trots att de tre handskrifterna H, O och S har samma uppgift om det totala antalet skepp i den grekiska flottan, så stämmer inte den summan med vad man får fram, ifall man adderar de skilda posterna. (Den additionen kan dock göras blott för O och S, eftersom lagman Haukr i sin version har utelämnat själva katalo-

gen, liksom han slopade beskrivningen av huvudpersonerna vid Troja.) För O ger sålunda de tjugosex olika posterna inalles 1168 skepp och för S 1263. Lönnroth kunde f. ö. gärna själv ha lämnat oss dessa faktiska siffror; det borde höra till uppgiften att presentera sådana data. Men han är mer intresserad av sin rekonstruktion, s. 111—12.

Denna har gjorts efter principen, att nu — i motsats till vad som var fallet, när det gällde porträtten — välja huvudsakligen läsarter från O, »som uppenbarligen bevarat namnen bättre» (108). »I de fall då man har skäl att befara att varken O eller S rymmer den rätta läsningen» (108), har varianter från Dares angivits inom parentes. Den rekonstruerade katalogen inleds med orden: »Agamemnon konung fick C skipa». Talet är kursiverat, därför att det står i O; S-handskriften har i stället CC.

Det rör sig således om en eklektisk text, som naturligtvis inte ger någon som helst säker bild av hur det isländska originalet har sett ut. Men om själva principen för rekonstruktionen är tveivelaktig, så är dessutom tillämpningen på enskilda punkter dubiös. På rad 6 ges uppgiften, att Nestor hade *LXXX* skepp. Siffran är kursiverad och alltså hämtad från O-texten. Men för just detta avsnitt finns det också en annan avskrift av O-versionen (i utgåvan av 1963 kallad O<sup>4</sup>), och där står det *njetyu* — samma tal som i S: *XC*. Eftersom de bägge O-handskrifterna, med sina olika siffror, enligt utgivaren Jonna Louis-Jensen är av varandra oberoende avskrifter av det förlorade ursprungsmanuskriptet O (Introduction XX), borde rimligen S-texten jämta den ena O-handskriften (med sina 90 skepp) våga över det ensamma O-manuskriptet (med sina 80 skepp), då det som här gäller att rekonstruera det isländska originalets sannolika utseende. Lönnroth har föredragit handskriftsminoritetens siffra 80, därför att den stämmer med Dares. Men han borde ha observerat en not i Meisters utgåva av *De Excidio Troiae*; där påpekas att Homeros i motsats till Dares tilldelar Nestor just »nonaginta naues» (18).

På grundval av denna hopplösa rekonstruktion företar nu Lönnroth vissa aritmetiska manipulationer. Med hänsyn även till alternativen inom parentes från Dares' latinska text räknar han ut »*lägsta möjliga* och »*högst möjliga* antal skepp i den ursprungliga Trm:s skeppskatalog» och kommer fram till att slutsumman »måste bli *minst 1088 och högst 1191 skepp*» (116). Dessa tal torde inte vara fullt korrekta; såvitt man kan finna, borde det vara *minst 1099 och högst 1190*. Hur som helst, dessa minimi- och maximital skall styrka Jakob Benediktssons mening, att »den summa som anges i de bevarade handskrifterna inte kan vara ursprunglig, vare sig den nu tolkas som 1203 eller 1423. ~ Allt talar således för att vi har att göra med en felskrivning, och det naturligaste är då att med Jakob Benediktsson anta 1183 som den ursprungligen avsedda siffran» (116).

Om man räknar samman posterna i den av Lönnroth rekonstruerade skeppskatalogen, blir slutsumman 1188. Därvid har 40 skepp, tillhöriga Epistrophus och Schedius medtagits, fastän de inte förekommer i någon av de isländska texterna; de får antas ha blivit borttappade av någon skrivare. Författaren konkluderar: »1188 ligger så nära 1183 som man rimligen kan begära — skillnaden kan enklast förklaras genom att ett 'v' fellästs för ett 'x' någonstans i skeppskatalogen.» (116)

Ja, man kan naturligtvis tänka sig mångahanda. Sålunda stämmer den faktiska summan i O-texten, 1168, precis med 1183 — om man får anta att ett *X* och ett *V* har fallit bort bland katalogens siffror under tradingens gång. Och för att förvandla S-manuskriptets 1263 skepp till 1183 behövs det blott, att ett *C* har fördubblats — så som ju har skett i fallet Agamemnon — samt att tecknen i ett *LX* har kastats om till *XL*. (Sistnämnda förskjutning finns f. ö. exemplifierad i materialet, där O för en viss »P(ro)thesilaus af Magnesia» upptar 60 skepp, medan S på motsvarande ställe har *XL*.) Men det rör sig ju om en lek med såpbubblor. Talen befinns sig förresten på drift redan i den latinska texten. Adderar man sifferuppgifterna i Dares' skeppskatalog, kommer man fram till 1122 skepp, medan författaren själv anger summan 1130 (19).

Det kan här vara på sin plats att erinra om en passus i Rudolf Meissners bok *Strengleikar* (1902). Han visar med många exempel, hur nonchalant de norröna översättningarna av riddarsagor kunde handskas med tal för stridsstyrkor, hästar, städer, dagar osv., och talar rentav om »eine wilde Regellosigkeit» (169). Ett par decennier senare yttrar Gustav Indrebø i en uppsats om *Ágrip* (Edda 1922) apropå skilda uppgifter om hur många år kriget mellan Håkon den gode och Gunnhildssönerna varade: »Men noko større aa leggja vegt paa er ikkje sovore samsvar eller motstrid i tidrekning; for aar-tali skifter ifraa bok til bok mest likso vilt som skips-tali t. d. i slag og herferd.» (47)

Lönnroth har i sin diskussion av handskrifterna till *Trójumanna saga* inriktat sig på olämpligast tänkbara punkter: de främmande grekiska namnen och skeppskatalogens sifferuppgifter. På den vägen kan man knappast vänta sig att nå godtagbara resultat. För att med någon utsikt till framgång ta itu med handskriftsläget måste man säkert dessutom beakta vissa textfragment vid sidan av de tre huvudmanuskripten. Det gäller kanske inte minst det av Jonna Louis-Jensen som  $\beta$  betecknade membranfragmentet, i utgåvan tryckt s. 113—23 och 154—62; hon anser det vara äldre än någon av de övriga handskrifterna utom H. Av stickprov att döma borde detta  $\beta$ -fragment kunna kasta lite ljus över förhållandet mellan O och S; det synes röja ett slags mellanställning, kanske med någon dragning åt S, som det oftare stämmer överens med. — I *The Arnamagnæan Institute, Bulletin* 1963—64 (Copenhagen 1964) — som Lönnroth tydligen ej har hunnit beakta för sin egen framställning — omnämns en upptäckt av Jonna Louis-Jensen, efter att hennes edition förelåg i tryck. I utgåvan redovisade hon ett fragment  $\alpha$ ; sedermera har hon funnit den textversion som fragmentet representerar fullständigt bevarad i pappersmanuskript från 1600- och 1700-talen: »This text, which will appear as *Editiones Arnamagnæanæ*, ser. A, vol. 9, shows itself in many respects to be closer to the archetype than either of the others and will presumably throw new light on the various stages of the saga's development.» (11—12)

Av allt att döma skulle en systematisk granskning av vissa variationer i handskrifternas ordförråd kunna ge ledtrådar för att bedöma de olika textversionernas ursprunglighet. Ett exempel må ges. Anmälaren har i artikeln Ólafur Þórðarson hvitaskáld, *Knýtlinga saga* och *Laxdæla saga/*

En motkritik (ANF 80, 1965) anfört en rad belägg på att i valet mellan synonymerna *hitta(sk)* och *finna(sk)* 'möta(s), träffa(s)' de äldre 1200-tals-texterna — exempelvis Snorris *Ólafs saga helga* och *Egla* — visar en utpräglad förkärlek för *hitta(sk)*, medan sagorna från slutet av seklet och därefter — såsom *Njála* och *Grettla* eller *Sturlunga*-komplexets *Íslendinga saga*, *Þórðar saga kakala* och *Þorgils saga skarða* — röjer en mycket markant övervikt för *finna(sk)*. Förskjutningen tycks alltså kunna utnyttjas som ålderskriterium. De tre huvudmanuskripten av *Trójumanna saga* företer starkt skiljaktiga proportioner av *hitta(sk)/finna(sk)*: O 10/10, S 4/10 och H 1/14, dvs. resp. 50.0 %, 28.5 % och 6.5 % *hitta(sk)*. I samtliga de sex fall (14, 21, 23, 40, 103, 107), där O:s *hitta(sk)* äger en motsvarighet i H, har den sistnämnda handskriften *finna(sk)*; på de fem ställen, där en jämförelse kan göras med S, har denna text tre gånger (21, 23, 107) samma *hitta(sk)* som O, men två gånger (29, 103) i stället en form av *finna*. Det är betecknande, att H även i sin avskrift av *Fóstbræðra saga* visar en alldeles motsvarande förskjutning från *hitta(sk)* till *finna(sk)*. Medan proportionerna i de båda äldre versionerna av sagan — i *Flateyjarbók* och *Möðruvallabók* — är 10/3 och 5/3, alltså resp. 77.0 % och 62.5 % *hitta(sk)*, är motsvarande siffror för H 3/7, dvs. 30.0 %. — Det bör framhållas, att av de 10 exemplen på *hitta(sk)* i O återfinns 9 i ms o<sup>1</sup> — skrivet av en av de »less competent Swedish scribes», vilka »can at any rate not be suspected of making deliberate changes in the text». Det tionde fallet (168) representeras däremot endast av O<sup>1</sup>, en handskrift av islänningen Jón Vigfússon, som »frequently substitutes one word for another» (XXI). Å andra sidan tillhör de 6 senare exemplen (134, 147, 152, 170, 170, 178) av de inalles 10 *finna(sk)* i O just ms O<sup>1</sup>; i de avsnitt där de ingår företräder denna handskrift ensam O-gruppen. Om man med ledning av Jonna Louis-Jensens variantapparat bokför fallen av *hitta(sk)/finna(sk)* i o<sup>1</sup> (så långt detta ms räcker) och O<sup>1</sup> var för sig, blir siffrorna 9/4 resp. 10/10. — Slutsatsen måste bli, att O på den diskuterade punkten visar den ålderdomligaste profilen av sagans tre huvudmanuskript och alltså här står originalet närmast. Den omvända utvecklingsgången — att ursprungliga *finna(sk)* mer eller mindre systematiskt har utbyttis mot *hitta(sk)* i senare manuskript — är en möjlighet som torde kunna uteslutas.

Begreppen allitteration och assonans tilldelas en avgörande roll i Lönnroths resonemang om det litterära porträttet. Men hans exemplifiering röjer en mycket osäker insikt i vad dessa begrepp egentligen innebär. Han ställer sålunda upp *Njålas* porträtt av Skarpheden som »poesi», med proven på allitteration och assonans kursiverade (69). Men i en vändning som *jarpr á hárlök sveipr í hárinu* utgör *jarpr* och *sveipr* förvisso inget assonerande par enligt den norröna diktens regler — och det är ju dem man här har att hålla sig till. Lika litet kan det vara tal om att *hárlök* och *hárinu* i samma beskrivning, eller »ok lá hátt tanngarðrinn,/munnljótr nokkut», har tett sig som allitteration. Inte heller »fémíldr ok stílltr vel» från *Njála* kan accepteras som exempel på assonans. Även de konsonanter eller konsonantkombinationer som följer vokalen måste — annorlunda än i folkvisans rim — vara identiska. Rent bisarrt verkar ett prov på

assonans som »órvilnaðuzt ok í allri íllsku váfðuzt» (77, not 1). Den helt obetonade ändelsen *-uzt* kan givetvis inte fungera som led i ett sådant rim. Lönnroth synes sakna all känsla för att såväl allitteration som assonans måste bäras upp av stavelser med huvudtryck eller åtminstone bitryck. Och hans propå, att orden (*h*)ryggva och ráðvanda i frasen »huggaði hryggva ok studdi alla ráðvanda menn» eventuellt skulle kunna allitterera med varandra (75, not 2), faller på att avståndet mellan de båda orden måste anses vara för långt.

Självfallet måste översättningsproblemet få en framskjuten plats i diskussionen, då man söker härleda väsentliga drag i isländsk sagaproza ur latinsk medeltidslitteratur. För Lönnroth blir ämnet särskilt aktuellt i de båda uppsatserna om det litterära porträttet och om kroppen som själens spegel. I samband med sin kategoriklyvning av de isländska sagahjältarna i »lyckoman» (*gæfumaðr*) och »olyckoman» (*ógæfumaðr*) — i och för sig ingen nyhet — kommer han in på isländskans beteckningar för begreppet lycka: *gípta*, *gæfa*, *hamingja*. Han anammar här utan vidare Walter Baetkes ingalunda oemotsagda tes, att den s. k. kungalyckan i de isländska sagorna närmast skulle »ha att göra med den kristna nåden, speciellt i samband med den medeltida idén om kungadömet av Guds nåde» (Kroppen som själens spegel 29). Men Lönnroth driver tesen längre än föregångaren:

»Lyckomannen» (*gæfumaðr*) skulle med andra ord från början vara en man som Gud låter nådens sol lysa över. »Lyckoutseendet» skulle i analogi härmed kunna tolkas som den benådades förklarade utseende, fastän innebörden i de senare sagorna förskjutits i mer profan riktning, eventuellt under inflytande av kvardröjande hednisk folktrö. 29

Den betydelseutveckling som antyds i citatets senare mening verkar besynnerlig: lyckobegreppet från början övertaget från kristen litteratur och kristet präglad, för att i »de senare sagorna» — skrivna då kristendomen och kyrkan alltmera konsoliderat sin ställning på Island! — få en mera profan karaktär, rentav under intryck av »kvardröjande hednisk folktrö». Det rör sig också om en ren frihandsskiss, utan minsta stöd i det f. ö. ytterst spinkiga material som Lönnroth åberopar. (Jfr anmälares recension i Samlaren 1965.) Han tycks inte ha gjort klart för sig, vilken vidlyftig excerpering och bevisföring det skulle krävas för att underbygga en sådan tes. Dessutom saknar hela hans problemställning precision. Läsaren känner sig nödsakad att fråga: Om begreppen *gípta*, *gæfa*, *hamingja* är av medeltidskristet ursprung, gäller detsamma också själva orden som sådana? Och om inte, vad har de då betytt före mötet med den kristna begreppsvärlden? Ifall sådana ord till äventyrs uppträder — kanske rentav för första gången — i jämförelsevis tidiga översättningar från latinet, innebär det ju inte att de därmed introducerats i språket över huvud taget. Deras kanske mycket långa förlitterära liv kommer vi inte åt.

En översättare måste försöka reda sig med de resurser hans modersmål erbjuder, det ligger i sakens natur. Den högsta frekvens av *hamingja* —

över 60 fall — som är anmälaren bekant från någon isländsk text, föreligger i *Alexanders saga* (ed. Finnur Jónsson 1925), en översättning från 1200-talet av ett populärt latinskt verk om den ryktbare erövraren. Därefter kommer betecknande nog *Rómveriasaga* (ed. Rudolf Meissner, Palaestra 88, 1910), översatt från arbeten av Sallustius och Lucanus. Det ymniga bruket av *hamingja* beror i båda fallen på latinets *fortuna*; i *Alexanders saga* är det förresten inte sällan fråga om en klar personifiering: Fortuna kan uppträda talande som en bland gudinnor. Men detta översättarens val innebär ju endast, att han ur isländskans föreliggande ordförråd hämtar vad han anser bäst — om än kanske långt ifrån fullständigt — motsvara det latinska begreppet. Han tager vad han haver. Naturligtvis är det tänkbart, att både *hamingja* och andra isländska ord efter flitigt bruk i tolkningar av latinska och kristet-latinska texter så småningom skulle kunna ta färg av motsvarande latinska begrepp. Men det är något helt annat än att de från början, vid själva sin introduktion på norrönt språkområde, skulle ha varit influerade av kristet-latinska föreställningar. I *Trójumanna sagas* skildring av trojanernas resonemang om den berömda trähästen heter det enligt H-texten, att belätet skulle vålla dem »oll *vgifta*», ifall det fördes in i staden; på motsvarande ställe har O »mikinn *ófarnat*» och S »mikinn *ufagnat*» (225). Alla tre handskrifterna nyttjar alltså olika uttryck. Att begreppet *gipta* här kan återges med helt andra isländska ord, tyder inte på att det har uppfattats som något särpräglat och oersättnligt lån utifrån.

Man kan i detta sammanhang erinra om att de norröna översättarna gärna utbytte antikens gudanamn mot de inhemska; *Trójumanna saga* har många exempel. Men det faller väl ingen in att därför se *Freyja* som identisk med en från romersk mytologi övertagen *Venus* etc. Det rör sig om approximativa motsvarigheter, som vid all översättning. Och även om det i ett religionshistoriskt perspektiv skulle visa sig sannolikt, att nordisk och romersk mytologi har gemensamma indoeuropeiska rötter, så kan en sådan bakgrund givetvis inte åberopas som indicium på litterära och språkliga influenser under västeuropeisk medeltid.

Lönnroths improviserade försök att hävda ett kristet-latinskt ursprung för de norröna begreppen — och orden? — *gipta*, *gæfa* och *hamingja* slår helt slint. I själva verket kan man tvärtom peka på egenskaper hos språkmaterialet, som direkt talar för att den nämnda ordgruppen är djupt förankrad i en inhemskt nordisk föreställningsvärld. Men denna demonstration kräver först och främst ett någorlunda stort material som underlag. Nedan skall i korthet redovisas några siffror från en sådan mera omfattande excerpering. Texterna indelas därvid i sex huvudgrupper av olika karaktär: A. Konungasagor. B. Islänningasagor. C. Sturlunga saga. D. Biskopssagor. E. Profana översättningar. F. Översatta helgonlegender. De inom varje kategori excerperade enskilda texterna är följande:

- A. *Fagrskinna* (F. Jónsson, 1902—03); *Hákonar saga Hákonarsonar* (G. Vigfusson, 1887); *Heimskringla: Óláfs saga Tryggvasonar, Óláfs saga helga, Haralds saga harðráða* (Íslenzk fornrit XXVI—XXVIII, 1941—51); *Knytlunga saga* (C. af Petersens & E. Olson, 1919—25); *Morkinskinna*

(F. Jónsson, 1932); *Óláfs saga hins helga* (O. A. Johnsen, 1922); *Sverris saga* (»Skálholtsbók yngsta», A. Kjær, 1910).

C:a 556 000 ord

B. *Bandamanna saga* (K); *Bandamanna saga* (M); *Bjarnar saga Hítðœla-kappa*; *Droplaugarsona saga*; *Egils saga*; *Eyrbyggja saga*; *Fóstbræðra saga* (Hauksbók); *Fóstbræðra saga* (Möðruvallabók); *Gísla saga* (E); *Gísla saga* (Y); *Grettis saga*; *Gunnlaugs saga ormstungu*; *Hallfreðar saga*; *Heiðarvíga saga*; *Hrafnkels saga*; *Hœnsa-Þóris saga*; *Kormáks saga*; *Laxdæla saga*; *Njáls saga*; *Vápnfirðinga saga*; *Víga-Glúms saga*. — Texterna har excerperats från utgåvorna i Íslenzk fornrit, utom den yngre versionen av *Gísla saga* (Y), där K. Gíslasons edition av 1849 har använts.

C:a 525 000 ord

C. *Geirmundar þáttur heljarskinns*; *Þorgils saga ok Haflíða*; *Haukdæla þáttur*; *Sturlu saga*; *Prestssaga Guðmundar góða*; *Guðmundar saga dýra*; *Hrafn's saga Sveinbjarnarsonar*; *Íslendinga saga*; *Þórðar saga kakala*; *Svinfellinga saga*; *Þorgils saga skarða*; *Sturlu þáttur*. — J. Jóhannessons, M. Finnbogasons & K. Eldjárns utgåva 1946.

C:a 260 000 ord

D. *Hungrvaka*; *Þorláks saga byskups*; *Páls saga byskups*; *Árna saga byskups*; *Jóns saga helga* (eldri); *Jóns saga helga* (yngri); *Guðmundar saga Arasonar*; *Laurentius saga*; *Guðmundar saga Arasonar* (av Arngrímur Brandsson). — G. Jónssons edition, 1948.

C:a 223 000 ord

E. *Alexanders saga* (F. Jónsson, 1925); *Gyðinga saga* (G. Þorláksson, 1881); *Karlamagnus saga ok kappu hans* (C. R. Unger, 1860); *Rómveriasaga* (R. Meissner, 1910); *Trójumanna saga*, Hb (J. Louis-Jensen, 1963); *Trójumanna saga*, O (ibid.); *Trójumanna saga*, S (ibid.); *Veraldar saga* (J. Benediktsson, 1944).

C:a 408 000 ord

F. *Heilagra manna sögur* (C. R. Unger, I, 1877, s. 1 tom. 500).

C:a 200 000 ord

Antalet fall av orden *fylgja* (som också diskuteras hos Lönnroth), *gipta*, *gæfa*, *hamingja* (jämte sammansättningar och avledningar, t. ex. *gæfumadr* och *giptusamligr*) fördelar sig sålunda på respektive kategorier:

	<i>fylgja</i>	<i>gipta</i>	<i>gæfa</i>	<i>hamingja</i>	S:a
A. Konungasagor	—	24	31	51	106
B. Islänningasagor	7	28	51	13	99
C. Sturlunga saga	1	6	6	4	17
D. Biskopssagor	—	12	13	9	34
E. Profana översättningar	—	14	36	86	136
F. Översatta helgonlegender	—	1	—	2	3
SUMMA	8	85	137	165	395



I särklass fattigast på dessa ord är som synes den sista kategorin, *Heilagra manna sögur*. Inte en enda *gæfumadr* finner man i denna väldiga revy över gudsmän, troshjältar och martyrer. Det är frapperande: här om någonsin hade det varit på sin plats att slösa med *gipta*, *gæfa* och *hamingja* — ifall nämligen begreppen uppfattats som kristna.

En annan iakttagelse, som kan göras i siffermaterialet, är att den aktuella ordgruppen i sagorna om inhemskt nordiska ämnen synes bli sparsammare brukad, ju närmare de skildrade personerna står författarens egen tid. Den är sålunda anmärkningsvärt svagt representerad i *Sturlunga saga*, som ju handlar om 1100- och 1200-talen. Också biskopssagorna har en jämförelsevis låg frekvens. Och inom kategori A har *Hákonar saga Hákonarsonar* (om den senaste av de biograferade kungarna, 1204—63) det minsta inslaget, med sina blott 7 exempel på en textmassa av 100 000 ord. I samma riktning pekar ett annat förhållande inom de tre textgrupper som svarar för det största antalet fall, nämligen A, B och E. Här faller respektive 69, 83 och 94 av samtliga belägg — eller 65 %, 84 % och 69 % — på repliker, direkt anföring. Men totalt och genomsnittligt torde oratio recta inte omfatta mer än högst 30 % av textmassan. I den största islänningasagan, *Njála* (97 000 ord), som har en ovanligt rikt flödande dialog — drygt 40 % av texten, väsentligt mera än i någon annan av de omfångsrikare sagorna — återfinns hela 23 av inalles 25 exempel på *fylgja*, *gipta* och *gæfa* (*hamingja* saknas här) i direkt anföring, dvs. 92 %. En rimlig tolkning av denna mycket ojämna distribution på berättartext å ena sidan och dialog å den andra är den, att 1200-talets sagaskrivare i stort sett såg begreppen och orden *fylgja*, *gipta*, *gæfa* och *hamingja* som mindre typiska för sin medeltidskristna samtid än för det förgångna. Därför nyttjade de inte orden så ofta i sin egen relation utan lade dem i stället i munnen på de människor de berättade om — som levde eller tänktes ha levat flera hundra år tidigare.

Det är slutligen ett tankvärt faktum, att orden *gipta*, *gæfa* och *hamingja* figurerar i texterna inte bara som ett slags facktermer utan också alla ingår i en mängd varierande sammansättningar och avledningar. Från den ovan excerperade litteraturen kan sålunda antecknas följande: *giptuliga*, *giptumadr*, *giptumikill*, *giptusamligr*, *giptutómr*, *giptuvcenligr*, *konungsgipta*, *ógipta*, *ógiptuár*, *ógiptumadr*, *ógiptusamligr*; *fargæfa*, *gæfufátt*, *gæfulauss*, *gæfuleysi*, *gæfumadr*, *gæfumannligr*, *gæfumunr*, *gæfuraun*, *gæfusamligr*, *ógæfa*, *ógæfumadr*, *ógæfusamligr*; *hamingjuhlutr*, *hamingjularuss*, *hamingjuleysi*, *hamingjumadr*, *hamingjumikill*, *hamingjuraun*, *hamingjusamligr*, *hamingjuskipti*, *hamingjuskortr*, *hamingjuverk*, *óhamingja*. Ordgruppens väl dokumenterade språkliga produktivitet tycks vara ett otvetydigt tecken på att den är fast rotad redan i förlitterärt inhemskt språkbruk.

Även den avslutande och största uppsatsen, Tesen om de två kulturerna, ger många prov på bristande precision i umgänget med det filologiska material och de filologiska metoder som bevisföringen dock måste grunda sig på. Det gäller både smått och stort. I avsnittet om genrebegreppen inpräntas, att i den s. k. första grammatiska avhandlingens uttryck *þýðingar helgar* ordet *þýðing* inte har den nutida isländskans betydelse

'översättning', utan 'uttydning, utläggning'. Men denna innebörd av *þýðingar helgar* har sedan länge tett sig självklar för forskarna. Den finns klart angiven i V. Dahlerups och F. Jónssons utgåva av *Den første og anden grammatiske afhandling* (1886), s. 68; detsamma gäller f. ö. redan editionen av *Snorra-Edda II* (1852), s. 13: 'sacræ interpretationes' lyder tolkningen där. Lönnroth förmodar (11), att Sigurður Nordal har felbedömt frasen, eftersom han på ett ställe i *Sagalitteraturen* (1953) talar om »översättelser af opbyggelige skrifter» (186). Men som Lönnroth själv påpekar, har Nordal på sidan innan återgett vändningen med 'religiöse tydningar'. Dessutom, bör det tilläggas, har han i just detta sammanhang erinrat om att med »faa undtagelser bestaar den religiöse litteratur af översättelser» (186). I praktiken kommer sålunda »tydningar» och »översättelser» här på ett ut. Lönnroths polemiska udd mot Nordal är lika malplacerad som hans resonemang om *þýðingar helgar* är inaktuellt. I anslutning till denna utläggning uppges, att man i norrön tid ej hade någon särskild beteckning för 'översättning', men att man som verb använde ordet *snara* (12). Då hade man nog väntat sig att få också det andra verbet för 'översätta' presenterat, av Fritzner att döma allmänt brukat: *norraena*. — På tal om termen *dæmisaga* heter det, att den nyttjas om »bl. a. den evangeliska liknelsen, *parabola* eller *similitudo*» (26). Här borde det ännu en gång ha hänvisats till Fritzner, som anför just *parabola* och *similitudo* som latinska ekvivalenter till *dæmisaga*.

Men detta är småsaker. Vida allvarligare — delvis rent katastrofala — är missgreppen på mera principiella punkter. Det gäller bl. a. det sista avsnittet, där såväl Snorri Sturluson som hans brorson Sturla Þórðarson skall fränkännas det egentliga författarskapet till de skrifter som gått under deras namn — för att ersättas av ett slags hypotetiska skrivarlag. En rad förbiseenden och metodiska brister i argumenteringen har redovisats i den ovannämnda recensionen i *Samlaren*. Här skall kritiken endast kompletteras med några påpekanden. I sin diskussion av den prosaiska *Edda* och *Heimskringla* har Lönnroth, såvitt man kan finna, över huvud taget inte beaktat Per Wieselgrens språkstatistik över de båda texterna i *Författarskapet till Eigla* (1927). Och man saknar, även i litteraturförteckningen, Jakob Benediktssons uppsats *Hvar var Snorri nefndur höfundur Heimskringlu?* (*Skírnir* 1955). I bägge fallen rör det sig om ofrånkomliga bidrag till ämnet.

Bland indicierna på att Sturla Þórðarson inte själv har lagt hand vid *Hákonar saga Hákonarsonar*, som hittills alltid har förknippats med honom som författare, anför Lönnroth också ett språkligt skäl. Han ger nämligen från *Hákonar saga* några få prov på »adjektiviska konstruktioner av en typ som är sällsynt i *Íslendinga saga*» (96): »*kominn af hinum bestum monnum* (Fornm. 9, 415), *Ok var þat Sudreyingum hin mesta ógipta er þeir mistu þvílíks höfðingja* (10, 31), *þessi ferð var hin sköruligsta sákir fjár ok fgruneytis* (10, 46), *seglit var sett með fgrum skriptum* (10, 77), *stórliga vinsæll* (10, 80), *hin fegrsta veizla* (10, 110) etc.» Det är besynnerligt, att Lönnroth — som dock i egenskap av kritiker har tagit del av språkstatistiska undersökningar över sagalitteraturen — själv kan presentera sådana sporadiska iakttagelser som ett led i sin argumentering. Kanske är de i

och för sig korrekta, men det måste i så fall först styrkas med en excerpering och redovisning av helt andra mått. Och inte heller därmed har man på långt när nått målet: att påvisa att *Íslendinga saga* och *Hákonar saga* måste ha skilda upphovsmän. Det skall dessförinnan också göras klart, att de anförda skillnaderna i fraseologin verkligen är signifikanta författarkriterier, att de alltså är av sådan art att de inte gärna kan rymmas inom ett och samma författarskap. Inom hur vida latituder kan språk och stil växla hos en skribent från detta skede, i verk med olika förutsättningar, av olika karaktär? Den frågan kan — möjligen — besvaras först efter ytterligare språkstatistik över ett stort jämförelsematerial utöver de båda direkt inblandade texterna. Det krävs i princip lika ingående bevisföring för att på språkliga grunder — i varje fall av den typ som Lönnroth åberopar — fränkänna en författare en viss text som att tillskriva honom den.

Det är märkligt — med tanke på avhandlingens material, art och målsättning — att Lönnroth till synes aningslöst har ignorerat självklara anspråk på filologisk stringens. Hans påpekande om fraseologiska olikheter mellan *Íslendinga saga* och *Hákonar saga* är symptomatiskt. En djupborrning på denna punkt — utan tvivel en tillräcklig uppgift för en avhandling — skulle kunna ge oss nya, verkliga kunskaper om språk, stil och författarskap i sagalitteraturen. En sådan undersökning skulle även ur Lönnroths egen synvinkel — som stöd för den ena eller andra av hans teser, eller motsatsen — kunna betyda vida mer än de alltför spridda, osystematiska och obestyrkta uppslag som han nu har presenterat.

HANS H. RONGE

## Om palatalt *r* i svenskan

*Börje Tjäder, Behandlingen av palatalt r i substantivens pluralformer under fornsvensk och nysvensk tid. 173, (1) s., 1 kartbl. Uppsala 1961. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 9.)*

I våra äldsta språkliga minnesmärken, runinskrifterna, förekommer två, vanligen klart differentierade *r*-ljud, av ristarna återgivna med skilda tecken.<sup>1</sup> Det ena, som vid transkribering tecknas *r*, var troligen av alveolar typ och motsvarar urgerm. och indoeur. *r*. Det andra, som transkriberas *R*, förekommer vanligen i ändelser och återgår på urgerm. *z* (tonande *s*) och ytterst på indoeur. *s*. Sannolikt har det varit ett slags *r*-liknande *s*, ett palatalt eller muljerat ljud. Redan under samnordisk tid har detta *s*. k. palatala *r* undergått vissa förändringar, det har assimilerats med föregående *l*, *n*, *r* och *s*, det har i andra ställningar övergått till alveolart *r* eller fallit. Redan i runinskrifterna finns enstaka exempel på bortfall av palatalt *r*,<sup>2</sup> men mera tydligt framträder bortfallet i de fornspråkliga urkunderna och sedan mer eller mindre utpräglat i yngre texter och i moderna dialekter. I fornspråklig tid är *R*-bortfallet bäst betygat i svenska och danska urkunder, i modern tid saknas *r* i stora delar av det skandinaviska språkområdet, ofta till synes regellöst.<sup>3</sup>

### *Forskningshistorik*

Redan tidigt sökte forskningen klarlägga principerna för bortfallet av palatalt *r* i fornsvenskan.<sup>4</sup> Den som först formulerade en regel för *R*-bortfallet var Axel Kock, som påpekade att »ett ur -*s* utveckladt *r* lätt försvinner i oakcentuerade ord». <sup>5</sup> Ett decennium senare gjorde Erik Brate vid sin undersökning av Dalalagen den viktiga iakttagelsen<sup>6</sup> att *r* (< *R*) där har fallit före konsonant och i paus men kvarstår före vokal i satssamman-

<sup>1</sup> Se t. ex. L. Wimmer Die Runenschrift, 1887, s. 295 ff.

<sup>2</sup> Några exempel anföres av A. Noreen Altschwed. Gramm. § 320.

<sup>3</sup> Jfr B. Hesselman Huvudlinjer i nordisk språkhistoria, 1948—1953, s. 330 med litt.

<sup>4</sup> En utförlig forskningshistorik meddelas av Valter Jansson i ANF 52, 1936, s. 382 ff. Jfr även O. Panelius i SNF 29—30, 1940, s. 278 f.

<sup>5</sup> Nordisk tidskrift för filologi, Ny række 3, 1877—78, s. 251.

<sup>6</sup> Äldre Vestmannaalagens ljudlära, 1887, s. 84.

hanget. Efter hand modifierade och utvecklade Kock sin nyss nämnda ljudregel,<sup>1</sup> delvis i polemik mot Brate. Av vikt är Kocks påpekande<sup>2</sup> att palatalt *r* i fsv. har fallit i slutljud, dels efter ett föregående *r* i samma ord, dels ofta genom analogiskt inflytande från »närstående och för övrigt likalydande former utan -r». För Dalalagens del medger Kock att den satsfonetiska ställningen haft viss betydelse för behandlingen av palatalt *r*. Närmast i anslutning till Brate framhöll Fr. Tamm,<sup>3</sup> att han i Östgötalagen kunde iakttaga den regeln att palatalt *r* företrädesvis kvarstår i paus och före vokal i satssammanhanget men faller framför konsonant. Emil Olson<sup>4</sup> har för Östgötalagens och för fragmentens del främst pekat på de fonetiska faktorernas betydelse för *R*-bortfallet. Det är enligt Olson huvudsakligen så, att *R* lättare faller före konsonant och i paus än före vokal och *h* samt lättare »i levissimusstafvelse än i stafvelse med starkare akcent».<sup>5</sup> Av andra faktorer som har påverkat *R*-bortfallet, nämner Olson dels — i anslutning till Kock — analogiska förhållanden,<sup>6</sup> dels kvantitativa, varvid en föregående etymologiskt lång vokal gynnat *R*-bortfall, medan *R* kvarstår efter etymologiskt kort eller i trycksvag ställning förkortad vokal. Nils Hänninger har funnit<sup>7</sup> att det i Skånelagen föreligger ett fonetiskt betingat bortfall av *R*. I enstaviga, relativt oaccentuerade ord, faller *R* efter etymologiskt lång vokal, i två- eller flerstaviga ord har *R* fallit framför konsonant i vissa ställningar samt överhuvud efter *a* och troligen *u* men kvarstår efter *i*. I Adolf Noreens grammatiska handböcker finner man ett försök att gruppera materialet geografiskt. Noreen fastslår bl. a.<sup>8</sup> att slutljudande *R* faller 1. före ett konsonantiskt börjande ord i några hss., särskilt från Västmanland och Dalarna, 2. efter *r* i samma eller föregående stavelse, särskilt i hss. från Västergötland och Uppland, 3. efter trycksvagt *a* (men ej *i*, *u*) i vissa sydliga dialekter, 4. efter trycksvagt *a* och *i* (men ej *u*) och dessutom efter tryckstark lång (men ej kort) vokal, t. ex. i Smålandslagens huvudhs., 5. efter trycksvagt *a*, *i*, *u* och tryckstark lång (men ej kort) vokal, så särskilt i östgötska hss., t. ex. i Birgittas autografer och i det äldsta fragmentet av Östgötalagen.

Så motsägelsefullt och svåröverskådligt tedde sig forskningsläget, när O. F. Hultmans postuma avhandling om bortfall av palatalt *r* i fsv. publicerades.<sup>9</sup> Hultman behandlar i sin undersökning palatalt *r* som flexions-element i en rad kategorier och bygger på en grundlig excerpering av det ä. fsv. materialet.<sup>10</sup> Han visar, att bortfallet av palatalt *r* i fsv. är sats-

<sup>1</sup> Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent 2, 1884—85, s. 427 ff., Sv. landsm. 11.8, 1896, s. 18 ff., ANF 18, 1902, s. 142 ff., Nord. tidskr. f. filol., Ny række 9, 1889—90, s. 184 f.

<sup>2</sup> I sist a.a. s. 185.

<sup>3</sup> I Uppsalastudier tillägnade Sophus Bugge, 1892, s. 29.

<sup>4</sup> Östgötalagens ljudlära, 1904, s. 168 ff., Östgötalagens 1300-talsfragment, 1911, s. CXX ff.

<sup>5</sup> Sist a.a. s. CXXI.

<sup>6</sup> Östgötaal. ljudl. s. 173.

<sup>7</sup> Fornskånsk ljudutveckling, 1917, s. 254 ff., 264 f.

<sup>8</sup> Grunddragen av den fornsvenska grammatiken, 1918, § 62. Delvis annorlunda i Altschw. Gramm. § 321, Geschichte der nord. Sprachen, 1913, § 189:4.

<sup>9</sup> O. F. Hultman Efterlämnade skrifter 1, 1931.

<sup>10</sup> Det hade varit önskvärt att forngutniskt och helst också fornskånskt material

fonetiskt betingat: *R* har fallit före konsonant men kvarstår före vokal eller *h* och före paus, särskilt i satsslut. Men denna satsfonetiska reglering av former med och utan *r* har tidigt blivit utsatt för analogiska förändringar, olika i olika kategorier. Förändringarna har inte skett likartat i alla texter: sålunda har *R*-bortfallet en starkare dominans i texter från Östergötland och Småland än i sådana från Uppsverige och Västergötland. Viktigt är Hultmans påpekande, att *r* är starkare representerat i de feminina pluralerna än i de maskulina. Otvivelaktigt bygger Hultman på uppslag från tidigare forskare, och bäst överensstämmer han med Brate, Axel Kock och Tamm. I en recension av Hultmans avhandling gör Valter Jansson<sup>1</sup> några betydelsefulla tillägg. Han tänker sig att *R*-bortfallet framför konsonant har utbredd sig från ett centrum i Östergötland och Småland. Först senare har det nått Västergötland och Uppsverige, och ännu yngre är det i det längre bort belägna Norge och i Norrland. Sin uppfattning stöder Jansson på skillnader av kronologisk art i det språkliga materialet. Så t. ex. förekommer ett starkare *R*-bortfall i Västmanalagen, Dalalagen och Hälsingelagen än i den något äldre textcodex av Upplandslagen.<sup>2</sup> I Bengt Hesselmanns Huvudlinjer i nordisk språkhistoria, 1948—53, dryftas på några ställen *R*-bortfallet. Hesselmann framhåller (s. 330 ff.) att en satsfonetisk växling av former med och utan *r* troligen förekommer i hela Norden, dock mindre i östsvenska dialekter (i Finland och Estland) än längre västerut. Den är i princip av samma slag som den Hultman uppvisat för fornsvenskans del. I stort sett oberoende härav är det i vissa grammatiska kategorier förekommande bortfallet av palatalt *r* inom stora delar av det nordiska språkområdet. Till väsentlig del är detta bortfall, såsom redan Hultman visat, ett resultat av analogiska förskjutningar inom det morfologiska systemet. *R*-bortfallet är, menar Hesselmann, äldst i södra Sverige och Danmark och har sedan spritt sig, dels norrut i Sverige, dels till Norge. Det är enligt Hesselmann tänkbart, att det bör sättas i samband med ett motsvarande bortfall av slutljudande *-z* (*-s*) i västgermanska språk på kontinenten. Jfr t. ex. ty. *Fische* < fht. *fiska* < \**fiskōz*. Av stor betydelse är det, att Hesselmann gör ett försök, låt vara schematiskt och ofullständigt, att kartlägga utbredningen av former med och utan *r* i de moderna dialekterna (se a. st.) och på så vis bringar en smula reda i den förut ganska tilltrasslade härvan.

*Börje Tjåders avhandling. Innehåll, resultat m. m.*

Den ovan meddelade historiken har med növärdighet fått bli schematisk. Jag har med den främst velat visa, hur komplicerad och svårbemäst-

hade dragits in i Hultmans undersökning. För behandlingen av palatalt *r* i forndanskan (och fornskånskan) se Brøndum-Nielsen Gammeld. Gram. 2<sup>2</sup>, 1957, s. 356. Det påpekas där att palatalt *r* faller i trycksvag ställning och särskilt framför konsonant, varvid analogiska förhållanden spelat en viktig roll.

<sup>1</sup> I ANF 52, 1936, s. 376 ff.

<sup>2</sup> I E. Wessén Svensk språkhistoria I, 1941, § 30 (med obetydliga ändringar i senare upplagor) tages ingen hänsyn till den kronologiska skillnaden i materialet. Wesséns framställning är f. ö. missvisande och borde omarbetas. Jfr Tjäder s. 9 med hänv.

rad den forskningsuppgift är som Börje Tjäder valt att behandla såsom doktorsspecimen. Det är ett stort ämne han gripit sig an, och det har varit nödvändigt att på flera sätt begränsa uppgiften. Förf. har gått igenom ett imponerade material, som han diskuterar ur olika synvinklar under beaktande av den tidigare forskningens uppslag och resultat, och han har sökt att klarlägga utvecklingslinjerna, så långt det varit honom möjligt.

Förutom inledning med bl. a. materialredovisning omfattar avhandlingens två stora kapitel, som i sin uppläggning något avviker från varandra. Kap. 1. behandlar palatalt *r* i substantivens obestämda pluralformer. Förf. går i tur och ordning igenom de olika grammatiska kategorierna med pluraler på äldre *-aR*, *-iR*, *-uR* och *-R*. I samband därmed redovisar han fullständigt det y. fsv. materialet men berör mera översiktligt förhållandet i ä. nsv. Han redogör vidare för tillståndet i dialekterna och avslutar varje avsnitt med en sammanfattande diskussion. Ett särskilt avsnitt ägnas det norrländska *R*-bortfallet.

Kap. 2, som är betydligt kortare, behandlar palatalt *r* i substantivens bestämda pluralformer. Framställningen är här mindre detaljerad, och förf. har valt att redan i kapitlets början redovisa materialet i de olika kategorierna och därefter kommentera och diskutera det i ett sammanhang. På några avslutande sidor sammanfattas slutligen avhandlingens resultat.

Medan Hultman i sitt arbete behandlar *R*-bortfallet hos substantiv, adjektiv, pronominella ord och verb i en rad olika kategorier, har Tjäder valt att begränsa sin undersökning till substantivens pluralformer. Man kan fråga sig, om detta möjligen innebär en alltför snäv begränsning av ämnet. Vad man i första hand saknar är väl en behandling av nom. och ack. plur. av adjektiv och preteritum particip, i vilka kategorier lagen för *R*-bortfallet tydligt framträder i Hultmans material (s. 1 ff.). I modern tid finns emellertid *r* bevarat i dessa kategorier endast i ett fåtal dialekter<sup>1</sup> och är ju i skriftspråket helt avlägsnat. I så måtto skiljer sig substantivens pluralformer från adjektivens och preteritum participens. Detta kan vara ett av skälen till att Tjäder icke tagit med de ifrågakommande kategorierna i sin undersökning.<sup>2</sup> Framställningen hade utan tvivel vunnit i klarhet och reda, om förf. i sin inledning velat motivera den avgränsning av ämnet som skett, precis som han gör beträffande de plurala ortnamnen av typerna *-sta(d)*, *(-)boda* och *(-)berga* (s. 18 f.).

Ett av de första problem Tjäder haft att ta ställning till, gäller frågan, om det satsfonetiskt reglerade bortfallet av allmänt slutljudande *r*, som är känt från norrländska och norska dialekter, bör sättas i samband med det fornspråkliga bortfallet av palatalt *r*. Man kan i Hesselmanns anda laborera med den möjligheten, att det fornspråkliga bortfallet gällt inte enbart palatalt *r*, vilket medför den fördelen att *r*-bortfallet i såväl gammal som modern tid kan förklaras i princip på samma sätt. Förf. dryftar frågan ingående (s. 10 ff.) och finner övervägande skäl tala för riktigheten av den traditionella uppfattningen. Därmed avvisar han Hesselmanns

<sup>1</sup> Se Hesselmann Huvudlinjer s. 330.

<sup>2</sup> Man saknar också en översikt av runmaterialet. Detta är knappast alls berört. Jfr dock s. 11 f. och s. 110.

med stor reservation framförda hypotes (a.a. s. 334 f.) att *r*-bortfallet kanske inte drabbat enbart *R*. Tjäder konstaterar att det *r* som föll i fornspråklig tid är fonetiskt skilt från det *r*, vars bortfall är villkorligt betingat i moderna dialekter. Det fornspråkliga palatala *r*-et var under bortfallsperioden skilt från vanligt *r*, och det var endast *R* som ljudlagsenligt föll. Den av Tjäder företrädde gängse meningen förefaller även mig rimligast. När t. ex. *r* faller efter svarabhakti i nordliga och vissa västliga svenska dialekter och i Norge — typen *fi'ske* o. d. — kan det röra sig om bortfall av vanligt *r* i relativt sen tid precis som i typen *ånno* f. 'annan' (< *onnur*) Telemarken, Säterdalen m. m., där *r* fallit efter »verklig» vokal. Men hela denna fråga om ett yngre *r*-bortfall är mycket komplicerad och borde göras till föremål för en större undersökning. Det bör här påpekas, att Tjäder är ovarsam i sin bevisföring, när han vill göra gällande (s. 10 f.) att bibehållet *r* i t. ex. adv. *hær* och *thær* skulle utgöra »ett indicium för att något bortfall av urspr. (och som sådant bevarat) *r* inte har inträtt i fornspråklig tid», eftersom *r* i dessa ord enligt förf:s mening ofta borde falla av satsfonetiska skäl och några närstående former med »skyddat» *r* inte kan ha motverkat ett bortfall. Exempelen *hær* och *thær* är inte bevisande, därför att dessa ord mycket ofta står i förbindelse med prep. eller adv. med initial vokal, såsom *a*, *af*, *i*, *inne*, *um* (talrika ex. hos Söderwall), och dessutom måhända kan ha påverkats av de längre formerna *hære*, resp. *thære* med »skyddat» *r*. Dessa senare former möter som bekant i talrika rim i Eufemiavisorna<sup>1</sup> och torde därifrån ha lånats till Erikskrönikan och Konung Alexander,<sup>2</sup> vilket tyder på att de haft en viss livskraft. Om sålunda *hær* och *thær* inte är fullgoda exempel, är det å andra sidan svårt att uppbringa sådana som är bättre.

Tjäder har, såsom han själv framhåller (s. 160) sökt »ge en klar bild av de faktorer, som har bestämt behandlingen av *r* i substantivens pluralformer och varit orsak till den nuvarande geografiska fördelningen av former med och utan *-r*». Hultmans undersökning bildar den givna utgångspunkten för Tjäder, och han utnyttjar idéer, uppslag och resultat av flera senare forskare, såsom Valter Jansson och Bengt Hesselman. Innan jag går närmare in på avhandlingens resultat, kan det vara lämpligt att i några punkter sammanfatta dessa i anslutning till avhandlingen s. 160 ff.

1. Behandlingen av palatalt *r* kan på ett naturligt sätt förklaras utifrån Hultmans bortfallsregel. Att bortfallet kunnat ske efter andra regler är mindre sannolikt. Möjligen kan accentueringen ha spelat en viss roll.

2. Fördelningen av former med och utan *r* har troligen sin grund i kronologiska och lokala faktorer i enlighet med den av Valter Jansson (i ANF 52) framförda meningen. *R*-bortfallet har befunnit sig i utbredning från ett kärnområde i Småland-Östergötland. Det har efter hand nått Mälardalskapen, men då dialekterna i dessa trakter nu har *r*-former, måste detta bero på en senare restitution. Denna fråga berördes inte av Jansson, men den diskuteras av Hesselman, och Tjäder lämnar intressan-

<sup>1</sup> Enligt G. Cederschiöld Rimlista till Eufemiavisorna och Erikskrönikan, 1903, träffas *hære* 88 ggr (mot *hær* 59 ggr) och *thære* 105 ggr (mot *thær* 75 ggr). Betr. dessa former se närmare V. Jansson Eufemiavisorna, 1945, s. 210 ff.

<sup>2</sup> Jfr Cederschiöld a.a. och Ronge Rimlista till Konung Alexander, 1964.



ta bidrag till diskussionen. Att uppsvenska och mellansvenska dialekter tidigare haft *r*-bortfall finner Tjäder troligt genom en hänvisning till Kōkarmålet, som har *r*-lösa former av plur. subst. på äldre *-aR*. Han gör gällande att sådana former i sen tid haft relativt stor spridning på finländskt område. Hesselmans mening att *r* kvarstått i vissa fonetiskt konservativa dialekter, som sedan blivit mönsterbildande, finner Tjäder föga styrkt av sitt eget material. Han vill hellre tänka sig att *r* återinförts (restituerats) genom inverkan från särskilt feminina flexionskategorier, där *r* tidigt normaliserats.

3. I det morfologiska associationsspelet har konsonantstammarna enligt Tjäder intagit en nyckelställning på ett sydligt, mellansvenskt och östsvenskt dialektområde, som lett till att *r* normaliserats i betydande utsträckning i de obestämda pluralformerna. Att *r* fallit i de norrländska dialekterna i alla böjningstyper i obest. plur. utom i konsonantstammarna kan bero på att dessas plural-*r* är sent infört och därför inte kunnat påverka den obest. pluralen i andra böjningskategorier. I stället har här de mycket frekventa maskulinerna på äldre *-aR* utövat ett betydande inflytande. I denna kategori har den *r*-lösa formen haft en stark ställning.

4. I de best. pluralformerna är *R*-bortfallet redan i ä. fsv. tid starkare än i motsvarande obest. former, vilket, såsom redan Hultman i princip menar, kan bero på att den bestämda artikeln ännu hade kvar sin karaktär av adjektiviskt pronomen, i vilken kategori *R* fallit i hög utsträckning. När *r* tränger in i typen *fiskamer*, *fiskanar*, *gravanar* osv. i y. fsv. källor och mera allmänt i reformationsskrifterna måste detta enligt Tjäder, som här bygger på Hesselman, bero på inflytande från samtida tal-språk. Former med *r* av typen *fiskaner* träffas, såsom Hesselman påpekat, i bl. a. östra Uppland, och Tjäder menar, att dylika *r*-former kan ha utbildats under y. fsv. tid i dessa dialekter.

5. Typen *fiskarne*, *fiskarna*, *tungorna* etc. torde i första hand vara skriftspråksformer men kan, anser förf., delvis bero på danskt inflytande. Äldst är typen *bōnderne(-a)* och efter mönster av denna kan typen *fiskarne (-a)* och *tungorna* ha uppkommit. Sådana former på *-rne*, *-rna* hör i dialekterna hemma på ett sydligt område.

Det är självfallet, att tolkningen av det stora materialet måste erbjuda betydande svårigheter. Hur försiktigt Tjäder än går fram, kan det knappast undvikas, att han ibland måste göra djärva antaganden, som inte har tillräckligt stöd i materialet, därför att detta är för sprött eller är mångtydigt. Det medför att de resultat förf. nått på en del punkter tycks mig diskutabla och att andra lösningar här är tänkbara.

Det fsv. materialet visar, att de *r*-lösa formerna i Mälardalskapen efter hand tilltagit. I plur. mask. på äldre *-aR* är de nästan ensamrådande under y. fsv. tid. Då nu källor från tiden omkring 1500 och dialekterna inom mellanbältet uppvisar *r*-former, skulle detta väsentligen bero på en senare restitution. Det förefaller mig mycket anmärkningsvärt, att *r* först skulle försvinna och sedan restitueras genom inflytande från ett annat paradigm. Att dialekterna inom mellanbältet saknat *r* söker Tjäder stödja genom hänvisning till Kōkardialekten och några norrbottniska dialekter, som

har *R*-bortfall, samt till några enklaver i norra Värmland, Dalarna och Delsbotrakten. Det kan vara skäl att något granska dessa språköar.<sup>1</sup> I Dalabergslagen förekommer enligt Tjäder (s. 34 och utvikskartan) endast *r*-lösa former i Säter, Söderbärke, Torsång och Vika. En kontroll i tillgängliga typordlistor visar att området även omfattar Grangärde, Norrbärke och Sundborn. Beträffande utvikskartan kan sägas, att området trots förf:s *anm.* i kartbeskrivningen borde ha lagts in. Enklaven omfattar sålunda ett område som sträcker sig från Runn och Falutrakten ned mot Säter och vidare till Ludvikatrakten, medan t. ex. Stora Tuna, Svärdsjö och Aspeboda, som ligger närmare dalmålsområdet, har *r*-former. Det kan starkt ifrågasättas, om inte de *r*-lösa formerna inom det nyssnämnda Dalabergslagsområdet är sekundära. De kan ha uppstått i anslutning till stadsspråken (märk att Falun, Säter och Ludvika ligger inom eller invid språkön). Man kan heller inte bortse från att detta på hyttor och gruvor rika område kan vara språkligt influerat utifrån. Särskilt bör man observera, att de mera genuina målen i Stora Tuna, Aspeboda och Svärdsjö har *r* liksom Dalmålsområdet, bortsett från ett område, som språkligt sett kan ha samband med Härjedalen. På liknande sätt är det tänkbart, att Värmlandsenklaven skall förstås. Det kan utgöra resterna av ett novationsområde. Delsboenklaven vill jag i anslutning till förf. sätta i samband med bortfallsområdet i Norrland. Om stödet från de två enklaverna i Värmland och Dalabergslagen elimineras i bevisföringen, återstår visserligen Kökarmålet och kanske andra finlandssvenska dialekter, även om stödet från de sistnämnda är mycket osäkert. Men att enbart med förhållandet i Kökar som utgångspunkt bygga upp en teori om ett *r*-lost mellanområde fjärran därifrån, förefaller mig djärvt. Det tycks mig sannolikare, att *r* hela tiden bevarats men befunnit sig på retur och sedan åter utbredd sig. Hur detta kan ha gått till, skall jag strax beröra.

Om man antar, att *r* trängts undan under *y.* fsv. tid, att *r*-lösa former blivit vanliga i den skriftliga traditionen och har använts i kanslier och kloster, så måste man söka en förklaring till att de mot medeltidens slut tämligen hastigt får vika för *r*-formerna. Naturligtvis är det tänkbart att konsonantstammarna och andra feminina kategorier övat inflytande, men man skulle också kunna tänka sig, att ett brott inträtt i skriftspråks-traditionen av en eller annan anledning. Här kan man överväga olika möjligheter. Vadstenatraditionen kan ha minskat i styrka. Det uppsvenska inflytandet på språket kan ha ökat med andra språkliga mönster som följd. Kanske har flera faktorer samverkat. Analogien med femininerna kan, såsom nämnts, ha spelat in.

Beträffande Norrland antar Tjäder, att fixeringen av *r*-lösa former i de flesta ordtyper kan ha sin förklaring i att konsonantstammarna här inte utövade något inflytande, då *r* i norrländska dialekter liksom i delar av Norge fallit i denna kategori (s. 161; jfr s. 70). Eftersom typen nu har *r* i Norrland, måste en restitution ha ägt rum. Med hänvisning till Hessel-

<sup>1</sup> Fil. dr Stig Björklund har välvilligt bistått mig med råd och upplysningar i nedan diskuterade frågor.

man menar förf. att *r* väsentligen införts från best. form plur. Man frågar sig då, varför *r* överhuvudtaget fallit, när det haft stöd i bl. a. den best. pluralformen. Beviset för att *r* fallit i obest. form plur. finner Tjäder i förhållandena i Delsboområdet, som har dylika *r*-lösa former. Men jag är mycket tveksam, om man på så osäkra grunder skall räkna med ett *R*-bortfall i hela Norrland i gammal tid. Avvisar vi den möjligheten och antar vi att konsonantstammarna haft *r* i obest. plur. sedan gammalt, då måste vi medge att det åtminstone vad det gäller de norrländska målen inte är möjligt att hävda konsonantstammarnas nyckelställning i det morfologiska associationsspelet. De *r*-lösa formerna tillhör en numerärt sett stor och vad pluralen beträffar enhetlig grupp och har lätt kunnat fixeras med utgångspunkt i de mask. stammarna på äldre *-aR*.<sup>1</sup> Enligt min mening har detta skett utan störande inverkan från de numerärt underlägsna (*r*-försedda) konsonantstammarna. Med detta synsätt följer, att den betydelse Tjäder genomgående tillmäter konsonantstammarna, i viss mån reduceras och får något rimligare proportioner. Därmed har jag ingalunda förnekad, att konsonantstammarna på vissa håll och under andra omständigheter kan ha utövat inflytande på utvecklingen i enlighet med de av Tjäder utvecklade synpunkterna.

*Det y. fsv. språkmaterialet*

Det y. fsv. språkmaterialet spelar en viktig roll i avhandlingen, och förf. har strävat efter att få det så representativt som möjligt. Av stor vikt är givetvis, att diplom, jorde- och tänkeböcker samt annat liknande material utnyttjas så effektivt som möjligt. I sådana urkunder bör man ha möjlighet att finna ett språk, som visserligen kan vara stereotyp men som inte på samma sätt är traditionsbundet som språket i de profana och religiösa texterna. Diplommaterialet är excerperat för tiden 1365—1391, 1401—1440 och därefter mera punktvis fram till och med 1520. Det föreligger följaktligen en lucka mellan 1392 och 1400. Som det ofta visar sig i avhandlingen, kan åren omkring 1400 för det palatala *r*-ets vidkommande betecknas som en brytningstid. Tjäder framhåller själv beträffande fem. på äldre *-aR*, att östgötska diplom före 1400 har »en inte obetydlig minoritet» av former utan *r*, medan de *r*-lösa beläggen i diplomerna 1401—1440 utgör »rätt sporadiska undantag» (s. 108). På tal om fem. på äldre *-iR* framhåller han likaledes (s. 101), att *r*-formerna tämligen snabbt segrar i Småland och Östergötland, en utveckling som diplommaterialet från början av 1400-talet tycks kunna visa. När förf. strax innan nämner att Västergötland möjligen har haft ett tilltagande *r*-bortfall (se not 5), måste han genast påpeka materialets otillräcklighet för tiden före 1400. Det förefaller mig uppenbart att förf. hade haft mycket att vinna på att utsträcka excerperingen av diplommaterialet till att omfatta även tiden 1392—1400. Det hade inneburet ett ringa merarbete, helst som fotografiska kopior av detta material ju är lätt tillgängliga, t. ex. på Svenska ortnamnsarkivet i Uppsala. Beträffande det y. fsv. excerptmaterialet i

<sup>1</sup> Jfr Tjäder s. 60, 83, 102, 161 f.

övrigt skall framhållas, att det kvantitativt förefaller mig tillräckligt. En och annan text saknas visserligen, så t. ex. Namnlös och Valentin, enligt utgivaren W. Wolf tillkommen i Stockholm (se SFSS 52), men text-codex, D 4 a, innehåller ju också Fredrik av Normandie (hs. A i E. Noreens ed.), och behandlingen av palatalt *r* är där redan undersökt av Valter Jansson i Eufemiavisorna.

Redovisningen av de fsv. källor förf. excerperat (s. 14 ff.) är i flera avseenden otillfredsställande. Alla behövliga uppgifter om texternas ålder och proveniens, som olika skrivarehänder osv. bör av praktiska skäl sammanföras här (i avhandlingens början), och så har förf. också menat (jfr s. 14). Mot denna enkla och rimliga princip förekommer många avvikelser. Så t. ex. lämnas a.st. beträffande Gamla papper rörande Mora socken II upplysning om åldern och om skrivarna, men först s. 127 får läsaren veta, att språket är starkt daniserande. Ibland antydes endast proveniens genom en hänvisning till annan litteratur, så under Latinskt-svenskt glosarium efter cod. Ups. C 20 och Schacktavelslek (a. st.). Här hade i bägge fallen en direkt uppgift om proveniens varit önskvärd. Under uppgiften om skrivarehänderna i Schacktavelslek (enligt cod. Askabyensis) i anslutning till Klemming borde en hänvisning ha skett till D. Kornhalls utredning om hs. i fråga.<sup>1</sup> Enligt denna framgår det, att hand 1 skrivit v. 1—171, 257—268, 974—1168, medan hand 2, huvudhanden, troligen hs:s ägare Johannes Gerardi, skrivit resten av dikten liksom Karl Magnus, Flores etc. Uppgifterna om Didrikssagan (s. 17) är oklart utformade. Av de båda händerna i den bevarade hs. (cod. Skokloster 115, 116) har hand 1 skrivit förra delen fram till kap. 268:3. Resten, dvs. hand 2:s parti, uppvisar en rad felaktiga läsarter.<sup>2</sup> Uppgifter av detta sistnämnda slag är av betydelse för bedömningen av det excerperade materialet och bör ej förbigås.

Mot redovisningen av det y. fsv. excerptmaterialet kan en del anmärkningar riktas. Det är givetvis praktiskt att materialet hela tiden anföres i viss bestämd ordning, först diplom och brev, därefter tänke- och jordeböcker och sist övriga texter.<sup>3</sup> Det hade också varit praktiskt, om Hultmans resultat hade kunnat antydast eller kortfattat redovisas på bestämd plats i de olika avsnitten eller möjligen inledningsvis i den till varje avsnitt hörande kommentaren. Som det nu är, bli läsaren orienterad om Hultmans material först i den diskussion, som följer på redovisningen av det moderna dialektmaterialet i varje avsnitt.

Ej sällan tycks mig det anförda materialet vara överskådligt. På s.

<sup>1</sup> Den fornsvenska sagan om Karl Magnus, 1959, s. 62 ff.

<sup>2</sup> Som exempel på förvanskade former hos hand 2 kan nämnas det av Tjäder s. 27 anförda *hymær* npl. 'hunner' (4 ggr). Förf. tar upp det bland mask. plur. på *-ar*, väl därför att *hynar* apl. förekommer hos hand 1. Men hand 2 har också *hymær* Di s. 256 och *hiner* flera ggr (se Söderwall), uppenbarligen svarande mot fvn. *hýnir*. Jfr f. ö. Noreen Altschw. Gramm. § 383:4. Exemplet *hymær* hos Tjäder bör alltså utgå.

<sup>3</sup> Samma ordning bör gälla vid den nyss nämnda redogörelsen för källorna. Så är inte alltid fallet. I materialredovisningen nämnes sålunda Hemming Gadhs brev konsekvent bland diplom och brev, i källredogörelsen däremot återfinns de sist bland de litterära texterna, långt från den plats där man först söker dem.

52 t. ex. framträder visserligen den geografiska grupperingen av diplomerna, men skarvarna vid åren 1400 och 1420 i diplommaterialet är ej lätta att upptäcka, givetvis till nackdel för den som vill jämföra äldre och yngre diplomformer. Materialet ur tänke- och jordeböckerna är på sina ställen onödigt svårforcerat. Se t. ex. s. 23 f. och s. 57.

Det av Tjäder redovisade diplommaterialet förefaller pålitligt. Tveksamma former i den tryckta litteraturen har av förf. kollationerats mot original eller fotostatkopior. Med tanke på förf:s grundlighet i övrigt, är det överraskande att pergamentbrevens i Finlands medeltidsurkunder har kunnat utnyttjas »blott i den mån originalen finns i RA eller UUB» (s. 15). Man frågar sig, om en sådan begränsning av materialet är försvarbar i vår tekniskt avancerade tid. Det möter sällan svårigheter att snabbt få fotografiska kopior av önskat material.

### *Dialektmaterialet*

För att kunna belysa och diskutera behandlingen av palatalt *r* i modern tid har Tjäder gått igenom ett mycket stort dialektmaterial. Framst har han givetvis intresserat sig för de svenska dialekterna (inklusive de östsvenska) men också förhållandena i Norge och ibland även i Danmark har blivit uppmärksammade. I mycket stor utsträckning har han arbetat med det tryckta material som möter i dialektmonografier, ordsamlingar, ordböcker etc. Detta material har det varit nödvändigt för honom att i olika avseenden komplettera. Det har skett genom excerperingar i ULMA. Men eftersom ULMA nästan helt saknar uppteckningar från södra och sydvästra Sverige, måste naturligtvis en excerpering, om den skall bli någorlunda allsidig, omfatta också samlingarna i Lund (LAL) och Göteborg (IODG). Tjäder har strävat efter att ge en fyllig, fastän ej i detalj gående redogörelse för den språkliga situationen i olika dialektområden,<sup>1</sup> och det synes då förvånande, att han för de delar som inte täckes av ULMA låtit sig nöja med materialet i den tryckta litteraturen. Man kan inte värja sig för intrycket, att materialet på så vis blir ojämnt fördelat. Man får onekligen den känslan att förf. inte funnit det mödan värt att komplettera det med uppgifter från andra arkiv. Som exempel kan nämnas redogörelsen för den *r*-lösa pluralformen *kö* 'kor' i södra Sverige (s. 116). Tjäder framhåller att denna form är vitt spridd och finns »i Blek (åtm. i Lister), Hall (åtm. i Fagered), Smål, Ögl och Vgl». Som stöd härför åberopas en del litteratur samt typordlistor och ordsamlingar i ULMA. Riktigare och mera nyanserad blir bilden, om man bättre än vad som skett utnyttjar dialektlitteraturen och på erforderliga punkter kompletterar materialet i LAL. Det visar sig att plur. *kö*<sup>2</sup> möter i *Skåne*:

<sup>1</sup> »En detaljerad och uttömmande framställning ... är inte nödvändig för mitt syfte och skulle f. ö. helt spränga ramen för denna avhandling» (Tjäder s. 18).

<sup>2</sup> I många uppteckningar angiven såsom äldre form. Vid sidan därav förekommer (yngre?) *kor*. Jfr Tjäder s. 118 not 5. Tjäder påpekar att *kö* lätt har kunnat uppfattas som neutr. plur. I anslutning till Janzén framhåller han att den oomljudda pluralen betyder 'kor', den omljudda däremot ofta 'kreatur', så i Lommaryd och Vireda i Småland enligt ULMA. Det kan tilläggas att betydelsen 'kreatur' är vitt spridd i södra Småland enligt G. Hedström Syds måländska folkhäl 1, 1932, s. 205. Dess-

V. Göinge hd (Farstorp, N. Åkarp, Vittsjö, Visseltofta, alltså häradets norra del), Ö. Göinge hd (Glimåkra),<sup>1</sup> Villands hd (Vånga), *Blekinge*: Listers hd (genomgående), Bräkne hd (Bräkne-Hoby), Östra hd (Sturkö, Torhamn),<sup>2</sup> *Småland* (nästan genomgående),<sup>3</sup> *Halland*: Faurås hd (Fagered),<sup>4</sup> *Västergötland* (genomgående utom i de västligaste häradena), *Östergötland* (genomgående).<sup>5</sup>

Av det sagda framgår, att Tjäders framställning på här berörda ställe inte är helt korrekt. På liknande sätt förhåller det sig också beträffande redogörelsen för plur. på *-era* (s. 136) och för *-er* i fem. på äldre *-aR* (s. 82). De anmärkningar jag här riktat mot förf. är — det skall särskilt betonas — främst av principiell natur. Vid en undersökning, som berör större delen av det svenska dialektområdet, bör allt tillgängligt arkivmaterial komma till användning, vare sig det ligger i Uppsala, Lund, Göteborg eller Helsingfors. Det blir för varje forskare en omdömesfråga, i vilken utsträckning han skall begagna materialet. Det viktigaste är att han inte försummar att ta del av det eller begära upplysningar om det.

I anslutning till det nyss diskuterade *kö* 'kor', dvs. plur. av fem. subst. på ä. *-R* efter lång vokal, vill jag framföra en reservation mot förf:s framställning s. 118. Den nämnda kategorien har på det sydliga dialektområdet vanligen plur. på *-r*, t. ex. *klör*. Som vi nyss sett, har emellertid den *r*-lösa plur. *kö* stor utbredning, och plur. *tå* 'tår' är känt från östra Småland (jfr Tjäder s. 115 f.). Förf. tänker sig att *r*-formen kan bero på inflytande från konsonantstammarna. Att *ko* och (i mindre omfattning) *tå* inte gått samma väg skulle, menar han, ha sin grund i att dessa ord oftast användes i plur., särskilt i best. form plur. Men den förklaringen tycks mig inte sannolik, ty varför skulle då inte *klo* kunna uppträda med *r*-lös form i plur. Det finns tvärtom belägg för att pluralen av *klo* haft en stark ställning. Så t. ex. meddelar Olav Ahlbäck<sup>6</sup> att singularformen av detta ord flerstädes i finlandssvenska dialekter är *kön* o. d. m. el. f., dvs. formellt utan tvekan plur.

Däremot torde det vara riktigt, att plur. av *so* har ringa frekvens. Tydligt har plur. *sör* kommit att undvikas, då det lätt kunnat sammanblandas med *sö(d)*, *söa*- etc. 'får' och därför ersatts av *svin*, *grisar*, *suggor* etc. Se A. Janzén Studier över substantivet i bohuslänskan, 1936, s. 301.

utom har ULMA belägg från Södra Tjust (Locknevi). Hedström uppger neutralt genus från Ås. Enligt LAL är ordet neutr. även i Östbo hd (Fryele). Betydelsen är 'fäkreatur'.

<sup>1</sup> Jfr Sv. landsm. B 53 s. 56 och Sjöstedts kommentar i ANF 59, 1944, s. 82.

<sup>2</sup> Jfr K. Nilsson Ord och talesätt från sydöstra Blekings strandbygd och skärgård, 1900, s. 75.

<sup>3</sup> Enligt mina excerpter dock ej i Konga och Norrvidinge hdr samt i Mo, Tveta och Vista hdr längst i nordväst. F. ö. kan hänvisas till G. Hedström Sydsmåländska folkmål 1, s. 205 och till den av Tjäder citerade litteraturen.

<sup>4</sup> I övriga härader *r*-form.

<sup>5</sup> Dessutom *kö* el. *kör* på Öland enligt J. V. Bodorff Bidrag till kännedomen om folkspråket på Öland, 1875, s. 17. I moderna uppteckningar från Öland saknas exempel på *r*-lös form. — För uppgifter om *kö(r)* i LAL tackar jag fil. lic. Ulrik Eriksson, Lund.

<sup>6</sup> Studier över substantivböjningen i Finlands svenska folkmål, 1946, s. 104 f. och 186.

*Det nsv. tryckta materialet*

Från ä. (och y.) nsv. litteratur har Tjäder i ringa utsträckning hämtat material till sin undersökning. Han har, precis som när det gäller dialektmaterialet, inte eftersträvat fullständighet. Det må vara en brist, och visst hade man gärna sett, att åtminstone några texter från ä. nsv. tid hade excerperats, så att utvecklingslinjerna från fsv. tid och framåt hade fått en klarare belysning. Men det hade krävt en större arbetsinsats, och det är ovisst, om resultatet hade motsvarat merarbetet.

Förf. hänvisar vanligen för den ä. nysvenskans del till SAOB och till E. Hellquist Studier i 1600-talets svenska. SAOB meddelar ett ganska stort material, som förf. kunnat utnyttja, dock endast fram till bokstaven *R*, dvs. så långt ordboken förelåg i tryck 1961. Det följande, otryckta materialet (i SAOBArkiv) har förf. däremot förvånande nog, inte alls begagnat. Framför allt är det metodiskt sett en brist men medför också luckor i materialet och leder ibland till inkonsekvenser. Jag har strax ovan diskuterat Tjäders behandling av fem. konsonantstammar på lång vokal, typen *klo*, i moderna sydliga dialekter. I anslutning till förf. s. 115 f. nämnde jag där att formen *tä* 'tår' i modern tid är känd endast från östra Småland. När Tjäder s. 115 lämnar upplysning om fördelningen av former med och utan *r* i ord av denna kategori i ä. nsv. källor, nämner han endast plur. *klör* och *kö(r)* men utelämnar det intressanta *tä(r)*. Inte heller omnämns pluralformerna av *so* och *vrå*. En förfrågan i SAOBArkiv beträffande plur. *tä(r)* hade kunnat upplysa förf. om att *tää* (utan *r*) endast är känt i ett belägg från Lönneberga församlings gamla kyrkobok (för år 1597) i Linköpings stifts- och landsbibliotek Kh 29.<sup>1</sup> Pennan är fördd av Nicolaus Magni,<sup>2</sup> församlingens kyrkoherde vid nämnda tid. Lönneberga ligger i Aspelands hd i Kalmar län, alltså just i det område som än i dag har *tä*.<sup>3</sup> Beträffande plur. av *so*, *tå* och *vrå* i ä. nsv. se f. ö. Kock Svensk ljudhistoria 3 s. 89 f.

*Några randanmärkningar: thyni nplm., nadhe f. m. m.*

I en avhandling som denna med en överflödande rikedom på språkliga detaljer är det naturligtvis omöjligt att undvika fel. De onöjaktigheter jag observerat tycks mig emellertid i de flesta fall rätt betydelselösa.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Se Kyrkohist. årsskrift 1902, Meddel. o. aktstycken s. 78.

<sup>2</sup> Född i Hult i Horns sn, Kinda hd, Östergötland. Se J. A. Westerlund, J. A. Setterdahl och E. Meurling Linköpings stifts herdaminne 4, 1920—33, s. 109.

<sup>3</sup> Övriga belägg har enligt SAOBArkiv *tä(ä)r*: 1. E. B. Schroderus i övers. av J. Comenius Informatorium maternum eller moder-schola M 1 a (1642), 2. J. Ekeblad Bref 1 s. 119 (1652, rättat efter hs.), 3. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll 5:2 s. 71 (1655).

<sup>4</sup> Några exempel på dylika onöjaktigheter må anföras: S. 9 r. 20 f. står: *r* faller, skall vara: *r* kvarstår; s. 9 r. 24 f. står: bortfallet av kort konsonant, skall vara: bortfallet av slutkonsonant; s. 22 r. 6 anföres *fastar* apl. I dipl. står snarast *fastor*. Exemplet bör utgå; s. 92 r. 23 står: *jordpe* 1379 18/10 Vadstena, skall vara: 18/10 u. o. I samma dipl., som handlar om Tjust, träffas även *jordhe*; s. 93 r. 10 antages *persone* vara *r*-lös nplf. av ett *i*-stamsböjt *person*. Säkert föreligger i stället plur. av *persona* med latinsk böjning. Jfr Söderwall. Exemplet bör utgå; s. 93 r. 26 anföres *tompher*

De inverkar såvitt jag kunnat se icke på undersökningens resultat och kan därför här i stort sett förbigås. En del av dem har jag redan tidigare omnämnt, och ytterligare några skall här beröras, som kan vara av ett större intresse. S. 51 f. diskuterar förf. rymdmättet *thyn* m. Ordet torde vara en gammal *ju*-stam,<sup>1</sup> som i plur. antagit *i*-stamsböjning. Det y. fsv. materialet visar, att *thyn* i nom. plur. har *r*-lös form betydligt oftare än orden *son* och *vin*. Förklaringen härtill är enligt förf. att den *r*-lösa ack. plur. har varit frekventare än nom. plur. eller att ordet ofta stått omedelbart före en konsonant, t. ex. i förbindelser såsom *thyni(r) korn*, *thyni(r) malt*. Mot detta resonemang kan invändningar riktas. Det längre ned (s. 52 ff.) meddelade diplommaterialet<sup>2</sup> tyder inte på att ack. plur. skulle vara vanligare än nom. plur. Om jag räknat rätt, står ordet i nom. plur. 40 ggr (6 ggr med *r*, 34 ggr utan *r*). Tyvärr är antalet belägg i ack. plur. ofullständigt redovisade. I Tjäders material, kompletterat med Forners, finns ca 15 ex. Även om antalet belägg i ack. plur. sannolikt är högre, finns det inte fog för påståendet att nom. plur. skulle ha en svag ställning i förhållande till ack. plur. Inte heller tror jag att förbindelser som *thyni(r) korn* o. likn. haft avgörande betydelse för den starka frekvensen av nom. plur. *pyni*. För egen del menar jag att den *r*-lösa formen till väsentlig del har en annan förklaring. I äldre texter är genitiv av måttsordet, s. k. gen. *mensurae*, en normalt förekommande konstruktion vid måttsbestämningar. När det gäller *pyn* är det äfsv. materialet redovisat hos Forner a.a. s. 167 f. Det är uttryck av typen *tolf pynia sæpe* och *briggia pynia öl*.<sup>3</sup> Då *pynia* i sådana förbindelser står i upptakt, har det lätt kunnat utvecklas till *pyni*. *Pyn* var ett speciellt upp- och mellansvenskt spannmålsmätt.<sup>4</sup> Ätminstone på uppsvenskt område är det rimligt att antaga synkopering av slutljudande *-a* och sonantisering av föregående *i*.<sup>5</sup> Men en liknande ut-

1434 u. d. o. ort, men jämtländskt. Då belägget saknas i Jämtlands och Härjedalens diplomatarium 1, 1943, under år 1434, torde årtalet vara felaktigt. Överhuvud saknas i avhandlingen i förekommande fall hänvisning till nyssnämnda diplomatarium; s. 105 r. 3 anföres apl. *tuno* 1426 15/18. I dipl. står *fore tunno* med *two* tillskrivet över raden. Exemplet är alltså osäkert och bör utgå; s. 110 r. 3 uppger förf. med hänvisning till bl. a. Gustavson Gutamålet 2 s. 44 ff. att de svaga femininerna på Fårö och i s. Gotland har ändelsen *-ar* (så även r. 13). Skall i stället vara: på Fårö *-ur* eller *-ar*, på s. Gotl. *-ar (-or)* enligt Gustavson Gutamålet 2 s. 53; s. 133 r. 2 uppges, att endast typen *tungonar* (med *-r*) är belagd i LB 3, men i samma text s. 68 möter npl. *adhrona*; s. 153 nederst hänvisas betr. MP 3 till Brøndum-Nielsen Gammeldansk Grammatik 1 s. 39 f. Hänvisning bör i stället ske till samme förf:s Fra Skaanes Senmiddelalder, 1959. — Vid disputationen 25/5 1961 påpekade andre opponenter fil. mag. Tor Hultman flera av de anförda felen. Självt fungerade jag vid detta tillfälle såsom fakultetsopponent.

<sup>1</sup> Så v. Friesen i Xenia Lideniana, 1912, s. 241, där *pyn* antages vara bildat på roten *pen-* 'spänna, sträcka'. Ordet kan ursprungligen, enligt v. Friesens alternativa förslag, ha betytt 'utspänd(tyld) (hud)säck'. Jfr L. Forner De svenska spannmålsmått, 1945, s. 165 f. (not 3).

<sup>2</sup> Se även Forners materialsamling a.a. s. 169, 172 f.

<sup>3</sup> Jfr E. Wessén Svensk språkhistoria 3, 1956, § 15. Se även E. Schwartz Om oblika kasus ock prepositioner i fornsvenskan, 1878, s. 123 f. samt (betr. fvn.) M. Nygaard Norrøn syntax, 1905, § 127 b. — Märk att *pynia sæp(e)* även förekommer som sammansättning. Se Söderwall.

<sup>4</sup> Se Forner a.a. s. 167.

<sup>5</sup> Jfr B. Hesselman Sveamålen, 1905, s. 11 not 3. Ex. i sammansättning a.a. s. 44



veckling torde vara tänkbar också på mellansvenskt område. Jfr t. ex. ortnamnet *Näteholmen* Stranda hd (Mösterås), Kalmar län, där förra leden är gen. plur. av *nät*.<sup>1</sup> Mindre sannolik förefaller mig en utveckling *pynia* > *pyniæ* > *pyne* (-i), en parallell sålunda till övergången trycksvagt *ia* > *e* efter lång stavelse.<sup>2</sup> En sådan utveckling i kortstaviga ord har visserligen av K.-H. Dahlstedt<sup>3</sup> gjorts antaglig i en del moderna dialekter, men den är inte känd i fsv. Det är sålunda svårt att i detalj avgöra, hur den här föreslagna övergången *ia* > *i* har gått till. Att formen *pynia* (*th-*) så snabbt försvinner — vid 1400-talets början är den ovanlig, jfr Forner a.a. s. 172 f. — kan antagas bero på dels den nyssnämnda övergången *ia* > *i* i upptakt, dels på en anslutning till måttuttryck av typen *twa skæppor korn* SDns 2 s. 2 (1408),<sup>4</sup> varvid *thyni* (< *-ia*) kom att uppfattas som nom. eller ack. plur.

S. 95 diskuterar Tjäder ordet *nadh* f., vars plur. *nadhir*, *nadhe* etc. är ytterst frekvent i de fsv. texterna med bl. a. betydelsen 'vila, hjälp, nåd'. Beträffande formen *nadhe* framhåller han i anslutning till A. Noreen,<sup>5</sup> att den kan ha betraktats som sing. och troligen står i beroende av mlty. *gnåde* och kanske fda. *nathe*. Så långt förefaller mig framställningen oantastlig. Men när förf. strax därefter under hänvisning till O. Thorell<sup>6</sup> kommer in på formen *nadhe* i Vadstenalitteraturen, har jag svårt att följa honom. Eftersom Thorell inte omnämner, att *nadhe* kan vara sing. i Vadstenatexterna, så torde hans tystnad på den punkten, menar Tjäder, böra tolkas så, att *nadhe* i dessa texter är att betrakta som fem. plur. Detta skulle enligt förf. styrka tanken på ett lågtyskt (och danskt) inflytande i fråga om ett sing. *nadhe* utanför Vasdtenatexterna, där ett sådant inflytande skulle vara lättare tänkbart. Häremot vill man först invända att det a priori är högst sannolikt, att sing. *nadhe* också förekommer i Vadstenalitteraturen, även om Thorell inte nämner det. Det väntar man sig redan av belägget hos Noreen (a. st.), som är hämtat från Erikskrönikan v. 407, där det enligt textcodex (D 2), men endast i denna, möter i förbindelsen *stor gudz nade* (: *badhe*), dvs. i en sammanställning, som lika gärna kunde höra hemma i en religiös text. Det är säkert inte omöjligt att uppbringa tydliga exempel också i den andliga litteraturen. I brist på excerptmaterial får det dock räcka med att nämna *ængin nadhe* (: *badhe*) Kroppens och Själens träta v. 352 (SFSS 25 s. 103) efter cod. D 4, som enligt vanlig mening tillkommit i Vadstena kloster. Den något yngre texten i cod. Skokloster 156 fol. (från ca 1450), som inte är direkt avskriven efter D

noten. Se även Hesselman Huvudlinjer s. 79 samt Noreen Vårt språk 3 s. 349 not 4, Kock Svensk ljudhistoria 4 s. 103 och 268 f.

<sup>1</sup> Se I. Modéer Smäländska skärgårdsnamn, 1933, s. 197.

<sup>2</sup> Se Noreen a.a. s. 348 f., Kock a.a. 4 s. 264 ff. Jfr härtill B. Magnusson i Nysv. stud. 23, 1943, s. 162 ff. (betr. plur. av typen *dränger*).

<sup>3</sup> Det svenska Vilhelminamålet 2 A, 1962, s. 223 ff.

<sup>4</sup> Typen har gammal hävd i svenskan. Jfr Östgötalagens *fiura pyni* (apl.) *hæsta korn* vid sidan om *fiure pyni* (npl.) *korns* med gen. generis samt Schwartz a.a. s. 125. Beläggen efter Forner a.a. s. 167.

<sup>5</sup> Altschw. Gramm. § 399 anm. 1.

<sup>6</sup> Fem Moseböcker på fornsvenska, 1951, s. 106 f.

4, har på liknande sätt *ingen nade* (SFSS 25 s. 118). Det svenska 1300-tals-originalet torde vara översatt direkt från latinnet.<sup>1</sup>

Vidare förefaller det mig vara ett förhastat påstående av förf. att ett lågtyskt (och danskt) inflytande skulle göra sig mera gällande utanför den religiösa litteraturen. Åtminstone vad det lågtyska inflytandet beträffar, har det en avsevärd styrka även i det religiösa språket. Sing. *nadhe* i våra y. fsv. texter kan mycket väl tänkas vara en från lågtyskan (och danskan?) influerad form, och dess förekomst är inte begränsad till någon speciell genre.

S. 154 ff. kommer förf. in på frågan om Peder Månssons språk och landsmansskap. Mot E. Smedbergs uppfattning<sup>2</sup> att språket hos Peder Månsson uppvisar överensstämmelser med dialekterna i västra Småland och delvis med målen i Jönköpingstrakten står den av E. Holmkvist (i ANF 52, 1936) framförda meningen att Peder Månsson var västmanlänning. Forskningen har i allmänhet anslutit sig till Smedbergs uppfattning, och då förf. utifrån sitt material haft möjlighet att stödja Smedberg, har han här tämligen ingående dryftat de argument som framförts av Smedberg och Holmkvist, innan han ansluter sig till Smedberg. Det måste påpekas att det mer än tre sidor långa partiet helt bryter framställningen i detta avsnitt av avhandlingen, som utgör en sammanfattande diskussion av kap. 2. Det får närmast karaktären av en exkurs. Det hade enligt min mening varit tillräckligt att i korthet avvisa Holmkvists invändningar mot Smedberg. Förf. hade också i ett särskilt kapitel eller i en exkurs kunnat utförligare granska några fsv. texter, vilkas lokalisering är omstridd eller osäker. Med stöd av materialet i avhandlingen och av de resultat förf. nått hade han kunnat lämna värdefulla bidrag till frågan om de diskuterade texternas proveniens.

I sammanfattningen till det nyss nämnda partiet nämner Tjäder (s. 157) att den sydliga lokaliseringen av Peder Månssons språk »borde ... äga företräde framför Holmkvists», då den har ett starkt stöd i de best. pluralformerna (jfr s. 154) »och även ur andra än språkliga synpunkter verkar mest tilltalande». Förf. nämner här inte det viktigaste argumentet för Peder Månssons sydliga proveniens, nämligen ordförrådet. Det pekar avgjort mot Götaland, och förf. uttrycker sig här liksom på många håll i avhandlingen till övermått försiktigt. Som exempel på götiska ord med stor beviskraft kan nämnas *akarn* n. 'ållon' belagt 10 ggr i Peder Månssons skrifter och dessutom i LB 7 (se Söderwall), Skånelagen och Magnus Erikssons landslag (hs. 83) samt i modern tid känt från Skåne, Blekinge, Halland, Småland och Västergötland.<sup>3</sup> Ett annat exempel är *hama* f. 'håmma, ryssja', endast belagt hos Peder Månsson. Som Ivar Modéer visat,<sup>4</sup> är det ett typiskt götalandssord.

Peder Månssons särpräglade och i många fall lätt lokalisierbara ordför-

<sup>1</sup> Jfr Fragmenter af gammeldanske Haandskrifter, udg. af Paul Diderichsen, 1931—37, s. 337 f.

<sup>2</sup> Peder Månssons landsmansskap, 1920.

<sup>3</sup> Se Smedberg a.a. s. 46.

<sup>4</sup> Den nordiska ryssjans ursprung och ålder, 1939, s. 22 ff. Jfr f. ö. Smedberg a.a. s. 62.

råd utgör således det säkraste stödet för den av Smedberg hävdade lokaliseringen av språket, en lokalisering som nu får ytterligare stöd genom Tjäders utredning.

Till slut ett par önskemål av mera praktisk art. Ett ordregister hade varit till god hjälp för den som söker upplysningar om ett bestämt ord. Det kan aldrig nog betonas, hur viktiga registren är i de flesta språkliga avhandlingar. Utvikskartan sist i boken utgör en god illustration till det första avsnittet i kap. 1 om plur. mask. på äldre *-aR*. Men vid läsningen av de övriga avsnitten är kartan inte lika upplysande. Man tycker nog att förf. kunde ha kostat på sig flera kartor. Särskilt tacknämligt hade det varit att få de bestämda pluralformerna i våra moderna dialekter inlagda på en karta. När det gäller dessa former råder helt visst ett kaotiskt förhållande.

Det är alltid svårt att i en anmälan göra ett arbete full rättvisa. Jag har pekat på en del sidor i avhandlingen som enligt min mening kunde ha varit bättre. Vissa metodiska brister har blivit påvisade, flera detaljer har diskuterats. De anmärkningar som riktats mot avhandlingen får emellertid inte undanskymma dess många och stora förtjänster. Förf. har med energi och skarpsinne behandlat ett centralt och omdebatterat ämne inom den nordiska språkforskningen. Tack vare honom har nordistiken nu fått ett länge saknat komplement till Hultmans avhandling. Det har blivit en både nyttig och intresseväckande bok.

EDVIN LAGMAN

## Om suffixet *mässig* och dess öden

*Ragnhild Söderbergh, Suffixet-mässig i svenskan. En historisk-semantic ordbildningsstudie. 388 s. Stockholm 1964. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 5.)*

Bland semantiska undersökningar av svenskan tilldrar sig Ragnhild Söderberghs 1964 publicerade avhandling Suffixet -mässig i svenskan, en historisk-semantic ordbildningsstudie, intresse såväl genom sin utförlighet som genom sin metodik.

Suffixet *-mässig* är i nutida svenska ett ordbildningselement på modet. Det bildar adjektiv med tillhörande adverb och abstrakter på *-het*: *affärs-mässig, affärsmässigt, affärsmässighet*. Dess användningsområde torde framför allt vara sakprosan; författaren till avhandlingen säger, att ordbildningstypen med undantag för vissa mycket frekventa ord sällan påträffas i skönlitteratur men att den är desto vanligare i facklitteratur, särskilt sådan som berör konst, skönlitteratur, teater och musik (recensioner) och att den ofta även uppträder i framställningar som behandlar ekonomi och teknik. Ordtypen har vidare fått stor användning inom den politiska debatten, vilket — som författaren menar — utan tvivel bidrar till den spridning till det av skriftspråket påverkade talspråket, som förf. tyckt sig märka under senare år. Med tanke på suffixets användningsområde skulle man kunna säga, att Ragnhild Söderberghs avhandling är ett bidrag till utforskandet av det moderna svenska skriftspråket.

Adjektivsuffixet *-mässig* har tidigare av svenska forskare ägnats relativt liten uppmärksamhet. I sitt arbete Om avledningssändelser hos svenska adjektiv (1899) gör Fredrik Tamm ett försök att fastställa *mässig*-ordens semantiska funktioner. Han går till väga på så sätt, att han i olika språkliga sammanhang byter ut *mässig*-orden mot likbetydande uttryck, substitutionsuttryck. Dessa sammanför han i grupper och urskiljer då två huvudbetydelser: »efter (någons eller någots) sätt, karakteristisk för, enligt, som egnar och anstår» (*fackmannamässig, jonglörmässig, fältmässig, biblioteksmässig, sportmässig* o.d.) samt »passande för, mogen för» (*salongsmässig, därhushmässig, konkursmässig*) med varianten »berättigad, kompetent till» (*beslutmässig, pensionsmässig*). Adolf Noreen inordnar *mässig*-orden i sitt stora semantiska system (Vårt språk V) bland de di-

rekt kvalificerande assumptiva glosorna. Huvudparten står under de adjekta glosorna, underavdelning genetiska. Betydelsen hos dessa beskrives genom substitutionsuttrycken »egendomlig för, hörande till, förenad med, öfverensstämmande med, hafvande afseende på, förskrifvande sig från, förorsakad af». Suffixet omnämnes av flera författare (G. Cederschiöld, Om svenskan som skriftspråk, E. Wellander, Angående svenska språkets tillstånd och behov, E. Wessén, Svensk språkhistoria 2 m.fl.).

I litteraturförteckningen letar man förgäves efter två i sammanhanget icke oväsentliga arbeten: G. Cederschiölds Framtidssvenska med en givande gruppering av *mässig*-orden samt konstaterandet, att »ett karakteristiskt drag hos suffixet *mässig* är dess förmåga att förenas med internationellt använda ord» och G. I. Skorohodovas uppsats »Till frågan om suffixet *-mässig* i nutida svenska adjektiv» (i Skandinaviska studier IV, Tallinn 1959).

Ragnhild Söderbergh synes ha funnit Tamms och Noreens beskrivning och systemiseringsmetoder otillfredsställande. Hon har sökt nya vägar för att på ett exaktare sätt beskriva *mässig*-orden och deras funktioner i det språkliga sammanhanget. Hennes strävan går också ut på att teckna suffixets historia i vårt språk. För att kunna följa skiftningarna i *mässig*-ordens semantiska funktion under den tid ordtypen funnits i svenskan, har hon ansett det nödvändigt att frångå den gamla metoden med ersättningsuttryck till förmån för en beskrivning med semantiska termer.

Först företages en inventering av *mässig*-ordens grundord. Dessa är — säger förf. — så gott som undantagslöst substantiv; ett och annat är verbalt (*läsmässig, räknemässig*), men dessa ansluter sig nära till den stora grupp verbalsubstantiv, som kan utgöra grundord till *mässig*-avledningar. Bara något enstaka adjektiviskt grundord kan noteras. — Härtill skulle man vilja foga Skorohodovas intressanta exempel *all-roundmässigt sett*.

Förf. sammanför sedan grundorden i fjorton grupper med utgångspunkt i semantisk-associativ samhörighet: personord, gruppord, djurord, ord för tidsepoker och tidsstilar, ord för miljöer och lokaler, verksamhetsord, ord för olika slags produkter (*tidningsmässig, operamässig*) osv. Anmärkas bör, att matematiska termer dock inte finns bland *mässig*-orden, som förf. synes tro (s. 16, p. 12). Talmässig, mantalsmässig, siffermässig o.d. tillhör inte matematikens terminologi.

Då intresset framför allt knyts till *mässig*-orden i deras språkliga sammanhang, har ordtypens semantik kommit att träda i förgrunden: de behandlade ordens uppgift och de kontexttyper de uppträder i blir föremål för utredning. Betydelse- och funktionsbestämningen anknyter till tre förhållanden: grundordets betydelse, *mässig*-ordets uppgift i förhållande till det begrepp som det semantiskt bestämmer samt det språkliga uttryckets känslofärg. Dessa låter sig beskrivas med hjälp av tre motsatspar: 1. denotation — icke-denotation (konnotation), 2. fullt mått — icke fullt mått samt 3. känslofärg — icke känslofärg.

Denotation innebär i Ragnhild Söderberghs framställning, att grundordets betydelse obeskuren ingår i *mässig*-ordet; som exempel ges *fartyg i sjömässigt skick* (det kan anmärkas, att ingen i sjöterminologi förfaren

människa vill vidkännas ordet sjömässig). Man skulle kanske kunna översätta denotation med »helbetydelse». Konnotation blir då »delbetydelse» — jfr f.ö. Bloomfields framställning i *Language* och Regnélls i *Semantik* — vilket i det aktuella sammanhanget innebär, att en del av grundordets semantiska innehåll ingår i *mässig*-avledningen: *ett påfågelsmässigt uppträdande*. I *påfågelsmässig* ingår konnotationen »stoltserande, högfärdig», medan man bortser från totalbegreppet påfågel och andra däri ingående delbetydelser.

Om nu *mässig*-ordet talar om, att det begrepp, som det utgör semantisk bestämning till, fullt ut motsvarar en norm som ligger i mässigordets grundord, kan man säga, att *mässig*-ordets funktion är att ange fullt mått. Eller annorlunda uttryckt: fullt mått innebär, att den enskilda företeelsen är fullständig i jämförelse med normen. *X är professorsmässig*. Här är *X* den enskilda företeelsen, *mässigs* funktion är att tala om, att *X* fullt ut motsvarar de krav man ställer på en professors kompetens. Förf. säger, att förhållandet också kan uttryckas så, att om *mässig*-ordets grundord är en central konnotation i det begrepp det utgör bestämning till, så uttryckes fullt mått: vi definierar fartyg som »fortskaffningsmedel på sjön»; »sjö» är då en central konnotation i begreppet fartyg. Talar vi om ett *sjömässigt fartyg*, har *mässig* till uppgift att uttrycka fullt mått. — Även ett speciellt drag, en konnotation, hos *mässig*-ordets grundord kan i fullt mått appliceras på det semantiska huvudordet: *utrikesrådet J. var ämbetsmannamässigt allvarlig*. »Allvarlig» är, som vi uppfattar det, en central konnotation i »ämbetsman»; denna konnotation tillkommer obeskuren utrikesrådet *J.*

Om nu *mässig*-ordet talar om, att det rör sig om en speciell form av det begrepp som det bestämmer, så uttrycker det icke fullt mått utan specialiserar begreppet. Som exempel anföres *yrkesmässig maltberedning*. Maltberedning, vars centrala begreppsinnehåll är »att utföra viss verksamhet varigenom ett ämne produceras som används vid öltillverkning», kan bedrivas på olika sätt. Ett av dessa är »som yrke». Vi kan också uttrycka förhållandet så, att yrke, dvs. »verksamhet som bedrivs till uppehållets förvärvande», finns i periferin av begreppet maltberedning, det är en perifer konnotation i det semantiska huvudordets (*maltberedning*) betydelseinnehåll.

Om *mässig*-ordet talar om, att det rör bara en viss sida, en viss del, en viss aspekt av det begrepp, som *mässig*-ordet bestämmer, så anger det inte heller fullt mått; det har då en inskränkande funktion: *hans filmer är bildmässigt förnämliga*. Man yttrar sig alltså bara om en viss sida av hans filmer. Eller: *Boken behandlar ekonomiskt och försörjningsmässigt viktiga frågor*. Värderingen »viktiga» inskränks genom *mässig*-ordet till att gälla endast vissa frågor. Det semantiska innehållet i *mässig*-ordets grundord kan här vara en central eller perifer konnotation i det semantiska begrepp, som *mässig*-ordet bestämmer: »bild» är en central konnotation i »film», »försörjning» är en perifer konnotation i »frågor». Utmärkande för den inskränkande funktionen är att den innefattar en värdering (*förnämlig, viktig*).

Anger *mässig*-ordet, att det semantiska begrepp som det bestämmer

(dess semantiska huvudord) har vissa drag (konnotationer) gemensamt med *mässig*-ordets grundord, så har *mässig* likhetsangivande funktion, som inte heller är fullt mått. Ex. *Under senmedeltiden blir kyrkomålningarna tavelmässiga*. »Tavla», *mässig*-ordets grundord, är inte en vare sig möjlig perifer eller central konnotation i »kyrkoglas målning», *mässig*-ordets semantiska huvudord. Men de har vissa viktiga drag gemensamt; man kan säga att de är arter inom samma klass.

Slutligen kan den kontext, i vilken *mässig*-ordet ingår, ha en viss känslofärg. Denna är ofta nedsättande: *ett påfågelsmässigt beteende*.

Om man kombinerar de ovan anförda förhållandena, kan man beskriva *mässig*-ordens betydelse och funktion i enlighet med de nämnda tre motsatsparen på följande sätt:

1. med hänsyn till *mässig*-ordets grundord: denotativa och konnotativa.
2. med hänsyn till *mässig*-ordets semantiska funktion: angivande fullt mått och angivande icke fullt mått.
3. med hänsyn till uttryckets känslofärg: neutrala (utan känslofärg) och känslofärgade.

Enligt författarens system kan *mässig*-orden sålunda vara:

A. denotativa

1. angivande fullt mått
2. angivande icke fullt mått
  - a) specialiserande
  - b) inskränkande

B. konnotativa

1. angivande fullt mått
2. angivande icke fullt mått: likhetsbetecknande.

Känslofärg kan sedan tillkomma de olika typerna (utom den denotativt inskränkande).

I många fall synes vacklan kunna råda och *mässig*-ordet kunna hänföras till den ena eller andra gruppen, beroende på att *mässig*-ordets grundord kan ha flera betydelser, vilkas realisering ger olika semantisk funktion.

Dessa betydelser och funktioner realiseras i det språkliga sammanhanget på många olika sätt, dvs. de uppträder i en mängd syntaktiskt sett på skilda vis konstruerade uttryck. Avhandlingens kap. I, som omfattar 162 sidor, ägnas helt åt analysen av de uttryck, där *mässig*-ord förekommer. Först behandlas denotativt specialiserande språkprov, sedan denotativt fulltmått-angivande, så denotativt inskränkande. Därefter följer de konnotativa: likhetsangivande och fulltmått-angivande. Slutligen behandlas sådana fall, som förf. anser vara korsningar mellan huvudtyperna.

Huvudgrupperingen av materialet bygger på grundordets egenskap av denotativt eller konnotativt, undergrupperingen sker i enlighet med *mässig*-ordens funktion. Inom varje grupp ordnas exemplen kronologiskt. Förf. har redan i detta kapitel markerat en periodindelning, den första till 1800, den andra till 1840, den tredje till 1900 och den fjärde till 1960, en indelning som får större betydelse i det följande kapitlet.

Kap. II redogör för de svenska *mässig*-ordens utveckling från 1700-talet fram till ca 1960. På 1700-talet är funktionen att ange fullt mått praktiskt taget allena rådande, andra typer är svagt företrädda. Under 1800-talets första period kan en förskjutning iakttagas: typen konnotativt likhetsangivande blir mycket vanlig, den denotativt specialiserande synes möjligen också öka. Nya grundordsgrupper tillkommer, och inom de gamla äger förskjutningar rum. *Skrämässig* exempelvis, som tidigare varit denotativt fulltmått-angivande, blir nu konnotativt likhetsangivande. Efter 1840 förändras bilden ytterligare. Bland de grundordsgrupper som nu tillkommer finns de som innehåller ord för tidsepoker och stilar, ekonomiska termer, ord med anknytning till matematiken o.d. Nya miljöord registreras (*fastland, stad, storstad, småstad* m.m.). Normorden visar en kraftig frekvensökning. Bland funktionerna minskar angivande av fullt mått relativt sett, den denotativt specialiserande ökar, ny är den denotativt inskränkande funktionen (*bildmässigt förnämlig film*), den konnotativt likhetsangivande står relativt sett oförändrad. Ytterligare förskjutningar i fråga om enstaka ord äger rum. — 1900-talet uppvisar bl.a. en ny typ av grundord, de s.k. aspektorden: *volym, innehåll, kvalitet* o.d. Inom funktionerna noteras ytterligare förskjutningar, främst beroende på att särskilt ett par funktionstyper företrädesvis knyts till de nya grundordsgrupperna. Kraftigast ökar den denotativt inskränkande funktionen; den har bland sina centrala grundord aspektorden.

Denna historiska översikt återspeglar våra kulturella kontakter med de långvägande länderna. Av författarens material framgår, hur nya kulturimpulser på olika områden avsätter anhopningar av nya *mässig*-bildningar i svenskan.

Kap. III behandlar det tyska inflytandet. Författaren anser, att praktiskt taget alla inlånade *mässig*-ord kommit från tyskan. Tyskan har i sina avledningar på *-mässig* direkta förebilder till de grundords- och funktionstyper som uppträder i svenskan. Svensk nybildning kan dock klart påvisas i ett stort antal fall. Författaren påpekar mycket riktigt, att danskan redan tidigare än svenskan har ett antal *mässig*-ord. Danska lån i svenskan anser hon dock vara omöjliga att påvisa utom i något enstaka fall. Till detta antagande finns anledning att återkomma.

I kap. IV söker förf. att under jämförelse med synonyma ord och uttryck teckna de strukturella villkoren för *mässig*-ordens upptagande och spridning i svenskan. Under 1700-talet finns, säger hon, till personord, gruppord och miljöord *mässig*-avledningar huvudsakligen i en funktion, nämligen den fulltmått-angivande. Parallella avledningar till dylika grundord har annan funktion: denotativt specialiserande (*biskoplig, skråbunden* o.d.) och konnotativt likhetsangivande (*professorisk, ordensaktig, skräflik*). Detta förhållande betecknas som språklig ekonomi. Beträffande *mässigs* konnotativt likhetsangivande funktion är förhållandet ett annat; där råder i stället språklig abundans — något som f.ö. är naturligt med hänsyn till den emotionella karaktär som hithörande bildningar har. De tendenser som går genom hela materialet är synonymrike- dom inom den konnotativa likhetsfunktionen, språklig ekonomi inom det



fulla måttets och den denotativt specialiserande funktionen. Också inom den under senare hälften av 1800-talet framträdande och under 1900-talet framträngande denotativt inskränkande funktionen råder sträng språklig ekonomi. Som slutresultat noteras, att den nya ordtypen uppträder, där de till buds stående uttrycksmedlen visat sig ofullständiga eller alltför onyanserade.

I detta kapitel fäster man sig bl.a. vid författarens förmodan, att avledning med *-enlig* skulle vara ett försök att med ett svenskt ordbildningselement tillgodose krav, som *-mässig* fyller (s. 290 ff.). Därvid har hon inte observerat, att tyskan ju också har ord på motsvarigheten *-gemäss* och att många svenska ord helt enkelt är översättningar från tyskan. 1700-talets *naturenlig* — av tyskt *naturgemäss* — hade varit en god utgångspunkt för resonemanget om suffixet *-enlig*.

I en exkurs behandlas avslutningsvis förhållandet mellan den denotativt specialiserande och den denotativt inskränkande funktionen. Principiellt är detta avsnitt viktigt, ty det visar på korsningar och övergångar från den ena funktionstypen till den andra.

Avhandlingen är försedd med en relativt utförlig engelsk sammanfattning och har som bilaga en tabell över *mässig*-orden jämte ett register över dem.

Att boken, trots ämnets relativa lätthet, är ganska svårtillgänglig beror på flera faktorer: språkform, terminologi, introduktion, brister i bedömningen av systemets räckvidd.

Som ett karakteristiskt exempel på uttrycksformen kan följande definition anföras: »Om nämligen i en kontext, där *mässig*-ordets grundord i sin denotativa betydelse är en central konnotation i det av *mässig*-ordet bestämda semantiska innehållet eller där *mässig*-ordets grundord i sin denotativa betydelse betecknar en norm eller mall (och det av *mässig*-ordet bestämda semantiska innehållet betecknar något som faller inom ramen för vad som kan överensstämma med denna norm eller mall), en i grundordet ingående konnotation (eller en konnotation inom samma aspekt som någon av de i grundordet ingående konnotationerna) finns språkligt uttryckt på så sätt, att den inverkar på *mässig*-ordets betydelse, måste denna betydelse bli konnotativ samtidigt som den uttrycker fullt mått» (s. 145). Överhuvudtaget möter man ofta språkligt tunga formuleringar, exempelvis »Konnotativ fullt-måtts-betydelse kan också realiseras därigenom att huvudledets semantiska innehåll anger aspekten för en konnotation i *mässig*-ordets grundords denotativa semantiska innehåll» (s. 154). Termer som gruppbeteckningsavledningar, miljöbeteckningsavledningar förefaller åtminstone anmälaaren mindre välkomna i det svenska ordförrådet, konstproduktsbeteckning kan väl inte rimligen vara ett riktigt ord för kalender och katekes (s. 199). Termerna »betydelse» och »funktion» används inkonsekvent; jag tar några exempel. S. 27 talas om »betydelsefunktion», s. 33 nämnes språkprov, »där *mässig*-ordet har denotativ betydelse och specialiserande funktion» (här är termerna rätt använda), s. 53, noten, heter det »specialiserande och inskränkande betydelse», nästa s. står det »objektiv, denotativ och

specialiserande, betydelse», s. 61 »denotativt specialiserande betydelse», s. 202 »denotativt specialiserande funktion», s. 211 »konnotativt likhetsangivande betydelse», s. 212 »konnotativt likhetsangivande funktion». Man frågar sig vad som åsyftas med »betydelse» i not 4 sidan på 285; på följande sida talas om »denotativ betydelse med specialiserande funktion». I fortsättningen visar det sig, att det är angivande av fullt mått, specialiserande osv., alltså funktionen, som i noten åsatts termen betydelse.

Inledningskapitlet saknar den pregnans och samtidigt den fyllighet, som läsaren har rätt att fordra av en introduktion i ämnet. Det hade varit rimligt att i samband med omnämmandet av forskningsläget också ge en överblick av ditintills uppnådda resultat och att med utgångspunkt i dessa motivera det nya synsätt, som författaren tillämpat. Först s. 27 ff. säges i ett finstilt parti utan rubrik, att Tamm och Noreen har gjort »ett försök» att fastställa *mässig*-ordens betydelsefunktioner. (Inom parentes kan sägas, att förf. här också inför termen denotativt specialiserande vilken förklaras långt senare.) Cederschiölds gruppering av grundorden i Framtidssvenska nämnes icke alls. Redogörelsen för förf:s eget system är ofullständig. Den borde först och främst ha föregåtts av fullständiga uppgifter om undersökningens syfte. Endast en huvuduppgift nämnes (s. 18). S. 19 deklarerar, att iakttagna betydelsevarianter lät sig beskrivas genom att man införde termer för sex semantiska begrepp, så beskaffade, att de bildar tre motsatspar, nämligen denotation och icke-denotation eller konnotation, fullt mått och icke fullt mått samt känslofärg och icke känslofärg. Här hade det varit lämpligt med en deklARATION, att författaren vid den följande klassificeringen komme att tillämpa ett system, som detta synsätt erbjuder, och att terminologien först komme att förklaras. Emellertid förklaras endast denotation och konnotation, fullt mått och känslofärg. Vad icke fullt mått innebär och hur kombinationen av begreppen till ett system försiggår, lämnas ingen förklaring till, ej heller ställes de förklarade termerna i klar relation till föremålet för undersökningen, nämligen *mässig*-orden. En uppställning av den typ, som anmälares ovan s. 4 gjort, hade varit på sin plats, efter det att alla termer (även »icke fullt mått») förklarats och applicerats på *mässig*-orden.

Vad man dessutom saknar är en redogörelse för *mässig*-ordens formella sida redan på ett tidigt stadium. Först s. 315 framskymtar synpunkter på *mässig*-ordens form. Där säges, att »*mässig* såsom tvåstavigt kan fogas till praktiskt taget varje svenskt substantiv och därför är en utmärkt tillgång som avledningsändelse till ord, vilka av formella skäl är hindrade att bilda adjektiv med något av de i vårt språk produktiva suffixen *-ig*, *-isk* eller *-lig*». Vilken betydelse suffixet *mässigs* fonetiska struktur och övriga egenskaper som ordbildningselement har haft för *mässig*-ordens stora produktivitet är en vital fråga. I högre grad än våra gamla inhemska suffix har *mässig* förmågan att förenas med internationellt använda ord (Cederschiöld, Framtidssvenska, s. 173). Formellt sett är *mässig*-orden sammansättningar, *mässig* har efterledens fonetiska kännetecken, grundordet har förledens form. Sålunda har orden sammansättningsaccent och

grundordet s-form, a-form, grundform osv., alldeles som i sammansättningar: *affärsmässig*, *affärsmannamässig*, *bankmässig*, *frågemässig*, *museimässig*. Det är inte, som förf. synes tro, tvåstavigheten som gör att det är så lätt att foga *mässig* till alla möjliga substantiv. Även enstaviga ordbildningselement kan ju ha egenskapen att fungera utan formell inskränkning, t.ex. *-het*, *-dom* m.fl. Nej, *mässig* tjänar till att bilda sammansättningar, formellt sett, och däri ligger en av orsakerna till dess starka frammarsch. *Mässig*-orden har sammansättningarnas formella fördelar, medan *mässig* självt genom att det saknar egen betydelse har suffixets fördelar ur semantisk synpunkt.

Det system som förf. kommit fram till är i största utsträckning relevant, de relationer det bygger på existerar. Det stora flertalet *mässig*-ord är realiseringar av möjligheter inom detta system, och ord som förf. inte har noterat låter sig infogas i systemet. Detta redskap har dock sin begränsning. Inte alla *mässig*-ord kan längre uppfattas som realiseringar av systemets möjligheter, ett antal centrala ord har glidit ut ur gemenskapen, undergått semantisk förskjutning, blivit enhetliga språkliga tecken, vilkas återförande i systemet innebär ett våld mot språkliga realiteter. Hit hör exempelvis *regelmässigt* 'oavbrutet', *fältmässig* 'praktisk; krigs-', *skrivbordsmässig* 'teoretisk'. Vart bristande insikt i fråga om detta kan leda, visar bl.a. behandlingen av ordet *fältmässig*. Förf. opererar s. 173 f. med en betydelse »ute på fältet», »under fältmanöver» samt »militär-, krigs-» och får på så sätt fram att i ett exempel som »ansträngande fältmässiga lördagsövningar vid ett av Stockholmsregementena» denotativt specialiserande eller denotativt fulltmått-angivande funktion skulle kunna föreligga. För den som varit med om fältmässiga övningar (och säkerligen även för de flesta andra) står det klart, att *fältmässig* här endast kan tolkas på ett sätt. Ordet har förlorat kontakten med »fält» i dess centrala betydelse. — På s. 34 exempelvis uppträder *fältmässig* under rubriken Denotativt specialiserande språkprov. Den denotativt specialiserande funktionen definierades ju så, att *mässig*-ordets grundord ingår som en perifer konnotation i det av *mässig*-ordet bestämda begreppets semantiska innehåll. Det exempel i vilket *fältmässig* här ingår lyder: sjukdomen har börjat fältmässigt studeras samtidigt som laboratorierna söker isolera det aktuella virus. Enligt definitionen skulle då *fält* ingå som perifer konnotation i *studera!* — Detta och en mängd liknande exempel visar, att systemet inte gäller oinskränkt.

Ett studium av tabellbilagan (vars huvudindelning »icke fullt mått» och »fullt mått» inte stämmer med avhandlingens huvuddisposition av materialet, nämligen »denotativt» och »konnotativt») föranleder vissa synpunkter på den historiska periodindelningen. Spalten för konnotativ likhet fylles mycket påfallande under den period, som förf. låter börja med 1800. Går man med hjälp av ordregistret till åren för första belägg av denna funktion, finner man, att den vinner spridning först från 1810 och framåt. Detta är inte ägnat att förvåna, ty omkring 1810 börjar ju den nya tidskriftsflora, som ger den konnotativa likhetsbetydelsen denna starka frekvens. Skall författarens motivering för gränsen vid 1840

(s. 29) även gälla för andra gränser, borde naturligtvis 1810 satts som början på period 2.

Bakgrunden till de kontakter med tyskt språk, genom vilka suffixet *mässig* kom in i svenskan, skisserar förf. i inledningen till kap. III. Mot slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet kan vi notera ett ökat tyskt inflytande på den andliga kulturens område genom den då fram-brytande tyska romantiken. Tysk litteratur, konst och musik kom att dominera Europas kulturella marknad och bröt den tidigare under 1700-talet tongivande franska kulturens övermakt. Den litterära romantikens genombrott i Sverige brukar vi sätta till 1810, då första häftet av Phosphoros utkom.

Tyskans roll för *mässig*-ordens spridning i svenskan framstår mot denna bakgrund med stor tydlighet. Desto mera frapperande är det, att det kulturella inflytande Sverige var underkastat från andra länder av intresse i detta sammanhang inte beröres. Namn som Oehlenschläger, Grundtvig, Ingemann, Blicher, Poul Møller, Chr. Winther, Paludan-Müller, H. C. Andersen m.fl. var högst aktuella här i Sverige under romantiken. Ingemanns Valdemar Seier utkom 1826 och översattes strax efteråt till svenska, hans Erik Menveds Barndom, Kong Erik og de Fredløse samt Prinds Otto af Danmark under de följande åren. Detta bara som exempel. Tegnér's prosa t.ex. kan lämna en hel del exempel på *mässig*-ord, för vilka tidsmiljön gör dansk förebild eller påverkan sannolik. Under skandinavismens blomstringstid kring mitten av 1800-talet kan åter intensiva kontakter med de nordiska grannländerna och deras litteratur noteras. Vid naturalismens genombrott under senare hälften av 1800-talet dominerar inflytandet från grannländerna helt. Tyskland har kommit i skymundan. De stora namnen i den litterära världen är Brandes, Jacobsen, Drachmann, Vilh. Thomsen, Gjellerup, Henrik Pontopidan, Herman Bang, Andersen Nexø, Ibsen, Bjørnson, Kielland m.fl. Detta inflytande inskränkte sig inte till skönlitteraturen; recensioner, es-säer o.d. fann också vägen över gränserna.

För att bilda sig en uppfattning om situationen kan man inte åtnöja sig med excerpering av ordböcker. Redan en genomgång av ett par danska litteraturkritiska arbeten ger oss en mera nyanserad syn på grannspråkens roll vid *mässig*-ordens spridning i Sverige. Jag har excerperat Herman Bangs arbeten *Realisme og Realister*, utg. 1879, samt *Kritiske Studier og Udkast*, utg. 1880, som vi vet båda mycket lästa i Sverige.

I det första arbetet finner vi s. 64 *virtuosmæssig* Sandhed og Humor. I svenskan är ordet belagt 1872 (avhandl. s. 58), men här i fråga om hantverk. Nästa svenska belägg är från 1884 i en skrift av den starkt dansk-influerade Frans Hedberg, och där uppträder det med syftning på litteratur (virtuosmässiga förirringar i det moderna dramat och skådespelet).

Bangs arbete innehåller följande exempel på *kæmpemæssig*: hans skjønne kæmpemæssige Skikkelse (s. 88) och Rougon-Macquart, rejst som et kæmpemæssigt Mindesmærke over Orleanernes Frankrig og over det franske Samfund, der som Moder har skabt Zola (s. 172). I svenskan finner vi första belägget 1887 i Viktor Rydbergs kulturhistoriska föreläsningar: hans kämpamässiga bild (om Karl den store). Det kan inte

råda någon tvekan om att Rydberg läst Bangs arbete och att hans uttryck om Karl den store är direkt influerat därav, i all synnerhet som texterna har så stora miljölikheter och som i samtliga fall betydelsen av ordet torde vara »kolossal, överväldigande».

I Bangs andra arbete finner vi åter *virtuosmässig* flera gånger. Vidare *kæmpemæssig*: Den er som en k. Polyp (om Paris); dette k. Værk (om Balzacs La comédie humaine). Dessutom *tableaumæssig*: Som det altid gaar med Minder fra vor Barndom, er ogsaa dette besynderligt t. i min Erindring. I svenskan har det noterats 1916; förf. till avhandl. anser, att det är svensk nybildning (s. 259). Av intresse är också *skitsemæssig*. Första svenska belägget (om ett porträtt) är från 1885. Såväl tyska som svenska mönster för *skissmässig* kan påvisas, säger förf. s. 253; med största sannolikhet är det dock infört från danskan.

Redan granskningen av dessa två arbeten ger en del intressanta upplysningar och synpunkter. Jämförelser mellan översättning och original skulle naturligtvis lämna ännu fler och ännu säkrare bidrag till bedömningen av det danska inflytandet på *mässig*-ordens inlåning i svenskan. I samtliga fall kan man självfallet ej nå full visshet, men man bör dock kunna ange vad som är rimligt och sannolikt. Bilden av *mässigs* öden blir skev, om de nordiska grannspråken inte bereds plats i diskussionen.

Så som författaren lagt upp ämnet, är det bredare och mer krävande än man i förstone föreställer sig. Det är också naturligt, att det blir luckor och blottor inom ett så vidsträckt fält. Man skulle kunna efterlysa ytterligare källor, för danskans del bl.a. Kalkar, för tyskans någon fackordbok. Bland litteratur som rör *mässig* i tyskan är Seibickes Wörter auf »-mässig» (i Muttersprache 1963) med — detta är en aktuell och bra framställning — men där saknas exempelvis Oskar Buchmanns Mässig, gemäss und seitig (i Der Druckspiegel, H. 4, 1957), som absolut borde ha varit med vid bedömningen av svenska bildningar på *-enlig*. Man efterlyser också klarare principiella ståndpunktstaganden mot bakgrund av internationell semantisk litteratur.

Författarens huvudresultat är trots detta säkerligen riktiga och har ett bestående värde. Analysen av *mässigs* olika funktioner och av de språkliga sammanhang, där *mässig*-ord uppträder, är gjord med stor skärpa, det tillämpade systemet för beskrivning av *mässig*-orden är ett gott redskap, som har möjliggjort att även teckna en relativt fullständig bild av suffixet *mässigs* historia från 1700-talet fram till nu, och analysen av semantiska korsningsformer har lämnat vackra bidrag till förståelsen av förskjutningar i ords betydelse och ordbildningselements funktion.

## Litteraturkrönika 1965

Av K. G. Ljunggren, S. Benson och B. Loman

Heinrich Beck, *Das Ebersignum im Germanischen. Ein Beitrag zur germanischen Tier-Symbolik. VII + 207 S. Berlin 1965 (W. de Gruyter u. Co.). (Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der germanischen Völker. Neue Folge 16 (140).)* Detta arbete, som har framlagts som dissertation vid universitetet i München, kan sägas ha till huvudsyfte att belysa, varför *iofurr* (\**ēburaz*) eg. 'galt' i edda- och skaldediktning har blivit en ofta brukad beteckning för 'furste', samtidigt som den ursprungliga betydelsen har gått förlorad på nordiskt område. Svaret finner förf. dels i härförarens ställning i själva spetsen (isl. *rani* 'tryne') för svinfylkingen, dels i en ktonisk-vegetativ sida hos galten, fattad som en symbol för fruktbarhet och nära förknippad med (Yngve-)Frej. Men innan detta svar har givits, har förf. behandlat vildgaltsmotivet i alla de mycket skiftande sammanhang, i vilka det dyker upp i den gamla germanska kulturvärlden. Det arkeologiska stoffet är rikt och galtens förekomst på hjälmar och vapen ett viktigt studieobjekt — i detta sammanhang skulle illustrationer ha varit mycket välkomna. Med den ktonisk-vegetativa aspekten förknippas både religionshistoriska och folkloristiska frågeställningar (Särimner och julgrisen). Personnamnsskatten, närmare bestämt de namn som tillika är djurnamn (t.ex. *Ulv*, *Björn*, runsv. *Iavur*) eller sammansatta med sådana (ty. *Eberwulf*, nord. *Ar(i)nbjörn*, *Örnulf*, *Torbjörn*, *Fröbjörn* m.fl.), har mycket att ge, och förf. lämnar skäl för att dylika bildningar från början har varit meningsfyllda (lyckosamma) och sålunda faller utanför den sekundära mer eller mindre mekaniska variationen. Kombinationen gudanamn + djurnamn är ett speciellt nordiskt och därför sannolikt yngre drag, återspeglade framför allt intresset för Tor och Frej mot hednatidens slut.

Även keltiskt material (t.ex. Gundestrupkitteln och Artusdiktningen) drages in och visar sig erbjuda mycket nära paralleller. Här finner vi bl.a. samma förskjutning 'vildgalt' > 'furste' som i Norden, något som gör det nödvändigt att för Nordens vidkommande diskutera keltiska inflytelser.

Vildgaltsmotivet följes också framåt i tiden, som heraldiskt element, som beståndsdel i drömmar, i chansons de geste och fornaldarsagor m.m. och som utnyttjat i den kristnade symbolvärlden (Physiologus etc.), där det oförvägna och stridslystna djuret gärna får företräda ondskan eller

djävulen själv. Det mångsidiga arbetet öppnar sålunda flera perspektiv av stort intresse. Det spänner över hela det germanska fältet, men nyckelmaterialet är till största delen att finna på nordisk botten. K. G. L.

*Lucien Musset, Introduction à la runologie. 468 s., 20 planscher. Paris 1965 (Aubier-Montaigne). (Bibliothèque de philologie germanique fondée par A. Jolivet et F. Mossé, XX.)* Den franske germanisten Fernand Mossé efterlämnade vid sin död 1956 vissa förarbeten till ett större översiktsarbete om runskriftens ursprung och historia. Detta material har utnyttjats och kompletterats av Mossés elev, medeltidshistorikern Lucien Musset, som i en brett upplagd introduktion till runologien ger en utomordentligt mångsidig och detaljrik bild av den moderna europeiska runforskningens resultat och problem. Arbetet bygger på en ingående känedom om äldre och pågående forskning, och det åsyftar att presentera runologien i vidsträckt perspektiv — grafematiska, epigrafiska, språkhistoriska, arkeologiska, konsthistoriska, sociologiska och allmänt historiska. Möjligen har de rent lingvistiska problemen fått ett alltför knappt utrymme — så synes Musset ej till fullo ha beaktat de senaste årtiondenas betydande forskning rörande sambandet mellan den nordiska ljudutvecklingen och den 16-typiga runradens uppkomst.

Egna nya bidrag lämnar Musset främst i det inledande kapitlet om runskriftens uppkomst och äldsta historia. Diskussionsvis söker han här med delvis nya argument underbygga teorien om runskriftens samband med nordetruskisk eller venetisk skrift — denna skulle via kontinentalgermanska stammar ha nått Skandinavien redan under det första århundradet efter Kristus, och i Danmark ha utbildats till den egentliga runfutharken.

Volymen kompletteras med en »Anthologie runique», innehållande 185 runtexter med översättning, fyndhistoria och filologisk kommentar.

B. L.

*E. A. Makaev, Jazyk drevnejšich runičeskich nadpisej. 156 s. Moskva 1965 (Izdatel'stvo »Nauka«). (Akademiya Nauk SSSR, Institut Jazykoznanija.)* Professor E. A. Makaev är känd bl.a. för sin medverkan i Sravitel'naja grammatika germanskich jazykov, den omfattande germanska språkhistoria i fem band, som för närvarande är under utgivande i Moskva. I föreliggande mindre arbete diskuterar Makaev problem i samband med den germanska 24-typiga runraden — inskrifternas språk och runradens grafematiska typologi. I bokens fem huvudkapitel behandlas runologiens nuvarande tillstånd, begreppet »runkoine», förhållandet mellan fonem och grafem, runonomastikens problem samt ordstrukturen i de äldsta runinskrifternas språk. Boken kompletteras med fyra bilagor innehållande en översikt över de olika inskrifterna (med litteraturhänvisningar och tolkningsförslag), en sammanställning av inskrifternas namnmaterial och övriga ordförråd samt en översikt över inskrifternas böjningsändelser.

Ur innehållet må särskilt anföras följande resultat och ståndpunkter. Makaev belyser frågan om runskriftens ursprung genom att framhålla att det inte bara föreligger typologiska likheter mellan den äldsta runraden

och norditaliensk skrift, utan att man även kan påvisa vissa paralleller i fråga om rent ortografiska principer. Samtidigt hävdar Makaev dock att den äldre runskriften på det hela taget företer en adekvat anpassning efter de germanska språkens fonematiska system. Makaev söker även närmare bestämma vilket stadium i den germanska språkutvecklingen de äldsta runinskrifterna (c. 200—c. 500) representerar. Han finner att deras språk kan uppfattas som ett mellanled mellan den rekonstruerade urgermanskan och de äldsta germanska litteraturspråken. Han framhåller också att man i namnmaterialet kan finna en viss motsättning mellan ett skandinaviskt och ett kontinentalgermanskt namnskick. B. L.

*D. H. Green, The Carolingian Lord. Semantic studies on four Old High German words, 'Balder', 'Fró', 'Truhtin' and 'Hérro'. 563 s. Cambridge 1965. (Cambridge University Press).* D. H. Green, lekturer i tyska vid universitetet i Cambridge, behandlar i denna brett anlagda undersökning fyra fhty. ord för begreppet 'herre' i världslig och religiös betydelse. Det undersökta materialet sträcker sig från de äldsta fhty. glossorna fram till Notker. Ordet *balder*, som endast är sparsamt belagt i fhty. texter, behandlas jämförelsevis kortfattat; uppmärksamheten är framför allt riktad på de tre andra orden, *fró*, *truhtin* och *hérro*, på deras etymologi och användning samt på deras inbördes relationer. Green visar ingående hur de samgermanska orden *fró* och *truhtin* redan i de äldsta fhty. språkminnesmärkena håller på att förlora sin världsliga innebörd; *fró* kommer tidigt helt ur bruk, medan *truhtin* upptas av kyrkan såsom beteckning för Gud eller Kristus. *Truhtin* användes i denna betydelse under hela den fhty. perioden, men därjämte uppträder i Notkers språk *hérro* och *got* som vanliga synonymer. Efter Notker förlorar *truhtin* även sin religiösa funktion och ersätts i första hand av *hérro*. Detta ord bedömes i sin religiösa funktion som ett fhty. översättningslån från 600-talet, som sedan sprides även till andra germanska språk. — Green diskuterar i sitt inträngande och detaljrika arbete åtskilliga intressanta problem som rör de fyra ordens inbördes relationer, särskilt drivkrafterna bakom deras förskjutningar i fråga om frekvens och betydelsemönster. Stor omsorg ägnas även åt fastställandet av deras exakta valörer mot bakgrunden av samhällsskick och sociala föreställningar i det karolingiska riket. Undersökningen ger även utblickar över de germanska grannspråkens ordförråd.

Greens bok är ett värdefullt bidrag till den ordfältforskning som under senare decennier bedrivits framför allt i Tyskland och med Jost Trier som främsta namn. B. L.

*Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1964. 72 pp. Copenhagen 1965 (Munksgaard).* I föregående litteraturkrönika (ANF 80:284 f.) omtalades första numret av en årlig bibliografi över norrön litteratur och dess utforskande, igångsatt av medarbetare vid Det Arnamagnæanske Institut i Köpenhamn. Med berömvärd raskhet utsändes andra häftet, avseende år 1964, redan under sommaren 1965. Det omfattar 430 nummer (1963:333), en siffra som värtaligt vittnar om behovet av en dylik årlig information, vars inhämtande ytterligare underlättas av ett utmärkt



stickordsregister. Liksom första häftet inledes det nya med en studie inom bibliografiens ämnesområde, denna gång är det dr.phil. Ole Widding, som tecknar minnet av C. C. Rafn (1795—1864), ivrigt och framgångsrikt verksam som organisatör av norröna m.fl. studier och som utgivare av för sin tid och delvis ännu mycket betydelsefulla textutgåvor.

K. G. L.

*Omstridda spörsmål i Nordens historie III. Norsk-islandske problem av Hallvard Magerøy. 114 s. Oslo 1965 (Universitetsforlaget). (Foreningen Nordens historiske publikasjoner IV.)* Föreningarna Norden började på 1930-talet att planlägga en serie översikter över omstridda spörsmål i nordisk historia, avsedda att i lättillgänglig form redogöra för resultaten av nyare forskningar. 1940 kom en bok som avhandlade Danmarks, Norges och Sveriges historia från vikingatiden till 1814, och 1950 behandlades i en volym svensk-finska förhållanden och unionen mellan Sverige och Norge 1814—1905. Den nu föreliggande redogörelsen för de norsk-isländska problemen är skriven av en norsk filolog, docent vid universitetet i Oslo, som har förvärvat stor förtrogenhet med såväl våra dagars Island som med Islands historia och litteratur. I det första och största av bokens två huvudavsnitt behandlas frågan om varifrån islänningarna kom och mönstras översiktligt och upplysande ifrågakommande litterära, arkeologiska, rätts- och kulturhistoriska, språkhistoriska och antropologiska vittnesbörd. Icke oväntat slås det fast, att huvudparten av invandrarna kom från Norge och att förmodanden om att danskar utgjort något mera betydande inslag bland dem saknar stöd. Starkare måste under alla förhållanden ett keltiskt inslag ha varit. Den på bl.a. Snorre fotade uppfattningen av utvandringen som en mer eller mindre direkt följd av Harald Hårfagres enhetsverk i Norge får också sin kritiska belysning. I det andra huvudavsnittet behandlas mera kortfattat de gamla tvistefrågorna rörande Norges andel i den på Island bevarade litteraturen. Boken är en — icke minst för universitetsstuderande — nyttig översikt över en rad genom tiderna livligt diskuterade spörsmål i Islands historia och litteraturhistoria.

K. G. L.

*Hans Bekker-Nielsen, Thorkil Damsgaard Olsen, Ole Widding, Norrøn fortællekunst. Kapitler af den norsk-islandske middelalderlitteraturs historie. 186 s. København 1965 (Akademisk Forlag).* Med »fortællekunst» avser de tre författarna till denna mångsidiga orientering — alla knutna till Det Arnamagnæanske Institut — praktiskt taget all norrön prosa utom lagar, diplom o.d. Edda- och skaldediktningen är allmänt kända begrepp och genrer liksom islänningasagan, kungasagan och fornaldarsagan. De är och förblir också från många synpunkter de intressantaste, de som har företrädesrätten i sammanhang, där det av olika skäl icke är möjligt att presentera hela den norsk-isländska litteraturen. Men de utgör när allt kommer omkring endast smärre delar av en mycket rik litteratur med historiska, filosofiska, didaktiska, romantiska och först och sist religiösa inslag. Det är denna litteratur, både den som fanns före de klassiska prosaverken och som utgör en av de viktigaste förutsättningarna för

dessa, och den väldiga efterklassiska bokproduktionen, som här sättes i centrum. Bekker-Nielsen behandlar den äldsta tiden, »frode mænd» och traditionen och svarar också för ett par snabbteckningar av legendlitteraturen och den slutande medeltidens litterära verksamhet. Widding ger en liten orientering om bokskriften under den äldsta tiden, lämnar en helt kortfattad presentation av islänningasagorna och skriver om järteckenssamlingar (miracula), ævintýri och Maríu saga, medan Damsgaard Olsen bidrager med två fylliga översikter om kungakrönikor och kungasagor och om den höviska litteraturen. En värdefull litteraturöversikt avslutar boken. Det har inte kunnat helt undgås, att författarna griper över på varandras, stundom mycket närliggande områden, men resultatet har blivit en god handbok för den som vill eller måste bekanta sig med annat än de traditionellt uppmärksammade genrererna. I det 1953 utkomna band VIII:B av Nordisk Kultur har Jón Helgason och Sigurður Nordal givit oss utmärkta översikter över poesien och sagorna, främst då islänningasagorna. Ett planerat tredje avsnitt om den lärda och den religiösa litteraturen blev på grund av Fredrik Paasches bortgång aldrig skrivet. Denna lucka får nu anses väl täckt genom de tre danska medeltidsforskarnas lagarbete.

K. G. L.

Jan de Vries †, *Kleine Schriften. X + 409 s. Berlin 1965 (W. de Gruyter u. Co.)*. Jan de Vries, som vid 74 års ålder gick ur tiden den 23 juli 1964, har jämte sina välbekanta större arbeten bakom sig ett mycket stort, vida kringsprikt författarskap bestående av kortare eller längre tidsskriftsuppsatser. I den nu föreliggande volymen har K. Heeroma och A. Kylstra i samråd med författaren samlat ett tjugotal av dessa, vilka har bedömts som vetenskapligt högklassiga och som särskilt kännetecknande för den så mångsidigt och outtröttligt verksamme germanistens signalement som vetenskapsman. Flertalet faller helt eller delvis inom nordistikens blickfält. I avdelningen »Heldensage» kan t.ex. nämnas »Die Starkadsage» (1955) och »Theoderich der Grosse» (1961), under »Religionsgeschichte und Mythologie» studierna »Ginungagap» (1930) och »Der Mythos von Balders Tod» (1955). Gruppen »Germanische Geschichte» omfattar två viktiga och fångslande saker, »Harald Schönhaar in Sage und Geschichte» (1942) och »Völkerwanderung und Wikingerzeit» (1961). Vidare må nämnas »Om Eddaens Vidsomdigting» (1934), »Die westnordische Tradition der Sage von Ragnar Lodbrok» (1928), »Normannisches Lehngut in den isländischen Königssagas» (1931).

Jan de Vries verkade som professor i germanistik vid universitetet i Leiden från 1926, tills hans olyckliga nazistiska engagemang 1944 kom honom att fly till Tyskland inför det hotande sammanbrottet. Den frivilliga landsflykten — och dess förspel — bragte med sig en märkbar avmattning i hans vetenskapliga författarskap, men sedan han 1948 hade fått återvända för att verka som läroverkslärare, blossade detta ånyo upp med en nästan hektisk glöd — de flesta studierna i den nu föreliggande samlingen, som från början planerades som en hyllning till 75-årsdagen (11/2 1965) från hans tyske förläggare, härrör från denna tid.

Boken inledes med en kort levnadsteckning av K. Heeroma och avslutas med en bibliografi av A. Kylstra, omfattande de Vries' mera kvalificerat vetenskapliga författarskap.  
K. G. L.

*Bo Almquist, Norrön niddiktning. Traditionshistoriska studier i versmagi. Nid mot furstar. With an English Summary. 260 s. Stockholm-Göteborg-Uppsala 1965 (Almqvist & Wiksell). (Nordiska texter och undersökningar 21.)* Förf. till denna mycket välskrivna doktorsavhandling från Uppsala har egentligen planerat en undersökning av nyisländska traditioner om s.k. kraftskalder (*kraftaskáld, ákvæðaskáld*), d.v.s. skalder som var i stånd att dikta strofer eller kväden av engångsnatur, som i det ögonblick de framfördes visade sig fylla av övernaturlig kraft. Han behandlar också inledningsvis detta ämne men finner, att även om traditionerna om kraftskalder synes ha blomstrat företrädesvis efter reformationen och i viss mån tycks ha ersatt den katolska mirakeltron, blir det nödvändigt att undersöka, om det inte också finns obrutna förbindelselinjer till fortidens niddiktning. Denna bör alltså först studeras, och avhandlingen är den första av två planerade delar, som skall föregå behandlingen av kraftskalderna. Förf. behandlar begreppet nid sådant det ganska tydligt framträder i ofta vidlyftiga fornnorska och isländska lagbestämmelser och finner, att Erik Noreen i sitt bekanta arbete om niddiktning av 1922 har dragit gränserna alltför snävt, när han menar, att nidet alltid måste innehålla sexuellt färgade komponenter, beskyllningar för *ergi* o.d., även om tillvitelser av detta slag är mycket iögonenfallande, vidare att Noreen har fel, när han vill förneka sambandet mellan nid och svart magi. Där-efter undersökes ingående tre från den klassiska isländska litteraturen kända fall av nid, som riktats mot furstar. Det är de välbekanta historierna om Egils förbannelseverser mot Erik Blodyx och Gunhild och om det enligt Heimskringla av »alla islänningar» diktade nidet mot Harald Gormsson — varvid särskilt historien om den till valfisk omskapade trollkarlen-spejaren, som skrämmer bort av Islands »landvättar» granskas liksom själva begreppet landvätt — och slutligen den mindre kända historien ur Flateyjarbók om hur Þorleifr jarlaskáld diktade ett nid mot Hakon jarl som medförde mycket obehagliga rent kroppsliga följder för denne och som synes erbjuda en god parallell till senare tiders kraftskaldsägner. Förf. visar sig vara väl förtrogen med såväl filologiska som traditionshistoriska metoder. En snar fortsättning av det intressanta arbetet ställs i utsikt.  
K. G. L.

*Ólafía Einaradóttir, Studier i kronologisk metode i tidlig islandsk historie-skrivning. 377 s. Lund 1964 (Gleerups). (Bibliotheca Historica Lundensis XIII.)* En forntids- eller medeltidshistoriker ställs inför åtskilliga problem som sammanhänger med de växlande metoder för tideräkning och datering som tillämpas i hans källor. Ólafía Einaradóttir har i sin avhandling behandlat det isländska källmaterialet från 1100-talet och 1200-talet ur denna synpunkt. Hon redogör för de olika lärda och folkliga principer som finns belagda samt för dessa principers ursprung och utveckling i den europeiska kulturvärlden. Hon beaktar därvid även vilka olika slag

av datering som finns belagda hos olika författare och i olika texter; hon kan ofta finna meningsfulla mönster bakom en enskild författares växling mellan olika slag av datering. Som en viktig biprodukt av undersökningen påpekas hur vissa datumuppgifter rörande händelser i Nordens äldsta historia måste justeras i modern historieskrivning med hänsyn till skillnaden mellan äldre och modern kronologisk metod. Så bör exempelvis, enligt förf.s slutsatser, 999 anges som årtal för kristendomens införande på Island liksom för Olav Tryggvasons fall — det hittills angivna årtalet 1000 beror på en feltolkning av det kalendariska grundlaget för årtalen i Íslendingabók.

B. L.

*Svend Ellehøj, Studier over den ældste norrøne historieskrivning. 326 s. København 1965 (Munksgaard). (Bibliotheca Arnamagnæana Vol. XXVI.)* Författaren till denna våren 1965 vid Köpenhamns universitet framlagda doktorsavhandling är historiker, och avhandlingens huvudsyfte är att bestämma släktskapsförhållandet mellan de tre norska historieverken från senare delen av 1100-talet Historia Norvegiæ, Historia de antiquitate regum Norwagiensium av Theodoricus Monachus samt Ágrip. Detta låter sig inte göra utan ständig hänsyn till den samtida isländska historieskrivningen, och en stor del av boken ägnas åt diskussion och rekonstruktion av Sæmundr Sigfússons och Ari Þorgilssons förlorade men även av de norska historieskrivarna kända och anlitade arbeten. Förf. avvisar S. Beyschlags i Bibl. Arn. VIII 1950 (Jfr ANF 65:299) framlagda teori om de tre norska skrifterna som av varandra oberoende uppteckningar av muntlig tradition. Hist. Norv. och Theod. framstår visserligen alltjämt som oberoende av varandra, medan Ágrip bör ha begagnat Theod. som en av sina källor. Likheterna mellan Ágrip och Hist. Norv. förklaras bero på en gemensam, nu förlorad källa som identifieras med Aris »æfi Noregs-konunga». Även Ágrip och Theod. antages ha en gemensam källa i en av Theod. omtalad »Catalogus regum Norwagiensium», vilken bestämmas som en vid ärkestolen i Trondheim utarbetad översikt över Norges kungar från Harald hårfagre. Alla tre verken torde ha nära anknytning till Trondheim men vända sig till olika läsekretsar — Ágrip förmodas ha skrivits för en tröndsk bondepublik. Ett annat av förf:s resultat är att särskilt Hist. Norv. skänker oss relativt goda kunskaper om Aris förlorade »conunga ævi» och liksom kungakrönikan i Heiðreks saga och Knýtlinga saga lär oss en del om de skriftliga källor, som Ari i sin tur har haft tillgång till (Beda, Adam av Bremen m.fl.) vid sidan av den muntliga traditionen.

Det är sålunda mycket viktiga frågor rörande den äldsta inhemska nordiska historieskrivningen som avhandlas i detta även med avseende på de filologiska detaljerna solida arbete.

K. G. L.

*Lars Lönnroth, European Sources of Icelandic Saga-Writing. 39 s. Stockholm 1965. — Dens., Studier i Olav Tryggvasons saga (Samlaren 1963 s. 54—94). — Dens., Det litterära porträttet i latinsk historiografi och isländsk sagaskrivning — en komparativ studie (Acta Philologica Scandinavica 27, 1965, s. 68—118). — Dens., Kroppen som själens spegel —*

ett motiv i de isländska sagorna (*Lychnos* 1964 s. 24—61). — *Dens., Tesen om de två kulturerna — kritiska studier i den isländska sagaskrivningens sociala förutsättningar* (*Scripta Islandica* 15, 1964, s. 1—97). Fil.lic. L. Lönnroths doktorsavhandling, som ventilerades vid Stockholms universitet i maj 1965, består av fem på olika håll publicerade längre uppsatser om de isländska ättesagornas och kungasagornas litterära och sociala bakgrund. Det först nämnda, på engelska författade arbetet, innehåller en sammanfattning av de fyra övriga. Det sist uppräknade, »Tesen om de två kulturerna ...» är huvudarbetet, medan de tre återstående sysslar med mera speciella sidor av det stora ämnet. Studierna kan alla sägas ligga på ungefär samma linje som ovan nämnda »Norrøn fortællekunst» av H. Bekker-Nielsen, Th. Damgaard Olsen och O. Widding, såtillvida som förf. vill belysa i hur stor utsträckning den sedan länge som mest särpräglad isländsk ansedda prosalitteraturen kan inordnas i den för hela västerlandet gemensamma kulturtraditionen. Förf. kritiserar de indelningar i olika genrer, med vilka man hittills har laborerat och vänder sig med särskild skärpa mot tesen om en världslig, av stormän och bönder uppburen kultur, som har frambragt ättesagan och kungasagan och som mer eller mindre skarpt hålles isär från den klerikalt färgade litteratur, som består av legender, exempelsamlingar o.s.v. Han kommer till det resultatet, att de norröna genrebegreppen ansluter sig till de allmän-europeiska och vill påvisa, att varken produktion och ägande av böcker eller läs- och skrivkunnighet har varit särskilt utmärkande för bredare lager inom medeltidens isländska samhälle. Ätte- och kungasagorna karakteriseras som en »litteratur på beställning», åtminstone väsentligen åstadkommen av kyrkans folk. Vidare granskas kritiskt Sturlungarnas, och då i första hand Snorres, litterära insatser. Bilden av Snorre förvandlas från den store och mångsidigt lärde, systematiskt och kritiskt arbetande författaren till en initiativtagande och planläggande huvudredaktör, som visserligen här och var själv fattar pennan, särskilt i prologerna, men som i övrigt låter utarbета (*setja saman*) både Eddan och Heimskringla, en linje, som K. Maurer för c. ett århundrade sedan var inne på. En konsekvens blir då, att ett studium av prosaisten Snorres stil och språkvanor närmast blir ett jagande efter vind.

I studien över Olav Tryggvasons saga behandlas dennas förhållande till dels sagorna om Olav den helige, dels de första ättesagorna, medan i »Det litterära porträttet ...» en jämförelse företages mellan sagornas skildringar av personers yttre och inre egenskaper och motsvarande element i den äldre och nyare latinska litteratur, som kan ha varit känd för de isländska författarna. Särskilt intresserar sig förf. för porträtten i den av honom till omkr. 1200 daterade Trójumanna saga i jämförelse med Dares' *Historia de excidio Trojæ* och finner här likhetspunkter av intresse vid bedömandet av ätte- och kungasagornas porträtt.

Det är en mångfald mer eller mindre brännbara ämnen som Lönnroth griper sig an med i sina välskrivna och lättlästa, men filologiskt ofta bristfälliga, studier, och man kan förutspå, att hans teser kommer att bli livligt dryftade. De energiska demonstrationerna av satsen: »All bildning står på ofri grund till slutet» bör trots allt inte beröva den behandlade

litteraturen och dess upphovsmän den höga uppskattning som har kommit dem till del. Skarp kritik av arbetena kommer till synes i granskningar av fakultetsopponenten, docent Peter Hallberg, på annat ställe i detta band av ANF och i Samlaren 1965.

K. G. L.

*P. G. Foote, On the Saga of the Farce Islanders. An Inaugural Lecture Delivered at University College London 12 November 1964. 24 s. London 1965 (H. K. Lewis and Co.).* Skrifter av detta blygsamma omfång kan endast undantagsvis uppmärksammas i denna krönika. När så nu sker, är orsaken mindre att söka i den i och för sig värdefulla belysningen av Færeyinga saga och dess skicklige författare — med en kort men väldokumenterad översikt över Färöarnas äldsta historia och mera litterär analys av ett flertal ställen i sagan — än i det inledande avsnittet i denna föreläsning. Detta formar sig till en liten men mycket läsvärd historik över »Scandinavian Studies» vid University College, jämte redogörelse för nuläget och önskemål för framtiden. Institutet för skandinaviska studier grundades 1918; dess förste chef var den välkände litteraturforskaren och Islandsentusiasten W. P. Ker, som strax fick lektorer i danska, norska och svenska under sig. Samtidigt med att professor Hugh Smith, ledande engelsk ortnamnsforskare, blev direktor 1947 fick man den första lärarebefattningen i fornisländska, och nu har P. G. Foote trätt till som den förste professorn i »Old Scandinavian». Institutet har under årens lopp byggts ut på flera andra sätt, och på önskelistan står nu närmast lärarebefattningar i nutida isländska och i färöiska. Prof. Foote utvecklar värtaligt betydelsen för i främsta rummet engelsk vetenskap av studier rörande norrönan i Atlantområdet i allmänhet och isländskan i synnerhet men pekar också på uppgifter som väntar i fråga om andra delar av det nordiska språkområdet.

Tillkomsten av den nya professuren vid University College i London är ett tecken bland många på ett under de senaste årtiondena allt livligare engelskt intresse för isländska och väst-norröna studier. En svensk åskådare blir vemodigt stämd vid tanken på att det ännu icke har lyckats att i Sverige skapa någon liknande lärostol och att tvärtom isländskans hittillsvarande fotfäste vid de svenska universiteten snart nog tycks bli till mycket stor del undanryckt.

K. G. L.

*Viktors saga ok Blávus. Jónas Kristjánsson bjó til prentunar. CCXII + 52 s. Reykjavík 1964 (Handritastofnun Íslands). (Riddarasögur II.)* 1955 bildades Handritaútgáfuneftnd Háskóla Íslands, som fram till 1960 hade hunnit med tre utgåvor, Íslendingabók (faks.) 1956, Skarðsárbók av Landnáma 1958 och — såsom första nummer i serien Riddarasögur — Dínus saga drambláta 1960 (jfr ANF 77:251). 1962 efterträddes nämnden av en större och fastare organisation, Handritastofnun Íslands, till vars ledare professor Einar Ólafur Sveinsson har utsetts. Institutet avses skola förvalta — utom det stora material av yngre handskrifter, som redan finns i Reykjavík — de gamla handskrifter som Danmark väntas komma att överlämna. Dess första utgåva har blivit ett nytt nummer i serien av »riddaresagor». Viktor är en fransk kungason, som tillsammans med sin

indiske vapenbroder Blávus upplever många märkliga äventyr. Det är en typisk romantisk saga med en skön men styvsint prinsessa, konstskickliga dvärgar och vilda bärsärkar som medspelare, och med förtrollade vapen, flygande mattor och andra underbara ting som viktiga verktyg. Som huvudhandskrift användes en skinnbok i Stockholm (perg. fol. nr 7) från senare hälften av 1400-talet. Denna och övriga handskrifter beskrives sorgfälligt av utgivaren i inledningen, där man också finner ett sammandrag av sagan på engelska till tjänst för läsare som i första hand är intresserade av de mötande motiven. Själva texten är försedd med variantapparater.

Vidare bidrager Einar Ól. Sveinsson med en omfångs- och innehållsrik undersökning — på engelska — av sagans källor och karakteristiska drag. Man får här en god överblick över den romantiska sagogenren på Island i allmänhet och över Viktors sagas plats inom denna i synnerhet. Även sagans språk och stil blir föremål för uppmärksamhet i detta värdefulla bidrag, vars tillvaro rätteligen borde ha angivits på titelbladet.

K. G. L.

*Erex saga Artuskappa. Ed. by Foster W. Blaisdell. LVII + 109 s. Copenhagen 1965. (Editiones Arnamagnæanæ Ser. B, vol. 19.)* Erex saga, tidigare utgiven med normaliserad text av G. Cederschiöld 1880, är en prosaöversättning av Chrétien de Troyes »roman breton» Erec och som sådan av intresse även för andra än islandister. Professor F. W. Blaisdell i Bloomington, Indiana har nu gjort texten tillgänglig efter de båda huvudmanuskripten, AM 181 b fol. från c. 1650 och Holm. 46 fol. från 1690, och dessutom till tjänst för komparativa litteraturforskare, som inte behärskar isländska, tillfogat en översättning till engelska. En inledning innehåller beskrivning av de bevarade handskrifterna — där återgives också texten i två små fragment från c. 1500 och i en kort resumé från 1700-talet. En påbörjad jämförelse med det franska originalet har visat sig bli så omfattande, att den sparas till ett kommande separat arbete.

K. G. L.

*Late Medieval Icelandic Romances. V. Nitida saga. Sigrgarðs saga Frækna. Sigrgarðs saga ok Valbrands. Sigurðar saga Turnara. Hrings saga ok Tryggva. Ed. by Agnete Loth. XII + 242 s. Copenhagen 1965. (Editiones Arnamagnæanæ Ser. B, vol. 24.)* Den av amanuensis vid Det Arnamagnæanske Institut Agnete Loth utgivna serien av romantiska sagor från isländsk senmedeltid, vilken tidigare har presenterats här (ANF 78:270, 80,293), avslutas med den nu föreliggande volymen. Den innehåller fem kortare sagor, vardera utgiven efter en enda (1400- eller 1500-tals-) handskrift med eventuella luckor kompletterade och med viktigare varianter från andra manuskript samt med engelsk resumé av innehållet nederst på varje sida. I inledningen förtecknas också de övriga senmedeltida romantiska sagor, som tidigare finns tillgängliga i vetenskapligt tillfredsställande utgåvor.

K. G. L.

*Íslensk fornkvæði. Íslandske folkeviser udgivet af Jón Helgason V. LXII +*

224 s. *København 1965 (Munksgaard). (Editiones Arnemagnæanæ Series B, vol. XIV.)* Den femte volymen av professor Jón Helgasons stora utgåva av den isländska folkviseskatten (jfr ANF 78:270 f. och 80:292 f.) innehåller ett sextiotal visor hämtade huvudsakligen ur ett manuskript i Bodleian Library i Oxford och en rad sådana i Islands Landsbókasafn. Uppteckningarna härrör i flertalet fall från 1700- och 1800-talen. Sex av dikterna är skämtvisor, som alla kan förmodas härröra från en och samma upphovsman på 1600-talet. Vidare meddelas en rad brottstycken från 1600- och 1700-talen samt de i regel nekande svaren från en rad präster på en fråga från Hið Íslenzka Bókmenntafélag vid slutet av 1830-talet rörande kännedom om folkvisor i vederbörandes församlingar. I inledningen beskrives liksom i de föregående delarna de nyttjade handskrifterna.

K. G. L.

*Walter Baetke, Wörterbuch zur altnordischen Prosaliteratur. Band I A—L. XI + 398 s. Berlin 1965 (Akademie-Verlag). (Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philol.-Hist. Klasse 111:1.)* En isländsk-tysk ordbok, i första hand tänkt som hjälpmedel för en tyskspråkig studentpublik, har sedan mycket länge varit ett önskemål. Detta förefaller väl uppfyllas av den ordbok, som prof. W. Baetke med verksamt bistånd av dr. Rolf Heller nu har utgivit. Svårigheterna att övervinna har dock varit talrika, och man har av många skäl sett sig nödsakad att rätt starkt begränsa ordbokens räckvidd. Den avser att redovisa den ordsfatt som möter i islänningasagorna och de klassiska historiska verken, från Ari till Sturlungasaga med inbegripande av Knytinga-, Jomsvikinga-, Orkneyinga-, Færøyinga- och Grönlandssagorna, vidare i Völsunga- och Didriks-sagorna, i de viktigaste fornaldarsagorna och i Snorres Edda. Helt lämnade åsido är alltså bl.a. lagar, diplom och den religiösa och vetenskapliga litteraturen. Materialet har insamlats ur de i Tyskland lättast tillgängliga utgåvorna, d.v.s. först och främst i Altnordische Sagabibliothek och Altnordische Textbibliothek, men även t.ex. Íslenzk Fornrit har beaktats liksom naturligt nog äldre ordböcker, från Möbius till Heggstad. Inom de uppdragna gränserna avser arbetet att vara fullständigt — dock har i betydelseavseende självklara samsättningar sovrats kraftigt. Ordboken beaktar vidare i rätt stor utsträckning konstruktioner och fraseologi; särskilt har verben här blivit väl tillgodosedda. Däremot har det disponibla utrymmet icke tillåtit att angiva beläggställen.

Den nya handordboken är alltså *icke* avsedd att betjäna mera avancerad forskning, även om självfallet dess översättningar på kontroversiella punkter är av vetenskapligt intresse. Den utstakade planen har emellertid i den nu föreliggande hälften förverkligats på ett förtjänstfullt sätt, och ordboken bör kunna göra god tjänst vid grundläggande studier i isländska även t.ex. i Norden.

K. G. L.

*Íslandske håndskrifter og dansk kultur. 96 s. København 1965 (Det Kongelige Bibliotek).* Inför folketingets våren 1965 väntade beslut om de i dansk ägo befintliga isländska handskrifternas överlämnande till Island an-



ordnades i början av 1965 en stor utställning av de mest bekanta eller mera representativa numren i de två stora danska handskriftssamlingarna, Det Kongelige Biblioteks och Det Arnamagnæanske Instituts. I anslutning härtill utsändes en liten, synnerligen väl illustrerad bok med bidrag av fem lärda. Det genomgående temat — som delvis gick igen i utställningen — är att belysa hur de norröna handskrifterna under seklernas lopp har studerats och tolkats i Danmark och inte minst i vilken utsträckning de viktigaste av dem har smält in i den danska kulturtraditionen. Professor Chr. Westergård-Nielsen i Århus lämnar en översikt över handskrifterna och den danska vetenskapen och belyser det gamla intensiva samspelet mellan danska och isländska forskare. Amanuensis Mogens Brøndsted gör ett bokslut över den norröna traditionen i dansk litteratur från Ewald till Martin A. Hansen och Th. Bjørnvig, medan bibliotekarie Hanne Westergaard gör motsvarande överblick över Danmarks konst. Professor Jón Helgason, chef för Det Arnamagnæanske Institut, skriver om isländska handskrifter i allmänhet och Árni Magnússon's gärning i synnerhet, och bibliotekarie Kåre Olsen, som sedan länge vårdar Det Kongelige Biblioteks handskriftsskatt, skildrar dennas historia. Boken är avsedd för en bred publik, men den utgör tillika för fackmannen ett utmärkt och sakrikt kompendium rörande den största av alla fornnordiska kulturskatter.

K. G. L.

*Helge Ingstad, Västervägen till Vinland. Hur man fann vikingarnas boplatser i Nordamerika. 238 s. Stockholm 1965 (Forum).* Ingstads nya bok — vars norska titel är »Vestervejen til Vinland» — är liksom hans här tidigare omnämnda skildring av de gamla nordbokolonierna på Grönland (ANF 76:290) till stor del en rese- och expeditionsskildring, denna gång avseende färder till fr.a. Newfoundland och Labrador för att om möjligt finna spår av de grönländare eller islänningar som på 1000-talet nådde fram till och i någon mån utforskade Nordamerikas nordligare kuster, Leif Eriksson och hans syskon Torwald och Frjöldis och Torfinn Karlsämne. Expeditionen till Labrador, det gamla Markland, gav inga fynd men har resulterat i ett förslag till lokalisering av sagornas Kjalarnes och Furðustrendir till Cape Porcupine i landets södra del. Verkligt sensationellt var emellertid det fynd av ett flertal gamla husrester, som man gjorde vid fiskläget L'Anse aux Meadows inte långt från Newfoundland's nordspets och som med stöd av C 14-prov och några lösfynd (en sländtrissa och järnslag) synes kunna dateras till 1000-talet och knytas till nordbor. Ingstad vill därför lokalisera Vinland till grässlätterna vid L'Anse aux Meadows, något som förefaller lätt att förena med de isländska källornas uppgifter om seglingstiden från Markland och som synes göra det nödvändigt att acceptera S. Söderbergs förslag att i första leden av namnet *Vinland* se *vin* f., 'betesmark e.d.' — dock förefaller förf. söka hålla en bakdörr öppen för den isländska traditionens mera Robinson Crusoe-aktiga uppfattning av namnet genom att fästa uppmärksamheten på ett slags vinbärsbuskar (squash-berries) som uppgives förekomma rikligt på Newfoundland. Boken, som väl kommer att följas av mera strikt vetenskapliga arkeologiska rapporter, utgör en fångslände gransk-

ning och ett verifierande av det framför allt isländska material, som ända från 1000-talet har skänkt oss vetskap om dessa färder i västerled och och som här även fylligt presenteras i svensk (och norsk) språkdräkt.

K. G. L.

*Fróðskaparrit. Annales Societatis Scientiarum Færoensis. 13 bók. 268 s. Tórshavn 1964 (Mentunargrunnur Føroya Løgtings).* Sedan 1952 utger Societas Scientiarum Færoensis i Tórshavn årsboken Fróðskaparrit, som står öppen för vetenskapliga uppsatser på alla områden, humanistiska såväl som naturvetenskapliga, med anknytning till Färöarna. Under årens lopp har i denna serie publicerats många bidrag till färösk språkhistoria och språkbeskrivning. När den nu föreliggande trettonde volymen här göres till föremål för ett särskilt omnämmande, beror detta på, att den i sin helhet har ägnats åt språk- och litteraturvetenskapliga spörsmål, detta till hufvästande av hundraårsminnet av Jakob Jakobsens födelse. Dr Jakobsen (1864—1918) var den förste färöske språkforskaren av facket och gjorde mycket betydande insatser för utforskandet av framför allt det gamla norröna språket på Shetland men också av färöskan och Orkney-norn (jfr ANF 74:147). I minnesskriften medverkar 24 författare från alla delar av Skandinavien och från Storbritannien, och deras i regel korta bidrag faller alla inom Jákup doktari's vidsträckta intressesfär. De flesta rör färöska språket och litteraturen, men några handlar om norrönan på Shetland, Orkney och Hebriderna. Ett par förmedlar personliga hågkomster av Jakobsen. Boken avslutas med en kort levnadsteckning samt bibliografi.

K. G. L.

*Elias Wessén, Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax. Andra upplagan. 346 s. Stockholm-Göteborg-Uppsala 1965 (Almqvist & Wiksell).* 1956 utkom tredje delen av Elias Wesséns stora och för svensk universitetsundervisning högst betydelsefulla Svensk språkhistoria med den första och hittills enda mera omfattande framställningen av svensk — och då i första hand fornsvensk — syntax (jfr ANF 73:106 f.). Den nu föreliggande andra upplagan är ett 30-tal sidor längre, vilket beror på en rad mestadels smärre omarbetningar och tillägg. De flesta av de senare består av ytterligare exempel, ofta från senare svenska språkskeden, och litteraturhänvisningar. Det mest omfattande tillägget är en redogörelse för den meningstyp, som brukar kallas »satsfläta» (§ 204, s. 335—338).

K. G. L.

*Elias Wessén, Svenskt lagspråk. 143 s. Lund 1965 (Gleerups).* Denna innehållsrika lilla volym utgör ett värdefullt tillskott till norddiststuderandes kursbibliotek. I inledningen tecknas det svenska lagspråkets historia mot bakgrunden av rättssamhällets institutioner. Den stilistiska kontinuiteten framhålles bl.a. genom sammanfattande översikter över karaktéristiska språkdrag i landskapslagarna och 1734 års lag. Senare delen av volymen innehåller prov på svenskt lagspråk från olika tider, från Hednalagen till 1962 års Brottsbalk. De äldre textproven är försedda med språkliga och rättshistoriska kommentarer jämte kompletterande

litteraturhänvisningar, särskilt till Holmbäcks och Wesséns lagöversättningar samt till paragrafer i Wesséns Svensk språkhistoria. B. L.

*Bertel Fortelius, Historia Trojana eller Troya Borgdzs Chrömea. Studier över språk och stil i en svensk 1500-talstext. I. Förhållandet till den latinska förlagan. Lokalisering av språkformen. 388 s., 18 bilagor. Borgå 1965.* Bertel Fortelius' ingående undersökningar av översättningsarbetet Historia Trojana har avkastat en första del, framlagd som specimen för doktorsgrad vid Åbo akademi. Översättningen av Historia Trojana fullbordades »sancti olauj dag arom äpter gudz byrd mdxxix rät meddagx tid som kålfated stod oppa bordet om en torsdag» d.v.s. den 29 juli 1529, men arbetet brukar räknas till den yngre fornsvenska litteraturen. Det har lyckats Fortelius att visa att översättarens förlaga har utgjorts av den i Strassburg 1494 tryckta versionen av Guidos Historia destructionis Troiæ. Med stöd av ordförrådet och vissa ortografiska särdrag med relation till ljud- och formlära menar sig Fortelius kunna lokalisera översättaren till sydvästra Småland. För att förklara vissa icke-götiska skrivningar räknar Fortelius med en i övrigt icke känd avskrivare av mera nordöstlig proveniens.

Avhandlingen vittnar om lärdom och flit och lämnar ett rikt material utöver det som varit erforderligt för de teser författaren lägger fram.

S. B.

*Östra härads i Njudung dombok 1602—1605. Jämte inledning, förklaringar och register utgiven genom Nils Edling och Gunnar Pellijeff. 176 s. Stockholm 1956 (Almqvist & Wiksell). (Acta Westiniana. Handlingar ur Westinska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek. Utgivna av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala. I.)* Våra äldsta domböcker rymmer ett rikt stoff till kunskap om gångna tiders språk och samhälle. Tidigare utgivna domböcker från Nya tidens början t.ex. Stockholms stad tänkeböcker har flitigt utnyttjats av forskningen. Det nu utkomna arbetet Östra härads i Njudung dombok 1602—1605 ger en intressant bild av livet på småländsk landsbygd omkring år 1600. Rättshistoriker, etnologer och namnforskare erbjuds ett värdefullt material, som gjorts lätt tillgängligt genom de förklaringar och register som fogats till utgåvan.

Till grund för utgåvan ligger förra delen av volymen W 483 i Uppsala universitets handskriftssamling, innehållande häradslisteexemplar i 1800-talsband av domböcker för Östra härad 1602—1605 och 1614—1621. Volymen ingår i den serie böcker och handskrifter som donerades till universitetsbiblioteket i Uppsala av garvarältermannen i Stockholm fil. dr. h. c. Jacob Westin (1810—1880).

Utgåvan manar till efterföljd.

S. B.

*Sture Allén, Grafematisk analys som grundval för textedering med särskild hänsyn till Johan Ekeblads brev till brodern Claes Ekeblad 1639—1655. 184 s. Johan Ekeblads brev till brodern Claes Ekeblad 1639—1655, utg. med inledning, kommentar och register. 219 s. Göteborg 1965. (Nordistica Gothoburgensia 1, 2.)* Hovjunkaren Johan Ekeblad åtnjuter ett välför-

tjänt rykte som en av de stora brevskrivarna från svenskt 1600-tal. Totalt finns bevarade c. 750 brev och brevkoncept från hans hand. Det har emellertid rått ett beklagligt missförhållande mellan å ena sidan detta materials stora språkliga, litterära och historiska värde och å andra sidan det sätt på vilket det behandlats av äldre editorer. En ny vetenskaplig utgåva av Ekeblads brev är därför ytterst angelägen och välkommen. Senare delen av Alléns doktorsavhandling innehåller en edition av Ekeblads 108 bevarade brev till brodern Claes (huvudsakligen från åren 1649—55) samt i en bilaga tre bevarade brev från Claes till Johan. Editionen är utförd med mönstergill omsorg. Den är försedd med löpande personhistoriska kommentarer, ordförklaringar och textkritisk apparat. En sakrik och välskriven inledning vittnar om förf:s mångsidiga lärdom och metodiska kunnande; häri ges bl.a. en översikt över Ekebladiska handskrifter, en kritisk presentation av äldre utgåvor samt upplysningar av biografiskt, posthistoriskt och litterärt intresse. Sture Allén har emellertid även kombinerat sin utgåva med en inträngande diskussion av textederingens grundproblem, och på basis av denna diskussion utarbetat en metodik som utgör ett ytterst värdefullt och självständigt bidrag till diskussionen om text-ederingens allmänna principer. Editionen utgör sedan en konkret tillämpning av den framlagda metodiken.

I en inledande forskningsöversikt visar Allén hur skriften allt mer kommit att framstå som en parallellföreteelse till talet, inte som ett språk i andra hand, en reproduktion av det talade språket. Ett skriftsystem kan och bör därför analyseras som ett autonomt forskningsobjekt, delvis dock med anslutning till den metodik och begreppsapparat som utbildats för beskrivning av fonematiska system. Allén har utarbetat och på en längre text tillämpat en konsekvent grafematisk metod, svarande mot metoden för fonematisk analys och beskrivning. Det har dock inte varit fråga om att direkt överföra och tillämpa den fonematiska begreppsapparaten på ett skriftspråkligt material. Som Allén visar erbjuder den grafematiska analysen många speciella problem som saknar direkta motsvarigheter inom andra nivåer av språkbeskrivningen. Detta förhållande har motiverat att första delen av Alléns avhandling i så stor utsträckning ägnats åt diskussion av olika grafematiska och editionella metodfrågor.

Alléns arbetsprocedur omfattar följande huvudmoment:

Först gäller det att segmentera den löpande texten i de minsta självständiga grafiska enheter av vilka den är sammansatt. Allén visar hur långt denna segmentering kan genomföras genom en rent intern grafisk analys.

Därefter sammanförs, främst på typologiska grunder, de isolerade skrifttecknen, graferna, till graftypklasser, vilkas medlemmar kännetecknas av att de uppträder i fri (fakultativ) växling eller i komplementär distribution. Genom kommutationsprov visas att medlemmarna av en graftypklass står i opposition till medlemmarna av en annan graftypklass. På detta sätt etableras grafemen — skriftsystemets minsta betydelse-skiljande enheter. Allén ger i tabellform en översikt över textens c. 200 alfabetiska och numeriska grafem jämte dessas karakteristiska

varianter, allografer. Detta system kan emellertid, som Allén visar, ytterligare reduceras: den slutgiltiga grafematiska beskrivningen kommer att innefatta endast 45 s.k. konstitutiva grafem — häribland sju junkturgrafem vilka innefattar markeringar av olika slags övergångar mellan segment (t.ex. interpunktion och avstavningstecken).

Slutligen gäller det att edera texten på grundval av den grafematiska analysens resultat. En edition av en handskrift är, som Allén inledningsvis påpekar, jämförbar med en notation av talat språk. I båda fallen gäller det att bestämma på vilken beskrivningsnivå texten skall återges — och att utarbeta en konsekvent tillämpad modell för transponeringen. I kapitlet »Editionell bedömning» demonstrerar Allén hur en edition efter strikt grafematiska resp. allografiska principer skulle te sig. Själv föredrar han dock för sin edition en nivå som ligger mellan allografnivån och grafemnivån. Självklart återges här alla (konstitutiva) grafem, men dessutom återges de allografer som låter sig translittereras inom ramen för en modern trycksats. Så återges t.ex. de nio registrerade allograferna av grafemet <u> med de moderna trycktyperna u, ü, och w (enligt viss fördelning). På detta sätt tillför Allén sin edition ökad information om textens allografiska egenheter. Detta kan givetvis ske utan att de grafematiska oppositionerna fördunklas — med hjälp av tabeller över handskriftens textuella enheter och editionens typografiska enheter kan editionen vid behov lätt transponeras till en rent grafematisk nivå.

Den tryckta avhandlingen kompletteras med en konkordans över Johan Ekeblads brev till brodern Claes Ekeblad. Denna konkordans, som förvaras på Institutionen för nordiska språk vid Göteborgs universitet, torde vara den första inom nordistiken som framställts med hjälp av datamaskin (Wegematic 1000). Av särskilt intresse är den klara och instruktiva redogörelsen för den arbetsprocedur som följts vid konkordansens upprättande. Konkordansen lämnar en alfabetiserad samling av textens samtliga löpande ord (med kontext och hänvisning till beläggställe). Den kan även leverera en såväl numeriskt som alfabetiskt ordnad frekvensordlista. Konkordansen har varit ett hjälpmedel vid Alléns utarbetande av analysmetod och ederingsprinciper. Men den har givetvis intresse även långt bortom detta.

B. L.

*Profeten Jesaja. Ny översättning med anmärkningar av Joh. Lindblom. 89 s. Stockholm 1965 (Svenska Bokförlaget/Norstedts). (Skrifter utgivna av Nämnden för Svensk språkvård. 31.)* Det avsnitt av Jesaja, som prof. em. Joh. Lindblom framlägger i ny översättning, omfattar kap. 1—35:10 och innehåller de profetiska utsagor som har Jesaja, Amos' son till upphovsman jämte vissa senare interpolationer.

Nyöversättningen beaktar de rön rörande förlagornas tolkning som gjorts sedan 1917 års översättning fullbordades. De främsta avvikelserna från den svenska kyrkobilabeln av 1917 har emellertid sin rot i den avvikande språkdräkt, som möter i Lindbloms tolkning. Lindblom skiljer klart mellan prosa och poesi och detta kommer fram redan i den typografiska gestaltningen. De hebreiska profetiornas poetiska form motsvaras hos Lindblom av en fri vers av betydande skönhet och kraft. Språket är

högstämt och värdigt men ändå konkret och lättfattligt. Den fria versen låter den hebreiska parallellismen komma väl till sin rätt; den tillgodoser tillika de prosodiska krav, som måste ställas på en text avsedd för liturgiskt bruk. (Anmälnaren hade dock gärna sett att 6:3 fått behålla formen »Helig, helig är Herren Sebaot; hela jorden är full av hans härlighet». Lindblom har utbytt »full» mot det rytmiskt sämre »uppfylld»; jfr även lat. »plena est omnis terra gloria ejus».)

I den beledsagande efterskriften säger Lindblom att den framlagda översättningen icke är avsedd att ingå i en eventuell ny kyrkobibel, endast ange riktlinjer för en sådan och samtidigt visa prov på hur komplicerat arbetet med en bibelöversättning är. Det synes som om Lindblom här icke gör sitt arbete full rättvisa. Ett översättningsarbete tarvar visserligen samarbete mellan specialister, men poetisk skönhet skapas icke genom lagarbete. Det torde vara få förunnat att åstadkomma en mera helgjuten tolkning av en bibelbok än den Lindblom nu lagt fram.

S. B.

*Gerhard Bendz, Ordpar. 148 s. Stockholm 1965 (P. A. Nordstedt & Söners Förlag). (Svenska Humanistiska förbundet. 74.)* Användningen av ordpar är ett stilgrepp som synes vara känt från alla språk och från konstnärligt använt skriftspråk till enkelt och oreflekterat talspråk. Uttryck som *här och där, näbbar och klor, vitt och brett* är allmänt gängse i vårt språk och illustrerar samtidigt tre huvudgrupper av ordpar: de antitetiska, de enumerativa och de synonyma.

Företeelsen har undersökts närmare av latinprofessorn Gerhard Bendz i en lärd och roande liten bok med den koncisa titeln *Ordpar*. I centrum för undersökningen står exempel ur den svenska litteraturen, men förf. arbetar även med material från andra moderna språk, klassisk grekiska och latin samt från österländska språk. De fyra aspekter som förf. anlägger är semantiska, formella, historiskt-internationella och historiskt-stilistiska och kapitelindelningen ansluter sig naturligt till dessa. Av särskilt intresse är det kapitel som ägnas de stilistiska frågorna och förf. tvekar icke att låta sin deskription åtföljas av normativa synpunkter — han vågar t.o.m. experimentera med en strof av Karlfeldt för att visa hur resultatet blir, om man stryker ena komponenten i alla mötande ordpar.

Förf. anger i slutordet att hans syfte »varit att fästa uppmärksamheten på ett stildrag som trots yppigt florerande är mycket förbisett men förtjänar att observeras, studeras, avnjutas och varnas för». Han är lyhörd känslig för hur lätt ordparen kan tynga en framställning eller åstadkomma skönhetsfläckar men samtidigt understryker han kraftigt deras stora värde som stilmedel. En fråga som skymtar men som kanske förtjänat ytterligare uppmärksamhet är om ordparen över huvud taget kan undvaras. Man kan nämligen ställa frågan om inte vissa begrepp eller tankar uttryckes mest adekvat just genom ordpar och om inte ordparen därigenom utgör ett ofrånkomligt eller omistligt element i de enskilda språken.

S. B.

*Anders Fredrik Dalin, Ordbok öfver svenska språket. Förra delen A—K. 897 s. Sednare delen L—Ö. 773 + VI s. Stockholm 1850—53. Fotografiskt nytryck Stockholm 1964 (Svenska Bokförlaget/Norstedts).* När A. F. Dalin 1850 sände ut första bandet av sin svenska handordbok, kunde han endast peka på två egentliga föregångare, Haquin Spegels lilla Swensk ordabok 1712 och Abraham Sahlstedts klassiska Swensk ordbok med latinsk uttolkning från 1773. Dalins arbete, »ämnadt till tjänst för svenska folket, icke för de lärde», förblev i sin tur länge den senaste helt fullbordade svenska handordboken av något större format och gjorde med sitt rikhaltiga ordförråd och ganska frikostiga samling av exempel god nytta. Den är sedan länge självfallet föråldrad och har stundom bedömts tämligen snävt av språkforskarna. Emellertid är och förblir den en förträfflig epokordbok som fylligt belyser den vårdade svenskan vid mitten av 1800-talet och vars innehåll med det ökade tidsavståndet har fått allt större vetenskapligt intresse. Den är också ett lätthanterligt och värdefullt hjälpmedel vid studiet av texter från 1800-talets andra och tredje kvartssekel. Den nya fotografiska utgåvan är därför ett nyttigt företag. Formatet har minskats en hel del utan att läsbarheten i någon högre grad har försämrats. Vad man saknar är en inledning med uppgifter om verkets tillkomst, dess plats i litteraturen om svenska språket, dess användbarhet m.m. — det borde icke ha mött några svårigheter att få fram en sådan.

K. G. L.

*Sven Ekbo—Bengt Loman, Vägledning till Svenska Akademiens ordbok. 124 s. Stockholm 1965 (Svenska Bokförlaget/Norstedts). (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 32.)* När den svenska ordbok, som Gustaf III 1786 hade satt som en av Svenska Akademiens främsta arbetsuppgifter, efter diverse misslyckade försök äntligen började utkomma på 1890-talet, hade den förvandlats från en språkriktighetsordbok efter Franska Akademiens förebild, till en mycket brett lagd historisk ordbok över framför allt det svenska litteraturspråket under nysvensk tid, alltså från och med 1520-talet. Verket bedrevs under de första decennierna så grundligt, att den långsamma takt, i vilken publiceringen skedde, allvarligt äventyrade företagets fortsättning, men efter en omorganisation av arbetsformerna och vissa förenklingar i uppläggningsomkr. 1920 har ordboken skridit framåt i vida raskare takt och är nu (1966) inne på bokstaven S. Den »vägledning» som har utarbetats av ordbokschefen S. Ekbo och docent B. Loman, mångårig medarbetare vid SAOB, avser att mera eftertryckligt än som hittills kunnat ske, fästa en större allmänhets, och då främst lärares, studenters och gymnasiestuderandes, uppmärksamhet på de synnerligen mångsidiga upplysningar om svenska språket, som står en var till buds, som vill underkasta sig den måttliga mödan att lära sig ordbokens systematik. Doc. Ekbo lämnar en kort historik och beskriver och belyser med goda exempel ordboksartiklarnas uppbyggnad — det är dessa partier som jämte en rad praktiska övningsuppgifter av doc. Loman närmast förtjänar beteckningen »vägledning». Återstoden, som omfattar ett avsnitt om betydelseutveckling av Ekbo och två om betydelseanalys och nya uppgifter för historisk

lexikografi av Loman bygger visserligen också på material från SAOB men utgör samtidigt en god och för svenska studenter välbehövlig orientering i lingvistisk semantik.

K. G. L.

*Illustrerad svensk ordbok. Tredje, reviderade upplagan. 1917 s. Stockholm 1964 (Natur och Kultur).* Denna svenska handordbok, vars första upplaga kom ut 1955, fyllde verkligen ett länge känt behov — någon liknande mera kortfattad inventering av svenska språket hade icke utkommit i Sverige sedan 1892 (jfr ANF 71:80). Ordboken har också blivit livligt uppskattad. Redan 1958 kom en andra upplaga med åtskilliga förbättringar och kompletteringar, till stor del bottnande i ett samarbete med Institutet för svensk språkvård, som har betydande samlingar rörande våra dagars svenska; antalet nya uppslagsord beräknades till drygt tusen. I den nu föreliggande tredje upplagan, liksom de föregående redigerad av docent Bertil Molde, har man fortsatt på samma väg och tillfogat omkr. 500 nya ord. Det finns anledning att hoppas, att handordböcker rörande svenska språket i fortsättningen skall komma med vida smärre mellanrum än före 1955, något som inte bara är av praktiskt utan också av vetenskapligt intresse.

K. G. L.

*Språkvård. Tidskrift utgiven av Nämnden för svensk språkvård 1965 n:r 1—4.* Nämnden för svensk språkvård stiftades 1944 och har till främsta uppgift att följa svenska språkets utveckling i tal och skrift, att utöva språkvårdande verksamhet och tillika söka få till stånd ett nordiskt samarbete på språkvårdsområdet. Nämnden har hittills främst verkat genom en alltmera växande konsultverksamhet samt genom en lång rad skrifter i språkvårdsfrågor av mycket olika slag. Den till formatet anspråkslösa tidskrift, som nämnden nu har börjat utgiva, vänder sig till alla som är intresserade av vården och utvecklingen av vår tids svenska språk och avses skola nå en betydligt större publik än den som nämnden hittills har kunnat få direkt beröring med. De utkomna numren innehåller ett flertal kortfattade och lättlästa artiklar och översikter, som ganska väl illustrerar redaktionens viktigaste programpunkter: att svara på språkvårdsfrågor av allmänt intresse, att kritiskt granska tillskotten i svenskans ordförråd, att vara ett forum för en allmän saklig och konstruktiv debatt om språkriktighet och språkvård, att lägga fram undersökningar av modernt svenskt språkbruk. Tidskriften vill inte konkurrera med vissa större tidningars språkspalter och radio-tv:s »språklådor», men den bör få ett större bestående värde än dessa och bli av betydande intresse för de sidor av språkvetenskapen som mer eller mindre består av språkbeskrivning eller målforskning.

K. G. L.

*Lars Alfvegren, Tidningssvenska. Ur svensk storstadspress. 96 s. Stockholm, Göteborg, Uppsala 1965 (Almqvist & Wiksell).* Docent L. Alfvegren lämnar i detta texthäfte en frukt av sin verksamhet vid det nyligen grundade journalistinstitutet i Göteborg, vars rektor han är. Textsamlingen, som i första hand är avsedd för journalistinstitutens elever men som också



förefaller mycket användbar vid universitetens lågstadieundervisning i svenska, »vill ge en aktuell bild av svenska språket sådant det framstår på de olika sidorna i en dagstidning av storstadstyp under 1960-talet». Urvalet omfattar reportage och referat, ledare, kulturartiklar, kåserier, konsumentupplysning, ekonomi, populärvetenskap och sport, och efter varje text lämnas ledtrådar för analys av språk och stil och stundom även litteraturanvisningar.

K. G. L.

*Bengt Sigurd, Phonotactic Structures in Swedish. 217 s. Lund 1965 (Uniskol).* En fonotaktisk studie ger en beskrivning av fonemens distribution inom en högre språklig enhet, t.ex. inom stavelsen eller morfemet eller ordet eller yttrandet. Bengt Sigurd har för sin undersökning valt ordet som enhet och indelar svensk ordstruktur i olika positioner med utgångspunkt från växlingen mellan konsonanter och vokaler samt mellan obetonade och betonade stavelser. Schemat för denna indelning presenteras i avhandlingen s. 29 ff. Redovisningen för de fonotaktiska kombinationerna bygger på en fullständig genomgång av SAOL:s nionde upplaga. Vidare har förf. givetvis utnyttjat det stora ordmaterialet i Lyttkens' och Wulffs arbeten från 1885 och 1916.

Avhandlingens innehållsliga och kvantitativa huvuddel utgörs av kapitlen 2—9, som behandlar initiala, finala och mediala konsonantsekvenser, vidare förekomsten av vokaler i olika ställningar inom ordet, samt tendenser i fråga om kombinationer mellan vokal och konsonant. I ett särskilt avsnitt (kap. 4) görs vidare en jämförelse mellan de initiala och finala konsonant-sekvenserna, varvid förf. särskilt söker beräkna den s.k. spegeleffektens styrka i svenskan, dvs. i vilken utsträckning de finala kombinationerna kan bedömas som spegelvända initiala kombinationer (t.ex. *krans:snark*).

Förf. sammanfattar sina resultat i kapitlet »The General Structure of the Simple Word». Här meddelas en samlade formel över hur ett svenskt ord kan vara uppbyggt av alternerande konsonanter, konsonantsekvenser och vokaler. Denna formel inkluderar även upplysningar om de restriktioner som finns i trycksvaga stavelser på växande avstånd från den tryckstarka stavelsen i ordet. Om man i detta diagram sätter in de olika linjediagram, som i olika delar av boken getts för initiala, mediala och finala sekvenser, så får man all information om de svenska ordens fonotaktiska struktur samlad i ett enda diagram. Det är denna helhetsbild som är avhandlingens kärna och syfte. Detaljarbetet och materialredovisningen är inriktade på att nå fram till denna enkla och adekvata formel.

Avhandlingen kommer att diskuteras utförligare i nästa band av ANF.

B. L.

*Sven Benson, Südschwedischer Sprachatlas I. 47 s. Lund (C.W.K. Gleerup) 1965. (Skrifter utgivna genom Landsmålsarkivet i Lund 15.) Landsmålsarkivet i Lund har redan tidigare givit ut ett viktigt atlasverk, Natan Lindqvists Sydväst-Sverige i språkgeografisk belysning 1—2, Lund 1947*

(jfr ANF 63:220 ff.). Medan detta pionjärbete till stor del är av ord-geografisk natur och koncentrerar sig på utbredningen av vissa ord, som icke förekommer i riksspråket, syftar arkivchefen Bensons språkatlas, vars första del nu föreligger, att med utnyttjande av det stora materialet i Lundaarkivet ge en mera samlad och på åtskilliga punkter skärpt belysning av en rad mera framträdande ljud- och formhistoriska drag i de dialekter (i Skåne, Halland, Blekinge, Småland och på Öland), som undersökes från Lund. Naturligtvis hade det varit önskvärt att kartläggningen och analysen hade kunnat utsträckas över gränserna för arkivets verksamhetsområde, men en sådan utvidgning skulle för närvarande icke vara möjlig att genomföra med samma detaljskärpa, som nu har uppnåtts. Kartorna och kommentarerna i denna första del berör behandlingen av gammalt långt *n* och förbindelsen *nd* samt utvecklingen av spirantiskt *gh*. I det förra fallet, där särskilt palataliserings- och muljerings- (joterings-)fenomen uppmärksammas, karteras orden *binda*, *v.*, *blind*, *spinna*, *skinn*, *hund*, *spunnen*, *hand*, i det senare, där numera *g* växlar med *j*, *w* och noll, *stege*, *säga*, *öga*, *fluga*, *råg*, *flugan*, *skog*, *hage* och *mage*. Även vokalkvaliteterna uppmärksammas givetvis; den första kartan visar alltså fördelningen av typerna *binn-*, *bing-*, *bingn-*, *binj-*, *bin-*, *benn-*, *beinn-*, *being-*, *beng-*, *benj-* o.s.v. Kommentarerna innehåller ett flertal nya tolkningar av de behandlade företeelserna. Kartorna, enligt punktmetoden, är både detaljrika och lättlästa; den tyska språkdräkten har däremot en och annan skönhetsfläck.

K. G. L.

*Bo Magnusson, Om pluraländelserna -ar ~ -er hos feminina vokalstammar. 375 s., 16 kartor. Uppsala 1965 (Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 13.)* Det är ett centralt problem inom den svenska formlärans historia, som Bo Magnusson tagit upp till behandling i sin doktorsavhandling. Författaren behandlar först i ett inledande kapitel allmänna genusfrågor i vissa undersökta dialekter samt genusväxlingar och växling mellan stark och svag deklination inom det relevanta ordmaterialet. I det andra kapitlet, som upptager nästan två tredjedelar av hela arbetet, framlägges sedan formerna i obestämd pluralis av ett omfattande antal feminina vokalstammar från Götalands och Svealands dialekter; vissa ord belyses ytterligare med hjälp av kartor.

Av undersökningen framgår att feminina vokalstammar i betydande utsträckning fått en pluraländelse på *-er* i Götaland samt sydliga och västliga delar av Svealand, medan framför allt Uppland gynnat pluralis på *-ar*. På det område, som gynnat en allmän feminin pluralform på *-er* i södra Sverige, har i regel *o*-stamsböjningen fått ge vika för *i*-stamsböjning. I Blekinge jämte angränsande delar av kringliggande landskap har emellertid en övergång till konsonantstamsböjning i stället ägt rum. På samma område är tendensen till upplösning av *o*-stamsböjningen svagare.

Det äldre litterära materialet bestyrker de på dialektgeografisk väg vunna resultaten. Särskilt i Uppland kan alltsedan medeltidens slut

spåras en tendens att låta *i*-stammarnas pluralis ersättas av former tillhörande *o*-, resp. *a*-stampsparadigmen. S. B.

*Lizzie Carlsson, »Jag giver dig min dotter». Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia. I. 326 s. Stockholm 1965 (Nordiska Bokhandeln). (Skrifter utg. av Institutet för rättshistorisk forskning. Ser. 1 bd 8.)* Lizzie Carlsson har i ett flertal tidigare skrifter sysslat med olika moment i äktenskapets rätts- och kulturhistoria. I den nu utkomna första delen av ett planerat tvåbandsverk har dessa studier förts vidare och byggts ut till en sammanhängande skildring av äktenskapets ingående enligt i första hand de fornsvenska rättskällorna men med vida utblickar över hela det forngermanska området och ofta ännu längre bort i den indoeuropeiska kulturkretsen. Av bokens fyra huvudavsnitt behandlar det första trolovning, fästegåvor och medgift, det andra giftermål, brudfärd och bröllopsfest, det tredje sängledningen och dess rättsverkan och slutligen det fjärde morgongåvan. Förf. vänder sig emot en riktning inom rättshistorien som förmenas övervärdera inflytandet från kristendomen och den romerska rätten, och hon vill lägga fram rekonstruktioner av gamla germanska, vida spridda rättsregler från tiden före kristendomen och den kanoniska rättens inträngande. Granskningen av rättskällorna kommer givetvis i första rummet, men stort intresse ägnas också åt allehanda kasuistik, från diplom och tänkeböcker till fornaldarsagor och ballader — även de senare typerna av källor kan i fall som detta avvinnas upplysningar av intresse. Som ett litet exempel kan nämnas iakttagelsen (s. 163 ff.) hurusom sängledningen mer eller mindre tydligt skymtar på ett par ställen i »Det fornsvenska legendariet» utan påvisbara motsvarigheter i förlagorna. Även om boken i första hand faller inom rätts- och kulturhistoria, är den också av ett betydande filologiskt intresse på grund av den granskning som ägnas ett stort antal rättstermer och enskilda textställen. K. G. L.

*Bengt af Klintberg, Svenska trollformler. 139 s. Stockholm 1965 (Wahlström och Widstrand). (W & W-serien. 95.)* Tron att man genom hemliga formler och riter kan påverka övernaturliga makter till hjälp eller skada för sig själv eller andra är uråldrig och spridd över hela jordklotet. Kunskapen om de hemliga formlerna förmedlas från man till man och det anses att formlernas kraft går förlorad, om de blir allmänt kända. Likväl har alltsedan medeltiden ett icke ringa antal trollformler, signaler och besvärjelser upptecknats i Norden. Bland utgåvor må framför andra nämnas Emanuel Linderholm, Signelser och besvärjelser (Svenska landsmål B 41).

Ur det material, som samlats under det sistförflutna seklet i de svenska folkminnesarkiven har ett urval om 100 trollformler sammanställts och kommenterats av Bengt af Klintberg. Utgåvan har försetts med en fyllig inledning, som bl.a. ger en historisk översikt över materialet alltsedan galdrarnas och de magiska runsekvensernas tid. Utgivaren berör även trollformlerna som litteratur och uttrycker en förhoppning att formlerna skall tilldraga sig intresse från litteraturhistorikernas sida. Man

vill härtill endast foga att trollformlerna — efterhand som ett större material blir känt — även skall beaktas av språkmännen. S. B.

*Johs. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling. V. Pronominer. Under Medvirkning af Mag. art. Karl Martin Nielsen og cand. mag. Marie Stoklund. VI + 554 s. København 1965 (Akademisk Forlag).* Redan tre år efter det att professor Brøndum-Nielsen kunde sända ut fjärde bandet, om adjektiv, adverb och räkneord (jfr ANF 78:280), av sin monumentala beskrivning av forndanskans ljud- och formlära, föreligger en femte del med en synnerligen utförlig och mångsidig genomgång av pronomina. Riktlinjerna är, som man kan vänta, desamma som i de två föregående formläredelarna, och den nya delen står på samma höga nivå som sina föregångare. Behandlingen är alltså strängt diakronisk och syftar till att klarlägga dels de olika formernas genesis, dels deras geografiska och stilistiska fördelning — många nya observationer rörande fornskånska texter kan t.ex. noteras. Även åtskilliga ordhistoriska och syntaktiska drag belyses fylligt i de som vanligt ofta ytterst läsvärda finstilta partierna. Som några på måfå valda exempel kan nämnas växlingen mellan *sik* och *them* efter pluralt subjekt s. 32 ff., utbildningen av de oblika pluralformerna *them* och *thennum* s. 173 ff., bruket av dubbel bestämning (fristående + enklitisk bestämd artikel) s. 210 ff. eller upplysningarna om *siælvær's* syntax s. 239 ff. Nackdelen med den valda framställningsformen, en serie monografier över olika numerus- och kasusformer, är givetvis, att förskjutningarna i själva systemet icke kommer till synes utan en betydande självverksamhet hos strukturalistiskt inställda läsare. Men det är en ståtlig och värdefull prestation av nordisk språkforsknings högt förtjänta nestor. Hoppet, att en sjätte del, avhandlande verbet, icke skall vara alltför långt borta, förefaller glädjande nog också vara väl grundat.

K. G. L.

*Corpus Codicum Danicorum medii aevi. Vol. VI. Codex Rantzovianus. Consolatio Animae »Siæla Trøst». Edidit Ioannes Brøndum-Nielsen. Köpenhamn (E. Munksgaard) 1964.* Sjätte volymen i den ståtliga serien av Danmarks viktigaste medeltidshandskrifter i faksimil ägnas två fornskånska handskrifter som återgives i förstklassiga reproduktioner. Codex Rantzovianus, som torde vara mera känd under beteckningarna Cod. E Donatione Variorum 136, 4° (på det Kgl. Bibliotek i Köpenhamn) eller — efter skrivaren — Jepp Swales' handskrift, är en av de mest kända och begagnade samlingarna av skånska lagtexter. Den är skriven i Vä 1430 av en Jepp Swales, var olycksöde i fortsättningen utgivaren har kunnat belysa, och den innehåller utom Skånelagen bl.a. den s.k. Skaanske Arvebog og Orbodemaal, Lunds birkerätt och en rad kungliga förordningar.

Siæla Trøst är en blott i två större sammanhörande fragment, Cod. Upsaliensis C 529 och Cod. Holmiensis A 109 från omkr. 1425, bevarad översättning till danska (skånska) av den svenska versionen av Själens tröst. Texten publicerades 1937—52 av N. Nielsen.

K. G. L.

*Poul Lindegård Hjorth, Filologiske Studier over Karl Magnus' krønike. 336 s. København 1965 (J. H. Schultz Forlag). (Universitets-Jubilæets danske Samfunds Skriftserie, Nr. 416.)* Under det sista decenniet har studiet av sagan om Karl Magnus intagit en central ställning inom medeltidsfilologien i både Norge, Sverige och Danmark. År 1959 framlades två betydande arbeten i denna genre, nämligen E. F. Halvorsen, *The Norse Version of the Chanson de Roland* (Oslo) (jfr ANF 75:267 f.) och D. Kornhall, *Den fornsvenska sagan om Karl Magnus* (Lund) (jfr ANF 75:268). Påföljande år offentliggjorde Poul Lindegård Hjorth en synoptisk utgåva av de tre äldsta danska Karlagnustexterna jämte en fyllig inledning (jfr ANF 76:303). Samme forskare har nu som akademisk avhandling för doktorsgrad framlagt *Filologiske studier over Karl Magnus' krønike*.

Hjorths undersökning koncentreras kring tre problemkomplex, nämligen den danska Karlagnuskrönikans förhållande till den norska Karlagnus saga, förhållandet mellan de danska texterna och möjligheten av ett svenskt mellanled mellan den norska och den svenska versionen.

Hjorth räknar — säkerligen med rätta — med att den danska urversionen tillkommit utan användande av utomnordiska förlagor. Han karakteriserar den danska versionen som ett sammandrag av den norska, vilket »med relativ troskab gengiver fortællingens gang, men radikalt ændrer dens kostume». Han påvisar vidare att versionerna av 1480 och 1509 oberoende av varandra går tillbaka på en och samma arketyp Dx, som i sin tur förmodligen är sekundär till den danska urversionen, samt att 1534 års tryckta version är sekundär i förhållande till Ghemenfragmenten av 1509.

Frågan om ett eventuellt svenskt mellanled tar upp nästan halva boken. Trots en intensivt bedriven undersökning måste förf. här lämna frågan öppen: »Det kan ikke bevises, at der har været et svensk mellemled mellem N og D; men visse konstituerende elementer i D's ordforråd lader sig lettest forstå, hvis man antager et sådant.»

Hjorths undersökning röjer betydande lärdom och kombinationsförmåga. Själv framstående stilist visar Hjorth stor förmåga att leva sig in i de gamla texterna och icke blott tolka dem utan även karakterisera och värdera de olika bearbetningar som den ursprungliga texten undergått.

S. B.

*Malmö rådstueprotokol (stadsbok) 1503—1548 udgivet ved Erik Kroman i samarbejde med Leif Ljungberg og Einar Bager af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. IX + 373 s. København 1965 (G.E.C. Gad). (Ældre danske rådstueprotokoller og bytingsbøger.)* Sedan ett tiotal år har Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens historie utgivet ett urval av »herreds- og birketingbøger», som i allmänhet innehåller ett även språkligt sett intressant material. 1954 beslöt Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie att som sidostycke till denna serie utgiva en rad äldre »rådstueprotokoller og tingbøger» från köpstäderna, dvs. motsvarigheter till de gamla svenska städernas tänkeböcker.

Det nu föreliggande första numret avser Malmö, som på 1500-talet var Danmarks näst största stad och vars bevarade material av detta slag når längre tillbaka i tiden än någon annan dansk stads. Envar som har någon kännedom om det motsvarande svenska stoffets stora betydelse inte bara för lokal-, rätts- och kulturhistorien utan också som språkkällor av rang måste hälsa initiativet med stor tillfredsställelse. Det visar sig också att Malmös tänkebok är på sitt sätt lika givande som de svenska sidostyckena och alltså bjuder på ett material, som säkerligen kommer att utnyttjas även språkvetenskapligt. Nio huvudhänder (= stadsskrivare) har verkat under tiden 1503—1548, vilket inbjuder till givande jämförelser. Overarkivar Kroman, som har fått hjälp av f. stadsarkivarien L. Ljungberg och fil.dr E. Bager med en rad lokalhistoriska noter, har försett utgåvan utom med sedvanliga register med en lång rad för den icke språkkunnige läsaren välkomna ordförklaringar.

K. G. L.

*Lunds stifts landebok. Utgiven av K. G. Ljunggren och Bertil Ejder. Tredje delen. Tillkomst, innehåll, handskrifter samt register. XVI + 449 s., 6 planscher. Lund (CWK Gleerup) och Köpenhamn (Ejnar Munksgaard) 1965. (Skånsk senmedeltid och renässans. Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund. 6.)* Med den nu utkomna tredje delen av Lunds stifts landebok har ett mycket omfattande utgivningsföretag bragts till ett lyckligt slut. Lunds stifts landebok tillkom på grundval av en kunglig befallning utfärdad av Fredrik II den 11 augusti 1569. Texten har förelagat i två versioner, benämnda A och B, av vilka A är (och alltid varit) ofullständig, medan B, som betraktas som huvudhandskriften, är sekundär i förhållande till A, så långt denna version sträcker sig. Den stora rättsliga betydelse, som landeboken haft, medförde att en fullständig avskrift på kungl. befallning år 1847 företogs av adjunkten Gustaf Wetter i Växjö. Denna handskrift, som benämnes C, förvaras i Kungl. Kammarkollegii arkiv. I förhållande till A och B saknar C eget textkritiskt värde.

Någon utgåva av texten företogs icke förrän 1950 då första bandet, Malmöhusdelen, av landeboken utgavs av K. G. Ljunggren och Bertil Ejder. Redan två år senare förelåg andra bandet, omfattande Kristianstads län, Halland, Blekinge och Bornholm.

I den vetenskapliga litteraturen har landeboken tidigare behandlats i framför allt två arbeten, nämligen L. B. Falkman, *Upplysninger om kronans, kyrkornas och presterskapets inkomster af andeligt gods uti Skåne, Halland och Blekinge från äldre tider till år 1660, jemväl innehållande Beskrifning öfver och förklaring af 1569 års Lunds stifts landebok* (Lund 1848) och E. Schalling, *Kyrkogodset i Skåne, Halland och Blekinge under dansk tid* (Statens offentliga utredningar 1936:28 *Ecklesiastikdepartementet*).

Det utkomna tredje bandet inleds av ett kapitel om Landebokens tillkomst och innehåll av K. G. Ljunggren; den utförliga innehållsredogörelsen avser att samtidigt tjäna som kommentar. Härefter följer en handskriftsbeskrivning av Bertil Ejder. Båda har tillfört forskningen nytt material och nya resultat. B-versionen dateras sålunda med olika, av varandra oberoende metoder till 1580-talets början. Bandets huvuddel

utgöres av tvenne register, ett personregister av Bertil Ejder och ett ortnamnsregister utarbetat av båda utgivarna.

Med det nu utkomna bandet har landebokens oerhört rika stoff gjorts tillgängligt för den vetenskapliga forskningen på ett mönstergillt sätt. Utgivarna har haft att brottas med vanskliga normaliseringsproblem för registren, men talrika korshänvisningar underlättar användandet.

S. B.

*Randers bys villkår og artikler 1609. Ved John Kousgård Sørensen under medvirkning af Poul Meyer. 1. bd 85 s. 2. bd faks. Randers 1965.* År 1609 antogs i Randers under medverkan av ett slags borgarförsamling bestående av 24 »oldinge» en serie lokala stadganden, kallade stadens »vilkår og artikler». Dessa utgöres av dels bestämmelser, som ersätter eller supplerar stadganden i den yngre redaktionen av Kristoffer av Bayerns stadsrätt, dels senare tillkomna kungliga föreskrifter, dels lokala ordningsföreskrifter. Samlingen har ett betydande kultur- och rättshistoriskt intresse men är därjämte språkligt värdefull genom sin rätt utpräglade jylländska språkform. Utgåvan, som har kommit till i samband med ett firmajubileum i staden, består av två delar. I den första beskriver dr J. Kousgård Sørensen bl.a. språkform och handskrifter och tecknar professor P. Meyer den rättshistoriska bakgrunden. Vidare meddelas texten efter den ena av två föreliggande samtida handskrifter jämte varianter av den andra och kommentar. I andra bandet återgives den andra handskriften i faksimil.

K. G. L.

*Skiftet efter rigsråd Eske Brock 1626. Udgivet af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie. Ved C. Rise Hansen. 144 s. København 1965 (Dansk Videnskabs Forlag). (Adelige jordebøger.)* 1964 påbörjades serien *Adelige jordebøger*; den anmäldes i ANF 80:309. Som andra del har nu utkommit *Skiftet efter rigsråd Eske Brock*. Riksrådet Eske Brock, som avled 1625, var vid sin död Danmarks störste jorddrott med egendomar spridda över stora delar av det dåvarande Danmark. Den utgivna handlingen bjuder på ett rikt namnstoff, framför allt ortnamn, men även personnamn. Detta ur språklig och historisk synpunkt intressanta material redovisas i de register som avslutar utgåvan.

En utgåva av Eske Brocks dagböcker och vissa andra efterlämnade handlingar planeras.

S. B.

*Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede. Udgivet af Selskab for nordisk Filologi, København. 243 s. København 1965 (Gyldendal).* År 1962 hade Selskab for nordisk Filologi i Köpenhamn verkat i 50 år. Jubileet markerades genom en serie föredrag under år 1962, vilka gav en historisk översikt över verksamheten inom olika grenar av den danska språkforskningen under 1900-talet. Föredragen har samlats och utgivits i bokform av Jørgen Larsen, Christian Lisse och Karl Martin Nielsen.

Boken inleds av ett förord, vari Karl Martin Nielsen dels berör arbetets tillkomst, dels ock ger en snabb översikt över utvecklingen inom dansk språkforskning under det sista halvsekleet tillsammans med notiser som fyller ut luckorna mellan de monografiskt utformade uppsatserna.

Johs. Brøndum-Nielsens bidrag, som bär rubriken Filologiske Erindringer og Erfaringer, framfördes på sällskapetets jubileumsdag den 12 dec. 1962. Prof. Brøndum-Nielsens vetenskapliga verksamhet sammanfaller till tiden nära med sällskapetets, och hans älskvärda kåseri rymmer många mänskliga aspekter.

De övriga artiklarna bär följande titlar: Sproghistorien, af Karl Martin Nielsen; Sprogbeskrivelsen, af Anders Bjerrum; Navneforskningen, af Kristian Hald; Dialektforskningen, af Poul Andersen; Ordforskningen, af Kristen Møller; Synspunkter for dansk sproglære i det 20. århundrede, af Paul Diderichsen. Arbetet avslutas med en kronologisk översikt, utarbetad av de tre utgivarna samt ett namnregister. Den kronologiska översikten föres fram till 1964.

Som helhet är arbetet på en gång fylligt och stimulerande. Varje bidragsgivare är på sitt område en av Danmarks främsta experter. Skall någon av artiklarna nämnas framför de övriga, så är det Paul Diderichsens. Den utvidgades avsevärt efter föredraget och är skriven med starkt personligt engagemang. De kritiska bedömningarna av andra forskares insatser är visserligen stundom subjektiva men icke enbart negativa. Diderichsen stod själv i centrum för den debatt han refererar men han underlåter icke att kritiskt granska värdet även av sitt eget arbete.

S. B.

*Aage Hansen, Vort vanskelige sprog. Anden reviderede og udvidede udgave. 227 s. Köpenhamn 1965 (Grafisk Forlag).* Även om dr Aage Hansen säger sig icke ha skrivit en lärobok i konsten att skriva god danska utan snarare en marknadsrapport, som avser att visa olika tendensers styrka i dagens danska skriftspråk, kan hans bok, som första gången utkom 1961 (jfr ANF 77:226), i många avseenden göra tjänst som en dansk antibarbarus. Men just den nämnda riktlinjen gör den till ett viktigt och högintressant bidrag till det vetenskapliga beskrivandet av våra dagars danska. Den nya upplagan, är liksom den första disponerad i tre kapitel, som belyser ortografiska, morfologiska och syntaktiska svårigheter, men alla har i betydande omfattning reviderats och utvidgats. Boken är av betydligt mindre omfång än Erik Wellanders Riktig Svenska men har från vetenskaplig synpunkt det företrädet, att de talrika litteraturcitaten är försedda med uppgift om källstället. Med det svenska sidostycket delar den egenskapen att ofta också vara mycket underhållande.

K. G. L.

*Paul Diderichsen, Essentials of Danish Grammar. 78 s. Copenhagen 1964 (Akademisk forlag).* Paul Diderichsen utarbetade 1963 en kortfattad översikt över danskans fonetiska och grammatiska byggnad. Arbetet var i första hand tänkt som ett hjälpmedel vid danskundervisningen för utländska studenter vid bl.a. Köpenhamns universitet, och tillkom på anmodan av lärare vid dessa kurser. För Paul Diderichsen gick vägen till ett främmande språk via studium och praktisk inövning av grammatiska mönster. Hans översiktliga genomgång är därför inte avsedd som någon egentlig lärobok, utan snarare som en vägledning för lärarna själva vid



utarbetandet av de grammatiska övningarna. Den ger genom sin systematiska översikt över strukturella likheter och skillnader mellan engelskan och danskan värdefulla anvisningar om hur en kurs kan planeras för elever med engelska som grundspråk. Härigenom anknyter den till den riktning inom modern språkpedagogik som går under benämningen Contrastive Grammar. — Det fonetiska avsnittet är en omarbetad version av Diderichsens välkända grammofonkurs »Danish Pronunciation». Även till den nya boken finns en grammofonkurs, »Danish Pronunciation, Spoken Extracts from Essentials of Danish Grammar», vilken kan rekvideras från förlaget.

B. L.

*Jysk ordbog udgivet af Institut for jysk sprog- og kulturforskning under ledelse af Peter Skautrup. Kilder og forkortelser m.m. 43 s. Århus 1965 (Universitetsforlaget).* Arbetet på en ordbok över de jylländska dialekterna har nu framskridit så långt att redaktionen kunnat utsända en preliminär redovisning för källor och förkortningar. Den jylländska ordboken kommer att bli historiskt upplagd, den »siger mod at give en så vidt muligt udtømmende fremstilling af de jyske dialekters ordforråd i tiden fra ca. 1700 frem til vor egen tid». Översikten över de använda tryckta källorna suppleras med en summarisk redovisning för vilka mål som gjorts till föremåll för djupundersökningar. Upptecknarnas personalia redovisas även, däremot ges icke upplysningar om sockensamlingarnas omfång eller tidpunkten för uppteckningarna.

Häftet innehåller även korta avsnitt om det ljudbeteckningssystem som skall användas och om äldre ljudbeteckningssystem jämte translitteration därav. Ett betydande intresse knyter sig just till frågan hur de vanskliga problemen kring notationsredovisningen skall lösas.

S. B.

*M. B. Ottsen, Hostrup-Dansk II. Udgivet af Ella Jensen og Magda Nyberg. Tredie Bind. M-Sg. 277 s. København 1965 (J. H. Schultz Forlag). (Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A. Nr. 21.3. Udgivet som Nr. 417 i Universitets-Jubilæets danske Samfunds Skriftserie.)* Tredje delen av Jensen-Nybergs utgåva av M. B. Ottsen, Hostrup-Dansk föreligger nu. Vid utgivning har samma principer tillämpats som i tidigare band. (Se Litteraturkrönika 1963 o. 1964.) Det beräknas att återstoden av den egentliga ordboken skall fylla ett häfte, varefter ett registerband till samtliga delar emotses.

S. B.

*Mikjel Sørli, En færøysk-norsk lovbok fra omkring 1310. En studie i færøysk språkhistorie. 76 s. Tórshavn, Bergen-Oslo 1965.* Den lagbok från c. 1310 som behandlas i Sørlies undersökning är codex Lund 15 i Lunds universitetsbibliotek, en av de vackraste och bäst bevarade handskrifterna från norsk medeltid. Lund 15 innehåller lagar och förordningar av norskt-färöskt intresse, bl.a. en omarbetad version av 1298 års rättarbot om fåraveln på öarna, Sauðabrevet. Sørlies ljudhistoriska-ortografiska analys ger vid handen att handskriftens språk har en tydlig (syd)västnorsk prägel men med inslag av dels speciella drag från bergensiskt stadsmål, dels drag från (syd)färösk dialekt. Skrivaren synes ha varit en färösk

klerk som vistats en längre tid i Bergen. Sørliens undersökning utgör alltså ett viktigt bidrag till äldre färösk ljudhistoria, samtidigt som den ger en bild av språkliga och kulturella förhållanden i Bergen c. 1300 (jfr ANF 78:271).  
B. L.

*Ivar Aasen, Norsk Grammatik. Tredie uforandrede udgave. XXIV + 371 s. Oslo 1965 (Universitetsforlaget). (U-bøkene. Populærvitenskapelig pocket-bokserie.)* Även språkvetenskapen har med tiden gjort sitt intåg i pocket-bokserierna. En av denna boktyps stora fördelar är att den gör det möjligt att återuppliva och i vida kretsar sprida klassiska verk, som länge har varit svåråtkomliga, och någon närmare motivering för valet av Ivar Aasens grammatik såsom den första språkvetenskapliga klassikern i Universitetsforlagets serie tarvas förvisso icke. 1848 hade Aasen sänt ut *Det norske Folkesprogs Grammatik*, och 1864 kom *Norsk Grammatik*, som är en omarbetning av den förra boken. Den nu föreliggande tredje utgåvan är liksom den andra (1899) ett oförändrat omtryck av den första — det är endast stilsorterna som har moderniserats.

K. G. L.

*Olav Næs, Norsk grammatikk. Elementære strukturer og syntaks. 443 s. Oslo 1965 (Fabritius og Sønnen).* 1953 utgav Olav Næs, professor vid Norges lärarhögskola i Trondheim, *Norsk grammatikk I*. Det var ett mångsidigt och nyttigt arbete med sina tämligen fylliga och mycket vederhäftiga översikter över norsk språkhistoria, deskriptiv och historisk ljudlära, rättskrivningslära, ordbildningslära, betydelselära, ordklasslära m.m. (jfr ANF 68:213). Den »Norsk grammatikk» som nu föreligger skiljer sig betydligt från sin föregångare. Förf. har mera definitivt tillämpat en strukturalistisk uppläggning men låter alltjämt synkronien kompletteras och belysas med diakroniska översikter och sidoblickar. Borgströms *Innføring i sprogvidenskap* och *Diderichsens Elementær dansk Grammatik* har spelat en stor roll för Næs, men även en rad nyare amerikanska lingvister har beaktats. Den syntax, som skulle ha utgjort föregångarens del II, har nu kommit till och utgör rentav tyngdpunkten i framställningen. Grundbegreppet är här syntagmet, liksom fonemet är det i avsnittet om fonologi och morfemet i avdelningen Morfologi. Även övriga nyss uppräknade delar av den tidigare grammatiken finns med i den nya, men även dessa avsnitt är så kraftigt omarbetade, att man med full rätt kan tala om en helt ny bok.

Boken är disponerad i fem huvudavsnitt: I allmän orientering (språkstruktur, språkgeografi, språkhistoria), II fonologi (fonetik, fonem, ljudsystemets utveckling, rättskrivning), III morfologi (ordklasser och böjning, morfem, verb-, substantiv- och adjektivböjning), IV syntax (satser, syntagm och led, ordföljd, verbalet, d.v.s. predikatets verbala del, nominallet, d.v.s. subjekt, predikativ, objekt m.m., adverbialet, bisatser) samt V vokabulär (ordbildning, lånord, betydelse, stil och ordval).

Framställningen är genomgående lättillgänglig och pedagogiskt över-skådlig — den kompakta typografien är dock en smula tröttsamt. Att boken blir av stort värde för språkstudier i Norge förefaller självklart,

men även i t.ex. Sverige, som ännu saknar ett sidostycke till Diderichsens och Næs' grammatiker, kan den bli till god nytta vid behandlingen av grammatiska frågor i den akademiska undervisningen. K. G. L.

*Norsk Engelsk Ordbok. Norsk [bokmål og nynorsk] rettskrivnings- og uttaleordbok med oversettelser til amerikansk-engelsk [Norwegian English Dictionary. A Pronouncing and Translating Dictionary of Modern Norwegian [Bokmål and Nynorsk]. Einar Haugen, Ph. D. Hovedredaktør/Editor-in-Chief. 500 s. Oslo o. Madison Wisc. 1965 (Universitetsforlaget/University of Wisconsin Press).* Denna mycket omfattande ordbok — med sina över 60000 uppslagsord uppgives den vara den ordrikaste av moderna norska ordböcker — har planerats och utarbetats under ledning av professor E. Haugen, nu vid Harvard men tidigare vid University of Wisconsin, vilken emellertid vid sin sida har haft en stab av goda kännare av såväl de norska riksspråken som den amerikanska engelskan. Den är märklig och värd att uppmärksamma i lingvistikretsar också som den första ordbok, som avser att täcka både bokmål och nynorska — ett arbete som Nat. Beckmans »Norsk-svensk ordbok för bokmål och nynorska» har visserligen ett liknande program men utelämnar i stor utsträckning det från svensk synpunkt självklara. Den nya ordboken spänner över ett vitt fält, som uppges sträcka sig »from local, dialectal, or literary words down to the latest scientific terms and the jargon of our times». Förverkligandet av detta stora program inom pärmarna av en lätthanterlig volym har självfallet krävt stor koncentration i fråga om symboler, uttalsbeteckning o.d. Alla ord har uttalsbeteckning i en eller annan form, upplysning om böjning och givetvis översättning till amerikansk engelska. Ord på bokmål och nynorska återfinns på sina alfabetiska platser men försedda med korshänvisningar — under *preke* upplyses t.ex. att nynorskans form är *preike* och vice versa. Även fraseologi och konstruktioner beaktas om ock i mycket begränsad utsträckning, liksom vanligare ort- och personnamn har medtagits. En inledning innehåller bl.a. en kort men välskriven framställning av norskans historiska bakgrund och korta översikter över böjnings- och fonemsystem. Även om ordboken i första hand vänder sig till amerikansk universitetspublik, är den av stort värde för alla som har behov av en koncis modern norsk ordbok. K. G. L.

*Einar Haugen — Kenneth G. Chapman, Spoken Norwegian. Revised. 416 s. + xli s. New York 1964 (Holt, Rinehart and Winston).* Under kriget utarbetade Einar Haugen på uppdrag av the United States Armed Forces Institute en kurs i norska, vilken främst var avsedd för amerikanska militärer. Kursen ingick i ett större språkpedagogiskt program och var i hög grad präglad av de tilltänkta elevernas speciella inlärnings-situation i en främmande miljö utan lärare men med god tillgång på infödda informanter. Kurser av denna typ innehöll emellertid många värdefulla språkpedagogiska uppslag, vilka väl tillvaratagits, vidareutvecklats och kompletterats i den nya version, avsedd för klassrumsundervisning, som Haugen nu utgett tillsammans med professor Chapman vid University of California.

»Spoken Norwegian» ger en nybörjarkurs i norska för elever med engelska som modersmål, och beaktar genomgående de speciella svårigheter som norskans fonetik och grammatik erbjuder engelsktalande. Som titeln anger står det talade språket i förgrunden. Läroboken är inte disponerad efter formlärans olika böjningsklasser eller efter olika ordklassers syntaktiska användning, utan den söker i stället behandla olika enheter efter en för eleverna stigande svårighetsgrad. Kursen är indelad i tjugofem lektioner. Var och en av dessa inleds av en dialog om ett tjugotal kortare repliker. Denna dialog ges även i engelsk översättning och i norsk ljudskrift. I anslutning till dialogen följer konstruktionsövningar och konversationsövningar. Allt detta material finns även intalat på gramfonoskivor och ljudband, vilka kan rekvideras från förlaget. I senare delen av lektionen genomgås nya grammatiska strukturer med tillämpningsövningar. Denna teoretiska genomgång utgår från fraser som redan inövats i dialogformen. Vissa lektioner avslutas även med särskilda hörövningar som bygger på genomgången lexikaliskt och grammatiskt material. En avslutande ordlista om c. 2500 ord sammanfattar det grundläggande norska ordförråd som kommer till användning inom kursen. Denna kompletteras med en särskild norsk läsebok för nybörjare.

Haugens och Chapmans arbete ger en lättillgänglig kurs i norska, där moderna metoder för deskriptiv lingvistik och språkpedagogik i samverkan med tekniska hjälpmedel skapar förutsättning för en effektiv och aktiverande språkinläring.

B. L.

*Einar Lundebj, Overbestemt substantiv i norsk og de andre nordiske språk. Mit einer deutschen Zusammenfassung. 350 s. Oslo 1965 (Universitetsforlaget). (Scandinavian University Books.)* I denna doktorsavhandling från universitetet i Oslo belyses ingående för norskans och mera summariskt för de övriga nordiska språkens vidkommande den överallt i dessa utom i danskan vanliga företeelse, att ett substantiv förses med två grammatiska morfem som båda betecknar bestämdhet, vilket »slöseri» med språkliga uttrycksmedel förf. i de flesta fallen vill förklara ur antingen gammal spontan emfas i talspråket eller ett ursprungligt appositionsförhållande, endast i något enstaka fall (typen *krossin helgi*) som ett sandhifenomen. De typer som undersökes är nor. *den hesten, denne hesten, den svarte hesten, denne svarte hesten, alle, begge hestene, samme hesten, unge hesten* och *hesten min*. Framställningen, som väsentligen och principiellt är diakronisk, sönderfaller i två huvuddelar, den ena avseende norröna och medeltidsnorska, den andra utvecklingen i framför allt norskt skriftspråk från reformationstiden till våra dagar. I den förra studeras varje typ för sig och diskuteras överbestämdhetens uppkomst, i den senare lämnas däremot en — mycket lärorik — serie tvärsnitt av förhållandena hos en rad representativa författare jämte upplysande redogörelser för de normativa grammatikernas växlande syn på saken. Icke oväntat visar sig Asbjørnsen-Moe's folksagor innebära ett genombrott för överbestämdheten i riksmållitteraturen; landsmålsfolket strävar självfallet från början att även på denna punkt anknyta till folkmålen med deras av gammalt flitiga bruk av dubbel bestämdhet. Till slut lämnas en översikt över

förhållandena omkring år 1960, där också vissa faktorer som synes hämma bruket av överbestämmdhet dryftas.

Avhandlingen behandlas närmare i artiklar av Aage Hansen och T. G. Hultman i detta band av ANF. K. G. L.

*Willy Dahl, Stil og struktur, utviklingslinjer i norsk prosa gjennom 150 år. 157 s. Oslo 1965 (Universitetsforlaget).* Dahls bok vill fylla ett dubbelt syfte: dels ge en översikt över den norska fiktionsprosans stilutveckling under de senaste 150 åren, dels ge en allmän populär introduktion till litterär stilhistoria och berättarteknik. Det begränsade utrymmet har givetvis endast tillåtit en mera skissartad och rapsodisk framställning, där väsentliga fakta dock meddelas på ett lättillgängligt sätt, framför allt genom de resonerande kommentarerna kring välvalda och belysande litteraturcitat. Huvudvikten har lagts vid utvecklingen efter »Amtmandens Døtre» och »Synnøve Solbakken». Stoffet har i huvudsak koncentrerats kring vissa centrala stilepoker, från romantiken till »nyimpressionismen», men vissa kapitel sammanfattar även utvecklingen inom speciella berättartekniska detaljer, t.ex. naturskildring, replikföring, tankereferat. Arbetet kompletteras av en bibliografisk översikt, som bl.a. registrerar stilistiska undersökningar över norska författares verk.

B. L.

*Namenforschung. Festschrift für Adolf Bach zum 75. Geburtstag am 31. Januar 1965. Herausgegeben von Rudolf Schützeichel und Matthias Zender. 494 s., 27 kartor, 2 skisser i texten, 4 utvikskartor, 14 faksimiler. Heidelberg 1965 (Carl Winter. Universitätsverlag).* Den centrala ställning som professor Adolf Bach intar inom kontinentalgermansk språkforskning är alltför väl känd och omvitnad för att närmare behöva belysas i en språkvetenskaplig tidskrift. Arbeten som Deutsche Mundartforschung, Deutsche Namenkunde, Deutsche Volkskunde och Geschichte der deutschen Sprache står vid sidan av hundratals smärre undersökningar. Som grundare och ledare av Das Rheinische Flurnamenarchiv i Bonn har han förenat praktiska språkuppgifter med teoretiska.

När Adolf Bach i februari 1964 kunde promoveras till jubeldoktor, tillägnades han en festschrift med titeln Germanistisch-historische Studien — Gesammelte Abhandlungen (839 s., Bonn 1964, L. Rörscheid) som innehöll tidigare uppsatser av hans egen hand samt en bibliografi om 247 nummer. Till hans 75-årsdag 1965 föreligger nu ytterligare en festschrift, Namenforschung. 30 ledande namnforskare från Tyskland, Nederländerna, Belgien och Schweiz medverkar däri med uppsatser inom skilda grenar av namnforskningen. Givetvis står det kontinentalgermanska området i centrum, men uppsatser av bl.a. prof. Karel Roelandts och dr Wolfgang Laur inbegriper även nordiskt och engelskt språkområde.

Festskriften har en synnerligen vårdad gestalt. Genomgående förkortningssystem har använts och volymen avslutas med ett för alla uppsatserna gemensamt register.

S. B.

*Thorsten Andersson, Svenska häradsnamn. 397 s. Lund 1965. (Nomina*

*Germanica — Arkiv för germansk namnforskning. Utgivet av Jöran Sahlgren.* 14.) Medan Mälardalens landskap av ålder är indelade i *hundare*, möter redan i det äldsta materialet en indelning i *härad*er i bl.a. Danmark, inklusive de östdanska landskapen Skåne, Blekinge och Halland (»Skåneland») samt de götiska landskapen Småland, Västergötland och Öland. Namnen på häraderna i Skåneland och de angivna götiska landskapen behandlas av Thorsten Andersson i en elegant och fantasieggande doktorsavhandling.

Arbetet omfattar två huvuddelar av vilka den första och tyngst vägande behandlar olika typer av häradsnamn, belysta genom landskapsöversikter. Undersökningens huvudresultat består i särskiljandet mellan en grupp ursprungliga bygdenamn, till vilka ordet *härad* sekundärt fogats som namnelement och en grupp primära häradsnamn i vilka ordet *härad* redan från början ingår som namnelement. Den första typen kan illustreras av namn om *Östbo*, *Västbo* och *Villand* vilka under medeltiden förändrats till *Östbo härad*, *Västbo härad* och *Villands härad*. Den senare typen återfinnes i häradsnamn som *Östra härad*, *Västra härad* och *Allbo härad*, av vilka de två första betecknar de två delar vari folklandet Njudung delades och det sista har uppkommit ur ett *Allbo härad*, d.v.s. »Allboarnas härad».

Med namnmaterialets hjälp kan förf. understödja Tunbergs tes från år 1911 att den skandinaviska häradindelningen är äldre i Danmark än i de delar av det medeltida Sverige, där den kom att genomföras.

En lång rad av problem kring häradindelningen lämnas obehandlade och olösta, men författaren redovisar dem frikostigt. Den s.k. *bo*-indelningen förblir en olöst gåta, men uppenbarligen anser förf. att den tillkommit genom centrala åtgärder. Det klassiska problemet om namnen *Kind*, *Bankekind*, *Östkind* o.s.v. i Östergötland får däremot en som det synes evident lösning. Förf. gör troligt att någon »*kind*-indelning» aldrig förekommit men att huvuddelen av ett »Stor-Kind» en gång delats i smärre härad,er, som fogats till Östergötland, varefter återstoden temporärt förts till Småland.

Arbetets andra, s.k. speciella del ägnas åt vissa östgötska häradsnamn, av vilka en djupundersökning företages.

Avhandlingens främsta syfte är systematiken, och i ljuset av de vunna systemologiska resultaten kan förf. ofta värdera olika äldre tolkningar av svårtydda namn. Däremot har han icke satt sig som mål att tolka alla häradsnamn; icke minst på detta område lämnas åtskilligt åt kommande forskning.

S. B.

*Ortnamnen i Skaraborgs län. På offentligt uppdrag utgivna av Kungl. ortnamnsskommissionen. Del XVI. Åse härad. 55 s. Del. V. Kinne härad. 81 s. Territoriella namn. Av Ivar Lundahl. Uppsala 1965 (Lundequistska bokhandeln).* Med Åse och Kinne häraders territoriella namn har tolfte och trettonde häften av Ortnamnen i Skaraborgs län i serien Sveriges ortnamn utkommit. Utgivaren, professor Ivar Lundahl följer samma utgivningsprinciper som tidigare, och arbetena vittnar i hög grad om författarens eminenta förtrogenhet med landskapet Västergötland, dess historia

och dialekter samt om hans insikter i ortnamnsmaterialelets speciella problematik.

Häradsnamnet *Åse härad* (*Asuhæraed* o. d. ÄVGL) härledes med Sahlgren ur ett supponerat ånamn *\*Asa*, som skulle ha utgjort ett äldre namn på Nossan. Bland intressantare bebyggelsenamn må särskilt nämnas by- och sockennamnet *Friel*, som härledes ur ett *\*Fröiu-al* 'Fröjas tempel'. Tolkningen bör föredragas framför Kocks tes (Svensk Ljudhistoria 2: 276) från 1911 att det maskulina gudanamnet *Frö* skulle ingå tillsammans med tempelbeteckningen *al*. Man hade gärna sett att en hänvisning till sockennamnet *Fryele* (Östbo hd, Småland) hade gjorts.

Namnet *Saxtorp*, betecknande ett halvt skattehemman i Särestads socken, anses innehålla gen. *Saxa* av fsv. mansnamnet *Saxe*. Etymologien stödes av några trestaviga former som *Saxetorp* från 1500-talet, men det äldsta belägget (1564) är tvåstavigt (*Saxtorph*). Märkas bör att det tidigt belagda *Saxtorp*, betecknande socken och by i Skåne, alltid uppträder tvåstavigt i former som förutsätter ett uttal *sakstorp* e. d. under hela medeltiden. Ett *\*Saxathorp* skulle i Skåne ha givit *\*Saxarp*, och annan förklaring måste sökas för detta namn.

I fråga om namnet *Kinne härad* ansluter sig Lundahl till den redan av A. Noreen lanserade teorien att ett ord motsvarande fvn. *kind* 'ätt, släkt' ingår — här liksom i andra väst- och östgötska namn i en yngre, förbleknad betydelse 'bygd, distrikt'. Enligt en annan, av Sahlgren framlagd tes skulle ett subst *kinn* el. *kind* 'bergssluttning' ingå, syftande på Kinnekulles sluttningar. Till Noreen-Lundahls tolkning av häradsnamnet ansluter sig Thorsten Andersson i sitt arbete Svenska häradsnamn, som omnämnes på annat ställe i denna krönika.

Vid sidan av ett stort antal unga och triviala namn erbjuder även Kinne härad några intressanta namnbildningar. Bland dessa må särskilt nämnas *vin*-namnet *Götene* och *lösa*-namnen *Fullösa* och *Vättlösa* samt gruppen *Öster-*, *Väster-* och *Medelplana*. I sistnämnda namngrupp ingår ett grundord *\*uplandir*, som enligt Lundahl först torde ha använts som namn på den nuvarande byn Västerplana. Namnelementet *land* skulle härvid ingå i betydelsen 'uppodlat område'. Delvis avvikande och, som det synes, även troligare är den tes som Lundahl framför 1961 i arbetet Det medeltida Västergötland (s. 107) att Kinnekulles vidsträckta avsatser från början gått under namnet »Upplanden».

S. B.

*Ortnamnen i Västernorrlands län. På offentligt uppdrag utgivna av Kungl. ortnamnskommissionen. Del II. Ångermanlands mellersta domsagas tingslag. Territoriella namn. Av Thorsten Bucht. 96 s. Uppsala 1965 (Lundequistiska bokhandeln).* Tio år ligger mellan första och andra delen av Ortnamnen i Västernorrlands län. Den nu utkomna delen har liksom den förra utarbetats av den skicklige forskaren och hembygdskännaren lektor Torsten Bucht. Den namnskatt som erbjudes, rymmer många intressanta och svårtolkade namn. Läget kompliceras av att de flesta namnen icke är belagda tidigare än omkring 1530. Desto betydelsefullare är det att utgivaren är väl förtrogen med dialekterna och förstår att tolka varje skiftning i uttalet.

Bland efterlederna märkes särskilt namnelementet *vin*, som i det ångermanländska 1500-talsmaterialet manifesteras som *-an* föregånget av *i*-omljudd stamstavelse. Flera av de namn i vilka man velat spåra ett *-vin* är dock omdiskuterade.

Ett subst. svarande mot got. *alhs* 'tempel' ingår troligen i namnet *Frea*, som 1546 skrives *Fröal* och möjligen också i namnet *Sångal*, som dock även kan tänkas innehålla fsv. *hali* 'svans'.

Förf. har undvikit att ge auktoritära namntolkningar och diskuterar gärna olika tolkningsmöjligheter. Detta förfarande är till stort gagn för forskare som icke har Torsten Buchts speciella förmåga att rätt bedöma det ångermanländska namnmaterialet. S. B.

*Bengt Pamp, Studier i Bjäre härads bebyggelsenamn. 11 s. Lund 1965.* Möjligheten att förvärva doktorsgrad på en serie separat publicerade studier och undersökningar kom inom disciplinen nordiska språk att först utnyttjas av Bengt Pamp. Den skrift som bär titeln Studier i Bjäre härads bebyggelsenamn innehåller endast en engelskspråkig sammanfattning av tre separata undersökningar av samme författare: Skånes ortnamn. Serie A. Bebyggelsenamn. Del 3. Bjäre härad och Ängelholms stad. Lund 1964; Namn på gård i by i Bjäre härad (Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift 1963—1964); Traderingen i skrift under svensk tid av Bjäre härads jordeboksnamn (ib. 1965). Det första av dessa tre arbeten är en systematisk utgåva som omnämndes i föregående års litteraturkrönika och ingående granskas av Bertil Ejder i Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift 1966. De två tidskriftsuppsatserna rymmer två väsentliga genomarbetningar av utgåvans namnstoff. Gårdnamnen grupperas systematiskt efter formella kriterier och grupperna tidsbestämnes så långt källmaterialet tillåter. Jordeboksnamnets tradering undersökes under indragande av ett stort jämförelsematerial från andra delar av Skåne. Som ett av huvudresultaten från den sistnämnda undersökningen kan nämnas att de skånska jordeboksnamnen i stort sett når sin nuvarande grad av försvenskning under 1700-talets första hälft, under det att den rent ortografiska anpassningen fortsätter ända fram till våra dagar. S. B.

*Lennart Moberg, Norrköpingstraktens ortnamn, 81 s. Stockholm 1965 (Norrköpings historia 2).* Norrköpings stad utger under redaktion av B. Helmfrid och S. Kraft en stort upplagd stadshistoria. Som en del av denna föreligger nu professor Mobergs genomgång av ortnamnen inte bara inom stadens numera vidsträckt område utan också — med ett par undantag — i de tre härader, Bråbo, Lösing och Memming, som möts i Norrköping. Av äldre bebyggelsenamnstyper dominerar *-inge*, *-stad* och *-by*, av yngre *-torp*, *-säter*, *-boda*. Gamla naturnamn, hedniska kultnamn och själva stadsnamnet behandlas i särskilda avsnitt. Framställningen avser egentligen bebyggelsenamnen, men flera viktiga naturnamn uppmärksammas också, t. ex. *Bråviken* och en rad tänkbara namn på olika delar av Motala ström. Framställningen är sparsamt men väl dokumenterad, och ett flertal dunkla namn eller namnled upptages till närmare diskussion.

K. G. L.



*Kristian Hald, Vore Stednavne. 2. reviderede og forøgede Udgave. 299 s. København 1965 (G. E. C. Gads Forlag).* Kristian Halds arbete Vore stednavne, som utkom 1950 har i halvtannat decennium tjänat som en oundgänglig introduktion i dansk namnforskning. Dansk ortnamnsforskning har emellertid gått snabbt framåt sedan 1950 och till följd därav har åtskilliga omarbetningar och utvidgningar måst företagas i samband med utgivandet av den andra upplagan. Förf. skriver i förordet: »Særlig er der — foruden i Litteraturlisten — sket Udvidelser og Ændringer af Kapitlerne om Rydningsnavne, usammensatte Navne og om Landskabsnavne og Ønavne, men i øvrigt vil man rundt om i Bogen finde Rettelser eller nye Navnetolkninger. Et lille Kapitel om Tun og Vin er kommet til.» Till detta kan fogas att även kapitlet om namn på *-sted* bearbetats och utvidgats under beaktande av John Kousgård Sørensens undersökningar.

Genom de gjorda bearbetningarna har Vore stednavne vunnit förnyad aktualitet och ökat värde som hjälpmedel för ortnamnsforskare på alla stadier.

S. B.

*Eva Villarsen Meldgaard, Sydvestjysk navneskik gennem 300 år. With an English Summary. XVI + 136 s. København 1965 (G. E. C. Gad).* (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 4.) Att det danska Stednavneudvalget numera i regel framträder under beteckningen Institut for Navneforskning har sin sakliga motivering icke minst i det förhållandet, att man sedan länge också har ägnat stor uppmärksamhet åt den danska personnamnsskatten, något varom främst det nu fullbordade standardverket Danmarks gamle Personnavne bär vittne. Den nytkomna fjärde delen i institutets monografiserie ägnas åt en annan form av personnamnsforskning: studiet av namnskicket inom ett mindre område från den tid, då namnkällorna börjar flyta någorlunda rikligt fram till våra dagar. Förf. har som utgångspunkt valt Skast herreds (i Ribe amt) »tingbog» av 1636, vilken innehåller namn på 1.129 inom häradet bofasta personer, och därefter studerat kyrkoböckernas uppgifter om döpta med början i femårsperioden 1656—60, varefter en femårsperiod under varje halvsekel har undersökts fram till och med 1956—60. Inom varje avsnitt granskas samtliga mans- och kvinnonamn, och deras frekvens jämföres med förhållandena i närmast föregående avsnitt, varjämte ofta orsakerna till nya namns uppträdande och gamlas försvinnande diskuteras. Det gamla beståndet av höfrekventa namn (t. ex. *Hans, Jens, Niels, Peder, Anne, Karen, Maren* osv.) underkastas endast obetydliga förskjutningar fram till undersökningsperioden 1856—60, men då sätter en markant utökning in med nytt namnstoff, mest stammande från borgarståndet; över hälften av barnen får nu också två eller flera namn. 50 år senare har det av romantiken väckta intresset för gamla nordiska namn nått det västjydskas undersökningsområdet. Den sista granskade perioden (1956—60) visar en reaktion mot det föregående århundradets stora namnglädje: samtidigt som korta namn (*Bent, Bo, Finn, Jan, Åse, Birte, Lis* osv.) blir vanliga sker i stor utsträckning en återgång till gamla tiders bruk att förse barnet med ett enda namn. Som förf. själv påpekar, får man med den valda metoden icke något grepp om de bruk, som kan ha följts vid uppkallelse,

men däremot en god bild av själva namnskicketets större eller mindre förskjutningar, av utvecklingen från ett tämligen statistiskt och för bygden karakteristiskt system till en mera brokig mosaik av samma slag som namnskicket litet varstans i landet och i synnerhet i huvudstaden. I två tillägg behandlas kortfattat men lärorikt bruket av efternamn samt tvillingars namn. Liknande undersökningar av smärre avsnitt av det nordiska språkområdet kommer utan tvivel att lämna lika intressanta resultat och bör ge anledning till givande jämförelser.

K. G. L.

*Personnamnsstudier 1964 tillägnade minnet av Ivar Modéer (1904—1960). 344 s. Stockholm 1965 (Almqvist & Wiksell). (Anthroponymica Suecana 6.)* Professor Ivar Modéer i Uppsala, som gick bort 1960, lade under senare delen av sin forskarbana ned ett stort och hängivet arbete på skapandet av ett rikhaltigt svenskt personnamnsarkiv och på att organisera det svenska personnamnsskicket utforskande (jfr ANF 76:270 ff.). En rad svenska namnforskare har nu velat hylla hans minne genom en »postum» festskrift till sextioårsdagen 1964 under redaktion av arkivchefen vid Svenska Personnamnsarkivet i Uppsala R. Otterbjörk. Flera bidrag behandlar enskilda personnamn, ett — av H. Ståhl — avser landskapsnamnen Värmland och Halland, i vilkas förleder förf. ser gamla inbyggarnamn. Bland uppsatser av större räckvidd kan nämnas K.-H. Dahlstedts studie över hypokorismer och binamn efter hemvist i Anundsjömålet i Ångermanland, I. Fredriksson, »Västgötska ortnamn under 500 år», H. Gillingstam, »Den svenska adelns bruk av patronymika tillsammans med släktnamn», G. Holm, »Personnamn i nordnorrländska ortnamn», I. Ingers, »Namnskicket i en skånsk lanthandlars kassabok» och R. Otterbjörk, »Den svenska almanackans namnlängd».

K. G. L.

*Rolf Nordhagen, Botaniske studier over bringebær og andre folkelige Rubusnavn i Norden. 131 s. Oslo 1965 (Universitetsforlaget). (Avhandlingar utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse. Ny Serie. No. 6.)* Växtnamnen har under senare år i hög grad tilldragit sig såväl botanisters som filologers intresse. Vid sidan av mera speciella studier, avseende en viss art eller ett visst namn, bedrivs i dag systematiska utgåvor av hela växtnamnsskatten på större områden. Bland dylika utgåvor må särskilt nämnas Marzell, Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen (1943 ff.), Lange, Ordbog over Danmarks plantenaevne (1959 ff.) och Vide, Sydsvenska växtnamn (under tryckning).

Artbeteckningarna *hallon* och *hindbär* vilka båda hänför sig till *Rubus idæus* har nyligen behandlats av Johan Lange i Svenska landsmål 1960. Rolf Nordhagens studie över namn på arter av *Rubus*-släktet koncentrerar sig likaledes främst kring namn på *Rubus idæus*. Han nalkas liksom Lange det språkliga materialet med utgångspunkt i ett stort botaniskt kunnande. I namnet *hallon*, Svealands och östra Götalands normalbenämning, vill han se subst. *hall* i betydelsen 'sandkorn'; enligt förf. syftar namnet på hallonens talrika småkärnor. Den norska och västsvenska benämningen *bringebær* går enligt förf. tillbaka på ett \**brinning*. I denna avledning vill förf. se samma stam som i verbet *brinna*; samma stam ingår enligt hans

mening även i det norska *brinnebär* (utan *-ing-*avledning). Namngivningen beror på den smärta man tillfogas vid beröring av de småtaggiga växtdelarna. I *brimbär* o. d. ser förf. resultatet av en partiell assimilation *nb* > *mb*.

*Hindbär* är kontinentalgermansk, danskt och sydsvenskt. Förf. vill här spåra en urgermansk stam *\*henb*, svarande mot stammen i grekiskans *kentein* 'sticka'. Förf. avvisar varje tanke på att benämningen *hind* 'hjordhona' skulle ingå.

Kring de nu relaterade förslagen till etymologier grupperas en rad smärre iakttagelser och förklaringar. Förmodligen har icke sista ordet sagts i fråga om *Rubus*-arternas svårtolkade benämningar, men ekvationen har under alla omständigheter hyfsats och en ny grund skapats för fortsatta undersökningar.

S. B.

*Bertil Malmberg, New Trends in Linguistics. An Orientation. 226 s. Stockholm o. Lund 1964 (Institute of Phonetics University of Lund — Naturmetodens Språkinstitut Stockholm). (Bibliotheca Linguistica Vol. I.) 1959* utgav professorn i fonetik vid Lunds universitet Bertil Malmberg »Nya vägar inom språkforskningen», en mångsidig, lättillgänglig och ur pedagogisk synpunkt föredömligt välskriven orientering i den moderna lingvistikens metoder och mål (jfr ANF 75:262). Boken har också visat sig göra god tjänst i den akademiska undervisningen. Det är detta arbete, som nu har översatts till engelska i nästan oförändrat skick. Några få tilllägg har gjorts, bl. a. om Chomsky's s. k. »generative grammar», och några notiser av mera internt nordiskt intresse avlägsnats. Boken utgör i sin nya språkdräkt första numret i en ny serie med prof. Malmberg som redaktör och ett flertal av den moderna lingvistikens främsta som medredaktörer, *Bibliotheca Linguistica. Guides to Modern Theories and Methods.*

K. G. L.

*Kerstin Hadding-Koch och Lennart Petersson, Instrumentell fonetik. En handledning. 153 s. Lund 1965 (Gleerups).* Den moderna teknikens utveckling har i hög grad kommit språkforskningen till godo. Samtidigt som den språkteoretiska forskningen bidragit till klarläggande av väsentliga och oväsentliga drag i det talade språket, har utvecklingen av teknisk apparatur för analys av talets artikulatoriska och akustiska egenskaper möjliggjort lösande av problem, vilkas existens man tidigare blott anat.

Som vetenskap är den instrumentella fonetiken icke identisk med akustiken. Den instrumentella fonetiken tar akustiken i sin tjänst för att lösa problem som språkmannen ställer och är ensam om att kunna ställa. Trots den dominerande ställning som den akustiskt inriktade analysen av talet intar, kommer tekniken emellertid till användning även på andra områden av talstudiet. Nya metoder har tillkommit för studium av det artikulatoriska skeendet. Och slutligen må nämnas den viktiga disciplinen talsyntes: konsten att genom blandning av rena toner med bestämda frekvenser och amplituder skapa komplexa ljud och ljudsekvenser som av lyssnaren accepteras som korrekta språkljud, resp. meningsfyllda ord.

En nyttig lärobok och introduktion i den instrumentella fonetiken har

tillkommit genom Kerstin Hadding-Kochs och Lennart Peterssons arbete. Efter en allmänspråklig inledning behandlar författarna i en rad kortare kapitel talapparaten och artikulationen, några fysikaliska grundbegrepp, artikulationens akustiska resultat samt hörseln och instrumentalfonetikens historia. Bokens längsta kapitel ägnas sedan instrument och metoder för undersökning av tal, varefter följer ett kortare avsnitt om talanalys och talsyntes. Arbetet avslutas med dels några definitioner, dels kapitelvis uppställda, resonerande litteraturhänvisningar.

Boken är i första hand avsedd som lärobok inom universitetsämnet fonetik men förefaller att ha mycket att erbjuda även för språkmän och lärare i gemen. Författarna har på ett ofta lyckligt sätt löst de problem som är förknippade med att presentera komplicerade tekniska sammanhang för humanistiskt orienterade läsare.

S. B.

*The Years Work in Modern Language Studies. Ed. by Graham Orton M. A. Vol. XXVI 1964. XI + 347 s. Cambridge 1965 (The Modern Languages Association).* Med sedvanlig punktlighet föreligger en ny volym, ännu mera omfattande än de tidigare, av den stora engelska översikten över nya forskningsrön inom flertalet av de europeiska språkens domäner (medeltidslatin, romanska språk, germanska språk och slaviska språk). De lovord, som i tidigare litteraturkrönikor har ägnats avdelningarna om svenska och norska språken och litteraturerna (nu av N. Hasselmo och I. Scobbie resp. E. G. Larsen och O. Hageberg) kan tveklöst upprepas, och det är med tillfredsställelse man konstaterar, att den tidigare styvmoderligt behandlade danska avdelningen i detta band — genom mag. H. Veirup och mag. E. M. Christensen, båda i Århus — nu omsider har nått samma nivå som avsnitten om Norge och Sverige och sålunda lämnar en visserligen mycket kortfattad men uppenbarligen både praktisk och nyttig överblick över vad som sig tilldragit inom dansk filologi och litteraturhistoria.

K. G. L.

Till red. insända skrifter.

Aarbøger for nordisk Oldhyndighed og Historie 1963. — Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen 201:5—6 1965, 202:4—5 1965—66. — Arv 21 1965. — Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur (West) 87:1—2 1965. D:o (Ost) 87:1—3 1965. — Danske Studier 1965. — Edda 52:1—5 1965. 53:1—3 1966. — Études Germaniques 20:1—4 1965. 21:1 1966. — Folk-liv. Acta Ethnologica Europaea 28—29 1964—65. — Fornvännen 1964:5—6, 1965:1—6. 1966:1. — Fram daa, Frenrar 1965. — Fróðskaparrit. Annales Societatis Scientiarum Færoensis. 13. Bok. 1964. — Germanisch-Romanische Monatsschrift 46:1—4 1965. 47:1 1966. — Istituto Orientale di Napoli. Annali. Sezione Germanica. VII 1964. VIII 1965. — Leuvense Bijdragen 54:1—3 1965. Bijblad 54:2—4 1965. — Lingua Islandica. Íslenzk Tunga 5 1964. 6 1965. — Lochlann, se Norsk Tidsskrift f. Sprogvidenskap. — Maal og Minne 1964: 3—4, 1965:1. D:o Register 1909—1960. VIII + 256 s. Oslo 1966. (= MoM 1961.) — Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam 41:1—4 1965. — Modern Philology 62:3—4 1965 63:1—2 1965. — Moderna språk 57:2—4 1963. 58:1—4 1964. 59:1—4 1965. 60:1 1966. — Neuphilologische Mitteilungen 66:1—4 1965. 67:1 1966. — Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap. Bind 20 1965. — D:o. Suppl. Bind 8. 1965. (= Lochlann. A Review of Celtic Studies.) — Nysvenska Studier 44 1964. — Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1964. — D:o 1965. — Proverbium 2—3 1965. — Saga-Book. Viking Society for Northern Research 16:2—3 1963—1964. — Saga och Sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok 1963. — Scripta Islandica. Isländska Sällskapets årsbok 15 1964. — Selskab for Nordisk Filologi. Årsberetning for 1963—1964. — Skírnir 135—139 1961—1965. — Sprog og Kultur 24:3—4 1965. — Språkliga bidrag. Meddelanden från seminarierna för slaviska språk, jämförande språkforskning, finsk-ugriska språk och östasiatiska språk vid Lunds universitet. Vol. 4 n:r 19 1964. [Stencilerad skrift.] — Språkvård 1965:2—4. 1966:1. — Stavanger Museum. Årbok 1964. — Studia Linguistica 17:2 1965. 18:1 1965. — Studia Neophilologica 37:1—2 1965. — Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv 87:1—4 1964. — Svio-Estonica vol. 17 1964. — Sydsvenska Ortnamnssällskapets Årsskrift 1965. — Varbergs Museum. Årsbok 1965. — Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur 94:1—4 1965. 95:1 1966. — Årsbok 1961/1962 utg. av seminarierna för slaviska språk, jämförande språkforskning, finsk-ugriska språk och öst-asiatiska språk vid Lunds universitet [stenc.]

Allén, S., se Johan Ekeblads brev. — The Arnarnagnæan Institute. Bulletin 1964—65. — Benediktsson, Hreinn, Early Icelandic Script as illustrated in vernacular texts from the twelfth and thirteenth century. 97 s. + 78 pl. + LIX s. Reykjavík 1965. (Íslenzk Handrit/Icelandic Manuscripts. Ser. in fol. Vol. II.) — Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1964. 72 s. Khvn 1965. — Björklund, S. se Ordbok över folkmålen i övre Dalarna. — Blaisdell, F. W., se Erex saga. — Bucht, T., se Ortnamnen i Västernorrlands län. — Dalin, A. F., Ordbok öfver svenska språket. 1—2. 897 + 773 + VI s. Sthlm. 1850—1855. Fotogr. nytryck Sthlm 1964. — Danmarks gamle personnavne. II. Tilnavne. Udg. av G. Knudsen †, Mar. Kristensen † og R. Hornby. Sp. 1111—1292 [Svob-Øxe]. Khvn 1964. — Edling, N., se Östra härads ... dombok. — Ejder, B., se Lunds stifts landebok. — Johan Ekeblads brev till brodern Claes Ekeblad 1639—1655. Utg. med inledning, kommentar och register av S. Allén. LXVI + 219 s. Gbg 1965. (Nordistica Gothoburgensia 2.) — English Studies. Arngart Anniversary Number 1905—15/4—1965. 208 s. Amsterdam 1965. — Erex saga Artuskappa. Ed. by F. W. Blaisdell. LVII + 109 s. + pl. Khvn 1965. (Editiones Arnarnagnæanæ B 19.) — Skiftet efter rigsråd Eske Broeck 1626. Udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie ved C. Rise Hansen. XXIII + 144 s. Khvn 1965. (Adelige jordebøger.) — Fehrman, C., se Ståhle, C. J. — Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning I. Första sammankomsten, Stockholm 1963. 93 s. Sthlm 1964 [stenc.]. — Halldórsson, Ólafur, se Hallgrímsson, Jónas. — Kvæði Jónasar Hallgrímssonar. Einar Ól. Sveinsson og Ólafur Halldórsson sáu um útgáfuna. XIV + 319 s. (faks.). Reykjavík 1965. (Íslenzk Handrit/Icelandic Manuscripts Ser. in 4° vol. I.) — Hansen, Aa., se Peder Laale. — Haugen, E., se Norwegian Eng-

lish Dictionary. — Hollander, L. M., se Seven Eddic Lays. — Hornby, R., se Danmarks gamle personnavne. — Helgason, Jón, se Íslenzk fornkvæði. — Íslenzk fornkvæði. Ísländske folkeviser V udg. af Jón Helgason. LXII + 224 s. Khvn 1965. (Editiones Arnarnagnæanæ Ser. B vol. 14.) — Profeten Jesaja. Ny översättning med anmärkningar av Joh. Lindblom. 89 s. Sthlm 1965. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 31.) — Jysk ordbog udg. af Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning under ledelse af P. Skautrup. Kilder og forkortelser m. m. 43 s. Aarhus 1965. — Kousgård Sørensen, J., se Randers bys vilkår. — Kristjánsson, Jónas, se Viktors saga. — Kroman, E., se Malmö rådstueprotokol. — Late Medieval Icelandic Romances ed. by A. Loth. IV. Vilhjálms saga sjóðs. Vilmundar saga við utan. VIII + 206 s. Khvn 1964. (Editiones Arnarnagnæanæ B 23.) V. Nitida saga. Sigr-garðs saga Frœkna. Sigrgarðs saga ok Valbrands. Sigurðar saga Turnara. Hring-saga ok Tryggva. XII + 242 s. Khvn 1965. (Editiones Arnarnagnæanæ B 24.) — Levander, L., se Ordbok över folkmålen i övre Dalarna. — Lindblom, Joh., se Profeten Jesaja. — Ljunggren, K. G., se Lunds stifts landbok och Söderwall, K. F. — Loth, A., se Late Medieval Icelandic Romances. — Lundahl, I., se Ortnamnen i Skaraborgs län. — Lunds stifts landbok utg. av K. G. Ljunggren och B. Ejder. III. Tillkomst, innehåll, handskrifter samt register. XVI + 449 s. + 6 pl. Lund 1965. (Skånsk senmedeltid och renässans 6.) — Malmö rådstueprotokol (stadsbok) 1503—1548 udg. ved E. Kroman i samarbejde med L. Ljungberg og E. Bager af Samfundet for udgivelse af kilder til dansk historie. IX + 373 s. Khvn 1965. (Ældre danske rådstueprotokoller og bytingbøger). — Modér, I.(†), se Personnamnsstudier. — Namenforschung. Festschrift für Adolf Bach. Hrg. v. R. Schützeichel und M. Zender. 494 S. Heidelberg 1965. — Norwegian English Dictionary. A Pronouncing and Translating Dictionary of Modern Norwegian [Bokmål and Nynorsk]. With a Historical and Grammatical Introduction. Editor-in-Chief Einar Haugen. 500 s. Oslo and Madison Wisc. 1965. — Olsen, K. M., se Sokkelunds herreds tingbøger. — Ordbok över folkmålen i övre Dalarna av L. Levander † och S. Björklund. H. 5 Dirk-Dölja. S. 321—400. Sthlm 1965. (Skrifter utg. genom Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala D:1.) — Ortnamnen i Skaraborgs län utg. av Kungl. Ortnamnskommissionen. V. Kinne hd. Territoriella namn. Av Ivar Lundahl. 81 s. Uppsala 1965. XVI. Åse härad. Territoriella namn. Av Ivar Lundahl. 55 s. Uppsala 1965. — Ortnamnen i Västernorrlands län utg. av Kungl. ortnamnskommissionen. II. Ångermanlands mellersta domsagas tingslag. Territoriella namn. Av T. Bucht. 96 s. Uppsala 1965. (Sveriges ortnamn.) — Orten, G., se The Years Work. — Panelius, O., se Skola och Hem. — Peder Laales Gammeldanske Ordsprog med sideløbende oversættelse til nydansk af Aage Hansen. 124 s. Ringkøbing 1966. — Pellijeff, G., se Östra härads ... dombok. — Personnamnsstudier 1964 tillägnade minnet av Ivar Modér (1904—1960). 344 s. Sthlm 1965. (Anthroponymica Suecica 6.) — v. Platen, M., se Stähle, C. I. — Randers bys vilkår og artikler 1609. Ved J. Kousgård Sørensen under medvirkning af P. Meyer. 85 s. + 1 vol. faks. Randers 1965. — Rasmussen, Poul, se Skast herreds tingbog. — Rise Hansen, C., se Brock. — Schützeichel, R., se Namenforschung. — Seven Eddic Lays [prymskviða, Völundarkviða, Fáfnismál, Fjör Skirnir, Hávamál, Hamðismál, Völuspá] 154 s. Austin Texas 1965 [offset]. — Skast herreds tingbog 1640. Udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie ved P. Rasmussen. H. 24 S. 65—256. Khvn 1963. (Ældre danske tingbøger.). — Skautrup, P., se Jysk ordbog. — Skola och Hem 5 1965. Olav Panelius 60 år. Jubileumsnummer. Hfors 1965. — Sokkelund herreds tingbøger 1632—34 udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie ved K. M. Olsen. H. 2, S. 65—128. Khvn 1965. (Ældre danske tingbøger.) — Staf N., se Stockholms tänkeböcker. — Stockholms stads och Norrmalms stads tänkeböcker från år 1592 utg. av Stockholms stadsarkiv. VIII 1614—1615. Redigerad av N. Staf. 429 s. Sthlm 1966. — Studia Fennica. Revue de Linguistique et d'Ethnologie Finnoises 10—11 Helsinki 1963. — Stähle, C. I. o. Tigerstedt, E. N. Sveriges litteratur. II Renässans och barock utg. av C. Fehrman och M. v. Platen. IX + 298 s. Sthlm 1965. — Sveinsson, Einar Ól., se Hallgrímsson, Jónas. — Söderwall, K. F., Ordbok över svenska medeltids-språket. Supplement. H. 30 av K. G. Ljunggren S. 945—976 [thruhan — umvända]. Lund 1965. (Saml. utg. av Svenska Fornskrift-sällskapet h. 238.) — Tilander, G., se Tranander, E. B. — Kyrkoherden i Tranemo Erik Bengtsson Trananders lovtal

över Västergötland av år 1646 övers. från det latinska originalet av G. Tilander. 24 s. Skara 1965. — Viktors saga ok Blávús. Jónas Kristjánsson bjó til prentunar. CCXII + 52 s. Reykjavík 1964. (Riddarasögur 2.) — The Years Work in Modern Language Studies ed. by G. Orton. Vol:s 25—26 1963—1964. — Zender, M., se Namenforschung. — Östergren, O., Nusvensk ordbok. H. 106. Sp. 969—1074 [tyg-avdelning — tövan]. H. 107—109. S. 7—288 [u — uppskräda]. Sthlm 1964. — Östra härads i Njudung dombok 1602—1605 jämte inledning, förklaringar och register utgiven genom N. Edling och G. Pellijeff. XIX + 176 s. Sthlm 1965. (Acta Westiniana utg. av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala 1.)

*Alfvégren, L.*, Tidningssvenska. 96 s. Sthlm 1965. — *Allén, S.*, Grafematisk analys som grundval för textbedring med särskild hänsyn till Johan Ekeblads brev till brodern Claes Ekeblad 1639—1655. 184 s. Gbg 1965. (Nordistica Gothoburgensia 1.) — *Almqvist, B.*, Norrön niddiktning. Traditionshistoriska studier i versmagi. 1. Nid mot furstar. 260 s. Uppsala 1965. (Nordiska texter och undersökningar 21.) — *Andersson, Th.*, Svenska häradsnamn, 397 s. Lund 1965. (Nomina Germanica 15.) — *Baetke, W.*, Wörterbuch zur altnordischen Prosalitteratur. Bd I A—L. XII + 398 S. Berlin 1965. (Sitzungsber. d. Sächs. Akad. d. Wiss. Philol.-hist. Kl. 111:1.) — *Bech, G.*, Die Entstehung des schwachen Präteritums. 41 s. Khvn 1963. (Hist.-filos. Meddelelser udg. af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 40:4.) — *Beck, H.*, Das Ebersignum im Germanischen. Ein Beitrag zur germanischen Tier-Symbolik. 207 s. Berlin 1965. — *Bengtsson, R.*, se Digerfeldt, J. — *Benson, S.*, Südschwedischer Sprachatlas 1. 47 s. Lund 1965. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund 15.) — *Berulfsen, B.*, For Norge, kiæmpers fødeland. 15 s. Oslo 1965. (Avh. utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Kl. Ny serie 8.) — *Boethius, B.*, Kopparbergslagen fram till 1570-talets genombrott. Uppkomst, medeltid, tidig vasatid. 627 s. Uppsala 1965. — *Boost, K.*, Neue Untersuchungen zum Wesen und zur Struktur des deutschen Satzes. Der Satz als Spannungsfeld. 88 s. Berlin 1964. (Deutsche Akademie d. Wiss. Veröffentlichungen des Instituts für deutsche Sprache und Literatur 4.) — *Brouwer, J. H. o. Miedema, H. T. J.*, Studies over Friese en Groningse Familienamen. 52 s. Amsterdam 1965. (Bijdragen en Mededelingen d. Naamkundecommissie v. d. Kon. Nederl. Akad. v. Wetenschappen te Amsterdam 23.) — *Brynnel, G.*, Stock, Stocken, Stockholm. Ett ortnamns-element i ny belysning. 38 s. Sthlm 1965. — *Brøndum-Nielsen, Johs.*, Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling. V. Pronominer. Under Medvirkning af K. M. Nielsen og M. Stoklund. VI + 554 s. Khvn 1965. — *Carlsson, Lizzie*, »Jag giver dig min dotter.» Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia. I. 326 s. Sthlm 1965. (Skrifter utg. av Institutet för rättshistorisk forskning. Ser. 1 bd 8.) — *Chapman, K. G.*, se Haugen, E. — † *Diderichsen, P.*, Helhed og struktur. Udvalgte sprogvidenskabelige afhandlinger. Selected Linguistic Papers with Detailed English Summaries. 411 s. Khvn 1966. — *Digerfeldt, J.*, *Åhström, O.*, *Bengtsson, R.*, *Ögren, K.*, Svenska för grundskolan. Talövningar. Skrivövningar. Språkiakttagelser. Årskurs 9. 207 s. Sthlm 1965. — *Dravinsk, K.*, Altlettische Schriften und Verfasser. I. 116 s. Lund 1965. (Slaviska institutionen vid Lunds universitet. Slaviska och baltiska studier 7.) — *Einarsdóttir, Ólafía*, Studier i kronologisk metode i tidlig islandsk historieskrivning. IX + 375 s. Lund 1964. (Bibliotheca Historica Lundensis 13.) — *Ekbo, S. o. Loman, B.*, Vägledning till Svenska Akademiens ordbok. 124 s. Sthlm 1965. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård 32.) — *Elert, C.-C.*, Phonologic Studies of Quantity in Swedish. Second Printing. 225 s. Uppsala 1965. — *Elgqvist, E.*, Vad ortnamn, bl. a. Husby och Odense, vittnar om omfattningen av det svenska Hedebyväldet. 109 s. Lund 1966. — *Ellehoj, S.*, Studier over den ældste norrøne historieskrivning. 326 s. Khvn 1965. (Bibliotheca Arnarnagæana Vol. XXVI) — *Foot, P. G.*, On the Saga of the Faroe Islanders. An Inaugural Lecture Delivered at University College London 12 November 1964. 24 s. London 1965. — *Fortelius, B.*, Historia Trojana eller Troya borgdzs chroneca I. X + 388 s. + planscher o. kartor. Diss. Åbo 1965. — *Hadding-Koch, K.*, och *Peterson, L.*, Instrumentell fonetik. En handledning. 153 s. Lund 1965. — *Hald, Kr.*, Vore Stednavne. 2. reviderede og forøgede udgave. 299 s. Khvn 1965. — *Hansen, Aage*, Vort vanskelige sprog. 2. reviderede og udvidede udgave. 227 s. Khvn 1965. —

*Hassler-Göransson, Carita*, Ordfrekvenser i nusvenskt skriftspråk. 593 s. Lund 1965. — *Haugen, E. o. Chapman, K. G.*, Spoken Norwegian. 416 + XLI s. New York 1965. — *Ingstad, H.*, Västervägen till Vinland. Hur man fann vikingarnas boplatser i Nordamerika. 238 s. Sthm 1965. — *Johnsen, A. O.*, Om pave Eugenius III's vernebrev for Munkeliv kloster av 7. januar 1146. 55 s. Oslo 1965. (Avh. utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. Ny serie 7.) — *Kabell, Aa.*, Balder und die Mistel. 21 s. Helsinki 1965. (FF Communications Vol. LXXXII no. 196.) — *af Klüntberg, B.* Svenska trollformler. 139 s. Sthm 1965. — *Korlén, G.*, "Mitteldeutschland" — Sprachlenkung oder Neutralismus. 19 s. Sthm 1965. (Moderna Språk. Language Monographs 6.) — *Lindegård, Hjorth, P.*, Filologiske studier over Karl Magnus' krønike. 336 s. Khvn 1965. (Universitets-Jubilæets danske Samfunds Skriftserie 416.) — *Loman, B.*, se Ekbo, S. — *van Loon, J. B.*, Water en waternamen in Noord-Brabants Zuidwesthoek. 117 s. + karta. Amsterdam 1965. (Bijdragen en Mededelingen d. Naamkundecommissie v. d. Kon. Nederl. Akad. v. Wetenschappen te Amsterdam 22.) — *Lundeby, E.*, Overbestemt substantiv i norsk og de andre nordiske språk. 350 s. Oslo 1965. — *Lönnroth, L.*, European Sources of Icelandic Saga-Writing. 39 s. Sthm 1965. — *Magerøy, H.*, Norsk-islandske problem. 114 s. Oslo 1965. (Omstridte spørsmål i Nordens historie 3 = Foreningene Nordens historiske publikasjoner 4.) — *Makaev, E. A.*, Jazyk drevnejšich rumičeskich nadpisej. Lingvističeskij i istorikofilologičeskij analiz. 155 s. Moskva 1965. — *Malmberg, B.*, New Trends in Linguistics. An Orientation. 226 s. Sthm o. Lund 1964. — *Magnusson, B.*, Om pluraländelserna -ar -er hos feminina vokalstammar 375 s. + kartor. Uppsala 1965 (Skrifter utg. genom Inst. för nordiska språk vid Uppsala universitet 13.) — *Maskar, Muhammed Ahmad*, Arabic the Source of all the Languages. 311 s. Lahore 1965. — *Meldgaard, E. V.*, Sydvestjysk navneskik gennem 300 år. XVI + 136 s. Khvn 1965. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning 4.) — *Miedema, H. T. J.*, se Brouwer, J. H. — *Moberg, L.*, Norrköpings-traktens ortnamn. V + 81 s. Sthm 1965. (Norrköpings historia 2.) — *Musset, L.*, Introduction à la Runologie. 468 s. + XX pl. Paris 1965. — *Nordal, Sigurður*, Islandske strejfly. 177 s. Bergen — Oslo — Tromsø 1965. — *Nordhagen, R.*, Botaniske studier over bringebær og andre folkelige Rubus-navn i Norden. 131 s. Oslo 1965. (Avh. utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse. Ny serie 6.) — *Næs, O.*, Norsk grammatik. Elementære strukturer og syntaks. 443 s. Oslo 1965. — *Pamp, B.*, Studier i Bjäre härads bebyggelsenamn [summary]. 11 s. Lund 1965. — *Peterson, L.*, se Hadding-Koch, K. — *Svärdström, E.*, Nyköpingsstaven och de medeltida kalenderrunorna. 41 s. Sthm 1966. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Antikvariskt Arkiv 29.) — *Sörlie, M.*, En færøysk-norsk lovbok fra omkring 1310. En studie i færøysk språkhistorie. 76 s. Tórshavn — Bergen — Oslo 1965. — *Thölin, G.*, Byalag och byaliv i Himle härad. Studier av byordningar i häradets domböcker. Lund 1965. (Institutet för västsvensk kulturforskning. Skrifter 7.) — *Tveitane, M.*, En norrøn versjon av Visio Pauli. [English summary.] 30 s. Bergen — Oslo 1965. (Årbok for Universitetet i Bergen. Humanistisk serie 1964:3.) — *Wangö, J.*, August Ysenius. En märkesman inom folk-musiken. 118 s. Halmstad 1965. — *Wessén, E.*, Svensk språkhistoria. III. Grundlinjer till en historisk syntax. 2 uppl. 346 s. Sthm Gbg Uppsala 1965. — *Dens.*, Svenskt lagspråk. 143 s. Lund 1965. — *Dens.*, De nordiska språken. 7. uppl. 137 s. Sthm 1965. — *de Vries, J.*, Kleine Schriften. X + 409 s. Berlin 1965. — *Zettersten, A.*, Studies in the Dialect and Vocabulary of the Ancrene Riwe. 331 s. Lund — Copenhagen 1965. (Lund Studies in English 34.) — *Åhström, O.*, se Digerfeldt, J. — *Åkermalm, Å.*, Rubriksvenska. 160 s. Lund 1965. — *Ögren, K.*, se Digerfeldt, J.

*Ahlbäck, O.*, Några ordspråk och talesätt (Skola och Hem 5 1965). — *Andersen, H.*, Nogle bemærkninger og et svar vedr. Jørgen Breitensteins afhandling om Johannes Jørgensen og italiensk kultur (Danske Studier 1965). — *Dens.*, Einang-stenens runeindskrift (Aarb. f. Nord. Oldkyndighed 1964). — *Andersen, Poul*, Om det finale r i Dansk (Danske Studier 1965). — *Dens.*, Dialektforskningen (Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede 1965). — *Andersson, Sven*, Ola Mattsson (Årsskrift utg. av Åbo Akademi 47 1962—1963). — *Dens.*, Finland och sjöfarten (Finsk Tidsskrift 1965). — *Andersson, Th.*, Viby Skurusten (Ortnamnssällskapets i Uppsala årskrift 1963). — *Dens.*, Sibberyd i Rök (Ortnamnssällskapets i Uppsala årskrift



- 1965). — *Arngart, O.*, Eilert Ekwall † (English Studies 1965). — Dens., Two Middle English Textual Notes (därst.). — Dens., Eilert Ekwall (Kungl. Hum. Vetenskaps-samf. i Lund årsber. 1965). — *Bandle, O.*, Die Verfasserfrage in den Isländersagas (Philologie 84 1965). — *Benediktsson, Jakob*, Hróðurskota (Fróðskaparrit 13 1964). — *Bjerrum, A.*, Paul Diderichsen (Universitets Festskrift Khvn 1965). — *Brynnel, G.*, Stockholm och andra stock-namn (Jordbrukarnas Föreningsblad 34:51—52 1964). — Dens., Om ordelementet stock i nordiska ortnamn och i fågelnamnet stock-and. 7 s. Nacka 1965. — *Brøndum - Nielsen, Johs.*, Filologiske Erindringer og Erfaringer (Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede Khvn 1965). — *Bucht, T.*, Könsa (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1965). — *Draye, H.*, o. *Roelandts, K.*, Jan Lindemans (1888—1963) (Mededelingen van de Vereniging v. Naamkunde te Leuven 40 1964). — *Einarsson, Stefán*, Some Parallels in Norse and Indian Mythology (Scandinavian Studies 1965). — *Eis, G.*, Das Alte Atilied (Germanisch-Romanische Monatsschrift 15:4 1965). — *Ejder, B.*, Notes on Yorkshire Place-Names (English Studies 1965). — *Ejwertz, A.*, se Lundborg, L. — *Foot, P.*, Auðræði (Early English and Norse Studies ... to Hugh Smith 1963). — Dens., Færeyinga saga, chapter forty (Fróðskaparrit 13 1964). — Dens., Some Account of the Present State of Saga-Research (Scandinavica 4 1965). — *Gjedsted, J. J.*, Visualiseret sprog i reklametekster (Sprog og Kultur 24 1965). — *Grotvedt, P. N.*, Vitneprovbrevene i norsk middelalderlitteratur (Heimen 1965). — Dens., Sårboter og drapsboter i brev fra norsk senmiddelalder (Historisk Tidsskrift [Norsk] 44 1965). — *Halldór Halldórsson*, Hjarta drepr stall and some other Icelandic Metaphorical Phrases Pertaining to the Heart and Courage (Íslenzk Tunga 6 1965). — *Hansen, Aage*, Paul Diderichsen (Oversigt over Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Virksomhed 1964—1965). — *Hellberg, L.*, Mansnamnet runsv. Hauris (Personnamnsstudier 1964 tillägnade minnet av I. Modéer). — *Hemmer, R.*, Några spörsmål angående svensk rätt i Finland under 1300-talets förra hälft (Tidskrift, utg. av Juridiska Föreningen i Finland 1965). — *Hoff, I.*, »På ymsekor leis» [om utvecklingen av gammalt hv-] (Fram daa, Frendar 1965). — *Hollander, L. M.*, Observations on the Nature and Function of the Parenthetic Sentence in Skaldic Poetry (The Journal of English and Germanic Philology 64 1965). — *Holtsmark, A.*, Kattar sonr (Saga-Book 16. Viking Society). — Dens., Den uløselige gåten (Maal og Minne 1964). — Dens., Rec. av W. Baetke, Yngvi und die Ynglingar (Maal og Minne 1965). — Dens., Rec. av Kl. v. See, Altnordische Rechtswörter (därst.). — *Huldén, L.*, Bakhället vid Fredmans epistlar (Nordisk Tidskrift [Lett.] 1965). — *Ingers, I.*, Stehag i Lunds stifts landebok 1569 (Onsjöbygden 1965). — *Janzén, A.*, Gender Variation in Scandinavian: III (Scandinavian Studies 37 1965). — Dens., Naval Strategy in Twelfth-Century Scandinavia (Scandinavian Studies ed. Bayer Schmidt-Friis 1965). — Dens., Han er Deus Caritatis. Slutorden i Ibsens »Brand» än en gång (Edda 51 1964). — *Kofod, N.*, Goethes indflydelse på den unge H. C. Andersen (Anderseniana 2 Rk. V:4 1965). — *Korlén, G.*, Der Hang zum Trend. Die Sprache aller Deutschen (Zwanzig Jahre danach. Eine deutsche Bilanz 1945—1965). — *Kristensson, G.*, Another Approach to Middle English Dialectology (English Studies 1965). — *Liedgren, J.*, Nyfunna handskrifter om gamla svenska järnberg (Med hammare och fackla 14 1965). — *Lisse, Chr.*, Nogle østdanske træk i de danske sydøstlige (Sydsv. Ortnamnssällskapets årsskrift 1965). — *Ljunggren, K. G.*, Sankt Knudsgülder før og nu (Sonderjysk Månedsskrift 41:3—4 1965). — *Lundborg, L.*, och *Ejwertz, A.*, Sköldemärket och släkten. Apropå det Laxmandska sigillfyndet i Halmstad (Halland 1965). — *Lönnroth, L.*, Det litterära porträttet i latinsk historiografi och isländsk sagaskrivning — en komparativ studie (Acta Philologica Scandinavica 27 1965). — *Malmberg, B.*, Couches primitives de structure phonétique (Phonetica 11 1964). — Dens., A propos du *che* argentin (Studia Linguistica 18 1964). — Dens., Rec. av C.-C. Elert, Phonologic Studies of Quantity in Swedish (därst.). — *Matras, Chr.*, Sölund: Sölund (Fróðskaparrit 13 1964). — *Meier, Marina*, Til spörsmålet om Laxdælas forfatter (Maal og Minne 1965). — *Moberg, L.*, Fale och Falebro (Personnamnsstudier 1964 tillägnade minnet av I. Modéer). — *Moltke, E.*, Runeindskriften på rosetfibulen fra Nøvling (Kuml 1963). — Dens., Runeindskriften på spændet fra Scheelsminde, Ålborg (Aarb. f. Nord. Oldkyndighed 1963). — *Mägiste, J.*, Zum Völkerschaftsnamen Lappe, Lapp, (Fi.) Lappi, Lappalainen (Språkliga Bidrag. Medd. fr. sem. för slaviska språk, jämförande språkforskning,

finsk-ugriska språk och öst-asiatiska språk vid Lunds universitet 4:19 1964 [stenc.]. — Dens., Anmerkungen zur Suffixableitung (därst.). — Dens., Om svenska och svenska 1600-talsbesittningars ortnamn i estniskt skriftspråk (Svio-Estonica 17 1965). — Dens., Itämerensuomalaisten henkilönnimien tutkimusta (Eripainos 1965). — Dens., Vermlannin "sammuvan savon" jälkitaavujen diftongeista ja palatalisaa-tiosta (därst.). — Dens., Eine neue Abhandlung über die germanisch - ostsee-finnischen sprachlichen Beziehungen [A. D. Kylstra, Gesch. d. germ.-finn. Lehn-wortforschung] (Ural-Altäische Jahrbücher 36 1965). — Dens., Kommunistlik kirjandusteooria ühel soome - ugri väikerahval (Estonian Poetry and Language). — *Nerman, B.*, En "Eddadikt" rekonstruerad (Saga och Sed 1961). — Dens., Tyr-fingr (därst. 1963). — Dens., Till vilken ätt ha de stora gravhögarna vid Nors-borg i Botkyrka socken hört? (Fornvännen 1961). — *Nyström, L.*, Syntaktiska egendomligheter i Stockholms tal- och slangspråk (Skola och Hem 5 1965). — *Pamp, B.*, Traderingen i skrift under svensk tid av Bjäre härad's jordeboks-namn (Sydsvenska ortnamssällskapets årsskrift 1965). — *Paulsen, R.*, Gamle ordtam, regglar og uttrykk som de ble uttalt på Nøtterøy omkring 1900 (Vestfold-Minne 1965). — *Pettersson, B.*, Rolf Pipping som lärare (Finsk Tidskrift 1965). — Dens., Levande Runebergsord (Finsk Tidskrift 1966). — *Roelandts, K.*, Sele und heim (Namenforschung Festschrift für A. Bach 1965). — Dens., Verslag. Het 8e Internationaal Kongres voor Naamkunde te Amsterdam (Kon. Vlaamse Acad. v. Taal- en Letterkunde. Jaarboek 1964). — *Roelandts, K.*, se äv. Draye, H. — *Rooth, E.*, Mittelniederländische Wortstudien (Niederdeutsche Mitteilungen 19—21 1963—65). — Dens., Rec. av E. Johansson, Die Deutschorndenschronik des Nico-laus von Jeroschin (Studia Neophilologica 37 1965). — *Štúr, G. S.*, On the Non-Fi-nite Forms of the Modal Verbs in Danish and Swedish (Acta Linguistica Hungarica 15 1965). — v. *See, K.*, Germanische Heldensage. Ein Forschungsbericht (Göttingi-sche Gelehrte Anzeigen 218 1966). — *Skautrup, P.*, Jyske ord. 12. Bomholt (Sprog og Kultur 24 1965) — Dens., Bøjle (Dialektstudier 1965). — Dens., Krisen 1930—1932 (For jysk og for dansk historie 1966). — *Stahre, N. G.*, Ortnamnen i svenskun-dervisningen på gymnasiet (Modersmållärarnas Förening. Årsskrift 1964). — *Steblin-Kamenskij, M.*, Om alveolarer og kakuminaler i norsk og svensk (Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap 1965). — Dens., Some Remarks on the Mechanism of the Germanic Consonant Shifts (Studia Linguistica 17 1965). — Dens., Phonemic Merger and Ianus Phonemes (Old Icelandic o anew) (Philologica Pragensia 8 1965). — *Strömbäck, D.*, Landsmålsarkivet 50 år (Svenska Landsmål 1964). — *Ståhl, H.*, Saklig ortnamnsforskning (Namn och Bygd 52 1964). — Dens., Två landskapsnamn [Värmland, Halland] (Personnamnsstudier 1964 tillägnade minnet av I. Modéer). — *Sørensen, J.*, *Kousgård*, Rec. av T. W. Jansma — W. Laur, De betrekkingen tussen Nederland en het oostzeegebied weerspiegeld in de plaatsnamen (Zs. d. Gesellschaft für Schleswig - Holsteinische Geschichte 90 1965). — *Teleman, U.*, Språkvårdens argument (Modersmållärarnas Förenings Årsskrift 1965). — *Thomson, A.*, Morgon-gåva enligt appendix till 1608 års edition av Kristoffers landslag (Kyrkohistorisk Årsskrift 1964). — *Thors, C.-E.*, Några österbottniska namn (Namn och Bygd 52 1964). — Dens., Om namnet Rabbe (Personnamnsstudier 1964). — Dens., Olav Panelius 60 år (Skola och Hem 5 1965). — Dens., Något om namnlängden i vår al-manacka (därst.). — *Wangö, J.*, Ur knäredsmålet (Halland 1964). — *Wedmark, B.*, Bibliografi över litteratur rörande modersmålsundervisningen 1963 (Modersmåls-lärarnas Förening. Årsskrift 1964). — *Wellander, E.*, Zur Frage über das Entstehen der grammatischen Formen (Studia Neophilologica 36 1964). — Dens., Aktionsart och aspekt (Nysvenska Studier 1964). — *Werner, O.*, Die Erforschung der färingi-schen Sprache. Ein Bericht über Stand und Aufgaben (Orbis 13 1964). — Dens., Nachtrag zu d:o (därst. 14 1965). — *Wessén, E.*, Vad betyder landskapsnamnet Uppland? (Bromma Hembygdsförening 1965). — Dens., O. v. Friesen (Svenskt Biografiskt Lexikon bd 16 1965). — *Widding, O.*, Carl Christian Rafn 1795—1864 (Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1964).